Aalborg Universitet

Velfærdsbyen under forandring

Social polarisering, sociale problemer og velfærdsforandringer

Rasmussen, Tove

Publication date:
2013

Document Version
Accepteret manuscript, peer-review version

Link to publication from Aalborg University

Citation for published version (APA):
Rasmussen, T. (2013). *Velfærdsbyen under forandring: Social polarisering, sociale problemer og velfærdsforandringer*. Centre for Comparative Welfare Studies, Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning, Aalborg Universitet.

General rights
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from vbn.aau.dk on: July 05, 2025

Indhold

1. Del. Afhandlingens formål og teoretiske og metodiske udgangspunkter 6

Kapitel 1. Afhandlingens formål og problemstillinger 6

Kapitel 2. Præsentation af teoretiske og forskningsmæssige udgangspunkter for afhandlingen..... 14

Teorier om og forskning i social og spatial polarisering 14

Vurdering af forskningsmæssigt grundlag i teorier om social og spatial polarisering 24

Relationel sociologi og metodologi 27

Afhandlingens design 36

2. Del. Præsentation og udvikling af teoretiske og begrebsmæssige udgangspunkter 46

Kapitel 3. Indledning..... 46

Kapitel 4. Chicagoskolens teori om byen og sociale problemer 48

Chicagoskolens baggrund og udgangspunkter 48

Bysociologiens begreber, sociale problemer og økologiske processer 50

Kortlægning af sociale problemer 54

Teoretisk udgangspunkt for bestemmelsen af sociale problemer og lokalsamfund 55

Pragmatisme og relationel sociologi 59

Kritik og videreudvikling 61

Chicagoskolen vurderet i lyset af kritikken 65

Kapitel. 5 Social og kulturel differentiering..... 68

Kapitel 6. Byen, rummet og den spatiale dimension af social og kulturel differentiering .. 76

Rumbegrebet 76

Byen som netværksby 84

Udviklingsdynamik og social og spatial differentiering 89

Rum, byudvikling og differentieringsformer – opsamling..... 100

Kapitel 7. Fra byen og sociale problemer til velfærdsbyens problemdefinition – et teorihistorisk perspektiv 106

Analytisk ramme undersøgelse af sociale problemer og disses relation til byen 111

Kapitel 8. Teorihistorisk perspektiv – dokumentarisk indledning..... 116

Chicagoskolen 116
Danmark og Norden – teorier og tidens opfattelse af sociale problemer 131
Kapitel 9. Teorihistorisk perspektiv – Begrebsanalytisk del 146
A. Sociale problemer – fra begreb knyttet til erfaringsrummet til begreber knyttet til forventningshorisonten 149
B. Sociale problemer – fra begrebets reference det indre- og interpersonelle til reference til de ydre betingelser 162
C. Sociale problemer – udvikling af begrebets forankring i forandringsforestillinger og løsninger 166
Konklusion 169
Kapitel 10. Analytiske antagelser for studiet af sociale problemer i velfærdsbyen 174
Kapitel 11. Velfærdsbyen 180
3. Del. Social og spatial differentiering i Aarhus – udviklingstræk og differentieringsformer i velfærdsbyen 186
Kapitel 12. Indledning til behandling af udvikling i byens sociale og spatiale differentiering 186
Træk af by- og boligudviklingen i Aarhus 186
Kapitel 13. Metodologi, metoder og teknikker i analyse af social og spatiale differentiering 198
Byens rum og niveauer for afgrænsning i rummet 199
Anvendte bysociologiske begreber og målinger 204
Sociale problemer og læsning af registerdata 206
Måling af sociale problemer 210
Kapitel 14. Forventningsopfyldelse eller social og spatial polarisering i byen? 212
Kapitel 15. Analyse af positioner og klasser i det sociale rum i Aarhus 226
Kapitel 16. Centrale dimensioner i byens spatiale differentiering 248
Kapitel 17. Analyse af differentieringsformer 286
Kapitel 18. Konklusioner på 3. del 312
4. Del. Forandringer i velfærdsbyen i et forandret velfærdsperspektiv 316
Kapitel 19. Indledning 316
Kapitel 20. Analyse af forandringer i velfærdssystemet med særlig vægt på forandringer i problem-løsnings-figurer 320

Kapitel 21. Analyse af den spatiale differentiering i lyset af velfærdssystemets forandringer 342

Konklusion på del 4 368

5. Del. Afslutning 370

Kapitel 22. Konklusion 370

Litteraturliste 384

Figur 1-1 Model af undersøgelsens overordnede design 36
Figur 2-1 Befolkningsudvikling i Chicago 49
Figur 2-2 Burgess model 50
Figur 2-3 Typer af rumopfattelse 82
Figur 2-4 Den uniplekse og multiplekse by 87
Figur 2-5 Begreber for spatial konfiguration 88
Figur 2-6 Wacquants model over dynamiske processer i ghettodannelse 100
Figur 2-7. Opsummering sammenhænge i udvalgte teorier om social og spatial differentiering 103
Figur 2-8 Begrebsanalysens skoler og perioder 114
Figur 2-9 Sociale problemer og deres løsning 134
Figur 2-10 Sociale problemers forløb 137
Figur 2-11 Allardts velfærds- og lykke dimensioner 139
Figur 2-12 Hansens fremstilling af grundelementer i levekår og disses samspil 143
Figur 2-13 Socialforskningsinstitutets socialgruppeinddeling 145
Figur 2-14 Synkron og diakron analyse 147
Figur 2-15 Velfærdsstat og sociale problemer 1 151
Figur 2-16 Velfærdsstat og sociale problemer 2 151
Figur 2-17 Forskelle i handlingsenhed og rumafgrænsning 155
Figur 2-18 Begreber og relationer knyttet til sociale problemer 165
Figur 2-19 Sociale problemers konkrete udtryk 165
Figur 2-20 Former for problemforståelse og -løsning 167
Figur 2-21 Objektpositioner og hjælpeformer 168
Figur 2-22 Problemudtryk og – forandring 171
Figur 2-23 Begrebsnetværk og sammenhænge i velfærdsstaten 172
Figur 3-1 Tabel over befolkningsudvikling i større byer i Danmark 186
Figur 3-2 Traditionel inddeling af byen Aarhus 187
Figur 3-3 Kort over pendlingsflow i Danmark 190
Figur 3-4 Den relative vækst i bydele 192
Figur 3-5 Udvikling i aldersgrupper 192
Figur 3-6 Udvikling i andel indvandrere inkl. efterkommere 192
Figur 3-7. Udvikling i andele af indvandrere (inkl efterkommere) i bydele 193
Figur 3-8 Udvikling i fordeling af boligtyper i Århus 1984-2007 193
Figur 3-9 Andele af forskellige boligtyper i bydele i Aarhus 2007 194
Figur 3-10 Andel almene boliger i sogne i 2007 195
Figur 3-11 Illustration af social polarisering 213
Figur 3-13 Polarisering af fattigdom 217
Figur 3-14 Polarisering af højindkomst 218
Figur 3-15 Spatial fordeling af samlede sociale ydelser 220
Figur 3-16 Udvikling i den spatiale fordeling for kontanthjælpsmodtagere 221
Figur 3-17 Spatial fordeling af kriminalitet 222
Figur 3-18 Udvikling i spatial fordeling af ejendomskriminalitet 223
Figur 3-19 Korrespondanceanalysekort i 2007 223
Figur 3-20 Korrespondanceanalysekort: Illustration af den kategoriale placering af udvalgte erhverv 233

Figur 3-21 Opgørelser over kategoriers koordinater og bidrag variation i 2007 234
Figur 3-22 Korrespondanceanalysekort: Kombineret afbildning af kategoriale placeringer og "individernes sky" i 1984 239
Figur 3-23 Opgørelser over kategoriers koordinater og bidrag variation i 1984 240
Figur 3-24 Tabel over forandring i uddannelsesniveau og -felt 241
Figur 3-25 Korrespondanceanalysekort: Illustration af en tolkningsmulighed af udviklingstendenser 243
Figur 3-26 Erhvervstype i 2007 251
Figur 3-27 Kort over erhvervsfordeling 2007 252
Figur 3-28 Relativ andel af fattige i 1984 og 2007 253
Figur 3-29 Spatial fordeling af højindkomstgruppen 254
Figur 3-30 Udvikling i positioner og relationer mellem lokale sociale rum 256
Figur 3-31 Sogne fordelt efter samlet kapital 2007 258
Figur 3-32 Ejerandel i sogne fordelt efter samlet kapital 2007 259
Figur 3-33 Sogne med stor intern kontrast 2007 260
Figur 3-34 Udvikling i sogne med stor kontrast fra 1984 til 2007 261
Figur 3-35 Sogne fordelt på andel af unge 20-29 årige i 2007 (gns. 18 %) 263
Figur 3-36 Udvikling i fordeling af 20-29 årige: 1984 og 2007 264
Figur 3-37 Udvikling i andel 65 år og derover: 1984 og 2007 265
Figur 3-38 Udvikling i fordeling i andel af børn og unge 0-20 år 267
Figur 3-39 Sogne med stor kontrast i kapital og koncentration af unge i 2007 269
Figur 3-40 Polarisering af indvandrere 270
Figur 3-41 Sogne fordelt i.f.t. andel af indvandrere+efterkommere i 2007 271
Figur 3-42 Sogne med stor kontrast i kapital og koncentration af indvandrere 272
Figur 3-43 Andel af befolkning 18-64 år med dominerende ydelser 273
Figur 3-44 Andele af befolkning med sociale ydelser (indeks) i 1984 og 2007 274
Figur 3-45 Andele af ydelsesmodtagere i 1984 og 2007 (summarisk, indeks) 276
Figur 3-46 Relative andele på kontanthjælp (indeks) 1984 og 2007 276
Figur 3-47 Relative andele af førtidspensionsmodtagere i 1984 og 2007 278
Figur 3-48 Relative andele af arbejdsløshedsdp, i 1984 og 2007 278
Figur 3-49 Relative andele af efterlønsmodtagere i 1984 og 2007 278
Figur 3-50 Relative andele af samlet kriminalitet i 1984 og 2007 279
Figur 3-51 Relativ andel af befolkningen dømt for ejendomskriminalitet 281
Figur 3-52 Andele dømt for trafikforbrydelser 283
Figur 3-53 Fordeling af indkomstgrupper på forskellige boligtyper i 2007 288
Figur 3-54 Danskeres og indvandreres fordeling på boligtyper i 1984 og 2007 289
Figur 3-55 Spatial fordeling af relative højindkomstandele i 1984 og 2007 - Kun ejerpopulation 290
Figur 3-56 Udvikling i relative andele af højindkomstgrupper 1984-2007 291
Figur 3-57 Den spatiale fordeling af de største indvandrergrupper i 2007 293
Figur 3-58 Den relative spatiale fordeling af udvalgte indvandrergrupper i sogne. Den mest segregerede gruppe. 294
Figur 3-59 Den realtive spatiale fordeling af indvandrergrupper i sogne. Den moderat segregerede gruppe. 295

Figur 3-60 Den relative spatiale fordeling af udvalgte indvandrergrupper i sogne. Den mindst segregerede gruppe. ... 296
Figur 3-61 Korrespondanceanalysekort. Indvandrergruppers positioner i det sociale rum (2007)... 298
Figur 3-62 Kontraster og stigning i disse i sogne ... 300
Figur 3-63 Andele af ydelsesmodtagere i 1984 og 2007 (summarisk, indeks) ... 305
Figur 3-64 Ændringer i andele af ydelsesmodtagere og gns. alder ... 305
Figur 3-65 Relative andele af forskellige ydelsestyper i 1984 og 2007 ... 306
Figur 3-66 Positioner for sogne i de gamle forstæder ... 308
Figur 3-67 Opgørelsestyper og problembilleder ... 308
Figur 4-1 Passiv-aktiv retorik – eksempel ... 325
Figur 4-2 Forandring i klientforestillinger i socialt arbejde ... 326
Figur 4-3 Forandringer i problem/løsningsfigurer ... 337
Figur 4-4 Eksempel: Det forandrede arbejdsløshedsproblem ... 338
Figur 4-5 Kort over spatial fordeling af fattige i 2007 ... 344
Figur 4-6 Andele af fattige i 1984 og 2007 ved 50 % grænsen (indeks, uden studerende) ... 345
Figur 4-7 Andele af fattige i 1984 og 2007 ved 60 % grænsen (indeks, uden studerende) ... 345
Figur 4-8 Udvikling i ydelsesmodtagning og sociale vilkår i udvalgte sogne ... 346
Figur 4-9 Andele af fattige i forskellige grupper ... 347
Figur 4-10 Andele af fattige blandt hhv. ydelsesmodtagere og ikke-modtagere ... 348
Figur 4-11 Andele af kriminelle i 1984 og 2007 (summarisk, indeks) ... 350
Figur 4-12 Andele af ejendomskriminalitet i 1984 og 2007 (indeks) ... 350
Figur 4-13 Andele af indvandrere i sogne i 1984 og 2007 ... 351
Figur 4-14 Positioner i det sociale rum for typer af kriminalitet ... 352
Figur 4-15 Positioner i det sociale rum for typer af ydelsesmodtagere i 2007 ... 356
Figur 4-16 Positioner i det sociale rum for typer af ydelsesmodtagere i 1984 ... 357
Figur 4-17 Andele af modtagere af typer af sociale ydelser i 1984 og 2007 i pct. ... 359
Figur 4-18 Positioner i det sociale rum for udvalgte typer af ydelsesmodtagere – 2007 ... 360
Figur 4-19Ppositioner i det sociale rum for udvalgte typer af ydelsesmodtagere - 1984 ... 360
Figur 4-20 Positioner i det sociale rum i udvalgte sogne for typer af ydelsesmodtagere og indvandrergrupper i hhv. 1984 og 2007 ... 364

1. Del

Afhandlingens formål og teoretiske og metodiske udgangspunkter

Kapitel 1. Afhandlingens formål og problemstillinger

Afhandlingen tager afsæt i en dagsorden vedtaget i Aarhus kommunes byråd. I dagsordenen udtrykkes et ønske om at få belyst hvorvidt der er sket en social polarisering i byen. Der bliver endvidere udtrykt bekymring for befolkningsgrupper, der måtte være særligt udsatte i forbindelse med en eventuel social polarisering. Nærværende projekt udgør ét af flere delprojekter.

Formålet med denne afhandling er at undersøge social polarisering i byen med særlig vægt på det rumlige eller spatiale[1] aspekt og på sociale problemers samspil med byens sociale og spatiale polarisering. Et fokus på det spatiale aspekt indebærer, at det ikke blot undersøges, om der kan findes øgede sociale forskelle i byen i sin helhed, men også om skel mellem rum eller områder i byen øges. Et eksempel herpå kan være en udvikling hen i mod velhavende enklaver på den ene side og ghettoer på den anden. De sociale fænomener i byen, som giver anledning til bekymring, er traditionelt blevet behandlet som sociale problemer (Burgess, 1996 p 25). I forbindelse med en mulig udvikling mod en øget social og spatial polarisering, bliver det umiddelbare og logiske spørgsmål i forlængelse af bekymringen da, om omfanget af sociale problemer øges, eller om der opstår nye sociale problemer. Ud over at beskrive forskellige dimensioner i byudviklingen, kan det anses for væsentligt at identificere processer eller mekanismer, der gør sig gældende i såvel den eventuelle polarisering som i en skabelse og rumlig koncentration af flere eller andre sociale problemer.

At det er væsentligt at udforske spatiale forandringer, understreges af, at der kan ses en generel tendens til stigende urbanisering. Den globale demografiske udvikling er især i 2000-årene karakteriseret ved en kraftigt stigende urbanisering. Urbaniseringen har ikke kun betydning i og for byerne, men indebærer samtidig skabelse af de såkaldte udkantsområder. Udviklingen har også medført dannelse af regionale multikerne-bystrukturer til forskel fra tidlige tiders relativt afgrænsede industribyer.

Der har i dansk forskning og ikke mindst i udviklingsprojekter været stigende interesse for sociale problemers koncentration bestemte steder i byerne, f.eks. i "socialt belastede" eller "udsatte" områ-

[1] Spatial refererer til "space" eller på dansk "rum". Der er således tale om fokus på det rumlige eller geografiske aspekt. Det er valgt at bruge begrebet "spatial", dels fordi dette begreb bruges i den anvendte litteratur og dels fordi begrebet "space" og "spatial" omfatter mere end en geografisk lokalområdeafgrænsning. Dette uddybes i kapitel 6.

der[2]. Denne udvikling er også en følge af politisk fokus på tilstanden i disse områder. Det etniske aspekt af den rumlige udvikling er blevet tillagt en stigende betydning. Dette har bl.a. vist sig ved, at man politisk har ligefrem valgt at anvende betegnelsen "ghetto" og i definitionen heraf, lade andelen af ikke-vestlige indvandrere udgøre et selvstændigt kriterium[3].

Begrebet om social og spatial polarisering indebærer et skift af fokus set i relation til udforskning af "udsatte områder" eller "ghettoer". Marcuse beskriver den sociale polarisering ved følgende billede:

> "Det bedste billede på social polarisering kan måske bedst udtrykkes ved ægget og timeglasset: befolkningen i byen er normalt distribueret som et æg, bredest på midten og tilspidset i enderne. Når den bliver polariseret, bliver midten af ægget klemt, og enderne udvider sig, så der opstår en timeglasform. Midten af ægget kan defineres som mellemste sociale strata. Eller hvis der er tale om polarisering mellem rig og fattig vil midten af ægget referere til den midterste indkomstgruppe. " (lettere omarbejdet efter Marcuse, (P. Marcuse, 1989 p 669)

Det rumlige eller spatiale aspekt er for det første repræsenteret ved, at teorier om social polarisering fokuserer på byen til forskel fra nationen eller mere abstrakt, samfundet. Derudover antages det i teorierne, at byens spatiale differentiering ændres som følge af en øget social polarisering.

I lyset af social og spatial polarisering udgør "socialt belastede" områder alene én pol i en (mulig) forandring, der omfatter byen i sin helhed. Begrebet om social og spatial polarisering refererer endvidere ikke til en tilstand, men en bevægelse. Til forskel fra studier af specifikke områder og sociale tilstande, er det her fordelinger, forandringer og bevægelser i byen i sin helhed, der skal udforskes.

Fordelingerne refererer til både den sociale differentiering for byen i sin helhed og til det spatiale aspekt. Det første kan konkret beskrives ved fordeling i indkomstgrupper, sociale grupper eller klasser (jf. Marcuses beskrivelse) differentiering i byen i sin helhed. Det spatiale aspekt udgør den rumlige side af en given dimension i differentieringen, og kan således her beskrives ved forskelle i indkomstgrupper, sociale grupper eller klasser mellem byområder eller byrum.

De oprindelige teorier om social og spatial polarisering fra slutningen af 1980'erne(Mollenkopf & Castells, 1991; S. Sassen, 2001) peger på, at der kan ses store forandringer i de "globale byer", hvor

[2] Et eksempel på definition af et socialt belastet boligområde findes f.eks. i relation til Byudvalget, som blev nedsat i 1993 og som i perioden fra 1993 til 2003 fik iværksat en række boligsociale indsatsen (Mazanti, 2004) http://www.cfbu.dk/viden-og-fakta/boligsociale-indsatser/de-statslige-indsatser/1993-2003-byudvalget/ 1993. Den officielle definition på socialt belastede boligområder er her følgende "Det er byggeri med en række fællestræk: Høj husleje, høj flyttefrekvens, mange arbejdsløse og bistandsklienter, stor nedslidning af byggeriet, misbrugsproblemer, vold, hærværk m.m. Samtidig er det karakteristisk med en stor procentdel fremmedsprogede indvandrere og flygtninge, som i praksis ofte kun har adgang til denne begrænsede del af boligmarkedet." (Byudvalget, 1993, bilag, p1, her citeret efter (Mazanti, 2004 p 28))

[3] Ghettodefinitionen, der blev introduceret under VK-regeringen (2001-2010), lyder som følger: 1) Andelen af indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande overstiger 50 pct. 2) Andelen af beboere i alderen 18-64 år, der er uden tilknytning til arbejdsmarkedet eller uddannelse, overstiger 40 pct., opgjort som gennemsnit over de seneste fire år. 3) Antal dømte for overtrædelse af straffeloven, våbenloven eller lov om euforiserende stoffer pr. 10.000 beboere på 18 år og derover overstiger 270 personer, opgjort som gennemsnit over de seneste fire år.
http://www.sm.dk/data/Dokumentertilnyheder/2011/ghettoområder_pr_1_januar.pdf.

der konstateres både øget social differentiering i retning mod en polarisering i byen i sin helhed og øgede skel mellem forskellige byområder. Herunder f.eks. den øgede forskel mellem stadig mere strømlinjede og glamorøse city-områder, der domineres af højtkvalificerede professionelle med funktioner i relation til den globale kapital, og områder, der koncentrerer de lavtlønnede og lavt kvalificerede servicearbejdere.

Samme teorier forklarer de bevægelser, der ses, med generelle samfundsmæssige forandringer, herunder de-industrialisering og særligt med forandringer i den (informationelle) globale kapital og forandrede markedssituation. Andre bevægelser, der får mindre opmærksomhed, er de interne spatiale bevægelser i byerne.

Det er som udgangspunkt denne type af fordelinger, forandringer (for perioden 1984-2007) og (spatiale) bevægelser, der skal undersøges i byen Aarhus. Til forskel fra især de oprindelige teorier om social og spatial polarisering vil der her være særligt fokus på forandringen i byen frem for forandringer i den globaliserede kapital og markedssituation. Dertil kommer, at sociale problemer og disses sammenhæng med byens spatiale processer inddrages i undersøgelsen.

Disse forholdsvis enkle formuleringer af social og spatial polarisering kompliceres af en række forhold, der har betydning for, hvordan projektets problemstillinger konkretiseres. I dette kapitel gives en summarisk redegørelse for de væsentligste af disse komplicerende forhold med henblik på en begrundet præsentation af afhandlingens problemstillinger.

I kapitel 2 følger en mere udførlig teoretisk redegørelse og præsentation af valg af metodologisk grundlag. Kapitel 2 afsluttes med en præsentation af undersøgelsens design og en redegørelse for dennes indløsning.

Teorier om social og spatial polarisering danner afsæt for fremstillingen. Idet disse teorier udgør en særlig gren af bysociologien og –geografien, anvendes udvalgte bysociologiske og –geografiske teorier som supplerende teoretisk grundlag for undersøgelsen. Som et resultat af, at bysociologien og –geografien ikke, som det var tilfældet i den oprindelige udvikling af et teoretisk og empirisk grundlag for bysociologi (Chicagoskolen), behandler sociale problemer som en integreret del af studier af byen, inddrages endvidere teorier om sociale problemer og disses samspil med spatiale processer.

Teorier om det spatiale aspekt

Mens teorier om social polarisering er forholdsvis veludviklede, kan det samme ikke hævdes for teorier om spatial differentiering eller polarisering. Det spatiale aspekt er på den ene side centralt i teorier om social polarisering, men på den anden et aspekt, der snarere anskues som en given følge af den sociale polarisering, end noget, der systematisk undersøges. I nogle formuleringer er de mest centrale forandringer i de (globale) byer beskrevet ved omfattende udvikling af cityområde, herunder udbygning af kontor og forretningsfaciliteter og gennemgribende gentrificering[4] på den ene side og

[4] Udtrykket gentrificering anvendes om et byområde, der forandrer karakter ved at grupper med højere social status overtager området på bekostning af grupper med lavere social status (gentry=adel). Dette kan både ske i en løbende proces og gennem omfattende fysisk byfornyelse.

udskilning af (farvede) lavindkomst- eller ghettoområder på den anden (Mollenkopf & Castells, 1991; S. Sassen, 2001). Der er i sådanne tilfælde snarere tale om eksempler på eller "nedslagspunkter" for spatial differentiering, end gennemførte begrundelser og ræsonnementer for forandring i den spatiale differentiering i byen.

Den centrale mekanisme i sammenhængen mellem den sociale og spatiale polarisering forklares ved, at øgede indkomstforskelle og eventuelt øgede statusmæssige forskelle som følge af social polarisering fører til modsvarende øgede skel mellem boområder. Sammenhængen ses primært formidlet over markedsmekanismer på boligområdet. En spatial polarisering som følge af social polarisering er dog ikke en given konsekvens. Principielt er det også en mulighed, at der blot sker en øget indkomstmæssig eller social differentiering indenfor boligområderne[5]. Hvis det kunne antages, at der var en enkel sammenhæng mellem social og spatial polarisering, ville man forvente, at en spatial polarisering som resultat af en social polarisering førte til udvikling af et fælles genkendeligt overordnet mønster for spatial udvikling i byerne. Forskningen har ikke kunnet vise et sådant mønster. Det kan snarere konkluderes, at udviklingen i det spatiale mønster må ses som betinget af den hidtidige byudvikling.

Alternativt hævder Marcuse dog, at den spatiale udvikling kan beskrives ved, at forskellige typer af kvarterer udvikles og afgrænser sig mere overfor hinanden (P. Marcuse & Van Kempen, 2000).

Det kan endelig fremhæves, at der er flere dimensioner i den spatiale differentiering, herunder dimensioner, som den sociale polarisering særligt fokuserer på (fordeling i indkomstgrupper, sociale strata eller klasser), men også f.eks. etniske, racemæssige eller aldersmæssige differentieringer. Særligt etniske og racemæssige differentieringer inkluderes ofte i konkrete studier, men der ses ikke en udfoldelse af teorier om samspillet mellem forskellige typer af differentieringer.

En undersøgelse af den spatiale dimension giver som følge heraf både nogle teoretiske og metodiske udfordringer. Håndteringen af disse uddybes i kapitel 2.

Globalisering, velfærdsstat og byen

I de oprindelige teorier om social og spatial polarisering fremhæves den globale forandring i (finans-) kapital og marked som årsag til udviklingen. Ikke mindst i en dansk sammenhæng er det dog relevant at spørge, hvordan sådanne overordnede tendenser fremmes eller hæmmes af velfærdsstaten og dens udvikling. Nogle teoretikere har fremhævet, at universelle velfærdsregimer af den type, som de nordiske lande repræsenterer, vil have en modificerende effekt på en tendens til social og spatial polarisering (Hamnett, 1996c; S. Musterd & Ostendorf, 1996). Dette må nødvendigvis indgå i de forudsætninger, hvorunder social og spatial polarisering i Aarhus studeres. Det kan tentativt formuleres ved, at den sociale og spatiale polarisering studeres i Aarhus anskuet som en velfærdsby.

[5] Dette understreges af, at dele af forskningen ikke påviser en spatial polarisering, selvom der sker en social polarisering. Se f.eks. (Wessel, 2000)

Tesen om modifikation kan stille spørgsmålstegn ved, om det er relevant at studere udviklingen i den aarhusianske velfærdsby i lyset af social og spatial polarisering. Med afsæt i tesen er en udvikling mod social polarisering ikke eller kun i begrænset omfang forventeligt, og det bliver hermed langt mindre relevant at studere forandringer i den spatiale differentiering. Udviklingen i ulighed i landet kan imidlertid ses som én indikation på, at en udvikling i en sådan retning er en mulighed. Ulighed måles normalt, til forskel fra social og spatial polarisering, på nationalt niveau[6]. Sådanne målinger viser en aktuel tendens mod stigende ulighed[7] og på, at der har været særligt store indkomststigninger i øverste indkomstdecil og en særlig lav – og for nogle lande negativ – realindkomstvækst for det nederste decil i de seneste 25 år i OECD-landene (Bonesmo Fredriksen, 2012 p 2). På trods af, at uligheden i Danmark i de fleste opgørelser er lav set i forhold til andre lande, har der også her i landet været en betydelig stigning.

I lyset af stigende ulighed og forskningens påvisning af, at der er sket store forandringer i det danske såvel som andre velfærdsregimer i de vestlige lande, kan tesen om modifikation ikke behandles alene i lyset af traditionelle karakteristika og forskelle på disse, således som f.eks. Hamnetts formuleringer lægger op til. Det må også inddrages, at der er sket forandringer i den danske velfærdsstat, og at disse forandringer kan have betydning for polarisering i byerne.

Et nyere og alternativt bysociologisk bud på en sammenhæng mellem national- og velfærdsstatsudvikling og væsentlige aspekter af byens spatiale udvikling kan findes hos Graham og Marvin (Graham & Marvin, 2001). Der opereres her med en central skillelinje i byudviklingen, der i én periode (midten af 1800-tallet til midten af 1960'erne) formes i lyset af opkomsten af den moderne nationalstat, der understøtter den moderne og rationelt orienterede byplanlægning og danner grundlag for etablering af velfærdsstaten[8] og i den efterfølgende periode (fra slutningen af 1960'erne) præges af udviklingstræk i den neoliberale, postmoderne eller post-Fordistiske (velfærds-)stat (Graham & Marvin, 2001 p 91). I den første periode etableres ifgl. Graham og Marvin den moderne "networked city" med et demokratisk orienteret infrastrukturelt ideal om at skabe den sammenhængende (industri-)by, der når alle og at dækker alle. I den anden periode skabes der, i lyset af mangler og modsætninger i den første, og gennem forskellige former for privatiseringer, liberaliseringer og dereguleringer, afkoblinger og alternative koblingsmuligheder i det infrastrukturelle netværk, der adskiller og udskiller rum og netværk fra hinanden og danner en tendens, der betegnes "splintering urbanism".

---

[6] F.eks. anvender OECD og EU og mange andre systematisk måling af på national ulighed ved anvendelse af GINI-koefficient.

[7] Udviklingen i gini-koefficient i de lande i EU, hvor der kan foretages målinger (resultater for 10 lande), viser, at der i perioden fra midt 1990'erne til 2008 er sket stigninger i 7 lande, mens der er (mindre) fald i 3 (Italien, Grækenland og Ungarn). Danmark indtager fortsat pladsen med den mindste gini/mindste ulighed: 0.25, men der er sket betydelige stigninger i de 3 nordiske lande, Danmark, Finland og Sverige, som optræder i opgørelsen. (Bonesmo Fredriksen, 2012 p 10). Se også (OECD, 2008) og (OECD, 2012). Forskellige målinger med afsæt i forskelligt datagrundlag (eks. OECD og EU-silk), placerer Danmark lidt forskelligt if.t lighedsmålinger.

[8] "Between the mid nineteenth century and the mid 1960s a dominant rhetoric of the modern planning existed in the West which idealized the notion of the orderly, unitary city, tied together by a visible and non-visible web of standardized infrastructure grids. Through reason and democracy modern urban planning purported to "produce a coordinated and functional urban form organized around collective goals" (..)"(Graham & Marvin, 2001 p 62)

I denne afhandling må fokus på de velfærdsstatlige forandringer koncentreres om det sociale område, herunder den spatiale betydning af forandring i sociale problemer og den velfærdsstatslige afhjælpning. Dele af udviklingen på det velfærdsstatslige område kan parallelt med Graham og Marvins skillelinje mellem første og anden periode beskrives ved, at den traditionelle form for samfundsplanlæggende, (materielt-) lighedsorienterede og forebyggende initiativer rettet mod hele befolkningens sociale og sundhedsmæssige situation, der var ambitionen i velfærdsstatsopbygningen[9], efterfølgende er blevet stærkt problematiseret. Den nationale velfærds- eller socialpolitiske udvikling kan i forlængelse heraf antages at have konsekvenser for sociale problemer og herunder disses spatiale fordeling. Som det senere skal vises, indebærer dette fokus, at det ikke er forandringer i byplanlægning og særligt dennes mulige liberalisering og deregulering [10], der kan anses for mest central for denne udvikling. Den nationale reguleringen af det sociale område er omfattende.

Byen og sociale problemer

Spørgsmålet om sociale problemer er indledningsvis blevet aktualiseret ved en antagelse om, at omfanget af disse øges eller nye problemer opstår som en følge af social og spatial polarisering. Hvordan et sådant spørgsmål kan besvares, afhænger imidlertid af, hvilket begreb om sociale problemer, der anvendes.

Teorier om social og spatial polarisering anvender ikke generelt begrebet sociale problemer. Som polariseringsbegrebet udtrykker, udforskes udviklingen af øgede forskelle og dermed også forskellen mellem ”top” og ”bund”. De områder, der optræder som ”bund”, kan være beskrevet ved indkomstniveau, omfang af arbejdsløshed, andel indvandrere osv. på linje med udforskningen af ”udsatte områder” eller lidt mere radikalt som det f.eks. ses hos Mollenkopf og Castells som ghettoer og ”underklasse” områder (Mollenkopf & Castells, 1991 p 409 f) . Der kan imidlertid ikke findes en nærmere behandling af begrebet sociale problemer og en tese eller teori om disses sammenhæng med byens spatiale differentiering.

Hvad enten begrebet om sociale problemer anvendes eller ej, synes en underlæggende præmis at være, at sociale problemer eller det kritiske og problematiske er de problemer, der koncentreres i ”bunden”. Et aspekt af en sådan opfattelse er, at sociale problemer defineres af de relativt dårlige sociale vilkår, vi finder i ”bunden”. Dette implicerer, at sociale problemers spatiale fordeling ikke fordrer nogen særskilt behandling, men kan anskues som værende del af de mekanismer, der generelt gør sig gældende i social og spatial polarisering. Et andet aspekt, der kan tilføjes er, at dårlige vilkår kan medføre en række adfærdsmæssige problemer, som f.eks. er beskrevet ved kriminalitet eller begrebet om ”underklasse”.

Der kan rejses flere indvendinger mod en sådan opfattelse af sociale problemer. Disse kan både udtrykkes på et praktisk og teoretisk niveau. På det praktiske niveau kan det fremhæves, at sociale problemer i en velfærdsby præget af universalistiske principper, ikke uden videre kan identificeres med de dårligste sociale vilkår eller en adfærd, som følger af dårlige vilkår. På det teoretiske niveau kan

9 I Danmark i 1960’erne og -70’erne, dvs. lidt senere end ”skillelinjen” hos Graham og Marvin

10 Det kan tilføjes, at byplanlægning udgør et selvstændigt og meget omfattende forskningsområde. Studier af forandringer i byplanlægning og infrastrukturelle netværk kan af afgrænsnings- og datamæssige grunde ikke belyses her.

det fremhæves, at sociale problemer i teorier om social og spatial polarisering, i modsætning til hvad begrebsdiskussioner af sociale problemer indikerer (Bacchi, 2009; Best, c2001; Bundesen, 2011; Meeuwisse & Swärd, 2006), tenderer mod at blive identificeret blot som objektivt afgrænselige fænomener eller substantielt i modsætning til relationelt [11].

Det utilstrækkelige grundlag for behandling af sociale problemer og som følge heraf disses samspil med byens spatiale differentiering har ført til inddragelse af et andet teoretisk grundlag (Chicagoskolen), hvor der formuleres en sammenhæng mellem byen og sociale problemer. Med det udgangspunkt foretages i afhandlingen en reformulering af relationen mellem sociale problemer og byen, når der er tale om en velfærdsby.

Det bliver her vist, at sociale problemer i velfærdsbyen netop ikke kan begrundes afgrænset til de problemer, der knyttes til den nedre pol i en polariseret by. Det er alene under bestemte velfærdsstatslige forhold, herunder 1960'ernes og -70'ernes velfærdsstat, at der kan formuleres en klar sammenhæng mellem sociale vilkår og sociale problemer. Grundlaget for det umiddelbare spørgsmål om en øget social og spatial polarisering medfører øgede eller andre sociale problemer, forsvinder med den mulige afkobling mellem sociale vilkår og sociale problemer. Spørgsmålet reformuleres til at angå sammenhængen mellem forandring i velfærdssystem og byens spatiale forandring.

De fordelinger, forandringer og bevægelser i byen i sin helhed, der ønskes udforsket, er i lyset af teorier om social og spatial polarisering og de særlige aspekter, der er rejst ovenfor, blevet formuleret i følgende problemstillinger:

Problemstillinger

1) Hvilke sociale og spatiale differentieringsprocesser og udviklingstræk udspiller sig i velfærdsbyen, set i lyset af 1960'ernes og - 70'ernes velfærdsstatlige forventningshorisont og dennes udpegning af sociale problemer?

2) Kan der konstateres væsentlige forandringer i velfærdssystemet, der er af betydning for den sociale og spatiale polarisering i byen?

De teoretiske, begrebsmæssige og metodologiske forudsætninger for spørgsmålenes besvarelse omfatter ud over teorier om social og spatial polarisering en behandling og præcisering af begrebet "rum" eller "space" og dettes samspil med forskellige differentieringsformer. Videre omfatter de en teori om sociale problemer og relationen mellem disse og det rumlige. Det er i udvikling og (begrebs-)analyse i dette felt, at begrebet om velfærdsby, velfærdsstatslig forventningshorisont og de konkrete former for sociale problemer behandles. Endelig søges disse begreber anvendt i en relationelt baseret metodologi, der ses egnet til analyse af den sociale og spatiale differentiering og dens sam-

[11] Der skal her indledningsvis blot henvises til en meget udbredt definition af sociale problemer "Et socialt problem er en påstået social situation som er uforenelig med værdierne hos et betydeligt antal personer, som er enige om at handling er nødvendig for at ændre situationen." (Rubington og Weinberg, 1995:4, her refereret i oversættelse fra (Bundesen, 2011 p 15)

spil eller intersektionalisering med det fysiske rum og forskellige dimensioner af kulturel differentiering og sociale problemer. For et kort overblik over afhandlingens design kan der henvises til figur 1.1 i næste kapitel.

I den første problemstilling er det valgt at anskue den sociale og spatiale udvikling ud fra de forventninger og forudsætninger, der blev etableret med 1960'ernes og -70'ernes velfærdsstat. Der er her tale om forventninger, der ofte aktuelt refereres til, når f.eks. Danmarks fremhæves som et af de lande, der har den mindste ulighed. Der er med 1960'ernes og -70'ernes velfærdsstat tale om den moderne og formentlig mest ambitiøse velfærdsstat i dansk historie, til forskel fra hvad nogle betegner den postfordistiske, eller postmoderne og neoliberale velfærdsstat (Graham & Marvin, 2001). Idet 1960'ernes og -70'ernes velfærdsstatslige forventningshorisont inkluderer en forventning om større social og spatial lighed, lægger spørgsmålet sig op ad det perspektiv, der anlægges i teorier om social eller spatial polarisering. Den ene del af spørgsmålet, der beskæftiger sig med den overordnede bevægelse kan således også formuleres som: Opnås en større social og spatial lighed, eller er der tale om en udvikling i retning af social og spatial polarisering? Idet spørgsmålet omfatter den velfærdsstatslige forventningshorisont, er politiske og institutionelle forudsætningerne både for at begrunde, at udviklingen anses for bekymrende og for, hvad der anskues og anerkendes som sociale problemer, inddraget i spørgsmålet. Spørgsmålets andet element udforsker den sociale og spatiale fordeling og forandring af samme. Besvarelsen af dette spørgsmål indeholder såvel en beskrivelse af forskellige dimensioner af den spatiale differentiering som en analyse af, hvilke differentieringsformer og processer, der gør sig gældende.

I den anden problemstilling fokuseres der på forandringerne i velfærdssystemet og disses mulige betydning for den sociale og spatiale differentiering. Forandringer i velfærdssystemet må ift. byen og dennes spatiale fordeling ses som ekstern, men potentielt væsentlig for byens sociale og spatiale differentiering. Forandringer i velfærdssystemet undersøges både mht. den konkrete materielle og den symbolske betydning for den spatiale differentiering. I forlængelse af den tidligere nævnte mulige afkobling mellem sociale vilkår og sociale problemer undersøges det bl.a. om en sådan viser sig på det spatiale niveau.

Der findes ikke nyere forskningsprojekter i Aarhus, der har haft det bydækkende perspektiv, der her tilstræbes. Thor Andersen, der har udforsket Storkøbenhavns ændrede socialgeografi (Andersen, 2005) fremhæver, at der kun findes få forskningsprojekter, der studerer forandringer i byen i sin helhed. Dette understreger, at der er tale om et felt, der hverken teoretisk, metodisk eller empirisk er velbelyst. Den relationelt baserede metodologi, der her søges anvendt i kombination med traditionelle bysociologiske og –geografiske metoder, tillader én på en gang åben og begrebsmæssigt begrundet tilgang til studiet.

Studiet af byen i sin helhed har medført, at det på et tidligt tidspunkt blev valgt at anvende bydækkende registerdata som det væsentligste datagrundlag for udforskningen af fordelinger, forandringer og bevægelser i byen. I denne afhandling er det valgt at studere udviklingen i Aarhus i perioden fra 1984 til 2007. Den nærmere begrundelse og præcisering af undersøgelsens design sker i kapitel 2 i forlængelse af en præsentation af det valgte metodologiske udgangspunkt, der anses for væsentligt for redegørelse for designets udformning.

Kapitel 2. Præsentation af teoretiske og forskningsmæssige udgangspunkter for afhandlingen

I argumentationen for afhandlingens teoretiske og forskningsmæssige udgangspunkter, tages der i forlængelse af kapitel 1 udgangspunkt i teorier om social og spatial polarisering. Disse teorier danner afsæt for afdækning af behov for supplerende og alternative teoretiske, begrebsmæssige og metodologiske udgangspunkter for belysning af de opstillede problemstillinger. Kapitlet præsenterer herefter en model for undersøgelsens overordnede design og uddyber, hvordan problemstillingerne vil blive indløst.

Teorier om og forskning i social og spatial polarisering

Teoridannelsen om social og spatial polarisering startede i 1980'erne, og de formentlig mest indflydelsesrige teorier udkom fra slutningen af 1980'erne. Disse betegnes i det følgende som klassiske teorier om social og spatial polarisering. Efterfølgende ses der både markant kritik og videreudvikling. Fremstillingen er organiseret i overensstemmelse hermed.

Klassiske teorier om social og spatial polarisering

Studier af social og spatial polarisering fik deres gennembrud i 1980'erne. Særligt indflydelsesrige teorier findes hos Sassen (S. Sassen, 2001) og Castells og Mollenkopf (Mollenkopf & Castells, 1991). Teorierne var oprindeligt særligt knyttet til "globale byer". Sassen studerer f.eks. New York, Tokyo og London, mens Castells og Mollenkopfs "Dual City"alene baseres på studier af New York. Sassen peger på etablering af en form for hierarki i globale byer, der relaterer sig til disses funktioner for den globale finanskapital. Centrale teser i teorierne er imidlertid i senere studier anvendt på byer af meget forskellig størrelse og position i relation til et muligt globalt hierarki.

Sassen har i et globalt perspektiv studeret "the spatial dispersion of economic activities and the reorganization of the financial industry." (S. Sassen, 2001 p 19). Hendes centrale teser er, at den sociale polarisering skabes af kapitalens omstrukturering, der både omfatter de-industrialisering og skabelse af nye funktioner for finanskapitalen, hvor sidstnævnte koncentreres i de "globale byer". Denne ændring påvirker angiveligt den sociale sammensætning af befolkningen i byerne. På den ene side sker der en vækst i en professionel elite med globale funktioner, og på den anden side en vækst i en befolkningsgruppe (ofte er af "anden etnisk" oprindelse), der servicerer denne elite. Sideløbende svinder andelen af industriarbejdere ind. Udviklingen viser sig i såvel indkomstfordelingen som den erhvervsmæssige fordeling (S. Sassen, 2001 p 9). Den spatiale polarisering anskues som en konsekvens af byens sociale polarisering. Sassen mener, at bycentrene gentrificeres, en udvikling, der inkluderer vækst i centrale forretningskvarterer(CBD) (S. Sassen, 2001 p 261)[12], og, at der på den anden

[12] Sassen understreger at der er tale om en gentrificering i en bredere betydning forandring af et beboelsesområde ved at middelklassen flytter ind. En mere adækvat forståelse af gentrificering efter 1980'erne er, at den

side skabes områder for fattige, der bl.a. bebos af den (lavtkvalificerede) servicerende del af befolkningen. Udviklingen i byerne kan forstærkes af nationalstaternes deregulering og privatisering.

Sassen fremhæver, at produktionen altid er stedmæssigt lokaliseret, fordi den også altid har en materiel side. Dette gælder såvel den traditionelle industriproduktion som den "produktion", der kan frembringe forudsætninger for den globale økonomis koordinering. Den globale økonomi producerer verdensomspændende "formations of new geographies of centrality and marginality" (Sassen, 2000:80)
Denne type argumentation synes plausibel på det globale plan, hvor vi ser byer, der skrumper pga. industriproduktionens ændrede lokalisering (f.eks. Detroit og byerne i Ruhrdistriktet), mens der sker vækst i de globale byer, der er "sites for production for the new global control capability" (Sassen, 2001:7).
Sassen fremhæver endvidere, at den globale udviklings "transnationalization of labor" (S. Sassen, 2000 p 88) ikke blot omfatter de højt kvalificerede professionelle, der forvalter og koordinerer den globale kapital, men også en gruppe, der normalt betegnes som immigranter, og som indgår i den lavt betalte servicerende gruppe af kvinder og immigranter. Hun foreslår med andre ord at se de processer, der foregår både i den højt- og lavt betalte del af arbejdsstyrken som en transnationalisering, der er frembragt af globaliseringen af informationskapitalen frem for at se disse som resultat af lokale processer og logikker.
Disse globale processer, der flytter arbejdskraft på tværs af nationer og kulturer, har ifølge Sassen stor betydning for identitetsdannelsen og udfordrer fra forskellig side den mere traditionelle tænkning af "det nationale" som det identitetsgivende. Storbyerne kommer til at omfatte store sociale og kulturelle forskelle, idet der her koncentreres en uforholdsmæssig stor del af begge de nævnte grupper.

Mollenkopf og Castells hævder tilsvarende, at New York har udviklet sig til en "dual city". Det er primært en udvikling fra en industriby til en postindustriel by, dvs. en økonomisk omstrukturering, der udgør kernen i forklaringen af udviklingen, men der henvises også til New Yorks særlige position i den omstrukturerede, globale og informationelle økonomi. Udviklingen fra industribyen til den postindustrielle by viser sig f.eks. ved, at mens "blue collar white ethnics" i 1950'erne udgjorde "the single largest social stratum" (Mollenkopf & Castells, 1991 p 7), er de tre dominerende grupper nu "mostly white male professionals and managers; more typical female and black clerical and service workers; and Latino and Asia manufacturing workers" (Mollenkopf & Castells, 1991 p 8).

Begrebet "dual city" anvendes, på trods af opgør med forsimplede billeder som f.eks. "hvide - rige" og "farvede - fattige", for at påpege, at der er opstået en ny situation, en ny indkomstmæssig ulighed, en ny fattigdom og en ny underklasse. Beskrivelsen af dualiteten gives følgende formulering:

> "In short, the forces that are transforming New York favor the coherent organization of the economic core and tend to disorganize groups outside this core." (Mollenkopf & Castells, 1991 p 17)

---

omfatter større ændringer i bykernen, der inkluderer indmarchen af nye kontorbygninger, hoteller og avancerede servicefaciliteter.

Mere udførligt kommer det også til udtryk I følgende beskrivelse af dynamikken i den sociale differentiering i New York

> ”It might help us to understand the social dynamics of New York to think of local society as made up of predominantly male and white professional-managerial group; a female clerical working class, characterized by ethnic diversity; a miscellaneous service sector formed by a disproportionately immigrant labor force, both salaried and self-employed; a public sector divided between white ethnic and native black New Yorkers, with an internal hierarchy in terms of gender; a downgraded manufacturing sector concentrating a high proportion of male and female Latino workers; and a marginal sector, outside the formal labor force, with a strong proportion of minority youth (..) and female headed households.”(Mollenkopf & Castells, 1991 p 403)

Det fremhæves at en rigoristisk analyse af den sociale stratificering ikke ville vise nogen klar dualisering (Mollenkopf & Castells, 1991 p 413). Der er tale om en tolkning af udviklingen i den sociale differentiering, der bevidst fremstilles dualiseret for at understrege den position og dynamik, der knytter sig til ”male and white professional-managerial group ” og dennes forankring i the ”economic core”, overfor de underordnede, mindre magtfulde og vigende erhvervsgrupper.

Castells udvikler i sit store trebindsværk[13] et indflydelsesrigt teoretisk grundlag for forståelsen af hvordan globaliseringen i byer, som f.eks. i New York, fører til en såkaldt ”dual city”-situation. Her understreges imidlertid også samfundsmæssige udviklingstræk, der ikke blot kan findes i såkaldt globale byer, selvom disse har en særlig status.

Castells betegner den nye økonomi som informationel, global og netværksorienteret. Den er informationel, idet den er baseret på at udvikle og udnytte vidensbaseret information. Den er global, idet såvel produktion som forbrug forudsætter, at der handles i en global kontekst, og den er netværksbaseret, fordi den globalt baserede konkurrence ifølge Castells udspiller sig mellem forskellige virksomhedsnetværk. Den informationsteknologiske revolution er den helt centrale forudsætning for udviklingen af den informationelle by. Udviklingen i informationsteknologien har sammen med 1970’ernes krise medført en restrukturering af den kapitalistiske produktion:

> ”Den informationelle økonomi er global. En global økonomi er en historisk ny realitet – noget andet end en verdensøkonomi.(.) En verdensøkonomi, dvs. en økonomi, hvori kapitalakkumulation har hele verden som arbejdsfelt, har ifølge Fernand Braudel og Immanuel Wallerstein eksisteret i Vesten i hvert fald siden det sekstende århundrede.(.) En global økonomi er noget andet: Det er en økonomi med evnen til at fungere som en enhed i real time (..) eller i en selvvalgt tidsramme, på globalt plan.”(Castells, 2003 p 84)

Skabelsen af den globale økonomi har også krævet deregulering. Castells fremhæver, at den globale økonomi på den ene side tenderer mod at underminere national- og velfærdsstaten (Castells, 2010 p 244 ff), men fremhæver på den anden side, at den er politisk skabt, idet beslutningerne om den nødvendige deregulering er drevet af politiske kræfter (Castells, 2003 p 122)

[13] “The Rise of the network society”, ”Power of identity” og “End of the millennium” (Castells, 2000a; Castells, 2000b; Castells, 2010). Oprindelige udgaver er fra 1990’erne.

Til forklaring af byens spatiale udvikling anvender Castells begreberne om ”*strømmenes rum*” og ”*stedernes rum*”. Den informationelle by vil ifgl. Castells være domineret af strømmenes rum (Castells, 2003 p 369)

> ”Strømmenes rum er den materielle organisation af de sociale praksisformer i fælles tid, som udtrykker sig i strømme.”(Castells, 2003 p 379)

I strømmenes rum findes forskellige dimensioner: den teknisk-materielle basis, der er forudsætningen for strømmene, knudepunkter og centre, der i deres stedsmæssige placering primært findes i byerne; og den rumlige organisering af de dominerende ledelseslag, der ses som kosmopolitiske i modsætning til stedbundne. Strømmenes rum “gennemsyrer ikke hele det menneskelige erfaringsrum” (Castells, 2003 p 389) og derfor henvises der til, at den store del af befolkningen oplever deres rum som stedsrelateret

> ”Et sted er en lokalitet, hvis form, funktion og betydning rummes inden for fysisk sammenhængende grænser.”(Castells, 2003 p 389)

Det er ifølge Castells logikkerne i strømmenes rum, der dominerer byens udvikling og som omformer stedernes rum, så de kan tjene strømmenes rum. Castells taler om, at omformningen af stedernes rum induceres af strømmenes rum. Disse logikker er parallelle til de forhold, Sassen beskriver i f.eks. skabelsen af et nyt city center med udstrakte faciliteter for eliten. Begreberne og mekanismerne i processen er dog i højere grad søgt præciseret hos Castells.

En konsekvens af udviklingen er, at befolkningen kan opfattes som opdelt i de, der er knyttet til henholdsvis strømmenes og stedernes rum, og vi får således en dualitet, der kan udtrykkes ved ”de globale” og ”de lokale”.

Men henvisning til Giddens fremhæver Castells aftraditionaliseringen og identitetens nye betydning som en sideløbende udvikling til skabelsen af den informationelle by i det netværksbaserede samfund (Castells, 2010). Udviklingen har en række sociale konsekvenser for de ”lokale”, og betingelser for modstand forandrer sig for disse. Castells hæfter sig særligt ved på den ene side ”udtømningen” af lokalsamfundets funktioner og på den anden fællesskaber som forudsætning for at formulere en modstands-identitet. I den aftraditionaliserede situation kan denne modstandsidentitet findes i tilvalg af traditionelle værdier og komme til udtryk i religiøs fundamentalisme, nationalisme o.l. (Castells, 2010 p 9). En af de centrale processer i udøvelsen af modstandsidentitet beskrives af Castells som ”the exclusion of the excluders by the excluded”. Modstanden udøves ved at afvise værdier hos og indblanding fra dominerende grupper.

Kritik af de klassiske teorier

Kritikken af polariseringsteorierne har navnlig rettet sig mod Sassens polariseringsteser og billedet af ”the dual city”, mere end mod den bredere teoretiske udfoldelse af nye samfundsmæssige former hos Castells.

Kritikken har dog været konstruktiv og sigtende mod at videreudvikle teorierne. Kritikken sætter ikke primært spørgsmålstegn ved, at man kan finde tegn på social og spatial polarisering i byerne[14]. Det er formen for social polarisering, der er blevet problematiseret. Særligt problematiseres det, om de forandringer, der kan findes i byerne, kan forklares af Sassens globaliseringsteser (Andersen, 2005; Hamnett, 1996a; Kesteloot, 2000; P. Marcuse & Van Kempen, 2000; O'Loughlin, J. and Freidrichs, J., 1996). Særligt vigtigt for analyserne her er, at der stilles spørgsmålstegn ved, om der kan findes nye bymønstre – eller spatiale ordener – der dels har fællestræk, og dels kan ses som en konsekvens af globaliseringen (Andersen, 2005; P. Marcuse & Van Kempen, 2000).

En central indvending i forhold i formen for social polarisering består i, om der både er tale om en indkomstmæssig og erhvervsstrukturel polarisering, således som Sassen hævder. Uden at stille spørgsmålstegn ved den indkomstmæssige polarisering[15] peger såvel O'Loughlin som Hamnett på, at der ikke kan findes belæg for, at de øverste og nederste erhvervsgrupper vokser, mens midtergruppen formindskes (O'Loughlin, J. and Freidrichs, J., 1996 p 1). Hamnett argumenterer for, at man alternativt kan tolke erhvervsudviklingen i lyset af, at der sker en professionalisering af dele af arbejdsstyrken. En sådan professionalisering er ikke særligt forbundet med globaliseringen.

Kritikken peger endvidere på den forskel i beskrivelsen af den sociale polarisering, der er mellem at anlægge det erhvervsorienterede perspektiv og et perspektiv, der medtager hele befolkningen (evt. afgrænset til den erhvervsaktive alder). Marcuse sidestiller en udvikling i sociale strata og en indkomstudvikling (P. Marcuse, 1989), men afhængig af om "sociale strata" defineres som indbefattende den ikke-arbejdsmarkedstilknyttede eller ej, vil der være en diskrepans. Den centrale forskel udgøres af, om den ikke-erhvervsaktive del af befolkningen inkluderes i billedet af den sociale differentiering. In- eller eksklusion af den ikke-erhvervsaktive del af befolkningen vil skabe meget forskellige billeder.

Da nærværende analyser har den spatiale udvikling som et centralt felt, ses det som langt mere relevant at inkludere hele befolkningen, og/eller i visse tilfælde alle i den erhvervsaktive alder, frem for den erhvervsaktive del alene.

Den mest overordnede kritik af polariseringsteorien hævder, at den er "uni-causal" (Hamnett, 1996c p 1409). Ifgl. Hamnett er det forskningsmæssigt farligt at opfatte social polarisering som "a single, homogeneous, process which operates in the same way in different places"(Hamnett, 1996c p 1408). Her overfor peger Hamnett på, at flere forskellige typer af udviklingstræk påvirker byernes sociale og spatiale udvikling, og at det vil være hensigtsmæssigt at anskue byudviklingen i et sådant lys.

Andre argumenter retter sig særligt mod, at polariseringen kan forstås ud fra skabelsen af en global elite og den gruppe, der servicerer denne. Der er ifgl. kritikken tale om mere generelle udviklingstræk, der kan formuleres ved de-industrialisering eller post-fordismen og fremvækst af et informations- og servicesamfund (Kesteloot, 2000; J. O'Loughlin & Friedrichs, 1996) . Denne type af forklaring kan netop begrunde, at social polarisering også kan findes i andre byer end toppen af hierarkiet af globale byer. Videre understreges det i den forbindelse, at det er væsentligt at skelne mellem forskellige typer af servicejobs. Servicejobs rækker langt ud over simple og manuelle serviceopgaver for

[14] Selvom der også stilles spørgsmålstegn ved omfanget heraf, f.eks. i en nordisk kontekst (Andersen, 2005)
[15] Der er dog eksempler på perioder i byer, hvor den ikke finder sted, f.eks. kan der på overordnet niveau ikke konstateres en sådan udvikling i København i den periode, som Thor Andersen har undersøgt.

eliten og kan både basere sig på lave og høje kvalifikationer (O'Loughlin, J. and Freidrichs, J., 1996 p 8)
Logan (Logan, 2000) følger samme argumentation i sin kritik af forklaringen på udviklingen i New York. Han peger på, at centrale træk i sammensætning af arbejdsstyrken, dualiseringen af befolkningen (jf. Mollenkopf og Castells) og former for segregering kan genfindes i andre byer i USA, der ikke har New Yorks globale funktioner. Derfor kan de globale funktioner ikke anskues som drivkraften. Logan tilføjer derimod, at der er belæg for alternativt at fremføre racemæssig og etniske skillelinjer, som helt centrale for forståelse af "dualiseringen".

Netop argumenterne for, at polariseringen kan ventes i alle byer og ikke blot de globale byer, gør det relevant at undersøge den sociale og spatiale polarisering i Aarhus.

Velfærdsregimer og sociale problemer

Som en del af forklaringen på den sociale polarisering hævdes det i teorier om social polarisering, at national- og velfærdsstater er under pres, og der refereres ofte til, at velfærdsstaternes tilbagetrækning vil forstærke de skitserede udviklinger mod polarisering. I stedet for at anskue den sociale polarisering som en uafvendelig udvikling, der "sætter sig igennem", rejser særligt Hamnett spørgsmålet om, hvordan forskellige typer af velfærdsregimer (Esping-Andersen, 1991) kan modificere polariseringetendenserne (Hamnett, 1996c). Særligt de skandinaviske socialdemokratiske eller universelle velfærdsregimer kan ifgl. Hamnett ventes at modificere virkningerne af den sociale polarisering. Desuden vil de påvirke erhvervsstrukturen særligt i relation til serviceerhverv, fordi der her indgår en omfattende offentlig servicesektor (Hamnett, 1996c). Endelig er det afgørende, at velfærdsydelser også kan antages at indvirke på det spatiale niveau i retning af en udjævning mellem byområder. Således kan den spatiale fordeling af velfærdsservice og –ydelser have betydning for byens udvikling (Hamnett, 2009)[16] .

Musterd og Ostendorf formulerer sig på linje med Hamnett, men har mere udfoldede antagelser om, at velfærdsstater – der gradueres fra liberale og mindre udbyggede a la USA og Canada til mere udbyggede som den hollandske og svenske (S. Musterd & Ostendorf, 1998 p 7, Hamnett, 1998) – modvirker udvikling af sociale problemer og forskellige spatiale udtryk for samme.

> "In general, there is a belief, that well-developed welfare states have thus far been successful in shielding certain population categories from social deprivation and isolation." (S. Musterd & Ostendorf, 1998 p 4)

Antagelserne knyttes både mere generelt til bekæmpelse af stor ulighed og til social sikring og service for befolkningen, og mere specifikt til f.eks. adgang til bolig mv.

Mustard m.fl. fremhæver endvidere, at det kan være vanskeligt at skelne mellem myte og realitet når forskellige typer af problemer betegnes:

[16] En gennemført analyse af dette må desværre anses for mindre brugbar, idet den ikke indeholder en egentlig analyse af udviklingen (formentlig p.g.a. tilgængelig statistik), men alene af fordeling af udvalgte velfærdsydelser på et givet tidspunkt på basis af generelt formulerede antagelser (Hamnett, 2009)

> ”Concepts such as social-spatial segregation, urban underclass, social exclusion, social polarisation, deprivation and marginalisation have become fashionable rhetoric, and can therefore serve many purposes.” (S. Musterd & Ostendorf, 1998 p 6)

Et særligt fokus i den forbindelse er, at typen af problemer viser sig meget forskelligt f.eks. i byer i USA og i Europa. Det antages, at velfærdsstaten kan modvirke segregation og eksklusion, men mekanismerne heri uddybes dog ikke meget.

I et studie af social og spatial polarisering i en by som Aarhus, der befinder sig indenfor rammerne af den type velfærdsregimer, der antages at have størst virkning på den sociale og spatiale polarisering må udviklingen naturligvis netop anskues i lyset af udviklingen i velfærdsstaten.

Spatial polarisering og nye spatiale mønstre eller ordner?

I diskussionen af bymønstre eller nye spatiale ordner er der i højere grad behov for videreudvikling end kritik. Hverken hos Sassen eller Mollenkopf og Castells findes meget udfoldede beskrivelser af de nye spatiale former, når der ses bort fra virkninger på city (CBD). Castells tese, at logikken i strømmenes rum, dominerer over stedernes rum, er måske nok fascinerende, men forbliver abstrakt.

I kritikken fremhæves det, at det forbliver upræcist, hvordan den spatiale polarisering tænkes at forme sig. Thor Andersen peger på store mangler i præcisering af det, han kalder den social geografiske polarisering. På den ene side er formuleringer af denne dimension ofte meget generelle som f.eks. ”dual city” eller ”divided cities”, og på den anden fokuseres der ofte på enkelte aspekter i en spatial polarisering eller udvalgte byområder(Andersen, 2005 p 230). Samme type kritik videreføres af Marcuse og van Kempen, der med afsæt i forskningen mener at kunne påvise, at der mangler belæg for at hævde, at der kan findes klare tegn på en ny fælles spatial orden i byerne (P. Marcuse & Van Kempen, 2000).

Som et alternativ til nye spatiale ordner udvikler Marcuse og van Kempen en kvalitativt orienteret teori om karakteristika ved kvarterer i den spatialt segregerede by. De argumenterer for, at forskellige typer af kvarterer bliver mere markante og afgrænser sig yderligere overfor hinanden. De typer af kvarterer, de skelner mellem, er:

1) Enklaver for rige, der enten kan tage form af citadeller[17] eller enklaver[18], der udelukker andre (exclusionary enklaves)[19]
2) Gentrificerede områder, der rummer f.eks. professionelle og ledere

[17] Citadeller udgøres af bydele, der er lukkede i.f.t. omgivelserne, og viser sig oftest som store hightech højhuskomplekser i storbyen, der koncentrerer funktioner for både regering og forretningsvirksomhed. De udtrykker ofte magt, rigdom og luksus, samt isolation, adskillelse og distance. World Trade Center og Battery Park i New York som kompleks udgør et eksempel (P. Marcuse & Van Kempen, 2000 p 253)
[18] En enklave udgøres af en frivillig koncentration af en befolkningsgruppe i et område. Dette står i modsætning til en ghetto, der defineres som en tvungen frem for frivillig koncentration af samme.
[19] Eksklusive (exclusionary) enklaver – enklaver for de mest velstående ledere, professionelle, succesrige kunstnere og politikere. Luksuriøse boligområder, der er indhegnede i.f.t. omverdenen og beboet af folk, der lever en global tilværelse. Disse er ikke nye, men i stor vækst. Mindre almindelig i Europa end USA og f.eks. Sydamerika. (P. Marcuse & Van Kempen, 2000 p 253)

3) Forstæder, der generelt rummer middelklassefamilier med børn
4) Lejeboligområder, der rummer både den arbejdende og arbejdsløse del af arbejderklassen. Disse områder kan være opdelt efter indkomst, erhverv eller etnicitet.
5) Etniske enklaver er områder, der skabes af tilflyttere, som har lavt betalte jobs og hermed bliver afhængige af hinanden. Kan udvikle sig til områder, der "holdes sammen" af samme etnicitet, religion etc.
6) En ny type af ghettoer, der kaldes den ekskluderede ghetto og som rummer de nye fattige, der er en fuldt eller langtidsekskluderet gruppe i bunden af hierarkiet[20] (P. Marcuse & Van Kempen, 2000 p 4).

Endelig tilføjes "edge cities", der er randbyer, som inkluderer f.eks. arbejdspladser og andre faciliteter således, at livsførelse er mulig indenfor rammerne af denne randby. Marcuse og van Kempen finder, at sådanne typer af kvarterer bliver mere markante og kan tendere mod at afgrænse sig yderligere overfor hinanden.

Forklaringen på, at der skabes en spatial polarisering i forlængelse af en social polarisering, kritiseres på linje med Hamnetts kritik af en "uni-causal" betragtningsmåde, for, at det er forenklet at anskue differentiering i byerne som knyttet udelukkende til udviklingen i den økonomiske og erhvervsmæssige organisering (Wessel, 2000, p 1949).

Selvom de oprindelige teorier kritiseres for at være forenklede i forklaringen på den spatiale differentiering, fremfører flere alligevel en relativt enkel logik til forklaring af sammenhængen mellem social og spatial polarisering. O'Loughlin fremhæver, at den indkomstpåvirkning, som den ændrede erhvervsstruktur samt eventuelle offentlige ydelser skaber, udgør den centrale forandringer, hvormed et boligmarked mødes. Det er her udbud og efterspørgsel, der kan resultere i en spatial polarisering. Boligmarkedet kan være mere eller mindre reguleret og hermed påvirke processen(O'Loughlin, J. and Freidrichs, J., 1996 p 13ff). Den spatiale påvirkning anskues derudover i lyset af, om der er tale om blandet eller ikke-blandet befolkningssammensætning i områder, og om der kan ses tendenser mod f.eks. isolering af de fattige (O'Loughlin, J. and Freidrichs, J., 1996 p 16). Omtrent samme udgangspunkt for forståelsen af segregation og polarisering kan ses hos Marcuse og van Kempen, der fremhæver, at "Market segregates by price" (P. Marcuse & Van Kempen, 2000 p 252)

Thor Andersen fremhæver særligt behovet for at belyse byen i sin helhed. For en afdækning heraf foreslår han en geografisk afgrænsning af de områder eller kvarterer, der kan benyttes i en undersøgelse heraf, og anvendelse af Dorling og Woodwards (Dorling & Woodward, 1996) målinger af socialgeografisk polarisering (byggende på grad af segregation).

[20] Ekskluderet (excluded) "race" ghetto – isolerede/ekskluderede områder befolket af en bestemt "race", præget af fattigdom og mangel på udsigt til forandring. Disse er skabt i en kombination af "racemæssige", politiske og økonomiske kræfter, og vurderes ikke at findes i Europa, men f.eks. som sorte ghettoer i USA.

Empiriske undersøgelser af udviklingstræk

Det tjener ikke noget formål her at forsøge at sammenfatte de empiriske resultater fra forskningen i sociale og spatiale polarisering i de undersøgte byer. Forskellene mellem de gennemførte undersøgelser er for omfattende til, at der at der kan gives ét enkelt billede af udviklingstræk. Dette skal kort udredes, hvorefter behandlingen af undersøgelserne særligt præsenteres mhp. metodemæssige diskussioner og valg, der særligt er relevante for nærværende afhandling.

Den tids- og længdemæssige afgrænsning af undersøgelsesperioder er ganske afgørende for studiers sammenlignelighed og aktualitet. Spredningen i undersøgelsesperioder er relativt stor og mht. aktualiteten er det væsentligt at fremhæve overvægten af studier, der slutter i 1990'erne. F.eks. er det seneste tidspunkt for dataindsamling 1992 for en række undersøgelser, som dækker London, Paris, Amsterdam, Zürich, Ruhrdistriktet, Sydney, Johannesburg, Toronto, New York og Detroit (O'Loughlin, J. and Freidrichs, J., 1996) I undersøgelser præsenteret hos Marcuse og van Kempen, der behandler byer som Calcutta, Rio de Janeiro, Tokio, New York og Brussels, er de seneste slutdata fra 1996 (P. Marcuse & Van Kempen, 2000). I et studie af London/UK er slutdata 1991 (Hamnett, 1996c) I Musterd og Ostendorfs samling af 12 studier er de seneste slutdata fra 1995 (Hamnett, 1998). I de undersøgelser, der sammenfattes af Thor Andersen og dækker Stockholm, Oslo, Amsterdam, Rotterdam, Haag, Hamburg, Hannover og Frankfurt, er de seneste slutdata fra 2003. Thor Andersens undersøgelse af Københavnsområder har slutdata fra 1997(Andersen, 2005). I et Helsinki-studie er de sidste slutdata fra 2000(Vaattovaara, Mari and Matti Kortteinen, 2003).

Nærværende udersøgelse er gennemført med data, der afsluttes i 2007. Der kan her konstateres store forandringer i den danske udvikling efter år 2000. Dette peger på, at resultater er stærkt afhængige af tid og sted[21]. De refererede undersøgelser kan således ikke antages at give et nogenlunde tidssvarende billede af den sociale og spatiale udvikling i byerne. Derimod kan de naturligvis give et billede af historiske forløb i den sociale polarisering, som – med variationer – antages at starte fra midten af 1970'erne eller begyndelsen af 1980erne.

I mange undersøgelser findes ikke systematisk statistisk belæg for at pege på en udvikling mod social polarisering for byen i sin helhed - dette hverken forstået som indkomstmæssig eller erhvervs – og/eller stratamæssigt (se f.eks. London, Paris, Zürich, New York, Johannesburg i (O'Loughlin, J. and Freidrichs, J., 1996), Calcutta, Tokyo, New York (P. Marcuse & Van Kempen, 2000). I Thor Andersens gennemgang af en række undersøgelser (Andersen, 2005), er det kun i enkelte tilfælde anført statistisk belæg for udviklingen på byniveau. I nogle undersøgelser vises en forandring i erhvervsgrupper og/eller socialgrupper og i enkelte forandring i indkomstniveau. Særligt når der angives forandringer i erhvervsgrupper, er der store problemer ved sammenligning byerne imellem. Der findes dog i studier, f.eks. af Oslo, London/UK, Brussel og København, statistisk dokumentation for begge faktorer. Manglen på statistisk dokumentation betyder ikke uden videre, at der ikke kan drages nogen konklusion om byernes udviklingstræk, men dels er det ikke er muligt at foretage nogen kort og overblikmæssig sammenfatning, dels er der metodisk ikke er så megen inspiration at hente.

[21] Man kan meget vel forestille sig, at nye udviklingstræk viser sig i New York, før de eventuelt ses i Aarhus

Problemerne ved sammenligninger stiger i undersøgelser af den spatiale polarisering. Dette hænger naturligvis sammen med manglen på en udviklet teori og fælles begrebsapparat, jf. også kritikken ovenfor. Det er meget forskellige fænomener, der undersøges når der gælder spatial polarisering. Nogle eksempler er indkomstgrupper, etniske eller racemæssige forhold, alder og familietyper, andele indenfor og udenfor arbejdsmarkedet, andele på bestemte overførselsindkomsttyper og inddeling efter et socialt risikoindeks[22]. Thor Andersen peger på, at undersøgelser har fokuseret på særlige områder og problematikker og sammenfatter situationen således:

> ”Derimod er der næsten ikke gennemført detaljerede studier af storbyens socialgeografiske struktur, der række ud over de marginaliserede bydele og derfor er i stand til at analysere byens socialgeografi som et samlet hele.” (Andersen, 2005 p 230)

Et helt overordnet og overskyggende problem angår spørgsmålet om, hvilke ”spaces” eller områder, der skal differentieres imellem, når den spatiale differentiering undersøges.

Byens rum, område eller geografisk skala

Thor Andersen fremhæver, at valg af områdestørrelse eller ”geografisk skala” (Andersen, 2005 p 233) er af stor betydning for de resultater, der opnås. Thor Andersens egen undersøgelse er et godt eksempel herpå, idet han på den ene side kan påvise en forholdsvis markant spatial polarisering på forskellige faktorer, når det er udvalgte kvarterer i Københavnsområdet, der analyseres og meget små spatiale forandringer, når der opereres med en opdeling på kommuneniveau og derover. Den sidste inddeling har til hensigt at belyse den overordnede socialgeografiske struktur (Andersen, 2005). Dvs. at der opnås vidt forskellige konklusioner for samme område studeret i samme periode alene pga. forskelle i geografisk skala. Thor Andersens generelle konklusion prioriterer det første niveau, når det først og fremmest konkluderes, at den overordnede socialgeografiske struktur i København såvel som i en række vesteuropæiske byer ikke har forandret sig nævneværdigt.

Borgegård et. al. konkluderer ligeledes for Stockholm, at der i perioden 1980-1990 er stor stabilitet med en mindre udjævning i den spatiale indkomstfordeling, når det på den ene side er 23 kommuner, den indre og den ydre by og en opdeling af byen i en nordlig og sydlig del, der undersøges, mens der på den anden side kan ses øgede spatiale forskelle, når det er mindre områder (330 lokalområder[23]), der undersøges (Borgegård et al., 1998).

Ud over, at nogle undersøgelser henviser til bestemte områder, der måske kan ses i forlængelse af den type kvarterer, som Marcuse og van Kempen foreslår, så er det overordnede billede, at der er tale om så store variationer i ”geografisk skala”, at det formentlig tenderer mod det meningsløse at sammenligne. Oslo opdeles i 25 byområder (Andersen, 2005 93), London i 33 byområder (O'Loughlin, J. and Freidrichs, J., 1996), Zürich i mere end 150 sogne (O'Loughlin, J. and Freidrichs, J., 1996), Amsterdam i 18 sogne (O'Loughlin, J. and Freidrichs, J., 1996) o.s.v. København undersøges i hhv. 28 kommuner og udvalgte byområder på op til 140 (Andersen, 2005) I mange undersøgelser er område-

[22] Dette sidste er udviklet i en undersøgelse i Frankfurt (Andersen, 2005 p 112)
[23] Der refereres til disse lokalområder på 2.000-10.000 indbyggere som ”social meaningful units of areas such as neighbourhood areas” (Borgegård, Andersson, & Hjort, 1998 p 215)

eller distriktsinddelingen klart bestemt af, hvilke typer af statistikdistrikter, der er adgang til. Så vidt det kan vurderes, bygger undersøgelserne primært på eksisterende statistikker i modsætning til databaser, der særligt hvis de er koordinerede på individniveau, ofte ville kunne give flere muligheder i valget af hvilke faktorer, det er muligt at belyse og hvilke niveauer på den geografiske skala, der kan vælges.

Wessel påviser f.eks. for Oslo, at der på byniveau er indikation for øget social polarisering, men at der ikke kan findes nogen nævneværdig spatial polarisering mellem 25 byområder. Denne konklusion viser omtrent det samme, som Thor Andersen finder mht. den spatiale segregation på kommuneniveau (28 kommuner) og derover i København, og som også primært viser sig på kommuneniveau og derover i Stockholm. Når Thor Andersen samtidig kan vise, at den spatiale polarisering i de udvalgte områder for f.eks. indkomstgrupper og uddannelsesniveau er forholdsvis markant (Andersen, 2005 p 224-6) og den detaljerede undersøgelse i Stockholm viser nogenlunde det samme for indkomstfordelingen , rejser spørgsmålet sig: hvad ville undersøgelser vise, hvis områdestørrelsen blev reduceret eller udvalgt anderledes? Det rejser også spørgsmålet om hvilke typer af resultater, der er de væsentligste. Dette afhænger naturligvis af formålet med undersøgelserne. Er det væsentligste, at den overordnede socialgeografiske differentiering ikke er forandret betydeligt, eller er det mere væsentligt, at der f.eks. i København kan påvises en stigende spatial polarisering mellem mindre boligområder? Det første indgår særligt som led i antagelser om overordnede bystrukturer og afprøvning af disse. Derimod skal der med relevans for det, der her skal undersøges, argumenteres for, at de sidste udtrykker forandringer i de socialt-spatiale relationer i befolkningen med indflydelse på daglige erfaringer. En øget spatial polarisering kan f.eks. have betydning for forhold som gensidig forståelse, om der er grundlag for at danne stereotype forestillinger om ”den anden” eller om områder og befolkningen i områder i stigende grad stemples som ”vindere” og ”tabere” (P. Marcuse & Van Kempen, 2000 p 251). Set i relation til konsekvenser i form af stigende social og spatial afstand mellem befolkningsgrupper, vil f.eks. kommuneniveauet være alt for overordnet. Valg ruminddelinger eller ”geografisk skala” bør således ikke anskues som et valg, hvor der kan findes en generel løsning.

Vurdering af forskningsmæssigt grundlag i teorier om social og spatial polarisering

I en vurdering af, hvilke teoretiske udgangspunkter og bidrag forskningen i social polarisering i byerne kan give for belysning af de her skitserede problemstillinger, skal der indledningsvis foretages en opdeling mellem et praktisk metodisk niveau og et teoretisk niveau.

Praktiske og metodiske spørgsmål

På det praktiske og metodiske niveau kan det fremhæves, at der efterlades et betydeligt rum for fortolkning af, hvordan social, men i særlig grad spatial polarisering og nye spatiale former, bedst kan indkredses og operationaliseres.
Der er i forskningen i social polarisering peget på en række relevante dimensioner, det kan anses for hensigtsmæssigt at anvende som polariseringsmål, herunder f.eks. indkomstfordeling, erhverv og klasser eller sociale strata. Mens måling af indkomstpolariseringen er forholdsvis entydig, så hersker der uklarhed om, hvilke erhvervsgrupper og hvilke udgangspunkter for måling af klasser eller sociale

strata, der kan ses som mest egnede. Det fremstår ligeledes uklart, hvordan relationen mellem klasse eller sociale strata og skellet mellem forskellige racer – eller for den danske situation – etniske minoriteter bedst kan håndteres.

For belysningen af den spatiale differentiering peges der særligt på relevante metoder (eks. segregeringsmål og Dorling og Woodwards polariserings mål), der kan anvendes i en belysning af det spatiale. Som det er fremgået, rejser der sig imidlertid et meget påtrængende problem i afgrænsning af det rum, der danner enhed for den spatiale differentiering. I litteraturen foreslås der på den ene side afgrænsning af kvalitativt beskrevne typer af kvarterer[24] og på den anden, valg af distrikter. Valg af distrikter kan kvalificeres dels ift. en "geografisk skala" og dels i teoretiske overvejelser over type af distriktsafgrænsninger (Andersen, 2005). Der kan imidlertid ikke peges på klare kriterier, der fører til et – for formålet her – oplagt valg.

Det er i problemformuleringen fremhævet, at også sociale og spatiale differentieringsprocesser ønskes undersøgt. I teorier og undersøgelser af den sociale og spatiale polarisering er det primære fokus om der kan ses en polarisering, og om denne kan forklares med baggrund i globaliserings- og/eller de supplerende teser. Fokus er ikke på, hvordan den sociale og spatiale differentiering udspiller sig. Dette er særligt væsentligt i relation til den spatiale polarisering. Der skal ikke her udtrykkes nogen uenighed i, at "market segregates by prices", men i, at dette er et tilstrækkeligt udgangspunkt for forståelsen af den spatiale segregering. Det er indlysende, at der også konkret anvendes andre antagelser, idet f.eks. "etniske enklaver" ikke kan forstås ud fra en simpel prismekanisme i en markedsregulering mellem på den ene side en indkomststruktur og på den anden en bestemt boligstruktur, men disse er oftest ikke nærmere beskrevet. Der er en stor afstand mellem disse konkrete antagelser og f.eks. de mere overordnede udsagn hos f.eks. Sassen og Castells, der – dog uden at forankre det i relation til en teori om spatiale differentieringer i byen - fremhæver identitetsforandringer og modsætninger, som nogle af de betingelser, der findes i byen. Der kan derfor ikke findes et tilstrækkeligt grundlag for at forstå de sociale og spatiale differentieringsprocesser samt disses eventuelle konsekvenser i de her udvalgte teorier og forskningsresultater om social og spatial polarisering.

Et andet aspekt af de stillede problemstillinger, som ikke ses tilstrækkeligt udfoldet i teorier om og forskningen i social og spatial polarisering til at kunne skabe grundlag for en konkret analyse, er spørgsmålet om, hvad der til forskellige tider og forskellige steder opfattes og behandles som sociale problemer og andre kritiske fænomener i byen og hvilket samspil disse har med byens sociale og spatiale differentieringsprocesser.

I litteraturen fremhæves fænomener som en ny underklasse (Mollenkopf & Castells, 1991 p 409ff) og den ekskluderede ghetto som sociale problemer, der er skabt af økonomisk restrukturering, globalisering og en svagere national- og velfærdsstat (Castells, 2010 p 274). Hamnett, Musterd og Ostendorf fremhæver, at forskellige typer af velfærdsregimer vil gøre en forskel. Dette understreges af, at Wacquant[25] f.eks. kan afvise eksistensen af den ekskluderede ghetto i europæiske byer (L. J. D. Wacqu-

[24] En udforskning af sådanne typer af kvarterer vil kræve en omfattende historisk og kvalitativ gennemgang af byen. De beskrevne typer af kvarterer synes ikke for en umiddelbar vurdering at kunne bidrage meget til opdagelse af nye former for differentiering, fordi ekstremtyperne formentlig på forhånd kan afvises at være til stede (eks. citadeller og "excluded ghettoes") og dette efterlader de mere bredt karakteriserede typer af kvarterer.
[25] Wacquants forskning kan dog ikke kategoriseres som forskning i social og spatial polarisering

ant, 2006).
På trods af at der f.eks. i Musterd og Ostendorfs samling af studier optræder mange eksempler på, hvordan hhv. social og spatial polarisering og velfærdsstatslige tiltag udvikler sig og på trods af, at der her – til forskel fra hos Hamnett - eksplicit henvises til sociale problemer, så kan man ikke her finde et teoretisk grundlag for udforskning af relationen mellem sociale problemer, velfærdsstat og social og spatial polarisering[26].

Det anses for interessant at Mustard og Ostendorfs fremhæver, at de sociale problemer i forskellige velfærdsregimer ikke kan antages at være de samme, og at der kan være en tendens til dramatisering af problemerne. Dette peger netop mod, at det kan være hensigtsmæssigt at undersøge de sociale problemer i et bredere perspektiv, dvs. ikke blot undersøge "det dramatiserede", men sociale problemer med udgangspunkt i, hvad der i de studerede samfund er anerkendt som sociale problemer. Det nævnte og andre eksempler, kan netop kun opfattes som analyse af eksempler i modsætning til en analyse af sociale problemer generelt og af disses fordeling og samspil med de differentierende processer i byen.

Teoretiske udfordringer

Nogle af de opridsede begrænsninger kan forbindes med en teoretisk dimension. Teorier om social og spatial polarisering tager afsæt i den kritiske bysociologi og bygeografi, der slog igennem i 1970'erne (Hamnett,1996, Gottdiener, 2006).

Helt centralt står antagelser om kapitalens eller markedsøkonomiens globale karakter, idet hele udgangspunktet er, at ikke blot byer og regioners vækst eller indskrænkning er direkte påvirket af den ulige udvikling i kombination med den enorme restrukturering og øgede globalisering, der særligt har fundet sted i 1900 tallets sidste del.

I den kritiske bysociologi er et centralt udgangspunkt videre, at den grundlæggende organisation i den kapitalistiske produktionsmåde og de hermed afstukne handleimperitiver konstruerer og reproducerer særlige differentieringer som f.eks. klasser, kapitalgrupper etc. I samspillet mellem denne produktionsmåde og det spatiale, er det især begrebet om den ulige udvikling (Amin, 1976; N. Smith, 1984), der har præget den tidlige kritiske tilgang. Den ulige udvikling forstærker den undertrykkelse og afhængighed, den kapitalistiske produktionsmåde indebærer i sin grundstruktur.

Idet kapitalismen er grænseløs eller global og med nødvendighed vækstorienteret, vil byer og disses spatiale differentieringer i stigende grad være tæt forbundet med den grundlæggende organisering og differentiering, der følger heraf og med de kapitalbevægelser, der på givne tidspunkter karakteriserer denne.

I udviklingen under den konstant vækstorienterede, men også internt revolutionerende form for produktion, forandres steder konstant:

> " new networks of places arise, constituted as fixed capital embedded in the land of configurations of organized social relations, institutions etc. on the land. New territorial divisions of labor

[26] De udvikler en meget overordnet model, hvor eksempler på byudvikling og velfærdsstatslig situation/indsats diskuteres i relation til dimensionerne segregation og ulighed (S. Musterd & Ostendorf, 1998 p 245)

> and concentrations of people and labor power, new resource extraction activities and markets form. The geographical landscape which results is not evenly developed, but strongly differentiated. "Difference" and "otherness" are produced in space through the simple logic of uneven capital investment, a proliferating geographical division of labor, an increasing segmentation of reproductive activities and the rise of spatial ordered (often segregated) social distinctions (..)." (Harvey, 1996:295)

Med den ulige udvikling henvises bl.a. til kapitalbevægelser, der ved henholdsvis tilførsel eller tilbagetrækning kan skabe differentieringer mellem områder som byer, regioner og lande. Der er imidlertid tale om komplekse processer, der nok kan inkludere, men ikke reduceres til spørgsmål om klassekonflikt eller simple interessespørgsmål. Herunder f.eks. spørgsmålet om industrikapitalens interesser i at placere sig, hvor fagbevægelsen ikke er stærk (Gordon, 1977) eller efter størrelse af arbejdslønninger (Storper and Walker, 1983) .

Den teoretiske udvikling har generelt bevæget sig mod et øget fokus på kulturelle fænomener. Indenfor teorier om social og spatial polarisering kan det f.eks. ses ved øget henvisning til Weber frem for eller som supplement til Marx (Mollenkopf & Castells, 1991 p 410) og hos f.eks. Castells inddragelsen af en række forskelligartede sociologiske teorier(Castells & Carnoy, 2004; Castells, 2010).

På trods af denne udvikling er f.eks. Castells teorier og begreber blevet kritiserede for f.eks. at være økonomisk og teknologisk deterministiske, for abstrakte, mennesketomme og top-down orienterede (Smith, 2003 p 32f). I denne sammenhæng har begrænsningen særligt vist sig i behandlingen af det spatiale aspekt af den sociale differentiering og i behandlingen af sociale problemer.

Relationel sociologi og metodologi

Det er valgt at søge at overskride de skitserede begrænsninger ved at inddrage relationelle sociologiske perspektiver (herunder (Bourdieu, 1984; Bourdieu, 2005; Dewey & Bentley, 1949; Elias, 2009; Emirbayer, 1997; Emirbayer & Goldberg, 2005; Mische, 2010; W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920); Tilly, 2008)) og en herpå baseret metodologi.

På det teoretiske og begrebsmæssige niveau er relationelle perspektiver snarere en del af end fremmed for bysociologiske og –geografiske teorier[27], men som det er vist for forskningen i social og spatial polarisering, der også inkluderer relationelle perspektiver, afspejler sådanne sig ikke i væsentlige dele af den konkrete forskning.

Hensigten er således på den ene side på det teoretiske og begrebsmæssige niveau at styrke og understrege de relationelle perspektiver, og på den anden at etablere grundlag for relationelt fundere-de empiriske analyser gennem de metodologiske udgangspunkter, som formuleres indenfor relationelle sociologiske perspektiver.

Der kan argumenteres for, at det, der søges opnået gennem øget fokus på kulturelle fænomener, herunder overskridelsen af den primære økonomiske og klassemæssige analyse, i bysociologien og –

[27] F.eks. refererer Massey og Harvey eksplicit til relationelle perspektiver (Massey,2005, Harvey,1996).

geografien, allerede er udviklet i relationelle sociologiske perspektiver. Der kan videre argumenteres for, at væsentlige teoretiske og metodiske begrænsninger i teorier om social og spatial polarisering, kan løses eller overskrides ved at basere studiet på udvalgte relationelle sociologiske teorier og metodologier. Set ift. teorier om social og spatial polarisering kan det fremhæves, at det hermed bliver muligt at udstrække de relationelle antagelser, der også er indeholdt i disse teorier, til andet end den økonomiske sfære.

Når det tidligere er vist, at man ikke i teorier om social og spatial polarisering finder et veludviklet teoretisk grundlag for at forstå de sociale og spatiale differentieringsprocesser internt i byerne, kan det skyldes, at den primære økonomiske logik, når den udfoldes deterministisk, fører til forenklede lineært kausale forklaringsmodeller. Et eksempel herpå er den forenklede betragtning er, at markedsbegreber optræder for ensidigt i forklaringen på den spatiale differentiering (P. Marcuse & Van Kempen, 2000; J. O'Loughlin & Friedrichs, 1996). Denne betragtning står i modsætning til at forstå og analysere den spatiale differentiering i lyset af relationelle processer (Bourdieu, 1984; Tilly, 2008), der udspiller sig i en bestemt kontekst. En mulig tolkning af de begrænsninger, der kan ses i teorier om social og spatial polarisering ud fra et relationelt standpunkt er, at det relationelle perspektiv i disse teorier begrænser sig til den økonomiske sfære og, selvom forskellige former for civilsamfundsmæssige og kulturelle fænomener inddrages, så omfattes og integreres disse ikke i relationelle analytiske betragtninger.

Tolkes det teoretiske udgangspunkt endvidere snævert i en realistisk epistemologi (R. G. Smith, 2003 p 36), har det stor betydning for den type teori- og begrebsdannelse, der opereres med (Esmark, Bagge Laustsen, & Åkerstrøm Andersen, 2005a; Esmark, Bagge Laustsen, & Åkerstrøm Andersen, 2005b) . Begrebsdannelsen for de ikke-økonomiske fænomener kan hermed tage et essentielt udgangspunkt, således som det f.eks. synes at være tilfældet med nogle af forskernes begreber om sociale problemer.

Positioner i et relationelt sociologisk perspektiv

De relationelle sociologiske positioner, som er af særlig interesse her, kan findes flere forskellige teoriformationer som f.eks. Chicagoskolens symbolske interaktionisme, Bourdieus relationelle sociologi, Tillys mere forklaringsorienterede tilgang, netværks analyser, o.s.v. Der er her tale om teorier og teoretikere, der eksplicit formulerer eller bliver tillagt et relationelt sociologisk perspektiv. Der er også tale om teorier, der anvender forskellige begreber og befinder sig på flere aggregationsniveauer i en individ-samfunds dimension. Det kan der findes relationelle perspektiver i mange andre teorier, som i øvrigt ikke overvejende kan karakteriseres som relationelle sociologiske teorier[28].

Den relationelle sociologi formulerer sig som alternativ til det, der kan betegnes som en substantiel eller essentiel sociologi.

> ”Our languages are constructed in such a way that we can often only express constant movement or constant change in ways which imply that is has the character of an isolated object at rest, and then, almost as an afterthought, adding a verb which expresses the fact that the thing with this character is now changing. For example, standing by a river we see the perpetual flowing of the water. But to grasp it conceptually, and to communicate it to others, we do not think and say, “Look at the perpetual flowing of the water”; we say, “Look how fast the river is flowing”. We say, “The wind is blowing,” as if the wind were actually a thing at rest which, at a given point in time, begins to move and blow. We speak as if a wind could exist which did not blow. This reduction of processes to static conditions, which we shall call “process reduction” for short, appears self-explanatory to people who have grown up with such languages.”(Elias, 1978)[29]

Elias slår med dette citat en dyb streng an set i relation til det, der også kaldes den substantielle tænkning, og som særligt indenfor sociologien og andre samfundsvidenskabelige discipliner har været kritiseret (Bourdieu, 2007; Emirbayer, 1997; Wadel, 1991).

Emirbayer tager i sin formulering af det relationelle sociologiske perspektiv først og fremmest udgangspunkt i pragmatismen[30] og filosofiske og sociologiske perspektiver, der er udviklet i forlængelse heraf. Han formulerer det relationelle som følger:

> ”In this point of view, which I shall also label “relational”, the very terms or units involved in a transaction, derives their meaning, significant and identity from the changing functional roles they play within that transaction” (Emirbayer, 1997 p 287)

Der er i denne formulering et opgør med substantiel tænkning og den forskningsmæssige (ontologiske) præmis, at man kan tage afsæt i et isoleret objekt, f.eks. en person, en organisation eller et samfund, og tillægge dette bestemte egenskaber. Disse egenskaber kan kun tillægges objektet, hvis det isoleres fra den relation – og den mere omfattende sociale kontekst-, hvor inden for de studeres. Sproget understøtter, som Elias fremhæver, den statiske betragtning af et objekt og dermed den opfattelse, at når et individ eller en organisation handler på en bestemt måde, så er det knyttet til egenskaber ved disse.

---

[28] Emirbayerfremhæver f.eks. at relationelle begreber er fremherskende hos Marx, - og at der, på trods af den overvejende anvendelse af substantialistiske begreber hos Parsons, også kan findes relationelle perspektiver her (Emirbayer, 1997 p 290-91)

[29] Citeret efterEmirbayer, (Emirbayer, 1997 p 283)

[30] Udviklingen af pragmatismen tillægges særligt C.S. Pierce, W. James, J. Dewey og F.C.S, Schiller, men G.H. Mead tillægges stor betydning for dens mere konkrete udmøntning i symbolsk interaktionisme (Joas, 1997)

Emirbayer (Emirbayer, 1997) peger særligt på Dewey (Dewey & Bentley, 1949), der i en periode var tilknyttet Chicagoskolen, som en central figur i udviklingen af en pragmatisk baseret og relationel tænkning, der udgjorde et væsentligt grundlag for Chicagoskolens forskning.

I den substantialistiske tilgang er det substanser af forskellig karakter (ting, essenser), der konstituerer de fundamentale enheder for al undersøgelse. Disse enheder kan f.eks. være individet, der tillægges en række egenskaber, som dernæst undersøges. Dewey kritiserer, at der hermed skabes et billede af ”self-action”, hvor f.eks. individer, organisationer eller samfund bliver opfattet “as acting under their own powers”((Dewey & Bentley, 1949 s 108) upåvirket og uberoende af den interaktion, hvori de indgår.
En sådan opfattelse af, hvad der driver det samfundsmæssige samspil kan f.eks. ses i ”viljen” i liberalistisk politisk teori, i rational choice teorien og i den metodologiske individualisme (f.eks. hos Elster). De – isolerede - selvagerende enheder kan også være samfund eller sociale systemer:

> ”In structuralist or holistic theories it is “self-subsistent “societies”, “structures” or “social systems” as the exclusive sources of action” “(Emirbayer, 1997 p 284)

Emirbayer fremhæver at en substantialistisk tænkning præger selv mange udgaver af interaktionismen, idet de enheder, hvor imellem interaktionen foregår, ses som uafhængige af selve interaktionen: “things (as) balanced against things in causal interconnection” and “the relevant action takes place among the entities themselves. Entities remain fixed and unchanging throughout such interaction (..) much like billiard balls”(Emirbayer, 1997 p 285-86).

Bourdieus formulering af en relationel sociologi har både rødder i det, der set i lyset af pragmatisme og symbolsk interaktionisme, udgør makroteorier, herunder Marx og Weber og i filosofiske udgangspunkter som de f.eks. formuleres af Husserl, Cassirer og Heidegger. Bourdieus og Elias’ teoretiske baggrund, positioner og centrale begreber hævdes at have betydeligt sammenfald (Paulle, Heerikhuisen, & Emirbayer, 2012)

Bourdieu anvender parallelt med Dewey modstillingen ”substantiel” og ”relationel” og henvise til Cassirer, der skelner mellem ”substantielle” og ”funktionelle eller relationelle begreber” (Bourdieu, 2003 p 18). Samtidig formuleres det relationelle perspektiv eksplicit forbundet med det strukturelle, idet udfoldelsen heraf forbindes med positioner i det sociale rum. Begreberne om det sociale rum og felter betegnes som værende relationelle begreber (Bourdieu & Wacquant, 2004 p 84).

> ”Det sociale rum omslutter mig som et punkt. Men dette punkt er et *syns-punkt*, dvs. et syn set fra et bestemt punkt i det sociale rum, eller et *perspektiv*, der i sin form og i sit indhold er defineret af den objektive position det ses ud fra. Virkeligheden udgøres i første og sidste instans af det sociale rum, eftersom dette rum altid vil bestemme de forestillinger, som de sociale agenter kan have om det.” (Bourdieu, 2003 p 30)

Begrebet om den reflexive sociologi (Bourdieu & Wacquant, 2004) er et andet udtryk for det relationelle perspektiv. Et begreb, som er nødvendigt for at overskride ”the scholastisk fallacy” (Bourdieu, 2000b), der følger af det ureflekterede, men ”skolede” eller blotte teoretiske perspektiv på den praktiske verden.

> ”scholastic epistemocentrism engenders a totally unrealistic (and idealist) anthropology. Imputing to its object what belongs in fact to the way of looking at it, it projects into practice (with, for example, rational action theory) an unexamed social relation which is none other than the scholastic relation to the world. (…) Because he forgets what defines its specificity, the social scientist credits agents with his own vision, and in particular an interest in pure

> knowledge and pure understanding, which is normally alien to them." (Bourdieu, 2000b p 52-53)

Forskeren må overskride ved at inddrage en (refleksiv) teoretisk betragtning og en refleksion over egen position (Bourdieu, 2000b p 54).
Bourdieu fremhæver den substantialistiske tænkning som racismens tænkning, fordi den ofte fører til en ureflekteret og negativ bedømmelse af andre, der på forskellige måder adskiller sig fra iagttageren[31]. En bedømmelse, hvor iagttageren "antager" at det, der ses, ses fra en neutral position, og at bedømmelsen – og herunder de egenskaber, der tillægges den anden – er dennes korrekt bedømte egenskaber. Samme type tænkning benævnes af andre som etnocentristisk (Frankfurterskolen), dvs., at den enkelte – hvis iagttagelse er ureflekteret – anskuer som omverden ud fra egen etniske og kulturelle baggrund og bruger indlærte kategoriseringer, normer og værdier til betragtning og bedømmelse. Den substantielle tænkning er ofte hverdagens tænkning, men den er samtidig vidt udbredt indenfor forskningens verden.
Overfor den substantielle tænkning står den relationelle tænkning, der fremhæver, at enhver iagttagelse og enhver handling må anskues i lyset af de relationer, de foregår i. Som udgangspunkt siger en iagttagelse lige så meget eller mere om iagttageren som det iagttagne.

Elias repræsenterer bl.a. en sociologisk historieskrivning. I "The Civilizing Process" viser han, at ideen om individet som besluttende, handlende og "eksisterende" i en absolut uafhængighed, er et kunstigt produkt af en bestemt fase af udviklingen i den menneskelige selvopfattelse. Elias fremhæver, at

> "it is not particular fruitful to conceive human beings in the image of the individual man. It is more appropriate to envisage an image of numerous interdependent people forming figurations (i.e. groups of societies of different kinds) with each other. Seen from this standpoint, the rift in the traditional human selfimage disappears. The concept of figuration has been introduced precisely because it expresses what we call "society" more clearly and unambiguously than existing conceptual tools of sociology, as neither an abstraction nor attributes of individuals existing without a society, nor a "system" or "totality" beyond individuals, but the network of interdependencies formed by individuals." (Elias & Dunning, 2000 p 482)

Begrebet "figuration" er her Elias bud på et relationelt begreb. Den historiske analyse bidrager til påvisning af bestemte tankefigurers og begrebers afhængighed af tid og sted.

Kategorier, betegnelser og begreber

Et andet aspekt af et relationelt perspektiv er, at ikke blot "enheder" som f.eks. individer og organisationer må forstås gennem deres transaktionelle situationer, men også de kategorier og betegnelser, der udvikles.
I stedet for analyser, der baserer sig på kategorier og enheder, der er forhåndsgivne – og som der ikke stilles spørgsmålstegn ved - peges der på det transaktionelle, hvor relationerne udgør det centrale afsæt, og udforskningen derfor også tillader at følge skift i kategorier og enheder.

> "Trans-action, where systems of description and naming are employed to deal with aspects and phases of action, without final attribution to "elements" or other presumptively detachable or independ-

[31] "Den substantialistiske måde at tænke på er den sunde fornufts (..) – og racismens – måde at tænke på"(Bourdieu, 2003 p 19)

> ent "entities", "essences", or "realities" and without isolation of presumptively detachable "relations" from such detachable "elements""(Dewey & Bentley, 1949, citeret efter Emirbayer, 1997 p 286)

Eller som Emirbayer formulerer det, indebærer en relationel tilgang:

> "a shift away from thinking about concepts as singular categorical expressions to regard concepts as embedded in complex relational networks that are both intersubjective and public. … That is concepts cannot be defined on their own as single ontological entities; rather the meaning of one concept can be deciphered only in terms of its place in relation to other concepts in its web." (Emirbayer, 1997 p 300)

Det centrale i den relationelle tilgang er den dynamiske (gen-)skabelse af positioner, kategorier, betegnelser, magtforhold etc. i de samfundsmæssige transaktioner. Det er antagelsen eller påstanden at mennesket skabes og får sin identitet i det sociale samspil. Det sociale samspil er det, der skaber mening og betegnelser og begreber og der skabes mere eller mindre varige institutioner (og kategoriseringer).

Det relationelle perspektiv indebærer, at begreber, betegnelser og kategorier, såvel som de "enheder", der indgår i forskningen også anskues som foranderlige. Det fordrer på den ene side anvendelse af særlige begreber i udforskningen og på den anden en tilgang, der er følsom overfor forandring i f.eks. betegnelser og kategorier. Der er her tale om en afstandstagen fra en tilgang, hvor der blot foretages operationalisering af et nominelt begreb.

Videnskabsteoretiske udgangspunkter

Der kan argumenteres for en relationel sociologi ad to forskellige spor, hvor det ene (forskellige udgaver af konstruktivisme) primært tager afsæt i en kritik af de epistemologiske utilstrækkeligheder (f.eks. (Esmark, Bagge Laustsen, & Åkerstrøm Andersen, 2005b), som den substantielle sociologi baserer sig på, og det andet (hvor realisme fastholdes) primært tager afsæt i kritik af sammes ontologiske forudsætninger (F.eks. (Emirbayer, 1997,Tilly, 2008))
Emirbayer begrunder – med afsæt i Dewey - primært den relationelle sociologi på det ontologiske niveau, d.v.s. at han kritiserer antagelser om at bestemte enheder, "self-subsistent entities" som f.eks. individet som rationel aktør, eksisterer og navngives på forhånd i den såkaldte substantialistiske sociologi. Relationel sociologi antager til forskel herfra, at de forskellige "enheder" er skabt og kontinuerligt genskabes i de samfundsmæssige processer, hvori de indgår.
.
Mische fremfører med udgangspunkt i pragmatismen, som var fundamentet for Chicagoskolen (Dewey & Bentley, 1949; Joas, 1997; G. H. Mead, 1974), og som også præger f.eks. Bourdieu (Emirbayer & Goldberg, 2005 p 472-73), at forudsætningerne for skillelinjen mellem ontologi og epistemologi forandres:

> "In this perspective, the (necessary) tension between ontology and epistemology (as with that between realism and constructivism, or between structure and agency) becomes productive rather than troubling; something is "real" because it produces actions, which are necessarily grounded in the interpretation of relations. One exciting vein to be tapped is that of pragmatist semiotics, as proposed by Peirce, which focuses on the triadic relation between sign, object, and "interpretant." The interpretant is the product of the action involved in the "addressing" relation, which brings forth new interpretations – and thus, by extension, new relations among actors mediated by interpretations of objects in the world (Emirbayer 1997). This move helps us transcend the realist-constructivist divide we have in-

> herited from Saussurean semiotics, a move implicit (but not fully elaborated) in Tilly's term "relational realism."(Mische, 2010 p 16)

.

Den epistemologiske tilgang hæfter sig ved, at viden er – og kun kan være – et socialt fænomen, og at et forskningsmæssigt forløb kun kan kvalificeres ved at tage det udgangspunkt at "virkeligheden" ikke studeres, men også formes af det blik, der anlægges. Dette fordrer stor klarhed i udformning af en analysestrategi (Esmark, Bagge Laustsen, & Åkerstrøm Andersen, 2005b; Åkerstrøm Andersen, 1999b)

Bourdieu, der kan hævdes at indtage en mellemposition, fremhæver, at der findes tre erkendelsesmåder: den fænomenologiske, den objektivistiske og den praksiologiske. Den praksiologiske erkendelsesmåde hævdes at overskride det, der er svagheden ved fænomenologien, at

> "den opfatter den sociale verden som en naturlig og selvfølgelig verden og besinder sig pr. definition ikke på sig selv, hvorved den udgrænser spørgsmålet om sin egen mulighedsbetingelse" (Bourdieu, 2005 p 178)

Den praksiologiske erkendemåde vil også overskrive objektivismen

> "dvs. den sætter spørgsmålstegn ved det objektive og objektiverede synspunkts mulighedsbetingelse og påpeger dermed de begrænsninger, som følger af, at den begriber praksisformerne udefra, som et fait accompli, i stedet for at placere sig lige netop der, hvor de udøves, med det formål at rekonstruere det princip, der ligger til grund for dem." (Bourdieu, 2005 p 179) [32]

Den praksiologiske erkendemåde tager således afstand fra visse forudsætninger både i den fænomenologiske og den objektivistiske erkendemåde, men søger samtidig at udnytte indsigter fra disse. Objektivismens indsigter anvendes overfor det utilstrækkelige i at fænomenologiens "naturlige og selvfølgelige verden" kan udgøre basis for en videnskab om den sociale verden.

> "På ét væsentligt punkt adskiller den prakseologiske erkendelse sig fra den fænomenologiske, hvis resultat den også tager med i betragtning: Ligesom objektivismen antager den, at den videnskabelige genstand er blevet fravristet hverdagsfornuftens indlysende sandheder; og dét i og med konstruktionsoperationen, der på samme tid nødvendigvis er et brud med alle de "forudkonstruerede" repræsentationer, for eksempel de forudetablerede klassificeringer og de officielle definitioner. Dette indebærer, at den gennemgribende afviser den metateori, der reducerer socialvidenskabens konstruktioner til "anden ordens konstruktioner, det vil sige konstrukter af konstrukter, der laves af agenterne på den sociale scene" (Schutz), eller som Garfinkel til redegørelser for de redegørelser, som agenterne frembringer, og gennem hvilken de gør deres verden meningsfuld. Der er ikke noget i vejen med for at ville frembringe en redegørelse for andre redegørelser, når man blot ikke gør noget, der er et bidrag til videnskaben om den førvidenskabelige repræsentation af den sociale verden, til videnskab om den sociale verden. I virkeligheden er dette dog at gøre for store indrømmelser, for en videnskab om common sense forestillinger, som har ambition om at være mere end en simpel beskrivelse, forudsætter selv videnskaben om de strukturer, der styrer både praksisformerne og de dertil knyttede repræsentationer – og disse udgør den vigtigste hindring for en konstruktion af en sådan videnskab" (Bourdieu, 2005 p 181)

Det kan ligeledes ses som et resultat af fænomenologiens fokus på bevidstheden og dens betydning i den menneskelige praksis, at der foretages et opgør med objektivismens strukturalistiske

> "For at undgå strukturalismen, der hypostaserer de objektive relationssystemer ved at gøre dem til helheder, der allerede er blevet konstitueret uden for individers og gruppers historie, er det nødvendigt og tilstrækkeligt at gå fra opus operatum til modus operandi, fra den statistiske regelmæssighed

[32] Kritikken af at begribe praksisformer udefra udtrykker også ved kritikken af det skolastiske perspektiv, se f.eks.(Bourdieu, 2003)

> eller den algebraiske struktur til det princip, der ligger til grund for frembringelsen af den iagttagede orden. Man skal således konstruere teorien om praksissen (eller rettere teorien om praksissernes frembringelsesmåde), der udgør betingelsen for opbygningen af en eksperimental videnskab om dialektikken mellem det indre og det ydre, dvs. om inderliggørelsen af det ydre og yderliggørelsen af det indre. ” (Bourdieu, 2005 p 197)(Bourdieu, 2005: 197)

Konstruktivisme og strukturalisme

Emirbayer fremhæver i sin udlægning af det relationelle sociologiske perspektiv nødvendigheden af at inddrage strukturelle forhold. Det kan imidlertid fremhæves, at dette ikke nødvendigvis er en følge af pragmatismen. Som det senere skal belyses, ses der f.eks. teoretiske udviklinger i Chicagoskolen, hvor strukturelle perspektiver synes fraværende eller ikke integrerede i den udforskning, der foretages.
Som nævnt indgår strukturelle perspektiver i Bourdieus teori og begrebsudvikling. Bourdieu udtrykker også sit standpunkt ved at pege på, at enhver udforskning udgør en kombination mellem det strukturalistiske og det konstruktivistiske moment, eller strukturalistisk konstruktivisme eller konstruktivistisk strukturalisme (Bourdieu, 1990 p 123)

Metodologi- relation mellem teori og empiri

Den relationelle sociologiske tilgang implicerer også anvendelsen af begrebet om metodologi til forskel fra et mere traditionelt teori og metodebegreb[33]. Når dette begreb anvendes, er det begrundet i opfattelsen af relation mellem teori og empiri:

> ”I mine øjne skal teori ikke være en form for profetisk eller programmatisk tale, der skabes ved at man dissekerer eller sammenstykker såkaldte teoridannelser. En videnskabelig teori er efter min opfattelse en kombination af et struktureringsprincip og et handlingsprogram - en videnskabelig habitus, om man vil - der kun vil vise sig i et stykke empirisk arbejde. Teori er en foreløbig og midlertidig konstruktion, der tager form i et samspil med empiriske aktiviteter" (Bourdieu & Wacquant, 1992 p 145)
> ”Modstillingen af ”teori”/”metode” fremstilles som et epistemologisk fænomen, hvor der i virkeligheden er tale om en arbejdsdeling indenfor sociologien på et bestemt tidspunkt (…) Mit eget syn på sagen er, at en sådan opdeling er helt meningsløs” (Bourdieu & Wacquant, 2004 p 206-7)

Teori som en foreløbig og netop midlertidig konstruktion står i kontrast til det traditionelle ideal om en universel teori (Esmark, Bagge Laustsen, & Åkerstrøm Andersen, 2005b p 236 f; Fuglsang & Bitsch Olsen, 2004). I det praksis- og feltperspektiv, der anlægges af Bourdieu, forstås teori som noget langt mere ”ydmygt” end den universelle eller epistemiske teori, der opbygges gennem forskningens generaliseringer og som kan anvendes til forudsigelser (Flyvbjerg, 2010 p 468). Dens gyldighed må ses som tids- og stedsafgrænset. Samtidig er den langt mere fordrende, fordi den skal kunne indfange den relationelle dynamik i et givet felt til forskel fra sammenstykning af generaliserede udsagn.

[33] Se også (Nepper Larsen, Kryger Pedersen, & Abrahamson, 2011 p 420-12)

Der er i en relationel metodologi ikke blot tale om at undersøge forandringer i væsentlige relationer som f.eks. social og spatial polarisering, men også f.eks. kategoriseringer og betegnelser, der måtte ændre sig i samme proces:

> ”Relational methodologies come into play when analyzing the meaning structures that order or organize these patterns[34]. Such methodologies are transactional or relational precisely because they involve “a shift away from thinking about concepts as singular categorical expressions to regard concepts as embedded in complex relational networks that are both intersubjective and public. … That is concepts cannot be defined on their own as single ontological entities; rather the meaning of one concept can be deciphered only in terms of its place in relation to other concepts in its web.” (Emirbayer, 1997 p 300)

I denne sammenhæng er én anledning til at vælge en relationel sociologisk tilgang, at der på en gang findes begrebsmæssige udgangspunkter for såvel strukturorienterede som kulturelle og identitetsmæssige analyser (Mische, 2010). Der er på den ene side grundlag for at behandle indkomst og fordelingsmæssige spørgsmål, der i øvrigt kan tendere mod at blive ”udskrevet” af dele af den aktuelt udbredte sociologi, f.eks. i bestemte konstruktivistiske tilgange og analyser (eks. Foucault og Luhmann), og på den anden grundlag for at behandle kulturelle og begrebsmæssige forhold[35].
Det metodologiske grundlag indebærer endvidere en afvisning af en principiel forskel mellem det kvalitative og kvantitative(A. Prieur, Sestoft, Esmark, & Rosenlund, 2006 p 19-20).

Emirbayer peger på en række”research directions and technics”(Emirbayer, 1997 p 279). I undersøgelser af social struktur anvendes f.eks. “social-network analysis”, i kulturelle analyser, studeres der f.eks. ”bundles of communications, relations, or transactions” i modsætning til holdninger og værdier (op.cit. p 300) og i socialpsykologiske analyser studeres f.eks. ”situational ways of acting in conversational encounters” i modsætning til personlighed og holdninger (op. cit. 302). Det centrale i de anvendte forskningsretninger er, at sætte studiet af relationer frem for studiet af enheder i fokus.

De metodologiske udgangspunkter konkretiseres hos Bourdieu ved, at der er tale om to processer, hvoraf den ene består i den teoretiske ”konstruktion analysegenstanden” (Bourdieu & Wacquant, 2004 p 209)[36] og den anden i valg af teknikker, der kan anvendes i undersøgelse og analyse af denne. Der er her tale om et praktisk og håndværksmæssigt niveau[37]. Konstruktionen af analysegenstanden er helt central både for fastholdelsen af det relationelle perspektiv og for et brud med dagligdags forestillinger og f.eks. officielle forestillinger og kategoriseringer (Bourdieu & Wacquant, 2004 p 217). Bourdieu foreslår at anvende begreberne om socialt rum og/eller felt i denne konstruktion, men peger også på konstruktioner, der inddrager det komparative og det historiske perspektiv.

I forlængelse af Bourdieus begreber ville det for nærværende analyse være en ideel konstruktion af analysegenstanden at afgrænse det sociale rum ved byen Aarhus og indenfor dette sociale rum analysere de væsentlige felter, der aktualiseres af de rejste problemstillinger, herunder f.eks. det (soci-

[34] Der refererer til mønstre i kulturelle relationer

[35] Ritzer og Gindoff anvender betegnelsen ”methodological relationism” som den tilgang, der oftest anvendes i socialpsykologien og som kan favne både positioner i den metodologisk individualisme (repræsenteret ved f.eks. Weber) og metodologisk kollektivisme (repræsenteret ved f.eks. Durkheim)(Ritzer & Gindoff, 1992).

[36] Formuleringen ”konstruktion af analysegenstanden” indebærer, at det fastlægges og begrundes hvordan, herunder ved hvilke teoretiske og begrebsmæssige afgrænsninger og forudsætninger, at analysegenstanden skal undersøges. Formuleringen kan ses som en konsekvens af et brud med den opfattelse, at ”genstanden” blot ”findes derude” uafhængigt af det blik, hvormed den anskues.

[37] ”Man må i de konkrete tilfælde prøve at gøre brug af alle relevante og brugbare teknikker under skyldig hensyntagen til afgrænsningen af analysegenstanden og de praktiske muligheder for dataindsamling.” (Bourdieu & Wacquant, 2004 p 208)

al-) politiske felt. Set i relation hertil skal det hævdes at det har været nødvendigt "At foretage en mere ekstensiv undersøgelse af (alle) de træk, der er relevante for den teoretiske konstruktion af analysegenstanden"((Bourdieu & Wacquant, 2004 p 213) – min parentes). Den helt centrale udfordring er knyttes til begrebet om sociale problemer og relationen mellem sociale problemer og byens rum. Behandlingen af disse spørgsmål kan, som det skal vises, ikke håndteres lokalt.
I forlængelse af de allerede præsenterede teorier om social og spatial polarisering, skal der anvendes en række teorier for teoretisk at indkredse analysegenstanden.

Afhandlingens design

Afhandlingens indledende problemstillinger og de teoretiske og metodologiske udgangspunkter opsummeres i figur 1-1, hvor undersøgelsens hovedelementer og relationen mellem disse er skitseret:

Figur 1-1 Model af undersøgelsens overordnede design

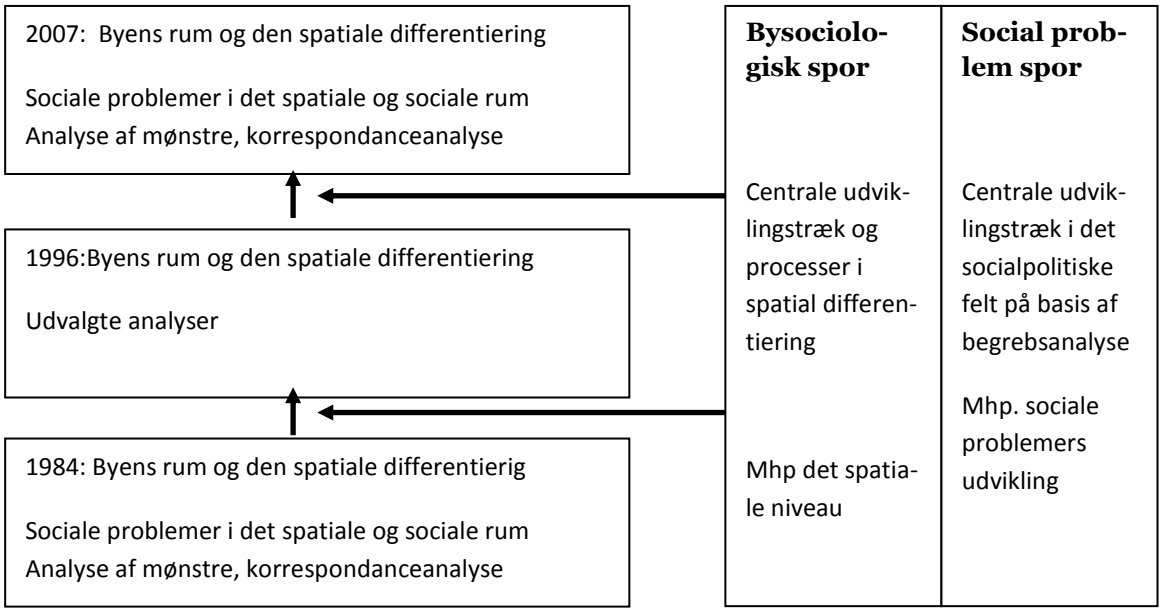

Figuren skal illustrere, at den centrale undersøgelsesgenstand (venstre side) er byens rum og den spatiale differentiering mellem byens rum. Som et særligt aspekt rummer den endvidere en belysning af sociale problemer og disses relation til byens rum. Endelig er det ikke først og fremmest de rumlige tilstande, der er undersøgelsesgenstand. Undersøgelse af disse udgør forudsætning for det centrale, forandring og forandrende processer i den spatiale differentiering. Dette er konkret illustreret ved at pege på tre nedslagspunkter i tid (1984,1996 og 2007) i undersøgelsen.
I disse centrale nedslagspunkter anvendes forskellige teknikker til gennemførelse af analyser af den sociale og spatiale differentiering. Et af de centrale metodologiske udgangspunkter for relationel sociologi, der kan bidrage til analyse af såvel den sociale differentiering, som relationen mellem social og fysisk differentiering kan findes hos Bourdieu (Bourdieu, 1984; Bourdieu, 1999a). I forlængelse heraf anvendes korrespondanceanalysen (MCA) såvel til analyse af byens sociale differentiering som

til differentiering mellem fysiske rum mv. Til analyse af forandring i samme anvendes en kombination af forskellige metoder og teknikker.

Designet er overordnet opbygget af et historisk og udviklingsorienteret perspektiv illustreret i modellens højre side (det diakrone aspekt) og med dybtgående analyser på udvalgte tidspunkter illustreret i modellens venstre side (det synkrone aspekt).
Figurens højre side illustrerer, at undersøgelsen – på trods af intentionen - måtte gennemføres i to frem for ét spor. Dette er begrundet i, at der teorihistorisk er sket en adskillelse mellem bysociologien og de sociale problemers sociologi, og at der hermed ikke er etableret og måske ikke kan etableres et samlet teoretisk udgangspunkt for den planlagte udforskning.
Udtrykt i Bourdieus begreber bidrager de to forskellige spor til konstruktion af analysegenstanden. Det bysociologiske spor skal særligt bidrage til et begreb om byen, hvorunder der særligt fokuseres på et begreb om byens rum og udviklingstræk i byen. Dette sker med henblik på at kunne analysere ikke blot sociale differentieringer i byen, men også den spatiale dimension af de sociale og kulturelle differentieringer og udviklingen heri.
Social problem sporet skal særligt bidrage til at etablere et relevant begreb om sociale problemer og afklare relationen mellem sociale problemer og byens rum. Denne afklaring udgør en forudsætning for at kunne analysere udviklingen i sociale problemers spatiale fordeling.

Det bysociologiske spor: Der udvælges og præsenteres teorier om social differentiering, om byen og særligt byens rum for at kvalificere det teoretiske udgangspunkt for behandlingen af byens sociale og spatiale differentieringprocesser, set i relation til forskning i social og spatial polarisering,. Begrebet om rum er afgørende for formuleringen af en sammenhæng mellem byen og sociale og spatiale differentieringsprocesser.

Det relationelt sociologisk udgangspunkt (herunder f.eks. (Blokland-Potters & Savage, 2008; Bourdieu, 1984; Bourdieu, 1990; Bulmer, c1984; Elias & Scotson, 1994; Elias, 2009; Emirbayer, 1997; D. Massey, Allen, & Pile, 1999; Mische, 2010)) repræsenterer som omtalt ikke et fundamentalt brud med det teoretiske grundlag for teorier om social og spatial polarisering, der også inkluderer relationelle begreber (f.eks. social og spatial polarisering). Det introduceret et brud med de tolkninger og den metodologi, der udfolder sig i den lineært kausale logik og metodik og som også findes i anvendelsen af disse teorier. I den relationelle sociologi kan der, som antydet ovenfor, findes en metodologisk tilgang, der er bedre egnet til at udforske den lokale sociale og spatiale differentiering.

Det bysociologiske spor vil også omfatte Chicagoskolen, der, som det fremgår nedenfor, aktualiseres af spørgsmålet om sammenhængen mellem byen og sociale problemer.

Social problem sporet: Som det også fremgår af litteraturgennemgangen, peger mange på en sammenhæng mellem sociale problemer, som de optræder i byen, og den velfærdsstat eller det velfærdsregime, byen er underlagt.

Indenfor teorier om social og spatial polarisering kan behandlingen af disse problemstillinger betegnes som et både empirisk og teoretisk spredt felt, hvor der på den ene side kan hentes inspiration, men hvor der på den anden side ikke er et tilstrækkeligt teoretisk grundlag for udforskning af relationen mellem sociale problemer, velfærdsstat og social og spatial polarisering.

Dette har ført til en alternativ søgning af teoretisk grundlag. Resultatet af denne søgning blev det teoretisk udgangspunkt for formulering af relationen mellem sociale problemer og de sociale og spatiale differentieringprocesser, som findes i Chicagoskolen (Burgess, 1925; McKenzie, 1984; Park, 1984; W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920)). Som det vil fremgå udgør Chicagoskolen ikke alene den empiriske bysociologis vugge, men kan også tilkendes den første videnskabelige teoridannelse om sociale problemer(Rubington & Weinberg, 2003).

Det, der førte så langt tilbage i teorihistorien var, at der ikke kunne findes nyere teoridannelse om sammenhængen mellem byen og sociale problemer. Efter Chicagoskolen har hhv. bysociologien og de sociale problemers sociologi udviklet sig i to adskilte discipliner og forskningsområder. Endnu en begrundelse for at vælge et udgangspunkt i Chicagoskolen er, at der er tale om en teoridannelse, der i lighed med ovenstående også arbejder på et relationelt teoretiske grundlag.

Intentionen var at søge teoretisk og begrebsmæssig inspiration til en formulering af sammenhængen mellem to begreber, der begge kan betegnes som vanskelige og omstridte sociologiske begreber, byen og sociale problemer. I Chicagoskolen er den centrale begrebsmæssige fastlæggelse af sociale problemer social desorganisation, og denne desorganisation anskues som et fænomen, der er dybt forbundet med byens spatiale processer og differentiering. Håbet var derfor oprindeligt, at disse teorier, gennem aktualiseringer kunne føre til udarbejdelse af en teoretisk og analytisk ramme, der f.eks. var egnet til at indkredse en dynamik bag sociale problemers spatialitet. Der er naturligvis sket omfattende forandringer i såvel byer og sociale problemer, som teoretiske perspektiver og udviklinger i relation til disse i de knap 100 år, der er gået siden Chicagoskolens teoridannelse. Den by, der blev studeret i Chicagoskolen, var en moderne, præ-velfærdsstatslig industriby, mens Aarhus f.eks. kan karakteriseres som en informationel velfærds- og netværksby.

I valget af Chicagoskolen introduceres således samtidig et (teori-) historisk perspektiv. Udgangspunktet er her, at teorier og begreber også er historisk forankrede og derfor ikke forskelsløst kan overføres til andre tider og steder. En anvendelse af Chicagoskolens teorier og begreber forudsætter derfor, at der foretages en aktualisering. Dette ville kunne foretages på forskellige måder, f.eks. ved omfattende studier af teorihistorien m.h.p. begrebsudvikling og dennes eventuelle sammenhæng med institutionelle udvikling. Her blev det valgt at foretage aktualiseringen gennem en begrebshistorisk analyse med udgangspunkt i Kosellecks begrebshistorie (Halkier, 2006; Koselleck, 2007; Åkerstrøm Andersen, 2003; Åkerstrøm Andersen, 1999).

Kosellecks begrebshistoriske tilgang anses for frugtbar, idet den bidrager til at skabe en nutidig forståelse af forgangne situationer og opfattelser. Dette har i denne sammenhæng flere dimensioner. Den ene dimension angår selve begrebsforandringen, og det er i denne sammenhæng særligt begrebet om sociale problemer, der her er i fokus. I Kosellecks begrebshistoriske tilgang skabes forudsætninger for at undersøge begrebers historiske udvikling, og i overensstemmelse med et relationelt udgangspunkt forudsættes der netop ikke en begrebslighed, på trods af at samme ord (som f.eks. sociale problemer) anvendes. Den anden dimension angår begrebsnetværket og dets sammenhæng med "socialhistorien", som Koselleck benævner den. Netop ved Kosellecks skelnen mellem begrebshistorie og socialhistorie opnås et udgangspunkt for at inddrage begge dimensioner i analysen, og et grundlag for at udskille og undersøge ældre teoriers mulige bidrag til forståelsen af den aktuelle situation.

Såvel studiet af Chicagoskolen, med særligt fokus på de teoretiske formuleringer af sammenhængen mellem byen og sociale problemer[38], som den gennemførte analyse af begrebet "sociale problemer", der stiller den begrebsmæssige forståelse af, men også institutionelle ramme for, begrebet om sociale problemer i Chicago/Chicagoskolen og den danske velfærdsstat i 1960'erne og -70'erne i kontrast, bidrager til både det, der oprindeligt var hensigten, nemlig at formulere et grundlag for sammenhængen mellem de socialt og spatialt differentierende processer og sociale problemer og at danne afsæt for en ændret formulering af samme. Begrebsanalysen har endvidere bidraget til, at begrebet om sociale problemer indtager en mindre central plads – særligt i relation til velfærdsstaten - i den endelige problemformulering, idet det bliver påvist, at begrebets status ændres med velfærdsstatens fremvækst.

Det kan endelig fremhæves, at den store kontrast, der viser sig mellem Chicago/Chicagoskolen i begyndelsen af forrige århundrede og de velfærdsstatsformuleringer, der særligt blev foretaget i 1960'erne og -70'erne i Danmark og resten af Norden[39] mellem henholdsvis en kulturelt orienteret forståelse ikke blot af sociale problemer, men også af sociale og spatiale differentieringsprocesser i Chicagoskolen og en fordelings- og levekårsmæssig forståelse af sociale problemer i velfærdsstatsformuleringerne, kan ses aktualiseret ved, at den kulturelt orienterede forståelse melder sin genkomst. Det (teori-) historiske blik er således ikke blot bagudrettet.

De foretagne teoretiske og begrebsmæssige valg i de to spor griber ind i hinanden. Chicagoskolens teorier udgør et tidligt bud både på, hvordan byens rum kan forstås, og hvori byens socialt og spatialt differentierende processer består.

De to spor skaber således en teoretisk og begrebsmæssig ramme for udformningen af de konkrete undersøgelser i byen Aarhus.

Den valgte tilgang udfordres også af, at der i de konkrete analyser i byen skal arbejdes med registerdata. Der er tale om en type data, der også ofte kategoriseres som kvantitative data til forskel fra kvalitative data (Holme & Solvang, 1991). Der følger med "kvantitative data" ofte den forudsætning, at det er meningsfyldt at udskille substanser eller enheder, der udgør "the fundamental units of all inquiry" (Emirbayer, 1997 p 282)[40]og denne kategorisering forbinder ofte "kvantitative data" med en bestemt metodologisk tilgang, der i favoriserer søgning af lineære kausale sammenhænge. Flere teoretikere har kritiseret at den slutning, at "kvantitative data" automatisk kan kobles til bestemte metodologiske tilgange ((Bjerg & Villadsen, 2006; Bourdieu, 1984; Gorski, 2004; Mouzelis, c2008). Det er blevet påpeget, at "kvantitative data" også altid "kvalitative data", d.v.s. at standardiserede data også altid udtrykker eller tillægges en bestemt mening eller betydningsindhold. Dette aspekt af "læsning af data" uddybes i kapitel 13, og har betydning for, hvordan data behandles og tolkes.

[38] Fokus på sociale problemer har medført at studiet af Thomas og Znanieckis "The Polish Peasant" (W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920)) er trukket ind som et centralt værk.

[40] This is the so-called "variable centered approach," which features, as Andrew Abbott (1988, p. 170) points out, a compelling imagery of fixed entities with variable attributes that "interact, in causal or actual time, to create outcomes, themselves measurable as attributes of the fixed entities."(Emirbayer, 1997 p 286)

Bourdieu kritiserer det, han opfatter som en meget udbredt lineær tænkning, fordi den ikke kan indfange kompleksiteten i de sociale fænomener:

> ”To account for the infinite diversity of practices in a way that is both unitary and specific, one has to break with linear thinking, which only recognizes the simple ordinal structures of direct determination, and endeavour to reconstruct the networks of interrelated relationships which are present in each of the factors.” (Bourdieu, 1984 p 107)

Overfor den traditionelle kvantitativt orienterede analyses lineære tilgang og adskillelse mellem teori og empiri, fordrer en relationel sociologisk tilgang den mere komplekse analyse, der på den ene side søger at identificere mønstre og interrelaterede sammenhænge og på den anden antager, at de forskellige sociale fænomener, f.eks. udtrykt ved velstand, sociale problemer, betydning af etnisk herkomst, lokalområde status o.l. hele tiden forandrer sig. Hermed giver det ikke mening at måle et givet socialt fænomen – defineret operationelt – over tid som om der er tale om det samme fænomen.

I relation til belysning af social og spatial polarisering kan der peges på korrespondanceanalysen som en mulighed. Bourdieu fremhæver korrespondanceanalysen som en teknik, der så at sige kan realisere centrale dele af intentionen med den relationelle metodologi:

> ”Når jeg ofte benytter med af korrespondanceanalysen frem for f.eks. multivariat regression, er det, fordi korrespondanceanalysen er en relationel analyseteknik, hvis grundlæggende filosofi er fuldstændig i overensstemmelse med mit syn på den sociale verden. Det er en teknik, der ”tænker” i relationer, ligesom jeg søger at gøre det med feltbegrebet.” (Bourdieu & Wacquant, 1992 p 96)

Designet kan endelig vurderes i relation til den udsagnskraft, det tillader. Spørgsmålet kan også formuleres som et spørgsmål om undersøgelsen alene vil kunne belyse den sociale og spatiale differentiering og eventuelle polarisering i Aarhus. Det skal her hævdes, at byen Aarhus også er blevet konstrueret som et eksempel eller en case. For det første anskues Aarhus i lyset af en bredere trend mod social og spatial polarisering, men det kan særligt fremhæves, at byens ses som eksempel eller case i forbindelse med bestemmelsen af Aarhus som en velfærdsby, herunder en velfærdsby under forandring. Dvs. Aarhus som en case anskues i lyset af de institutionelle vilkår, som den universelle velfærdsstat skaber og de tendenser mod forandringer heri, der også præger udviklingen bredere forstand.
I den forstand kan studiet anskues som en form for case-studie, hvor byen som et flerfacetteret og sammensat socialt fænomen, må studeres ved en ”comprehensive research strategy”(Yin, 2003b p 14)[41], således som det bl.a. gælder for en del af den tidlige bysociologiske forskning[42], eller i et felt-

[41] Flere casestudie fremstillinger kategoriserer tendentielt studier i relation til studiernes formål i en teori/empiri dikotomi. Yin opdeler f.eks. i eksplorative, årsagssøgende og deskriptive studier(Yin, 2003a)og Gomm og Hammersley fører en omfattende diskussion af generaliserbarhed og årsagssøgende analyser (Gomm, Hammersley, & Foster, 2000). Diskussionen om type af kategorisering har imidlertid sammenhæng med teoriopfattelsen, herunder om teoribegrebet bindes til hhv. en kontekstbaseret eller ikke kontekstbaseret teori (Flyvbjerg, 2010).

[42] F.eks.nævner Hammersley og Gomm Thomas og Znanieckis ”The Polish Peasant”(W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920)) som et klassisk case studie (Gomm et al., 2000 p 1)

perspektiv, der afgrænser felter for social interaktion, men samtidig bryder med det interaktionistiske perspektiv ved at konstruere og analysere felter i et strukturelt og dynamisk perspektiv (Bourdieu, 2005 p 62 f).

I et casestudie studeres den komplekse interaktion mellem mange faktorer i casen, der er i fokus, i modsætning til et variabel ledet studie, der fokuserer på sammenhænge mellem få variable[43] (Ragin & Becker, 1992).
At anskue byen som en case implicerer ikke i øvrigt, at der foretages et metodologisk valg, men at den om end ikke udvælges strategisk, så konstrueres som et studieobjekt hvor: "Boundaries around places and time periods define cases." (Thomas, 2011 p 512).

Valg af periode

For den konkrete analyse af byen foretages der en tidslig afgrænsning til perioden fra 1984 til 2007. Denne afgrænsning er begrundet i to forhold. For det første peger teorier om social og spatial polarisering særligt på dennes forekomst i de sidste 20-30 år hvor afindustrialisering og stigende globalisering særligt gør sig gældende. For det andet er det set i relation til undersøgelsen af sociale problemer relevant at søge en afgrænsning, der tager afsæt i velfærdsstatsudviklingen. I en dansk og nordisk sammenhæng kan der særligt peges på velfærdsstatens udvikling i 1960'erne og -70'erne. I 1970'erne blev der gennemført en række reformer, herunder planlovsreform, kommunalreform og socialreform. 1970'erne kan også ses som det årti, hvor den mest ambitiøse velfærdsstatspolitik blev gennemført. Der kunne som følge heraf peges på, at slutningen af 1970'erne ville udgøre den ideelle afgrænsning bagud. På det praktiske plan kan man imidlertid antage, at der går nogle år inden reformerne og reformtankerne fuldt ud realiseres. En væsentlig del af socialreformen blev gennemført i 1976. Dette peger på den ovenfor anførte afgrænsning som det ideelle, men af datamæssige grunde, er der så at sige blevet "beskåret" lidt i begge ender af perioden.

Det er udvalgt tre årstal m.h.p. at kunne foretage komplekse og omfattende analyser på udvalgte tidspunkter, frem for mere overfladiske analyser af alle år i perioden. Af de tre udvalgte årstal vil de to: 1984 og 2007 – a.h.t. omfang – blive behandlet noget mere dybtgående end det tredje: 1996. Der er for registeranalyserne, isoleret set, ikke tale om egentlige forløbsanalyser, men snarere komparative analyser, hvor byen i 2007 sammenlignes med byen i 1984 (og i mindre omfang med byen i 1996).

[43] Når Yin og Gomm og Hammersley sætter casestudiet op som en modsætning til surveystudiet, er en oplagt tolkning, at surveystudiet identificeres med et variabel-ledet studie (Gomm et al., 2000; Yin, 2003b p 4). Dette vil dog ikke med nødvendighed være tilfældet.

Datagrundlag

Der anvendes to typer af datagrundlag i undersøgelsen. Det mest centrale for besvarelsen af den første og dele af den anden problemstilling er udvalgte registerdata. Dertil kommer teorier og dokumenter, som anvendes som data for den begrebsanalyse, der indgår i besvarelsen af begge problemstillinger. Endelig anvendes også resultater af andre relevante analyser. De udvalgte data til begrebsanalysen bliver nærmere behandlet i kapitel 7.

Datagrundlaget for analyser i de udvalgte år udgøres af registerdata, der er afgrænset ved at omfatte alle indbyggere i Aarhus kommune[44]. Dertil kommer, at der som baggrundsdata er blevet gennemført analyser af samme type af data for de store byer – repræsenteret ved kommuner – i Danmark: København, Aarhus, Odense og Aalborg[45].

Der er tale om registerdata, der dækker demografiske forhold, oplysninger om indkomst- og visse formuemæssige forhold, uddannelse, erhvervsforhold og beskæftigelses forhold, oplysninger om sociale ydelser mv., oplysninger om kriminalitet og oplysninger om bosted mv. Der er tale om et dataudtræk[46], der er afgrænset ved valg af variable og en tidsmæssig periode.

Registerdata kan som udgangspunkt anses for særdeles hensigtsmæssige til en belysning af projektets problemstillinger, idet de både indeholder oplysninger på en lang række dimensioner og udmærker sig ved også at være dækkende, relativt sikre og afgrænselige ift. det geografiske område, der ønskes belyst[47]. Dertil kommer, at den systematiske registrering, som er sket over mange år netop giver mulighed for at udvælge og sammenligne byens situation på forskellige tidspunkter. Datagrundlaget kan betragtes som næsten enestående for undersøgelser over tid (på trods af, at der også findes nogle databrud). Det vil med andre typer af data, herunder f.eks. surveys, være særdeles sjældent, at det er muligt at etablere en sådan sammenligning over tid. Disse forhold har haft stor vægt for valget af registerdata som central datakilde.

En ulempe ved registerdata er, at det naturligvis ikke er alle – for denne undersøgelse - relevante typer af oplysninger, der er tilgængelige. Det er ikke muligt, som ved en survey, selv at definere de relevante variable. Det er dog et meget bredt spektrum af relevante oplysninger, der dækkes. Der kan her særligt peges på, at der ikke indgår, hvad man traditionelt forstår ved subjektive ytringer og holdninger. Både det perspektiv, som lægges i Chicagoskolen og korrespondanceanalyser, som de er gennemført af en række forskere(Bennett, 2009; Bourdieu, 1984; Greenacre, 2007; Harrits; B. Le Roux, Rouanet, Savage, & Warde, 2008; B. Le Roux & Rouanet, 2004; B. Le Roux & Rouanet, 2010; Lebaron, 2009; A. Prieur & Rosenlund, 2009; L. Rosenlund & Prieur, 2007; L. Rosenlund, 2000; Karl M. van Meter, Marie-Ange Schiltz, Philippe Cibois and Lise Mounier, 1994), peger på fordelen ved også at have sådanne "subjektive data". I forskning i social polarisering indgår sådanne data normalt ikke.

[44] Beboere i Århus kommune et givet år er blevet afgrænset som den befolkning, der er til stede både i årets begyndelse og det næste års begyndelse
[45] Jeg har foretaget en sammenlignende analyse af indkomstudviklingen i de nævnte byer, se (Bøggild Christensen & Rasmussen, 2008b)
[46] Se bilag x for en oversigt over dataudtræk
[47] Se dog senere diskussion af byens afgrænsning

I den mest udbredte form for korrespondanceanalyser, der tager afsæt i Bourdieus "Distinction" (Bourdieu, 1984) er det særligt data vedrørende smag eller livsstil, der er belyst i den subjektive dimension. I.f.t. undersøgelsens første problemstilling ville det modsvarende være interessant, f.eks. at indsamle oplysninger om boområde opfattelse, boområde tilknytning og opfattelser af hhv. det attraktive og det ikke-attraktive. Dette har imidlertid måttet bortprioriteres.

Registerdata indeholder ingen subjektive udsagn, men som data, der er resultater af såvel politiske som administrative beslutninger, kan bestemte dele heraf i høj grad læses som udtryk for valgte kategoriseringer af befolkningen og hermed tilknyttede symbolske meningstillæggelser. I denne sammenhæng er det ikke mindst væsentligt, at særligt data vedrørende sociale ydelser mv. kan aflæses som udtryk for dominerende opfattelser af de samfundsmæssige forhold. Dette vil blive uddybet i kapitel 13.

Anvendelsen af registerdata implicerer, at der arbejdes med personhenførbare data i Danmarks statistiks lukkede system, som indeholder en række programmer til dataanalyse. Det er i analyser af bymønstre mv. ofte statistiske data (Gottdiener & Hutchison, 2006; P. Marcuse & Van Kempen, 2000; O'Loughlin, J. and Freidrichs, J., 1996), der danner udgangspunktet. Overfor dette giver det en række fordele at arbejde med personhenførbare data, idet forskellige karakteristikker af personer og områder mv. – der er særligt relevante for den givne problematik - kan sammenkobles (f.eks. gennem nye datakonstruktioner). Der kan herved opnås mere fyldestgørende, detaljerede og sammenhængende beskrivelser, end de beskrivelser, der må basere sig på allerede konstruerede og af hinanden uafhængige statistiske oplysninger på forskellige felter. Registerdatas person herførbarhed giver principielt uendelige muligheder for sammenkobling af data, - også langt flere end der her skal anvendes. Det er også person henførbarheden, der muliggør f.eks. brug af korrespondanceanalyse, og denne er egnet til at fremstille mange flere variables samspil, end de traditionelle fordelingsanalyser.

Den vægtning, der foretages ved udvælgelsen af data for 2-3 enkeltstående år - frem for f.eks. udvalg af færre variable i flere eller alle år – må føre til, at spørgsmålet om "udvikling" behandles med forsigtighed. Grundideen er at kunne beskrive og analysere på lange udviklingstræk gennem komparationer af situationer (cases) på udvalgte tidspunkter.
Det udvalgte dataområde fungerer ikke isoleret i relation til omverdenen og kan ét år f.eks. være påvirket f.eks. af lavkonjunktur og et andet af højkonjunktur. Konjunkturbevægelser kan f.eks. fremkalde forandringer, der er midlertidige frem for at være udtryk for lange udviklingstræk. Sådanne forskelle er påpeget i forbindelse med konkrete tolkninger.

I en analyse af det spatiale felt kunne der være anvendt de såkaldte GIS (geografisk informationssystem) baserede data. Dette ville på den ene side give en række fordele i relation til f.eks. områdeopdeling og visualisering, men også en ulempe, idet personhenførbarheden og muligheden for på individniveau at koble forskellige oplysninger, vil mangle.[48] Særligt kan der peges på, at et valg af GIS-systemer ville have påvirket muligheden for belysning af sociale problemer.

[48] Se f.eks. (Damm & Schultz-Nielsen, Marie Louise Aarhus School of Business Rockwool Foundation Research Unit, 2008) og http://www.dst.dk/upload/perspektiv2pdf.pdf.

Belysning af projektets problemstillinger

De teoretiske og begrebsmæssige forudsætninger for analysen af de konkrete sociale og spatiale fordelinger, forandringer og bevægelser i byen behandles i afhandlingens anden del.

Fremstillingen er i overensstemmelse med modellen for overordnet design organiseret i de to spor, der vises i modellens højre side (se figur 1-1). Præsentation af Chicagoskolens integrerede teori om byen og sociale problemer danner, afsæt for den nærmere udforskning i de to spor, der med disciplinopsplitningen teorihistorisk følger efter denne.

I det bysociologiske spor søges både teorier og begreber, der må anses for centrale for særligt den spatiale differentiering, klarlagt. I overensstemmelse med den præsenterede metodologi er der primært tale om klarlæggelse af valg af begreber og teoretiske antagelser i et teoretisk, men mindre empirisk, udforsket felt. Begrebet om ”rum” og antagelser om sociale og spatiale differentieringsprocesser og disses samspil er kernen i denne afdækning. Derudover udgør byudviklingen og de teorier, som f.eks. netværksteorier, der er anvendt til udforskningen af denne, et væsentligt felt.

I social problem-sporet gennemføres en begrebsanalyse med afsæt i Kosellecks (Koselleck, 2004; Koselleck, 2007; Åkerstrøm Andersen, 1999) begrebshistoriske udgangspunkt. Kosellecks begrebshistoriske tilgang er valgt både som analytisk hensigtsmæssig i relation til studiet af sociale problemers udvikling og som kombinerbart med de øvrige teoretiske tilgange. For at læseren kan følge begrebsanalysen, er det valgt at lade dokumentationsmateriale hertil indgå i afhandlingen. Udgangspunkterne for begrebsanalysen uddybes i kapitel 7.

Den konkrete analyse af byudviklingen, der er illustreret i modellen for det overordnede designs venstre del, er opdelt i de to dele, der er angivet i afhandlingens to problemstillinger.

Denne del af den første problemstilling: Hvilke sociale og spatiale differentieringsprocesser og udviklingstræk udspiller sig i velfærdsbyen, - set i lyset af 1960’ernes og -, 70’ernes velfærdsstatlige forventningshorisont og dennes udpegning af sociale problemer?
- besvares i afhandlingens tredje del.

Med afsæt i det teoretiske og begrebsmæssige grundlag anvendes her både traditionelle bysociologiske begreber og metoder som f.eks. fordelingsanalyser på forskellige dimensioner (Andersen, 2005), analyser af den spatiale dimension af polariseringen (Dorling & Woodward, 1996) og korrespondanceanalyser(Bourdieu, 1984). Kombinationen af forskellige metoder og teknikker kan anses for hensigtsmæssig fordi de forskellige metoder og teknikker kan anvendes som en form for metodetriangulering. De forskellige metoder og teknikker er samtidig i forskelligt omfang egnede til at belyse forskellige aspekter af problemstillingen. De anvendte data og metoder behandles nærmere i kapitel 13.

I besvarelsen af problemstillingen adskilles en besvarelse af <u>udviklingstræk</u> fra en nærmere analyse af sociale og spatiale <u>differentieringsprocesser</u>.

Behandlingen af udviklingstræk sker under overskriften ”Forventningsopfyldelse eller sociale og spatial polarisering i byen?” (kapitel 14) Fordelingsanalyser og ikke mindst mål for social og spatial pola-

risering kan anses for de bedst egnede teknikker til at besvare, om en øget social og spatial polarisering er et markant udviklingstræk i Aarhus. Korrespondanceanalyser, der kan fremanalysere det sociale rum på et givet tidspunkt og et givet sted, er på grund af analysens kompleksitet mindre egnet til at producere entydige analyser af udviklingstræk, men kan her supplere andre resultater. Korrespondanceanalysen bidrager særligt, gennem det sociale rums analyse af de relationelle positioner, der også kan betegnes klassemæssige positioner, til mere dybtgående at analysere den sociale og spatiale differentiering som den tegner sig på et givet tidspunkt. Korrespondanceanalyser er egnede til at indfange det relationelle samspil mellem de meget forskellige variable eller faktorer, der indgår i analysen af både de sociale, kulturelle og spatiale dimensioner i byens rum. Korrespondanceanalyserne kan hermed ikke blot bidrage til et langt mere nuanceret samlet billede af social og spatial differentiering i byen, men også til en forbedret forståelse af, hvilke processer eller mekanismer, der gør sig gældende i disse differentieringsprocesser. Korrespondanceanalyserne har endvidere den fordel, at de netop præsenteres i en billedlig form, der – set ift. andre former for statistisk belysning – letter en aflæsning af resultaterne. Forudsætninger for og resultater af korrespondanceanalyser behandles nærmere i kapitel 15.

Særligt med henblik på at kunne belyse sociale og spatiale differentieringsprocesser er der, ud over korrespondanceanalyserne, lagt vægt på at foretage visuelle fremstillinger i form af bykort af forskellige dimensioner i den spatiale fordeling, der er udvalgt systematisk. Dette valg er begrundet i, at de visuelle fremstillinger kan understøtte opmærksomheden på fordelingsmønstre, der ikke umiddelbart kan forudses. Denne vægtning er yderligere begrundet i, at der ikke på forhånd eksisterer undersøgelser eller forskningsresultater for Aarhus, som det var muligt at tage afsæt i. Det betød at undersøgelsen af de rumlige fordelinger måtte være åben overfor mulige særlige fordelinger på en række dimensioner som f.eks. alder, indkomst- og klasse, forskellige former for kulturel fordeling og fordeling af sociale problemer. Der indgår med andre ord et nødvendigt beskrivende niveau som forudsætning for at kunne behandle sociale og spatiale differentieringsprocesser.

Det beskrivende niveau behandles i kapitel 16 og analyse af differentieringsformer i kapitel 17.

Den konkrete byanalyserende del af anden problemstilling: Kan der konstateres væsentlige forandringer i velfærdssystemet, der er af betydning for den sociale og spatiale polarisering i byen?
-besvares i afhandlingens fjerde del.

Besvarelsen af dette spørgsmål består i to dele. I den ene del analyseres forandringer i velfærdssystemet. Denne analyse tager afsæt i den gennemførte begrebsanalyse af sociale problemer, men anvender i øvrigt eksisterende forskningsresultater. I den anden del analyseres den mulige betydning for den sociale og spatiale polarisering i byen. Analysen omfatter såvel det konkrete materielle som det symbolske niveau. Idet sammenhængen mellem centrale ændringer i velfærdsstaten og spatiale ændringer i byen ikke på forhånd er udforsket, begrænses analysen til udvalgte centrale aspekter heraf.

2. Del

Præsentation og udvikling af teoretiske og begrebsmæssige udgangspunkter

Kapitel 3. Indledning

Med afsæt i det præsenterede metodologiske udgangspunkt skal den teoretiske og begrebsmæssige ramme, der anvendes i analyserne af udviklingen i social og spatial differentiering samt de sociale problemers fordeling i Aarhus, indkredses og præsenteres.

Præsentationen indledes med en fremstilling af den knap 100 år gamle sociologiske Chicagoskole (Park,1984,Burgess,1925, McKenzie,1984,Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920)), fordi der her kan findes en integreret teori om byen og sociale problemer. Interessen i Chicagoskolen angår derfor særligt spørgsmålet om hvordan og ved hvilke begreber en sammenhæng mellem byens sociale og spatiale processer og sociale problemer formuleres. Chicagoskolen er imidlertid samtidig teoretisk og erkendelsesmæssigt interessant, fordi den baserer sig på den relationelle sociologis pragmatiske grundlag. For præsentation af teorier om sociale problemer er det valgt særligt at inddrage det aktuelt mindre kendte værk fra Chicagoskolen, nemlig Thomas og Znaniecki's "The Polish Peasant". Dette værk har dannet grundlag for udviklingen af centrale begreber i formuleringen af sammenhængen mellem byen og sociale problemer, nemlig "community" og "desorganisation".

Redegørelsen for Chicagoskolen viser, at de udviklede teorier og begreber ikke er tilstrækkelige i en aktuel kontekst. I overensstemmelse med et relationelt sociologisk perspektiv, er en oplagt grund hertil, at der er udviklet nye begreber i samspil med de forholdsvis omfattende samfundsmæssige forandringer, det har fundet sted i efterfølgende periode. Dette både i almindeligt sprogbrug og i den videnskabelige bearbejdning.

> "Et "samfund" og dets "begreber" står altså i et spændingsforhold, der også kendetegner de tilhørende videnskabelige discipliner" (Koselleck, 2007 p 58)

Denne type forandring indebærer ikke en kritik af Chicagoskolens begreber til at analysere industribyen Chicago, men peger på, at forskningen må interessere sig for begrebers historiske bundethed og hermed også deres udvikling, såvel som for forandringer af forhold, der kan studeres indenfor rammerne af et bestemt begreb eller kategori. Med en sådan "historisering" fraskrives Chicagoskolen ikke at give bidrag til teoretiske og erkendelsesmæssige udgangspunkter for relationen.

Den anden grund til Chicagoskolens utilstrækkelighed i en aktuel situation kan være, at den teoretiske udvikling har kunnet pege på svagheder og utilstrækkeligheder i de anvendte begreber, - også til analyse af industribyen Chicago. De to typer af indvendinger kan kun vanskeligt skilles klart fra hinanden, og både forandrings og kritikaspekterne medtages i den efterfølgende aktualisering.

Præsentationen af Chicagoskolen efterfølges af en præcisering af et teoretisk grundlag for social differentiering. Herefter er fremstillingen organiseret i overensstemmelse med den opsplitning, der

efter Chicagoskolen sker i bysociologien (senere også bygeografien) og de sociale problemers sociologi.

I det bysociologiske spor er det valgt særligt at fokusere på rumbegrebet (begrebet om ”space”), der afløser Chicagoskolens begreb om ”community” eller ”natural areas”, fordi dette begreb er helt centralt, ikke blot for relationen til sociale problemer, men relationen mellem det rumlige og den sociale og kulturelle differentiering. I denne fremstilling kritiseres Chicagoskolens teoretiske udgangspunkt som værende utilstrækkeligt på væsentlige punkter.
Der inddrages endvidere nyere teorier om byen, herunder teorier, der baserer sig på antagelsen om, at samfundet kan anskues som et netværkssamfund {{83 Castells,Manuel 2000}}. Disse teorier bidrager med væsentlige perspektiver på forståelsen af byen (som netværksby) og dens mulige udvikling.

For sociale problemer er kravet om aktualisering, i forlængelse af perspektiver på begreber som tids- og stedsafhængighed, gennemført i form af en begrebsanalyse med udgangspunkt i Kosellecks begrebshistorie. At dette valg foretages for sociale problemer kan begrundes i at ”spændingsforholdet” (jf. Koselleck) mellem samfund og begrebet om sociale problemer kan karakteriseres som højt i den betydning, at både dominerende opfattelser af sociale problemer og de videnskabelige begreber, der dannes herom, varierer meget stærkt med forskelle blandt og forandring i de samfundsmæssige forhold.

Kapitel 4. Chicagoskolens teori om byen og sociale problemer

Chicagoskolens baggrund og udgangspunkter

Chicagoskolen har ydet helt centrale bidrag til etableringen af den amerikanske sociologi og ses ofte som bysociologiens (Bounds, 2004; 238 Lindner,Rolf 1996; Gottdiener & Hutchison, 2006) eller bygeografiens {{318 Hamnett,Chris 1996}} vugge. Chicagoskolen knyttes endvidere til den første egentlig videnskabelige udforskning af sociale problemer (Rubington & Weinberg, 1971).

Ud over, at det var i Chicagoskolen, et videnskabeligt grundlag for bysociologien og sociale problemer først blev formuleret, er det bemærkelsesværdigt, set i forhold til aktuelle discipliner og forskningsområder, at de to forskningsfelter blev opfattet som internt forbundne:

> ”All the manifestations of modern life which are peculiar urban – the skyscraper, the subway, the department store, the daily newspaper, and social work – are characteristically American. The more subtle changes in our life, which in their cruder manifestations are termed “social problems”, problems that alarm and bewilder us, as divorce, delinquency, and social unrest, are to be found in our largest American cities” (Burgess, 1925 p 26)

Chicagoskolen rummer flere forskellige mere eller mindre sammenhængende teoridannelser og forskningsmiljøer og kan derfor beskrives ud fra forskellige interesser og perspektiver. Et perspektiv fremhæver symbolsk interaktionisme med G.H. Mead and J. Dewey som frontfigurer. Et andet perspektiv fremhæver pionerindsatsen I forbindelse med sociale problemer og socialt arbejde, hvor J. Addams og institutionen Hull House står centralt {{323 Deegan,Mary Jo 1990}}. Et tredje perspektiv fremhæver særligt bysociologien, hvor sociale problemer er en del af studieobjektet. Her er W.I. Thomas, Park and Burgess central figurer {{239 Bulmer,Martin c1984}}.

Chicago Skolen bliver – med variationer – placeret I perioden fra 1892-1935 (Deegan, 1990) eller begrænses til perioden 1915-1935 (Bulmer, c1984;). Efter denne periode tales der om en ny generation.

Det er især det tredje perspektiv, der skal forfølges her. Ud over Park og Thomas kan der nævnes Ernest W. Burgess, Roderick. D. McKenzie, Louis Wirth, Nels Anderson, Ruth Shonle Cavan, Frederic Trasher, samt i vis udstrækning J. Addams.

Chicagoskolen repræsenterer et brud med den på det tidspunkt dominerende historisk og filosofisk orienterede sociologi:

> ”sociology is ceasing to be a mere philosophy and is assuming more and more the character of an empirical, if not an exact, science” (Park, 1984 p 110)

Den teoretiske inspiration i Chicagoskolen er i vid udstrækning hentet i Europa og særligt Tyskland, hvor mange af de tilknyttede havde tilbragt studieår. Eftertiden har placeret såvel Tönnies som Simmel centralt i bysociologien (Lin, 2005), men det er kun Simmel , der kan ses anvendt. Derudover kan der ses inspiration fra Weber og Durkheim (Tonboe, 1993, Bulmer, c1984).

Den tidlige Chicagoskole forbindes i eftertiden med et relationelt sociologisk udgangspunkt. Udviklingen af den filosofiske pragmatisme, der især tilskrives C.S. Peirce, W. James og J. Dewey (Dewey, 1949,Emirbayer,1997, Mische,2010), udgør både grundlaget for den symbolske interaktionisme og en særlig form for empirisk orienteret tænkning, der præger Chicagoskolen. Pragmatismen kan ses som et opgør med det, der anses for unødigt spekulativt og introspektivt. I stedet flyttes fokus til handlinger, interaktioner og disses praktiske konsekvenser. Der argumenteres for, at teori må udvikles i relation til den menneskelige praksis, hvori handlinger, betegnelser og mening knyttet hertil, udfolder sig. Den empiriske udforskning af forskellige former for menneskelig praksis, der også anskues som en sprog- og meningstilskrivende praksis, bliver objekt for forskningen.

Den symbolske interaktionisme, hvis hovedfigur er G.H. Mead (Mead, 1974) , står som det formentlig mest kendte og et klart udtryk for et relationelt sociologisk udgangspunkt, men perspektivet præger også Chicagoskolen bredere, f.eks. Thomas og Znaniecki, Park og studier gennemført af Parks "elever".

Når byen blev meget central i Chicagoskolens forskning, kan det ses i sammenhæng med den samtidige ekstreme vækst af byen Chicago, der beskrives som en "melting pot" af tyskere, skandinaver, irlændere, italienere, polakker, jøder, tjekkere, litauere og kroater (Bulmer, c1984 p 13). Dertil kommer kinesere og indvandring af hvide fra Midtvest og sorte fra Syden.

Figur 2-1 Befolkningsudvikling i Chicago

Table 1: The Population of Chicago, 1840-1930		
year	Number	Percent increase
1840	4.470	-
1850	29.963	570,3
1860	109.260	264,6
1870	298.977	173,6
1880	503.185	68,3
1890	1.099.850	118,6
1900	1.698.575	54,4
1910	2.185.283	28,7
1920	2.701.705	23,6
1930	3.375.329	24,9

Kilde Ernest W. Burgess and Charles Newcomb, eds. Census Data of the City of Chicago, Chicago: Chicago University Press 1931, her citeret efter(Bulmer, c1984 p 13)

Forskningsmæssigt var ambitionen at studere både det, der er blevet til bysociologien og de sociale problemer indenfor en forskningsramme, der blev formuleret først i 1920'erne (Park, 1984). Et af de initiativer, der understøttede denne sammenhæng var f.eks. "mapping of social problems", der forstås meget konkret som registrering af sociale problemer på bykort.

Det er valgt først at præsentere den mest koncentrerede teoretiske fremstilling af byen og dens relation til sociale problemer, og dernæst uddybe væsentlige forudsætninger for denne teori, der er skabt af et tidligere større empirisk sociologisk værk.

Bysociologiens begreber, sociale problemer og økologiske processer

Park, Burgess og McKenzie udviklede et program for studiet af byen (Park, 1984), hvor teoretisk og forskningsmæssigt grundlag og en model for byen og dens vækstprocesser præsenteres.

Burgess udvikler sin teori om og zonemodel af byen med afsæt i 1920'ernes Chicago. Chicago repræsenterede en industriby i vækst, der havde tiltrukket både mange immigranter og indenlandske tilflyttere. Det er således byvæksten og de problemer, der kan følge hermed, der karakteriserer byens situation på det tidspunkt. I denne henseende har den aktuelle urbanisering træk til fælles med den dengang studerede by.

Zonemodellen af byen (Burgess, 1925) skulle kortlægge denne både ved iagttagelse af funktionelle og socialt differentielle forhold, og ved lokalisering af forskellige former for sociale problemer. Modellen har – med kritiske forbehold – været inspirerende for den senere bysociologi. Burgess' model eller "idealkonstruktion" ser i den mest simple form, bestående i koncentriske cirkler, ud som vist i figur 2-2. Den tænkes at danne grundlag for forståelse af, hvad der sker i byer i vækst.

Figur 2-2 Burgess model

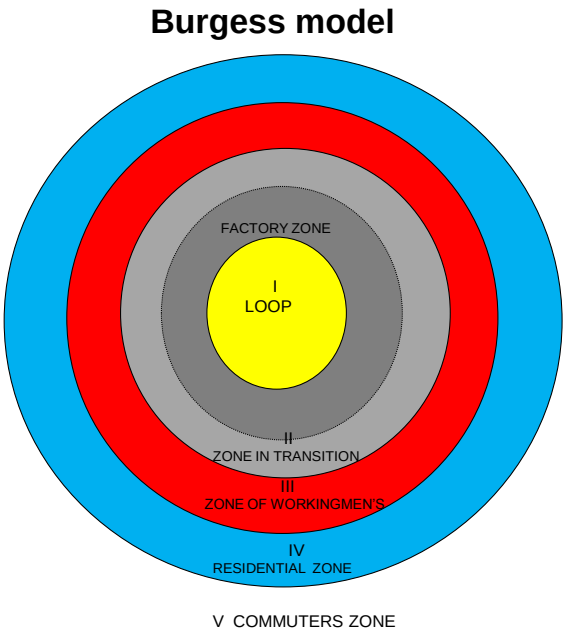

Zone 1 "The loop" er bycentret eller "down town". Her finder man normalt stormagasiner, skyskrabere med kontorer, jernbanestationen, de store hoteller, teatre, kunstbygninger og rådhus. Det danner det økonomiske, kulturelle og politiske center. I udkanten af dette bycentrum finder man imidlertid også "hobohemia", løsarbejdere, bumser eller hjemløse immigranter.

Zone 2 indeholder på den ene side fabrikker og på den anden slum eller ”bad lands” karakteriseret af fattigdom, degradering og sygdom samt kriminalitet. I Chicago var der her indenfor områder kaldet ”the Ghetto”, ”Little Sicily”, ”Greek Town”, ”Chinatown” og et latinerkvarter ”where the creative and rebellious spirits resort” (Burgess, 1996).

Zone 3 beskrives som beboet af butiksansatte og fabriksarbejdere. I Chicago boede der her også immigranter, men ofte af anden generation, f.eks. i et område kaldet ”Deutschland”. Der er tale om indbyggere med højere kvalifikationer og med højere levestandard, end det gælder for indbyggerne i zone 2 – folk, der er undsluppet slummen.

Zone 4 indeholder ”restricted” områder med beboelse for kernefamilier. Dette område er – set indefra byen –” ”the promised” land beyond” med dets”residential hotels, its apartment-house region, its “satellite loops”, and its “bright light” areas” (Burgess, 1996). Det er hjemsted for middelklasse og derover.

Zone 5 er udenfor byen, men også et område med forstæder, hvorfra der er pendling til byens arbejdspladser.

Den sociale differentiering i etniske og sociale grupper eller strata, der lokaliseres forskellige steder i de koncentriske cirkler, betegnes som ”naturlig”. Hvert individ får gennem sit gruppetilhørsforhold en plads og rolle i den samlede organisering af bylivet.

Centrale begreber hos Burgess er social orden, social organisation og desorganisation. Den overordnede tanke er, at byen danner en social orden eller en social organisation, der – f.eks. ved for stor vækst - kan lede over i social desorganisation. Tegn på desorganisation er kriminalitet, uorden, lastefuld adfærd, sindssyge og selvmord.

Der præsenteres forskellige begreber hvormed byens vækst og den form, den antager, kan karakteriseres. ”Succession” karakteriserer, via en analogi til planteverdenen, det fænomen, at den koncentriske byvækst til stadighed omformer byen i samme type af model. I tidligere tider kunne alle 4 cirkler findes indenfor det, der nu er ”The Loop”. Det er således også Zone 2, der særligt er en zone under forvandling, idet bymidtens aktiviteter og vækst presser denne zone. Ud over succession opereres der med koncentrations- og decentraliseringsprocesser. På den ene side er der en tendens mod koncentration i bymidten, på den anden skabes der satellit-centre i byens udkant. Disse satellit-centre er fortsat afhængige af bycentret.

Begreberne om social organisation og desorganisation anvendes særligt til at analysere de sociale forandringer i byen - eller det, som betegnes som byens stofskifte. Et stofskifte, som ikke kan forstyrres for meget uden at bringe den patologiske tilstand med sig.

Det er antagelsen, at voldsom vækst i byen f.eks. i form af indvandring, kan føre til social desorganisation. Indvandringen kan bidrage til en ”unormal” befolkningsfordeling, f.eks. med et overtal af kvinder eller af børn og unge. Og – med en vis reference til aktuelle problemstillinger – fremhæves det:

> ”The Immigrant from rural communities in Europe and America seldom brings with him economic skill of any great value in our industrial, commercial, or professional life” (Burgess, 1996 p 31)

Ikke mindst indebærer indvandringen, at de nye indbyggere ikke – som ved fødsel ind i samfundet – er integrerede i byens sociale organisering og kultur eller udgør en organisk del af byen. Indvandrere bringer deres hjemlands kultur med sig og står overfor en proces med tilpasning til den amerikanske kultur.

Antagelsen er, at en moderat vækst i byen fører til en moderat desorganisation, som via en reorganisation og øget social differentiering, kan føre til skabelse af en ny ligevægt i den sociale orden, der kan betragtes som progressiv. En for stærk vækst af byen derimod, vil indebære skabelsen af desorganisation, der er for omfattende til at reorganisering og ny ligevægt i den sociale orden opnås og en patologisk tilstand opstår.

Der skelnes mellem social og personlig desorganisation. Den personlige desorganisation kan opstå ved, at de sociale og kulturelle bånd fra oprindelseskulturen og den aktuelle by ikke kan forbindes eller mestres.

> ”Personal disorganization may be but the failure to harmonize the canons of conduct of two divergent groups” (Burgess, 1996 p 31)

Dette fører igen til patologiske tilstande og kan f.eks. vise sig i kriminalitet, sindssygdom osv.

Lokaliseringsmæssig er det særligt de indre dele af byen, de nye indvandrere ankommer til. Dette er med til at skabe store problemer i denne del af byen og medføre et udad rettet pres mod de koncentriske cirkler.

Byen kan studeres og aflæses via bl.a. tegn på desorganisation forskellige steder i byen. Der indføres en skelnen mellem ”movement” og ”mobility”. ”Movement” betegner en videreførelse af byens liv på samme niveau som hidtil, mens ”mobility” forbindes til forandring og øgning i byens ”puls”. Pulsen kan måles ved at undersøge gennemstrømning, antal kontakter og grundværdier. Der hvor ”pulsen” er højest er der faren for desorganisation størst (jf. zone of transition) {{328 Park,Robert E. 1984/f p 59;}}.

Den kultur eller oprindelsesbestemte segregation i forskellige bydele anskues som både en fordel og en ulempe:

> ”Segregation limits development in certain directions, but releases it in others” (Burgess, 1996 p 30)

De segregerede områder tiltrækker indbyggere med samme kultur eller oprindelsessted som de eksisterende beboere. Det kan medføre en proces, hvor den nyindvandrede kan tage del i den sociale og kulturelle støtte og bekræftelse, som det segregerede område kan tilbyde. Samme proces kan – for såvel enkeltperson og som område – begrænse udfoldelses- og udviklingsmuligheder i relation til den omgivende by.

Det er gennem anlæggelsen af et økologisk eller humanøkologisk perspektiv, der udvikles en teori om byens organisation i sin helhed og de processer, der bidrager til denne organisations skabelse. I

det humanøkologiske perspektiv antages det, at byen via forskelligartede og komplicerede processer hele tiden skaber og genskaber socialt og funktionelt differentierede mønstre som f.eks. kvarterer, hvor de rige bor, arbejderklassekvarterer, kvarterer domineret af etniske grupper o.s.v. samt kvarterer hvor bestemte typer af arbejdspladser eller kulturelle, uddannelsesmæssige eller transportfaciliteter er placerede. Når Burgess hævder, at zonemodellen for byen er idealtypisk, er det begrundet i denne type antagelser.

Byen er ikke blot en samling af mennesker, huse, institutioner og infrastruktur:

> "The city is, rather, a state of mind, a body of customs and traditions, and of the organized attitudes and sentiments that inhere in these customs and are transmitted with this tradition. The city is not, in other words, merely a physical mechanism and an artificial construction. It is involved in the vital processes of the people who compose it; it is a product of nature, and particularly of human nature (…) There are forces at work within the limits of the urban community – within the limits of any natural area of human habitation, in fact – which tend to bring about an orderly and typical grouping of its population and institutions. The science which seeks to isolate these factors and to describe the typical constellations of persons and institution which the co-operation of these forces produce, is what we call human, as distinguished from plant and animal, ecology" (Park, 1984 p 1)

McKenzie forklarer det økologiske perspektiv på byen på følgende made:

> "let us tentatively define human ecology as a study of the spatial and temporal relations of human beings as affected by the selective, distributive, and accommodative forces of the environment. Human ecology is fundamentally interested in the effect of position, in both time and space, upon human institutions and human behaviour" (McKenzie, 1984 p 63-64)

McKenzie fremstiller netop de økologiske processer som de, der bl.a. skaber den byform, som den Burgess beskriver. Menneskelige samfund tenderer mod at vokse i cyklisk form og at vokse indtil de naturgivne ressourcers grænser er nået. Den industrielle by bryder imidlertid med tidligere samfunds begrænsninger heri.

Økologiske processer indebærer normalt, at der vil skabes ligevægt og stabilitet. Disse processer forstyrres imidlertid af f.eks. udvikling i transportmulighederne, indførelse af nye typer af industri eller indvandring. Forstyrrelser i et samfund vil igangsætte en ny cyklisk tilpasning. Vækst i et samfund går fra det simple til det komplekse, fra det generelle til det specialiserede og med vægt på først koncentrations- og senere decentraliseringstendenser. Med det mere komplekse og specialiserede samfund skabes også specialiseringer både i service og i placering af denne.

Byens første skelet tenderer mod at blive bestemt at de første veje og trafikruter og med dette udgangspunkt udvikles en mere kompleks organisering. Gennem differentiering og segregering skabes en struktur, hvor forretningsvirksomheder tenderer mod at placere sig der, hvor grundværdierne er højest, industrien heromkring, i en delvis uafhængig formation bestemt af f.eks. adgang til transport mv., og boligarealer placerer sig omkring disse. Eller som McKenzie – uden nærmere kommentarer til befolkningssammensætningen - skriver:

> "Residential sections becomes established, segregated into two or more types, depending upon the economic and racial composition of the population" (McKenzie, 1984 p 74)

Dette sker gennem konkurrence om placering, der med vækst i byen bliver stadig hårdere. Der vil være mange ”intra-community invasions” {{700 McKenzie, Roderick D. 1984/f p 74;}}der kan bestå i skift i grundanvendelse og i okkupation af områder, som kan føre til spændinger og modstand. Nogle grupper (de uønskede!) står svagt i konkurrencen:

> ”It’s a common observation that foreign races and other undesirable invaders, with few exceptions, take up residence near business center of the community or at other points of high mobility and low resistance.” (McKenzie, 1984 p 76)

Effekten af de forskellige invasioner og tilpasninger resulteret i et samfund med veldefinerede områder, som hver har deres egen særlige selektive og kulturelle karakteristika ”Such units of communal life may be termed ”natural areas”” (McKenzie, 1984 p 77)

Den organisation, der bliver resultatet af de økologiske kræfters virkning, benævnes af Park den ”økologiske organisation”:

> “The ecological organization. Within limits of any community the communal institutions – economic, political, and cultural – will tend to assume a more or less clearly defined characteristic distribution. For example, the community will always have a center and a circumference, defining position of each single community to every other. Within the area so defined the local population and the local institutions will tend to group themselves in some characteristic pattern, dependent upon geography, lines of communication, and land values. This distribution of population and institutions we may call the ecological organization of the community” (Park, 1984 p 115)

Det fremhæves også, at den økologiske organisation kun udgør en del af byens organisering. Ved siden af den økologiske organisation og i samspil med denne, findes den økonomiske eller erhvervsmæssige organisation og den kulturelle og politiske organisation. Netop udskillelsen af en særlig økologisk organisation og særlige økologiske kræfter implicerer og ekspliciterer identificering af en form for ”bylogik” eller spatial logik.

Kortlægning af sociale problemer

Når teorier om byen og sociale problemer kan betegnes som integrerede i denne oprindelige bysociologiske fremstilling, sker det gennem begreberne om organisation og desorganisation, der tolkes i et økologisk perspektiv.

Det er de samme overordnede begreber, der anvendes om byen og om sociale problemer. Teorien om de sociale problemer specificeres med opdelingen i social og individuel desorganisation.

Burgess udvikler i tråd med McKenzie antagelser om sociale problemers bymæssige placering, herunder f.eks., at den sociale desorganisation i byen særligt kan ses i områder med høj mobilitet (f.eks. ”zone of transition”). Her er befolkningen i særlig grad udsat for socialt og moralsk pres og den sociale kontrol er lille. Det er også især her, der tales om slum, ghettoer, fattigdom og kriminalitet. Det er her McKenzies ”foreign races and other undesireable invaders” placeres. Sociale problemer kan således identificeres i byen i sin helhed ved at studere disses placering (mapping).

Der foregår samtidig en række antropologisk orienterede studier af udvalgte problemstillinger, der forbinder byen og de sociale problemer.

Et eksempel udgøres af fænomenet ”dance halls”, der forbindes med udviklingen af promiskuitet:

> ”A map of the residences of dance hall patrons which shows both the disappearance of the small public dance hall from the neighbourhood and the concentration of large dance halls in “bright light” areas is all the more significant because it portrays the phenomenon of promiscuity. By promiscuity is meant primary and intimate behaviour upon the basis of secondary contact.” (Park, 1984 p 151)

Promiskuiteten og den manglende sociale kontrol af unge, der øges med disse dansehallers udbredelse anses for et socialt problem, og er særligt studeret af E. Buchan. Frygten – kan man sige – er stærkt forbundet med de primære relationers svækkelse overfor de sekundære sociale relationer.

Et andet eksempel er studiet af ”the hobo” – eller vagabonden -, der ofte er at finde i ”Zone of transition”.

> ”The hobo who begins his career by breaking the local ties that bound him to the family and his neighbourhood, has ended by breaking all other associations. He is not only a “homeless man”, but a man without a cause and without a country,” (Park, 1984 p 159)

“The Hobos” er særligt studeret af Anderson (Anderson & Davies, 1923)

Begreberne om social og individuel desorganisation tendere mod at blive fremstillet og anvendt i en meget overordnet teoretisk sammenkobling.

For en nærmere analyse af sociale problemer – og herunder social og individuel desorganisation – og disses sammenhæng til lokalsamfundet og hhv. primære og sekundære relationer, er det nødvendigt at bevæge til tilbage til et tidligere værk ”The Polish Peasant”, hvor disse begreber først blev udviklet.

Der er, særligt hos Park, stadige henvisninger til Thomas’ forskning. Derfor kan dennes forskning anses for at udgøre en forudsætning for den senere integrerede fremstilling af byen og de sociale problemer.

Teoretisk udgangspunkt for bestemmelsen af sociale problemer og lokalsamfund

I tråd med opgøret med den spekulative sociologi gennemførte Thomas sammen med den polske kollega Znaniecki et meget omfattende empirisk-teoretisk studie af polske bønders sociale organisation og situation i både Polen og Chicago, hvortil en meget stor andel polakker immigrerede (W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920))[49]. I dette værk udvikles begrebet om sociale problemer som

[49] Værket ”The polish peasant” af Thomas og Znaniecki fra 1918 er et umådeligt spændende, empirisk rigt og meget omfattende værk. Der er her en klar hensigt om, at forene den teoretiske udvikling og det empiriske studie, - i modsætning til den traditionelle mere spekulative sociologi. Værket er samtidig elementært spændende at læse, måske især fordi det er spækket med udvalgt, men ikke bearbejdet, empirisk materiale. Kriminalartikler fra særlig en bestemt polsk avis, der retter sig mod bønder, breve mellem slægtningen der bor hhv. i

social desorganisation. Perspektivet på sociale problemer, der relaterer sig til det socialt skabte og interagerende individ, analyseres principielt med afsæt i den totale sociale organisation individerne indgår i. På det mere konkrete niveau er det imidlertid særligt begrebet om ”community”, der bliver centralt [50].

I værket skelnes der skarpt mellem landsbyfællesskaber eller ”communities”, som de findes i Polen på studietidspunktet (ca. 1908-1915)[51], og de communities, der skabes af polske indvandrere i Chicago.

Den sociale organisering i Polen, der særligt fokuseres på, udgøres af primærgruppe organiseringer i familien og i ”the community”. Med de relativt isolerede og i høj grad selvforsynende landsbyer, er der tale om fællesskaber, der omfatter næsten alle aspekter af den enkeltes liv. Lokalsamfundet eller landsbyfællesskabet som primærorganisation anskues som en langt mere betydningsfuld social organisering end de endnu svage, men fremvoksende sociale systemer, som f.eks. det juridiske system, eller samfundet ”the society”, der omfatter flere ”communities” – her landsbyfællesskaber -, flere klasser og sociale systemer.

I analysen af situationen i forbindelse med indvandringen til Chicago fokuseres der på indvandrernes sociale organisering, der overordnet kan beskrives ved dannelse af et polsk-amerikansk samfund.

Der ses dannelse af ”communities” baseret på traditioner, vaner og værdier dannet i de polske landsbyer, hvorfra udvandringen foregår. At sådanne ”communities” opstår forklares ved det, der kan betegnes som ”sammensøgning”:

> ”He has been accustomed to such social response and recognition as only a primary group with old social bonds and uniform attitudes can give”(W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1512)

Disse ”communities”[52] udgør imidlertid noget andet end landsbyfællesskabet. Det antages at der foregår en assimilationsproces, men det fremhæves, at det er utilstrækkeligt at diskutere og søge at forstå assimilationsprocesser som individuelle processer, hvor den eneste vej for det enkelte individ, der er kommet til Amerika, er

> ”a gradual substitution in his consciousness of American cultural values for Polish cultural values and of attitudes adapted to his American environment for the attitudes brought over from the old country”(W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1468)

Det, der derimod foregår, er dannelsen af et polsk-amerikansk samfund, og “assimilationsprocessen” må forstås som et gruppefænomen, der f.eks. kan sammenlignes med udbredelsen af fransk kultur i de polske, russiske og tyske aristokratier i det 18.århundrede.

Polen og Amerika, sagsbeskrivelser udarbejdet i amerikanske sociale hjælpeorganisationer eller retlige myndigheder o.l.

[50] Her fremstilles alene den overordnede teoretiske bestemmelse af de sociale problemer og communitybegrebet. I kapitel 8 findes en uddybende fremstilling.

[51] Ifgl. Bulmer opholder Thomas sig omkring 8 mdr. pr år i Europa i perioden 1908-13 (Bulmer, c1984 p 47)

[52] Der kan tilføjes at Thomas og Znaniecki nævner at betegnelsen ”parish”, dvs.det kirkelige sogn, ofte i forløbet erstatter betegnelsen ”community”, fordi kirkelig organisering kommer til at indtage en central rolle som samlende kraft.

> ”The central object of our investigation, is the formation of this coherent group out of originally incoherent elements, the creation of a society which in structure and prevalent attitudes is neither Polish nor American but constitutes a specific new product whose raw materials have been partly drawn from Polish traditions, partly from the new conditions in which the immigrants live and from American social values as the immigrant sees and interprets them”(W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1469)

En væsentlig forskel mellem de polske landsbyfællesskaber og ”communities” i Chicago er, ud over den nye sammensætning især, at fællesskabet ikke omfatter alle aspekter af den enkeltes liv. Den enkelte indgår i sekundære relationer og i andre organisationer eller systemer som f.eks. på arbejdsmarkedet, ved indkøb, evt. i fritidsaktiviteter (jf. dancehalls) o.l. Dertil kommer, at ”medlemmer” af denne type ”communities” ikke har samme stabile sammensætning. Der sker til- og fraflytning. Den altomfattende sociale kontrol er ikke længere mulig.

Social desorganisation studeres som

> ”a decrease of the influence of existing social rules of behaviour upon individual members of the group” (W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1128)

Som også refereret af Burgess kan desorganisationsprocesser og fænomener både findes på ”community”-niveau, i familien og som personlig desorganisation. Der identificeres en række udtryk for denne desorganisation (druk, kriminalitet, promiskuitet, brud på hidtil fulgte traditioner i familier (f.eks. skilsmisse, oprør mod autoriteter og demoraliseret adfærd).

De centrale begreber til analyse af samspil mellem individ og ”community” er sociale værdier, attituder og handlinger.

Attituder er det individuelle modstykke til sociale værdier, og aktivitet eller handlinger – i en hvilken som helst form - er bindeleddet mellem dem:

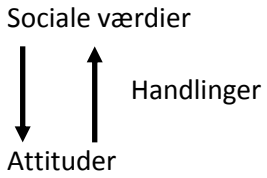

Sammenhæng mellem attitude and værdi kan – gennem handlinger – antage flere veje, og der kan være mellemkommende forhold, der påvirker relationen.

> ” The adaption of the individual to the primary group requires, therefore, that all his attitudes be subordinated to those by which the group itself becomes for him a criterion of all values. These fundamental social attitudes are the desire for response, corresponding to the family system in the primary group-organization, and the desire for recognition, corresponding to the traditional standardized system of social values upon which the social opinion of the community bases its appreciations.” (W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1882)

Det, der ønskes illustreret gennem disse begrebers sammenhæng er, at den etablerede ”community”, der baserer sig på sociale værdier, hvis individuelle ”modsvar”[53] er et bestemt sæt af attituder og

[53] Det understreges, at det individuelle ”modsvar” aldrig vil være i fuld overensstemmelse med værdierne.

handlinger, bliver truet af nye typer attituder og handlinger, hvis værdierne f.eks. fastholdes i næsten rituel form. Den enkeltes ændrede attituder og handlinger en mulig trussel for ”the community”, men det der omvendt også trækkes frem er at en – i en ny social situation – manglende tilpasning af sociale værdier også udgør en mulig trussel mod f.eks. nye handlingsbetingelser og – muligheder i samfundet. Der er således ikke tale om, at bestemte sociale værdier fastslås som et nødvendigt udgangspunkt for den sociale funktionalitet, - men at bestemte sociale værdier i en given situation kan udøve et voldsomt bestemmende pres overfor den enkelte.

I den tolkning begrundes det som relevant at anskue sociale problemer som social desorganisation, dvs. problemer, der hverken kan tilskrives den enkelte eller fællesskabet alene, men som må indskrive sig i den sociale interaktion og de problemstillinger, der knytter sig hertil. For den enkelte kan samspillet medføre, at den personlige ”life-organization” kan bryde sammen.

Det komplekse amerikanske samfund, som de skabte ”communities” indskriver sig i, består i Thomas og Znanieckis tolkning også af andre typer af organisationer og relationer, der afgrænser social kontrol til bestemte felter og skaber eller stiller nye typer af krav til den sociale personlighed. Herunder skabelsen af en situation, hvor – udtrykt i et mere moderne sprog - individet har flere identiteter.

> “A complex modern society is no longer in all its parts immediate touch with its members. It is composed, indeed, of small groups whose members are in personal interrelations; but none of these groups can enclose all the interests of the individual, because each one has only a limited and specialized field (…) Therefore the ground of the unity of character must now be sought in attitudes corresponding to these activities; the character of the social personality can no longer be unified by a reduction of all special attitudes to a general social basis but an organization of these attitudes themselves.” (W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1886-87)

Det komplekse samfund skaber og fordrer derfor også en ny type “life-organization”, der er kreativ og refleksiv:

> ”The task of imposing any particular social systems as definitive frames of individual life-organization is rapidly becoming too difficult for modern society”(W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1905) og “The individual must be trained not for conformity, but for efficiency, not for stability, but for creative evolution”(W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1906)

Det spørgsmål, der rejser sig I denne forbindelse, er sammenhængen mellem denne nye type ”lifeorganization” og systemerne i det komplekse samfund. Thomas og Znaniecki anvender ikke begreberne om sociale værdier og attituder til at indkredse dette, men peger alene på, at der er en væsentlig problemstilling i de sociale systemers stabilitet og sikring af den individuelle effektivitet(W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1891).

Håbet for denne stabilitet knyttes til, at der efterhånden skabes et fælles ”univers of discourse”, som etablerer over de specialiserede systemer:

> “And on the other hand, there is a continually growing field of common values and common activities over and above the special systems, a political, economic, intellectual, æsthetic “univers of discourse”, in which all the members of a modern society more or less participate; this field is incomparably smaller, in proportion to the totality of the civilization of the group, than it was in an early primary group (…) but it is much wider than it was, for instance during the middle ages, and it is certainly wide enough to make every specialized individual realize the narrowness of his specialized individual realize the narrowness of his specialty and to open be-

> fore him wide horizons of possible new experiences." (W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1904)

Uden det klart markeres, kan disse overvejelser tolkes som en overbevisning om, at det lokale fællesskab med primære relationer anses for at have en vigende betydning og det individuelt organiserede liv i samspil med "systemerne" en stigende betydning. Det stiller imidlertid også spørgsmålstegn ved de anvendte begreber og peger på andre typer af processer, f.eks. i skabelsen af sociale problemer. Sociale problemer kunne her i højere grad knyttes til socialisering, uddannelse o.l. – end demoralisering - og netop til visse lokalsamfunds modstand eller modvilje mod dette.

Pragmatisme og relationel sociologi

Chicagoskolen bliver helt overordnet karakteriseret ved pragmatisme og symbolsk interaktionisme(Bulmer, c1984; Emirbayer, 1997; Joas, 1997), der kan ses som udtryk for en relationel sociologisk tilgang, - men der optræder også andre strømninger og forskelle i forfølgelse af disse udgangspunkter i forskellige dele af Chicagoskolen.

Bulmer hævder at

> "The central orienting idea of Chicago pragmatism was that of activity, which was seen as having biological, psychological, and ethical dimensions" (Bulmer, c1984 p 29)

Denne og en udtalelse om, at pragmatisme "encouraged the direct empirical study of society through firsthand inquiry" {{239 Bulmer,Martin c1984/f p 31;}} udgør nogle meget overordnede betydninger af pragmatismen. I en sådan betydning er der ingen tvivl om Chicagoskolens udgangspunkt i pragmatisme.

"The Polish Peasant" står i særlig grad som et tidligt eksempel på en teoretisk og empirisk tilgang, hvor de anvendte begreber ikke, som det ofte også aktuelt er tilfældet, præsenteres først for dernæst at blive anvendt på empirien. Derimod udvikles og formes begreberne i undersøgelsens forløb. Bulmer diskuterer da også, om der udvikles en egentlig teori, eller alene en metodologi, der understøtter den empiriske udforskning (Bulmer, c1984 p 58). Værket indledes netop med en omfangsrig "methodological note" til forskel fra en teoretisk konstruktion.

Et eksempel på konsekvensen af denne tilgang kan være begrebet om "community". Til forskel fra at indlede med de skillelinjer som f.eks. Simmel (Simmel, 1997)og Tönnies (Tönnies, 1991)præsenterer eller foretage en simpel definition, undersøges begrebets konkrete udtryk i både Polen og Chicago. Det kan være denne teoretisk-empiriske tilgang, der medfører, at den ganske vist forandrede og stækkede "community" identificeres i sin rolle i de sociale og spatiale processer også i storbyen, frem for, at studiet f.eks. tager afsæt i problemstillinger vedrørende storbyens anonymitet og sekundære relationer[54].

[54] Wirth, der tilhører Chicagoskolens senere periode, foretager en teoretisk bunden skelnen, hvor "community" for-bindes med "rural life"og primære kontakter, mens byen karakteriseres ved sekundære kontakter: "This is essentially what is meant by saying that the city is characterized by secondary rather than primary contacts. The contacts of the city may indeed be face to face, but they are nevertheless impersonal, superficial, transito-

Pragmatismen formuleres som et opgør med den Cartesianske tvivl – eller det, som også formuleres som et opgør med "mennesket som en ø", det isolerede tænkende menneske, der ikke ses i den interaktionelle situation (Joas,1997, Mortensen, 2007). Denne tænkning medfører bl.a., at handlen tænkes som en isoleret målrettet aktivitet og ikke som en handlen, der til stadighed er en begivenhed i en interaktionel situation, hvor den er afhængig af og influeret af andre tolkninger og handlinger.
Joas argumenterer for, at det er Dewey, men i særlig grad Mead, der formulerer et teoretisk grundlag, der får betydning i Chicagoskolen mere bredt.

> "Mead developed the conditions of the possibility of self-reflectivity out of a theory of the origins of specifically human communications and sociality. In a series of articles written around 1910, he arrives step by step at the fundamental of the theory of symbolical mediated interaction. He maintains that the transformation of phases of action into gestural signs makes it possible for an actor to react to his own actions, thereby to represent with his own actions those of others and to cause his own actions to be anticipatorily influenced by the virtual reactions of others: through symbols, patterns of reciprocal expectations of behavior are formed, which, however, always remain embedded in the flow of interaction, of the verification of anticipations." {(Joas,1997 p 126)

Dette sker gennem de kendte begreber om rolletagning, selvet, den signifikante og generaliserede anden o.s.v. (Mead, 1974)

Et af de gennemgående karakteristika ved de her præsenterede dele af Chicagoskolen er en dynamisk og procesorienteret tilgang. De fleste af de centrale begreber kan man karakterisere som procesbegreber: succession, segregation, centralisering, decentralisering, desorganisation, tilpasning, demoralisering, interaktion etc., og fremstillingen koncentrerer sig ligeledes om det dynamiske, om forandringen, om de processer, hvorigennem noget andet skabes.

Et eksempel, der understreges af Thomas er også begrebet "attitude", der altid er "attitude towards something" (Thomas & Znaniecki 1996 (1918-1920) p 23) i modsætning til psykologiske processer, der altid fundamentalt er "a state of somebody" (op.cit)

Den økologiske tilgang må imidlertid også anses for en form for systemisk tilgang, der overordnet, som Tilly (Tilly, 2008 p 27) beskriver det, sætter byen som en selvberoende enhed. Byen og "the natural area" bliver endvidere forbundet med karakteristika, der – som billede – er hentet fra planteverdenen. I sådanne betragtninger stivner eller lukker fremstillingen og det relationelle perspektiv forsvinder. De beskrevne processer – der kan ses som relationelle, når de anvendes til at karakterise-

---

ry, and segmental. The reserve, the indifference, and the blase outlook which urbanites manifest in their relationships may thus be regarded as devices for immunizing themselves against the personal claims and expectations of others. The superficiality, the anonymity, and the transitory character of urban-social relations make intelligible, also, the sophistication and the rationality generally ascribed to city-dwellers. Our acquaintances tend to stand in a relationship of utility to us in the sense that the role which each one plays in our life is overwhelmingly regarded as a means for the achievement of our own ends" (Wirth, 1938 p 12). Wirth fremhæver ikke her noget nyt ift. Thomas og Znaniecki, der også er opmærksomme på sekundære relationer. I analyserne af det konkrete byliv, identificerer de imidlertid andre typer af relationer, der knyttes til "community".

re de forskellige kræfter og relationer, der indgår i f.eks. en desorganisationsproces – kan tendere mod at blive behandlet som givne mekanismer, der forklarer det, der allerede er givet som resultat. Denne tendens synes at kunne ses i f.eks. McKenzies fremstilling af økologiske processer.

Hos Thomas og Znaniecki henvises der ikke til den økologiske tilgang, og Thomas udtrykker eksplicit kritik af f.eks. Spencer, afviser biologiske analogier {{239 Bulmer,Martin c1984/f p 36-37;}} og markerer egenarten af studiet af det sociale:

> "we have outlined the standpoint that a nomothetic social science is possible only if all social becoming is viewed as the product of a continual interaction of individual consciousness and objective social reality" (Thomas & Znaniecki 1996 (1918-1920) p 1831)

Joas eksemplificerer Thomas' "sociologiske pragmatisme" ved følgende:

> "Thomas' theoretical model, as it is presented chiefly in the preliminary methodological remarks to The Polish Peasant (1926) and in other parts of that study, expands the pragmatist model of action in two respects: First, the model is made sociologically more concrete and, second, it is expanded to include collective action. It is made concrete inasmuch as the subjective operation of defining a situation is considered with greater exactitude. Received orientations of conduct are seen as results of definition of situations that have previously been successful. With the concept of "attitude" these definitions are formulated with reference to action and distinguished from the psychology of consciousness" (Joas, 1997 p 132)

Thomas undgik - iflg. Bulmer - moralisering og forskrifter og analyserede de mest moralsk hede spørgsmål som seksuel adfærd og prostitution på en helt ikke-følson måde med henblik på at forstå adfærden antropologisk – frem for at dømme (Bulmer, c1984 p 37).

Samtidig med, at Thomas og - også i mindre udstrækning Park - af f.eks. Joas ses som udviklende den sociologiske pragmatisme, så kan man også finde f.eks. funktionalistiske og positivistiske elementer hos begge. I et bredere relationelt sociologisk perspektiv fremstår byen tendentielt hos Park som en selvberoende enhed, og den afgrænsning fra og udeladelse af økonomien strukturelle betydning, som ses hosThomas, som et begrænsende forhold.

Kritik og videreudvikling

Der hersker ingen tvivl om, at Chicagoskolen har haft en afgørende indflydelse på både bysociologien og de sociale problemers sociologi, der i den efterfølgende tidsperiode adskilles i to discipliner.

Hamnett hævder f.eks., at bysociologiske og socialgeografiske teorier helt op til slutningen af 1960'erne, primært var videreudviklinger og analytisk forfinede teorier baseret på Chicagoskolen:

> "The traditional urban social geography was based on the work of Burgess and Hoyt and consisted of attempts to delineate the urban residential structure in terms of some mixture of concentric circles and sectors" (Hamnett, 1996b p 10)

Der refereres her til, at den koncentriske zonemodel er videreudviklet af Hoyt (Hoyt, 1933, (Gottdiener & Hutchison, 2006 p 55), der hævder, at byen snarere kan ses som opdelt i sektorer end i kon-

centriske cirkler. Sektorer udgøres her af boligområder såvel som f.eks. af(Toftgaard Jensen & Norskov, 2005) samlinger af industri og handel, som tenderer mod at vokse udad i forskellig hastighed.

Indenfor bysociologien opstod der i 1970'erne et kritisk brud, der fører til strukturorienterede teorier, der baserer sig på en anden form for dynamik. Centrale figurer i denne forandring er Lefebvre, Harvey og senere Castells, og den teoretiske inspiration blev særligt fundet hos Marx og i nogen udstrækning hos Weber.

Først og fremmest fører kritikken til et opgør med, at byens struktur og processer ses som naturlige og byinterne processer.

> "Castells påpeger det ideologiske i at forklare processerne, strukturerne og livsformerne i samfundet og byen som noget "naturligt", noget uafvendeligt, frem for at se det som socialt, politisk og økonomisk betingede forhold, der er historisk foranderlige og netop mere end noget andet udtryk for en bestemt epokes og et bestemt samfunds prægning af den kapitalistiske produktionsmåde" (Tonboe, 1993 p 233)[55]

Byen bliver i modsætning til Chicagoskolen forstået og analyseret i sammenhæng med særligt den økonomiske og sociale struktur og markedsmæssige udvikling, der også former de centrale træk i byudviklingen. Det økonomiske system, som i Chicagoskolen "tages for givet", analyseres som udtryk for en bestemt produktionsform, der har en række implikationer både for stedlige placeringer, koncentrationer, bevægelser etc. og skabelse og udvikling i den sociale struktur, der præger byen. Mens Chicagoskolen nok ser differentieringer i byen som forbundet med konkurrence og markedspriser og inddeler byen f.eks. i kvarterer for arbejderbefolkningen og "residential areas" for middelklassen, så reflekteres dette ikke i relation til forudsætningerne for og dynamikken i skabelsen og opretholdelsen af den sociale og økonomiske struktur. Castells peger på nødvendigheden af at studere "relations between productive forces, social classes and cultural forms"(Susser, 2002 p 21)

En af de mest centrale "logikker", der knyttes til steders og byers udvikling, er den såkaldte ulige udvikling (Amin, 1976; N. Smith, 1984). Den ulige udvikling beskriver steders afhængighed af den kapitalistiske logik, der både er karakteriseret ved krise og vækst og ved en forfølgelse af de bedste – også stedligt bundne - muligheder for profit frem for steders kontinuitet og stabilitet. Steder, både f.eks. byer og verdensdele (Amin, 1976), vil derfor være "udsat for" en ulige udvikling. Den globale flytning af industriproduktion primært fra vest til øst, der har præget udviklingen indenfor de sidste 30 år, og i visse vestlige industribyer som f.eks. Detroit og i Ruhrdistriktet, har ført til tilbagegang i økonomisk aktivitet, kan ses som et udtryk for dette. Fremvækst af informationsøkonomien i f.eks. Silicon Valley kan ses som et andet (Gottdiener & Hutchison, 2006 p 68 f) Indenfor f.eks. et storbyområde ses den ulige udvikling i kvarterer eller delområder endvidere som resultat af de høje eller lave indkomster, den sociale struktur implicerer, og som – med en social segregering – også præger de enkelte kvarterer eller områders karakter på dimensionen rig-fattig.
De senere teorier om social polarisering kan – m.h.t. behandling af de dynamiske processer i steders udvikling – ses i forlængelse heraf.

[55] Se også (Susser, 2002)

Særligt Lefebvre og Harvey søger at videreudvikle teorier om styring af ejendomsmarkedet, der anses for at have en selvstændig betydning for byernes udvikling. Dertil kommer – som det senere skal behandles – en teoretisk udvikling af begreberne om rum, sted og tid.

Et andet væsentligt aspekt af denne teoridannelse er påpegningen af, at staten eller det offentlige anses for helt central for en regulering eller modificering af den spatiale udvikling.

Ud over videreudviklingen i teorier om social polarisering mv., opstår der igen en mere kulturel orientering, og inspiration hentes f.eks. i etnografiske eller antropologisk orienteret teoriretninger. Dette både i en kobling til (eks. (Harvey, 1989)) og adskilt fra og evt. konkurrerende til 1970'- og 80 -ernes mere strukturelt orienterede teorier (eks. (Florida, 2005)).

Lin finder, at den stigende interesse for kulturelle forhold skal knyttes til deindustrialiseringen, eller den udvikling, som af andre er benævnt postmodernisme:

> "With the relentless pace of deindustrilization, older cities, both large and small, refashioned their economies from the production of things (…) to the production of spectacles (events, leisure, and cultutal activities). We live in an age where the production and comsumption of symbolic and cultural objects can be as profitable as the production and consumption of durable commodities." (Lin, 2005 p 279)

Eksempler på de kulturelt orienterede teorier, er teorier, der tager afsæt i "lifestyle" (Gottdiener & Hutchison, 2006 p 139)" representation and discourse"(Hamnett, 1996b p 21 f), der analyserer begreber og meningstillæggelse til steder, antropologisk orienterede teorier, der teoretiserer på forskellige præmisser med basis i feltstudier (Low & Lawrence-Zúñiga, 2003) og studier, der fokuserer på kønsaspektet af rummet eller byen (Lin, 2005 p 173 f).
I den aktuelle teoriudvikling står netværksbegrebet i forskellige teoretiske rammesætninger centralt (Graham & Marvin 2001, Smith, 2003, Massey 1999, Blokland-Potters, 2008) Dette skal jeg vende tilbage til.

Chicagoskolen fik også en enorm indflydelse på sociologiens udvikling af teorier om sociale problemer, der i øvrigt helt primært er foregået netop i USA. "The Polish Peasant" var længe et af de klassiske værker på sociologistudiet (Blumer, 1997)[56] og særligt kernebegreber som social organisation og desorganisation, indgår som centrale – og omdiskuterede – begreber i teorier om sociale problemer. Så sent som 1960 henviser Becker til teorien om desorganisation som grundlag for udvikling af det, der senere blev kaldt stemplingsteorien (Becker, 2005).

I perioden efter 2. verdenskrig har funktionalistiske teorier, som det også mere generelt har gjort sig gældende for sociologien, været dominerende i teorier om sociale problemer. Indenfor dette område har ikke mindst Merton (R. K. Merton, 1968; R. K. Merton & Nisbet, 1976) været en central figur. Her er særligt begrebet om desorganisation, som videreudvikles i funktionalismens teoretiske perspektiv, centralt.

[56] Bulmer fremhæver værket som det første, der markerer Chicagoskolen nationalt og internationalt (Bulmer, c1984 p 3); Plummer betegner værket som den første "canonical" tekst (Plummer, 1997 p 8)

Dominansen har været brudt af alternative teoridannelser, f.eks. Fuller og Meyer, Lemmert, Becker, Blumer, Spector og Kitsuse, der afviser de funktionalistiske antagelser og hvoraf nogle direkte henviser til Chicagoskolen(Rubington & Weinberg, 1995). Ud over den direkte henvisning kan indflydelsen herfra ses ved, at der, i lighed med Chicagoskolen, er fokus på det interaktionelle i de civilsamfundsmæssige relationer (f.eks. stemplingsteori) og evt. den politiske interessedannelse i forlængelse heraf. Man kan med andre ord hævde, at Chicagoskolen direkte og indirekte har lagt mange spor for teorier om sociale problemer.

Set i en nordisk og i en vis udstrækning i en europæisk sammenhæng er der ingen umiddelbar konsistens mellem teorier om sociale problemer og den herskende socialpolitiske diskurs, fordi strukturelle og fordelingsmæssige spørgsmål, indtager en svag position i teorier om sociale problemer, mens det samme ikke gør sig gældende i den socialpolitiske diskurs. Udeladelse af fordelingsmæssige spørgsmål er mere markant i de Chicagoinspirerede teoridannelser end i funktionalismen, hvor f.eks. Merton inddrager betydningen af den strukturelt bestemte fordeling.

På trods af diskussioner såvel i 1970'ernes kritiske æra som mere aktuelt, hvor der findes en udbredt erkendelse af, at såvel velfærdsstatsudvikling som de forskellige diskurser, der har knyttet sig hertil, på forskellige måder adskiller forståelsen af sociale problemer i USA og Europa, - og specielt mellem USA og Norden (Goul Andersen, 2006, Torfing, 2004; Esping-Andersen, 1991, Rasmussen, 2002), har den amerikanske teoriudvikling fortsat betydning for måder, hvorpå sociale forhold søges begrebsliggjort. Aktuelt er det fortsat denne teoriudvikling om sociale problemer, der dominerer f.eks. undervisningen i socialt arbejde (Meeuwisse & Swärd, 2006, Bundesen, 2006, Rubington, 2003, Oltedal, 1996).

En anden type spor, der har relation til Chicagoskolen, er det erkendelsesmæssige og metodologiske spor. Den aktuelle udvikling kan karakteriseres ved, at der ikke kan ses nye markante teoriudviklinger, der har sociale problemer som objekt. Vi finder på den ene side en former for konstruktivistisk orienterede teorier om sociale problemer (Best, c2001; Bundesen, 2011; Meeuwisse & Swärd, 2006) og på den anden studier i et felt, sociale problemer også berører, men som anlægger et interaktionistisk (Brehm Johansen & Mik-Meyer, 2009; Järvinen & Mik-Meyer, 2008; Mik-Meyer, 2005; Mik-Meyer & Villadsen, 2007) eller et governmentality perspektiv[57] (Dean, 2006; Foucault, 1991; Sløk & Villadsen, 2008; Villadsen, 2004; Åkerstrøm Andersen, 2008) på sociale klienter. I den sidste type studier er begrebet om sociale problemer enten helt fraværende eller af perifer betydning. Fokus er flyttet til det forhold, at den interaktionelle situation i det offentlige system eller den liberale stats governmentale udfoldelse skaber bestemte italesættelser, identiteter, identificering af udviklingsbehov og –forestillinger etc. om og for de sociale klienter.

[57] Det Foucaultinspirerede governmentperspektiv kan naturligvis ikke klassificeres som en videreudvikling af interaktionismen. Der kan imidlertid ses et vist slægtsskab mellem hhv. de socialkonstruktivistiske og poststrukturalistiske perspektiver (Esmark, Bagge Laustsen, & Åkerstrøm Andersen, 2005a; Esmark, Bagge Laustsen, & Åkerstrøm Andersen, 2005b)

Chicagoskolen vurderet i lyset af kritikken

Udgangspunkter for at behandle Chicagoskolen var, at man i denne kunne finde et teoretisk grundlag for sammenhængen mellem byen og sociale problemer og herunder særlig en sammenhæng mellem byens sociale og spatiale processer og sociale problemer.

På den ene side finder vi i Chicagoskolen mere udfoldede teorier om den spatiale differentiering og et udviklet begreb om sociale problemer, der forbindes med de sociale og spatiale differentieringsprocesser.

På den anden side kan der rejses en betydelig teoretisk kritik af Chicagoskolens teorier og begreber og dertil kommer, at den by, der studeres i Chicagoskolen er en præ-velfærdsstatslig industriby. Implicerer kritikken og den status som en ældre teori da, at Chicagoskolens perspektiv på sammenhængen mellem sociale problemer og byens spatiale differentiering må forkastes?

Set fra et standpunkt, hvor det antages at forskellige former for samfundsmæssige strukturer (f.eks. økonomiske) karakteriserer den aktuelle samfundsmæssige organisationsform, må kritikken anses for betydelig. Det er bemærkelsesværdigt, at Chicagoskolen, til forskel fra de efterfølgende bysociologiske og –geografiske teorier, hverken udfolder mekanismerne i eller problematiserer den konkurrence og de magtpositioner, der fører til den overordnede zonedannelse. De økonomiske og politiske betingelser tages for givne betingelser for byudviklingen, og eksistensen af forskellige sociale grupper eller klasser anses i forlængelse heraf også som "naturlig"[58]. Parallelt hermed rejses heller ikke spørgsmål om fattigdom[59], arbejdsløshed eller arbejdsbetingelser i Thomas og Znaniecki's teorier om sociale problemer[60]. Problemer knyttet til disse vilkår forstås eller italesættes ikke som sociale problemer[61]. De er ikke en del af de processer, der fører til social desorganisation. Derimod kan f.eks. manglende økonomiske midler være et resultat af social desorganisation. Snarere end der, parallelt med bysociologien, i teorier om sociale problemer har kunnet identificeres en klar kritik af begrænsningerne i denne bestemmelse af sociale problemer, kan det fremhæves, at denne afgrænsning ligger meget langt fra den, som den socialpolitiske diskurs i f.eks. Norden indikerer.

Denne kritik kan føre til en total afvisning af Chicagoskolens teorier, hvis de anskues ud fra et perspektiv, der baserer sig på hinanden udelukkende teoridannelser. Der kan imidlertid også argumenteres for, at teorierne snarere kan supplere hinanden, fordi teorikomplekserne fokuserer på forskellige typer af relationelle forhold.

Chicagoskolens teorier kategoriseres ofte som kulturelt orienterede teorier, bl.a. fordi den etnografiske orientering er markant. I lyset af f.eks. teorier om social og spatial polarisering, træder forskellen

[58] Et udtryk herfor er, at den zone, der i en socialt differentierende kategorisering, andre steder benævnes f.eks. "middelklasse" eller "bedre stillede", hos Burgess får benævnelsen "residential zone". Ved således at udpege "middelklassezonen" som der, hvor man bor, kan det hævdes, at han utilsigtet udpeger hvorfra han ser det, han ser (jf. Bourdieu).

[59] Spørgsmålet om f.eks. fattigdom rejser som et alvorligt spørgsmål i den del at Chicagoskolen, der kan knyttes til Hull-House.

[60] Der findes intet belæg for at antage, at sådanne problemer ikke skulle findes i den stærkt voksende industriby

[61] For en uddybning, se den begrebshistoriske analyse

frem som en forskel mellem den strukturelle og økonomiske orientering overfor fokus på processer, værdier, attituder osv. i den civilsamfundsmæssige organisering. Det er ikke f.eks. økonomiske, men civilsamfundsmæssige relationer, der er i fokus i Chicagoskolen.

I forhold til sociale problemer og velfærdspolitiske problemstillinger kan Frasers opdeling i behov for omfordeling og kulturel anerkendelse, også karakterisere en skelnen i de her behandlede teoriers fokus. Fraser skelner mellem to analytisk forskellige forståelser af uretfærdighed.

> ”The first is socioeconomic injustice, which is rooted in the political-economic structure of society. Examples includes exploitation (..); economic marginalization(..), and deprivation.” (Fraser, 1997 p 13)
> “The second understanding of injustice is cultural or symbolic. Here injustice is rooted in social patterns of representation, interpretation, and communication. Examples include cultural domination(..); nonrecognition (..); and disrespect.” (Fraser, 1997 p 14)

Chicagoskolens analyser beskæftiger sig med en række forhold, der understøtter tanken om problemer og konflikter som bundet til det, Fraser karakteriserer som kulturel anerkendelse[62]. Dette gælder særligt for udfoldelsen af netop sammenhængen mellem den sociale og spatiale segregering og de sociale problemer. Teorier om social og spatial polarisering beskæftiger sig med spørgsmål, der forbinder det uønskede til strukturelle forhold, der igen kan relateres til omfordeling og kun i begrænset omfang[63] med forhold, der relaterer sig til de kulturelle problemstillinger. Frasers udgangspunkt er, at både begge typer af behov og teoridannelser er nødvendige, om end i kritisk bearbejdede former.

På det mere konkrete plan er der da heller ikke grundlag for at afvise, at segregation på basis af oprindelseskultur ikke skulle udgøre en væsentlig differentierende proces. Der er grundlag for at undersøge, hvorvidt en sådan proces kan anskues isoleret fra socioøkonomiske processer.

Der er heller ikke umiddelbart grundlag for at afvise, at de processer, der antages at føre til desorganisation, således som de beskrives af Chicagoskolen, identificerer væsentlige processer på det givne sted til den givne tid. Der er snarere grund til at problematisere den tolkning, der foretages af disse processer. Dertil må – for en aktualisering – processernes betingethed af tid og sted tages i betragtning.

Begrebet om ”community” og ”natural area” er det centrale omdrejningspunkt for både segregeringsprocesserne og disses sammenhæng med desorganisationen. Når disse begreber bliver så centrale er det fordi organisations og desorganisationsprocesser på det konkrete niveau forbindes med det, som også kunne benævne en civilsamfundsmæssig organisering baseret på forskellige niveauer af primærrelationer og værdifællesskaber i disse ”communities”. ”Community” udgør et bud på, hvad der kan afgrænse rummet i byen.

Uden at afvise, at sådanne organisationsformer vil kunne findes i den informationelle by, er det ikke overbevisende, at dennes differentiering i ”rum”, kan forstås med afsæt i ”community”-begrebet samt det mindre fremhævede begreb om zoner, hvori der som vist skelnes mellem f.eks. ”residential

[62] Begrebet om anerkendelse anvendes i nogle konkrete analyser f.eks. {{322 Thomas,William Isaac 1996 (1918-1920)/f p 1882;}}
[63] Set i lyset af den kritiske bysociologi kan der, som omtalt, dog i stigende grad ses en inddragelse af kulturelle spørgsmål.

zone” og ”zone of workingmen”. I forlængelse heraf præsenteres teorier om social og kulturel differentiering, der udvikler grundlaget for det, der i Chicagoskolen særligt angår zone-opdelingen, og dernæst foretages der en undersøgelse af begrebet om ”rum” for en udvikling af såvel zone- som ”community”-begrebet.

Kapitel. 5 Social og kulturel differentiering

I teorier om social og spatial polarisering såvel som Chicagoskolen anvendes der forskellige teoretiske udgangspunkter og medtages forskellige dimensioner i undersøgelsen af det spatiale aspekt af den sociale og kulturelle differentiering i byen.

Med afsæt i en præsentation af de mest anvendte teorier og begreber i teorier om social og spatial polarisering og disses kontrast til Chicagoskolens teorier, argumenteres der for at anvende Bourdieus teoretiske og metodologiske udgangspunkter for udforskning af denne differentiering. Den ene centrale begrundelse er, at det med dette udgangspunkt bliver muligt ikke blot at belyse sociale, men også kulturelle forskelle. Den anden er, at den den teknik, korrespondanceanalysen, som foreslås i denne tilgang, indeholder mulighed for en undersøgelse af social og kulturel differentiering, som i højere grad er følsomt overfor forandringer, end det gælder for de øvrige tilgange.

Teorier om social og spatial polarisering refererer helt primært, således som det også fremgår af selve betegnelsen, til den sociale differentiering. Der er her tale om komplekse sociologiske problemstillinger, der har været centrale i hele sociologiens historie. Social differentiering er et helt klassisk tema, der har Marx (klasser) (Marx & Kautsky, 1969) og Weber (klasser og social status) (Weber & Fivelsdal, 1994) som de betydeligste bidragsydere. En af de væsentligste forskelle i denne sammenhæng, består i, hvorvidt der er tale om klasser i antagonistiske positioner eller ej. Dette har betydning for, hvordan en social polarisering vurderes i et magt og konfliktperspektiv. Marx forstår klasser som bestemt af positionen i de kapitalistiske produktionsrelationer, der er forbundet med udbytning, og som følge heraf forstås klasser som værende i antagonistiske positioner. Weber opererer både med klasser, der bestemmes ved ejendomsforhold og ved social status. Dette indebærer et perspektiv, hvor man snarere ser på forskelle, herunder forskelle i betingelser og evt. interesser for de forskellige klasser(Harrits, 2005 p 32 ff) end modsætninger, og hvor status tolkes som det subjektive udtryk for position (se f.eks.(Sarre, 1989)).

Som tidligere nævnt baserer den kritiske bysociologi og – geografi sig særligt på Marx. I den senere udvikling ses en stigende indflydelse af en Webersk tilgang[64] (Mollenkopf & Castells, 1991 p 420 ff). Diskussionen af udgangspunkter er påvirket af, at begreberne er komplicerede og at stridighederne blandt tilhængere af de forskellige teorier om tolkninger, herunder f.eks. af forandringen i klasseformationen, kan være lige så omfattende som de forskelle, der etableres i udgangspunktet (Sarre, 1989). Dertil kommer den generelt øgede kulturelle orientering, der særligt udfordrer de traditionelle marxistiske klassebegreber, der ikke som udgangspunkt inddrager kulturelle skillelinjer.

Selvom der findes henvisning til begge i teorier om social og spatial polarisering, gælder det ofte i de konkrete analyser, at der ikke redegøres nærmere for det begrebsmæssige grundlag. Der ses anven-

[64] "We use the concept of social class in the Weberian sense to designate the social actors who, through the confrontation between their projects and interests, produce social values and political institutions. They may be defined according to place in the social relationship of production, but they exist only when they constitute themselves as social actors – in opposition to another social class that is their antagonist – by political and ideological means, including what Erik. O. Wright calls their "organizational capacity" (Mollenkopf & Castells, 1991 p 410-11)

delse af kategorier for differentiering, der i højere grad bygger på det operationelt mulige[65] end en større begrebsmæssig redegørelse.

Som det tidligere er berørt, er der i teorier om social og spatial polarisering ofte henvisning til f.eks. etniske eller racemæssige skillelinjer. Der er ofte tale om, at bestemte etniske – eller oprindelseskulturelle – grupper eller en bestemt race – der helt primært henviser til ”sorte” – kan ses som værende i særligt udsatte positioner (se f.eks. (L. J. D. Wacquant, 2006)).

Det, der her overordnet er betegnet sociale differentiering i bysociologiske teorier og undersøgelser, er derfor to adskilte eller delvis adskilte aspekter: et kulturelt aspekt, der oftest omfatter etnicitet, race og/eller oprindelseskultur og et socioøkonomiske eller klassemæssigt aspekt, hvor positioner eller status i et samfundsstrukturelt eller fordelingsmæssigt perspektiv behandles.

Status i webersk forstand bliver dog også tolket som et kulturelt begreb, og f.eks. Sarre ser ”status grupper” som omfattende f.eks. ”Jews, women, blacks” (Sarre, 1989 p 93) eller mere generelt formuleret ”race, culture and gender”(Sarre, 1989 p 94).

Der kan særligt ud fra det sidste perspektiv peges på, at der i den konkrete differentiering sker en kobling således, at f.eks. grupper med en bestemt race (f.eks. sorte i USA) (L. J. D. Wacquant, 2006) eller oprindelseskultur (f.eks. visse indvandrergrupper i Danmark) ”havner” i de nederste sociale positioner eller med lavest status. Der er samtidig begrundelser for at fastholde de to forskellige aspekter.
Dels kan der, i den aktuelle samfundsudvikling, iagttages stadig flere kulturelle skillelinjer, der kan have betydning for den sociale differentiering, f.eks. køn og formentlig i stærkt stigende grad alder. Dels kan der peges på forskellige former for differentieringsprocesser i relation til disse aspekter, hvor man med f.eks. Koselleck (Koselleck, 2007) kan forbinde det kulturelle aspekt med dimensionen inde/ude og det socioøkonomiske og klassemæssige aspekt med oppe/nede og med Fraser f.eks. kan se helt forskellige politiske krav i forlængelse af hvilket aspekt eller hvilken skillelinje, der refereres til (Fraser & Honneth, 2003).

Det er valgt at belyse den sociale differentiering med udgangspunkt i Bourdieus begreber om sociale rum, frem for den traditionelle socialgruppeopdeling. Denne form for differentiering viser de relative positioner for kategorier og personer i et rum med to dimensioner.

Bourdieu er stærkt kritisk overfor hidtidige opfattelser og analyser af klasser eller socioøkonomiske grupper. Han finder det nødvendigt at:

> ”construct the objective class, the set of agents who are placed in homogeneous conditions of existence imposing homogeneous conditionings and producing homogeneous systems of dispositions capable of generating similar practices; and who possess a set of common properties, objectified properties, sometimes legally guaranteed (as possessions of goods and power) or properties embodied as class habitus (and , in particular, systems of classificatory schemes)” (Bourdieu, 1984: 101)

[65] Det operationelt mulige kan være erhvervsgrupper og socialgrupper, eks. (Mollenkopf & Castells, 1991)(Andersen, 2005), etnicitet eller race i forskellige kombinationer med socioøkonomiske forhold, eks. (P. Marcuse & Van Kempen, 2000; Mollenkopf & Castells, 1991; O'Loughlin, J. and Freidrichs, J., 1996)

I tilgange til klasseanalyser, hvor man skelner mellem uafhængige og afhængige variable opstår der det problem, at de uafhængige variable bringer forhold med sig, som ikke bliver klarlagt i analyserne. Sekundære karakteristika som f.eks. køn, uddannelse eller etnisk oprindelse har et samspil med det, der fastlægges som uafhængige variable.

> ”To account for the infinite diversity of practices in a way that is both unitary and specific, one has to break with linear thinking, which only recognizes the simple ordinal structures of direct determination, and endeavour to reconstruct the networks of interrelated relationships which are present in each of the factors.” (Bourdieu, 1984: 107)

Sociale klasser defineres ikke ved en egenskab, ikke ved besiddelse af kapital, ikke ved besiddelse af en række egenskaber som f.eks. social oprindelse, køn etc., og heller ikke ved en kæde af besiddelser og egenskaber, der kan kædes sammen i en årsags-virkningskæde, som det betingende og det betingede,

> ”but by the structure of relations between all pertinent properties which gives its specific value to each of them and to the effects they exerts on practices” (Bourdieu, 1984: 106)

> “In fact, what is determinant in a given area is a particular configuration of the system of properties constituting the constructed class, defined in an entirely theoretical way by the whole set of factors operating in all areas of practice – volume and structure of capital, defined synchronically and diachronically (trajectory), sex, age, marital status, place of residence etc. “(Bourdieu, 1984: 112)

I konstruktionen af de objektive klasser, der varierer med tid og sted, har følgende dimensioner vist sig væsentligst:

> ”volume of capital, composition of capital, and change in these two properties over time (manifested by past and potential trajectory in social space)” (Bourdieu, 1984: 114)

Det sociale rum i Bourdieus forstand er således en abstrakt konstruktion af sociale relationer, der kan bringes i anvendelse uafhængigt af, om stedlige spørgsmål er centrale eller ej. De væsentligste ”bestemmende faktorer” kan tids og stedsafhængigt[66] udpeges til at være økonomisk og kulturel kapital. Det sociale rum kan betragtes som et analyseredskab, der beskæftiger sig med de helt centrale problemstillinger vedrørende de sociale distinktioner og sociale differentieringer, der på givne tider og givne steder er i spil.

Bourdieu bringer den subjektive side af de sociale differentieringersprocesser på begreb. Ved begrebet om rummet for livsstile eller det symbolske rum og den habitus, som antages at blive skabt i bestemte (fælles) sociale betingelser og den praksis, individet er vokset op under, skabes den teoretiske forbindelse til det sociale rum,der både indfanger sociale vilkår og magtrelationer. Den teoretiske forbindelse eftervises empirisk ved påvisningen af en homologi mellem det sociale rum og det symbolske rum (se f.eks. (Bourdieu, 1984)) Differentieringer i kapitalvolumen og kapitalfordeling (mellem økonomisk og kulturel kapital) viser sig også i differentieringer i livsstil og smag.

[66] Bourdieu antager, at andet kan få betydning – f.eks. social kapital – og at de forskellige typer af kapitalers fordeling og samspil kan forandre sig med tid og sted.

Bourdieus største bidrag er formentlig at påpege, at der hele tiden skabes og genskabes distinktioner gennem smagen i bred forstand og han udvikler et begrebsapparat til at forstå og analysere de samfundsmæssige processer, der er forbundet med disse distinktioner. Herunder på den ene side begreber for processer, der skaber en dominerende kultur og hierarkiserer forskellige former for kulturelle objekter og på den anden side begreber for de processer, der forklarer eller gør det forståeligt, at der optræder en homologi mellem distinktioner i smag, som den udspiller sig i den kulturelle praksis og differentieringer i klasser.

> ”nothing more rigorously distinguishes the different classes than the disposition objectively demanded by the legitimate consumption of legitimate works, the aptitude for taking a specifically aesthetic point of view on objects already constituted aesthetically – and therefore put forward for the admiration of those who have learned to recognize the signs of the admirable – and even rarer capacity to constitute aesthetically objects that are ordinary or even “common” (…) or to apply the principles of a “pure” aesthetic in the most everyday choices of everyday life, in cooking, dress or decoration, for example” (Bourdieu, 1984)

Det socialt anerkendte kulturelle hierarki, sådan som det udspiller sig i et givet samfund, er skabt historisk (og forandres konstant) gennem kampe i det kulturelle felt og i den dominerende klasses felt. Det kulturelle felts væsentlighed understreges af Robbins, der påpeger, at Bourdieu forandrede forståelsen af de processer, der er knyttet til homologien:

> ”Whereas the earlier empirical research had assumed that knowledge and tastes were reflections of class conditions, the later, summative texts argued that the choices of acquired learning and tastes are strategies adopted by social agents in finding their ways through a constantly changing social system” Robbins in (Edwards, 2007)

For at blive anerkendt som havende ”smag” eller ”kultur”, skal man kunne dechifrere og afkode de kulturelle objekter. Man skal have udviklet et skemata eller et sæt af klassifikationskategorier, der kan sætte kulturelle objekter eller andre kulturelle udtryk ind i f.eks. deres historiske og/eller stilmæssige sammenhæng. Man skal have udviklet et blik, der kan skelne ikke bare det vulgære fra det særlige, men også kunne klassificere det særlige og man skal kunne beskrive det på relevante måder. Man vil til forskel fra den ordinære kulturkonsumption forholde sig til formen snarere end funktionen, til kunst som kunst frem for kunst som funktion, udvælge kvalitet frem for kvantitet og udvise en distanceret og iagttagende tilgang frem for en umiddelbar og nydende tilgang [67].

Dette sidste har sammenhæng med det at have eller ikke have et forhold til kultur – i bred forstand – som det nødvendige, som noget, der skal opfylde umiddelbare behov, som f.eks. mad, der skal mætte, aktiviteter, der skal opfylde behov for at slappe af eller have det sjovt, musik, der skal være god til at danse til, møbler, der skal være gode til at se fjernsyn fra eller billeder, der skal være (umiddelbart) pæne eller hyggelige at se på. Den udviklede smag er løsrevet fra eller ”hævet over” nødvendigheden og har derfor muligheden for at lege med formen, hæfte sig ved et værks historie, vælge det bizarre, som ingen andre har o.s.v.

[67] Der er med det relationelle udgangspunkt naturligvis tale om at konkrete distinktioner og formentlig også det niveau de udøves på, er meget forskellige fra sted til sted. Det er formentlig tvivlsomt om der kan findes en dansk kulturel overklasse, der er på niveau med den franske kulturelle overklasse, Bourdieu beskriver.

Den sociale differentiering som viser sig i en analyse, vil være skabt af differentieringer i enkelte variable og disse samspil med differentieringer i andre variable, som udvælges til konstruktionen af det såkaldte sociale rum. Det er hermed også helt centralt, at disse variable udvælges meningsfyldt. Såvel Bourdieus forskning, som nyere forskning, der er foretaget med afsæt i hans begrebsapparat (381 Bourdieu,Pierre 1984; Bourdieu,1998; Bourdieu,2000; Rosenlund, 2000; Bennett, 2009; Harrits, 2005) peger som omtalt klart på relevansen af at vælge indikatorer for økonomisk og kulturel kapital.

Bourdieus tilgang er principielt åben overfor hvad der er de væsentlige socialt og kulturelt differentierende faktorer, d.v.s. at det ikke a priori – som der gælder for de øvrigt nævnte tilgange – er fastlagt, hvad der udgør de differentierende grænser, f.eks. at en faglært arbejder "rangerer lavere" end en person med mellemlang videregående uddannelse. I behandlingen af socialt differentierende forhold eller faktorer, har det kunnet vises, at det særligt er de relative forskelle i økonomisk og kulturel kapital, samt det man kunne betegne som opvækstvilkårene, der er udslagsgivende.

Denne åbenhed står i modsætning til analyser såvel med afsæt i Marx som i Weber. I undersøgelser af social differentiering i Danmark har begrebet om socialgrupper (Hansen,1984), været meget udbredt. Teoretisk er begrebet oprindeligt udviklet fra en funktionel statusbetragtning af befolkningen (Svalastoga,1969), men er mere pragmatisk blevet omformuleret som socioøkonomisk klassificering[68] [69]. Der opereres med a priori fastlagte og forholdsvis specifikke kriterier for, hvad der rangerer højere eller lavere. En anden lignende udbredt socioøkonomisk klassificering er udviklet i Danmarks Statistik. Denne ville være det mest realistiske alternativ til det valg, der her argumenteres for[70].

Selvom det i konstruktionen af det sociale rum skal fastholdes, at økonomisk og kulturel kapital kan anses for de væsentligste differentierende faktorer, så åbnes der mulighed for at analysere betydningen af andre differentierende forhold i det konstruerede sociale rum[71]. Dette har en særlig relevans set i lyset af, at f.eks. teorier om social og spatial polarisering ofte nævner, men ikke nærmere begrunder, at der også sker differentieringer, der har relation til race eller etnicitet. De skillelinjer, der skabes herigennem, kan antages at virke sammen med f.eks. de socioøkonomiske skillelinjer.

Denne problematik er behandlet i den feministiske forskning med et begreb om intersektionalitet. Det er særligt ophobningen af "lave" positioner eller positioner som "ude" til forskel fra "inde", der behandles i litteraturen om intersektionalitet[72]. Forskning og teorier[73] om intersektionalitet, udgør et bud på, hvordan <u>forskellige dimensioner</u> som køn, klasse, race (inkl. etnicitet) og sexualitet (McCall,

[68] Socialforskningsinstituttets oprindelige socialgruppeinddeling er fremstillet skematisk i figur 2-13 i kapitel 8.
[69] Særligt E.J Hansen diskuterer og har videreudvikler det grundlag, som SFIs socialgruppeinddeling har baseret sig på. Herunder inddrages Olin Wright og Bourdieu (E. J. Hansen, 1990). For en uddybning, se f.eks. (T. Rasmussen, 2006)
[70] Et forhold, der også gør denne mulighed mindre attraktiv er, at klassificeringer i socioøkonomiske grupper er ændret indenfor den periode, der her studeres
[71] På det tekniske niveau kan dette ske ved at analysere forskellige variable som passive variable, der indføres i det sociale rum
[72] Winker og Degele baserer sig f.eks. på Bourdieus praksiologiske udgangspunkter i en undersøgelse af intersektionalitet (Winker & Degele, 2011)
[73] Agustín og Siim fremhæver, at der ikke kan tales om én teori (Agustín, Siim, & Faber, 2012)

2005; McDowell, 2008; McDowell, 2008) i den sociale og kulturelle differentiering kan begrebsliggøres og analyseres [74].

Minow (1997,39) definerer intersektionalitet som ”the way in which any particular individual stands at the crossroad of multiple groups”(McDowell, 2008; Valentine, 2007 p 492)

McDowell beskriver intersektionalitet som

> “a concept which has been developed to capture the multiple relationships between different dimensions of identities that construct complex social locations. It is now widely recognized in feminist writing that identities are complex, multiple and fluid continuous (re) produced and performed in different arenas of everyday life” (McDowell, 2008 p 491-92)

At teorier eller perspektiver, som de, der udtrykkes i litteraturen om intersektionalitet, har vundet frem er ét af udtrykkene for den ”kulturalisering”, som også præger bysociologien og – om end i mindre udstrækning - teorier om social og spatial polarisering. Der udpeges andre typer af sociale og kulturelle skillelinjer end de, der behandles i stratifikations og klasseteorier, og det anses for væsentligt netop at analysere konsekvenser af kombinationen af flere typer af skel og kategoriseringer.

Forskningen i intersektionalitet er domineret af forskellige former for kvalitative tilgange, der studerer ”intersectionality as lived experience”(Valentine, 2007 p 15), mens ”large scale quantitative analyses are less common” (McDowell, 2008 p 492). Dette gælder også for de, der særligt er tilknyttet det (by-)geografiske felt (McDowell, 2008; Valentine, 2007). McCall har imidlertid med afsæt i intersektionalitet undersøgt forskellige former for ulighedsskabende dimensioner i udvalgte byer på basis af statistiske data.

McCall skelner mellem forskellige tilgange til intersektionalisering: ”anti-categorial complexity” (dekonstruktion[75]), ”intra-categorial complexity” og ”intercategorial complexity”(McCall, 2005), og vælger med intentionen om at ”document relationships of inequality among social groups and changing configurations of inequality along multiple and conflicting dimensions” (McCall, 2005 p 2), at anvende den tilgang, der betegnes “intercategorial complexity”. Et “intra-categorial complexity” perspektiv karakteriseres ved at “authors working in this vein tend to focus on particular social groups at neglected points of intersection” (McCall, 2005 p 2) og med det udgangspunkt undersøges det, hvilke former for “lived experiences” af udelukkelse eller ulighedsskabende forhold, der gør sig gældende. Til forskel herfra tager et “intercategorial complexity” perspektiv strategisk (McCall, 2005 p 2) udgangspunkt i eksisterende kategoriseringer, der også opfattes som foranderlige og undersøger disses samspil.

McCall har anvendt komplekse statistiske metoder til at analysere, hvordan forskellige uligheder i løn i forskellige byer er begrundet i forskellige ulighedsskabende forhold (McCall, 2005).

[74] Centrale teoretikere, der bidrager til begrebsafklaring er ifgl Walby m. fl.(Walby, 2012): Crenshaw (Crenshaw, 1995), McCall (McCall, 2005) og Hancock (Hancock, 2007)

[75] Poststrukturalistisk inspireret kritik og efterfølgende dekonstruktion af de ofte anvendte kategoriseringer i klasser, køn etc.

Det kan her fremhæves, at korrespondanceanalyseteknikken kan ses som særlig egnet til at indløse intentionen om intersektionelle analyser, der netop også betegnes som relationelle (McCall, 2005 p 9) [76].

Det intersektionelle perspektiv peger på relevansen af at inddrage forskellige kategoriseringer i analysen, herunder de typer af kategorier (race, etnicitet mv.), hvis betydning ikke udfoldes i teorier om social og spatial polarisering. Analyser af det sociale rum indeholder de strategiske muligheder for både at "opdage" og analysere forskellige former for intersektionaliseringer mellem positioner i det sociale rum og f.eks. kulturelle kategorier.

Ud over de her anførte begrundelser for valg, er Bourdieus formuleringer af en homologi mellem det sociale rum og det fyskiske rum, som skal behandles i næste kapitel helt centralt.

[76] En indvendig fra et "radikalt" intersektionelt perspektiv kan dog være, at det sociale rum som Bourdieu konstruerer det, ikke ligestiller forskellige former for sociale og kulturelle skillelinjer, idet det er indikatorer for økonomisk og kulturel kapital, der udvælges som konstruerende til forskel fra f.eks. køn eller etnicitet.

2. del

Kapitel 6. Byen, rummet og den spatiale dimension af social og kulturel differentiering

En analyse af den spatiale dimension i byens sociale og kulturelle differentiering vil altid implicere et valg af "rum". I litteraturen optræder en spændvidde i anvendelsen af dette begreb fra, at "rum" blot og bart identificeres med et distrikt, til at "rum" må begrebsliggøres for at forstå relationen mellem det sociale og de fysiske eller geografiske forhold, som det sociale udfolder sig i. I de analyser af social og spatial polarisering, der tidligere er gennemgået, kunne der ikke findes et umiddelbart tilfredsstillende udgangspunkt for behandlingen af rum[77].

Begrebsafklaringen er i denne sammenhæng særligt væsentlig for at afdække, hvordan den spatiale dimension af differentieringen kan forstås. Hvilke sociale og kulturelle skillelinjer bliver også spatiale skillelinjer? Og hvordan kan de differentieringsprocesser, der fører til sådanne spatiale skillelinjer forstås?

Et særligt aspekt, der vedrører den mulige operationalisering af "space" og som har vist sig overordentligt betydningsfuldt er endvidere det, der af Thor Andersen benævnes den socialgeografiske skala. Det er tidligere vist, at der opereres på vidt forskellige socialgeografiske skalaer i gennemførte undersøgelser af social og spatial polarisering. Valg af "store" områder, som f.eks. kommuneniveau og derover i København, kan i en undersøgelse føre til den konklusion, at der ikke sker de store spatiale ændringer, mens valg af små områder i samme undersøgelse for samme periode fører til en modsat konklusion (Andersen, 2005).

Som tidligere indkredset er formålet her især at udforske spatiale mønstre og processer i byen eller med andre ord interne forhold i byen. Da byens spatiale processer må forstås som processer, der foregår i en større social og rumlig kontekst, skal nyere teorier om byen inddrages.

Det er her valgt først at foretage en teoretisk indkredsning af rum, dernæst at inddrage nyere teorier om byen og disses mulige indflydelse på rumforståelsen og endelig at præcisere forskellige teorier om den spatiale dimensions differentieringsprocesser.

Rumbegrebet

Når udtrykket spatiale konfigurationer anvendes, er det oftest om det mønster, der kan tegnes i byen i kombinationen mellem den sociale differentiering og byens mindre enheder. Der anvendes mange forskellige begreber for disse mindre enheder, f.eks. lokalsamfund (community), lokale rum eller steder i byen. Det perspektiv, der lægges på byens "lokale enheder", har en afgørende sammenhæng med, hvordan og gennem hvilke processer, den sociale og spatiale differentiering antages at foregå.

[77] Soja taler f.eks. om, at der i 1990'erne kan ses et "spatial turn" som en reaktion på en utilstrækkelig forståelse af rum og steder(Soja, 1999). Massey fremhæver, at humangeografien ofte har forstået "space" som en "ting" (D. Massey, Allen, & Sarre, 1999 p 280)

Derudover rejses spørgsmålet, om rum rækker ud over byen, dvs. om disse processer i byen er meningsfuldt afgrænselige.

Begrebet ”community” blev udbredt anvendt i Chicagoskolen. (Industri-)byen anskues her som en organisme, der er sammensat af forskellige interrelaterede zoner og ”communities” eller ”natural areas”[78], og som– via antagelser om typen af de indbyrdes relationer - vil følge bestemte udviklingstendenser som f.eks. den stadige genskabelse af de koncentriske zoner i større skala og (gen)skabelse af ”natural areas”.

I den aktuelle by synes begrebet om ”community” at være blevet en anakronisme[79], fordi det trækker på forestillingen om landsbyfællesskabet, der i ændret form gendannes i byerne og udgør en del af den sociale og kulturelle differentiering heri (W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920)). Allerede adskillelsen af gemeinschaft og gesellshaft (Tönnies, 1991) peger i denne retning.
Først og fremmest indebærer begrebet om community en forestilling om, at lokale områder udgør en form for selvstændige enheder, hvor beboerne er bundet sammen af primære sociale relationer i en form for social orden, der inkluderer de fleste beboere og som f.eks. også involverer en gensidig social kontrol.

Hvilket begreb er da analytisk hensigtsmæssigt, når interessen er at undersøge den sociale og spatiale differentiering i den aktuelle by?

I en teoretisk konstruktion af begreber, der kan anvendes til en analyse af samspillet mellem det fysiske og materielle aspekt af byen, som danner en væsentlig specificitet for byen anskuet som et socialt fænomen og den sociale organisering og differentiering, er særlig begrebet om rum (space) i den bysociologiske udvikling blevet centralt.

Det er flere forskellige spørgsmål, der søges løst med begrebet om rum. Her skal blot opridses nogle for dette projekt særligt relevante.
Hvilken type afgrænsning af det lokale eller bydele kan begrundes som relevant?
I dagligdags sprog anvendes en lang række betegnelser for dele af byen. Dels identificeres disse ved navne som f.eks. Marienlund, Sjællandsgadekvarteret, Midtbyen, Trøjborg o.s.v. og dels anvendes inddelingsbetegnelser som f.eks. kvarterer, postdistrikter, lokalområder, sogne, karreer, gadebetegnelser o.s.v. Navnebetegnelserne har, for den, der kender de betegnede områder, både fysiske og sociale konnotationer: Trøjborg vil ikke for den, der kender stedet, blot stå som et område karakteriseret ved gader og bygninger, men forbindes med en forestilling om dets beboere. Det kan f.eks. opfattes et hyggeligt og lidt hot sted, hvor der bor rigtig mange unge og hvor der er mange cafeer. Områder anskues både med et fysisk og socialt perspektiv.
Men hvordan kan man sociologisk forstå byens rum? Og hvor går grænserne? Hvad er relevante kriterier for grænsedragning mellem byens rum? Overlapper de eventuelt hinanden alt efter, hvilket perspektiv, vi anlægger?

Begrebet space eller rum udgør et centralt sociologisk begreb for at indfange byen og den fysiske, stedlige differentiering, som et socialt fænomen.
Allerede Simmel beskæftiger sig med begrebet om rum (Raum) eller de typer af grænsesætninger, dette kan forbindes med (G. Simmel, 1903). Det kan ses som liggende i forlængelse af Simmels be-

[78] “Natural areas” er et lidt mere ”rummeligt” begreb end ”communities”. Se f.eks. (Zorbaugh, 2005)Det forbindes imidlertid, som ”communities” med f.eks. differentieringen efter oprindelseskultur
[79] Som der senere skal vises, er der imidlertid også koncentrationer og differentieringer i den aktuelle by – herunder bestemte typer af koncentrationer i indvandrerkvarterer, der fortsat kan forbindes med ”communities”.

greber, at der i Chicagoskolen opereres med såvel funktionelle differentieringer, f.eks. med bycentres funktioner og industriers placeringer og sociale og kulturelle (eller etniske) differentieringer. Det kan imidlertid diskuteres, om Simmels forsøg på begrebsliggørelse anvendes, når differentieringer mellem ”rum” i boligområder fremstilles. Der er ingen tvivl om, at rum ligesom i Chicagoskolen hos Simmel afgrænses ikke fysisk, men ud fra sociale fænomener[80]. Det er imidlertid mere tvivlsomt, om der her kan søges belæg for, at det centrale sociale fænomen udgøres af primære sociale relationer[81].
På trods af f.eks. Simmels markering af det sociologiske afsæt for rumbegrebet, anvendes det fortsat i flere forskellige betydninger, herunder også som den blotte fysiske eller materielle afgrænsning. Tonkiss siger f.eks. at byen opdeles i “material spaces and social groups” (Tonkiss, 2005)
Begrebet ”space” anvendes altså i flere forskellige betydninger, hvor væsentlige dimensioner er ”det materielle” (Tonboe, 1993), ”det socialt skabte” (Bourdieu, 1984; Harvey, 1996; Lefebvre, 1991) og ”det antropologiske og kultursensitive” (Lefebvre, 1991; Low & Lawrence-Zúñiga, 2003) eller som hos Castells, hvor det kan være ” den materielle organisation af de sociale praksisformer i fælles tid” (Castells, 2003 p 379).

I hverdagssprog forbindes rum ofte med det materielle eller det fysisk afgrænselige. Til illustration siger Massey, at rum forbindes ofte med kort og kort er:

> ”how most of us most commonly think of space. Maybe our current “normal” Western maps have been one more element in that long effort of the taming of the spatial. (..) Here “space” is as a flat surface, a continuous surface. Space is a completed product. As a coherent closed system. Here space is completely and instantaneously interconnected; space you can walk across.” (D. B. Massey, 2005)

Der gøres i teorier om ”space” op med denne opfattelse som både utilstrækkelig i analytisk henseende og som hvilende på et essentialistisk udgangspunkt. I den bysociologiske litteratur (Castree & Gregory, 2006; Goonewardena, Kipfer, Milgrom, & Schmid, 2008; Gottdiener & Hutchison, 2006) henvises der særligt til Lefebvre, der har videreudviklet begrebet om space og til Harvey, der senere udvikler dialektikken mellem ”time, space and place”. I begge tilfælde er der tale om relationelle rumbegreber (Scheppard, 2006; Schmid, 2008).
Lefebvre argumenterer for, at et absolut rum (som f.eks. forestillingen om et areal på et kort indikerer) ikke kan eksistere, idet rummet bliver relativiseret og historiseret, så snart det indtages af social aktivitet. Begrebet om rum hos Lefebvre udvikles som en kobling mellem det sociale og det stedlige. Hermed gøres der også op med udbredte måder at behandle rum eller steder på, nemlig som blotte fysiske genstande.

> “(Social) space is a (social) product; in order to understand this fundamental thesis it is necessary, first of all, to break with the widespread understanding of space imagined as an independent material reality existing “in itself.”Against such a view, Lefebvre, using the concept of the *production of space*, posits a theory that understands *space* as fundamentally bound up with social reality. It follows that space “in itself” can never serve as an epistemological starting position. Space does not exist “in itself”; it is produced”.(Schmid, 2008 p 28)

---

[80] „Die Grenze ist nicht eine räumliche Tatsache mit soziologischen Wirkungen, sondern eine soziologische Tatsache, die sich räumlich formt“ (G. Simmel, 1903).
[81] „Die Nähe oder die Entfernung, die Ausschliesslichkeit oder die Vielfachheit, die das Verhältnis der Gruppe zu ihrem Grund und Boden aufweist, ist deshalb vielfach die Wurzel und das Symbol ihrer Struktur.“(G. Simmel, 1903)

Lefebvre skelner mellem tre ”momenter” af det sociale rum. Det opfattede rum ”spatial practice”, det forestillede rum ”representations of space” og det levede rum ”representational space” (Lefebvre, 1991). Det opfattede rum henviser til den spatiale praksis, som den empirisk kan konstateres og som udspiller sig det konkrete sted. Det forestillede rum henviser til de abstrakte betegnelser og symboler, som intellektuelt kan knyttes til rum, f.eks. space som det opfattes og fremstilles af byplanlæggere, arkitekter, forskere og ingeniører. Det levede rum refererer til det subjektive og begrebsløse rum, som udfolder sig hos den enkelte i hverdagslivet. Med udgangspunkt i det levede rum udfolder sig et liv, der med afsæt i det opfattede rum, f.eks. kan læses som forskellige gruppers ”space”.[82] F.eks. former grupper af unge, kulturelle eliter eller etniske minoriteter et særligt eget rum, der også viser sig i bestemte stedlige praksisser og markeringer. At vise, at rummet er et socialt produkt medfører også, at perspektivet bliver den dynamiske skabelse af rummet frem for blot det sociale rum som produkt samt, at fokus er på de kræfter eller dynamikker, der gør sig gældende.
Lefebvre ser skabelsen af rummet i sammenhæng med den kapitalistiske produktionsmådes dynamikker og den heri implicerede genskabelse af hhv. reproduktionens (familier mv.) og produktionens sociale relationer. I denne sammenhæng anvender Lefebvre også begrebet ”abstract space”. Lefebvres begreber åbner f.eks. for flere forskellige analytiske udgangspunkter i studiet af ”space”, herunder f.eks. etnologiske og andre kulturelt orienterede tilgange. Via ”abstract space” skabes de analytiske muligheder for kobling til de overordnede samfundsmæssige relationer.
Soja videreudvikler Lefebvres rumbegreber og peger særligt på ”lived space”, der betegnes ”thirdspace”, som et begreb, der giver analytisk mulighed for at overskride dualismen mellem det empirisk beskrivbare og objektive (perceived space= first space) og det subjektivt fremstillede (conceived space= second space)(Soja, 1999). Ifølge Soja giver udgangspunktet i ”thirdspace” mulighed for at analysere det spatiale i nye begreber som f.eks. spatial marginalitet, der på en gang omfatter ”location” og den oplevede domination f.eks. med udgangspunkt i race, klasse eller køn(Soja, 1999 p 270f).

Hos Harvey udvikles adskilte begreber om hhv. rum (space) og sted (place). Han tager udgangspunkt i dialektikken mellem tid og rum, og vender sig dernæst til relationen mellem disse og sted.
Hans teoretiske udgangspunkt er at

> ”space and time are constituted by, as well as constitutive of, social relations and practices” (Harvey, 1996 p 207)

Selvom dette i følge Harvey er en udbredt antagelse, så optræder den ofte i mere primitive udgaver, hvor det sociale analyseres indenfor allerede givne og statiske tid og rum konstruktioner, mens det er den dynamiske (gen)skabelse, der er Harveys projekt.
Det forhold, at ”different societies produce qualitatively different conceptions of space and time” (Harvey, 1996) er en udbredt antagelse hos sociologer, antropologer og humanister, men det tillægges forskellig betydning. Harvey fremhæver, at tid-rum konstruktioner kommer til at danne ”universal concepts and representations which are canonical for the society as a whole” (Harvey, 1996 p 121) og således ikke beror på den enkeltes opfattelse eller valg.
Tid- rum konstruktionerne indgår i det enkelte samfunds strukturering af den sociale orden. Med henvisning til Bourdieus undersøgelse af det kabylske samfund i Algeriet kan det vises, at tid og rum f.eks. indgår i den sociale orden ved, at køn og arbejdsdeling organiseres og defineres ved ”spaces

[82] Schmid kommenterer at “This parallel series points to a twofold approach to space: one phenomenological and the other linguistic or semiotic” (Schmid, 2008 p 29)

occupied at specific times"(Harvey, 1996 p 212). Dette begrebsliggøres af andre som "gendered space" (Low & Lawrence-Zúñiga, 2003 p 8)
Den aktuelle tid-rum konstruktion kan belyses gennem kontrasten til andre samfundstypers ditto. Med reference til Aron Gurevich kan det f.eks. vises, at tid og rum i middelalderen netop ikke opfattes som neutrale koordinatorer, men at både tid og rum her f.eks. kan være gode eller onde, gavnlige for bestemte aktiviteter, hellig(e), bestemt for morskab eller farlig(e) o.s.v. Med reference til et indianersamfund kan det vises, at tider og steder bliver forbundet med bestemte funktioner eller ressourcer, der kan bruges i det vandrende folks liv og, at dette ved indvandringen til Amerika kom til at stå i modsætning til den lineære tid og måske særligt til opfattelsen af jorden som et areal, der kan ejes[83]. Den lineære tidsopfattelse og opfattelser af steder som arealer og besidbare områder er den moderne tids opfattelse.
Harvey spørger i forlængelse af relationelle syn på rum og tid, hvordan steder er socialt konstruerede og finder følgende svar muligt:

> "entities achieve relative stability in both their bounding and their internal ordering of processes creating spaces, for at time. Such permanences come to occupy a piece of space in an exclusive way (for a time) and thereby define a place – their place – (for a time). The process of place formation is a process of carving out "permanences" –from the flow of processes creating spatio-temporality. But the permanences - no matter how solid they may seem- are not eternal but always subject to time as "perpetual perishing". They are contingent on processes of creation, sustenance and dissolution." (Harvey, 1996 p 261)

Dette giver en dobbelt mening til "sted" som for det første den blotte position på et kort (produceret i en bestemt tid-rum opfattelse) og for det andet en enhed eller en "permanens", der opstår i den stadige ændring i tid-rum konstruktionen.
Harvey søger imidlertid også en anden mulig forståelse af sted som lokaliteten for f.eks. forestillinger, institutionaliseringer og konfigurationer af sociale relationer:

> "The effect is to understand places as internally heterogeneous, dialectical and dynamic configurations of relative "permanences" within the overall spatio-temporal dynamics of socio-ecological processes." (Harvey, 1996 p 294)

Hos Harvey indebærer adskillelsen mellem rum og sted, at rum (space) primært bliver et analytisk begreb for den dynamiske (og tidslige) sociale konfiguration, mens sted snarere ses som den (tidsbegrænsede) dynamiske lokale fysiske og sociale orden. Når man anlægger det rumlige perspektiv interesserer man sig for udvikling og konstituering af sociale enheder, sociale kategorier og sociale skillelinjer, der også altid udfolder sig konkret, d.v.s. på en bestemt tid og et bestemt sted. Når man interesserer sig for det stedlige udvælger man - f.eks. på et kort – en by eller en region og studerer, hvordan f.eks. bygninger, veje, pladser, sociale sammensætninger og fordelinger og/eller sociale praksisser er blevet udformet (gjort relativt permanente) eller forandrer sig som følge af de dynamikker, der er forbundet med tids- og rumbegrebet.

Bourdieu, der ikke kan placeres som bysociolog eller –geograf, kan imidlertid bidrage med relevante rumbegreber. Af særlig relevans i denne sammenhæng er socialt rum (social space) og det geografiske (geographical space (Bourdieu, 1984)) eller fysiske rum. Det fysiske rum kan imidlertid hverken begrebsligt fremstilles eller analyseres uden det sociale rum, samt dettes homologi med rummet for livsstile (space of life-styles) og mere omfattende det symbolske rum (space of symbolic properties (Bourdieu, 1984)). Derfor skal jeg kort inddrage disse begreber her.

[83] Songlines hos Chatwik (Chatwin, 1987) refererer også til en sådan tid-rumopfattelse. Marling anvender mere metaforisk songlines til at følge menneskers færden i og brug af byen (Marling, 2003)

Mens det sociale rum udvikles som et analytisk begreb, hvor sociale distinktioner og differentieringer og en særlig konstruktionen af klasser står centralt, er den stedlige eller geografiske dimension er mindre eksplicit udforsket, men indfanges ved begreberne geografisk rum (Bourdieu, 1984) og fysisk rum (Bourdieu, 1999a). Denne indkredses primært som den allerede skabte rumlige struktur (men også hele tiden foranderlige), hvor steder både materielt og symbolsk er differentierede og hierarkiserede, f.eks. Paris overfor provinsen, attraktive områder overfor f.eks. ghettoområder o.s.v. I lighed med Harvey opererer Bourdieu også med "sted", der defineres som udstrækning, udtryk og omfang af både individer og materialiteter i det fysiske rum, der må karakteriseres i forskellige dimensioner. Den centrale dynamik i skabelsen af fysiske rum[84] indkredses imidlertid ved samspillet mellem socialt og fysisk rum:

> "In fact, social space translates into physical space, but the translation is always more or less blurred: the power over space that comes from possessing various kinds of capital takes the form in appropriated physical space of a certain relation between the spatial structure of the distribution of the agents and the spatial structure of the distribution of goods and services, private or public. An agents position in social space is expressed in the site of physical space where that agent is situated (..) and by the relative position that their temporary localizations (..) , and especially the permanent ones (..) occupy in relation to the localization of other agents." (Bourdieu, 1999b p 124)

Den socialt tilskrevne struktur i det fysiske rum har igen indflydelse i det sociale rum. Der sker en reificering i det sociale rum, hvor den fysiske distribution af både individer, materialiteter og service i sig kommer til at bidrage til fordelingen i det sociale rum:

> "The value of different regions of reified social space is defined in this relation between the distribution of agents and the distribution of goods in social space. "(Bourdieu, 1999b p 125)

Der kan så at sige profiteres af et attraktivt fysisk og socialt rum. For det første direkte og økonomisk og for det andet ved en tilføjelse til den sociale position eller stand. Hermed følger også det modsatte; en særlig negativ symbolsk betydning af det ikke-attraktive sted.

> "Likewise, the stigmatized area symbolically degrades its inhabitants, who, in return, symbolically degrade it. Since they don't have all the cards necessary to participate in the various social games, the only thing they share is their common excommunication."(Bourdieu, 1999a p 129)

Det stedlige aspekt inddrages også mere indirekte i enhver analyse, idet der ingen tvivl er om, at et socialt rum altid kun kan analyseres som identificerbar i en konkret tidslig og stedlig kontekst.
Bourdieu har ikke mindst henvist til "nationen" på et bestemt tidspunkt i en ikke nærmere præciseret betydning som basis for en konstruktion af det sociale rum (f.eks. Frankrig i slutningen af 1960'erne, (Bourdieu, 1984)) Andre har henvist til Danmark omkring årtusindskiftet (Harrits) eller byer (på bestemte tidspunkter), f.eks. Aalborg i begyndelsen af 2000-tallet (L. Rosenlund & Prieur, 2007; Tonboe, Skov Henriksen, Hviid Jacobsen, Prieur, & Albertsen, 2008) eller Stavanger i 1990'erne (L. Rosenlund, 2000). Bennett m.fl. henviser i en vis udstrækning til "nationen" – Storbritannien i 2003 – men problematiserer relevansen af i dag – p.g.a. globalisering og transnationalisering – at forudsætte en national kultur (Bennett, 2009).

For en teoretisk afgrænsning af analyser af byens eller nationens sociale rum må feltbegrebet principielt anses for centralt. Et felt er et relativt autonomt "mikrokosmos" (A. Prieur et al., 2006), der afgrænses ved, at der udøves særlige aktiviteter, hvorom der kæmpes og hvori bestemte former for

[84] "As physical space is defined by the mutual exteriority of its parts, so social space is defined by the mutual exclusion (or distinction) of the positions that constitute it, that is, as a juxtapositional structure of social positions." (Bourdieu, 1999b)

kapital får værdi, men de overordnede felter kan også opfattes som et udtryk for det, der i andre teorier afgrænses som systemer, der er funktionelt opdelt. Den samfundsmæssige praksis differentieres i en række af sådanne felter, f.eks. det økonomiske felt, det politiske felt osv. Relationen mellem de forskellige felter og det sociale rum udgøres af, at det sociale rum er felternes felt.

> ”Begrebet om det sociale rum betegner som nævnt dels den relationelle konfiguration af samtlige sociale felter, og samtidig den relationelle konfiguration af alle sociale aktører, idet disse jo er karakteriseret ved at indgå i mange forskellige felter på én gang” (Harrits, 2005 p 66)

Der findes mange analyser, der tager afsæt i bestemte felter, f.eks. det akademiske felt (Albert, 2003; Bourdieu, 2000a), det kunstneriske felt (Bennett, 2009; Bourdieu & Johnson, 1993; Bourdieu, 1996a; Bourdieu, Darbel, & Schnapper, 1997), magtfeltet (Hjellbrekke, 2007), det politiske felt (Harrits, 2005) o.s.v.
Disse analyser er ofte stedligt afgrænsede, men det kan formentlig fremhæves, at flere felter, herunder ikke mindst det økonomiske felt og f.eks. det akademiske felt, i stigende omfang kun kan afgrænses meningsfyldt som transnationale, dvs. at centrale agenter, betingelser for at bestemte kapitaler for værdi etc., kun kan analyseres nærmere, hvis felter anskues transnationalt. Dette må antages at give en stadig større udfordring til afgrænsninger af det sociale rum og refleksioner over den status afgrænsningen af det nationale eller bymæssige sociale rum indtager. På den ene side kan det, uanset den udvikling i felterne, der kan peges på, anses for relevant at analysere det sociale rum. På den anden side må det bymæssige sociale rum ses som et rum, der som udgangspunkt indtager en anden status end det nationale rum. Det nationale rum kan samtidig med afsæt i teorier om social og spatial polarisering hævdes at miste betydning. De spændinger, der hermed kan peges på, vil blive inddraget i den senere analyse.

De forskellige begreber om rum og socialt rum varierer meget. Forskellene må opfattes som både teoretiske forskelle og forskelle, der er knyttet til forskellige formål og former for analyser. På basis af ovenstående kan følgende skematiske opsummering foretages:

Figur 2-3 Typer af rumopfattelse

	Perspektiv: Det socialt konstruerede/konfigurerede	Perspektiv: Det stedlige og materielt konstruerede/konfigurerede
Tonkiss	**Social gruppe**	**Materielt rum**
Lefebvre	**Abstrakt rum**	**Opfattet rum** **Forestillet rum** **Levet rum**
Harvey	**Rum (og tid)**	**Sted**
Bourdieu	**Socialt og symbolsk rum**	**Geografisk rum** **Fysisk rum**

Chicagoskolens afgrænsning af dele af byen, ”natural areas” eller ”communities” er ikke medtaget i figuren, idet disse afgrænsninger ikke er foretaget i lyset af noget eksplicit fremstillet rumbegreb.
Tonkiss er medtaget som repræsentant for umiddelbare anvendelse af genkendelige praktiske og operationelle begreber om social gruppe og materielt rum. Det synes i mange tilfælde at være sådanne praktiske og operationelle begreber, der anvendes i forskningen i social og spatial polarisering: på den ene side ser vi på den sociale struktur og på den anden afgrænser vi den indenfor et geografisk område, der har bestemte materielle kvaliteter. Det geografiske område kan således opdeles efter en socialgeografisk skala.

Med afsæt i den materielle side af det geografiske rum kan en geografisk skala udvælges, således som f.eks. Thor Andersen gør det ved at argumentere for bygningsmæssigt homogene områder:

> ”Disse omfatter som hovedregel kun en enkelt bebyggelsestype, for eksempel etagehuse, række- eller dobbelthuse eller parcelhuse. Bebyggelsestyperne er ofte identiske med en enkelt ejerform således at parcelhuse næsten udelukkende er ejerboliger, mens etagehuse kan bestå af ejer-, andels- eller lejerboliger.” (Andersen, 2005 p 31)

For et praktisk formål er fordelen at der etableres en klar adskillelse, men faren er, at den samme adskillelse medfører en dikotom og essentialistisk tænkning, hvor udgangspunktet er forestillingen om, at det sociale og materielle i byen optræder som to selvstændige og forskelligartede enheder, hvis samspil det da drejer sig om at afdække. Adskillelsen mellem det sociale og materielle kan omvendt opfattes som en i denne sammenhæng ikke nødvendigvis frugtbar analytisk skelnen, idet den ikke synes specielt egnet til at identificere centrale dynamikker i f.eks. rummets skabelse.
De øvrige forfattere foretager ikke denne skelnen. Helt overordnet kunne man sige, at der udvikles begreber, der søger at indfange skillelinjer i de altid både sociale og materielle processer. Der findes klarest hos Harvey og Bourdieu betegnelser, der identificerer, hvornår det primært er det sociale og hvornår det primært er det stedlige, der er i analytisk fokus.
I studier af byen og byudviklingen bringes mange forskellige betegnelser og analytiske figurer, herunder mulige kombinationer af de ovenstående i spil. Denne foretagne begrebsskelnen skal, frem for, at et begreb eksklusivt vælges, særligt anvendes til analytisk at skelne mellem forskellige måder at betegne og forholde sig til rummet på.

Byen som netværksby

I Chicagoskolen blev byen søgt bestemt som en social organisme, hvis form med en både funktionel og social differentiering på trods af den stadige vækst gennem koncentration, decentralisering og ”succession”, blev genskabt.

Den ene side af den teoretiske udvikling i bysociologien, der op til 1960’erne baserede sig på Chicagoskolens udgangspunkt (Hamnett, 1996b p 10) har bestået i en hård kritik af det teoretiske grundlag for forståelsen af byen med afsæt i den kritiske bysociologi, der afløste det human-økologiske udgangspunkt. Først og fremmest fører kritikken til et opgør med, at byens struktur og processer ses som naturlige og byinterne processer.

Den anden side af den teoretiske udvikling har beskæftiget sig med forandringer i byen. En væsentlig forandring, der i amerikanske byer optræder allerede fra 1930’erne er den såkaldte ”suburbanization” eller forstadsdannelse, der muliggøres af ændrede transportforhold, forandrer den relativt afgrænsede industriby. Med industribyens forandring mod det, der benævnes den postindustrielle by, den informationelle by og den globale by forandres, hævder f.eks. Gottdiener, hele bystrukturen. Der opstår en regional multikerne-bystruktur, hvor det ikke længere er meningsfuldt at forstå den enkelte by som en isoleret enhed.

> ”Today the city has exploded. There is no focus or “downtown”, as there was in the past. People live and work in widely separated realms. Most of the U.S. population is urban, so most live in or near some city. But progressively fewer people each year live within the large central cities that were the population foci of the past. Instead, we now call home the expanding regions of urbanization that are associated with a mix of cities, towns, suburbs, and exurban areas. This new form of settlement space is called the multicentered metropolitan region (MCMR), and is the first really new way people have organized their living and working arrangements in 10,000 years.” (Gottdiener & Hutchison, 2006 p 5)

Gottdiener finder, at denne regionale multikerne-bystruktur udgør den seneste af de forskellige bud, der er på bymodeller, d.v.s. efter Burgess og Hoyts[85] bud på bymodeller (Gottdiener & Hutchinson, 2006 p 55). En konkurrende teoridannelse anvender begrebet ”metapolisering” om udviklingen af den grænseløse by (Juel Clemmensen & Albertsen, 2011). I lighed med Gottdieners hævdelse af, at der med den ”multicentered metropolian region” er tale om en helt ny type by- og arbejdslivsform, hævdes det, at ”metapoliseringen” udgør den tredje urbane revolution, der vil forme nye urbane former.

> ”Metapoliseringen kan beskrives som en dobbelt proces, som både inkluderer metropolisering, altså en bys ekspansion ud i de omkringliggende områder, og formation af nye typer af urbane rum – ”metapolen”, en byagglomeration uden ét dominerende center.”(Juel Clemmensen & Albertsen, 2011 p 11)[86]

[85] Hoyt har udviklet en såkaldt sektormodel for bystrukturen, der modificerer Burgess oprindelige idealtypiske bymodel. Der er først og fremmest tale om en modifikation af placeringen af den såkaldte ”factory zone”. Hoyt argumenterer for, at denne, i steder for at udgøre en ring om bymidten kan være placeret i sektorer. Se f.eks. http://www.bbc.co.uk/schools/gcsebitesize/geography/settlement/urbanmod_medcrev1.shtml

[86] Det kan noteres, at Gottdiener, med brug af andre begreber, påpeger omtrent samme udviklingstræk

Et i de senere år udbredt begreb er ”netværksbyen” (Blokland-Potters & Savage, 2008; Castells, 2003; Graham & Marvin, 2001; D. Massey, Allen, & Pile, 1999; R. G. Smith, 2003; Thrift, 2009).

Begrebet om netværksbyen er både inspireret af globaliseringen, hvor byen anskues i lyset af de strømme (økonomiske, informationsmæssige, transportmæssige, eller penge, magt og symboler (Castells, 2003 p 2)) o.s.v.), der forbinder byer og steder i byer og som i stigende grad omfatter det globale og kritik, der fører til ændrede udgangspunkter for, hvordan en by teoretisk kan bestemmes. Lidt forenklet kan det fremhæves, at teorikomplekser, der på den ene side er egnede til at indfange det sproglige, formsmæssige, kulturelle og symbolske og på den anden at integrere det teknologiske og den teknologiske udvikling, har vundet frem som væsentligt grundlag for bestemmelsen af byen til forskel fra det strukturelt og marxistisk orienterede teoretiske grundlag, som har domineret i en forholdsvis lang periode fra 1970’erne og frem. F.eks. Castells kan måske placeres på grænselinjen mellem disse.

Set i relation til industribyen og den teoretiske tolkning af denne, er det særligt forestillingen om, at byen udgør én enhed, der problematiseres med begrebet om netværksbyen. Byen som én enhed med en klar kerne kan også, i lighed med hvad Gottdiener fremhæver for den regionale multikernebystruktur, betegnes som en monocentristisk by, mens netværksbyen er en polycentristisk by (O. B. Jensen, 2012 p 2).

Graham og Marvin tilføjer, at byen kan betragtes som udviklet fra en ”unipleks” til en ”multipleks” (Graham & Marvin, 2001 p 205) og til en opsplittet by. De analyserer – til forskel fra Castells – ved at udforske historien om ”constructing the modern networked urbanism” både netværk i og mellem byer. Som hos Castells tillægges den teknologiske udvikling – i et samspil med det sociale – en afgørende betydning for forståelsen af byen: dens udvikling og dens netværk.

Udgangspunktet for udforskningen er opbygningen af infrastrukturelle netværk i industribyen. I perioden 1850-1960 var byerne domineret af infrastrukturelle og teknologiske investeringer, der sigtede på en omfattende skabelse af netværk af f.eks. veje, kloakker, elektricitetsforsyning, transportmuligheder etc.

> “Between the mid nineteenth century and the mid-1960s a dominant rhetoric of the modern planning existed in the West which idealized the notion of the orderly, unitary city, tied together by a visible and non-visible web of standardized infrastructure grids. Through reason and democracy modern urban planning purported to “produce a coordinated and functional urban form organized around collective goals” (..)”(Graham & Marvin, 2001 p 62)

De fremhæver udviklingen af byen med byplanlægningen og nationalstaten som to sider af samme sag. Den centraliserede byplanlægning blev både understøttet af og understøttede nationalstatens udvikling. Opbygningen af den moderne (industri-) by sker på et ”ideal of the integrated, networked city” (Graham & Marvin, 2001 p 42)

> ”Both realms, in fact – infrastructure development and urban planning – were constructed as key elements of the broader project of modernity, as Enlightment ideals of universal rationality, progress, justice, emancipation and reason were applied to all areas of social life.” (Graham & Marvin, 2001 p 41)

Såvel byplanlægningens grundlag som det udgangspunkt, at det infrastrukturelle netværk, som er offentligt styret og produceret, møder fra slutningen af 1960'erne og frem modstand fra forskellige sider. Det fremhæves dels, at en række antagelser bag den tilsyneladende neutrale netværksskabelse, byggede på nu forældede kulturelle værdier (f.eks. familien med den mandlige forsørger) og dels, at der med stigende udgifter til opretholdelse opstod krav om liberalisering.

> "Most of the central tenets of the ideal – the need for public or private infrastructural monopolies, for singular and standardized technological grids across territories, for the "binding" of cities into supposedly "coherent" entities – became deeply problematic and difficult to defend. Twenty years later, as privatization, liberalization, globalization and the application of new technologies weave across the planet, fewer and fewer cities, regions and countries continue to develop in isolation from these critiques, along the "pure" lines of the modern integrated ideal."(Graham & Marvin, 2001 p 91)

Med den stigende privatisering og liberalisering – og i kobling med nye teknologiske landevindinger – opstår der andre og langt mere differentierede krav til det infrastrukturelle netværk. Det indtræder en stigende tendens mod, at de infrastrukturelle netværk bliver afkoblede (unbundled). Der er forskellige former for afkoblinger, der kan føre til restrukturering af byen, og Graham and Marvin udvikler begrebet om "infrastructural bypass" for at indfange de former, hvori afkoblingen kan ske. Der peges på "local bypass", der beskriver en situation, hvor der udvikles parallelle infrastrukturelle netværk, der alene retter sig mod "værdifulde brugere" og forbigår de, der ikke er det. "Glocal bypass", der beskriver en udvikling, hvor lokale værdifulde brugere opnår mulighed for indgå i globale infrastrukturelle netværk og interaktioner (f.eks. prioritering af lufthavne frem for lokaleinfrastrukturelle løsninger). "Virtual network bypass", hvor moderne kommunikationsteknologi anvendes til at distribuere konkurrerende service indenfor et eksisterende netværk (Graham & Marvin, 2001 p 167).
Der er med andre ord opstået mulighed for en infrastrukturel udvikling, der netop ikke – som i den moderne industriby – tænkes at "dække" alle eller dække alle på samme niveau. Frem for et infrastrukturelt transportnetværk, der f.eks. tilsigter at forbinde byen internt eller byer i samme region, kan særlige interesser som f.eks. flyforbindelse til globale metropoler præge udviklingen.
Derfor kan netværksbyen med tendenser mod afkoblede netværk i et samspil med den sociale differentiering i byen udvikle sig til en opsplittet by. Der kan vises eksempler på [87], at der f.eks. opstår løsrevne (secessionary) rum i byen[88], der tenderer mod internt at blive forbundne med lignende områder og øvrige faciliteter for samme gruppe, men fortsat afkoblet fra andre rum og befolkningsgrupper. Offentlige rum og faciliteter, der kan bruges af alle, tenderer mod at svinde ind.
Netværksbyen tenderer mod med netværks af- og genkoblinger at blive et helt andet socialt fænomen end den moderne industriby. Dette både i form, sammenhæng og i relation til demokratiske og styringsmæssige ideer.

Teoretisk knytter forfatterne sig både til en tværdisciplinær tilgang og søger at koble flere forskellige teoretiske tilgange, herunder "Theories of large technical systems (LTSs), Actor network theories (ANT), Theories of changing political economies of capitalist infrastructure, Relational theories of contemporary cities" (Graham & Marvin, 2001 p 179)

[87] Det kan fremhæves, at eksemplerne primært er hentet fra den angelsaksiske verden samt Sydamerika, Afrika og Asien, ikke udenfor den angelsaksiske del af Europa.
[88] F.eks. i form af etablering af sammenhængende bolig, forretnings- og fritids faciliterede områder til middelklassen tæt på men samtidig afgrænset fra f.eks. nærtliggende "dårligt stillede områder i bycentre

Den forandring fra den uniplekse til den multiplekse by, der ses som et resultat af byudviklingen, illustreres af følgende figur:

Figur 2-4 Den uniplekse og multiplekse by

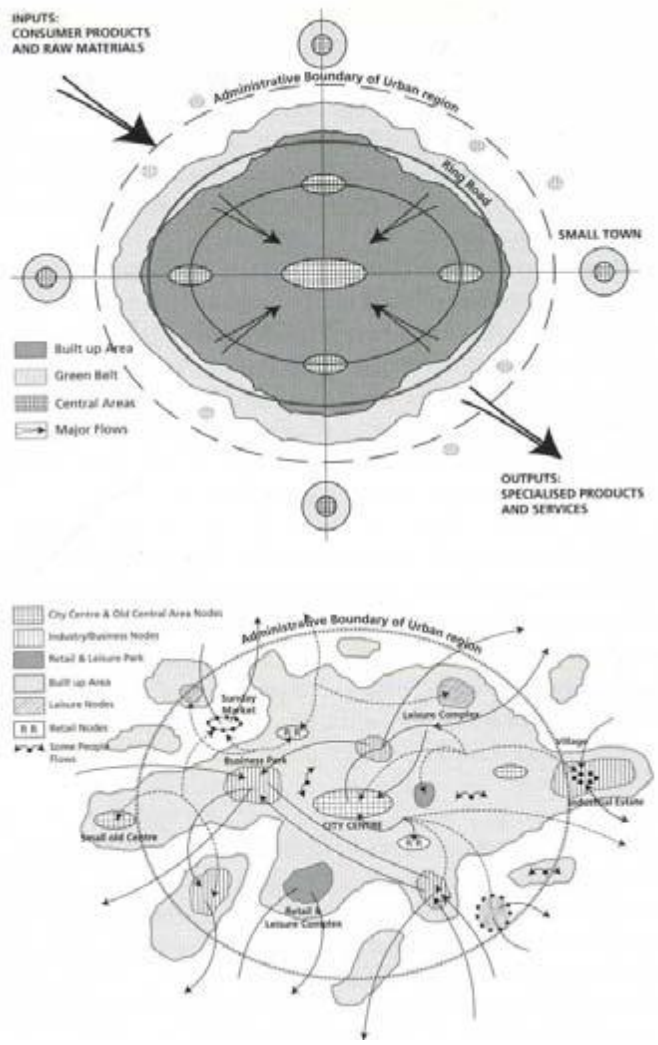

(Graham & Marvin, 2001 p 205)

Jensen understreger de betydningsfulde forandringer ved at henvise til Pinellas figur, der skal illustrere forandringen fra at anskue byen ud fra en i fysisk forstand tæthedens logik til en logik, hvor det er forbindelseslinjerne, der er afgørende for "tætheden". (O. B. Jensen, 2012 p 5)

Figur 2-5 Begreber for spatial konfiguration

Fig. Conceptions of spatial configuration On the left, a 'homogeneous conception,' where proximity is even as spaces are located 'next to each other'. On the right, a heterogeneous conception, a consequence of the insertion of communication technologies; here, proximity is determined by the medium of communication.

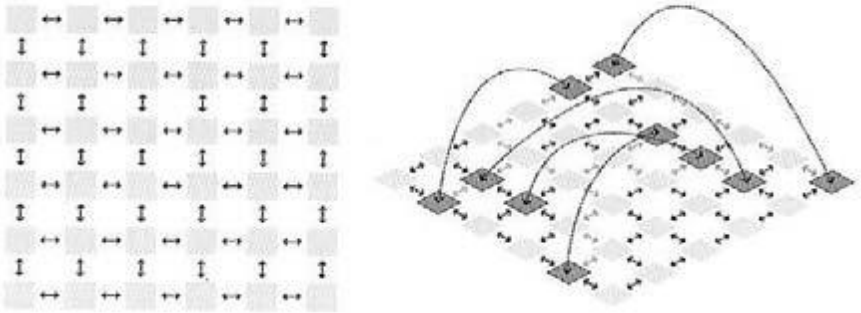

(O. B. Jensen, 2012 p 5)

Set i relation til begrebet om rum, som det blev behandlet i forrige afsnit, angår de forandringer, der beskrives bl.a. etableringen af nye former for rum. F.eks. ”globale” rum som hos Castells beskrives som strømmenes rum, men som jf. Graham og Marvins beskrivelse af udviklingen, også kan omfatte en række andre rum, hvis skabelse indiceres af de ændrede infrastrukturelle netværk. Med afsæt i Masseys begrebsliggørelse af byen:

> ”We might, then, initally conceptualize the city, as a specifically spatial phenomenon, as a region of particularly dense networks of interaction, from which emerges intense effects, set within areas where interaction are more sparse and spaced out” (D. Massey, Allen, & Pile, 1999 p 160)

- tilføjer Graham og Marvin, at der opstår en anden form for (mulig) tæthed og afstand -jf. den mulige afkobling – der konkurrerer med den traditionelle fysiske tæthed/afstand.

I relation til Bourdieus begreb om socialt rum, der uproblematisk har kunnet forudsætte f.eks. den nationale afgrænsning og som er blevet anvendt i bymæssige afgrænsninger, kan man herved også pege på stigende udfordringer for afgrænsning af magtens felt mv.

Omvendt kan der f.eks. ikke hos Graham og Marvin findes nye typer af eller forudsætninger for studiet af den sociale og kulturelle differentiering. Det er i deres fremstilling det social-teknologiske perspektiv, der udfoldes, frem for en mere omfattende kobling mellem sociale og teknologisk drevne differentieringsprocesser. I denne sammenhæng er det klart et bidrag til forståelsen af byens udvikling, at udvikling i infrastrukturelle netværk kan forandre og forstærke de sociale differentieringsprocesser. Set i relation til interessen i at studere den sociale differentiering, er analysens optik imidlertid ikke tilstrækkelig. Forskellige mulige sociale skillelinjer forudsættes frem for at blive analyseret. Den sociale differentiering behandles som et allerede eksisterende fænomen, der dernæst kan påvirkes af udviklingen i det infrastrukturelle netværk. På den ene side, kan det betragtes som afgørende at behandle infrastrukturelle netværk som koblinger, der sættes af såvel humane som ikke-humane agenter, men på den anden side er der en tendens mod at de inter-humane processer herved falder ud af fokus.

Udtrykt med Castells begreber ”strømmenes rum” og ”stedernes rum” kan man spørge, om analyse af strømme og forbindelseslinjer mellem steder, ikke i analyser, der som hos Graham og Marvin meget ambitiøst sigter på at kombinere humane og non-humane agenter, kommer til at udelade, hvad der skaber den sociale komposition mellem de stadig mere uafhængige steder, dvs. om ”stedernes rum” ignoreres som interessante.

Der er formentlig ingen tvivl om, at der ville kunne opnås en mere fuldstændig analyse af det spatiale aspekt af den sociale og kulturelle differentiering, hvis analysen også inddrog den forandring i felter, som kan formuleres med afsæt i Bourdieu og den forandring og multiplicering i (infrastrukturelle) netværk i byerne, som beskrives af Graham og Marvin.

Det er imidlertid af omfangs- og datamæssige grunde ikke muligt her at analysere udvikling med afsæt i disse begreber.

Udviklingsdynamik og social og spatial differentiering

Indledning

Med henblik på at at udvikle det analytiske grundlag for de konkrete analyser af byen, skal tre forskellige perspektiver på byens differentieringsformer og – processer behandles. Det er valgt at søge at udskille tre differentieringsformer, der er udvalgt med udgangspunkt i de teorikomplekser, som er særligt centrale i projektet: 1) Chicagoskolens bysociologiske teori, der særligt karakteriseres ved den traditionsbaserede kulturelle differentiering, 2) teorier om social polarisering, der særligt karakteriseres ved at forholde sig til et udviklingsdynamisk perspektiv og beskæftige sig med økonomiske og klassemæssige differentieringer, samt 3) nyere sociologiske relationelle teorier, hvor Bourdieu står særligt centralt og som ”favner” både økonomisk og klassemæssige og kulturelle differentieringer. Det sidste dog primært i form af, hvad der set i relation til en traditionsbaseret kulturel differentiering, her betegnes som en moderne kulturel differentiering. Med betegnelsen differentieringsformer søges særkender ved måden at tænke og begrunde social og kulturel differentiering udskilt fra hinanden. I den logik er de forskellige differentieringsformer forbundet til forskelle i differentieringsprocesser eller -mekanismer, der f.eks. både forbindes til primærrelationers sfære og markedet.

Differentieringsformer og -processer anses i denne sammenhæng som helt centrale for udviklingen af et analytisk perspektiv på byen og ikke mindst dens udvikling. Sociale og spatiale differentieringsprocesser må ses som konstant aktive processer, der former og omformer byen og byens rum. Ethvert forsøg på at styre byudvikling eller sociale processer i byen vil i et eller andet omfang forholde sig til forestillinger om, hvilke typer af sociale og spatiale differentieringsprocesser, der ”er i spil”.

Det skal præciseres, at det er sociale (inkl. socioøkonomiske) og kulturelle differentieringsformer, der her behandles. Dette til forskel fra f.eks. funktionel differentiering (f.eks. funktioner som bycenter, som industriområde, som transportcentrum etc. til forskel fra boligområder). Den funktionelle differentiering vil blive inddraget på et mere overordnet niveau jf. Burgess zonemodel. Det er imidlertid den sociale og kulturelle differentiering, der knytter sig til boligområder, der her er af særlig interesse.

Det er en uafgrænselig opgave at beskæftige sig med alle former for og niveauer i denne type processer. Det strategiske valg består da også i at udvælge differentieringsformer og -processer, som er egnede til analyse af den type data, der her er afgrænset. Det der herved særligt fravælges, er de mere specifikke differentieringer, som f.eks. kan afdækkes i etnologiske eller antropologiske studier.

1. Chicagoskolen - oprindelseskulturelle differentieringer

Differentieringsprocesserne i Chicagoskolen kan primært karakteriseres som kulturbaserede. Der er dog også tale om, hvad man kunne kalde funktionelle differentieringer og – som det sås ovenfor – mere indirekte henvisninger til den socioøkonomiske situation.

Differentieringsprocesserne er hos Burgess for det første knyttet til zoneinddelingen, der udfolder sig i byens koncentriske cirkler. De overordnede begreber for de processer, der anvendes til at beskrive byens forandring er de økologiske processer: succession, segregation, centralisering og decentralisering.

Skabelse og forandring af zonerne og skillelinjerne imellem disse sker såvel med henvisning til det funktionelle, arbejdsdelingen og den markedsmæssige konkurrence[89]. I relation til det funktionelle ses skillelinjen mellem hhv. bycentret, der etableres som et politisk, kulturelt og økonomisk center, fabriksområder, der på det tidspunkt etableres forholdsvis centralt i byen og boligkvarterer, der i zonemodellen omringer den centrale del af byen. Dertil kommer naturligvis transport og kommunikationsveje.

Den funktionelle differentiering har et samspil med den markedsmæssige differentiering, idet f.eks. bycentrets vækst og fortrængning af andre funktioner i ”zone of transition” ses som et resultat af den konkurrencemæssige situation. Der etableres forskellige grundpriser i forskellige dele af byen, og hermed en opnås konkurrencemæssig fordel for de økonomisk stærke til f.eks. at etablere sig i ”the loop” samt at udvide denne. Differentieringen mellem ”workingmen’s zone” og ”residential zone” ses som henvisende til en differentiering, der er knyttet til arbejdsdelingen. Det er ikke en differentiering, der uddybes nærmere af Burgess, men når ”residential zone” beskrives som drømmelandet set fra de mere ydmyge zoner, så er det en indirekte henvisning til givne statusmæssige eller socioøkonomiske forhold som bestemmende for adgangen hertil.

De differentieringsmekanismer som i særlig grad forbindes med Chicagoskolen er imidlertid de, der kunne betegnes som kulturelle, etniske eller nationale og som i lyset af andre forståelser af det kulturelle skal benævnes oprindelseskulturel differentiering. Disse differentieringsprocesser må ses som nogle, der foregår <u>indenfor</u> ”workingmen’s zone” og ”zone in transition” – og ikke i ”residential zone”- og denne traditionskulturelle eller <u>oprindelseskulturelle differentiering</u> er direkte forbundet med begrebet om ”<u>community”</u> eller lidt udvidet <u>”natural areas</u>”. De helt centrale mekanismer i skabelsen af den oprindelseskulturelle (etniske, nationale) differentiering ses som den (evt. gensidige)

[89] Man kan måske sige, at ”space” initialt identificeres med ”place” således, at det sociale ex post bringes ind i analysen via den sociale og kulturelle differentiering og først herefter producerer ”space”, f.eks. i form af enklaver eller ghettoer.

tiltrækning til noget kendt (sprog, vaner, traditioner etc.) og til evt. allerede etablerede forbindelser og relationer (slægt, hidtidige venner og bekendte). Differentieringsprocesserne udgør således et led i (gen)skabelse af lokalsamfund og opretholdelse af identitet[90].

Denne – kun indirekte – beskrivelse af den kulturelle differentierings zonespecificitet, efterlader spørgsmålet om en mulig sammenhæng mellem kulturel og socioøkonomisk differentiering ubesvaret.

Chicagoskolen udvikler ikke begrebet om "space" eller rum, men med Parks betegnelse af disse lokalsamfund som "natural areas" - en betegnelse, der også henviser til, at den kulturelle differentiering er umiddelbar forventelig – markeres det, at det sociale og fysiske rum i Chicagoskolen helt primært består i en videreførelse af Thomas og Znanieskis lokalsamfund. Det er således her – til forskel fra andre bestemmelser af det fysiske rum – den sociale organisering, der afgrænser og sammenbinder det fysiske rum.

Denne type afgrænsning synes at have haft stor udbredelse, f.eks. forbindelse med social indsats i boligområder, der benævnes lokalsamfundsarbejde.

Ligeledes kan det påvises, at denne type opfattelse fortsat synes at have grobund f.eks. i nogle opfattelser af social kapital[91]. Begrebet om rum, som det tidligere er behandlet, foretager ikke denne type adskillelse/udskillelse, og det understreges af senere forskning, at den ikke ses som anvendbar i den postindustrielle eller informationssamfunds skabte by, hvor den stadige omdannelse af byen, forholdsvis hurtige udskiftninger af beboerne og ændrede typer af netværk (Bennett, 2009 p 10) ikke danner basis for en generel lokalsamfundsbaseret byopdeling.

Der kan knyttes endnu en type differentieringsproces til Chicagoskolen, nemlig den, der er knyttet til sociale problemer. Den skal behandles senere.

2. *Social polarisering - udviklingsdynamik og økonomisk/klassemæssige differentieringer*

Teorier om social polarisering (P. Marcuse, 1989; P. Marcuse & Van Kempen, 2000; Mollenkopf & Castells, 1991; S. Sassen, 2001) bygger videre på grundlæggende antagelser fra den kritiske bysociologi, som også Lefebvre og Harvey tilhører. Det er en vanskelig eller umulig opgave at foretage en fuldt holdbar skelnen mellem teorier om social og spatial differentiering indenfor denne hovedretning. Det skal jeg vende tilbage til.

Helt centralt er antagelser om kapitalens eller markedsøkonomiens globale karakter, idet hele udgangspunktet er, at ikke blot byer og regioners vækst eller indskrænkning er direkte påvirket af den ulige udvikling i kombination med den enorme restrukturering og øgede globalisering, der særligt har fundet sted i 1900 tallets sidste del.

[90] "He has been accustomed to such social response and recognition as only a primary group with old social bonds and uniform attitudes can give" (Thomas & Znaniecki 1996 (1918-1920)/f p 1512)
[91] Se f.eks. Blokland og Savage's diskussion af Putnams forståelse af social kapital (networked urbanism 10)

I den kritiske bysociologi er et centralt udgangspunkt videre, at den grundlæggende organisation i den kapitalistiske produktionsmåde og de hermed afstukne handleimperitiver, konstruerer og reproducerer særlige differentieringer som f.eks. klasser, kapitalgrupper etc. I samspillet mellem denne produktionsmåde og det spatiale, er det især begrebet om den ulige udvikling, der har præget den tidlige kritiske tilgang.

Idet kapitalismen er grænseløs – eller global – og med nødvendighed vækstorienteret, vil byer og disse spatiale differentieringer i stigende grad[92] være tæt forbundet med den grundlæggende organisering og differentiering, der følger heraf og med de kapitalbevægelser, der på givne tidspunkter karakteriserer denne.

I teorier om social polarisering er udviklingsdynamikken, som antages at påvirke eller bestemme den sociale og spatiale polarisering i byen, det centrale fokus, og det er samtidig den globale kapitalisme eller markedsøkonomi, der udgør det mest centrale niveau for analyserne. Det er i dette fokus bestemte typer af forklaringer og analytiske figurer, der understreger særlige differentieringsformer, som herved tendentielt kan udskilles og knyttes til teorier om social polarisering.

Tendentielt findes der her en økonomisk og/eller klassebaseret determination af de spatiale differentieringsprocesser. Klassebegrebet kan være baseret på såvel Marx som Weber. Der sluttes fra ændrede sociale differentieringer til ændrede spatiale differentieringer, om end disse mere specifikt kan antage lidt forskellige former. Dominansen af den økonomiske klassemæssige struktur (dog suppleret med etniske/racemæssige differentieringer) i den udviklingsorienterede forklaring, synes i teorier om social polarisering at overskygge et mere udviklet begreb om rum og sted, således som vi finder det hos Harvey.

På den ene side er det i disse teorier vi – i forlængelse af kritisk bysociologi mere generelt – finder det klareste fokus på sammenhængen mellem klasse- og indkomstmæssige forhold og byens struktur som spatialt differentieret og segregeret. Som empirisk konstaterbar sammenhæng – rige kvarterer, fattige kvarterer o.s.v - kan den betragtes som anerkendt i alle teorier om byen.

Der er ingen tvivl om, at markedsvilkårene og spørgsmålet om, hvad en given klasse- eller erhvervsmæssig stilling og indkomst kan eller ikke kan give adgang til, står centralt i de ræsonnementer, der gennemføres. Den videre logik er kun på det abstrakte plan knyttet til omfanget af den økonomiske formåen i kobling med allerede etablerede eller mulige funktionelle og stedlige differentieringer i byen (market segregates by prices). De – delvist kontingente – mest attraktive steder er etableret eller etableres i denne logik som dyre områder og de mindst attraktive som billige områder.

På den anden side bliver det således ikke klart, hvordan denne sammenhæng bliver subjektivt formidlet, samt hvilken karakter, afgrænsning og komposition af spatiale rum, der bedst kan begrundes som relevante i denne sammenhæng.

En delvis undtagelse er dog Castells, der inddrager det subjektive niveau i teorier om identitet og modstandsformer (Castells, 2010) og gennem begreberne om strømmenes og stedernes rum (Ca-

[92] Ifgl. Harvey har der – p.g.a. transportomkostninger o.l. – ofte kunnet etableres et relativt monopol knyttet til stedet. D.v.s. at organisering byer i nogen udstrækning har været beskyttet af den begrænsede konkurrence udefra.

stells, 2003)[93], danner en overordnet teori om komposition af spatiale rum i den informationelle by. Der er samtidig tale om teorier formuleret på et meget abstrakt niveau.

Med dette udviklingsdynamiske og strukturorienterede fokus adskiller teorien om social polarisering sig særligt fra Chicagoskolen, der netop kritiseres for alene at behandle byens spatiale differentieringsprocesser som processer, der kan forstås indenfor byens egne rammer. Samtidig kan teorier om social og spatial polarisering opfattes som mindre udviklet i.f.t. en forståelse af den spatiale differentiering.

3. Bourdieu - klasser og moderne økonomiske og kulturelle differentieringsprocesser

Set i relation til differentieringsprocesser i teorier om social og spatial polarisering er Bourdieus særlige styrke, at det i teorien udfoldes, hvordan objektivt funderede differentieringsprocesser udspiller sig på det subjektive niveau. Derudover er det naturligvis væsentligt, at der som tidligere vist kan opereres med en homologi mellem det sociale rum og det fysiske eller geografiske rum.

Når man i den spatiale differentiering primært baserer sig på ”market segregates by prices” (P. Marcuse & Van Kempen, 2000; O'Loughlin, J. and Freidrichs, J., 1996), indebærer det en indirekte henvisning til det frie valg. Med afsæt i studiet af social polarisering, vil man naturligvis kunne være opmærksom på de begrænsninger, der i en ”nedre position” er for dette valg. Det er f.eks. blevet behandlet i begrebet om ”choice constraint”[94] (S. J. Smith, 2002), og udtrykker, at ”valget” for nogle kan nærme sig et ”ikke-valg”.

Bourdieu problematiserer imidlertid det frie valg på helt andre præmisser, der inkluderer, men bevæger sig langt ud over økonomiske begrænsninger i valgmuligheder. Denne problematisering baserer sig på de formulerede sammenhænge mellem smag og de distinktioner, denne udøver og de relative positioner i det sociale rum.

> ”Taste is an acquired disposition to”differentiate” and ”appreciate” , der, idet den beror på de i habitus skabte skemata, der er forbundet med en “function below the level of consciousness and language, beyond the reach of retrospective scrutiny or control of the will” (Bourdieu, 1984).

Smagen (i omfattende betydning) udfoldes i den sociale praksis som bestemte måder at skelne mellem godt og skidt, smukt og grimt, lækkert og ulækkert, rigtigt og forkert osv. på basis af indlærte og udviklede skemata. De skemata, der udgør et mønster i smagspræferencerne, optræder som bestemte dispositioner ift. handlinger og handlingsmuligheder i forskellige felter, og derfor bliver den sociale praksis også en differentierende praksis. Men, og det er en af Bourdieus væsentlige pointer set ift. markedsvalget, vil det være teoretisk fejlagtigt og simplificerende at søge at forstå et valg, f.eks. et valg af bolig, som et rationelt og bevidst kalkuleret valg (hvad det selvfølgelig godt kan være på et vist niveau), fordi man herved overser betydningen de socialt og kulturelt skabte forudsætninger for de valg, der foretages. Dvs.at der bortses fra de dispositioner, der fører til præferencer og positioneringer, der er så givne, at de netop ikke optræder eller (kan) opleves som valg. Det er netop

[93] Castells henviser i sin teoriudvikling til Harvey

[94] Smith peger på, at det forhold, der gælder de med laveste indkomster, at “choices are highly limited, leads many authors to focus more on sources of ‘constraint’ than on elements of ‘choice.’” (S. J. Smith, 2002 p 4)

forskelle i de socialt skabte forudsætninger, der viser sig i forskellige subjektive smagspræferencer, Bourdieu søger at analysere.

Antagelsen er, at forskelle i smag og de differentieringer, der foretages, skal ses i en kontekstbaseret og relationel logik, hvor forskelle i positioner i det sociale rum, hvis væsentligste dimensioner er kulturel kapital og økonomisk kapital (disses volumen og fordeling), også vil udtrykke sig i tilsvarende forskelle i smag og smagspræferencer. Det mere konkrete udtryk herfor er en homologi mellem det sociale rum og livsstilenes rum formidlet af agenternes habitus, der fungerer både som "distinkte og distinktive" (Bourdieu, 2003 p 24):

> "Men det væsentligste er at de forskelle der kommer til udtryk i ens praktik, i de goder man besidder, og i de holdninger, man giver udtryk for, bliver symbolske forskelle og konstituerer sig som et egentligt sprogsystem (langage) når de opfattes gennem disse sociale forståelseskategorier og disse principper for hvordan verden skal anskues og opdeles."(Bourdieu, 2003 p 24)

Selvom smagen netop kan bestemmes som forskellig, konstitueres der, som tidligere behandlet, samfundsmæssigt en dominerende smag, dominerende sæt af klassifikationer og særligt anerkendte evner til af differentiere.

Homologien mellem det sociale rum og livsstilenes rum eller mere generelt det symbolske rum er empirisk eftervist af både Bourdieu og i en række andre undersøgelser (Harrits; L. Rosenlund & Prieur, 2007; L. Rosenlund, 2000).

Der kan fremhæves en række træk, som er både teoretisk og empirisk begrundede, og som kan anvendes for at forstå betingelser og præferencer af betydning for den spatiale differentiering. Selvom smag m.h.t. bolig og byrum ikke udgør en del af Bourdieus udforskning af smag, så tilsiger homologien mellem de forskellige kulturelle felter (Bennett, 2009), at sådanne systematiske forskelle også gør sig gældende m.h.t. bolig og byrum. Derfor kan undersøgelser af homologien mellem socialt rum og rummet for livsstile i nogen udstrækning anvendes til at beskrive sandsynlige fordelinger mv. i byrummet.

Bourdieu opdeler befolkningen – på et bestemt tidspunkt og et bestemt sted – i de tidligere omtalte teoretisk definerede klasser. Der foretages en vertikal opdeling i den dominerende klasse, den mellemliggende klasse og arbejderklassen og disse inddeles igen horisontalt i vægt på økonomisk kapital, evt. balance mellem økonomisk og kulturel kapital og vægt på kulturel kapital.

Den klasse, der besidder stor økonomisk kapital, men mindre kulturel, har forudsætningerne for at vælge "det mest attraktive" eller "det bedste". Det mest attraktive eller det bedste, må her forstås både med afsæt i de klassifikationsskemata, der er en del af habitus og som samtidig er formet af den distingverende logik, dvs. i den logik, hvor der vælges noget særligt, der signalerer adskillelse fra de, man positionsmæssigt adskiller sig fra. Det fremhæves, at der her være en tendens til at vælge det mere klassiske, anerkendte, kostbare og sikre[95]. I det fysiske rum, hvor der på forhånd findes en differentieret struktur, der angiver de differentierede muligheder, kunne dette pege mod valg af sikre eller traditionelle attraktive områder, f.eks. som de findes i de gamle forstæder eller særlige områder i midtbyen.

[95] En sådan karakteristik skal principielt kunne eftervises i enhver ny undersøgelse.

Den gruppe, der besidder høj kulturel kapital – men mindre økonomisk kapital – foretrækker ifgl. Bourdieu ofte det mere asketiske, men vil samtidig være de, der særligt kan nydefinere ”god smag”. Samme gruppe må antages at være særdeles central i skabelsen og redefineringen af de attraktive steder – til forskel fra de ikke attraktive steder – i byen. Det klassiske eksempel er, at kunstnerkvarterer bliver attraktive kvarterer. Gentrificeringsprocesser kan – med mindre der er tale om store planlagte rydninger og genopbygninger – dårligt forstås uden henvisning til kulturel kapital. Kun med den kulturelle kapitals distingverende markører[96] kan personer flytte ind i områder, der ikke er attraktive og som er præget af nødvendigheden, uden herved at miste status og blive indoptaget i nødvendighedens praksis. Kulturel kapital kan også ses som differentierende indenfor attraktive områder. Der findes eksempler på områder, hvor det besluttes, at der kun må anvendes én type arkitektonisk stilart, og efterfølgende – som resultat heraf – bliver attraktive også for de, der besidder mindre kulturel kapital, men mere økonomisk kapital.

Den mellemliggende klasses smag, er ifgl. Bourdieu præget af den dominerende smag, men med begrænsninger, der sættes af et andet og ”mindre udviklet” klassifikationsskemata. Der er i højere grad tale om de økonomisk overkommelige ”efterligninger” af det, der er attraktivt i den dominerende klasse, end en distinkt ”egenkarakter” af smag. Det kan f.eks. peges på parcelhuset, der også adskiller sig fra den lavere klasse, der ofte er henvist til lejebolig.

De laveste klasser er præget af ”nødvendighedens valg”. Der er ikke her den samme type forholden sig til den dominerende kultur, som hos de mellemliggende grupper. Nødvendighedens valg beskrives som præget af valg af kvantitet frem for kvalitet og det umiddelbart nyttige og anvendelige, men samtidig forbundet med en smag, som gør, at f.eks. den store bøf, den magelige stol, den praktiske bolig o.s.v. foretrækkes frem for den forfinede (og sparsomme) ret, den designede stol og den avancerede bolig. ”Nødvendighedens valg” er ikke spændende eller udfordrende, og vil ofte af andre blive vurderet som vulgært. ”Nødvendighedens valg” har træk fælles med beskrivelsen af ”choice constraints”, men adskiller bl.a. ved at være formuleret i relation til de øvrige klasser og hermed også relationelt indkredset. Det er ikke mindst i lyset af både en økonomisk og kulturel dominans, der er grund til at understrege det relationelle perspektiv.

> ”Det sociale rum omslutter mig som et punkt. Men dette punkt er et *syns-punkt*, dvs. et syn set fra et bestemt punkt i det sociale rum, eller et *perspektiv*, der i sin form og i sit indhold er defineret af den objektive position det ses ud fra. Virkeligheden udgøres i første og sidste instans af det sociale rum, eftersom dette rum altid vil bestemme de forestillinger, som de sociale agenter kan have om det.” (Bourdieu, 2003 p 30)

Såvel Lefebvres som Harveys begreber om rum og processer, der knyttes til differentieringer i det sociale og fysiske, synes at have den relationelle tænkning herom fælles med Bourdieu, selvom disse også anvender helt andre begreber end Bourdieu i visse analyser. Set i relation til Lefebvre og Harvey begrebsliggør Bourdieu et analytisk udgangspunkt for studiet af relationelle differentieringsprocesser langt mere detaljeret.

Derimod kan man måske sige, at Harvey i højere grad end Bourdieu udvikler en teori om steder. Steder kan, som Harvey fremhæver, forlenes med en vis – socialt baseret - permanens (som aldrig kan blive absolut). Steder skabes med en vis permanens symbolsk og materielt (f.eks. bygninger,

[96] Og med den motivation, som ringe økonomisk kapital kan give

bygningskomplekser, infrastruktur o.m.a.) og hermed tildeles de værdi i de aktuelle sociale, kulturelle og økonomiske systemer, som har betydning for den efterfølgende sociale og stedlige organisering og differentiering. Ikke bare bygninger, men også placeringer af bygninger vil hermed i den aktuelle sociale organisering være kapitaliseret. I dette perspektiv skabes de spatiale differentieringer altid af de sociale processer og ikke af steders naturgivne forudsætninger. Disse naturgivne forudsætninger er ikke noget i sig, men i relation til f.eks. skiftende sociale organiseringer og ”behov” for f.eks. industriproduktion, der kan gøre forekomsten af bestemte mineraler central, ”behov” for transportmuligheder, der kan gøre havnemuligheder eller floder centrale, ønsker om smukke steder, der – fordi det smukke ikke er absolut - kan gøre både by, land, hav, skov, ørken o.s.v. centrale. Idet der imidlertid skabes den omtalte relative permanens, vil de spatiale differentieringsprocesser også altid have de to momenter, som består i den aktuelle dynamik i den sociale organisering og de naturgivne og historisk skabte stedlige forudsætninger.

Set i relation til Chicagoskolens traditions- eller oprindelseskulturelle differentiering, fremprovokeres forskellen mellem Bourdieus kulturafgrænsning i den kulturelle kapital i analyser af det sociale rum og det kulturbegreb, der danner basis for formuleringen af den traditionsbaserede kulturelle differentiering.

Som tidligere diskuteret danner f.eks. ”nationen” i ikke nærmere afgrænsning udgangspunktet for Bourdieus mest centrale analyse af det sociale rum (Bourdieu, 1984). Den kulturelle kapital anskues og analyseres i relation til dens udfoldelse og (gen)skabelse i de felter, der er de dominerende i dette samfund. Det indebærer, set i lyset af ”traditionskulturen”, at det her vælges at tilføje ”moderne” på denne kulturafgrænsning. Konkret kunne man også vælge – således som også Bourdieu flere gange har fremhævet det – at pointere, at der i den konkrete analyse er tale om fransk kultur på et bestemt tidspunkt. Dette ville imidlertid ikke omfatte anvendelsen af afgrænsningen af kulturel kapital i f.eks. nyere analyser.

Bennet m.fl har i lyset af globaliseringen og transnationaliseringen valgt at indføre nye differentieringer, som med en vis ret kan siges at henvise til ”oprindelseskultur”, idet kulturbetegnelser, der henviser til udvalgte store indvandrergrupper anvendes i konkrete analyser af smag i UK (Bennett, 2009). For så vidt som forskellige udtryk for ”oprindelseskultur” faktisk er udgrænsede (ikke tillægges værdi), vil de imidlertid ikke på det konkrete sted og til den konkrete tid indgå i den kulturelle kapital.

Differentiering i relation til "de dårligst stillede"

I Chicagoskolen henvises der til de dårligst stillede som placeret i "zone of deterioration" beliggende i "zone of transition", hvor også ghettoer befinder sig[97]. Der er her særligt tale om relativt nyindvandrede, de, der ikke kan klare sig og/eller de ekskluderede (f.eks. prostituerede, sindssyge, hjemløse) og sorte.

I den nyere litteratur bliver differentieringen i.f.t. de dårligst stillede i stigende grad knyttet til ghettodannelse eller dannelse af meget dårligt stillede områder.

I teorier om social polarisering fremhæves først og fremmest eksklusion og den dominerende kulturs diskrimination overfor f.eks. race, etniske grupper og religion (Hamnett, 1996b; Hamnett, 2003; P. Marcuse & Van Kempen, 2000; S. Sassen, 2000), som de markerede fravalg, der foretages.

Marcuse og van Kempen mener at kunne vise at storbyer er præget af ghettoer og i den nyere udvikling evt. også "excluded ghettoes" (P. Marcuse & Van Kempen, 2000)

> "A ghetto in general may be defined as a spatially concentrated area used to separate involuntarily and to limit a particular racially, ethnically or religious defined population group held to be, and treated as, inferior by the dominant society. But a new urban ghetto is developing, under the polarizing impact of current economic changes; we call it the excluded ghetto. I may be defined as a ghetto in which race or ethnicity is combined with class in a spatially concentrated area whose residents are excluded from the economic life of the surrounding society, which does not profit significantly from its existence." (P. Marcuse & Van Kempen, 2000)

Som tidligere berørt adskilles ghettoer fra enklaver derved, at enklaver udgøres af en selvvalgt spatial differentiering. Den meget makroorienterede fremstilling hos Marcuse og van Kempen, gør det imidlertid ikke ganske klart, gennem hvilke typer af differentierende processer, ghettoer og ekskluderede ghettoer dannes.

Gottdiener og Hutchinson mener ikke – som Chicagoskolen – at sociale problemer er specifikt forbundet med byen, men at de kan koncentreres her, og at problemer kan forstærkes af høj befolkningstæthed. De væsentligste differentieringer og problemer består ifgl. forfatterne i:

- racisme, der fører til segregation og udelukkelse af bestemte befolkningsgruppers muligheder for at udnytte de samfundsmæssige faciliteter. I USA er det fortsat segregation af den sorte befolkning, der er stærkest.

- fattigdom, der nok findes mange steder, men som koncentreres bestemte områder i storbyerne. Fattigdom forstås som et resultat af ulige udvikling og den deindustrialisering, som er en del af globaliseringen. Det sidste har ført til øget fattigdom, herunder til en større spredning også til forstæderne og hele byer, der har været stærkt baserede på industrivirksomheder.

- race og fattigdom er forbundet særligt i ghettoer i de indre byer, hvor deindustrialiseringen har ramt med stor arbejdsløshed til følge. Her udvikles tilstande, hvor også diskriminationen og segrega-

[97] Wacquant fremhæver, at der i Chicagoskolen ikke skelnes mellem ghetto og enclave. Der henvises imidlertid tilden noget senere Louis Wirth (L. Wacquant, 2004)

tionen er medvirkende til befolkningens dårlige kvalifikationer til at deltage på arbejdsmarkedet øges. Diskursivt er begrebet om ”underclass” (Wilson, 1987) i vækst som et begreb, der anvendes som reference til ”underserving poor”(Gottdiener & Hutchison, 2006)

- kriminalitet og stofmisbrug, der ofte indbyrdes forbundet og ses i sammenhæng med racisme, fattigdom og klassekonflikter. Voldskriminalitet er mest udbredt i ghettoområder, hvor det er farligst at leve – særligt for mænd omkring 20 års alderen. Kriminaliteten øver indflydelse på bylivet, idet offentlige steder kan blive farlige i stedet for at fungere som rekreative områder. Kriminaliteten i USA er imidlertid faldet og rapporteres som lavest siden 1974, samtidig med, at væksten i indsatte og fængselsvæsenet er steget enormt (Gottdiener & Hutchison, 2006). Særligt er gadebander knyttet til den sociospatiale fordeling, således som det allerede blev vist i Chicagoskolen (Trascher), men dannes nu primært af sorte og nyere grupper af indvandrere (eks. den spansktalende befolkning).

Wacquant – der i denne sammenhæng primært kan ses som repræsentant for nyere relationel sociologi - har særligt udforsket ”urban marginality”, der ses udfoldet i det, der bliver benævnt ghetto, banlieue, favela, socialt dårligt stillet område etc., som er områder, der befinder sig nederst i hierarkiet for boligområder og koncentrerer både negativ opmærksomhed (f.eks. ”no go” områder) og forskellige former for sociale problemer.

”Advanced marginality” indkredses som

> ”The novel regime of sociospatial relegation and exclusionary closure (..) that has crystallized in the post-Fordisk city as a result of the uneven development of the capitalist economies and the recoiling of welfare states, according to modalities that vary with the ways in which these two forces bear upon the segments of the working class and the ethnoracial categories dwelling in the nether regions of social and physical space.” (L. Wacquant, 2008, p 2-3)

Wacquant søger at konstruere et relationelt og analytisk ghettobegreb, der baserer sig på to centrale forhold: lukning og kontrol (L. Wacquant, 2004 p3).

<u>På den ene side</u> formulerer Wacquant med dette udgangspunkt et ”eksklusivt” begreb om ghettoen. Med afsæt i historien – og her ikke mindst historien om jødiske ghettoer[98] - fremhæver Wacquant ghettoen som den tvungne bomæssige afsondrerthed. Det er det omgivende samfund, der ønsker den etniske afsondrethed – der til tider har været manifesteret med mure omkring et ghettoområde – og herigennem søger at have kontrol med samme etniske gruppe. Hermed bliver ghettoen også forbundet med stigmatisering, begrænsninger, spatial indespærring og institutionel omslutning og det omgivende samfund søger på den ene side maksimal økonomisk udnyttelse og på den anden størst mulige begrænsning i kontakten med ghettobefolkningen. Disse forholdsregler indebærer samtidig, at ghettoen påtvinges en institutionel parallelitet, d.v.s. interne institutioner til regulering af indre forhold og relationer til omgivelserne. Ghettoen bliver gennem disse processer:

> ”a Janus-faced institution as it serves opposite functions for the two collectives that binds in a relation of asymmetric dependency. For the dominant category, its rationale is to confine and control, which translates into what Max Weber calls the “exclusionary closure”. For the latter, however, it is an integrative and protective device insofar as it relieves its members from con-

[98] Ordet ghetto stammer fra det italienske ”giudecca, Borghetto eller gietto” (W s3) og skabelsen af særlige jødiske ghettoer, der siden bredte sig til resten af Europa - tidsfastsættes til mellem det 13. og 16. århundrede.

> stant contact with the dominant and fosters consociation and community building within the constricted sphere of intercourse that it creates" (L. Wacquant, 2004 p 5)

Med dette ghettobegreb fremhæver Wacquant, at f.eks. fattigdom kan være, men ikke altid er, et karakteristika ved en ghetto, eller med andre ord: et fattigt område er ikke det, der konstituerer en ghetto. Segregation er et af de konstituerende elementer for ghettoen, men segregerede områder er ikke nødvendigvis ghettoer. Segregerede områder ses også som velhaverenklaver, eller blot som etniske enklaver i Chicagos arbejderkvarterer. Segregationen er ikke her påtvunget, og ghettoer og segregerede områder er forskelligt internt organiserede, idet de tjener forskellige funktioner: ghettoen er forbundet med både materiel og symbolsk isolation og fører mod "dissimilation" til forskel fra den etniske enklave, der fører mod "assimilation".

<u>På den anden side</u> fremhæver Wacquant, at det er frugtbart at tænke over ghettoen og de etniske enklaver[99] som to idealtypiske konfigurationer, der befinder sig i de modsatte ender af et kontinuum, hvor intensiteten af påført stigmatisering, begrænsninger, spatial indespærring og intern institutionel duplikering og sammensmeltning er afgørende for placering på dette kontinuum (L. Wacquant, 2004 p 9).

Med det eksklusive ghettobegreb er der i den aktuelle situation kun tale om meget få ghettoer. De amerikanske sorte "hypersegregerede" områder vurderes som de eneste, der opfylder ghettobetegnelsen. Wacquant vurderer, at sådanne ghettoer ikke kan findes i Europa. De områder, der ofte betegnes som ghettoer, hvilket oftest vil sige socialt svage områder, der har en forholdsvis stor koncentration af etniske minoriteter, adskiller sig ved f.eks. at være etnisk sammensatte, ikke at have udviklet parallelle institutioner og ved at beboerne indgår regelmæssigt i det omgivende samfund, f.eks. på arbejdsmarkedet.

Med Wacquants definition, vil der i den aarhusianske (formentlig også gældende for den øvrige danske) situation, ikke kunne tales om ghettoer.

I denne sammenhæng er det imidlertid det opstillede kontinuum, der særligt er interessant, idet det danner udgangspunkt for at identificere processer, der kan føre hhv. mod en karakteristik som etnisk enklave eller som ghetto. Wacquants kriterier kan stilles mere dynamisk op i et samspil mellem den ydre kontrol og pres og det indre samspil og organisering

[99] Wacquant benævnet dog disse "ethnic cluster"

Figur 2-6 Wacquants model over dynamiske processer i ghettodannelse

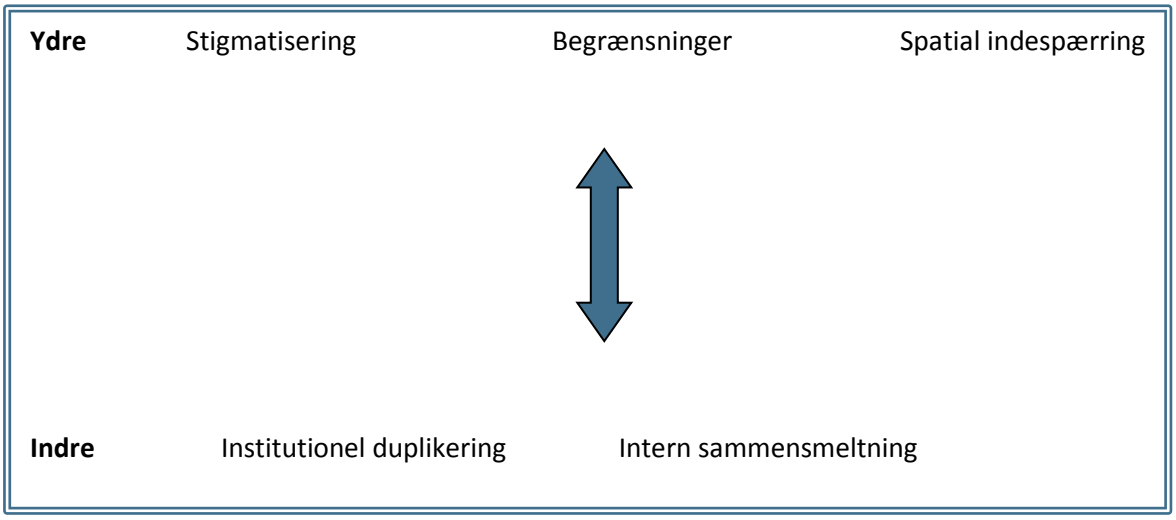

Skabelsen af mere eller mindre afsondrede områder ses her som resultater af et samspil mellem indre og ydre forhold. Det ydre pres kan have form af en stigmatisering af en gruppe (ofte en indvandrergruppe, sorte i USA, jøder), begrænsninger i denne gruppes rettigheder (f.eks. begrænsning i adgang til de institutioner, der i øvrigt er tilgængelige for befolkningen) og formel (som i de italienske ghettoer) eller uformel (f.eks. vilkårsbetinget) indespærring i et område. De to former for ydre pres: begrænsninger og spatial indespærring forstås som samfundets forsøg på at opnå kontrol med den stigmatiserede befolkningsgruppe.

Jo større grad af ydre pres og begrænsninger, jo mere sker der en intern sammensmeltning og duplikering af de institutioner, der ikke er adgang til eller fungerer i området - eller med andre ord skabelsen af en alternativ samfundsmæssig organisering. I f.eks. middelalderens italienske jødiske ghettoer blev en dannelse af interne institutioner nødvendig, fordi det jødiske samfund var afskåret fra de almindelige italienske institutioner, og den interne sammensmeltning øgedes af det ydre pres. Omvendt kan dannelse af interne institutioner provokere det omgivende samfund til øget stigmatisering og kontrollerende begrænsninger o.s.v.

Rum, byudvikling og differentieringsformer – opsamling

Begrebet om rum og dets relation til sted kan netop i de her behandlede teorier ikke etableres som et universelt begreb. Det er et fælles udgangspunkt i de behandlede teorier, at tid og rum er konstitueret sammen, og at rumbegrebets konkrete udtryk hermed er foranderligt. For formålet her er det centralt, at begrebsafklaringen også er rettet mod forskellige mere konkrete undersøgelsesmæssige perspektiver og interesser, der naturligvis også er påvirket af forskelle i ontologiske og epistemologi-

ske udgangspunkter[100]. Når Bourdieus begreb om socialt og fysisk rum her vil blive anset for det mest frugtbare, er det netop tæt knyttet til den formulerede undersøgelsesinteresse, der kort kan formuleres som den (overordnede) spatiale differentiering i byens boligområder og det relationelle forskningsmæssige perspektiv. En væsentlig argumentation for Bourdieus "flydende kobling" mellem socialt og fysisk eller geografisk rum er, at der på den ene side at der er tale om relationelle begreber, der kan ses som egnede til undersøgelsesformålet og på den anden, at der i forlængelse af samme kan henvises til en teknik (korrespondanceanalyse), der kan anvendes i udforskningen. Der er dog sider af såvel rum- som byudviklingen, der kommer mindre i fokus ved dette valg og som andre aspekter af rumbegreber kan anvendes til at udpege.

Det centrale i den her formulerede undersøgelsesinteresse grænser op til, men er forskellig fra f.eks. studier af midlertidige eller mere permanente indtagelser af offentlige rum[101] eller evt. fælles rum i bestemte boligområder[102]. For denne anden undersøgelsesinteresse, kan f.eks. Lefebvres "levede rum" og evt. Sojas "thirdspace" formentlig anses for mere sensitive udgangspunkter.

Ligeledes grænser undersøgelsesinteressen op til, men er også forskellig fra det, man i Bourdieus terminologi, kunne betegne som studier af det rumlige aspekt af udviklingen i de forskellige felter og herunder særligt magtens felt (eks. økonomisk og politisk magt i relation til udviklingen i eller antagelsen om udviklingen i nationalstatens position). For en sådan interesse er det muligt, at f.eks. Castells begreb om strømmenes rum kan bidrage med væsentlige udgangspunkter. Forskellen til den her skitserede undersøgelsesinteresse kunne måske identificeres ved Castells skelnen mellem strømmenes og stedernes rum. Med begrebet om strømmenes rum interesserer man sig for det eller de rum, der optræder i studier på tværs af byer, regioner og lande og med stedernes rum for den sociale og spatiale differentiering indenfor byen. Denne rummæssige skillelinje er blevet kritiseret (R. G. Smith, 2003), men er i mere billedlig forstand her tilstrækkelig til at markere det særlige valg af rumbegreb, der er foretaget ovenfor.

Når der i teorierne beskrives en udvikling fra industribyen, over skabelsen af den regionale metropol - bystruktur til netværksbyen, som en del af denne, er der både tale om materielle og fysiske ændringer i byen, herunder f.eks. ændringer i byens infrastrukturelle netværk, ændringer i de former og den geografiske udstrækning, hvori såvel det markedsmæssige som sociale interaktionsmæssige forhold udvikler sig [103], som ændringer i perspektiver på byen.

Til forskel fra industribyen beskrives netværksbyen som både bestående af og opkoblet på forskellige og evt. konkurrerende netværk, herunder f.eks. kapitalstrømme, it-teknologiske netværk og dets

[100] Det vil her føre for vidt at søge en fuld afdækning af dette spørgsmål, idet der ikke er tale om klart definerede forskellige positioner, men snarere positioneringer indenfor et perspektiv, hvor dualismer (eks. materielt rum – social struktur, agent-struktur, subjekt-objekt, etc.) søges overskredet, men med forskellige typer af både begrebsudvikling og argumenter.

[101] Som f.eks. når unge eller misbrugere indtager et bestemt sted eller når vi ser bevægelser som "Occupy Wall Street"

[102] I "The weight of the world" berettes der af interviewede om flere eksempler på nye gruppers indtagelse af det, der kan betegnes som "gadens rum" eller rum i socialt boligbyggeri. En udvikling, som vækker frustration eller sorg hos nogle (Bourdieu, 1999b). Rumbegrebet udvikles og bringes imidlertid ikke i anvendelse om sådanne fænomener

[103] Til påpegningen af de sociale mønstre eller netværk kan der særligt henvises til Massey (D. Massey, 1994) og Blokland-Potters (Blokland-Potters & Savage, 2008)

brugere, materielle, infrastrukturelle netværk som veje og kloaksystemer, informations- og underholdningskanaler, flyforbindelser og sociale netværk. At anskue byen i et netværksperspektiv er især begrundet i den hastige teknologiske forandring og samtidige politiske forandringer (Castells, 2003; Castells, 2010), der fører til opløsning af hidtil givne forudsætninger beroende på f.eks. fysiske afstande og nationalstatslige grænser. Byen ses som en form for løsere koblet stedlige enheder, hvis rolle eller position er afhængig af opkoblingen til relevante netværk. I den multiplekse by kan der udvikles andre koblinger og afkoblinger mellem områder, end vi ser i industribyen.

Beskrivelsen af netværksbyen kan opfattes som en udfordring til Bourdieus begreb om det sociale rum og dettes homologi med det geografiske eller fysiske rum. Hvis de felter, der kæmpes i (f.eks. det økonomiske felt, det politiske felt, det videnskabelige felt, det religiøse felt), kun kan forstås i f.eks. en global kontekst, andre i en regional kontekst, udfordrer det relevansen af at opfatte det sociale rum afgrænset ved nationen eller byen som felternes felt. Væsentlige relationelle positioner kan ”falde udenfor” undersøgelsesfeltet.

Overfor dette kan det dels fremhæves, at begrebet om netværksbyen udgør ét bestemt perspektiv på byen og ikke blot kan læses som et resultat af en realudvikling, der neutralt karakteriserer den aktuelle by. Dele af teorien om netværksbyen fokuserer på globaliseringen og bygger på modstillingen af det globale og det lokale og logikker, der forstår det globale som determinerende overfor det lokale, der er ”offer” og knytter sig herved kritikløst til fremhævelse af dominerende diskurser om det globale, snarere end at udfordre den (D. B. Massey, 2007 p 105f). Det kan samtidig fremhæves, at det – på trods af de forbehold, der må tages ift. en ”fuldstændighed” i analyser, der benytter sig af begrebet om det sociale rum mv. – er vanskeligt at finde bedre begreber og analytiske muligheder, hvis byens sociale og spatiale differentiering skal undersøges.

Teoretiske forskelle i forståelsen af differentieringsprocesser og – former kan ses at have en sammenhæng med rumforståelsen eller rumdefinitionen. Disse forskelle er søgt forenklet fremstillet i figur 2-7.
Det pointeres med figuren, at de forskellige opfattelser af rum ses forbundet med hvad der opfattes som de centrale processer eller mekanismer i den spatiale differentiering. Der udskilles endvidere nogle primære perspektiver på differentieringen i Chicagoskolens kulturelle differentiering, der skelner mellem os og dem, klasse- eller stratifikationsdifferentiering, hvor dimensionen oppe-nede dominerer og endelige den differentiering, der foreslås af Bourdieu og som indeholder begge dimensioner.
Det kan endelig pointeres at de forskellige rumopfattelser og differentieringsformer modsvares af forskellige typer af forskningsmæssige interesser.

Figur 2-7. Opsummering sammenhænge i udvalgte teorier om social og spatial differentiering

	Chicagoskolen	Social polarisering	Bourdieu mv
Rum definition/ Fysisk afgrænsning	Lokalsamfund "Natural areas"	"Kvarterer" Strukturer	Rum og sted Flydende kobling mellem social og fysisk differentiering
Spatialt differentierende forhold	Traditionsbaserede kulturer	Markedsøkonomiske (globale) processer Placeringer i relation til arbejdsmarked/produktion (Race, etnicitet)	Kombination af økonomiske og (moderne) kulturelle processer
Primært perspektiv på differentieringen	Os-dem Givne statusforskelle	Oppe – nede Dominerende-domineret	Oppe-nede Os-dem Dominerende-domineret
Forskningsmæssigt fokus	De konkret afgrænsede lokalområder	Ændret social differentiering Fysiske strukturer	Homologi mellem socialt rum og fysisk rum

Som det klart er markeret, ses byens differentiering – når der vel at mærke fokuseres på "zone of workingmen" – som en traditionskulturel differentiering, der er forbundet med bestræbelser på at etablere lokalsamfund. Chicagoskolen tenderer mod, gennem formuleringen af "natural areas" at identificere et afgrænset fysisk rum med et lokalsamfund[104]. Det er således den sociale organisering, der afgrænser og sammenbinder det fysiske rum.

Selvom denne type opfattelse fortsat synes at have grobund f.eks. i nogle diskussioner af social kapital[105], så kan en sådan type adskillelse/udskillelse ikke ses som (generelt) beskrivende for rumdifferentieringen i den postindustrielle eller informationssamfunds skabte by, hvor den stadige omdannelse af byen, forholdsvis hurtige udskiftninger af beboerne og ændrede typer af netværk ((Bennett, 2009 p 10) ikke danner basis for en generel lokalsamfundsbaseret byopdeling, således som det hovedsageligt fremstilles i den tidlige Chicagoskole.

Blokland har f.eks. underbygget en tese om, at der sker en "privatization of community" som resulteret i

> "networked urbanism, where collectives rich in social capital are still being formed, but have taken on forms that do not limit their bounded spatiality to specific cities, and which allow exclusive social groups to emerge with even greater force"(Blokland-Potters & Savage, 2008 p 28-29)

[104] En variant af analyse af sociale differentieringsprocesser, som både inddrager en lokalsamfundsorganisering og referencer til en (påstået) status udgøres af f.eks. af Elias og Scotsons undersøgelse af udviklingen i et etableret lokalområdes relation til et "nybygger"område (Elias & Scotson, 1994)

[105] Se f.eks. Blokland og Saveage's diskussion af Putmanns forståelse af social kapital (Blokland-Potters & Savage, 2008 p 10)

Det er netop ikke lokalsamfund, der udgør den centrale enhed i teorier om social polarisering og nyere relationel sociologi.
Albertsen påpeger, at man kan pege på at man kan anvende begrebet om ”tertiære sociale relationer” om de relationer, der i nye byformer kan dannes som relationer, der er forskellige fra ”communities” primære relationer, men samtidig forskellige fra storbyens anonyme relationer. Disse ”tertiære sociale relationer er mindre varige og tætte end primærrelationer, men har dog en vis tidsmæssig stabilitet (Albertsen, 2011 p 33-34).

I teorier om social polarisering synes der imidlertid at være en tendens mod, at det bliver kvarterer, som enheder af fysiske eller materielle strukturer, der stilles overfor enheden af de sociale strukturer, der som hos Tonkiss ses i evt. gensidige årsags-virkningsrelationer. Dette adskiller sig fra den mere flydende kobling mellem fysisk og socialt rum, som ses i den nyere relationelle sociologi. Kvarteret – kunne man hævde – udgør pointeringen af de fysiske og økonomiske aspekter af rummet, herunder boligtyper og den kapital, der kan ses nedlagt heri. Betydning af dette vil ikke blive afvist i et relationelt sociologisk perspektiv, men gennem den mere flydende kobling mellem det sociale og fysiske rum, fordres det i højere grad, dels at andre end de konkrete fysiske og økonomiske forhold inddrages (særligt de kulturelle aspekter), og dels at kvarterer i disse processer kan ændre status (over tid).
Den flydende kobling mellem socialt rum og fysisk rum peger i højere grad på, at forskellige former for identitetsmarkeringer eller områders symbolske status (positiv eller negativ), kan ses som væsentlige processer i differentieringerne i det fysiske rum.
Den nok mest kendte identitetsmarkering er 91210 Hollywood. En sådan identitetsmarkering henviser – hvis den har positive konnotationer - til et inde og ude og til, at den, der er inde, kan tilskrives en særlig attråværdig identitet. Identitetsmarkeringer, der har positive konnotationer, vil da tendere mod at blive tildelt symbolsk kapital, mens det modsatte gør sig gældende i ghettoer og områder beboet af personer med lav social position.
Som det også er tilfældet i Hollywood-eksemplet, kan officielle inddelinger, som f.eks. postnumre udgøre et centralt kriterium sådanne identitetsmarkeringer. Raahauge viser i et studie af attraktive bydele i Aarhus, at der er forskelle på, hvordan de, der bor i kernen og periferien af et attraktivt område afgrænser dette. De, der bor i kernen afgrænser området snævrere end de, der bor i dets periferi (Raahauge, 2007). De, der bor i periferien, kan vælge at anvende f.eks. en postnummer identifikation, der er rummelig.
Lokalhistoriske forhold og skillelinjer, herunder f.eks. sogne, danner alternativer til postnumre, i muligheden for at differentiere. Sådanne kan forhold kan bringes i anvendelse eller netop ikke bringes i anvendelse. Forskellige identitetsbetegnelser vil da også kunne anvendes af forskellige grupper. Det attraktive område Skåde har postnummer fælles med andre områder i betegnelsen Højbjerg. Skåde kan være foretrukket af de, der bor der, mens 8270 Højbjerg, der omfatter Skåde, kan være foretrukket af de, der bor i lidt mindre attraktive områder. Gellerup udgør en del af 8220 Brabrand og denne postnummerbetegnelse kan formentlig af nogle være en foretrukket betegnelse frem for Gellerup, mens den mere afgrænsede betegnelse Brabrand – altså ikke postnummeret – kan være foretrukket af de, der ikke bor i Gellerup.
I identitetsafgrænsningen ligger ikke en afvisning af, at f.eks. boligstrukturer har eller kan have en væsentlig betydning for det fysiske rum, der identificeres og adskilles fra andre rum. Det kunne formuleres således, at de distinktioner, der foretages i boligmæssig og rumlig henseende – ligesom øvri-

ge smagsmæssige distinktioner – er relateret til de forskellige sociale positioner, - der jo netop rummer, hvad der i andre teorier vil blive omtalt som de ressourcemæssige forudsætninger. Det er givet, at det f.eks. forudsætter besiddelse af økonomisk kapital på et vist niveau for at komme i besiddelse af en villa i strandkanten[106] f.eks. i Risskov, at det forudsætter økonomisk kapital, men på et lavere niveau, blot at kunne blive ejer i modsætning til lejer og at der er tale om forskellige niveauer alt efter, hvor i byen, man ønsker at blive ejer. Man kan sige, at den sociale position aftegner en mulighedsstruktur i relation til det boligstrukturelle marked. Det videre argument vil imidlertid kunne være, at bestemte boligområder, herunder f.eks. bestemte leje- eller ejerboliger eller en kombination heraf, vil kunne bevæge sig mod det mere eller mindre attraktive eller mod den ene eller anden form for identitet f.eks. afhængigt af, om den ene eller den anden sociale gruppe er tilflyttere eller fraflyttere og om der tilknyttes bestemte faciliteter, aktiviteter o.s.v. Det er således ikke den selvstændiggjorte materielle struktur, der kan ses som den mest relevante afgrænsning i rummet, men dennes kombination med den – til en bestemt tid - faktiske sociale differentiering og den symbolske status, der hermed tilskrives området.

Der er argumenteret for en bestemt type rumafgrænsning, der igen er knyttet sammen med den økonomiske og moderne kulturelle differentiering som det primære udgangspunkt. Idet der imidlertid dels rejses særlige og væsentlige spørgsmål med afsæt i andre rumafgrænsninger og differentieringsformer end den, der danner det primære udgangspunkt, skal disse indgå i den empiriske analyse af byen. De særligt interessante perspektiver, der skal inddrages herfra, er for det første spørgsmålet om der kan konstateres en oprindelseskulturel differentiering i form af spatial segregering. Selvom studiet af den sociale og spatiale differentiering i byen ikke kan baseres på ”natural areas” eller ”communities”, så kan det ikke afvises, at differentieringsformen vil gøre sig gældende i.f.t. nogle grupper. For det andet er det spørgsmålet om den sociale og spatiale polarisering, som – uanset rumbegreb – skal undersøges ved hjælp af metoder og målinger, der er udviklet på andre præmisser end den, der følger af den økonomiske og moderne kulturelle differentiering.

Frem for at søge en fuld teoretisk og metodisk integration – der ville kræve et betydeligt større arbejde, end der her er plads til – er det valgt at lade de forskellige perspektiver ”spille sammen” og benytte denne teoretiske afklaring i analysen af mulige koblinger mellem disse.

[106] Til tider og på steder, hvor dette er særligt attraktivt. I tidligere tiders fiskerlandsbyer var der attraktive herved i det mindste noget helt andet, og sådanne placeringer kunne slet ikke betegnes som eksklusive. De, der først så den mulige fremtidige eksklusivitet i sådanne placeringer, kunne tilegne sig økonomiske og andre fordele.

Kapitel 7. Fra byen og sociale problemer til velfærdsbyens problemdefinition – et teorihistorisk perspektiv

Med henblik på at udvikle og præcisere afhandlingens teoretiske og begrebsmæssige udgangspunkt for analyse af sociale problemer og disse relation til den spatiale differentiering i velfærdsbyen til forskel fra den præ-velfærdsstatslige industriby Chicago, begrundes det i dette kapitel, at der anvendes en begrebshistorisk analyse som et væsentligt led i denne udvikling og præcisering. I kapitel 8 præsenteres væsentlige dele af det anvendte dokumentationsmateriale. I kapitel 9 gennemføres en begrebshistorisk analyse og i kapitlerne 10 og 11 uddybes analytiske konsekvenser af dette.

Som det tidligere er vist, tager behandlingen af dette på den ene side udgangspunkt i, at der ikke i teorier om social og spatial polarisering findes et tilfredsstillende teoretisk udgangspunkt på dette felt. På den anden i fremstillingen af Chicagoskolens teorier og begreber om byen og sociale problemer. Konklusionen på fremstillingen af Chicagoskolens teorier var, at en aktualisering er nødvendig for at præcisere relevansen i en aktuel situation. Det ene væsentlige begreb "community" blev behandlet i forrige afsnit og det andet centrale begreb, sociale problemer som desorganisation, der udgør et væsentligt udgangspunkt for denne fremstilling.

For en udforskning af dette spørgsmål er det valgt at foretage en begrebshistorisk analyse (Halkier, 2006; Koselleck, 2007; Åkerstrøm Andersen, 1999) frem for en mere traditionel teorifremstilling og -diskussion.

En begrebshistorisk analyse kan bidrage til at skabe en nutidig forståelse af forgangne situationer og opfattelser. Det er her særligt centralt i denne sammenhæng at skabe en nutidig forståelse af begrebet om sociale problemer, for at kunne anvende eller eventuelt forkaste de erkendelsesmæssige indsigter, der er opnået i Chicagoskolen.

Begrebsanalysen kan udgøre en strategi til at besvare spørgsmål, som umiddelbart er meget komplekse og teoretisk omstridte.

Til spørgsmålet om hvorvidt byens sociale og spatiale differentieringsprocesser ses som væsentlige for skabelsen og fordelingen af de sociale problemer i byen, vil Chicagoskolens bud på et svar helt primært være ja til begge elementer i spørgsmålet, dvs. både til at de sociale og spatiale differentieringsprocesser er med til både at skabe og afgøre fordelingen af de sociale problemer. Svaret i nyere bysociologi tenderer mod at være et nej til spørgsmålets første element, og et ja til det andet (Gottdiener & Hutchison, 2006 p 201), dvs. at skabelsen af sociale problemer opfattes som bestemt af fænomener, der ikke er knyttet til byens processer[107], mens fordelingen af problemer vil være afhængig af byspecifikke forhold. Koncentration af problemer kan dog eventuelt forstærke manglende muligheder hos de problemramte.

Forskellen på det to opfattelser udgøres ikke blot forskellige teoretiske udgangspunkter, men også af historiske forskelle. Der er f.eks. tale om analyse af sociale problemer i en præ-velfærdsstatslig og

[107] Sociale problemer opfattes primært som bestemt af økonomiske og fordelingsmæssige uligheder, kønsmæssige uligheder og – med reference til amerikanske forhold – racemæssig eksklusion. De sociale problemer ses i øvrigt ikke i lyset af velfærdsstatslige perspektiver eller foranstaltninger.

velfærdsstatslig situation. Som det senere skal begrundes, er der i den her gennemførte begrebsanalyse valgt at analysere den begrebsmæssige forskel i sociale problemer mellem Chicagoskolen og Chicago i begyndelsen af 1900-tallet og formulering af samme i 1960'erne og -, 70'ernes danske – og delvis nordiske – velfærdsstat.

Ved at anlægge et begrebshistorisk udgangspunkt tages der afstand fra antagelsen om at sociale problemer umiddelbart kan analyseres som objektivt identificerbare fænomener[108]. Denne antagelse præger store dele af teorierne om social og spatial polarisering. På det begrebsmæssige niveau skal det hævdes at teorier om social og spatial polarisering tendentielt antager, at sociale problemer udgøres af "dårlige vilkår". De "dårlige vilkår" eller "dårligere vilkår" favner helt fra det forhold, at øget ulighed (økonomisk, racemæssig) i sig ses som et problem til f.eks. Castells (Castells, 2010) henvisning til Wilsons behandling af "underklassen", de "truly disadvantaged" (Wilson, 1987), der også udvikler en række adfærdsmæssige problemer. Pointen set fra et begrebshistorisk udgangspunkt er ikke, at sociale problemer ikke kan udgøres af dårlige vilkår[109], men at det ikke kan tages som et givet eller universelt udgangspunkt.

Grænsen mellem de forskere, der baserer sig på en objektiv afdækning af sociale problemer og de, der ikke gør det, er ikke absolut. Wilson hævder at "underklasse" er en nødvendig betegnelse for en ny udvikling, der har kunnet ses i amerikanske byer fra 1960'erne og frem til 1980'erne og i den forstand fremhæves det sociale problem som et objektivt problem[110]. Underklasseproblemer involverer iflg. Wilson arbejdsløshed, en ny familiestruktur, kriminalitet, teenage-graviditeter, afhængighed af velfærdsydelser og særlige sociale orienteringer (Wilson, 1987 p 18). Alligevel har han en omfattende diskussion af en "liberal" og en "conservative" tilgang til både almindelige forståelse af og forskning i denne type problemer. Hovedargumentet er, at mens liberale har fremhævet racemæssige og økonomiske forklaringer på fænomenet, så har konservative fremhævet betydningen af kulturelle, familiehistoriske og individuelle forhold (Wilson, 1987 p 13).

Svagheden ved at knytte forståelsen af sociale problemer alene til aktuelle politiske forskelle er imidlertid, at man herved bygger på en forestilling om, at det begrebsmæssige niveau er fuldt gennemskueligt og muligt at objektivt at afdække, dvs. på en realistisk erkendelsesteori, der ikke anerkender betydningen af sproglige og begrebsmæssige fænomener, der også altid er en del af disses udformning.

---

[108] Der refereres her til en langvarig diskussion indenfor teorier om sociale problemer, hvor en funktionalistisk (og teorihistorisk tidligere en patologisk-) tilgang til begrebet indeholder antagelser om at sociale problemer kan analyseres som objektivt konstaterbare fænomener. Allerede Thomas og Znaniecki tager afstand fra, at sociale problemer kan forstås med udgangspunkt i f.eks. forhåndsfastlagte normer eller moralske kategorier (se"Methodological note i "The Polish Peasant"). Nogle særligt markante opponenter i teorihistorien har været Spector og Kitsuse (Spector & Kitsuse, c1987) (se også fremstilling af deres kritik i kapitel 8). Den aktuelt dominerende teoretisk opfattelse følger denne kritik, - om end ikke med fuldt de samme konsekvenser, som Spector og Kitsuse drager. De f.eks. (Bundesen, 2011; Meeuwisse & Swärd,2006; Best, c2001; Järvinen, 2008; Bacchi, 2009; Dean, 2006; Villadsen, 2004; Spector & Kitsuse, c1987)

[109] Som det senere skal vises, er dette netop tilfældet i formuleringen af 1960'ernes og -, 70'ernes velfærdsstat

[110] "The social problems of urban life in the United States are, in large measure, the problems of racial inequality. The rates of crime, drug addiction, out of wedlock birth, female headed families, and welfare dependency have risen dramatically in the last several years, and they reflect a noticeable uneven distribution by race." (Wilson, 1987 p 20)

En af de mest centrale pointer i teorier om social og spatial polarisering er, som polariseringsbegrebet udtrykket, at vilkår og relationer i befolkningen forandres eller forskubbes f.eks. således, at nogle bliver relativt rigere og andre fattigere. I forlængelse af præsentationen af en begrebshistorisk tilgang til forståelse af sociale problemer, kan man da spørge: vil netop denne centrale pointe komme helt ud af fokus eller optræde som ligegyldig i en begrebshistorisk sammenhæng?

Det skal her pointeres, at Koselleck skelner mellem sproglige og ikke-sproglige strukturer og i forlængelse heraf mellem begrebshistorie og sagshistorie (Koselleck, 2007 p 18 ff).

Ændringer i de socioøkonomiske relationer, som f.eks. social og spatial polarisering, udgør i Koselleck skelnen en del af sagshistorien, mens sociale problemer må analyseres i et begrebshistorisk perspektiv. Sagshistorien og begrebshistorien opfattes som indbyrdes afhængige. Vægtningen af det begrebshistoriske overfor f.eks. studiet af socio-økonomiske strukturer, kan variere:

1) Begrebshistorisk læsning kan fungere som et hjælperedskab
2) Begrebshistorien åbner desuden for et niveau af sproglige strukturer, der eksisterer sideløbende med de ikke-sproglige – som en selvstændig disciplin
3) Begrebshistoriens sproglige strukturer er forbundet med socialhistoriens ikke-sproglige strukturer i ét gensidigt afhængighedsforhold. Derfor er begrebshistorien uundværlig.

(Koselleck, 2007 p 18)

Begrebshistorien formulerer sig i denne henseende på linje med Bourdieu, når han fremhæver nødvendigheden af, at den videnskabelige analyse har et konstruktivistisk og et strukturalistisk moment (Bourdieu, 1990 p 123)

Begrebshistorien adskiller sig hermed også i analytisk tilgang fra f.eks. de Foucaultorienterede governmentality analyser (Dean, 2006; Foucault, 1991; Villadsen, 2004) og f.eks. Luhmann baserede analyser af styring og ledelse (Mikkelsen, Åkerstrøm Andersen, & Rosenberg, 2006; Åkerstrøm Andersen, 2006; Åkerstrøm Andersen, 2008), som de også har et vist slægtskab med (Åkerstrøm Andersen, 1999a) netop ved at pointere begrebshistoriens gensidige afhængighedsforhold til sagshistorien. Denne type analyser, hvis resultater også inddrages senere i dette projekt, har set i.f.t. projektets problemstilling, den store svaghed, at der ikke f.eks. i de Foucault orienterede analyser, formuleres en systematisk relation mellem det diskursive og det ikke-diskursive. Det, Koselleck betegner som sagshistorien og som her analyseres som f.eks. ændrede socialøkonomiske relationer i befolkningen, forsvinder hermed i det analytiske perspektiv. Ud over ændringer i socioøkonomiske forhold, vil den begrebsanalyse, der her foretages, omfatte sagshistoriske forskelle af betydeligt omfang, herunder præ-velfærdsbyen overfor velfærdsbyen.

Det er således opfattelsen her, at et studie af teorihistorien med særlig fokus på sociale problemer, der analytisk gennemføres på basis af en begrebshistorisk tilgang, kan bidrage til besvarelse af det indledningsvis stillede spørgsmål. Dette vil blive yderligere begrundet i det følgende, herefter begrundes valg af Chicagoskolen og velfærdsstaten i 1960'erne og -70'ernes' problemopfattelse og disse præsenteres som dokumentationsmateriale . Med afsæt i denne dokumentation gennemføres en begrebsanalyse og med afsæt i denne kan væsentlige elementer i det indledende spørgsmål besvares.

Uddybning af det begrebshistoriske perspektiv

Kosellecks begrebshistoriske tilgang anses for frugtbar, idet den bidrager til at skabe en nutidig forståelse af forgangne situationer og opfattelser. Ved netop ikke at forudsætte en begrebslighed – på trods af at samme ord anvendes – kan der i et begrebshistorisk perspektiv skabes en forbedret indsigt. Kosellecks skelnen og den hermed følgende analytiske tilgang udgør en måde, hvorpå spørgsmålet om (ældre) teoriers mulige bidrag kan udskilles og undersøges.

Kosellecks erkendelsesteoretiske udgangspunkt for begrebshistorien er primært fænomenologien og særligt Heidegger, men der findes samtidig en markering af, at der kan kombineres med andre udgangspunkter[111]. Henvisningen til de ikke-sproglige strukturer kan måske endda tolkes som formulering af en nødvendig kombination med mere strukturelt orienterede analytiske og erkendelsesteoretiske udgangspunkter.

Koselleck argumenterer altså for, at begrebshistorie er en uundværlig del af socialhistorien, d.v.s. den videnskab, der studerer socio-økonomiske strukturer. Begrebshistorien supplerer med en analyse af sproglige strukturer til forskel fra de ikke-sproglige strukturer i socialhistorien.

Denne skelnen har en umiddelbar relevans i denne sammenhæng, hvor et eksempel på en udvikling i ikke-sproglige strukturer udgøres af, at der i Aarhus kommune påvises store ændringer i de indkomstmæssige relationer, at fattigdom målt efter relative og teknisk definerede grænser vokser voldsomt fra ca. 1996 til 2007, mens et eksempel på en sproglig struktur kan være udviklingen i begreber for sociale problemer, herunder fattigdom.

Fordi

> ”Den begrebshistoriske metode gennembryder snarere den naive cirkelslutning fra ordet til sagsforholdet og tilbage igen”(Koselleck, 2007 p 73)

rejses der muligheden for at undersøge om fattigdom (f.eks. i 1970’erne) og fattigdom (f.eks.i 2007) som socialt problem forbliver det samme. En måling af f.eks. fattigdom, der teknisk set foretages på

[111] I modsætning til analysestrategier, der alene baserer sig på det ontologiske udgangspunkt, at ”alt er diskursivt” eller ”diskursivt medieret”, som f.eks. Laclau og Mouffe (Fuglsang & Bitsch Olsen, 2004), der også fraskriver enhver traditionel historieskrivning værdi (Åkerstrøm Andersen, 1999a), eller som Foucault ikke beskæftiger sig med det ”ikke diskursive”, så åbner Kosellecks udgangspunkt sig for ikke bare muligheder, men i visse sammenhæng også nødvendigheden af at relatere begreber og begrebsudvikling til det, han kalder sagsforhold og til tider udmønter betegnes ved socialøkonomiske forhold, - om end de mere præcise koblingsformer ikke udvikles.

samme måde på to forskellige tidspunkter[112], medfører ofte den antagelse, at man måler samme fænomen. Man kan sige, at begrebshistorien peger på, at der er et mere komplekst forhold mellem ord, begreb og operationalisering, end det, man i praksis ofte operere med. Selvom man teknisk set foretager de samme målinger på to forskellige tidspunkter, åbner den begrebshistorisk tilgang muligheden for og vil måske endda pege på sandsynligheden for, at det betydningsmæssigt er noget forskelligt man måler. Sandsynligheden for, at det er noget betydningsmæssigt forskelligt man måler, vil selvfølgelig normalt stige med de forskelle, der er i tid og sted for målingerne.

Det er hos Koselleck antagelsen, at der er et gensidigt afhængighedsforhold mellem de sproglige og ikke sproglige strukturer, samt at begrebshistorien bl.a. er uundværlig derved, at fortidige tolkninger sætter grænser for nutidig mulig handling og tænkelige teori. Der er ikke tale om et enkelt og lineært afhængighedsforhold, hvor f.eks. øgning af en teknisk defineret fattigdom medfører en bestemt og forudsigelig forandring i den mening fattigdom tillægges, men netop snarere forandringer i forskellige sammenhængende figurer og forhold.

Det er imidlertid i sig en begrundelse for begrebshistorien, at det ikke blot er væsentligt at være opmærksom på de begreber, der (kan) anvendes i forskellige tider og situationer i historien, men at der – særligt i tider med konflikt – også opstår en semantisk kamp om f.eks. at definere positioner:

> ”Men siden den franske revolution har denne kamp intensiveret og forandret sig strukturelt: Begreber tjener ikke længere blot til at sammenfatte det foreliggende, de griber også ud i fremtiden. I stadig større udstrækning blev der dannet fremtidsbegreber og positioner, der først kunne tilkæmpes i fremtiden, men først måtte formuleres sprogligt for overhovedet at kunne indtages eller tilkæmpes.”(Koselleck, 2007 p 64)

Begrebsanalysen funderes på ontologiske antagelser ved anvendelse af de antropologiske begreber erfaring og forventning, der bliver videreudviklet i de metahistoriske begreber erfaringsrum og forventningshorisont. Begreberne om erfaring og forventning anses for særligt centrale i historieforskningen, idet de forbinder fortiden med nutiden.

> ”Erfaring er det nutidigt forgangne, hvis begivenheder er blevet indoptaget og kan hentes frem i erindringer” (Koselleck, 2007p 33)

Erfaringen indeholder altid optaget fremmed erfaring, d.v.s. at denne ikke blot betragtes som personbunden.

> ”Noget lignende kan siges om forventningen: Også den er både personbundet og interpersonel; forventningen opstår i nutiden, den er nutidigt aktualiseret fremtid, som sigter på et endnu-ikke, på det ikke-erfarede, på det, der kan gøres tilgængeligt” ” (Koselleck, 2007p 33)

Begrebet erfaringsrum begrundes med, at det er meningsfuldt at betragte erfaringen som en helhed, der udfolder sig i et rum med mange lag, der kan lade noget forskelligt komme til syne, og som ikke er bundet til kronologien.

[112] Se f.eks. de fattigdomsmålinger, der indgår i kapitel 6.

Begrebet om forventningshorisont begrundes med billedet af horisonten som ”den linje, bag hvilken der åbner sig et nyt erfaringsrum, som endnu ikke kan overskues” (Koselleck, 2007)

Mens der i førmoderne tid for størstedelen af befolkningen (der refereres særligt til bondelivet) antages at være en relativt tæt forbindelse mellem erfaringsrum og forventningshorisont, så forandres dette forhold i moderne tid (eller ”neuzeit” fra ca midten af det 17. århundrede) til et løsere eller mere kompliceret forhold. Begrebet om fremskridtet ”som kun kan tænkes optimerende”, løsriver udviklingen fra traditionen og f.eks. den store og tilbagevendende betydning af årstidernes skiften i det hidtil dominerende bondeliv.

> ”Vores historiske tese lyder at forskellen mellem erfaring og forventning bliver stadig større i nyere tid – nærmere bestemt, at nyere tid først har kunnet forstås som en ny tid, efter at de anspændte forventninger har fjernet sig mere og mere fra alle hidtil gjorte erfaringer. Denne forskel er som vist sat på begreb som ”historien overhovedet” og – med specifikt moderne kvalitet – som fremskridt.”(Koselleck, 2007 p 35)

På trods af denne stigende forskel er en grundlæggende ide i historieforståelsen, at erfaringen – eller fortidige tolkninger – sætter grænser for forventninger f.eks. for mulig handling og tænkelig teori.

Der skelnes i begrebshistorien mellem den synkrone og den diakrone analyse, hvor den synkrone søger den forgangne betydning af et begreb indenfor den studerede periode og den diakrone supplerer med at ”nydefinere gamle betydninger i et nutidigt videnskabeligt sprog” (Koselleck, 2007). Dette er af særlig interesse i en analyse af nutidige forhold (sociale problemer og byen) i perspektivet af tidligere tiders betydningsindhold. Her søges betydningsindholdet i begreber forfulgt over tid.

> ”Kun diakront kan et socialt eller politisk begrebs varighed og gyldighed og de hermed korresponderende strukturer komme til syne. At ord forbliver uændrede, er ikke tilstrækkeligt indicium på uforandrede sagsforhold” (Koselleck, 2007 p 67)

Der skelnes mellem forskellige typer af analytisk relevante begreber eller begrebspar. For det første begrebspar som indenfor/udenfor og oppe/nede henviser til formale relationer, der skal udfyldes konkret. For det andet bevægelsesbegreber, f.eks. demokratisme (i stedet for demokrati), republikanisme, liberalisme og socialisme. Der er tale om begreber, som skal ”åbne overfor en ny fremtid” (Koselleck, 2007) Bevægelsesbegreberne bruges strategisk og har ”en kompensatorisk funktion. Jo mindre erfaringsindholdet er, desto større er den forventning, der knytter sig til det” (Koselleck, 2007) For det tredje parallel- eller modbegreber (eks. krig-fred). For det fjerde asymmetriske begreber. De asymmetriske begreber er særligt kraftfulde og magtrelevante. De er binære og indeholder samtidig universelle fordringer. Eksempler herpå er hellener-barbar, kristen-hedning og menneske-umenneske. Disse karakteriseres også som kontrære modbegreber, hvor ”modpositionen – som giver sig af den egne position – kun kan negeres” (op.cit:p110)

Analytisk ramme undersøgelse af sociale problemer og disses relation til byen

Hvordan kan disse udgangspunkter udfoldes, så de kan danne afsæt for en analyse, der kan reformulere forholdet mellem sociale problemer og byen?

For at reducere kompleksiteten i behandlingen af den historiske udvikling i begrebsliggørelsen af sociale problemer og disses relation til byen, er det valgt at lade udvalgte teorier om sociale problemer fra forskellige historiske perioder udgøre analysegenstanden. Som det skal begrundes senere udvælges hhv. Chicagoskolen og sociale problemer, som de formes i velfærdsstatens opblomstring i Danmark/Norden i 1960'erne og -70'erne, som de mest centrale analysegenstande.

Relevansen af at vælge teorier om sociale problemer som analysegenstande er begrundet i den antagelse, at disse teorier og de hermed forbundne undersøgelser ikke blot afspejler frie valg af forskellige (erkendelses-)teoretiske perspektiver, men i meget høj grad også, hvad der i det givne samfund på det givne tidspunkt udgjorde dominerende diskurser og vilkår for og på området.

Den centrale fordel herved er, at man med et sådant materiale kan sætte både et erkendelsesteoretisk og et begrebshistorisk perspektiv på sociale problemer i fokus, frem for f.eks. at se sociale problemer som givne, afledte af velfærdsstatsudviklingen eller blot bestemt af det teoretiske perspektiv, der anvendes.

Koselleck ser, som omtalt, begrebsanalysen som ét perspektiv, der – i det historiske forløb – er forbundet med udviklingen i de samfundsstrukturelle forhold. Der er ingen tvivl om, at der i en sammenligning af den periode, hvor Chicagoskolens teorier om sociale problemer og byen blev udviklet og såvel den aktuelle situation i Danmark som den, der bestod i 1960'erne og -70'erne, både er store historiske og aktuelle skel. Som tidligere nævnt vil en historisk periodisering pege på skellet mellem industrisamfund og informations(økonomisk) samfund, den første og anden modernitet, moderniteten og postmoderniteten mv. (Beck, Giddens, & Lash, 2002; Castells, 1991; Giddens, 1996; Hamnett, 1996c; Rasborg, 2003; S. Sassen, 2001)og en velfærdsstatsudvikling, der har taget forskellige spor i hhv. USA og Danmark (Alber, 2010; Christiansen, 2006; Esping-Andersen, 1991). Det kan anses for veldokumenteret, både at der har fundet centrale samfundsmæssige forandringer sted, og at der også fortsat eksisterer betydningsfulde forskelle mellem USA og de nordiske lande i velfærdsmæssig henseende.

Det kan – i forlængelse heraf - ses som relevant at analysere hele teoriudviklingen vedrørende sociale problemer og analysere denne i lyset af både den generelle samfundsudvikling og velfærdsregimeudviklingen.

Den historiske analyse, der foretages af Foucault, har regeringens blik på befolkningen som styrende analytisk blik for analysen af sociale og sundhedsmæssige spørgsmål. En anden måde at formulere dette på, er at fremhæve, at forandringer i staten og (statslige) institutionaliseringer på området kan anses for centrale også for sociale problemers begrebsudvikling.

Med teorier om sociale problemer som analysegenstand, kan argumenteres for, at særligt spørgsmål om institutionalisering i det, der med Bourdieus begreb kan betegnes som det sociale eller socialpolitiske felt samt dettes relation til den viden, der produceres om sociale spørgsmål i det videnskabelige felt, er særligt centrale for at kunne forfølge begrebshistoriske ændringer.

Argumentation for valg af skoler og perioder

Den begrebshistoriske analyse tager sit afsæt i den teoretiske behandling af sociale problemer, og her er særligt to perioder, begrebsdannelser og samfundsmæssige situationer udvalgt som relevante: Chicagoskolen i USA i de første årtier af 1900-tallet og Danmark og Norden i 1960'erne og 1970'erne.

Der skal ikke her argumenteres yderligere for valget af Chicagoskolen, men hvorfor valg af netop 1960'erne og -70'erne i Danmark ?

Der er her tale om et strategisk valg, idet 1960'erne og -70'erne kan betegnes som den periode, hvor ikke blot Danmark, men Norden som sådan udvikler højdepunktet af den universelle velfærdsstat, som endnu betegnes ved den nordiske model, og som ved mange træk endnu kan betegne situationen i 1984. Der kan f.eks. med henvisning til forskelle i velfærdsstatsregimer (Esping-Andersen, 1991) argumenteres for, at modstillingen af den præ-velfærdsstatslige situation i Chicago først i 1900-tallet og Danmark og Norden i 1960'erne og -70'erne indebærer, at der spændes over de formentlige største forskelle eller kontraster i den samfundsmæssige kontekst for begrebsdannelse om sociale problemer. At vælge en sådan formodet kontrast kan antages at belyse sammenhænge mellem begrebsudvikling og samfundsmæssig situation særlig klart og kan tjene som en form for alternativ til en løbende forfølgelse af begrebsudviklingen.

Dertil kommer mere pragmatiske begrundelser. Som det senere skal uddybes, kan der ikke findes en videnskabelig skole eller et videnskabeligt "modstykke" til Chicagoskolen i Danmark, hverken i 1970'erne, 1980'erne eller aktuelt, og da slet ikke en videnskabelig fremstilling af sociale problemers samspil med byen. Den danske videnskabelige behandling af sociale spørgsmål kommer langt klarere til udtryk i den videnskabelige produktion, der er forbundet med velfærdsstatsdannelsen, end i andet materiale.

Begrebsanalysen har til formål at danne udgangspunkt for en efterfølgende og aktualiserende analyse af begrebsudviklingen. Denne sidste vil imidlertid blive behandlet på andre præmisser end Chicagoskolen og DK/Nordens teorier af sociale problemer. Der er to væsentlige argumenter for dette valg. Det første er, at det for en aktuel situation er langt vanskeligere at udvælge og tolke relevant dokumentationsmateriale. Det andet argument er, at der for den aktuelle periode faktisk findes relevant forskning, der kan anvendes til formålet.

Valgene kan således opstilles ved følgende figur:

Figur 2-8 Begrebsanalysens skoler og perioder

Chicagoskolens teori om sociale problemer og dokumentationer af opfattelser heraf - og teoretisk kritik og videreudvikling heraf	Teoretisk/praktisk udfoldelse i Dk/Norden af teorier om og opfattelser af sociale problemer

Som udgangspunkt skal der foretages en analyse af forskelle og udviklingstræk med afsæt i en begrebshistorisk analytik. Udfoldelsen af den begrebshistoriske analytik involverer samtidig klargørelsen af væsentlige institutionelle forskelle/udviklingstræk.

Idet det er kombinationer af hhv. den videnskabelige fremstilling og den samfundsmæssige kontekst, der danner basis for analyse af begrebsforandring, skal den følgende dokumentation ikke opdeles således som det skematisk er fremstillet, men en logik, som tager afsæt i teorifremstillingen og bliver suppleret med øvrige forhold.

Med afsæt i den type data, der her er tale om, vil den synkrone analyse omfatte de to tider/steder: Chicagoskolen og DK/Norden i 1960'erne og -70'erne. Den diakrone analyse, der bevæger sig over tid, vil ikke her kunne gennemføres i et ubrudt forløb, - netop fordi tider og steder ikke kan forbindes i et ubrudt forløb. Den diakrone analyse vil derfor i denne sammenhæng få karakter af en sammenligning, der kan kvalificeres ved at begrebernes indlejring i de institutionelle kontekster, der blev behandlet i de forrige afsnit understreges.

2. del

Kapitel 8. Teorihistorisk perspektiv – dokumentarisk indledning

I den teorihistoriske analyse, der nu følger, har jeg valgt indledningsvis og som dokumentationsmateriale at fremstille hhv. Chicagoskolen – teorier og tidens opfattelse af sociale problemer og Danmark og Norden – teorier og tidens opfattelse af sociale problemer, som en form for parallelafsnit.

Det er hensigten kort at fremstille teorier og materiale, der i et begrebshistorisk lys kan dokumentere både udbredte opfattelser af sociale problemer i tiden, og væsentlige elementer i institutionel kontekst for disses formulering. Særligt har det vist sig væsentligt inddrage den institutionelle kontekst, hvori denne vidensproduktion foregår. Dette er, som det senere skal vises, særligt blevet aktualiseret ved, at der er markante forskelle på de institutionelle "settings" i hhv. Chicagoskolen og i Norden, hvori denne viden produceres.

Idet der optræder så omfattende forskelle såvel i teoriformulering, opfattelser af problemer og disses samfundsmæssige kontekst, har det ikke været muligt at forme afsnittene parallelt m.h.t. afsnitsinddeling, vægtning mv., og med respekt for de vidt forskellige "settings", er det derfor valgt at lade disse have indflydelse på struktureringen.

I beskrivelsen af Chicagoskolen er der taget hensyn til, at væsentlige aspekter af denne allerede er fremstillet i kapitel 4, som der hermed også henvises til. Af fremstillingsmæssige grunde er der dog et mindre overlap.

Forskelligheden i det materiale, der kan anvendes i de to forskellige kontekster er så omfattende, at det er valgt at uddybe der valgte materiale i de særskilte afsnit.

Chicagoskolen

De videnskabelige institutionelle rammer

Chicago Skolen bliver som tidligere nævnt – med variationer – placeret I perioden fra 1892-1935 ((Deegan, 1990) eller mere afgrænset til perioden 1915-1935 (Bulmer, c1984) [113].

Den opstod i et i 1892 nyetableret privat og baptistisk universitet[114], og den del af Chicagoskolen, der her refereres til, blev etableret som en sociologisk afdeling under Albion W. Small. Det var centralt for denne afdeling at nyudvikle og etablere en sociologisk disciplin, der kunne anerkendes i en videnskabelig sammenhæng. Det blev Robert E. Park og I.W. Thomas, der blev de ledende figurer (Bulmer, c1984). Ikke mindst fremhæves Park som en figur, der i særlig grad formåede at fungere både samlende og inspirerende i det miljø, der blev dannet.

[113] Se også Plummer, der opererer med faser I Chicagoskolen (Plummer, 1997)
[114] Hoveddonator til universitetet var John D. Rockefeller (Plummer, 1997 p 7)

Socialvidenskaben fik økonomiske vilkår for udvikling gennem en sponsorering fra filantropiske fonde som Carnegie Corporation og Laura Spelman Rockefeller Memorial. Bulmer diskuterer kort, hvorvidt dette kan have haft indflydelse på den retning forskningen tog:

> ”It was certainly allied to a belief in the political usefulness of social science and its value in shaping of public policy. The earlier marriage of fact-finding with moralism-characteristic of the social survey movement – was replaced by a more mature view of the relation between social science and social action.”(Bulmer, c1984 p 8)

En daværende studerende bemærker

> “Also, sociology had to find its way out of the general social reform temper of the time and separate itself from the religious slant of the university itself, which was original established as a Baptist institution. The department also separated itself from courses in social work and thus strengthened its objective approach” (Cavan, 1997 p 46)

Det ses, at socialt arbejde så åbenbart forbindes med det værdiorienterede[115]. Med hensyn til at opnå private sponsoreringer, kan det fremhæves, at den stærke empiriske sociologiske orientering – til forskel fra det, der da kaldets spekulativt – kan ses som en fordel.

Harper, der var den første leder af universitetet, bliver af nogle fremhævet som en figur, der arbejdede for at sikre universitetets autonomi, herunder, at der ikke var ekstern indblanding i ansættelser.

I eftertiden vurderes det samstemmende, at det lykkedes for Chicagoskolen at markere sig såvel nationalt som internationalt med markante nye bidrag til sociologien (Blumer, 1997; Bulmer, c1984; Plummer, 1997)

Chicagoskolens teoretiske indflydelse

Chicagoskolen fik en enorm indflydelse på sociologiens udvikling og teorier om sociale problemer. ”The Polish Peasant” var længe et af de klassiske værker i sociologistudiet (Blumer, 1997)[116] og særligt kernebegreber som social organisation og desorganisation indgår som centrale – og omdiskuterede – begreber i teorier om sociale problemer. Så sent som 1960 henviser Howard Becker til teorien om desorganisation som grundlag for udvikling af det, der senere blev kaldt stemplingsteorien (Becker, 2005)

Der er dog også forskelle i eftertidens vurdering af det teoretiske grundlag.

Rubington og Weinberg beskriver teoriudviklingen ved først fem og senere syv perspektiver på sociale problemer og placerer klart væsentlige teoretikere i Chicagoskolen som Thomas og Znaniecki, Cooley og Ogburn under det perspektiv, der benævnes ”Social disorganization” og som klart adskiller sig fra det tidligere dominerende perspektiv ”Social Patology” (Rubington & Weinberg, 1995)

[115] Der var samarbejde, men efterfølgende brud med Addams og Hull-House bevægelsen

[116] Bulmer fremhæver værket som det første, der markerer Chicagoskolen nationalt og internationalt (Bulmer, c1984 p 3); Plummer betegner værket som den første ”canonical” tekst (Plummer, 1997 p 8)

Spector og Kitsuse derimod, synes at læse begrebet om social desorganisation som begrebet er blevet anvendt i den senere dominerende funktionalisme, og de synes til tider at identificere Chicagoskolen med social patologi. De hæfter sig specielt ved begrebet om social organisation og desorganisation, der tolkes i et funktionalistisk perspektiv som forbundet med et sæt af samfundsmæssige mål, hvis mangel på forfølgelse fører til desorganisation (Spector & Kitsuse, c1987).

Chicagoskolen har også påvirket det funktionalistiske perspektiv der, med f.eks. Merton som central figur, i efterkrigstiden frem til 1970'erne indtager den dominerende position. Her er særligt begrebet om desorganisation, som videreudvikles i funktionalismens teoretiske perspektiv, centralt. Dominansen har været brudt af alternative røster, f.eks. Fuller og Meyer, Lemmert, Becker, Blumer, Spector og Kitsuse, der afviser de funktionalistiske antagelser. Man kan med andre ord hævde, at Chicagoskolen direkte og indirekte har lagt mange spor for teorier om sociale problemer.

I et tilbageblik synes disse forskellige retninger – måske med kritisk perspektiv som en undtagelse – at gruppere sig i et mønster, som danner et for eller mod et objektivistisk og konsensus orienteret funktionalistisk standpunkt. Social patologi kan ses som en endnu videnskabeligt uudviklet funktionalisme, der f.eks. på baggrund af organismeanalogier mener objektivt at kunne fastslå, hvad der er samfundsmæssigt sygt eller sundt. Teorien om social desorganisation i Chicagoskolen indeholder væsentlige elementer af opgør hermed. Dette f.eks. i Thomas og Znaniecki's afstandtagen fra, at sociale problemer kan forstås og defineres ud fra a priori givne moralske standpunkter. Samtidig er dele af Chicagoskolen præget af den biologiske analogisering, som også i nogle udgaver fører videre i en funktionel tænkning. Funktionalismen, som særligt blev udviklet efter 2. verdenskrig og i nogle årtier herefter var helt dominerende for teoriudviklingen, kan således også findes i perioden før 2. verdenskrig. De øvrige retninger definerer sig i vid udstrækning netop i modsætning til denne funktionalisme. Det er interessant, at det i flere tilfælde netop er i Chicagoskolen – og her ofte i den symbolske interaktionisme - at et andet grundlag end det funktionalistiske hentes. Det gælder eksplicit både for den såkaldte stemplingsteori (Becker, 2005) og mindre eksplicit i henvisning til et symbolsk interaktionistisk grundlag for konstruktionismen (Spector & Kitsuse, c1987)[117].

Set fra et nordisk perspektiv, er det særlig markant, at det perspektiv på sociale problemer, som "indføres" i den amerikanske teoritradition "kritisk perspektiv" først kommer meget sent og sparsomt ind som perspektiv.

Sociale problemer belyst i " The Polish Peasant" - teorier og tidens opfattelse af sociale problemer

Værket "The Polish Peasant" af Thomas og Znaniecki fra 1918 er et umådeligt spændende, empirisk rigt og meget omfattende værk. Der er en klar hensigt om at forene den teoretiske udvikling og det empiriske studie, i modsætning til den traditionelle mere spekulative sociologi. Værket er samtidig elementært spændende at læse, måske især fordi det er spækket med udvalgt, men ikke bearbejdet, empirisk materiale. Kriminalstof fra særlig en bestemt polsk avis, der retter sig mod bønder, breve

[117] Det sidste sker helt uden en henvisning til Chicagoskolen i øvrigt, jf. også den kritik, der gives af denne.

mellem slægtningen der bor adskilt i Polen og Amerika , sagsjournalet udarbejdet i amerikanske sociale hjælpeorganisationer eller retlige myndigheder o.l.

I værket præsenterer og anvender Thomas og Znaniecki centrale begrebet sociale problemer, og beskæftiger sig med de processer i lokalsamfundet og byen, der antages at skabe disse problemer. Det mest centrale begreb, der forener de to felter, er social desorganisation.

Fordi værket – ud over en længere metodologisk note – udgøres af en (delvis) integreret fremstilling af teori og empiri, er det i de omfattende konkrete analyser begreber udfoldes og præciseres. Det kan således ikke ekstraheres eller defineres, hvad f.eks. begreberne lokalsamfund og social og individuel desorganisation indebærer, uden at knytte dem til de konkrete analyser af historiske samfundsmæssige forhold. Hos Park, Burgess og McKenzie tenderer særligt begreberne om social og individuel desorganisation at optræde mere som klassifikationer af bestemte uønskede fænomener, end at blive udfoldet i en dynamisk og procesidentificerende analyse. For at fastholde det sidste, er det her valgt at præsentere værket mere ekstensivt, end en fremstilling af en mere traditionel teoribaseret forskning ville fordre.

Værket beskriver og analyserer social desorganisation såvel i det polske samfund som det polsk-amerikanske samfund i slutningen af 1800 tallet og i den første del af 1900 tallet. I både Polen og USA er der tale om samfund i store forandringer.

I Polen er fokus på bønderne og de landsbyfællesskaber, der er under pres af industrialiseringen eller den kapitalistiske udvikling. I de studerede landsbysamfund er der stigende vanskeligheder med at leve af landbruget og en del af befolkningen emigrerer til USA, en større del tager sæsonarbejde i Tyskland og endelig tager en del arbejde i de større byer i Polen.

Begrebet social desorganisation anvendes til at studere de processer, der udspiller sig i disse landsbysamfund under forandrede vilkår.

Social desorganisation i Polen studeres som

> ”a decrease of the influence of existing social rules of behaviour upon individual members of the group” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1128)

Begrebet refererer primært til det institutionelle niveau og sekundært til det individuelle niveau, og begrebets forudsætning er social organisation, som opfattes som socialt systematiserede regler eller skemaer for adfærd. Der antages at være en form for korrespondens mellem social organisation og den individuelle livsorganisation, men aldrig en fuld overensstemmelse. Den individuelle desorganisation, der udgøres af

> ” a decrease of the individuals ability to organize his whole life efficient, progressive and continuous realization of his fundamental interests” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1128-9)

Den væsentligste sociale organisering i Polen udgøres af primærgruppe organiseringerne i familien og ”the community”. Lokalsamfundet eller landsbyfællesskabet som primærorganisation står i kontrast til de endnu svagt fremvoksende sociale systemer, som f.eks. det juridiske system, eller samfundet ”the society”, der omfatter flere ”communities” – her landsbyfællesskaber -, flere klasser og

sociale systemer. Desorganisationen kan både knyttes til individet, familien og lokalsamfundet. Det antages, at de forskellige fænomener har en sammenhæng med landsbyfællesskabets sammenhængskraft.

Landsbyfællesskaberne, der har været relativt isolerede og selvforsynende, befinder sig i stigende omfang i en situation, hvor individer kommer i berøring med andre sociale grupper, både flere landsbyfællesskaber, men også bylivet. Dertil kommer, at forhold, der tidligere blev reguleret internt bringes for det – nationalt organiserede - retssystem.

Desorganisation i familien er et væsentligt felt i analysen. I beskrivelsen af de polske forhold for omkring 100 år siden, kan der identificeres forhold som: uenigheder i arvesager føres for retten, børn eller svigerbørn snyder eller ligefrem myrder de affældige forældre, de enkelte i familien begynder at tilegne forskellige ting (dyr, korn, redskaber) som deres personlige ejendom, børn adlyder ikke deres forældre, forældre på aftægt eller de voksne børn snyder eller stjæler fra hinanden, der begås utroskab, en svigerdatter myrdes for at tilegne sig medgift o.s.v. De beskrevne eksempler hører måske til i en bestemt ekstrem kategori, idet de fleste er taget fra avisartikler, som netop fokuserer på kriminalitet. Samtidig skal og kan de kun forstås på baggrund af de på tid og sted herskende sociale værdier og dermed sammenhængende holdninger og handlinger: f.eks. at arvesager i en familie normalt er et helt internt anliggende, at det, der dyrkes på gården er fælles (for så vidt der ikke er tale om aftægtsaftaler) og oftest administreret af forældre, at man ærer sine forældre og at man erkender, at der er visse handlinger kan bringer skam over familien og udhule familiefællesskabet.

Social desorganisation i landsbyfællesskabet er et andet væsentligt felt. Eksemplerne er fra samme tid og sted som ovenfor, og de dækker beskrivelser af, hvad folk har opfattet som truende for de værdier og holdninger, som hidtil har været gjort gældende. Der klages over, at folk begynder at bruge lang tid på kortspil, at flere drikker (uhæmmet), at der er mangel på overvågning af de unge piger, at – oftest de unge – klæder sig ”over evne” og efterligner de, der er ”good for nothing”, at unge ikke ved, hvordan man klæder sig anstændigt, at mange ikke følger vigtige skikke og regler, f.eks. ikke knæler på passende måde i kirken, at de unge ikke udviser respekt for forældrene, at forældre i stedet for selv at opdrage tror at ”people will teach them”, at unge kan finde på at smide sten efter forbipasserende, at der ikke er respekt for andres ejendom (f.eks. at der stjæles frugt og andre afgrøder), at de unge ryger cigaretter og danser, at der stjæles, begås hærværk og røverier o.s.v.

Fællesskabet og dets sammenhængskraft beror på, at de gældende sociale værdier og de holdninger, der udvises her ud fra, bliver opretholdt som gældende.

Det kan formentlig diskuteres, som Bourdieu f.eks. gør det, hvorvidt det, der hævdes at være gældende også (normalt) er i overensstemmelse med praksis. Bourdieus iagttagelse rejser spørgsmål tegn ved, hvor sikkert f.eks. beskrevne desorganisationsprocesser kan tolkes som udtryk for noget markant anderledes eller nyt set i relation til andre historiske perioder.

Den udvikling i de sociale organisationer, der præger perioden, er en evolution fra isolerede og selvforsynende polske landsbysamfund (communities) til at disse bliver en del af den nationale polske organisering (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1467). Væsentlige elementer i denne udvikling – som ikke skal behandles nærmere her – består i organisering af bondeklassen, dannelsen af kooperative institutioner og bredere revolutionære bevægelser i det polske samfund.

I analysens andet hovedfelt – situationen i Amerika – bliver dels beskrivelsen af de polske landsbyfællesskaber og dels begrebet om social desorganisation relevant, idet immigrationsprocessen – i stigende omfang – er præget af ”the formation of a new Polish-American society” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1469)

Det fremhæves, at det netop er utilstrækkeligt at diskutere og søge at forstå assimilationsprocesser som individuelle processer, hvor den eneste vej for det enkelte individ, der er kommet til Amerika er

> ”a gradual substitution in his consciousness of American cultural values for Polish cultural values and of attitudes adapted to his American environment for the attitudes brought over from the old country” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1468)

Det, der derimod er foregået, er dannelsen af et polsk-amerikansk samfund, og “assimilationsprocessen” må forstås som et gruppefænomen, der f.eks. kan sammenlignes med udbredelsen af fransk kultur i de polske, russiske og tyske aristokratier i det 1800 århundrede

> ”The central object of our investigation, is the formation of this coherent group out of originally incoherent elements, the creation of a society which in structure and prevalent attitudes is neither Polish nor American but constitutes a specific new product whose raw materials have been partly drawn from Polish traditions, partly from the new conditions in which the immigrants live and from American social values as the immigrant sees and interprets them” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1469).

Dannelsen af det nye samfund ses som en følge af, at den enkelte har en tendens til at søge sammen med personer, der kommer fra det samme miljø.

> ”He has been accustomed to such social response and recognition as only a primary group with old social bonds and uniform attitudes can give” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1512)

Det vil derfor også være tendens mod, at samfundet ureflekteret søger at bygge på gamle sociale værdier, snarere end at det dannes på mere bevidst formuleret grundlag.

Samtidig vil de nye ”communities” adskille sig væsentligt fra de oprindelige polske ”communities”, idet det sociale og økonomiske grundlag er et andet end det isolerede bondesamfund, der forlades til fordel for en position, der indebærer en afhængighed af omgivelserne (eks. roller som lønarbejder og forbruger) og sammensætningen af samfundet er mere varieret med hensyn til baggrund og aktuel situation og mindre stabilt, idet mange kommer til og forlader samfundet igen.

> ”It still centers around the family and the primary community, and the fundamental principles of direct personal solidarity and conformity with social opinion are still recognized; but of the many varied and coherent beliefs and customs which made these institutions so rich and vital most are either entirely forgotten or inefficient, or even ridiculous, and whatever new beliefs and customary forms of behavior may have developed in the new conditions are not sufficient general, numerous, stable or binding to take adequately the place of the obliterated tradition.” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1471)

De forudsætninger, der er for dannelsen af det polsk-amerikanske samfund, kan i den konkrete situation bl.a. bestemmes ud fra de forudsætninger, immigranterne kommer med. Studiet viser, at de

immigrerende primært stammer fra polske bondesamfund og de ”lavere klasser” fra byerne, mens der kun er meget få fra de ”højere klasser”, herunder de grupper, der er uddannet. Der er f.eks. meget få lærere, journalister eller politiske organisatorer blandt immigranterne. Yderligere er der tale om, at de polske bønder i højere grad kommer fra landsbyer, der er præget af social desorganisation, idet modstand mod emigration har kunnet sætte sig igennem i visse dele af bondesamfundet. For de uddannede var der – ud fra nationale interesser– stor modstand mod emigration.

Der er med andre ord tale om en gruppe, som helt primært emigrerer ud fra økonomiske motiver og som ikke har særlige forudsætninger for at organisere et amerikansk-polsk samfund {{322 Thomas,William Isaac 1996 (1918-1920)/f p 1488-89;}}. Der udvises endvidere ikke stor interesse fra grupper i Polens side til at organisere disse mennesker. Dog er præster, med deres tradition for missionærarbejde, jævnligt til stede i det polsk-amerikanske samfund. Mange – især blandt bønderne – ”emigrerer” endvidere i egen forestilling tidsbegrænset, d.v.s. de har en intention om at vende tilbage.

Dette at øge muligheden for indtjening er den helt centrale forventning til livet i Amerika og netop dette danner basis for en ny social værdisætning. Oprindeligt er den forbundet med ambitionen om at kunne blive selvstændig bonde med tilstrækkeligt med jord – set i lyset af den sociale sammenhæng og den status dette forbindes med - men der er en tendens mod, at den løsrives herfra.

På trods af, at økonomisk motivation vejer tungt i emigrationen, og det f.eks. kan vises, at emigranter ofte kommer fra små gårde eller har været landarbejdere med lav løn, mener Thomas og Znaniecki imidlertid ikke, at man kan forklare denne alene økonomisk. Hvorvidt den enkelte emigrerer, afhænger af om der er et ønske om højere social status, om der evt. er frygt eller ikke frygt for det ukendte og om det at emigrere anses for acceptabelt eller ikke acceptabelt i det landsbysamfund, den enkelte kommer fra.

Der sker ikke et brud med fortiden, idet den immigrerede har stærke relationer i Polen. I relationen mellem polakker boende hhv. i Polen og Amerika får man gennem breve indtrykket af, hvordan den amerikanske polak har forpligtigelser derhjemme. F.eks. polske forældre, hustruer, søskende eller børn, der – meget ofte – beder sønnen, manden eller broderen om penge. De skriver, hvad de skal bruge penge til, f.eks. afbetaling på kredit – eller blot renten heraf -, til en medgift og afholdelse af et bryllup, til køb af heste eller køer, eller til betaling af udgifter i forbindelse med sygdom, skolegang, mad, husleje eller klæder. Der fortælles ofte, men ikke altid, om et liv i elendighed, f.eks. at familien ikke har spist i flere dage og ikke vil bede naboer og familie om at hjælpe sig mere, eller at børnenes klæder er så dårlige, at de er til grin, når de bevæger sig ud. Nogle gange gennemsyrer f.eks. en hustrus skuffelse og forurettethed over hvor lidt manden sender af penge (i.f.t. hvad hun ved andre sender) det skrevne, så den familiære og respektfuld tone, der ellers karakteriserer brevene, synes at lide et knæk.

Det amerikansk-polske samfund voksede til en betragtelig størrelse. I 1914 befandt der sig 360.000 polakker i Chicago, d.v.s. den største polske bymæssige befolkning efter Warszawa og Lodz (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1511).

Den praktiske dannelse af en gruppe beskrives ved, at den først ankomne søger at tiltrække flere polakker. Der etableres f.eks. en bolig, hvor nyankomne kan leje sig ind. Slægts-, landsbyfællesskabs-

og venskabsbånd øver imidlertid også indflydelse, idet disse foretrækkes frem for andre. Lykkes det at tiltrække den slægt og venner i større omfang, tenderer gruppen mod at blive mere lukket overfor andre polakker, samt at blive opdelt i undergrupper, der baserer sig på de oprindelige tætte bånd. Familiebåndene søges opretholdt og i de oprindelige polsk-amerikanske samfund, blev det – understøttet af kirken - anset for ”guds gave” at få mange børn. Disse forventedes, når de var gamle nok til at arbejde, at aflevere størsteparten af deres indkomst til familien.

Når gruppen når en vis størrelse, ca. 100-300 medlemmer, søges der ofte skabt et ”samfund” (1518), hvor en af de første opgaver ofte er at etablere gensidig hjælp ved f.eks. sygdom, invaliditet, død og evt. arbejdsløshed. Dette at kunne varetage denne opgave indenfor ”samfundet” ses i lyset af, at det vil påføre ikke blot den udsatte, men hele det polske samfund skam, hvis den udsatte søger hjælp af amerikanske institutioner.

> ”If in spite of this social attitude many relatively self-respecting individuals do not hesitate to claim assistance from American institutions, it is because they misinterpret the meaning of this assistance and consider it as being due to them, taking the institution as part of the whole American social and political system on which they place the blame for the evil befalling of them. And thus they expect all kinds of relief and benefits as a perfectly normal method of redressing their grievances” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1519)

Efterhånden som samfundet vokser, og sammensætningen også er mere differentieret, ændrer reguleringen fra indsamlinger fra sag til sag sig til at der oprettes forsikringsordninger. Man må forlade de oprindelige – og naive – forventninger om og krav på den umiddelbare solidaritet.

Ved siden af opgaven med at etablere gensidig hjælp og støtte bliver samfundet fællesskabets sociale organ. Det varetager

> ”the hedonistic interests of the group by organizing balls, picnics, etc. of its intellectual interests by giving theatrical representations, inviting lectures, subscribing to periodicals; of its religious interests by arranging religious services to which some priest from an older Polish colony is invited” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1522-23)

Derudover er det center for information og forbindelseslinje til andre polsk-amerikanske samfund og organiseringer.

Der bruges forskellige begreber om dette lokale polsk-amerikanske samfund. Der er tendens mod, at det lokale polsk- amerikanske samfund også benævnes ”parish”:

> ”The parish is, indeed, simply the old primarily community, reorganized and concentrated. (..) In its institutional organization it performs the function which in Poland are fulfilled by both the parish and the commune” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1523-24)

Med betegnelsen ”parish” bliver den religiøse tilknytning sat i fokus, selvom fællesskabet, som nævnt, indeholder en række andre opgaver eller funktioner. Det er måske dog netop den kulturelle oprindelse, der er væsentligt. Der opstår f.eks. en vis konkurrence til den irsk-katolske kirke, som den polsk-katolske ikke ønsker at integreres i.

Nogle sogne bliver efterhånden velhavende og påtager sig andre opgaver, som f.eks. etablering af skoler mv.

Med udviklingen af lokalsamfundene og de cooperative institutioner bliver individets adgang til hjælp efterhånden mere restriktiv. Hvor det tidligt i udviklingen var tilstrækkeligt at være polak og bo i området, kræver hjælp efterhånden, at hjælpmodtageren er et aktivt og bidragydende medlem af sognet

> ”Of course since the Polish-American community tends to ignore even the merely inefficient, we cannot expect it to take any care of the demoralized. The contrast is striking between the intense reformatory activities found in Poland (..) and the entire lack of interest in reformatory work in this country. Individual demoralization is either ignored or the demoralized individual is simply dropped at once. No one bothers about the innumerable cases of family decay, juvenile delinquency, alcoholism, vagabondage, crime.” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1536)

Der er i den sociale organisering en stor kontrast til situationen i Polen, hvor man ikke kunne “komme af med” afvigere af forskellige slags. I det amerikanske samfund er dette ikke et problem, og den sociale kontrol forandrer “jurisdiction”.

> ”In general, however, by a tacit understanding individuals enjoy immunity from social control in all except their activities in Polish-American institutions” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1538)

Eksempler på sociale problemer i Chicago

Der er et rigt materiale med eksempler på sociale problemer i Chicago, der primært illustrerer personlig desorganisation i en situation med tegn på social desorganisation.

Eksemplerne tager form af enkeltsager, der refereres fra ”United Charities of Chicago”, ”Chicago legal aid society”, ”Cook County Criminal Court”, ”Chicago Coroner’s Office” og ”Juvenile Court of Cook County”.

De sociale problemer – eller snarere tegnene herpå – samles under overskriften “demoralisering”. Eksemplerne på denne demoralisering systematiseres igen ved: økonomisk afhængighed, brud i familierelationen, mord, vagabondering, afvigende og kriminelle drenge og seksuelt amoralske piger.

> “Demoralization is the decay of the personal life-organization of an individual member of a social group.” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1647)

Eksemplerne omfatter også det, der ikke blot betegnes som demoralisering, men også amoral, der forstås som den situation, hvor der ikke er foregået nogen opdragelse eller skabelse af den såkaldte ”livs-organisation”. F.eks. beskrives drenge, der løber hjemmefra, ikke følger skolen og klarer sig ved tyveri (evt. fra hjemmet) og ved at sove i skure. Ikke sjældent oprulles der en situation, hvor moderen er død og hvor der enten ikke er nogen erstatning eller en stedmoder eller husholderske.

> “If now a practically a-moral boy who has no efficient life-organization inculcated in him is put in contact with the complex life of an American city, it is only natural if he simply follows his instincts and moods,…” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1795)

I sagsbeskrivelser fra amerikanske hjælpeorganisationer udspiller der sig historier om fædre eller mødre, der kommer for at bede om hjælp. Moderen kan f.eks. bede om økonomisk hjælp fordi faderen er forsvundet, er syg eller drikker. Moderen kan også bede om hjælp til at fjerne manden – til institutionel genopdragelse – hvis han drikker og er voldelig. Den amerikanske hjælpeorganisation søger i nogle tilfælde at få familie til f.eks. en enlig mor til at hjælpe økonomisk og beskriver i den forbindelse, hvordan f.eks. brødre til den enlige mor vurderer hende moralsk (holder hun sit hjem, passer hun børnene, har hun besøg af mænd, er hun selv skyld i at være blevet alene o.s.v.). Vurderes hun lavt i moralsk henseende, mener familien sig fritaget for at betale.

Thomas og Znaniecki beretter, at de ikke ser det som deres opgave at vurdere, hvorvidt det, der gøres i de beskrevne cases, er velbegrundet eller ej. Der vies der ikke nogen særlig opmærksomhed til selve beskrivelsen og den beskrivendes særlige blik på problemstillingerne.

Eksempler på den sociale indsats i Chicago

Et meget anvendt udtryk om de konkrete vanskeligheder – eller forstyrrelser - er demoralisering, et udtryk, der også anvendes af forfatterne i systematiseringer af de empiriske cases, der som tidligere omtalt er hentet fra f.eks ”The United Charities”, ”Juvenile Court” og “Legal Aid Society”. Der er tale om optryk af det, man kunne kalde journalnotater og ofte præsenteres cases, hvor der har fundet et længere forløb sted. F.eks. opridses det, hvor mange gange man har hørt fra den hjælpsøgende Der er notater om, hvad vedkommende har sagt og ofte en lang opridsning af familiehistorier: hvornår blev et par gift, i hvilken rækkefølge ankom forskellige navngivne børn, hvornår ankom de til Amerika, hvornår har manden evt. været fraværende o.s.v. Journalnotaterne er ofte holdt i et forholdsvis beskrivende sprog. Moralske vurderinger kommer især til udtryk gennem referater af den hjælpssøgende eller familiemedlemmers beskrivelser, klager[118] etc., men også – mere indirekte - gennem beskrivelser af f.eks. hvordan hjem bliver holdt, til tider også af folks fremtoning[119] o.s.v.

Demoraliseringen kan have forskellige konkrete former, som det f.eks. ses i den systematisering forfatterne foretager i økonomisk afhængighed, brud i familierelationen, mord, vagabondering, afvigende og kriminelle drenge og seksuelt amoralske piger.

Økonomisk afhængighed betegnes også som økonomisk demoralisering. Den primære grund til denne demoralisering ses som begrundet i modsætningen til arbejdssituationen/arbejdsorganiseringen i oprindelseslandet, der i vid udstrækning var bundet i traditionen og den, der eksisterer i USA

> ”the effect of the primary disorganizing influence – the relatively unsettled conditions of American labor – “(W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1658)

[118] “They say she had a good husband and she might have been well taken care of. She did not make a good home and he got disgusted with things and left her. She made no attempt to make her home what it should be and in spite of all the brother said she kept boarders and was immoral”(W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1670)

[119] F.eks ”The man has a very peculiar habit of crying pretty nearly continuously. His appearance is that of a decent fellow and he seems very much attached to his children. Also seems much more intelligent than Mrs R.”(W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1685)

Det fremhæves, at der kun findes en lav grad af økonomisk demoralisering hos de polske bønder, der medbringer nogle forcer i form at stabilitet mv. og kan få støtte i polske ”communities”, hvor stabile arbejdsvaner er etableret.

De økonomisk demoraliserede beskrives i eksempler ofte som familier, hvor der er druk, sygdom eller som mænd, der er forsvundet eller ikke forsørger familien og evt. tvinger hustruen til prostitution. Der kan ydes hjælp fra “The United Charities of Chicago”. Når ”The United Charities” bedes om hjælp, samles der uhyre mængder af oplysninger ikke blot om kernefamilien, men også om brødre, fædre o.s.v. til de hjælpsøgende og det eksemplificeres også, at retten kan dømme familiemedlemmer til at betale til deres slægtninge (W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) 1671).

Baggrunden for familiebrud – eller ”disorganization of the marriage- group” ses som resultat af opløsningen af storfamilien, svagheden i det polsk-amerikanske lokalsamfund og den i.f.t. Polen anderledes regulering af ægteskaber, der fandtes i USA. De ændrede vilkår i det nye land – og ikke mindst den mening, der kan tillægges forskellige relationer – er meget omfattende:

> ”As a result marriage almost ceases to be a social institution, and the old socially sanctioned attitudes upon which the strength and permanence of the conjugal bonds were based lose most of their practical influence.” (W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1704)

Eksempler på familiebrud involverer mishandling, utroskab, manglende forsørgelse og samliv, der brydes af f.eks. mandens arbejde andre steder. ”Legal Aid Society” medvirker i processer, hvor retten kan bevilge skilsmisse, men også f.eks. hvor manden kan dømmes til ophold i ”House of Correction”(W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1718), hvis han ikke opfylder sine forpligtigelser.

Vagabondering og kriminalitet hos unge drenge eksemplificeres med 9-14 årige drenge, der løber væk fra hjemmet – i en del tilfælde hjem, hvor moderen ikke længere lever eller hjem, hvor de bliver slået eller ikke får mad mv. – og/eller begår forskellige former for småkriminalitet. Juvenile Court dømmer i en del tilfælde disse drenge til ophold på forskellige former for opdragelsesanstalter eller – skoler.

Sexuelt amoralske piger eksemplificeres ved unge piger, der har haft seksuelle relationer til forskellige mænd (f.eks. 3-4 gange). En del af disse bliver af ”Juvenile Court of Cook County” dømt til husarbejde eller ophold på institution, f.eks. ”The House of the Good Shepheard”

”United Charities of Chicago” var en privat organisation dannet ved at en sammensmeltning af to tidligere organisationer, der beskrives som havende haft forskellige holdninger til fattigdom, herunder den holdning, at ”poverty reflected moral rather than economic or social problems” (Lien, 2010) og at man måtte vurdere ”case's “worthiness” before distributing aid” (Goodwin, 2010) og en anden, hvor man i højere grad ”understood poverty as a product of a flawed social and economic system”(Lien, 2010). Goodwin hævder dog, at den moralske orientering var dominerende i hjælpeorganisationerne frem til 1930’erne.

”Legal Aid Society” er en hjælpeorganisation knyttet til ”United Charities of Chicago”(Gariepy, 2010)

Ud over disse godgørende institutioner (og eventuelt visse offentlige fattigdomsbidrag[120]) er det – som det ses ovenfor - retssystemet, der regulerer området, og det anvender en række institutioner, der har forskellige genopdragende formål. Endelig nævnes kirken som institution, der kan yde bidrag f.eks. til begravelse for ubemidlede.

Thomas og Znaniecki nævner - uden at markere det som noget, der er knyttet til en social problem betragtning - at forsikringer (herunder sygeforsikringer) med væksten i det polske samfund i stigende grad erstatter den umiddelbare solidaritet, der forud forventedes fra den enkeltes landsmænd, lokalsamfund eller udvidede familie.

Sociale problemer, lokalsamfundets primære relationer og det komplekse samfunds specialiserede relationer

Begrebet om social desorganisation synes at udfolde sig mest i forfatternes beskrivelse af den forandring de polske bønder er udsat for og i den kontrast, de opstiller mellem de sociale og identitetsmæssige karakteristika, der er mellem de polske indvandrere og (nogle) amerikanere.

> "And there is no doubt either that prevalent social disorganization, in those periods when the old system which controlled more or less adequately the behavoir of the group members is decaying so rapidly that the development of a new social system cannot keep pace with this process of decadence, is particular favourable for the growth of individual demoralization, whereas the prevalence of social reconstruction – a new system taking place of the old even before the latter has completely decayed – is a factor of moral progress" (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1647)

Den polske indvandrer

> "has been brought up as a member of a permanent and coherent primary group and accustomed to rely for all regulation of conduct upon habit and the immediate suggestions and reactions of his social milieu is much more helpless when his milieu fails to give him stimuli sufficiently continuous, varied and coercive for socially normal action than an individual who, like a city intellectual, has been accustomed to be satisfied with such superficial social stimulations as can be obtained from the mere acquaintances or business contacts, has been trained to foresee and to be influenced by distant and indirect social consequences of his behaviour, knows how to regulate his conduct consciously in accordance with general and abstract schemes and supplements any insufficiency of present social influences by personal ideals which society has helped him to develop in the past." (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1649)

Det kan stilles spørgsmålstegn ved, om begrebet om desorganisation rummer relationen – eller mangel på samme – til de forskellige systemer i det komplekse moderne samfund.

Det ene sæt at problemer angår således det polsk-amerikanske samfunds karakter og rækkevidde. Det varetager ikke eller kan ikke fungere med den gamle type af regler og regulering. Mens begrebet social desorganisation – med dets stigende mangel på regulativ kapacitet – står relativt entydigt i

[120] Det henvises f.eks. til et eksempel, hvor der ydes en vis støtte fra "the county"

dets udvikling i Polen, så står ikke helt klart, hvorvidt betegnelsen social desorganisation i Amerika alene henviser til den særlige polsk-amerikanske organisering, eller om den også angår (manglen i) koblingen mellem denne og det komplekse moderne samfund i sin helhed.

Det andet sæt af problemer angår de socialt frembragte personlige orienteringer og kvalifikationer.

Er indvandreren ikke beskyttet af tætte relationer i det polsk amerikanske samfund, mangler vedkommende kvalifikationer til at klare sig. Hvis man får nye erfaringer, som ikke praktisk kan assimileres i de gamle, så kan man ikke blot gentage

> ”It is evidently insufficient when he has to take social meanings into account, interpret his experience not exclusively in terms of his own needs and wishes, but also in terms of the traditions, customs, beliefs, aspirations of his social milieu.” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1852)

Det fremhæves, at en refleksive forholden sig eller refleksive kvalifikationer stiller sig som et krav til indvandreren (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1852) – for så vidt vedkommende (også) deltager i det omgivende komplekse amerikanske samfund.

Immigranten

> “lacks the necessary preparation to construct for himself a new life-organization with such elements as abstract individual morality, religious mysticism and the legal and economic system which he finds in America” s. (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1650)

Demoraliseringen ses som en mulig udvikling i det ”tomrum” som efterlades i en social desorganiseret situation. Den mere spontane – og primitive - attitude erstatter den sociale attitude og livsorganisering i en situation, hvor interaktionen mellem individet og samfundet ikke findes eller ikke understøtter hinanden.

I indkredsningen af relationen mellem individ og samfund anvendes begreberne ”værdi” og ”attitude”.

> ”By a social value we understand any datum having an empirical content accessible to the members of some social group and a meaning with regard to which it is or may be an object of activity” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 21)

Et instrument, en mønt, et stykke poesi, et universitet, en myte, en videnskabelig teori er sociale værdier. Hver af dem har et indhold der er sensuelt og meningen af disse værdier bliver eksplicit, når de behandles i sammenhæng med menneskelig handlen.

> ”By attitude” we understand a process of individual consciousness which determines real or possible activity of the individual in the social world” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 22)

f.eks. sult, der tilfredsstilles ved måltidet, arbejderens valg af værktøj, tendensen til at bruge penge, poetens følelser og ideer, der udtrykker sig i digtet, læserens sympati og beundring, behovene som institutionen forsøger at tilfredsstille, frygten og underkastelsen overfor det guddommelige

”The attitude” er det individuelle modstykke til sociale værdier og aktivitet, som i en hvilken som helst form, er bindeleddet mellem dem. Sammenhæng mellem attitude and værdi kan gennem handlinger antage flere veje, og der kan være mellemkommende forhold, der påvirker relationen.

> ”In the continual interaction between the individual and his environment we can say nether that the individual is the product of his milieu nor that he produces his milieu; or rather, we can say both.” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1858)

Der synes tendentielt at kunne følges en ny type indkredsning af de processer, der skaber eller udgør sociale problemer i det komplekse samfund, der ikke begrebsligt rummes af desorganisation, og som fordrer, at ”modellen” for forholdet mellem sociale værdier og attituder forandres eller inkorporeres i en mere kompleks model.

Desorganisation opstår som modsætningen til organisation og refererer til det samspil, der foregår med primærgruppen, som omfatter ”the community” i det traditionelle samfund, og har en særlig karakter

> ” The adaption of the individual to the primary group requires, therefore, that all his attitudes be subordinated to those by which the group itself becomes for him a criterion of all values. These fundamental social attitudes are the desire for response, corresponding to the family system in the primary group-organization, and the desire for recognition, corresponding to the traditional standardized system of social values upon which the social opinion of the community bases its appreciations.” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1882)

Det komplekse samfund skaber andre typer af relationer, afgrænser social kontrol til bestemte felter og skaber eller stiller nye typer af krav til den sociale personlighed. Herunder skabelsen af en situation, hvor – udtrykt i et mere moderne sprog - individet har flere identiteter.

> “A complex modern society is no longer in all its parts immediate touch with its members. It is composed, indeed, of small groups whose members are in personal interrelations; but none of these groups can enclose all the interests of the individual, because each one has only a limited and specialized field (…) Therefore the ground of the unity of character must now be sought in attitudes corresponding to these activities; the character of the social personality can no longer be unified by a reduction of all special attitudes to a general social basis but an organization of these attitudes themselves.” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1886-87)

Det komplekse samfund skaber og fordrer derfor også en ny type “life-organization”, der er kreativ og refleksiv:

> ”The task of imposing any particular social systems as definitive frames of individual life-organization is rapidly becoming too difficult for modern society”{{322 Thomas,William Isaac 1996 (1918-1920)/f p 1905;}} og “The individual must be trained not for conformity, but for efficiency, not for stability, but for creative evolution” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1906)

Det spørgsmål, der rejser sig I denne forbindelse er sammenhængen mellem denne nye type ”lifeorganization” og systemerne i det komplekse samfund. Thomas og Znaniecki anvender ikke begreberne om sociale værdier og attituder til at indkredse dette, men peger alene på, at der er en væsentlig

problemstilling i de sociale systemers stabilitet og sikring af den individuelle effektivitet (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1891).

Håbet for denne stabilitet knyttes til at der efterhånden skabes et fælles ”universe of discourse”, som etableres på tværs af eller over de specialiserede systemer:

> “And on the other hand, there is a continually growing field of common values and common activities over and above the special systems, a political, economic, intellectual, æsthetic “univers of discourse”, in which all the members of a modern society more or less participate; this field is incomparably smaller, in proportion to the totality of the civilization of the group, than it was in an early primary group (…) but it is much wider than it was, for instance during the middle ages, and it is certainly wide enough to make every specialized individual realize the narrowness of his specialized individual realize the narrowness of his specialty and to open before him wide horizons of possible new experiences.” (Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1904)

Uden at det klart markeres, kan disse overvejelser tolkes som en overbevisning om, at det lokale fællesskab med primære relationer anses for at have en vigende betydning og det individuelt organiserede liv i samspil med “systemerne” en stigende betydning. Det stiller imidlertid også spørgsmålstegn ved de anvendte begreber og peger på andre typer af processer, f.eks. i skabelsen af sociale problemer. Sociale problemer kunne her i højere grad knyttes til socialisering, uddannelse o.l. end demoralisering og netop til visse lokalsamfunds modstand eller modvilje mod dette.

Danmark og Norden – teorier og tidens opfattelse af sociale problemer

Sociale problemer i 1960'erne og 1970'ernes Danmark/Norden - Løsningernes land

Anskuer man den danske videnskabelige og faglige litteratur fra 1960'erneog 1970'erne med afsæt i Chicagoskolens begreber om sociale problemer og kobling mellem byen og sociale problemer, så træder især to forskelle markant frem:

1) For det første er litteraturen om sociale problemer meget sparsom. Begrebet om sociale problemer anvendes ikke meget. Derimod er der stor fokus på sociale begivenheder, sociale vanskeligheder og levevilkår, men ikke mindst løsningsrettede overvejelser, hvor forebyggelse, revalidering, tryghed og trivsel – samt mere overordnet velfærd - er nøgleord.
2) For det andet er løsningstænkningen national frem for byorienteret.

En søgning efter litteratur med fritekst " sociale problemer"[121] i perioden giver ikke mange resultater. Ud over socialreformundersøgelserne, som jeg skal vende tilbage til, kan litteraturen opdeles i en række rapporter, der behandler særskilte eller eksotiske grupper eller problematikker som f.eks. grønlændere, unge, kriminelle, boligproblemer, arbejdsmæssige problemer, invaliditet, åndssvaghed o.l.[122], et sociologisk bud på sociale problemer repræsenteret ved Kaare Svalastoga og Erik Manniche (Manniche, 1971; Svalastoga & Rudfeld, 1958)samt i slutningen af perioden kritisk eller marxistisk orienterede behandlinger af sociale problemer (Dam Rasmussen, 1978).

På den ene side er der i denne litteratur ikke værker, der teoretisk og videnskabeligt har været både nybrydende og skoledannende, og på den anden side kan de heller ikke anses som centrale for det grundlag, der formuleres for 1970'ernes socialreform og dennes videre udvikling.

Der synes ikke at være tvivl om, at det teoretiske og faglige grundlag her primært skal søges i de første socialreformundersøgelser (From, 1972; Rold Andersen, 1970; Ussing, 1970; Westergård, 1971) samt senere særligt andre af Socialforskningsinstituttets undersøgelser, som f.eks. E.J. Hansens uddannelses- og levekårsundersøgelser.

Når den teoretiske og faglige udvikling her søges primært i Socialforskningsinstituttets undersøgelser indebærer det også, at der er en langt snævrere kobling til det politiske system, end det normalt er intenderet med den uafhængige universitetsforskning. Socialforskningsinstituttet er særskilt oprettet som et sektorforskningsinstitut[123], på baggrund af behov for

[121] Sociale problemer optræder først fra 1996 som emneord i DBC's emneordsliste
[122] Se f.eks. (From, 1975; Heinel, 1971; Jacobsen, 1979; K. Nielsen, 1978; Nordisk Økonomisk Byggeforskningsseminar, Skifter Andersen, & Vestergaard, 1977a; Nordisk Økonomisk Byggeforskningsseminar, Skifter Andersen, & Vestergaard, 1977b; Petersen, 1978; Pihl, 1962; Schwarz & Hübbe, 1979; Skov, 1978; Øster, 1968)
[123] Jørgen Søndergaard omtaler ved SFIs 50 års jubilæum instituttets historiske position ved følgende: "Forud var gået et udvalgsarbejde, hvor en række eksperter bl.a. overvejede om det skulle være et universitetsinstitut eller et selvstændigt institut – et "half way house" mellem universiteter og statsadministration. Udvalget - bortset fra et enkelt medlem - anbefalede det sidste, og den anbefaling fulgte politikerne." http://www.sfi-campbell.dk/Default.aspx?ID=4508

> ”viden til at kvalificere indholdet i den fortsatte udbygning af velfærdsstaten og til at forbedre grundlaget for en effektiv ressourceanvendelse i sektoren” http://www.sfi-campbell.dk/Default.aspx?ID=4508, 190410

Det mest relevante valg som dokumentationsmateriale for Danmark/Norden i 1960’erne og -70’erne antages hermed at være socialreformundersøgelserne og levekårsundersøgelserne - på trods af, at der er tale om en anden type viden og vidensproduktion, end den, der er behandlet for Chicagoskolen.

Det kan diskuteres, hvorvidt begge værker kan betragtes som lige relevante. Der er her anlagt den betragtning, at det vil være interessant at inddrage begge, idet de belyser forskellige dele af de sociale problematikker og forskellige grader af tilknytning til det politiske og videnskabelige felt. Socialreformundersøgelserne er knyttet tæt til det politiske apparat og de beslutninger, der træffes i socialreformen, og levekårsundersøgelserne er mere uafhængige af aktuelle politiske beslutninger og refererer i højere grad til f.eks. videnskabelige teorier mv. Hermed tilsigtes at få en variation i beskrivelsen af, hvad der aktuelt legitimeres som sociale problemer og hvad der – set i et bredere perspektiv – kan anskues som relevante forhold til en belysning af sociale problemer.

Socialreformundersøgelserne

Socialreformundersøgelserne (From, 1972; Rold Andersen, 1970; Ussing, 1970; Westergård, 1971) er gennemført på foranledning af den i 1964 nedsatte socialreformkommission, hvis opgave det var

> ”at forberede og afgive betænkning om en samlet reform af det danske tryghedssystems organisatoriske, administrative og finansielle struktur og udarbejde forslag til de lovændringer, der måtte være nødvendige hertil” (*Det sociale tryghedssystem: Socialreformkommissionens betænkning 1-2*1969a)[124]

Socialreformkommissionens betænkninger udgjorde det centrale grundlag for 1970’ernes socialreformer (herunder f.eks. sygedagpengeloven og bistandsloven), der finder sted i et samspil med kommunalreformer og planlovsreformer. Et reformkompleks, der tilsammen former den moderne danske velfærdsstat.

De centrale socialpolitiske målsætninger blev formuleret som:

> ”forebyggelse, revalidering, tryghed og trivsel” (*Det sociale tryghedssystem: Socialreformkommissionens betænkning 1-2*1969a)

[124] ”I foråret 1966 nedsatte kommissionen 3 underudvalg: Strukturudvalget, Serviceudvalget og Sikringsudvalget. Strukturudvalgets arbejdsområde har været den administrative, organisatoriske og finansielle opbygning af det samlede sociale og tryghedssystem. Serviceudvalgets arbejdsområde har været de sociale serviceydelser, d.v.s. de foranstaltninger inden for det samlede sociale tryghedssystem, som ikke består i kontante underholdsydelser. Sikringsudvalgets arbejdsområde har været den kontante sociale sikring ved sygdom, arbejdsulykke, arbejdsløshed og andre ikke-permanente trangstilfælde.” (*Det sociale tryghedssystem: Socialreformkommissionens betænkning 1-2*1969b)

Den tætte forbindelse mellem den politiske udpegede kommission og forskningen fremhæves i socialreformundersøgelserne:

> ”Planlægningen af undersøgelserne foregik i et nært samarbejde mellem socialforskningsinstituttet og socialreformkommissionen i løbet af 1965 og 1966, og den nære kontakt mellem instituttet og kommissionen har været opretholdt siden”(Ussing, 1970)

Set i relation til Chicagoskolens indkredsning af sociale problemer som et centralt sociologisk felt, kan det bemærkes, at de forskere, der var involveret i socialreformundersøgelserne, næsten alle var økonomer (Ussing, 1970). En enkelt psykolog var inddraget som forskningsassistent, enkelte andre faggrupper, f.eks. en socialrådgiver, inddrages til særskilt bistand, men der optræder ikke nogen sociolog.

Som det også er tilfældet i socialkommissionens betænkninger, optræder det aktuelle ”tryghedssystem” og organisatoriske, administrative og finansielle ændringer i dette som det dominerende undersøgelsesfelt. Som nævnt ovenfor står sociale problemer ikke som et centralt begreb. Det anvendes sparsomt i teksterne. Figur 2-9, der er hentet fra socialreformundersøgelserne kan anvendes som billede på sociale problemers placering i det undersøgelsesarbejde, der gennemføres.

Figuren viser for det første, at sociale problemer og social mistrivsel bliver set i relation til de opstillede socialpolitiske målsætninger. Figuren viser derudover en tankegang, hvor det antages, at det eksisterende sociale tryghedssystem allerede løser en række sociale problemer gennem socialpolitiske overførselsydelser såvel som rådgivning mv., men at der kan være en række ”restproblemer”, fordi tildelings- og udmålingskriterier kan give problemer f.eks. som følge af en for begrænset personkreds eller et for lavt ydelsesniveau. Dette kan nu resultere i sociale problemer og mistrivsel, - hvis de opnåede betingelser ikke er i overensstemmelse med de socialpolitiske målsætninger.

Helt umiddelbart bliver faktiske sociale problemer ikke identificeret med f.eks. arbejdsløshedsproblemer, misbrugsproblemer, familieproblemer o.s.v., men med de problematikker, der endnu ikke er løst gennem det sociale tryghedssystem. En sådan begrebsbrug er dog ikke konsekvent.

Figur 2-9 Sociale problemer og deres løsning

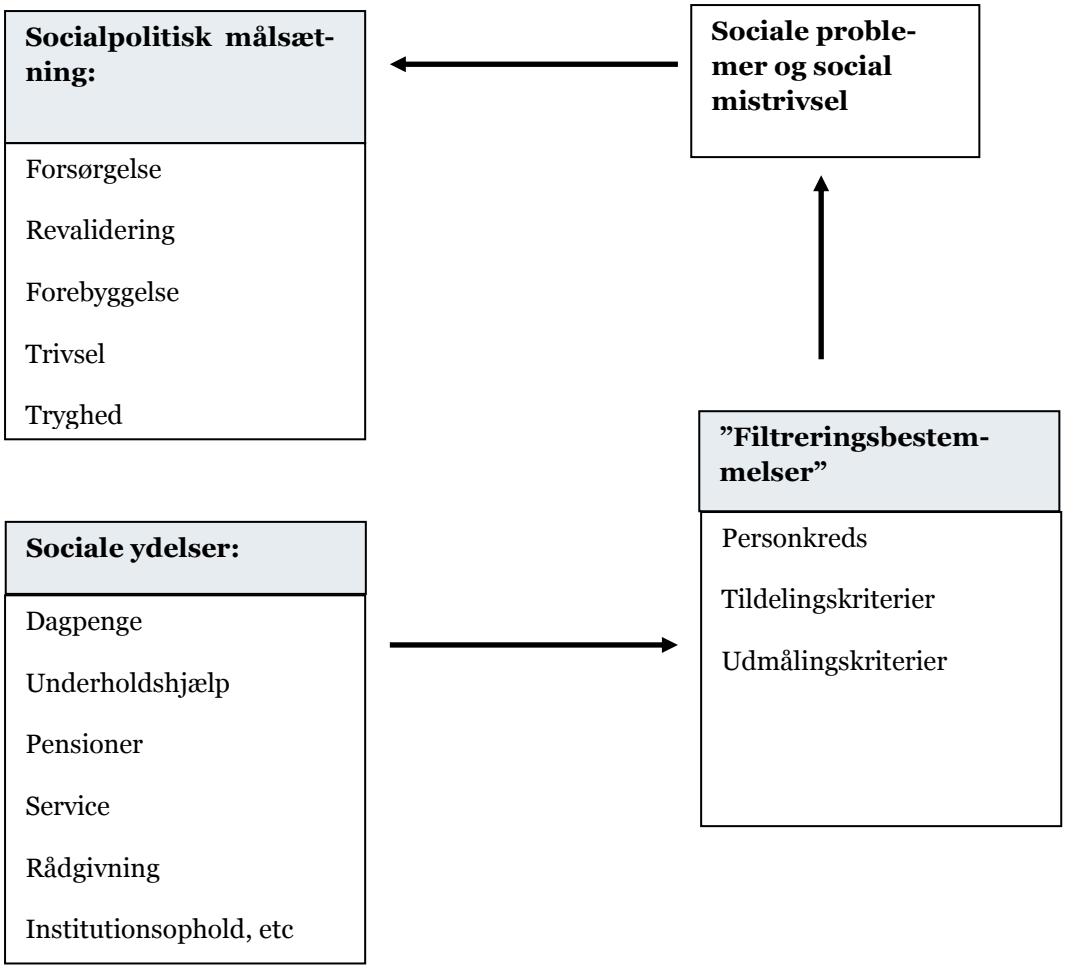

Kilde: Figur 3.1. (Westergård, 1971)

Snarere end at denne figur definerer eller afgrænser, hvad der generelt forstås ved sociale problemer i socialreformundersøgelserne, kan den ses som begrundelse for, at begrebet anvendes så sjældent og oftest erstattes af andre – mere definitoriske eller tekniske begreber – som f.eks. sociale begivenheder, dagpengemodtagere o.l. Hermed angives også en uudtalt begrænsning i undersøgelsernes perspektiv: det er det hidtidige og det målsatte fremtidige sociale system, der afgrænser, hvad der forstås ved sociale problemer.

Socialreformundersøgelserne indeholder tre delundersøgelser: frekvensundersøgelsen, konsekvensundersøgelsen og institutionsundersøgelsen. Frekvensundersøgelsens formål er at undersøge hyppigheden og fordelingen af udvalgte sociale begivenheder i befolkningen, samt i hvilket omfang disse fører til henvendelse til hjælpeapparatet. Der udvælges et repræsentativt udsnit af befolkningen. Set i relation til den by-problematik, som er central i denne undersøgelse, kan det på den ene side fremhæves, at der med repræsentativiteten f.eks. søges taget højde for mulige forskelle i landsdele, kommunestørrelser mv. På den anden side er det imidlertid landsrepræsentativiteten frem for f.eks. by-land forskelle, der er centrale i analyserne.

De sociale begivenheder, der inddrages er: sygdom, arbejdsløshed, sygdom hos børn og familieopløsning (eks. skilsmisse eller død). Konsekvensundersøgelsen har til formål at give et billede af de sociale og økonomiske konsekvenser, der opstår for personer og familier, der rammes af sociale begivenheder. Man har her fulgt forløbene for personer, der i en bestemt periode blev udsat for en social begivenhed gennem henvendelse til en række sociale organer og andre myndigheder indenfor området, interviewet disse og bl.a. registreret, hvornår den sociale begivenhed blev bragt til ophør. Der igen er søgt et repræsentativt udvalg (f.eks. udvalg fra København og Thisted). De sociale begivenheder, man her har inddraget, er sygdom, arbejdsløshed, uspecificeret trang, herunder erhvervshæmning, fødsel udenfor ægteskab samt tab af forsørger. Institutionsundersøgelsen har til formål at give yderligere oplysninger om institutioners virkemåde særlig i relation til den klientgruppe, som i konsekvensundersøgelsen udskilte sig ved at vare mere end 3 mdr. Her har man interviewet personale om kendskab til klientens totale situation, kontakter til klienten og den ydede hjælp, samt samarbejde med andre instanser.

Undersøgelsernes hovedresultater angår for det første fordelingen af sociale begivenheder. Det kan her vises, at ufaglærte henvender sig til sociale organer langt hyppigere end andre befolkningsgrupper. Særligt selvstændige og funktionærer henvender sig derimod langt sjældnere end gennemsnittet. Dette resultat har imidlertid sammenhæng med de forskellige gruppers adgang hertil (f.eks. er selvstændige ofte ikke dagpengeberettigede) eller social sikring ad anden vej (funktionærer får løn under sygdom). De grupper, der har forøget risiko for at den sociale begivenhed varer mere end 3 mdr. er mænd, ufaglærte og den yngste og ældste aldersgruppe. Blandt de unge er særligt kvinder, der føder udenfor ægteskab, udsatte. Konsekvenser for de, hvis begivenhed varer mere end 3 mdr. medfører ofte problemer på flere områder "økonomiske, boligmæssige m.v. og behov for en flersidet social støtte"(Rold Andersen, 1970). For samme gruppe kan det på basis af undersøgelserne beregnes, at de i gennemsnit har kontakt med 4,7 organer, de samme har gennemsnitligt 24 kontakter og i det (specialiserede/usammenhængende) sociale hjælpeapparat er det kun i relativt få tilfælde, hvor der i de enkelte organer foreligger fuldstændige og korrekte oplysninger om de sociale og familiemæssige forhold, klienten står i. Det konkluderes således:

> "at det sociale hjælpeapparats viden om de klienter, som de arbejder med, er utilstrækkelig overfor de elementære krav, som må stilles ud fra målsætningen om, at det sociale hjælpeapparat skal være i stand til at yde en indsats ud fra helhedssynspunktet og familiebehandlingsprincipper"(Rold Andersen, 1970 p 259)

Det konstateres endvidere, at personalet til tider udtrykker holdninger til klienterne:

> "Moralsk præget holdning forekommer især blandt socialudvalgenes og til dels blandt arbejdsløshedskassernes og sygekassernes personale og især i landkommunerne"(Rold Andersen, 1970 p 263)

Der bliver peget på en række behov for såvel ændringer i det sociale apparats opbygning og samarbejde, som forenkling og udbygning af ydelser og bedre uddannelse af personale samt vægt på behandlende, vejledende og rådgivende personale.

Der konstateres endvidere behov for ændringer i det sociale hjælpeapparat ud fra betragtningen om, at de socialpolitiske filtreringsmekanismer i de meget forskelligartede, f.eks. forsikringsprægede og

ikke-forsikringsprægede dele af systemet, ikke imødekommer de behov, der kan konstateres. Der peges f.eks. på særlige problemer vedr. ægteskabsopløsninger og fødsels udenfor ægteskab.

Endvidere søges en nærmere karakteristik af den særligt sårbare gruppe – samt dennes eventuelle manglende henvendelse til det sociale hjælpeapparat - ud fra målsætningen om forebyggelse. Det konstateres, at personer, der allerede er socialt og økonomisk svækkede ved den sociale begivenheds indtræden, har langt større risiko for et langvarigt forløb. Det lykkes imidlertid ikke at finde klare demografiske variable, der kan anvendes til at forudsige, hvorvidt der er forøget risiko.

Endelig undersøges det, hvorvidt indkomsttab som følge af arbejdsløshed og sygdom medfører yderligere konsekvenser for økonomien. Dette sker primært med henblik på en vurdering af kompensationsniveauer i de sociale ydelser. For almindelige lønarbejdere – til forskel fra funktionærer og selvstændige – kan der konstateres betydelige økonomiske konsekvenser af sociale begivenheder. Med dette udgangspunkt argumenteres der for det såkaldte indkomstbortfaldsprincip, hvor den tabte indkomst i videst mulige omfang bør kompenseres.

Det konkluderes, at der samlet må antages at være 100.000 mennesker, der har haft en social begivenhed med en varighed ud over 3 mdr. Status på disse vil efter 18 mdr. være:

”ca. 40.000 har afsluttet socialbegivenheden og er indtrådt i en normal og stabil social situation

Ca. 25.000 har afsluttet socialbegivenheden, men med væsentligt ringere og mindre stabil situation end før socialbegivenheden

Ca. 20.000 er tildelt invalidepension, enkepension eller førtidspension.

Ca. 15.000 har endnu ikke afsluttet socialbegivenheden” (Rold Andersen, 1970 p 245)

Undersøgelserne klargør ikke begrebet om sociale problemer, men bruger begrebet i en form for <u>allerede given</u> afgrænsning, der gør det relevant at tale om arbejdsløshed, sygdom, familieopløsning o.l. som konkrete eksempler på socialproblem skabende forhold.

> ”Hver enkelt af de familier, der indgår i institutionsundersøgelsen, indeholder imidlertid et individuelt samspil af ydre vilkår, fysiske, erhvervsmæssige, økonomiske, boligmæssige m.v. og indre betingelser, familiesituationen, helbred, psykisk og faglig udrustning m.v., som tilsammen har skabt de sociale problemer for familien” (Rold Andersen, 1970 p 113)

Det er et meget centralt fokus i undersøgelserne, at problemerne forbindes med indkomstforhold i form af indkomstbortfald. En stærkt dominerende tankegang synes at være, at mangel på indkomst eller indkomstbortfald er de udløsende faktorer for andre mulige problemer, hvortil der evt. skal gives rådgivning eller vejledning. Lidt forenklet kunne det måske fremstilles således, at sociale problemer primært betragtes som indkomstbortfaldsproblemer samt disses konsekvenser. Det må her erindres, at der i undersøgelserne tages forbehold overfor en behandling af mere varige sociale problemer.

Den dominerende antagelse om, hvad der skal til for at afhjælpe problemer, understreges særligt i undersøgelser af de problemer, der har tilknytning til de sociale begivenheder: separation, skilsmisse, ægtefælles død og fødsels udenfor ægteskab.

Perspektivet på denne type sociale problemer forklares her som forårsaget dels af undersøgelsesmetodiske begrænsninger og dels af undersøgelsens overordnede formål:

Det er ikke altid denne type begivenheder giver anledning til problemer, men man har anvendt som hypotese, at begivenhederne vil give anledning til problemer.

På den anden side har det været udelukket at gennemføre en analyse af såvel de konkrete sociale vanskeligheder som de personlige og psykologiske problemer, der kan blive resultatet af et dødsfald, en skilsmisse eller en uægteskabelig fødsel. En så omfattende undersøgelse ville stille krav om anvendelse af flere forskellige undersøgelsesmetoder samtidig. Da undersøgelsesmaterialet samtidig er indsamlet med det hovedformål at belyse samarbejdslinjer mellem sociale hjælpeorganer, har man skåret den del af problemerne fra, der består i personlige og psykiske følgevirkninger af socialbegivenhederne, og indskrænket sig til at behandle de konkrete problemer.

Undersøgelsens problemstilling i relation til socialbegivenhederne ”familiers opløsning” og ”uægteskabelig fødsel” består derfor i at belyse, hvor hyppigt disse begivenheder forårsager erhvervs- og indkomstproblemer, boligproblemer og børnepasningsproblemer, og vurdere de socialpolitiske sorteringsbestemmelsers egnethed til at løse disse problemer hensigtsmæssigt”(Westergård, 1971 p 109-110)

Der bruges begreber som ”sociale tilpasningsproblemer”(Westergård, 1971 p 110) og forløbsbetragtninger, hvor A: den sociale begivenhed er udgangspunktet og B en situation hvor tilpasningsproblemer, eller udtrykt anderledes, sociale problemer er løst, som afslutning.

Figur 2-10 Sociale problemers forløb

Den generelle konklusion er at

> ”langvarige sociale problemer næsten udelukkende forekommer for fraskilte kvinder og ugifte mødre. Af disse to grupper havde hhv. 20 % og 23 % endnu uløste sociale tilpasningsproblemer efter 18 måneders periodens udløb.” (Westergård, 1971 p 127)

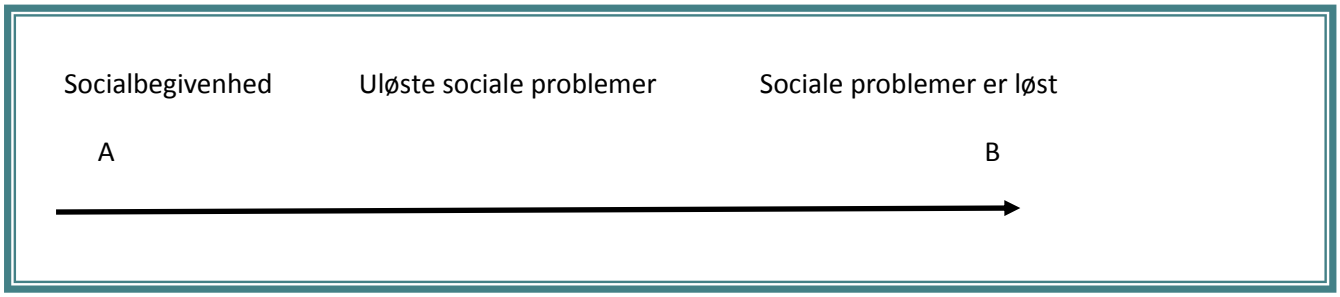

Det vil sige at efter 18 mdr. kan de sociale problemer ikke anses for løst for denne gruppe af kvinder. Der findes stadig erhvervs- eller indkomstproblemer, boligproblemer eller børnepasningsproblemer.

Generelt fremhæves forandringen i de socialpolitiske målsætninger ved følgende:

> ”Mens det centrale socialpolitiske mål tidligere var at sikre en vis minimal levestandard for personer, der i kortere eller længere tid var ude af stand til selv at opretholde normale erhvervsindkomster, er det i stigende omfang blevet fremhævet, at socialpolitikkens hovedmålsætning er forebyggelsen af sociale belastninger og konflikter og genindpasning eller revalidering af personer i erhvervsdygtig alder, som er uden indkomstgrundlag på grund af socialbegivenheder som sygdom, ulykke, arbejdsløshed m.v. Yderligere er det blevet fremhævet, at det er en socialpolitisk forpligtigelse i videre omfang at sørge for borgerens trivsel og tilpasning til de hurtigt ændrede samfundsforhold.”(Westergård, 1971 p 11)

De tre mere specifikke målsætninger: forebyggelses-, tryghed og trivsels- og revalideringsmålsætningerne er forholdsvis generelt beskrevne og rækker ind i områder, der i øvrigt ikke er behandlet særskilt. Således henvises forebyggelsesmålsætningen primært til ”vanskeligt stillede børn” og den socialmedicinske tradition (From, 1972), mens f.eks. trygheds og trivselsmålsætningen rækker ind over både f.eks. boligområdet og sundhedsvæsenet og hermed fra den mere specifikke sociallovgivning til mere generelle velfærdsstatslige politikker.

Behovs- og levekårsundersøgelser - og det gode liv

Mens socialreformundersøgelserne primært beskæftiger sig med problemstillinger, der knytter sig tæt til den efterfølgende sociallovgivning, så formuleres der et mere omfattende videnskabeligt grundlag for problematiske levevilkår i velfærdsstaten med den delvist sammenfaldende, men primært efterfølgende forskning i behov og levekår.

Der har gennem mange år eksisteret både et forskningsmæssigt og politisk samarbejde i Norden[125].

I 1970’ernes sås bl.a. stor gensidig inspiration i velfærds- og levekårsforskningen.

Den første væsentlige forskning på dette område blev gennemført i slutningen af 1960’erne og i 1970’erne i Sverige af Sten Johansson[126]. Det formentlig mest citerede værk indenfor feltet er imidlertid Erik Allardts ”Att Ha, Att Älske, Att Vara – Om Välfärd i Norden” fra 1975. En norsk undersøgelse blev i lighed med den svenske og til forskel fra Allardts og den danske, igangsat på regeringsinitiativ. Den norske undersøgelse havde et forholdsvis snævert kommissorium, hvor det blev fastlagt hvilke dimensioner af levekårene, der skulle inddrages (Geckler et al., 1978). I Danmark er det særligt Erik Jørgen Hansens ”Fordeling af levekårene”, der med første bind fra 1978[127], der har præget forskningen.

Undersøgelserne tager afsæt i begrebet ”velfærd”, der knytter an til betegnelsen velfærdsstater, som er en stadig mere udbredt betegnelse knyttet til de nordiske stater. Levnedsundersøgelser eller leve(vil)kårsundersøgelser kan ses som mere operationaliserede betegnelser.

Allardt beskriver formålet med sin undersøgelse som følger:

> ”Avsikten är att jämföre välfärden, levnedsnivån och livskvaliteten i de nordiske länderne Danmark, Finland, Norge og Sverige. Termen välfärd hänviser i fremställingen till befolkningens fak-

[125] Der blev i hhv. til Helsingforsaftalen oprettet et formelt grundlag for nordisk samarbejde i 1952, hvor Nordisk Råd blev stiftet.
[126] (Johansson, 1970a; Johansson, 1970b; Johansson, 1971a; Johansson, 1971b; Johansson, 1971c)
[127] (Geckler & Hansen, 1978; Geckler, Hansen, & Hansen, 1978; Geckler & Hansen, 1980; E. J. Hansen, Geckler, & Rasmussen, 1978-80; Kring Rasmussen, 1980)

> tiske levnedsnivå och livskvalitet. Samhällets socialpolitik och de offentlige udgifterna är en viktig bakgrundsfaktor, men de kommer inte här att systematisk behandles. Utgångspunkten för bedömning och jämförelse av välfärdens nivå er en enkel modell eller egentligen en förteckning av dimensioner som beteckner gode och onda förhållanden." (Allardt E., 1975 p 10)

Allardt henviser til, at velfærdsbegrebet i de nordiske lande bygger på sondringerne velfærd, der har en materiel og subjektiv dimension, og leveniveau og livskvalitet, der har en materiel og en interpersonel dimension. Disse skillelinjer er udtrykt i følgende figur:

Figur 2-11 Allardts velfærds- og lykke dimensioner

	Velfærd	Lykke
Leveniveau	**1. Behov hvor tilfredsstillelsen er defineret i termer af materielle ressourcer**	**3. Subjektive fornemmelser og oplevelser af ens materielle og ydre livsbetingelser**
Livskvalitet	**2. Behov hvor tilfredsstillelsen er defineret i termer af relationer til andre mennesker, samfundet og naturen**	**4. Subjektive fornemmelser og oplevelser af relationerne til mennesker, natur og samfund**

Efter (Allardt E., 1975)

På den ene side er udgangspunktet velfærden, som et sæt af værdier og betegnelser, der er forbundet med den politiske udvikling og på den anden side en – derfra adskilbar – videnskabelig indkredsning af (operationaliserbare) dimensioner i denne velfærd.

Sociale problemer er ikke nævnt som begreb eller knyttet til formålet med undersøgelsen, men

> "Existensen av svaga och marginale grupper är et faktum, som också utgör huvuvskälet till att levnedsnivåundersökninger överhuvudtaget utförs. Också den nordiska surveyundersökningen visar klart att det i alla nordiska länder ifråga om alla komponenter finns individer som ligger under gränsen för tilfredsställende välfärdsnivå" (Allardt E., 1975 p 229)(mine understregninger)

I stedet for sociale problemer, men henvisende til samme type af problematik, opereres der med utilfredsstillende velfærdsniveau, disse er igen forbundet med "onde forhold".

Allardts bidrag er først og fremmest kendt for udviklingen af de tre velfærdsdimensioner: at have, at elske og at være, der er et forsøg på at udvikle og præcisere de ovenfor nævnte dimensioner i velfærden.

Have-dimensionens værdier knyttes til de fysiologiske grundbehov, ikke som direkte behovsopfyldende, men som ressourcer[128], der er nødvendige for tilfredsstillelse af denne type behov. Der ligger også heri en frigørelse fra de direkte fysiologiske behov (Allardt E., 1975 p 28), og en henvisning til behov eller ressourcer, som ofte indgår i levevilkårsundersøgelser.

[128] Der henvises her til Titmuss (Titmuss, 1958)

Dimensionen opdeles i komponenterne: indkomst, boligstandard, beskæftigelse, sundhed og uddannelse.

Elske-dimensionen refererer til behov for solidaritet, selskab og tilhørsforhold, eller anderledes udtrykt kærlighed og kærlighedsfyldte relationer (Allardt E., 1975 p 30). Denne dimension er mindre udbredt i velfærdsforskning. Den begrundes bl.a. med, at fællesskab er nødvendigt for at kunne realisere andre værdier og at mangler på denne dimension kan føre til f.eks. neuroser, psykoser og misbrug.

Elske-dimensionen opdeles i komponenterne: naboskabsrelationer og lokalt fællesskab, familiefællesskab og venskabsforbindelser.

Være-dimensionen henviser negativt til ikke at kunne udnytte sine potentielle muligheder og alienation, og positivt til behov for personlig udvikling eller selvaktualisering og selvrealisering (Allardt E., 1975 p 33). Denne dimension kan knyttes til relation mellem individ og samfund eller individ og socialt system (til forskel fra elske-dimensionens primærrelationer). Modsatte situationer i denne dimension kan også udtrykkes ved at opfatte sig som uerstattelig til forskel fra at være umiddelbart substituerbar.

Være-dimensionen opdeles i komponenterne: anseelse eller prestige, uerstattelighed, politiske ressourcer og interessante fritidsbeskæftigelser (at gøre).

Det pointeres, at det er forskellige forhold og processer, der har betydning for de forskellige dimensioner, således siges det f.eks.

> ”Ha-dimensionen kan i dagens samhälle knappast realiseres utan social planering, Därimot förudsätter gemenskapsvärdene spontane processer for at kunne realiseres.”(Allardt E., 1975 p 31)

Dimensionerne adskiller sig også i relation til konvertibilitetsproblematikken, altså om en ressource kan konverteres til andre typer af ressourcer og dermed erstatte mangler i disse.

Ser man på dimensionerne på tværs, kan undersøgelserne stille store spørgsmålstegn ved muligheden for at erstatte mangler i én dimension med mere på andre dimensioner. Ligeledes har det vist sig vanskeligt i statistiske analyser at afgøre spørgsmålet om eventuelle påvirkninger både indenfor dimensionerne og dimensionerne imellem. Dette indebærer bl.a., at det kan være tvivlsomt at forsøge at konstruere ét samlet velfærdsmål.

Spørgsmålet videreføres i overvejelser over at arbejde med eksistensen af forskellige arenaer (eks. varemarkedet, det politiske liv eller privatlivet), hvortil man kan knytte forskellige typer af behov og forskellige typer af samfundsmæssige strukturer (klassestruktur, magtfordeling mv.) (Allardt E., 1975 p 50)

Allardt gennemføre en nordisk komparativ undersøgelse af velfærdsniveauet på basis af surveys i de enkelte lande. Ud over en belysning af forskelle i velfærdsniveauet landene imellem på de forskellige

dimensioner[129], søges det også efterprøvet, hvorvidt de valgte dimensioner kan ses som begrundede og sammenhængende, samt om der kan etableres sammenhænge til strukturelle faktorer. Mens resultatet viser, at relevansen af dimensionerne er vel begrundede, så kan der ikke findes nogen god sammenhæng mellem f.eks. have-dimensionen og elske-dimensionen, mens f.eks. uddannelse (have-dimensionen) kan ses at have sammenhæng med status (være- dimensionen). Resultater for det strukturelle niveau udviser ikke nye bemærkelsesværdige resultater, og er p.g.a. de valgte statistiske metoder og kombinationen mellem dimensionerne og komparationen komplicerede at referere.

Set i relation til socialreformundersøgelserne er det klart, at særligt Allardt med sit bud på velfærds- eller levekårsundersøgelse søger at bevæge sig ud over fokus på indkomster og andre "ydre vilkår".

Dette valg har både en form for politisk balanceringsbegrundelse, idet måling af den subjektive lykke kan forbindes med en utilitaristisk tradition og liberal holdning (Allardt E., 1975 p 14-15), mens fokus på de materielle ressourcer mere kan forbindes til en socialdemokratisk holdning og en videnskabelig begrundelse, der søger at være dækkende og (mere) objektiv med afsæt i begreber om livskvalitet og behov. Man kan også pege på, at valget af begrebet behov har implikationer. Det ikke bare åbner for, men forpligtiger måske også til et altomfattende perspektiv på det gode liv og adskillelsen mellem onde og det gode.

> "Behov är alltså ett svårt begrepp. Inte desto mindre skall vi definiera välfärd med hjälp av behovsbegreppet och säger fortvarende att välfärd är ett tillstånd, där människorna har möjlighet att få sina centrala behov tilfredsställda." (Allardt E., 1975 p 17)

Ambitionen kan betragtes som enorm, hvis man – med afsæt i "behov" – indlæser de forskellige filosofiske, politiske, religiøse, videnskabelige og hverdagsperspektiver, der kan knyttes hertil. Allardt gør sig da også overvejelser over, om man – således som nogle har foreslået[130] – burde inddrage befolkningen i valget af dimensioner, kategorier mv., men fravælger dette.

Allardt begrunder ikke, som formuleringen af behovsdimensionerne kunne antyde, disse dimensioner som universelle menneskelige behov. Der refereres til Maslows[131] behovsteori, der intenderer universalisme, med de hierarkisk inddelte behovstyper, men dette udgangspunkt følges ikke. Der tages, uden det gøres ganske eksplicit, udgangspunkt i aktuelle værdier og de nævnte dimensioner, i hvilke der videnskabeligt kan begrundes at være centrale menneskelige behov og mekanismer på spil. Der er imidlertid på ingen måde tale om nogen form for overgribende teori eller gennemført systematisk begrundet kategorisering. Med det afsæt nås der – også pragmatisk og teknisk – frem til de 12 komponenter, der så bliver grundlaget for at vurdere velfærd.

Det er i denne sidste "øvelse", at "behov" ikke blot afgrænses voldsomt i forhold til de mulige tolkninger, begrebet kan tillægges, men også at antagelsen om, at behovene hos forskellige klasser, grupper, kulturer etc. skulle være ens, indsættes som en form for forudsætning. I mere abstrakte formuleringer, vil problematiseringer af, hvorvidt de forskellige dimensioner har en relevans for alle,

[129] Det kan bemærkes af Danmark og Finland især indenfor "have-dimensionen" ofte ligger lavere end Norge og især Sverige

[130] Det har været foreslået at forbinde forskningen med en demokrati -øgende eller en aktionspopulistisk model (Allardt E., 1975)

[131] (A. Maslow, 1943), men også kendt for (A. H. Maslow, 1954)

formentlig ikke være så påtrængende. Når der konkret etableres et målesystem, hvor det er enkelte komponenter, der optræder, så får problematiseringen langt større relevans.

I den danske undersøgelse hentes der på den ene side inspiration fra Allardts behovsdimensioner, men på den anden fravælges selve behovsbegrebet til fordel for leveforholdene eller levekårene. Idet behov kan tilfredsstilles på forskellig måde og være forskellige for f.eks. forskellige samfundsklasser, samme middel kan evt. tilfredsstille forskellige behov og behov mere generelt kan ses som manifestationer af socialiseringsprocesser, snarere end udtryk for noget grundlæggende, anser E.J. Hansen dette begreb uegnet som grundlag for undersøgelsen.

> ”nok er velfærd et spørgsmål om at få tilfredsstillet en række behov, men en aktuel undersøgelse af velfærden og dennes fordeling kan alligevel af ovennævnte grunde ikke tage udgangspunkt i behovene. Derimod bør man pejle sig ind på, hvad der i almindelighed anses for gode og dårlige levevilkår i dagens Danmark, vel vidende at normerne herfor ikke nødvendigvis er acceptable for alle.”(Geckler et al., 1978 p 107)

Beslutningen kan også tolkes som en sænkning af ambitionsniveauet i forhold til Allardt. På trods af, at Allardt ikke henviser til universelle behov, så abonnerer begrebsbrugen formentlig på mere dybtliggende teoretiske forestillinger. I praksis er der imidlertid ikke de store forskelle mellem, hvordan velfærd søges målt.
Hansen opdeler i sin tolkning af levekårsbegrebet[132] i tre grundelementer: (1) individuelle ressourcer og (2) sociale relationer og netværk, og (3) placering i og samspil med det fysiske, økologiske og økonomiske miljø. Den enkeltes levekår er afhængig af omfanget af de individuelle ressourcer vedkommende besidder, samt placering i det fysiske, økologiske og økonomiske miljø. Pilene udtrykker endvidere, at der kan være sammenhæng mellem både de forskellige grundelementer og de komponenter, der findes her inden for.

[132] Hansen opererer – til forskel fra almindeligt sprogbrug – med en adskillelse mellem levekår og levevilkår. ”*Leveforholdene består altså af nogle levevilkår – et input – der betinger nogle levekår – et output” (* Hansen,1986, p 18)”(T. Rasmussen, 2002)

Figur 2-12 Hansens fremstilling af grundelementer i levekår og disses samspil

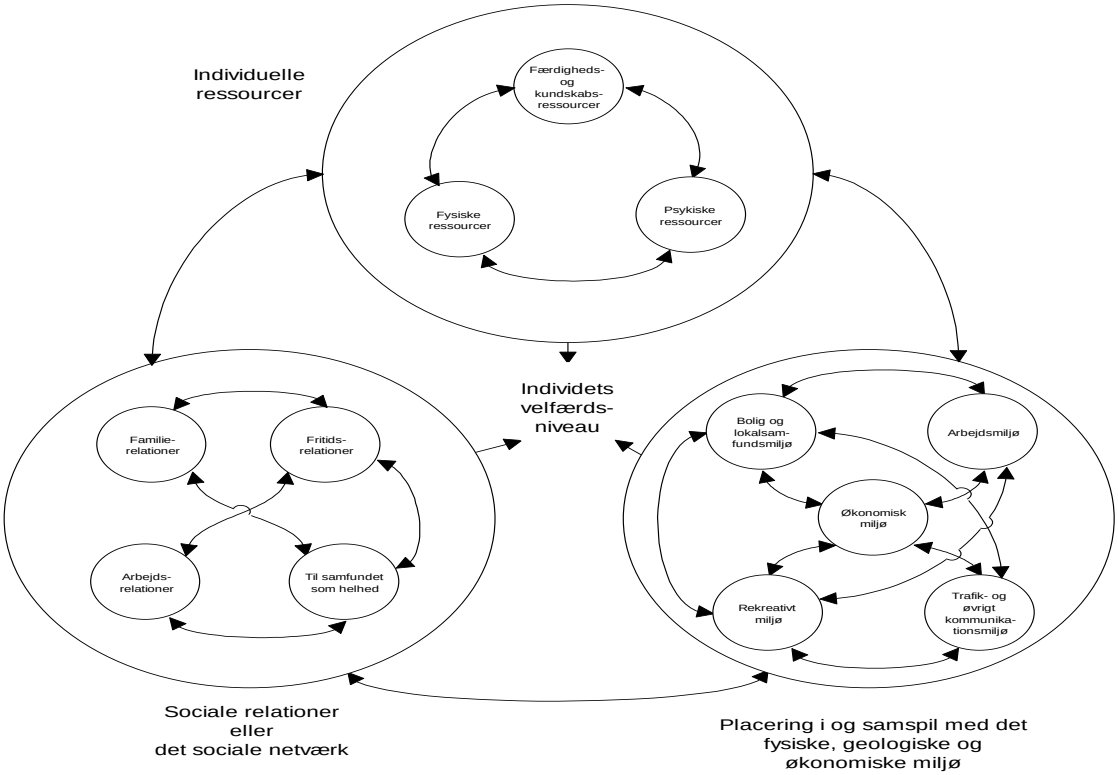

Kilde: Erik Jørgen Hansen (Geckler et al., 1978)

Hansen argumenterer endvidere – i overensstemmelse med den svenske undersøgelse for – at der kan antages at være større overensstemmelse om, hvad der er dårlige forhold, end hvad der er gode forhold.

> ”Overvejelser af denne art førte til, at vi besluttede os til at lægge hovedvægten på beskrivelsen af de dårlige forhold – uden dog at glemme at sætte dem i perspektiv ved også at indfange gode forhold.”(Geckler et al., 1978)

Det fremhæves endvidere klart, at denne type undersøgelse ikke kan sige noget om årsagssammenhæng.

> ”Dog må man huske på at en undersøgelse som denne ikke kan sige noget om årsagssammenhænge, men ”kun” kan komme med udsagn om korrelationer - samspil – mellem de enkelte levekårskomponenter. Dertil kommer, at vore hypoteser om, hvad der forårsager forskellene i levekårene, peger på bagvedliggende strukturer, der i spørgeskemaet er søgt indfanget ved hjælp af de i næste afsnit omtalte baggrundsvariable (eksempelvis køn, socialgruppe og region). Baggrundsvariablene vil vi i analysen betragte som de uafhængige variable, mens levekårskomponenterne er de afhængige variable.” (Geckler et al., 1978)

Ulighed tillægges en særlig betydning:

> ”De forskelle i levekår, der har vor interesse, er dem, der er så omfattende, at der kan tales om egentlig ulighed mellem befolkningskategorier.”(Geckler et al., 1978)

Det antages, at der er basale strukturelle kendetegn ved vort samfund, som har sammenhæng med uligheden. Da dette imidlertid ikke vurderes at kunne ændres over kort tid, koncentrerer undersøgelserne sig om ulighed, der kan ses hos det enkelte individ, i dele af samfundet og i processer i samfundslivet. Disse overvejelser har haft betydning for inddragelse af oplysninger om arbejds- og uddannelsesmæssig placering og indikatorer for opvækstvilkår.

> ”Generelt kan dette formuleres således, at man i vort samfund ideelt set ikke vil acceptere, at et menneskes velfærd hænger sammen med den kategori, som han eller hun tilhører, at hvad et menneske er kan bruges til at forudsige, hvad hun har.”(Geckler et al., 1978)

De kategorier, der inddrages i dette er, er køn, socialgrupper, generationer, regioner, civilstand, familiestørrelse og nationalitet/race.

Fokus på de dårlige levekår fører til en afgrænsning af svært belastede levekår, som defineres ved at den enkelte samtidig har problemer på mindst én indikator indenfor hver af de nedenstående kategorier:

Helbredsproblemer: varige problemer med førlighed eller helbred i øvrigt, problemer med at gå en rask tur på 15 min eller gå op ad trappe uden besvær, store problemer med synet, mange vanskeligheder med hørelsen, lider ofte af stærk træthed, lider af dårlige nerver, lider ofte af angstanfald, næsten altid i dårligt humør.

Mangler nære kontakter eller indflydelse: har ikke venner man kan tale med om personlige problemer, er ofte uønsket alene, har ikke indflydelse på tilrettelæggelse af det daglige arbejde, er ikke medlem af nogen organisation eller forening, er arbejdsløs, er uden for arbejdsstyrken, men interesseret i arbejde.

Har utilfredsstillende boligforhold: minimumskrav til bolig er ikke opfyldt, beboelsestæthed på mere end 1 pr værelse, bolig er stærkt generet af støj, bolig er stærkt generet af luftforurening, bolig er stærkt generet af fugt, træk eller kulde.

Har belastende arbejdsmiljø: er på en gang udsat for risiko for arbejdsskader og arbejdsulykker og udsat for fysisk eller kemisk gene i arbejdet, er på en gang udsat for fysisk krævende og fysisk udmattende arbejde, er på en gang udsat for psykisk anstrengende arbejde og forjaget arbejde, er på en gang udsat for ensformigt arbejde og arbejde, hvor evnerne ikke udnyttes tilstrækkeligt (E. J. Hansen, 1986 p 90-91)

Som bekendt viser levekårsundersøgelserne, at der findes systematiske forskelle i levekårene. De systematiske forskelle relateres til en social stratifikation jf. kapitel 5, som her er den af socialforskningsinstituttet udviklede socialgruppeinddeling[133].

[133] På den ene side er f.eks. Svalastogas statusinddeling en inspirationskilde, på den anden anvendes ”objektiv kriterier” for placering på arbejdsmarkedet. E.J. Hansen kritiserer senere baggrunden for denne inddeling og udvikler en, efter eget udsagn, mere klassebaseret inddeling (E. J. Hansen, 1990 p 296-97)

Figur 2-13 Socialforskningsinstitutets socialgruppeinddeling

Socialforskningsinstitutets socialgruppeinddeling					
	Selvstændige		Uddannelse	Lønmodtagere	
Socialgruppe	Land	By		Funktionærer	Arbejdere
1	godsejere	med mindst 21 underordnede	Alle med akademisk udd.	med mindst 51 underordnede	Ingen
2	gårdejer med 4 eller flere underord.	med 6-20 underordnede	Alle med mellemlang udd., der ikke falder i gr. 1	med 11-50 underordnede	Ingen
3	gårdejer med 0-3 underordn.	med 0-5 underordnede	-	med 1-10 underordnede eller ekspertbetonet arbejde	Ingen
4	husmænd	ingen	(faglig uddannelse)	med 0 underordnede	Faglærte Arbejdere Uanset antal Underordnede
5	ingen	ingen	-	ingen	Ufaglærte Arbejdere/specialarbejdere

Udenfor socialgruppeinddelingen: personer som aldrig har været erhvervsmæssigt beskæftigede: f.eks. personer, der har fået pension p.g.a. vidtgående fysisk eller psykisk handicap, unge arbejdsløse, der ikke har været i beskæftigelse mv. Her refereret efter (T. Rasmussen, 2002)

Undersøgelserne viser, at de nederste socialgrupper – og særligt socialgruppe 5 - statistisk set er dårligere stillede end de øvre socialgrupper på en lang række komponenter (dog ikke alle). Også gruppen med svært belastede levekår er overrepræsenteret her.

Heller ikke i den danske undersøgelse står sociale problemer som noget centralt begreb. Det er i stedet definitioner eller afgrænsninger, som dårlige levekår, sårbare grupper, svært belastede levekår eller store uligheder i levekår, der peges på som kritiske. Som hos Allardt udvides feltet for, hvad der hos den enkelte betragtes som kritisk med forsøget på at inddrage alle væsentlige aspekter af leveforholdene i stedet for "blot" de ydre og materielle vilkår.

Kapitel 9. Teorihistorisk perspektiv – Begrebsanalytisk del

Præcision af analytiske udgangspunkter

Med udgangspunkt i det præsenterede kilde- eller dokumentationsmateriale og begrebshistorien, som den blev præsenteret i kapitel 7, kan der udskilles mere specifikke analytiske udgangspunkter og fremgangsmåder for analysen.

En særlig udfordring i denne sammenhæng er, at kildematerialet ikke blot befinder sig forskelligt i tid (i starten af 1900-tallet og i 1960'erne og -70'erne), men også forskelligt m.h.t. sted (USA og DK/Norden).

Det fremhæves af Koselleck, at en analyse må bevæge sig mellem det synkrone og det diakrone aspekt. Idet der henvises til foretagne begrebsanalyser, siger Koselleck:

> "Synkront tematiserer de tilstande, og diakront tematiserer de tilstandenes forandringer. Dermed sigter de på det, der inden for socialhistoriens genstandsområde gerne betegnes som strukturer og deres forandringer."(Koselleck, 2007 p 77)

Det diakrone aspekt henviser til det tidslige og forløbsmæssige aspekt af analysen. Det synkrone til det samtidige – eller til det at undersøge begrebet i den sammenhæng det indgår i på et givet tidspunkt.

Den synkrone analyse af Chicagoskolen og DK/Norden i 1960'erne og -70'erne vil da bestå i at undersøge begrebet om sociale problemer i den betydning det aktuelt tillægges og ved anvendelse af de af Koselleck foreslåede markeringer af skillelinjer, som f.eks. begreb/modbegreb o.s.v. at indkredse og præcisere denne betydning i relation til andre samtidige begreber og forhold. Den diakrone analyse vil bestå i at forfølge skift i betydningsindholdet. Det forudsætter således begge typer af analyse for at kunne dokumentere et skift i begrebets mening og for at kunne fremanalysere den temporære forestilling om begrebet.

Åkerstrøm Andersen skitserer den overordnede sammenhæng mellem den diakrone og synkrone analyse i følgende figur:

Figur 2-14 Synkron og diakron analyse

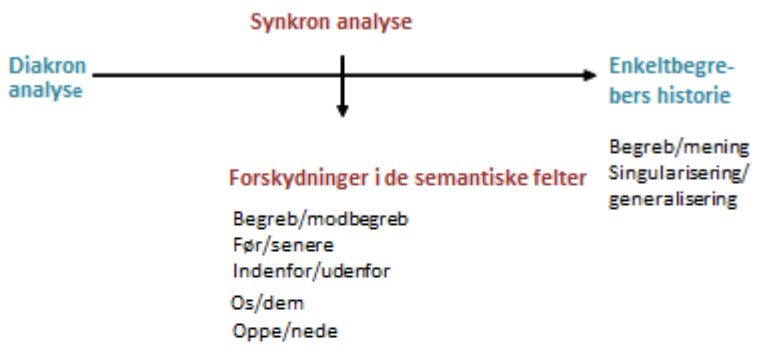

(Åkerstrøm Andersen, 1999 p 86)

Der foretages her en form for præcisering, idet skellet mellem den synkrone og diakrone analyse sættes af forskellen mellem begreb og felt, hvor begreb er knyttet til en diakron analyse og felt er knyttet til en synkron (Åkerstrøm Andersen, 1999 p 71).Med "forskydninger i semantiske felter" bliver analyser af forandringer også en del af den synkrone analyse, og den diakrone analyse bliver mere eksklusivt en forfølgelse af begrebsmæssige forskydninger på dette grundlag. I denne sammenhæng fremhæver Åkerstrøm særligt dimensionen singularitet overfor generalisering. Singularisering ses som en stadig tendens til at "monopolisere" eller tage ejerskab af generelle begreber, som når kirken optræder som den absolutte repræsentant for alle kirker. Spændingen mellem det singulære og generaliseringen og de modbegreber, der optræder i disse figurer, ses som væsentlig for analysens følsomhed.

I denne formulering optræder tekster fra Chicagoskolen og Norden i 1960'erne og -70'erne som de afgrænsede semantiske felter, der studeres, og mellem hvilke semantiske forskydninger må undersøges.

Halkier foreslår mere specifikt at analysen indeholder følgende tre momenter.

1) Topographical assumptions, a"social mapping" that entails two dichotonomies, inside/outside (us/them) and up/down (what defines social hierarchies).
2) Temporal assumptions, a "historical mapping" that entails two dichotonomies, past/future (experience/expectation) that defines direction of change, and cause/consequence that orders objects (physical or social) according to the way in which they are seen to impact on one another
3) Operational assumptions, an "agency mapping" that entails two dichotomies, subject/object (agent of change, object to be manipulated) and assistant/adversary (support/resistance)

(Halkier, 2006:95-96)

Halkiers systematisering bevæger sig i sin logiske struktur fra de mere overordnede karakteristika og skillelinjer til de mere konkrete, og fra de topografiske antagelser til de historiske.

I det her udvalgte materiale er der som omtalt store skel mellem tid og sted. Det er ikke muligt i et tids- og stedsbestemt forløb at forfølge alle forskydninger i de semantiske felter eller forandringer i begrebernes meningstillæggelse, eller at bevæge sig fra topografiske antagelser, over temporære antagelser til operationelle antagelser. Der vil være brud i såvel tid som sted.

For at kunne gennemføre relevante analyser af de skitserede antagelser, må der – fordi der opereres med felter adskilt i tid og sted - indledes med en indfangning af centrale forskelle og ligheder i de semantiske felter og i centrale forhold i begrebernes karakter og status. Forskellen, hvad enten den nu tillægges den synkrone eller diakrone dimension, trænger sig særligt på som centralt udgangspunkt, fordi materialet i som udgangspunkt fremviser en markant forskel mellem den status og sammenhæng, der karakteriserer begrebet om sociale problemer.

Med inspiration primært i Halkiers mere specifikke antagelser vælges det her at udskille tre analytiske perspektiver. Der er her foretaget den tilpasning, at forskellen mellem de to felter indledningsvis analyseres. Her med skillelinjen mellem fortid og nutid og centrale skillelinjer, der aktualiseres heraf. Hermed udskilles et niveau, der også kan forbindes til overordnede forskelle på et socialhistorisk niveau, der her anskues som sociale problemers overordnede institutionelle kontekst. Herefter kan andre centrale skillelinjer i begrebet om sociale problemer studeres mere specifikt.

A. Det første analytiske perspektiv, der skal behandles refererer til den centrale skelnen mellem <u>fortid og nutid</u>. Den omfattende forskel mellem begrebet om sociale problemers i de to perioder gør det nødvendigt, at tage afsæt i centrale forskelle og her er Kosellecks skelnen mellem erfaringsrum og forventningshorisont og "neuzeits" udvikling af forventningsbegreber (Koselleck, 2007 p 51ff) valgt som det centrale analytiske udgangspunkt. Denne skelnen åbner for koblinger til socialhistoriske forskelle og særligt institutionelle forandringer. Her er det skillelinjen inde/ude, der er central.
B. I det andet analytiske perspektiv er den centrale interesse at afdække, hvordan grænsen mellem <u>problem – ikke problem</u> drages i de to forskellige perioder. Med afsæt i de forskelle, som den første analyse klarlægger, bliver det muligt at specificere analysen med vægt på det synkrone perspektiv. Her aktualiseres de semantiske felter forstået som de konkrete betegnelser, der indgår i feltet, begrebsmodsætninger og skillelinjerne mellem inde-ude og oppenede.
C. I det tredje perspektiv behandles de mere konkrete skillelinjer i <u>forestillinger om forandringer</u> og disses konkrete omsætning, herunder subjekt-objekt relationer på det operationelle niveau.

Der foretages med andre ord her en udskilning af perspektiver, som involverer skift mellem det diakrone og det synkrone perspektiv.

A. Sociale problemer – fra begreb knyttet til erfaringsrummet til begreber knyttet til forventningshorisonten

Analysen indledes i en historisk betragtning med skillelinjen mellem begreber, der refererer til hhv. til erfaringsrummet og forventningshorisonten, idet netop denne skillelinje fremtræder som markant, samtidig med, at denne skillelinje konstituerer en række andre forskelle, der kan relateres til den socialhistoriske udvikling.

Der er for en umiddelbar betragtning rigtig mange slående forskelle mellem Chicagoskolen og Danmark/Norden i 1960'erne og -70'erne, f.eks. i betegnelser for og typer af sociale problemer, i typer af undersøgelser, der foretages, i reference til både videnskabelige og politiske forhold o.s.v. For imidlertid overhovedet at kunne forsvare og begrunde, at en begrebsanalyse, der tager sit afsæt i begrebet om sociale problemer, kan ses som relevant, trænger de meget store forskelle i begrebernes status og det begrebsnetværk eller semantiske felt, de knytter sig til, sig på som den væsentligste første problematik. Forskellen på dette plan kan eksemplificeres ved, at man i Chicagoskolen udskiller sociale problemer som knyttet til særlige typer af fænomener og som et særligt begreb, der kan anvendes til at forstå og analysere disse fænomener med, mens man i Danmark kun meget sparsomt anvender betegnelsen sociale problemer. Det, der står centralt er f.eks. sociale begivenheder, socialpolitiske målsætninger, behov og levekår og herunder utilfredsstillende levekår. Har vi at gøre med fænomener, der slet ikke er beslægtede? Har vi at gøre med et begreb om sociale problemer, der har skiftet betydning i et sådant omfang, at der ikke længere findes nogen form for kontinuitet? Hvis det sidste er tilfældet, så kan det nok være interessant at følge en begrebsudvikling, men der er ikke store chancer for, at den vil tilføje noget brugbart i relation til denne undersøgelse. En overvejelse kunne også være, at kildematerialet har for forskellig karakter til at være egnet til denne type analyse. Her træder særligt forskellen i kildematerialets tilknytning til hhv. det videnskabelige og det politiske felt frem som en mulig forklaring på de store forskelle.

Ved imidlertid at fokusere på en skelnen mellem begreber knyttet til hhv. erfaringsrummet og forventningshorisonten, træder der et andet perspektiv på mulige kontinuiteter overfor rene brud frem.

Et af de mest væsentlige træk i sammenligningen mellem Chicagoskolens og datidens brug og betydningstillæggelse af begreber om sociale problemer og den, der kan aflæses i Norden/Danmark ved konstruktionen af velfærdsstaten er, at begrebet i den første periode ikke blot optræder selvstændigt, men også entydigt knyttes til sociale processer, der ses som dybt erfaringsbundne, mens sociale problemer i den anden periode bliver et mindre centralt begreb, der tillægges mening gennem andre begreber, som velfærdsstat og "det gode liv". Begreber, der er løsrevet fra det erfaringsbundne.

Referencen til det erfaringsbundne i Chicagoskolen fremtræder langt tydeligst i de konkrete betegnelser og beskrivelser af de processer, der anskues som de problemudskillende processer. De konkrete problemer, der udskilles, betegnes som f.eks. prostitution, kriminalitet, vagabondering mv. Begrebet om sociale problemer refererer som desorganisation til denne type problemudskillende processer. Dette implicerer her, at det er et begreb, der søger at betegne erfarede tilstande og processer forbundet hermed. Som sådan står det i modsætning til forventningshorisontens begreber, der gennem valg af betegnelse, søger at åbne for nye forestillinger og forventninger.

På trods af den rivende udvikling og enorme samfundsmæssige forandring, der prægede Chicago i 1900 tallets begyndelse, udgør udviklingen af begrebet om sociale problemer ikke en strategisk omformulering, der binder helt nye forestillinger eller forventninger til disses løsning eller afhjælpning. Dette er ganske vist ikke helt entydigt, fordi der med den videnskabelige tilgang, der løsriver begrebet fra den rene moralske indkredsning, skabes nogle forudsætninger for at tænke og handle anderledes i forhold til disse. Man kan for det første sige, at de bidrager til at bryde "de naive" generaliseringer med afsæt i eget erfaringsrum og hermed følgende universaliseringer[134], der ofte har præget de førvidenskabelige tilgange til sociale problemer, f.eks. forestillinger om, at forbrydere er en bestemt klasse, der også kan karakteriseres ved fysiologiske træk, at sociale problemer er individuelle moralske problemer o.s.v. Man kan for det andet sige, at de opdager og påpeger erfaringsrummet som et socialt eller interpersonelt rum, der sætter specifikke grænser for forventningshorisonten. Ikke alt kan ændres på én gang uden der sker opløsning. Thomas og Znaniecki er – med de polske bønders vilkår – tæt på Koselleck's beskrivelse af den gamle tid, hvor erfaringsrummet sætter snævre grænser for forventningshorisonten. I lyset af sammenligningen med Norden, er det imidlertid karakteristikken som erfaringsbegreb, der kan indfange forskellen bedst.

Set i lyset af skillelinjen mellem erfaringsrum og forventningshorisont er det meget markant, at begrebet om sociale problemer i den danske/nordiske velfærdsstatsopbygning i 1960'erne og -70'erne, indgår i et semantisk felt eller et begrebsnetværk, hvor det er forventningsbegreber, der er de centrale. Med Koselleck kan man sige, at "Neuzeits" bevægelsesbegreber og forandringsforestillinger her er meget fremtrædende.

Det giver ikke mening til begrebet om sociale problemer at analysere det ud fra hverken f.eks. levekårsundersøgelser eller empirisk udvalgte eksempler, isoleret set. Begrebet kan siges at være blevet defineret i sammenhæng med det, der i den periode er etableret som det mest centrale begreb, nemlig begrebet om velfærdsstaten. Det synes entydigt at være etablering af velfærdsstatsbegrebet, der giver mening til og - samtidig konkret anledning til - at der er gennemføres behovs- og levekårsundersøgelser, ikke omvendt. Hermed kan man også sige, at begrebet om sociale problemer i denne situation står som et <u>underordnet og afhængigt begreb</u>. Det er den forventningshorisont[135], der etableres med begrebet om velfærdsstaten, der sætter den symbolske ramme for, hvad der kan formuleres som sociale problemer. Der kan ikke omvendt identificeres en selvstændig videnskabelig behandling eller andre former for selvstændige diskurser om sociale problemer, der har "drevet værket".

Velfærdsstatsbegrebet kan formentlig karakteriseres som et forventningsbegreb, hvis forskel til erfaringsbegrebet kan udtrykkes ved

> "Det handler ikke længere om begreber, der registrerer erfaring, men begreber, der skaber erfaring." (Koselleck, 2007 p 52)

Velfærdsstatsbegrebet kan knyttes til en lang række forhåbninger og nye veje, samfundet kan bevæge sig ad. Planlægning i stedet for ren markedsstyring, det gode liv for de mange i stedet for nogle gruppers elendighed, etablering af et sammenhængende socialt system, der både kan helbrede og forebygge etc. Med begrebet om velfærdsstat formulerer man sig ind i en forventningshorisont, der kun svagt relaterer sig til og kan begrundes i erfaringen. Forandringen er løsenet. Med velfærdssta-

[134] Se f.eks. (Lamont, 2000 p 58)
[135] Se også Pauli Kettunen (Kettunen; Kettunen)

ten er der ikke blot blevet formuleret en vilje, men også en vej til det gode, effektive og fremtidssikrede samfund.

I forbindelse med en stadig stigende anvendelse af begreber som fremskridt, siger Koselleck:

> ”Det bliver ligefrem en regel, at de hidtidige erfaringer ikke bør anføres som en indvending mod fremtidens anderledes karakter.”(Koselleck, 2007 p 44)

Denne forskel mellem Chicagoskolen og Danmark/Norden ved velfærdsstatens udvikling i 1960’erne og -70’erne implicerer, at man i et diakront perspektiv kan påpege, at begrebet om sociale problemer har forandret status og karakter.

Mens man i Chicagoskolen kan tale om, at sociale problemer optræder som et selvstændigt begreb og et selvstændigt forskningsområde, så skabes det i den danske og nordiske situation ikke blot som afhængigt begreb, men også som et begreb, som formuleret i lyset af forventninger, eller sagt på en anden måde, i lyset af forestillinger om løsninger på givne sociale situationer. Der vil således være de – med afsæt i de centrale begreber – tænkelige løsningsscenarier, der sætter grænser for, hvad der tænkes som sociale problemer.

Mens man til Chicagoskolen kan knytte den udbredte logik, der henviser til, at en videnskabelig afdækning af sociale problemer er forudsætning for indkredsning af en relevant indsats, så er der belæg for at fremhæve, at man med forventningsbegrebet må operere med en logik, der sætter de sociale og velfærdspolitiske målsætninger som forudsætninger for afdækning af de sociale problemer.

Figur 2-15 Velfærdsstat og sociale problemer 1

Sociale problemer	⇨	**Indsats**
Sociale og velfærdspolitiske målsætninger	⇨	**Sociale problemer (aktualiseret som de endnu uløste[136])**

I denne logik, kan der udskilles to former for afgrænsninger af sociale problemer i den danske situation i 1960’erne og -70’erne

Figur 2-16 Velfærdsstat og sociale problemer 2

Konkrete socialpolitiske målsætninger: Forsørgelse, revalidering, forebyggelse og trivsel og udmøntning i lovgivning	⇨	**Sociale problemer i snæver forstand**
Velfærdsstat – og betydende tolkninger og udlægninger af velfærd og det gode liv	⇨	**Sociale problemer i bred forstand**

I lyset af denne forskel er det langt mere forståeligt, at der ikke kunne findes betydelige selvstændige teorier om sociale problemer – som kunne modsvare Chicagoskolens teorier - i Danmark i den omtalte periode.

[136] Jf. figur 2-9

Handlingsenheder - byen og nationen

Ovenstående diakrone betragtning må ses i lyset af både socialhistoriske forandringer og forskelle. Der er tale om både forskelle i tider og steder. Der kan refereres til ikke blot systemforandringer, men også systemforskelle, der er overgribende (Koselleck, 2007 p 202), og særligt med henvisning til skillelinjen mellem erfaringsbegreber og forventningsbegreber, bliver det socialhistoriske spørgsmål om dannelse af sociale eller politiske handlingsenheder helt centralt. Forventningsbegreber er, modsat erfaringsbegreber, bundet til eksistensen af eller forestillingen om sådanne handlingsenheder.

> ”En politisk eller social handlingsenhed kan kun konstituere sig ved at opstille begreber, hvor den afgrænser sig selv og dermed udgrænser noget andet, d.v.s. definerer sig selv.” (Koselleck, 2007 p 106)

Konstitueringen af den politiske eller sociale handlingsenhed forudsætter således en afgrænsning af ”vi” overfor ”I”. Denne dimension, som også kan betegnes ved inde-ude, kan danne et udgangspunkt for udforskningen af sociale problemers ”kobling” til henholdsvis byen eller nationen.

I en Bourdieusk terminologi kan samme spørgsmål stilles ved at spørge, om der er etableret et socialpolitisk eller – bredere – et velfærdspolitisk felt. Med samfundets stigende kompleksitet uddifferentieres forskellige systemer – eller her felter eller delfelter - hvori der skabes en vis organisering om bestemte spørgsmål, der igen er (delvist) autonome i forhold til omgivelserne.

I en dansk/nordisk sammenhæng er der ingen tvivl om, at man her kan henvise til et socialpolitisk eller mere korrekt velfærdsstatsligt felt, hvor kampe om, hvad der kan formuleres og gælde som sociale problemer foregår. Både socialreformundersøgelserne og behovs- og levekårsundersøgelserne er eksplicit formulerede som indlæg i et sådant felt.

I spørgsmålet om, hvorvidt man kan afgrænse enten et socialpolitisk eller velfærdsstatsligt felt, er det særligt afgørende, om man kan udspalte ”sociale spørgsmål” som selvstændige spørgsmål, eller om disse indgår i en mere omfattende betragtningsmåde og strategi, hvori disse kun er elementer. Såvel formuleringerne i socialreformundersøgelserne, der i forbindelse med mange tiltag peger ud over sig selv, til f.eks. boligpolitik, sundhedspolitik, lighedsorienteret politik o.s.v., som det, at levekårsundersøgelser – det gode liv for alle - bliver et centralt tema, peger på det sidste. Dertil kommer de ikke her behandlede økonomisk orienterede udviklings- og effektivitetsmæssige forestillinger, som også kan ses knyttet til velfærdsstaten.

De mere generelle og sammenhængende velfærdsstatslige politikker eller det velfærdsstatslige projekt, som forebyggelsesmålsætningerne henviser til, opsummeres af Thing som følger:

> ”1) At en lang række forskellige politikområder tænkes sammen i en profylaktisk, demokratiserende og konjunkturudjævnende politik: arbejdsmarkedspolitik, uddannelsespolitik, familjepolitik, institutionspolitik, socialpolitik, kulturpolitik, boligpolitik osv.;
>
> 2)At finans- og pengepolitikken bruges som redskaber i dette projekt;

> 3) At samfundsudviklingen forstås som en proces, der er gennemskuelig, planlægningsmulig og kalkulerbar;
>
> 4) At den nye helt i dette projekt er "samfundsingeniøren", økonomen"
> (Thing, 1996 p 12)

Der refereres her i høj grad til 1960'erne og -70'ernes situation, hvor planlægningsidealet var i centrum. Dette kom i Danmark særligt til udtryk i de politisk-administrative diskurser, der f.eks. udmønter sig i PP1 og PP2 (Perspektivplan II i perspektiv: Samfundsplanlægningen 1972-87.1987) og som – ud over de generelle statslig politikker – yderligere udmøntes i økonomisk planlægning, fysisk planlægning og i starten social udbygningsplanlægning, samt andre former for sektorplanlægning (Bundesen et al., 1992). Fremtidsoptimisme, troen på styrbarhed og teknisk-økonomisk rationalitet, er fremtrædende elementer heri.

I en traditionel kontekst er den danske velfærdsstat sammen med de øvrige nordiske blevet placerede som universelle velfærdsstater (socialdemokratiske regimer) til forskel fra de korporative (konservative regimer) og de og residuale velfærdsstater (liberale regimer) (Esping-Andersen, 1991)[137]. Der er til denne kategorisering knyttet en lang række træk ved den grundlæggende konstruktion af velfærdsstaten, som f.eks. at velfærdsydelser ikke kun er forbeholdt "de trængende", men også omfatter middelklassen (det universelle), at der er en udvidet "decommodification", der indebærer bred adgang til velfærdsydelser, høj kompensationsrate og en relativt omfattende typer af velfærdsydelser og en høj grad af lighed i velfærdsydelsesstrukturen. Der er med Esping-Andersens kategorisering og karakteristik skabt en længe udbredt konsensus om "tingenes tilstand" og dette har understøttet betegnelser som "den nordiske model", der har været anset for en ganske særlig – og meget ambitiøs – velfærdsstatskonstruktion.

Det, der måske særligt kan bemærkes er, at der ikke er tale om et projekt, hvor man af filantropiske grunde[138] yder indkomstkompensation mv., men et projekt, hvor det også ses som progressivt og effektivt for den generelle samfundsudvikling, at dette sker. Kettunen understreger i sin fremstilling af den institutionelle udvikling, som opfattes som helt central i de nordiske velfærdsstaters skabelse, perspektivet om "virtuous circles" – et gensidigt befrugtende samspil - ikke blot mellem organiserede økonomiske interesser, der understøtter hinanden, men også mellem effektivitet, solidaritet og lighed. Den nordiske velfærdsstat kan ses som skabt i en kombination mellem tre forskellige ideologiske udgangspunkter:

> "the idealised heritage of the free, independent peasant, the spirit of capitalism, and the utopia of socialism"(Kettunen, uå p 10)

Hermed henvises også til, at velfærdsstatsregimet fra starten har indeholdt en "vi"-konstruktion, der ikke blot refererer til lighed og en generøs socialpolitik, men også forestillingen om en fælles nationaløkonomisk interesse eller ansvarlighed. Begrebet om samfund bliver i den proces i de nordiske

[137] Esping Andersens 3 velfærdsregimer – der var tænkt som tilstrækkelige til at kategorisere alle typer af velfærdshåndtering - er siden blevet suppleret med den såkaldte rudimentære model (Campbell, Hall, & Pedersen, 2006 p 385)

[138] Der er uden tvivl en række retfærdiggørende grunde til dette, herunder f.eks. den retfærdiggørelse, der kan konstateres i betegnelser som "de dårligt stillede", der kan læses som "de uden egen skyld dårligt stillede".

lande – hævder Kettunen – synonymt med stat eller offentlig magt. Identifikationen mellem samfund og stat viser sig f.eks. 1980'erne i Sverige, hvor en kritik af den patroniserende velfærdsstat rejses, og det efterfølgende blev konstateret, at der ikke i sprogbrug fandtes en klar skelnen mellem samfund på den ene side og stat eller offentlig magt på den anden. Samfund er ofte forbundet med "society-as-public-authorities", og det kan endvidere konstateres, at dette ikke blot var et svensk, men derimod nordisk fænomen, der har lange rødder.

> "the Nordic"society" in the late 19th century became, in a normative sense, a representation of the whole in three ways. It referred to the interest of the national economy above the private economic interests, to a social principle that puts limit to economic action in the name of society, and to the state and public power"(Kettunen, uå p 9)

I Chicago ved 1900-tallets begyndelse er det langt mere tvivlsomt, om der kan peges på eksistensen af et eller eventuelt flere felter for sociale spørgsmål. Ud over, at området berøres af den civilretslige lovgivning, ses i denne periode primært private og byorienterede organiseringer, der er optagede af og søger at påvirke sociale spørgsmål, og som både indsamler midler hertil og udøver en socialfilantropisk virksomhed. Der henvises også til, at der – forud for dannelsen af "United Charities of Chicago", har været kampe om, hvordan fattigdom skulle forstås og behandles.

Ud over byorienterede organiseringer må der peges på "lokalsamfundsorganiseringer", og herunder kirken, i.f.t. sociale spørgsmål, idet f.eks. det polsk-amerikanske samfund i en vis udstrækning har ambitionen om, at "tage vare på sine egne" - hvis de ikke havde så ekstrem adfærd, atde blev eksluderede.

Denne undersøgelse kan kun med en vis usikkerhed pege på, at man formentlig vil kunne karakterisere situationen som en, hvori der er begyndende udskillelse af sociale spørgsmål, hvilket naturligvis også den videnskabelige behandling heraf vidner om, og en – set i relation til den nordiske situation – mere spredt dannelse af felter for sociale spørgsmål og indsats overfor disse.

Begrebet desorganisation har organisation som modbegreb. Den mening og den afgrænsning, der foretages af "organisation", er netop "byen" og mere specifikt "lokalsamfund" eller "natural areas". Dette henviser til en inde-ude konstruktion, hvor byen, differentieret i "lokalsamfund" afgrænses som det/de rum, hvori problemerne findes/skabes. Byen fremstår her i en - ikke ganske klar – modsætning til "landet" i dets rurale betydning: det er byen og ikke landet, der skaber og koncentrerer sociale problemer. I den senere udvikling i Chicagoskolen blev by-land modsætningen formuleret mere udtalt (Wirth), end vi kan se det hos Park, Burgess og Thomas i den tidlige periode. Byens "vi" kan både omfatte byer som sådan og landet som sådan og det specifikke, en bestemt by overfor "landet".

Udskillelse af byen implicerer også logisk set en skillelinje mellem byen og "nationen", men "nationen" bliver ikke nævnt, og synes ikke at optræde som et muligt eller forestilbart "vi" eller problemfelt i denne sammenhæng.

En kobling mellem begreber om sociale problemer og byen er mere abstrakt og ubestemt formuleret end en kobling mellem sociale problemer og "natural areas" eller lokalområder. Opdelingen i byen er knyttet til en række mere specifikke processer, der definerer inde og ude i koblingen mellem oprin-

delseskultur (polak – ikke polak etc) og socialt og kulturelt tilhørsforhold. Eksklusioner eller uddropninger (vagabonder) knyttes særligt hertil.

Den forskel, der kan konstaterer i skillelinjen mellem inde – ude indeholder to dimensioner. For det første den konstituerede sociale eller politiske handlingsenhed:

1) Civilsamfund og stat.
   Forskellen angår, hvorvidt sociale spørgsmål anses for og behandles som noget, der primært angår civilsamfundsmæssige relationer og således henvises til disses selvorganisering, eller om de angår relationen mellem borger og stat og konstituerer staten som den centrale handlingsagent.
   I Chicago ses både det forhold, at mange "problemer" ikke udskilles som problemer, hvortil der søges hjælp udenfor familie- eller lokalsamfundsrelationerne, og det forhold, at det – når der søges hjælp – ofte sker i de privatorganiserede filantropiske organisationer.
   I Norden er de sociale spørgsmål entydigt blevet indlejret i relationen mellem borger og stat, - eller borgeren og det offentlige.

For det andet henviser en social og politisk handlingsenhed til en rumlig afgrænsning:

2) Byen og nationen.
   Staten konstitueret som central handleenhed, peger rumligt på nationen som det afgrænsede "vi".

Med en situation, hvor det primært er civilsamfundet selv, der ses som handlingsenhed, er den rumlige afgrænsning langt mere flydende. Der er ikke her givne og autoritative sociale handlingsenheder, men de handlingsenheder der etablerer sig (f.eks. de godgørende organisationer eller gensidige forsikringsorganisationer) og de mere naturgroede sociale fællesskaber, som f.eks. de oprindelseskulturelle fællesskaber. Den rumlige afgrænsning kan således både være byen – således som de godgørende organisationer definerer det – eller lokale sociale fællesskaber, således som Thomas og Znaniecki viser det. Forskellene kan opsummeres i følgende figur:

Figur 2-17 Forskelle i handlingsenhed og rumafgrænsning

	Chicagoskolen	**Danmark/Norden 1960'erne og -70'erne**
Handlingsenhed	Primært civilsamfundsmæssige sociale organiseringer	Staten- det offentlige
Rumlig afgrænsning	Byen og lokalsamfundet	Nationen

Både i etablering af byen, lokalsamfundet og nationen som rumlig afgrænsning findes spændingen mellem det singulære (den bestemte nation, by og lokalsamfund) og generaliteten (nationer, byer og lokalsamfund) (Åkerstrøm Andersen, 1999 p 74ff). Disse spændinger skal ikke udvikles nærmere her, men blot nævnes som spændinger, der kan aktualiseres.

Et eksempel: Konstruktionisme eller begrebstilpasning?

Som en illustration af sammenhængen mellem de socialhistoriske forhold og begrebsdannelse skal Spector og Kitsuse's såkaldte konstruktionistiske brud med hidtidig teori diskuteres. Hovedspørgsmålet er her, om det er relevant at forstå deres teoretiske bidrag i lyset af en erkendelsesteoretisk nyformulering, eller om det snarere kan forstås som en begrebstilpasning til en ændret socialhistorisk situation.

I udviklingen efter Chicagoskolen, hvor sociale problemer begrebsligt bliver indkredset til social desorganisation, er en af de formodentlig mest udbredte definitioner – der synes at kunne rumme flere af de forskelligartede teoretiske perspektiver - følgende:

> "an alleged situation which is incompatible with the values of a significant number of people who agree that action is necessarily to alter the situation." (Rubington & Weinberg, 1995 p 6)

Spector og Kitsuse hævder derimod at

> "There is no adequate definition of social problems within sociology, and there is not and never has been a sociology of social problems" (Spector & Kitsuse, c1987)

Spector og Kitsuse kritiserer den ovennævnte type af definitioner for både at være indholdsmæssigt uklare og umulige at anvende til afgrænsning i empiriske studier. Som alternativ peger de på, at det der er muligt at afgrænse og studere er de processer, hvorigennem sociale problemer konstrueres.

Med inspiration fra bl.a. Fuller og Meyer og Blumer, formulerer de en hypotetisk "natural history" for sociale problemer, der indeholder antagelser om hvilke forhold og særligt processer, der kan føre til at "noget" bliver anerkendt som et socialt problem.

Der formuleres følgende faser i denne konstruktion:

1. Krav gøres gældende: gruppe(r) rejser krav om anerkendelse af forhold som værende uønskede eller skadelige
2. Anerkendelse af krav: en officiel institution anerkender legitimiteten i at gruppen(erne) rejser krav, gennemfører evt. undersøgelse, reform og forsøg på afhjælpning
3. Genfremsættelse af krav: oprindelige eller alternative grupper genfremsætter krav med henvisning til en utilfredsstillende løsning
4. Afvisning og forslag om alternativer: ved ingen eller utilfredsstillende reaktion fra myndighedens side, fremsættes der evt. alternative forslag. (Spector & Kitsuse, c1987)

Det tilføjes efterfølgende, at der også kan tages initiativ til at konstruere "noget" som et socialt problem af politikere, myndigheder o.s.v. Det er ikke nødvendigvis tale om en "grass-root" eller "bottom up" proces. Aktuelle eksempler kunne her være sundhedsmyndighedernes stærkt øgede krav til befolkningen sundhed og livsstil, som udpeger bestemte handlemåder eller livsstile, der ikke tidligere har været udpegede, som problematiske.

Spector og Kitsuse's pointer med dette forslag er, dels at sådanne forløb, der ikke behøver at gennemgå alle faserne, faktisk kan afgrænses og studeres, dels at man ved at følge sådanne konstruktionsprocesser bevæger sig ud over det dilemma det er at hævde, at "noget" – bestemte forhold og

tilstande – er sociale problemer uden at have mulighed for at be- eller afkræfte dette. Det er endvidere Spector og Kitsuse's pointe, at det ikke er karakteristika ved sociale forhold i sig (en bestemt essens), der er afgørende for, hvorvidt de anerkendes som sociale problemer. Det er muligt at forhold, der kunne anses for meget lidt kritiske bliver anerkendt som problemer, mens forhold, der kunne anses for at være meget kritiske ikke bliver det. Beskrivelser af og forklaringer på sociale problemers årsager er ikke i sig væsentlige, men kan indgå i selve kravsfremsættelsen. Kravsfremsættelse– og eventuelt myndigheders behandling – vil normalt også være forbundet med fremstillinger, der kan legitimere indgreb eller bestemte former for indgreb.

I forlængelse af forfatternes egenfremstilling og de centrale formuleringer om konstruktion af sociale problemer, er deres perspektiv blevet benævnt konstruktionisme eller konstruktivisme (Bundesen, 2006; Meeuwisse & Swärd, 2006) og konstruktivisme/ikke konstruktivisme er hermed cementeret som det afgørende skel, Spector og Kitsuse sætter i relation til den forudgående teoridannelse.

Jeg skal argumentere for, at der sættes et andet, og formodentligt mere afgørende skel, end konstruktivisme/ikke konstruktivisme.

Den præmis, der er afgørende for Spector og Kitsuse's argumentation, men som ikke fremhæves som præmis er, at anerkendelse af noget som værende et socialt problem er blevet knyttet til myndigheders anerkendelse. Det er netop valget myndigheders anerkendelse som kriterium, der løser det skitserede dilemma (er der eller er der ikke tale om et socialt problem), ikke præmisserne for studiet af sociale problemers "natural history".

At hæfte sig ved denne skelnen i stedet for skilelinjen konstruktivisme/ikke konstruktivisme , åbner blikket for både den historiske udvikling, den aktuelle åbenbare kobling mellem problem og løsning og diskussion af mulige løsningsformer. I den tidlige udvikling af teorier om sociale problemer, står det f.eks. endnu ikke klart, hvorvidt problemerne – den sociale desorganisation – kunne tænkes løst af myndighederne. Den efterfølgende historiske udvikling har imidlertid været præget af en stigende politisering af forskellige sider af befolkningens livsformer og levekår.

Den formulerede skelnen konstruktivisme/ikke konstruktivisme fremstår i relation til den forudgående teori som en langt mindre velbegrundet skelnen, end valg af politisk anerkendelse som afgørende for, hvorvidt der er tale om et socialt problem. Spector og Kitsuse henviser til symbolsk interaktionisme som eget teoretisk grundlag (Spector & Kitsuse, c1987), og formulerer hermed på den ene side ikke et radikalt nyt grundlag[139] og på den anden, side bygges størstedelen af deres argumentation op af mere generelt anerkendte logiske argumenter og krav om klarhed og konsistens.

De positionerer sig selv i modsætning til funktionalismen, og formulerer den centrale indvendig mod

> "what we shall call *the objective conditions* and the definitions of them as social problems"(Spector & Kitsuse, c1987)

Afvisningen af dette baserer sig for det første på en påvisning af, at der er anvendt mange og forskelligartede eller skiftende betegnelser i det sociale felt. F.eks. peges der i relation til børn på, at følgende termer og diagnoser været anvendt: idiot, imbecile,uneducable, mentally handicapped, feeble-

[139] Centrale figurer i de oprindelige formuleringer af symbolsk interaktionisme er som bekendt Dewey og Mead, der jf. tidligere også er knyttet til Chicagoskolen. Mead beskrives som nær ven med I.W. Thomas.

minded and moron. Der er med andre ord ikke nogen sproglig entydighed – eller en tidsmæssig konsistens i det betegnende og det betegnede.

For det andet på de logiske og konsistensmæssige argumenter, de fremfører i en kritik af de funktionalistiske teorier som værende konstruktioner, der ikke er empirisk følsomme og afprøvbare. De kritiseres som værende teorier, der ikke kan påvise sociale problemer som objektive problemer, bl.a. fordi definitioner af sociale problemer ikke åbner mulighed for at stille præcise spørgsmål, der kan afgøre, hvorvidt de påstande de indebærer, er "right or wrong" (Spector & Kitsuse, c1987)

En yderligere komplikation ved argumentationen er, at Spector og Kitsuse medgiver – i lighed med øvrige teorier om sociale problemer – at der er et "værdispørgsmål" involveret i afgørelsen af, hvad der kan anses som værende sociale problemer. De afviser, at ordet "værdi" anvendes konsistent, idet det på den ene side figurerer som det, der kan forklare handlinger og på den anden side selv er identificeret ved hjælp af handlinger, men de afviser ikke, at værdispørgsmålet er afgørende i en anerkendelse af noget som et socialt problem.

Der fremføres derimod ikke en egentlig epistemologisk argumentation, således som vi kan se det ved det senere "epistemological turn"[140], som stiller mere grundlæggende spørgsmål til, hvordan det er muligt at erkende, og der formuleres ikke særlige erkendelsesmæssige udgangspunkter for hverken den hypotetiske teori om sociale problemers "natural history" eller de mere konkrete undersøgelser, der foreslås i denne sammenhæng. De uddyber eller foretager heller ikke nogen klar tolkning af den symbolske interaktionisme, der præsenteres som grundlag.

De formulerer et alternativt forskningsfelt, der indebærer, at det er subjektive positioner og handlinger, der undersøges. Men mens der i videnskabsteoretisk henseende nok markeres en kritik af funktionalisme/positivisme (essentialisme-antiessentialisme) så formuleres der ikke en klar ny videnskabsteoretisk position til forskel fra de øvrige ikke- eller antifunktionalistiske positioner[141].

Spector og Kitsuse's forslag indebærer at studiet af sociale problemer primært bliver et studium af fænomener, der bedst kan betegnes som politiske processer, f.eks. top-down og bottom-up processer.

Dette forslag synes at implicere, at anden forskning i sociale problemer kan rubriceres af disse som "objective conditions". Herved overses, at begrebet om social desorganisation i Thomas og Znaneicki's udgave kan tolkes i tråd med – frem for i modsætning til - Spector og Kitsuses "konstruktionistiske" tilgang til studiet af sociale problemer som afdækning af subjektive positioner og disses samspil, blot er der tale om at studere civilsamfundsmæssige processer i stedet for politiske processer. Det, der søges afdækket er, hvordan subjektive opfattelser og handlingstilbøjeligheder ("attitudes") f.eks. hos polske indvandreforældre og deres børn, udvikler sig og skaber store og lidelsesfyldte indbyrdes konflikter.

Konflikterne, som de subjektivt opleves, beskrives i moralske termer, fordi det er i sådanne termer de benævnes af de involverede (skammen ved skilsmisse, skammen ved unge pigers mangel på seksuel

[140] Referende primært til poststrukturalistiske positioner, f.eks. Foucalt, Laclau og Mouffe, Luhmann etc.
[141] Fokuseringen på skelnen konstruktivisme/ikke konstruktivisme i relation til dette bidrag synes at føre til komplicerede og tvivlsomt frugtbare tolkninger hos f.eks. Sahlin (Meeuwisse & Swärd, 2006a)

dydighed o.s.v.). Processerne, der naturligvis er langt mere omfattende, implicerer en udbredt og subjektivt oplevet mangel på styring og retning: hvem regulerer hvad og på hvilke præmisser? Symptomer på sociale problemer er her ikke "objektive", "essentielle" eller afgjort på basis af forskerens eller evt. andres a priori fastlagte moralsk korrekte præmisser. Prostitution, kriminalitet, mangel på kirkegang eller det at gå i bestemte beklædningstyper er alene symptomer på sociale problemer, hvis disse fænomener i de civilsamfundsmæssige processer udpeges som problematiske fænomener. At der sker en sådan udpegning (senere benævnt stempling) bliver dokumenteret med mange eksempler. Som Spector og Kitsuse peger på, vil der ofte i parternes forsøg på legitimeringen af noget som sociale problemer indgå bestemte former for beskrivelser, forståelser eller forklaringer på, at sådanne situationer opstår (f.eks. at de ikke er selvforskyldte). I de civilsamfundsmæssige processer i 1900 tallets start vil det modsvarende formentlig ofte være parters henvisning til gældende moral, normer og vaner. Måske – i modsætning til argumentationen i politiske processer - ordfattigt, idet der vil være tale om en henvisning til doxa.

Der er ikke først i 1900 tallet i Chicago udbredte officielle instanser, der kan tænkes involveret i afgørelser af, hvad der kan betegnes som sociale problemer. Man kunne sige, at en stor del af problemhåndteringen – og normfastlæggelsen - forbliver i det civile samfund.

I lyset af det her foretagne forskningsmæssige perspektiv på sociale problemer, kan det nye i Spector og Kitsuses bidrag tolkes som en præcisering, hvor anerkendelse af "noget" som sociale problemer bliver knyttet til politiske afgørelser og processer, der foregår i det politiske felt, og teksten kan tolkes som "afspejlende", at der også i USA etableres et statsbåret socialpolitisk felt.

Sociale problemer som videnskabeligt begreb

Det kunne konstateres, at teorier om sociale problemer i Chicagoskolen er skabt eller udviklet på basis af forskning og i universitetsregi. I en dansk sammenhæng kunne der ikke i 1960'erne og -70'erne – og kan der fortsat ikke – findes en forskning i sociale problemer, der blot tilnærmelsesvis kan sammenlignes hermed. Derimod kan der findes omfattende forskning, der forholder sig til en mere styret og løsningsorienteret tilgang til sociale spørgsmål.

Begrebet om sociale problemer var, i den periode hvor Chicagoskolen opstod, ikke nyopfundet. Det var blevet brugt både i en videnskabelig sammenhæng[142] i det, der senere er blevet kaldt "social patologi", der også var forbundet med socialreformatoriske foreninger (Rubington & Weinberg, 1971 p 15), og i forskellige filantropiske og andre hjælpeorganisationer.

Det blev en central kamp i etableringen af sociologien at "vriste" begrebet ud fra religiøse, idealistiske og andre "førvidenskabelige" betydninger. Thomas og Znaniecki har mange opgør med sådanne udgangspunkter, herunder opgør med Herbert Spencer i "Methodological Note" (W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) 1-86).

[142] Videnskabeligheden blev senere stærkt problematiseret(Rubington & Weinberg, 1971)

Den videnskabelige betydning understreges af de valgte begreber (social desorganisation, værdier – attituder etc.), der ikke nødvendigvis kun tjener som begrebslige præciseringer, men også en sproglig markering af adskillelsen til både den tidligere og den dagligdags brug af begrebet. Den dagligdags brug blev – som der er vist mange eksempler på – udtrykt i moralske termer. Disse kommer til udtryk i betegnelser som prostituerede, kriminelle, sindssyge, familieopløsende, promiskuøse, forlystelsessyge, dovne, fordrukne etc. Det er alle termer, der betegner en uønsket eller skamløs adfærd. Man kan ikke – i hvert fald ikke i den givne kontekst – sige kriminel eller doven uden betegnelsen allerede indeholder en dom over adfærden.

> "Moral boundaries are drawn on the basis of moral character; they are centered around such qualities as honesty, work ethic, personal integrity and considerations for others." (Lamont, 1992 p 4)

Denne bevægelse, denne hævdelse af begrebet om sociale problemer som et først og fremmest videnskabeligt begreb synes ikke at kunne ses tilsvarende f.eks. i Norden, og det kan konstateres, at teoriudviklingen på området særligt har fundet sted i USA.

Videnskabeliggørelsen kan eksplicit hos Thomas og Znaniecki forbindes med afmoralisering og afstandtagen fra at afgrænse sociale problemer i relation til reformideer og mål. På den ene side sker der en forskydning væk fra moralske og moralsk nedværdigende betegnelser. På den anden side er der fortsat tale om betegnelser, der søger at beskrive indre- og interpersonelle forhold, f.eks. handletilbøjeligheder, orienteringer, motivationer, regel- og normopretholdelse o.s.v., dvs. at blikket forbliver på processer i det civilsamfundsmæssige samspil.

Afhængigheden af de forventningsbegreber, der konstitueres med velfærdsstaten og de øvrige centrale begreber i denne sammenhæng, har også implikationer for den videnskabelige tilgang, således som den foregår i Danmark/Norden.

Den styring, som til forskel fra Chicagoskolen klart er markeret i den danske og nordiske situation, har to meget forskellige aspekter. For det første ses den åbent og direkte politisk styrede socialreformundersøgelse, der i sit specificerede opdrag adskiller sig fra videnskabeligt arbejde i almindelighed. For det andet ses behovs- og levekårsundersøgelserne, der måske snarere kan beskrives som forventningstolkende og – styrede, end direkte politisk styrede[143]. Behovs- og levekårsundersøgelserne må ses som bud på en bredere forventningsudfyldning. Forsøget på at formulere det gode liv i lyset af de forventninger, velfærdsstaten skaber, kan hermed læses som løsninger på det, der samtidig aktualiseres som sociale problemer i bred forstand. At velfærdsstatens forpligtigelse måske her læses ind i en videre sammenhæng end det, dens grundlag, umiddelbart kunne antyde, er også det Koselleck fremhæver som en særlig pointe: De dannede begreber bliver i sig en faktor i udviklingen (Koselleck, 2007 p 107) "Det gode liv " med dets åbning for mange tolkningsmuligheder, kan føre andre forventninger med sig, end de, der var anticiperede.

Bourdieu indkredser også her denne type problemstilling gennem feltbegrebet. Det videnskabelige felt, der igen kan opdeles i en række delfelter, har opnået eller er tildelt en vis autonomi og karakte-

[143] Som det er fremgået tidligere har behovs- og levekårsundersøgelser i Norden haft lidt varierende betingelser fra opdrag til mere autonomt etablerede undersøgelser.

riseret ved en række institutionaliserede regler og procedurer, der er med til at sikre denne autonomi. Feltet er karakteriseret ved konkurrence og kampe mellem agenterne.

> ”But the specificity of the scientific field stems from the fact that the competitors agree on the principles of verification of conformity to the “real”, common methods for validating theses and hypotheses, in short, on the tacit contract, inseparably political and cognitive, which founds and governs the work of objectification.”(Bourdieu, 2000b p 113)

Det videnskabelige felts autonomi er vanskeligt at opretholde i ”social science” (Bourdieu, 2000b p 112), som også Bulmer antyder det, og man kunne måske her tilføje, at sociale spørgsmål, sociale problemer og disses mulige løsninger, formentlig hører under de mest ”truede” områder.

Bourdieu kommenterer dette område:

> ”Samfunnsvitenskapen finner sine første forsvarere i filantropene og reformatorene, en form for oplyst avangarde av herskende som venter at ”socialøkonomien” (en hjelpevitenskap for statsvitenskap) skal gi løsningen på ”sociale problemer” og særlig på de som ”problematiske” individer og grupper reiser.”(Bourdieu, 1996b p 52)

Dette er – som vi ser for Danmark – til tider videreudviklet i former, hvor den herskende filosofi i statsbureaukratiet sikrer efterspørgsel efter samfundsvidenskab

> ”som er relativ uavhengig av økonomiske krefter, men strengt underlagt statslige problemstillinger” (Bourdieu, 1996b p 53)

I den organisationsform, der blev valgt i 1960’erne på området, er denne strenge styring også sikret i valget af

> ”Et ”half way house” mellem univertiteter og statsadministrationen” http://www.sfi-campbell.dk/Default.aspx?ID=4508

Uanset, hvordan man forholder sig til f.eks. en eventuel nytte af en statslig styring – der i Bourdieus udgave ofte fremstår som blot problematisk – så er der ingen tvivl om, at styringen og den manglende autonomi i den danske situation, er stærkt prægende for den form for viden[144], der opnås.

Den erkendelsesmæssige interesse er, i en sådan styret organisation, styret af den praktisk/politiske interesse. Det drejer sig ikke blot om hvordan sociale problemer og sociale indsatser italesættes, men også om, hvad der udelades, hvilken grad af videnskabelig orientering, der er bag afgrænsningen af problemstillinger, i hvilken grad, der ses kritiske diskussioner o.s.v.

Det bliver måske en central kvalifikation at kunne aflæse ”det politiske klima” til forskel fra f.eks. at kunne aflæse befolkningsmæssige forskelle og differentieringer, hvis forskningen skal have en betydning for, hvad der kan ses som sociale problemer. (Meeuwisse & Swärd, 2006)

[144] Gibbons et. al. rejser f.eks. en helt anden type diskussion af forholdet mellem forskningens organisering og den type af viden, der opnås (Gibbons et al., 1994).

B. Sociale problemer – fra begrebets reference det indre- og interpersonelle til reference til de ydre betingelser

Ved siden af skillelinjen mellem sociale problemer som erfaringsbegreb og som et begreb, der er afhængigt af centrale forventningsbegreber, kan der i et begrebshistorisk perspektiv skelnes mellem hvad der i hver af perioderne etableres som skillelinjer mellem de kvaliteter og processer, der konstituerer et socialt problem. I behandlingen af denne problematik skal skillelinjerne inde-ude,[145], oppenede i samfundsstrukturel betydning og de hermed sammenhængende begrundelsessammenhænge behandles.

I Chicagoskolen er fokus i den videnskabelige behandling på samspillet mellem attituder og værdi og i den bredere befolkning på adfærd. Det, der konkret beskrives som udtryk for sociale problemer er den uacceptable adfærd, samt i visse tilfælde uheldige omstændigheder.

Den dominerende konstruktion af den individuelle og/eller familiemæssige problemhaver sker med afsæt i den moralske og adfærdsfokuserede tilgang. Det er i en konkret betragtning og systematisering af disse problemhavere, at også Thomas og Znaniecki anvender udtrykket "demoraliserede", til forskel fra f.eks. personligt desorganiserede. Betegnelsen kan opfattes som en tilstræbt terminologisk registrering af opfattelser af hvem der udskilles[146]. Begrebet om de demoraliserede har de moralopretholdende som modbegreb, og henviser til det, man nu formentlig ville betegne som inklusions- og eksklusionsprocesser. De demoraliserede må – næsten med nødvendighed - blive ekskluderet fra familie eller lokalsamfund og evt. også straffet eller genopdraget via det retslige system. De moralske termer, der også kommer til udtryk i betegnelser som prostituerede, kriminelle, sindssyge, familieopløsende, promiskuøse, forlystelsessyge, dovne, fordrukne etc., tenderer mod at udgøre det ene af et asymmetrisk begrebspar, hvor det andet netop er den moralopretholdende, den korrekte eller den gode borger. Der er dog ikke nødvendigvis tale om asymmetriske begreber, der betegner mennesker som sådan, det kan også tolkes mere temporært og afgrænset som den adfærd mennesket udøver eller har udøvet på givne tidspunkter (refererende til tilgivelse, genopdragelse mv.). Når asymmetriske modbegreber her tages op, er det særligt med henvisning til den "givethed", der optræder i afgørelsen af, hvad og hvem der er det/de rigtige og det/de forkerte. F.eks. det givne i, at en ung pige, der har haft seksuelle forbindelser, udøver en forkert og skamfuld adfærd, at det er forlystelsessygt at besøge dansehaller o.s.v.

Hvad enten problemerne betegnes ved moralske begreber eller ved attituderelaterede problemer, så henvises der til indre problemer, det er problemer, der med et aktualiseret udtryk angår ens selvforhold (Åkerstrøm Andersen, 2006), og problemer, der kun kan løses ved at bearbejde dette selvfor-

[145] Udtrykt i de begrebsmodsætninger, der formuleret relation til sociale problemer til forskel fra inde-ude i den handlings- og rummæssige dimension, som blev behandlet i det forudgående afsnit.

[146] Det er i lyset af, at Thomas og Znaniecki med så stor vægt tager afstand fra at forstå sociale problemer med udgangspunkt i bestemte moralske udgangspunkter eller reformideer, at udtrykket er forbavsende. Som Koselleck påpeger, kan begreberne udgøre en faktor af betydning i sig, - så selvom der kan være tale om registreringer af "hvad der sker", så kunne man vente, at dette særligt blev markeret eller der blev anvendt en betegnelse, der understregede "som set på som" eller lignende. En hypotese, der kunne forfølges, var at eftersøge, om der er forskel mellem Thomas og Znaniecki's opfattelser. Der synes ingen tvivl om, at Thomas har været hovedforfatteren på de indledende metodiske afsnit og at polakken Znaniecki har haft stor vægt den empiriske del af forskningen, som i mange tilfælde har krævet indsigt i det polske sprog.

hold. Thomas og Znaniecki relativerer dette gennem begrebet om desorganisation, idet der her peges på de processer, der udspiller sig mellem individ og socialt fællesskab i en situation, hvor det sociale fællesskab også er under stærk forandring – hvorfor en mangel på sammenhæng mellem individ og socialt fællesskab må findes i samspillet her imellem - samt evt. i relation til de systemer, der danner det givne grundlag for livsbetingelserne. Man kan sige, at de udvider problemerne til at angå både de indre og de interpersonelle forhold.

En af de aktuelt mulige begrebsmæssige forbindelser, der er fraværende – et fravær, der særligt fremstår som tydelig i et historisk tilbageblik med afsæt i Norden – er det økonomiske eller markedsorganiserede systems sammenhæng med skabelse af såvel vilkår som mulige problemer i byen. Denne mulige begrebsmæssige forbindelse er ude af fokus, og man må i et synkront perspektiv spørge, om det dengang ikke var muligt at tænke sociale problemer i en sådan sammenhæng.

Som det tidligere er fremgået, var det snarere civilsamfundet frem for staten, der blev tænkt som handlingsenhed for indsats overfor sociale problemer. Staten som central handlingsenhed kan ses som forudsætning for at handle i relation til det markedsbaserede system. Idet det økonomiske eller markedsmæssige system er rummæssigt uafgrænseligt - med mindre der foretages statslige begrænsninger - kan civilsamfundsmæssige sociale enheder naturligvis ikke håndtere dette.

Det er imidlertid uomtvisteligt, at der på samme tid fandtes personer og bevægelser, der beskæftigede sig med markedsskabte problemer (Deegan, 1990), og dette peger på, at der også er tale om både teoretiske og politiske valg.

Særligt i forbindelse med Thomas og Znaniecki's teoretiske valg[147], kan det fremhæves, at økonomien - eller mere præcist økonomi anskuet som værdier og disciplin (W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920))- eksplicit formuleres ud af den sociale teoris felt. Denne afgrænsning – som også formuleres i forhold til kunst, religion etc., baserer sig på det udgangspunkt, at social teori må tage sit afsæt i "attitudes" frem for "values". Social teori må beskæftige sig med såvel "attitudes" som "values", men altid – og i modsætning til traditionelle discipliner – med "attitudes" som det primære fokus og de primære data. Udgangspunktet er med andre ord undersøgelser af holdninger eller handlingstilbøjeligheder og disses antagede relationer til centrale værdier som f.eks. familieværdier, økonomiske værdier etc. Hvis ikke den sociale teori formulerede det standpunkt ville den, ifølge Thomas, blot udsigtsløst gentage eksisterende discipliner.

Konsekvensen af dette udgangspunkt kunne formuleres som en form for "bottom up" proces, der relaterer sig til, men ikke i studier inddrager det, man kan betegne som samfundsmæssige systemer. Det markedsmæssige system behandles hermed som en given forudsætning, hvor de markedsmæssige betingelser ikke problematiseres. Dette synes samtidig at implicere, at byens hierarki snarere ses som et "naturligt hierarki", end som noget, der kan stilles spørgsmålstegn ved.

Spørgsmålet om oppe-nede i et sådant hierarki aktualiseres ikke som væsentligt i relation til begrebet om sociale problemer, der således knyttes til en inde-ude (i civilsamfundsmæssige relationer) og ikke til en oppe-nede skillelinje.

[147] Dette valg synes langt mere kompatibelt med dominerende sociale og politiske udgangspunkter, end et valg, der teoretisk inddrager markedsrelaterede problemstillinger.

Staten er med det nordiske velfærdsstatsbegreb formuleret som modbegreb til markedet [148]. Denne modstilling henviser til de – ofte i den her refererede litteratur kun sparsomt udtalte – forudsætninger om, at det økonomiske system er forudsat, men anskuet som problemskabende, herunder ulighedsskabende. I levekårsforskningen understreges fokus på ulighed af den centrale rolle socialgruppeinddelingen spiller i analyser af materialet. Staten træder ind med regulerende og afhjælpende foranstaltninger. Selvom der kun i kildematerialet fremhæves få tilfælde (f.eks. (Geckler et al., 1978 p 122ff)), kan det betragtes som et mere generelt udgangspunkt, at det økonomiske system antages at producereusikre (eks. arbejdsløshed), utrygge (eks. fremmedgørende og ukendte vilkår) og farlige liv (eks. dårligt/farligt arbejdsmiljø) og ulige vilkår.

I lyset af ”det gode liv” tilføjes – ikke mindst hos Allardt – forhold i de civilsamfundsmæssige relationer, der ligeledes kan anskues som ”onde forhold”, f.eks. det ikke at være elsket eller være anset. I videste forstand skabes modstillingen det gode liv overfor det onde liv.

I den fremanalyserede brede problemkarakteristik kan der således særligt identificeres en skillelinje mellem oppe og nede: gode eller dårlige levekår, god eller dårlig behovsopfyldelse, refererende til det at være godt/dårligt stillet i relation til det hierarki, som lighedsbestræbelsen henviser til, dårligt stillet i relation til (et hierarki i) markedsusikkerhed, gode/dårlige arbejdsvilkår, samt endelig godt/dårligt stillet i civilsamfundsmæssige relationer. I sociale problemer i snæver forstand, kan det dog fremhæves, at skillelinjen mellem normal og unormal situation fremtræder som mere karakteristisk. Der opereres med sociale begivenheder og indkomstkompensationer, der refererer til afvigelsen fra den normale situation.

Der dannes mere indirekte en modstilling mellem stat og civilsamfund. I socialreformundersøgelserne kan modstillingen læses i den afmoralisering, der forfægtes. Som handleenhed kan staten eller det offentlige ikke have udøvere, der moraliserer overfor den hjælpsøgende. Afmoraliseringen synes mere at referere til idealer for bureaukratiet og professionsudøvelsen, end – som i Chicagoskolen – videnskabeliggørelsen i sig. Samtidig står de civilsamfundsmæssige relationer i samme undersøgelse som relationer, der netop ikke er objekter for indgriben. Troen på, at folk selv kan håndtere disse relationer – hvis de ydre vilkår er i orden – fremstår som meget markant.

Set i forhold til Chicagoskolen er det bemærkelsesværdigt at civilsamfundsmæssige relationer og herunder også de problemer, der kan opstå heri, ikke gøres til genstand for fokus. F.eks. kriminalitet og måske også bestemte former for familieproblemer, tenderer her mod at blive bortdefinerede som sociale problemer, eller alternativt entydigt forstået som (materielt) vilkårsbaserede.

I kontrast til de begreber, der er centrale i Chicagoskolen, kan dette tolkes som en begrundelse for, at skillelinjen mellem inde-ude kun vanskeligt kan genkendes i den danske/nordiske situation. Sagt på en anden måde, så anvendtes begreberne om in- og eksklusion ikke i kildeskrifterne og de synes heller ikke at kunne anvendes som centrale begreber i den tænkning, der karakteriserede ”højdepunktet” for velfærdsstaten. Alle var principielt inkluderede.

[148] Jf. f.eks. ”decommodification” (Esping-Andersen, 1991)

På et mere konkret niveau skabes det sociale ydelsessystem imidlertid ikke som et system, der behandler alle ens. Ydelsessystemet bygger videre på tidligere skillelinjer, herunder særligt en skillelinje mellem de, der er etablerede på arbejdsmarkedet og de, der ikke er det. De, der er etableret på arbejdsmarkedet får (bl.a. gennem et forsikringssystem) adgang til mere privilegerede ydelser (arbejdsløshedsdagpenge og sygedagpenge), end de, der ikke er etablerede (kontanthjælp). På dette niveau kan der identificeres et inde-ude, som adskiller individer ud fra deres relation til arbejdsmarkedet.

I et diakront perspektiv kan det konstateres, at det er vidt forskellige begrebsnetværk eller sammenhænge, begrebet om sociale problemer indgår i i de forskellige steder og perioder.

Figur 2-18 Begreber og relationer knyttet til sociale problemer

Begreber og relationer knyttet til sociale problemer i Chicagoskolen	Begreber og relationer knyttet til sociale problemer i Danmark i 1960'erne og -70'erne
Civilsamfundsmæssige processer og problemskabelse	Markedsprocesser og -problemskabelse
Fokus på indre- og interpersonelle processer	Fokus på de ydre levekår
Inde-ude	Oppe-nede (flydende grænse)

Der er med andre ord tale om, at det er fundamentalt forskellige kvaliteter og processer, der konstituerer sociale problemer i de to forskellige perioder. Skilsmisse er den eneste betegnelse for sociale problemer, der nævnes i begge kildeteksterne, men betegnelsen dækker over en vidt forskellig forståelse af, hvordan skilsmisse kan ses som et socialt problem.

Figur 2-19 Sociale problemers konkrete udtryk

	Konkrete begreber og relationer knyttet til sociale problemer i Chicagoskolen	Konkrete begreber og relationer knyttet til sociale problemer i Danmark i 1960'erne og -70'erne
Problemkarakter	Prostitution, kriminalitet, promiskuitet, druk og andet misbrug, skilsmisse etc.	Arbejdsløshed, enlige mødres vilkår, dårligt uddannedes vilkår Mennesker med svag social position
Inde-ude	Den gode, stabile selvhjulpne borger overfor den utilpassede, ustabile, demoraliserede borger	Den stabile arbejdende borger overfor den unge og/eller ustabile borger, men stærkt modificeret

Oppe-nede		Den, der er givet normale eller gode vilkår overfor den, der har fået dårlige og afvigende vilkår

C. Sociale problemer – udvikling af begrebets forankring i forandringsforestillinger og løsninger

Med inspiration i Halkier undersøges her forandringsforestillinger - begrænset til sociale problemer – og de konkrete operationelle antagelser om subjekt-objekt.

Forandringsforestillingerne i Chicagoskolen har fokus på tilpasning, der logisk – idet "systemerne" tages for givne" - må tænkes såvel for lokalsamfundets indre samspil som for forholdet mellem dette og individet, samt endelig disses relationer til "systemerne". Tilpasningen angår både de indre- og de interpersonelle processer og søges begrebsliggjort gennem værdier, attituder og spørgsmålet om både sammenhæng og retning i den lokalsamfundsmæssige regulering. I relation til "systemtilpasningen" peges der særligt på kompetenceudvikling, herunder udvikling af refleksiv kompetence.

Tilpasning tænkes som en følge heraf som en mere udviklet form for assimilation end den blotte individuelle tilpasning til amerikansk leveform og kulturelle vaner. Tilpasning af indvandrere vil have oprindelseskulturelle lokalsamfundsorganiseringer som overgangsformer. Tilpasningens præmisser sættes samtidig af systemerne og særligt det økonomiske system. Herved understreges også de civilsamfundsmæssige relationer og den mulige disorganisation i disse relationer og overfor øvrige systemer – til forskel fra en inddragelse af det økonomiske system og dettes mulige konsekvenser – i begrebsnetværket.

I de nordiske velfærdsstater er der formuleret forventninger, der både adskiller og kobler forandringer på to niveauer. Dels i indsatsen i.f.t. de konkrete problemhavere, hvor indkomstkompensationen står helt central og dels i den samfundsmæssige indsats, der sigter på at skabe andre og nye vilkår for borgeren gennem politik og samfundsplanlægning, hvor f.eks. konjunkturudjævning, mere ligelig indkomstfordeling, bedre adgang til (sunde) boliger, bedre arbejdsmiljø o.s.v. tilsigtes.

Staten træder ind med regulerende og afhjælpende foranstaltninger. Det afhængige begreb om sociale problemer kan udskilles i snæver betydning som det, der umiddelbart skal gribes ind i og reguleres, d.v.s. det, der defineres som indkomstbortfald etc. Med betegnelser som sociale begivenheder og indkomstbortfald skabes skillelinjen mellem den normale og den unormale situation. Det er den unormale situation, som udløser behovet for indkomstkompensation, der står centralt i tænkningen.

I ambitionen om skabelsen af "det gode liv" bliver civilsamfundsmæssige relationer (ud over de internt juridisk forpligtende) formuleret som mulige objekter. Set i kontrast til Chicagoskolens begrebsnetværk er det imidlertid slående, at de civilsamfundsmæssige "problemer" her formuleres med afsæt i individuelle behov – og hermed som et muligt objekt for indgriben - frem for relationer med deres egen dynamik.

I den samtidige planlægning ser vi dog til tider forsøg på at formulere lokalsamfund som subjekter, d.v.s. som deltagere i planlægning og udvikling af områder (Bundesen et al., 1992).

I de konkrete og her snævre afgrænsning af sociale problemer, er disse mest eksplicit konstrueret som vilkårsbestemte problemer.

Figur 2-20 Former for problemforståelse og -løsning

	Chicagoskolen	DK/Norden
Central modsætning	**Kaos – stabilitet**	**Markedsforstyrrelser-styring**
Hvad skal påvirkes?	**Værste nød afhjælpes** **Straf/genopdragelse** **Tilpasning/gensidig tilpasning** **Assimilering via oprindelseskul-turelle grupper**	**(Vil)kår og behov og herigennem retablering af normalsituation** **Indkomstkompensation** **Rådgivning og vejledning**
Øvrig forandring	**Kompetenceudvikling** **Refleksivitet**	**Samfundsregulerende og – planlæggende initia-tiver mhp. skabelse af mere sikre og ligelige vilkår for befolkningen** **Det gode liv incl. civilsamfundsmæssige forhold**

Det er allerede tidligere behandlet, at handlingsenhederne i Chicagoskolen primært - og ved siden af retssystemet – domineres af civilsamfundsmæssige agenter, herunder såvel forskellige velgørende organisationer som lokalsamfundsmæssige og evt. familiemæssige agenter. Til forskel herfra ser vi i Norden, at det impliceres i velfærdsstatsbegrebet, at det netop er staten - eller det offentlige – der må være den centrale forandringsagent.

I forbindelse med konstruktion af relationer og antagelser i den konkrete handling, har den viden-skabelige tilgang her mindre "at byde på". Den nye videnskabelige tilgang udvikler ikke forestillinger eller forventninger om nye instanser eller agenter i en forandringsproces, ligesom det efter historien at dømme heller ikke (med held) sættes på dagsordenen af andre grupperinger[149].

Det kan ses i forlængelse af – men ikke determineret af – de overordnede begreber og begrænsnin-gerne i begrebsnetværket at f.eks. staten ikke italesættes som central forandringsinstans.

De væsentlige forandringsagenter i det eksisterende system er her knyttet til retssystemet og de private hjælpeorganisationer.

Den dominerende konstruktion af den individuelle og/eller familiemæssige problemhaver sker med afsæt i den moralske eller adfærdsfokuserede tilgang. Det er i en konkret betragtning af disse pro-blemhavere, at også Thomas og Znaniecki anvender udtrykket "demoraliserede" [150]. Et udtryk, der jo implicerer den konkrete tilpasning som en genmoralisering. Dette udtryk synes i tråd med den store betydning midler som straf og/eller genopdragelse tillægges i tiden. Navngivningen af en institution,

[149] Der fandtes bevægelser som f.eks. Hull-House, - som dog synes at have haft en mere begrænset social-socialpolitisk betydning.
[150] Jf. note 43

som individer kan dømmes til ophold i "House of Correction", synes netop at indfange en kombination af straf og (intenderet) hjælp.

Det er vanskeligt – andet end abstrakt – at spore andre forslag til løsninger mv. fra videnskabeligt hold.

Som omtalt gives der også økonomisk hjælp fra de private hjælpeorganisationer, ligesom hjælpeorganisationer f.eks. tilbyder hjælp i relation til retssystemet. Der berettes om stridigheder mellem forskellige sådanne i relation til den økonomiske hjælp, hvor nogle – ligesom hos Thomas og Znaniecki – anskuer den økonomiske situation med afsæt i skillelinjen moralsk/demoralisering, mens andre peger på at vilkårene kan gøre folk fattige. Dette samt andre forskelle i det private sociale hjælpearbejde – herunder f.eks. Hull-House" – differentierer billedet mere end det her kan fremstilles.

I det danske velfærdssystem er det særligt i den systembetragtning, der anlægges i socialreformkommissionens arbejde, der samtidig formulerer det hensigtsmæssige i og forpligtigelsen til at systemet er indrettet således, at borgeren ikke skal gå til mange instanser, og at "systemet" må se det som en forpligtigelse at se på helheden i den enkelte persons og familiens situation. Den enkelte og familien kan ikke nødvendigvis overskue disse helheder, der samtidig kan ses som afgørende for, at hjælpen virker.

Helhedssyn og behovsafhjælpning bliver de mere konkrete midler i problemafhjælpningen.

Det er på basis af denne – således rationelt formulerede – statslige forpligtigelse samt den ikke nyformulerede myndighedsudøvelse, at subjektpositionen i problemafhjælpningen konstrueres.

Objektpositionen bliver i denne konstruktion ikke blot den borger, der har været ude for en social begivenhed, men også den potentielt svage.

Figur 2-21 Objektpositioner og hjælpeformer

	Chicagoskolen	DK velfærdsstat
Subjekt - objekt	**Den gode borger/lokalsamfundets agenter (evt. professionel) overfor den/det, der vil "reddes"**	**Velfærdsstatens professionelle overfor den borger, der har lidt indkomsttab og den svage borger**
Eksempler på hjælpeformer	**Moralsk straf/hjælp: "House of correction" Begrænset økonomisk støtte Støtte til opnåelse af hjælp fra familie**	**Indkomstkompensation Revalidering Forebyggelse, eks. daginstitution for børn**

Nogle af de centrale forskelle i subjektkonstruktionen de to tider/steder er ikke blot uddannelse og status, men også spørgsmålet om at være tildelt henholdsvis forpligtigelse til eller vurdering af, om der bør hjælpes og på hvilke præmisser, der evt. bør hjælpes. Den professionelle i velfærdsstaten er forpligtiget til at hjælpe, hvis bestemte betingelser er opfyldt. Den professionelle i velfærdsstaten er

derudover – i lighed med bureaukraten – forpligtiget til at hjælpe uden persons anseelse[151]. Den gode borger vil – i det mindste i indsatsen overfor det moralsk formulerede problem – være bundet til at afgøre, hvorvidt netop denne eller hin borger bør eller ikke bør hjælpes. Objektpositionen vil omvendt være bundet at appellere om hjælp, mens velfærdsstatens borger i vid udstrækning kan henvise til retten til hjælp.

Konklusion

Analysen viser for det første, at der ikke er tale om en begrebskontinuitet, hvor alene betydningsindholdet af begrebet om sociale problemer er ændret, men også grundlæggende forandringer i de institutionelle rammer eller de felter, der dominerer fastlæggelsen af begrebets betydning.

I Chicagoskolen blev der etableret et selvstændigt udskilt videnskabeligt begreb, der har en samfundsbeskrivende og – analyserende status, ved siden af såvel et fortidigt som samtidigt reformtilknyttet begreb, mens et forventningsbegreb, der er et af det politiske felt afhængigt begreb, dominerer i Dk/Norden. Det bliver i det politiske felt og med velfærdsstatsbegrebet, at der skabes et bestemt perspektiv på befolkningen, der både definerer og udgrænser, hvad der kan forstås ved sociale problemer. Hermed er det ikke længere op til videnskaben at søge at indkredse og forstå, hvad befolkningen måtte anse for socialt problematiske forhold for at afgrænse sociale problemer - mens det samme selvfølgelig kan gøres med andre formål.

Som det er fremstillet i et tidligere afsnit, vidner Spector og Kitsuse's formulering af "the natural history of social problems" om en politisering og nationalisering/statsliggørelse af sociale problemer også i USA. Dette understøttes af forskning i velfærdsregimer, der viser fremvækst af forskellige typer af velfærdsregimer i de vestlige lande i 1900-tallet (Esping-Andersen, 1991).

Spector og Kitsuses bidrag kan opfattes som centralt for indfangning af nye betydninger af sociale problemer, fordi de kombinerer en videnskabelig tilgang og position med det – der ikke formuleres som sådan - men kan tolkes som en følsomhed overfor det, der har etableret sig som en dominerende samfundsmæssig kilde til begrebsbrug og – afgrænsning. Spector og Kitsuse bidrager mest centralt med at påpege, at det ikke giver mening, at det videnskabelige felt selvstændigt definerer og afgør, hvad der skal ses som sociale problemer, d.v.s. de bidrager til at formulere begrebet om sociale problemer som et afhængigt begreb. I den tolkning, der her er foretaget af deres bidrag, kan dette formuleres ved følgende: Hvis et begreb som sociale problemer – der på dominerende vis tillægges mening i det politiske felt og fører til politiske indgreb – skal studeres, må det ske i relation til denne betydende samfundsmæssige proces. Forskellen i Spector og Kitsuses egen tolkning og den her fremførte er først og fremmest, at de begrunder forslaget epistemologisk, som en følge af et konstruktionistisk udgangspunkt, mens det her fremføres, at deres konstruktionistiske udgangspunkt for det første ikke er nyt – og kun er et opgør med funktionalismen[152] - og for det andet, at det konstruktionistiske standpunkt ikke "i sig" kan begrunde, at afgørelsen henlægges til netop anerkendelse af offentlige instanser. I situationen i starten af 1900-tallet, hvor en sådan "henlæggelse" ikke havde de

[151] Se f.eks. Clarkes diskussion af relationen mellem bureaukrati og profession (J. Clarke & Newman, 1997).
[152] Det skal naturligvis medgives, at et opgør med dette standpunkt udgør en forudsætning

institutionelle forudsætninger og derfor heller ikke kunne tænkes som "anerkendelsesinstans", består forskellen først og fremmest i, at de institutionelle forudsætninger i løbet af 1900-tallets første halvdel er blevet skabt og hermed også, at muligt konkurrerende og politisk autoritative meningstillæggelser gør sig gældende. Skabelsen af det afhængige begreb om sociale problemer angår således ikke blot f.eks. de nordiske lande, men kan knyttes til velfærdsstatsudvikling i en bredere betydning af velfærdsstat, end den, der findes i disse lande.

Set i relation til denne udvikling, står udskillelsen i et selvstændigt videnskabeligt begreb, ikke som værende af central betydning.

Det skift, der kan konstateres ved at forandringsforestillinger og forandringsbegreber kommer til at præge feltet, kan med stor sandsynlighed også tilskrives fremvæksten af det politiske felts dominans.

Løsningsorientering i fremstillinger af sociale problemer er et udtryk for forandringsforestillingernes centralitet. Til forskel fra Chicagoskolens proces og tilstandsformuleringer, kan der ses løsningsorienterede eller løsningsafhængige formulering af sociale problemer. Spector og Kitsuse peger på, at det er forskellige processer i forbindelse med det samspil, der foregår mellem interesseparters fremstilling af krav og disse behandling i forskellige administrative og politiske institutioner, der er afgørende for, både hvad og hvordan "noget" bliver formuleret som socialt problem. Herunder, at det, at formulere løsninger på problemer, kan være afgørende for, hvordan disse formuleres og afgrænses.

I socialreformundersøgelserne er en sådan proces er radikaliseret ved, at det her næsten ensidigt er de socialpolitiske målsætninger – og de forskellige udtalte og uudtalte præmisser herfor – der definerer, hvad der kan ses som et socialt problem. Man kan hævde, at dette netop er forventeligt i denne type politisk styret videnskabelige arbejde, og dette sameksisterer da også med promoveringen af den rationelle logik (afdækning af sociale problemer, der skal danne grundlag for politisk og professionel indsats) f.eks. i forbindelse med uddannelse. Ikke desto mindre synes der klart grundlag for at hævde, at regeringens blik på befolkningen i 1960'erne og -70'ernes Danmark er (blevet) dominerende frem for f.eks. befolkningens blik på befolkningen, således som Chicagoskolen fremstiller egen tilgang.

Formuleringen af begreber som velfærdsstat og de hermed forbundne tolkningsmuligheder kan betragtes som en udvidelse af samme type af proces. Formulerede forandringsforestillinger og – billeder skaber i den nordiske velfærdsstat forventninger, der åbner for en omfattende tolkning af "velfærd", "det gode liv", behov o.s.v. og det skaber en hermed forbunden bredere tolkning af, hvad der – i en modstilling - kan ses som sociale problemer.

Det afhængige begreb om sociale problemer, der i sin brede betydning, alene kan identificeres som modstillinger til hvad der kan udmøntes som velfærd, behov eller et godt liv, er af gode grunde vanskeligt både at betegne og afgrænse. Ikke desto mindre afgrænses nogle problemer. Det kan illustreres ved fattigdomsbegrebet. I modsætning til, hvad der gælder for f.eks. fattigdom som socialt problem i Chicagoskolens optik, så er fattigdom så klart indenfor rammerne af sociale problemer i 1960'ernes og -70'ernes velfærdsstat. Det vil være i tråd med tidens begrebsnetværk at fremhæve, at fattigdom står i så stor kontrast til forestillinger om behov og det gode liv, at begrebet ikke særligt fremhæves som socialt problem, fordi det med selvfølgelighed er blevet gjort uaktuelt, og fordi vel-

færdsstatens ambitioner er så meget højere i forhold til indkomstfordeling og behovsafhjælpning end f.eks. det at sikre, at nogen falder under en fattigdomsgrænse.

Der kan ligeledes argumenteres for, at det relative fattigdomsmål, som her anvendt i denne rapport og som rutinemæssigt anvendes f.eks. i OECD og EU og talrige andre organisationer i højere grad kan ses i forlængelse af den her præsenterede tankegang, end f.eks. det fattigdomsmål, der anvendes i USA, og som kan karakteriseres ved at være fastlagt som en trangsgrænse (under hensyntagen til de samfundsmæssige levebetingelser), idet det kan læses som henvisende til ambitionen om større lighed i vilkår, mens dette aspekt er helt fraværende i USA's fattigdomsmål.

For spørgsmålet om sammenhængen mellem byen og sociale problemer viser de forskellige begrebsnetværks kobling til konstruktionen af problem-rum og forandringsagenter – lidt forenklet – en forskel, der kan opstilles som følger:

Figur 2-22 Problemudtryk og – forandring

Problemudtryk	Problemskabende forhold	Afgrænsning af problem-rum og forandringsagent(er)	Objekt for ændring
Social disorganisation	**Civilsamfundsmæssige relationer**	**Byen** **Lokalsamfund** **Civile forandringsagenter**	**Indre og interpersonelle forhold**
Det utrygge, usikre, begrænsede og markedsbestemte liv	**Markedsmæssige relationers samspil med civilsamfundsmæssige vilkår**	**Nationen** **Staten/det offentlige som forandringsagent**	**Ydre vilkår og rammer**

For spørgsmålet om sammenhæng mellem byen og sociale problemer, er det særligt bemærkelsesværdige, at hhv. byen og nationen som problem-rum og civile forandringsagenter og staten eller det offentlige som forandringsagenter indgår som centrale elementer i de to meget forskelligartede begrebsnetværker.

Relationerne i begrebsnetværket kan ikke læses som entydige og determinerende i den forstand, at der f.eks. ikke i velfærdsstaten kan tænkes en opdeling eller udspaltning af problem-rum f.eks. i byer, eller i kommuner, således som det forvaltningsmæssige system med tildeling af kommunalt selvstyre, og det med ramme lovgivningen skabte rum for selvstændig socialpolitik eller social service faktisk gør.

Det begrebsnetværket indikerer, er, at der ikke kan ”byttes rundt” mellem elementer i de to begrebsnetværker, uden disse elementer forandres til noget andet, fordi elementerne i begrebsnetværket giver mening til hinanden. Rumafgrænsningen ”byen” kan logisk set sagtens tilføjes under nationen i velfærdsstatens begrebsnetværk, men i det begrebsnetværk vil byen og særligt indsatsen i byen blive tænkt på en helt anden måde, end det var tilfældet i Chicagoskolen.

Både problemidentifikationen, problemfordelingen og forestillingerne om forandringsmuligheder i byen, er i Chicagoskolens begrebsnetværk noget fundamentalt andet end en velfærdsstatslig problemidentifikation, problemfordeling og forestillinger om forandringer ville være f.eks. i velfærdsbyen Aarhus. Hele perspektivet i velfærdsbyen – både i planlægningsideerne om borgerinddragelse og i det kommunale selvstyre – var så fundamentalt forskelligt fra det, der karakteriserede Chicagoskolen, at enhver direkte anvendelse af begreber og løsningsforslag herfra, måtte anses for et håbløst projekt.

Det er på den ene side klart, at forskellen mellem de koblinger der sker til problem-rum og forandringsagenter er betinget af forskelle i den samfundsmæssige situation, og her kan især fremvæksten af et betydende social- eller velfærdspolitisk felt betragtes som en forudsætning for at konstruere nationen som den, der "har problemet" og staten som den centrale agent i forandringen. Staten som forandringsagent er ligeledes forudsætningen for, at markedsmæssige relationer eller konsekvenser af markedsmæssige forhold kan reguleres. Civile forandringsagenter kan ikke regulere markedsmæssige vilkår, og byen eller lokalsamfundet kan ikke begrundes som en relevant afgrænsning set i relation til markedsmæssige vilkår.

På den anden side er der også tale om såvel politiske som videnskabelige forskelle i valg af værdier, prioritering og strategi og i valg af teoretisk perspektiv eller fokus.

Nogle af de betydningsmæssige forskelle kan tilskrives skiftende politiske og videnskabelige forskelle i værdier og perspektiver, og tilføjer således ikke i sig nye betydninger til begrebet, men angiver snarere disses kontingens.

Begrebet om sociale problemer i Danmark i 1960'erne og -70'erne, der er centralt i den efterfølgende analyse er opstillet i figur 2-23.

Figur 2-23 Begrebsnetværk og sammenhænge i velfærdsstaten

Velfærdsstat med ideer om: **- samfundsplanlægning** **- konjunkturregulering** **- omfordeling og lighedsorientert politik** **- specifikke sektorpolitikker** **og udmøntning i** **- forsøg på fastlæggelse af det gode og onde liv** **i behovs- og levekårsundersøgelser**	**Forventninger til det trygge, sikre, mere lighedsorienterede "gode liv", der negativt afgrænser <u>sociale problemer i bred forstand</u>** **Oppe/nede**
1970'ernes reformarbejde og gennemførte reforme **- planlovsreformen** **- kommunalreformen** **- socialreform**	**Den mere konkrete og snævre afgrænsning af sociale problemer** **- den sociale begivenhed** **- indkomstkompensation** **- hierarkisk ydelsessystem** **Normalsituation/ikke-normalsituation**

Begrebsnetværket er indlejret i og skabt af en kontekst der er nationsorienteret frem for byorienteret. Staten/det offentlige er central(e) agent(er) frem for civilsamfundsmæssige agenter, og de enkelte begreber tillægges mening i den institutionelle kontekst.

Kapitel 10. Analytiske antagelser for studiet af sociale problemer i velfærdsbyen

Den begrebshistoriske analyse har vist, at de velfærdsstatslige mål og konkrete tiltag kommer til at indtræde som afgørende for, hvad der kan forstås som sociale problemer. Kombinationen af den anvendte analytik og forandringer i den studerede periode, vil her få en række konsekvenser for, hvordan sociale problemer og disses relation til byen skal studeres.

I det følgende drages en række de analytiske antagelser i forlængelse af begrebsanalysen. Disse analytiske antagelser danner grundlag for de empiriske analyse af byen og får særlig betydning i kapitlerne 19 til 21, hvor forandringer i velfærdsstaten og sociale problemer undersøges.

1. Adskillelse vilkår/adfærd og sociale problemer

Den <u>første</u> analytiske konsekvens er, at sociale problemer ikke hensigtsmæssigt kan studeres ved at studere de sociale vilkår og den sociale adfærd for at afdække hvad forskeren afgrænser som mulige dårlige sociale vilkår eller problematisk adfærd. Denne pointe blev allerede fremhævet af Spector og Kitsuse. Hos disse fører sondringen til, at studiet af sociale problemer bliver lig studiet af "natural histories of social problems", d.v.s. studiet af historien om, hvordan noget bliver etableret som sociale problemer. Som også fremhævet af Spector og Kitsuse, forhindrer det naturligvis ikke studier af årsager til eller processer i skabelsen af dårlige vilkår eller problematisk adfærd, det kan blot ikke uden videre betegnes som studier i sociale problemer.

Det, der imidlertid understreges med begrebsanalysen er, at "afkoblingen" mellem problemafgrænsningen og de "objektive vilkår", først og fremmest må anskues som en institutionelt bestemt afkobling. Set i relation til Chicagoskolens formulering af relationen mellem byens sociale processer og sociale problemer betyder afkoblingen, at der ikke er begrebsmæssigt og analytisk grundlag for at undersøge sociale problemer på samme måde, som der blev gjort i Chicagoskolen. Med velfærdsstaten bliver det er nødvendigt at anskue feltet i samspil med politiske og administrative institutioner.

Skillelinjen mellem problemdefinitionsprocessen og de processer og mekanismer i civilsamfund og markedsrelationerne, der kan fremkalde meget differentierede sociale situationer, hvoraf nogle til bestemte tider danner udgangspunkt for definitionsprocessen, kan formuleres ved, at der skabes en <u>fordobling i</u> studiet af sociale problemer. Studier i sociale problemer, der sigter på at forstå, hvorfor og/eller hvordan et socialt fænomen er blevet et socialt problem, antager en højere kompleksitetsgrad. På den ene side kan der fortsat[153] argumenteres for relevansen af, at studere processer eller mekanismer i civilsamfund eller i markedssamspillet, som skaber f.eks. bestemte sociale vilkår eller adfærdsformer og -relationer, der har potentiale til at indgå i en "claims-making-proces". Der kan her f.eks. være tale om at studere processer i eller årsager til de indkomst- og levekårsmæssige forhold, der afhængig af tid og sted benævnes eller ikke benævnes som "fattigdom" eller at studere de

[153] Når skillelinjen formuleres som en institutionelt skabt skillelinje, bliver modsætningen mellem definitionsprocessen og "objektive conditions", som er central hos Spector og Kitsuse, underordnet.

sociale relationer og institutioner, som udskiller bestemte adfærdsformer til at være særligt uacceptable adfærdsformer (f.eks. promiskuitet). På den anden side, kan der naturligvis argumenteres for, at et studie af sociale problemer må beskæftige sig med analyser af det Spector og Kitsuse kalder "natural histories of social problems", d.v.s primært studier af (bottom up eller top-down) politiske og styringsmæssige processer. Der er tale om de processer, hvorigennem det fastlægges om bestemte sociale situationer kan gøre krav på at blive betegnet som f.eks. fattigdom eller om bestemte adfærdsformer mv. udskilles og bestemmes som sociale problemer.

2. *Problem-løsnings-figurer*

For det andet har det den konsekvens, at det i velfærdsbyen må anses for mere hensigtsmæssigt at studere "problem/løsningsfigurer", end at isolere den del i figuren, som udgøres af problemsiden. En traditionel fremstilling af forholdet mellem problem og løsning er at operere med den logisk-rationelle figur:

Socialt problem → Indsats overfor og/eller løsning af det sociale problem

Figuren indikerer, at den politiske proces i forbindelse med behandling af sociale problemer starter med, at der påvises et socialt problem, og dernæst varetages den politiske opgave, at søge en afhjælpning eller løsning på dette problem.

Både Best (Bacchi, 2009; Best, 2008) og Bacchi (Bacchi, 2009) diskuterer relationen mellem sociale problemer og politik og påviser, at den politiske proces installerer ovenstående figur. Den politisk påtænkte løsning, må begrunde sig i det, der samtidig bliver fremstillet som et objektivt socialt problem.

Det kan betragtes som problematisk på to niveauer. Dels objektiveres problemet og fremkalder en tendens mod, at "problemet" blot og bart kan tilskrives egenskaber hos problembærerne, mens den del af en relationel figur, der identificerer et udgangspunkt og en position for den, der vurderer og benævner problemet, forsvinder. Dels skaber samme objektivering et billede af, at de adfærds- og vilkårsproblemer, der aktuelt er fastlagt som sociale problemer, netop er også er videnskabeligt baseret udtryk for velbegrundede prioriteringer af de faktiske vilkårs- eller adfærdsmæssige problemer. Den politisk og institutionelt baserede afgrænsning af, ikke kun hvad der er problematisk, men også hvordan det er problematisk, forsvinder som synlig. Den figur, der installeres i den politiske proces, komplicerer hermed også forholdet mellem problemafgrænsning og "objektive vilkår", idet der i denne er indbygget bestemte forestillinger herom, som også igangsætter processer i det videnskabelige felt.

For at overskride den simple figur ovenfor[154], foreslår Bacchi en analytisk strategi, der specificerer en række spørgsmål, der tilsammen udfolder hovedspørgsmålet: hvad præsenteres problemet som værende? (Bacchi, 2009)

Det her præsenterede analytiske begreb problem/løsningsfigurer er en anden form for analytisk tilgang til dette. Dels rummer begrebet om problem/løsningsfigur, åbning for analyse af både hvad der afgrænses som problem og hvordan det afgrænses som problem, d.v.s. det der også er det centrale i hensigten med Bacchi's spørgsmål, og dels er dette begreb særligt hensigtsmæssigt når der arbejdes med den type data, der er valgt i dette projekt (registerdata, herunder data, der kan belyse ydelsestyper mv.), fordi en række problem/løsningsfigurer kan identificeres gennem registrerede ydelser.

3. Rum og handlingsagenter

Den tredje analytiske konsekvens angår det rumlige og de centrale handlingsagenter.

Med etableringen af velfærdsstaten, der afgrænser nationen til forskel fra byen som handlingsrum og indsætter staten eller "det offentlige" som handlingsagenter, kan de definitionsprocesser, der knyttet sig til sociale problemer og særligt udvikling i sociale problemer, ikke meningsfuldt afgrænses til velfærdsbyen, således som det sker i Chicagoskolens tidlige industriby. De primære lokalsamfundsmæssige relationer, som desorganisationen er forbundet med, kan også være til stede i dele af netværksbyen (selvom netværksbyen i sin helhed ikke kan anskues som sammensat af sådanne lokalsamfund, (Blokland-Potters & Savage, 2008)), men et fænomen som f.eks. promiskuitet, opnår ikke status som et socialt problem, selvom det kan opfattes som sådan i et lokalsamfund. Omvendt kan problemer, som f.eks. forskellige former for adfærd- og livsstilsproblemer, være accepteret som problemer i det offentlige apparat, uden at det opfattes som sådan i forskellige dele af befolkningen.

Dette har gennemgribende konsekvenser for studiet af den spatiale differentiering af sociale problemer i byen. Nok etableres der med 1970'ernes kommunal - og socialreform et delt offentligt ansvar for de opgaver, der følger af velfærdspolitikken, men det kommunale niveau og hermed byen, er i helt væsentlige spørgsmål på det sociale område underlagt det statslige niveau. Som bekendt er f.eks. alle de væsentlige problem-løsningsfigurer i form af forskellige typer af sociale ydelser og disses tildelingskriterier, fastlagt i lovgivningen. Set i relation til den civilsamfundsmæssige indsats, der nu søges aktualiseret, har den dominerende bevægelse været, at opgaver er blevet optaget i eller overtaget af det offentlige apparat.

Den spatiale differentiering af sociale problemer kan naturligvis beskrives på byniveau, men de processer og relationer, der er bestemmende for disse, befinder sig ikke eller kun i begrænset omfang på byniveau. Skal man således med Chicagoskolen fastholde den relationelle forståelse af de sociale problemer, dvs. at de ikke kan forstås som bestemt af egenskaber hos problemhaverne, men må ses som skabt i en relation, må det statslige niveau inddrages i analysen. De spatialt differentierende processer og mekanismer i relation til sociale problemer, vil derfor være påvirket af en lang række forhold, der er by-eksterne. Et meget klart, men naturligvis ikke dækkende, eksempel herpå er, at

[154] Det skal måske præciseres, at den analytiske tilgang ikke tilsigter at problematisere det legitime i politiske beslutninger på området. Formålet er at overskride en analytisk tilgang, der tager afsæt i en forsimplet form for videnskabelig legitimitet

tildelingskriterier, varighedsbestemmelser og ydelsesniveauer for forskellige typer af problemløsningsfigurer vil øve indflydelse på, hvor i byen individer med disse problemer har mulighed for at bo. Et andet eksempel kan knytte sig til den antagelse, at en offentlig udpegning af boligområder som ghettoer, på trods af hensigten, kan medvirke til en øgning af den spatiale differentiering (jf. Wacquants beskrivelse af dynamikken i ghettodannelsesprocesser (L. Wacquant, 2004)).

4. Del af begrebsnetværk

Den fjerde analytiske konsekvens kan drages af, at sociale problemer i velfærdsstaten bliver et underordnet begreb i et begrebsnetværk, hvor velfærdsstatsbegrebet er det centrale. Det rejser spørgsmålet om, hvordan forandringer i sociale problemer kan studeres, herunder særligt, hvordan et studie heraf kan afgrænses.

Med 1960'ernes og -70'ernes velfærdsstat etableres der, som vist, en forventningshorisont knyttet til velfærdsstatsbegrebet, der åbner for en tolkning af sociale problemer i bred forstand og en lovgivning, der udmønter konkrete socialpolitiske målsætninger og etablerer, hvad der er anerkendt som sociale problemer. At sociale problemer indgår i et bredere begrebsnetværk, og at begrebet etableres er et underordnet begreb, må også på et løsningsorienteret perspektiv tolkes således, at løsninger på sociale problemer indgår som led i en række tiltag en institutionsopbygning, der både retter sig mod disse, men også mod en række andre samfunds- og velfærdsmål og bestemte strategier for at nå disse, jf. også f.eks. Things tidligere refererede formulering heraf (Thing, 1996 p 12). Planlægning og herunder f.eks. også byplanlægning udgør væsentlige strategier til at nå disse mål. I den samlede planlovsreform fra 1960'erne og -70'erne indgår også byplanlægning[155], der ligesom velfærdsstatsopbygningen i bredere forstand, kan karakteriseres som det, der hos Graham og Marvin beskrives som et "project of modernity" (Graham & Marvin, 2001 p 41), karakteriseret ved idealerne om rationalitet, fremskridt, retfærdighed, frigørelse og fornuft.

Graham og Marvin anlægger i analysen af den infrastrukturelle udvikling en analytisk skillelinje mellem det moderne og det postmoderne for at skabe grundlag for analyse af det, der hermed – for den efterfølgende udvikling beskrives som et brud med det moderne på flere niveauer (brud med idealer om rationel planlægning, kollektivitet, fælles sammenhængende service og løsninger o.l., samt et epistemologisk brud). Samme type analytiske skillelinje, adskillelsen mellem det moderne og det postmoderne, har også været meget udbredt særligt i den angelsaksiske litteratur om socialt arbejde, der også refererer til sociale problemer (se .eks. (Bacchi, 2009; Fook, 2002; Howe, 1994; Leonard, 1994; Parton, 1995; Pease & Fook, 1999)).

Med skillelinjen mellem det moderne og det postmoderne antages det meget radikalt, at de store fortællingers tid er forbi (Lyotard, 1982) og at det er alle forudsætninger for national- og velfærdsstaten og dennes styring og vidensgrundlag, der forandres i en form for usammenhængende, sammenhængende logik.

[155] Byplanlægningen indgår her i kommuneplanlægningen. Regionsplan og landsplandirektiver indrammer kommuneplanen (Bundesen, Kruse, & Rasmussen, 1992)

Den meget radikale skillelinje giver ikke nødvendigvis et tilstrækkeligt nuanceret analytisk grundlag, men peger omvendt overbevisende på, at der i f.eks. den angelsaksiske verden er gennemført forandringer i national- og velfærdsstater, der netop ikke blot berører enkelte elementer, som f.eks. sociale problemer, men omfattende ændringer på mange niveauer. I udgangspunkter for studiet af forandringer i Danmark, der foretages i kapitel 20, inddrages denne forudsætning for tilrettelæggelsen og især afgrænsningen af analysen.

5. Inde-ude og oppe-nede

De analytiske skillelinjer oppe-nede og ude-inde, som i begrebsanalysen kunne bidrage til at pointere forskellen mellem sociale problemer i Chicago/Chicagoskolen og i den danske velfærdsstat, kan antages at fortsat at kunne bidrage til analyse af forandringer i sociale problemer. Skillelinjen oppe-nede relaterer i analysen sig til en opfattelse af sociale problemer som fordelingsproblemer, mens en skillelinje mellem inde og ude relateret sig til en opfattelse af sociale problemer som kulturelle og adfærdsmæssige problemer.

Der har indenfor de sidste 20-30 år været en stigende teoretisk optagethed af forskellige former for kulturelle perspektiver til forskel fra de tidligere mere dominerende socioøkonomiske perspektiver. Begrebet om post-modernitet, kønsforskning, etnografisk forskning og forskning i diversitet har været begreber og teorier, hvorunder kulturelle perspektiver er sat på dagsordenen. Indenfor bysociologien tales der om "den kulturelle vending" (Aspen & Pløger, 1997 p 25), der også viser sig hos kritiske bysociologer og –geografer (Bounds, 2004; Castells, 2010; Harvey, 1992; Jameson, 1991; Soja, 1993). Indenfor velfærdsforskningen ses også en stigende inddragelse af kulturelle spørgemål (Adams, Clemens, & Orloff, 2005; Anttonen, Häikiö, & Kolbeinn Stefánsson, 2012; Bagilhole, 2009; J. Clasen, 2011; J. S. O'Connor, Orloff, & Shaver, 1999), om end dette synes er være foregået langt senere end i bysociologien. Der er således grund til at antage, at der kan ses en bevægelse mod inde-ude skillelinjen igen i sociale og velfærdsmæssige spørgsmål.

Den opmærksomhed som f.eks. Nancy Fraser har skabt med adskillelsen af det hun betegner som på den ene side kulturel - og på den anden socioøkonomisk retfærdighed (Fraser, 1997) og som modsvares af hhv. behovet for anerkendelse og behovet for omfordeling, er et andet udtryk for, at det må ses relevant at behandle sociale spørgsmål i lyset af begge skillelinjer.

6. Sociale problemers spatiale fordeling i velfærdsbyen

De forskellige opfattelser af sociale problemer, der er dominerende på forskellige tider og steder, og de forståelser og forklaringer, de forbindes med, har indflydelse på, hvordan relation (Beck et al., 2006; Sennett, 2007)en mellem problemer og by anskues.

Når f.eks. et fænomen som arbejdsløshed i velfærdsbyen er anerkendt som et socialt problem (i lyset af problematisk markedsudvikling) implicerer det, set i relatione til grundlaget i Chicagoskolen, at der opstår der et "spatialt brud". Det er ikke muligt teoretisk at argumentere for samme type kob-

ling mellem ”community” og arbejdsløshed, som mellem ”community” og desorganisation. Når sociale problemer knyttes til fænomener, der relaterer sig til markedet, vil der logisk set være en langt mindre mulighed for at knytte område og problem sammen[156]. En kobling mellem det fordelingsmæssige sociale problem og byens fysiske rum, må følge en helt anden type argumentation. Begreber som ”ressourcesvage områder” eller – lidt mindre entydigt - ”belastede områder”, der har været brugt i en dansk sammenhæng, henviser til en logik, hvor befolkningsdifferentieringen anskues ud fra ydre karakteristika. Tankegangen i denne type differentiering ligger tæt på Marcuses udsagn ”market segregates by prices” og logikken er f.eks., at den arbejdsløse oftere vil bo i ressourcesvage områder, der vil være karakteriseret ved lave priser og evt. let adgang, end den arbejdende, fordi indkomsten er mindre og måske mindre stabil. Det samme vil gælde for andre typer af problemer, der kan knyttes til indkomstkompensations- og fordelingsperspektivet på sociale problemer.

Medfører udviklingen i velfærdsbyen, at det fordelingsmæssige perspektiv på sociale problemer viger til fordel for forskellige former for kulturelle perspektiver på samme, kan der også ”genindføres” andre typer af forestillinger om den spatiale differentiering af de sociale problemer, herunder f.eks. et perspektiv, der har slægtsskab med desorganisation.

Blandt de forskellige perspektiver, der kan lægges på udviklingen i velfærdsbyens spatiale fordeling af sociale problemer, vælges det i forlængelse af disse præciseringer af analytiske udgangspunkter dels at undersøge om der kan ses væsentlige forandringer i velfærdssystemets problemløsning og dels om disse har betydning for den sociale og spatiale polarisering i byen.

[156] Der kan argumenteres for en langt bredere fysisk eller geografisk kobling, der at mobilitetsgrunde f.eks. kunne afgrænses til distrikter eller regioner, jf. f.eks. diskussioner om, hvor langt væk en arbejdsløs kan vente at skulle tage job.

Kapitel 11. Velfærdsbyen

Der er hidtil præsenteret tre teorier og perspektiver, som inddrager forskellige aspekter af velfærdsstatslige forhold. Der er både tale om forskellige teoretiske og metodologiske tilgange og fokus på forskellige dimensioner af velfærdsstaten.

I teorier om social og spatial polarisering er det analytiske fokus på output: hvilke resultater ser vi for udviklingen i den sociale og spatiale polarisering i byerne? Indenfor dette fokus er der rejst diskussionen om, hvad der er årsag til udviklingen. Særligt er der rejst tvivl om en "unicausal" forklaring knyttet til globaliseringen, og flere har peget på, at det må antages, at eksistensen af flere typer af velfærdsregimer har betydning for dette "output". Hamnett fremhæver f.eks., at det socialdemokratiske eller universelle velfærdsregime må antages at modificere tendenserne mod social og spatial udvikling mere end det gælder for de øvrige velfærdsregimer, herunder særligt det liberale eller residuale velfærdsregime (Hamnett, 1996c) . Det ses f.eks. af Hamnett som væsentligt at undersøge den geografiske fordeling af "social housing" og boligregulering, men der ses ikke udfoldede teorier om, hvordan velfærdsregimer vil forme den sociale og spatiale udvikling.
I teorier om netværksbyer, som inddrager den statslige intervention, herunder f.eks. Graham og Marvin, er det særligt den statslige eller offentlige regulering af den infrastrukturelle udvikling, der fremhæves som central for byudviklingen. Andre sider af den statslige intervention, som f.eks den velfærdsstatslige omfordeling, falder udenfor fokus her. Graham og Marvin er særligt optagede af, hvad en ændret type af regulering i samspil med den kommunikationsteknologiske udvikling, betyder for den infrastrukturelle udvikling og hermed for byudviklingen.

Den gennemførte analyse af begrebet om sociale problemer inddrager velfærdsstaten som et helt centralt begreb, der definerer og giver betydning til bl.a. sociale problemer.

I det følgende skal et begreb om velfærdsbyen, således som det skal bruges her, søges præciseret.

Kollektiv konsumtion og velfærdsbyen

Den første teoridannelse om velfærdsstatens intervention i byen, indførte den kollektive konsumtion som et helt centralt begreb for studiet af byen.

Teorien blev formuleret af Castells (Castells, 1977)

> "Urban studies should from now on, he argued, be concerned with collective consumption: the varying ways in which states intervened to provide goods such as houses, hospitals, roads etc. Workers' wages are not adequate for them to pay for these goods out of their own pockets. Capitalists, on the other hand, find that providing such goods undermined profitability. Hence the need for state intervention".(Dickens, 1988 p 133)

Teorien havde en betydelig indflydelse på den efterfølgende forskning og blev gennem både inspiration og kritik videreudviklet af f.eks. Saunders (Saunders, 1986) og Pinch (Pinch, 1985).

Med begrebet om kollektiv konsumtion synes hensigten også at være at skabe et begreb, der analytisk direkte forbinder velfærdsstatsintervention med spatiale enheder, idet ”Castells theorised the city as the spatial articulation of the operation of an increasingly important aspect[157] of advanced capitalist society” (D. B. Clarke & Bradford, 1998 p 867). Et sådant begreb ville have et enormt potentiale for analyser i byen i velfærdsstaten, idet der hermed ville kunne opereres med ét niveau (det spatiale niveau i byen) i én teoretisk ramme.

Teorien blev imidlertid efterfølgende blevet voldsom kritiseret. Nogle af de centrale problemer i teoridannelsen var den manglende entydighed og præcision af den kollektive konsumtion, teoriens funktionalistiske karakter: at staten måtte overtage opgaver i reproduktionen af arbejdskraft som f.eks. sundhed, transport, uddannelse og bolig og det forhold, at teorien, frem for at kunne udsige noget principielt om byen i det kapitalistiske samfund, kan vises at have en tids- og stedsmæssig langt mindre udsagnskraft[158] (D. B. Clarke & Bradford, 1998 p 868).

Den efterfølgende udvikling har endvidere medført, at det i stigende grad er blevet vanskeligt at skelne mellem kollektiv og privat konsumtion: mellem offentlige og private rum (f.eks. storcentre), mellem offentlig og privat sektor (f.eks. partnerskaber) og mellem offentlige og private sfærer (D. B. Clarke & Bradford, 1998 p 865f)

Clarke and Bradford fremhæver at det kollektive konsumtions approach ikke er videreudviklet siden midtfirserne af følgende grunde:

> “First, the promise of an overarching framework for *urban* analysis that was widely read into the notion of collective consumption never quite materialised: the debates inaugurated by the concept ultimately generated as much heat as light, the detractors eventually gaining the upper hand in showing that `consumption’ and `the urban’ were not in any convincing way coincident. Secondly, since the advent of the `cultural turn’ in the social sciences, other ways of considering consumption have rapidly moved onto the agenda. Such developments have tended to supplant earlier concerns with the urban-political processes shaping consumption opportunities within the city (and, with them, whole ways of life).” (D. B. Clarke & Bradford, 1998 p 865)

”Cultural turn” i bysociologien betyder dels, at fokus flyttes fra f.eks. fordelingsmæssige spørgsmål til spørgsmål om livsstil og byens kulturelle rum og dels, at opdeling i offentligt og privat konsumtion ikke længere står som en central problemstilling (J. O'Connor, Wynne, & Phillips, 1998). Det sidste er naturligvis understøttet af at vi har set en omfattende privatisering af hidtil offentlig produktion af forskellige former for service. Hos nogle begrundes ”cultural turn” endvidere bl.a. med henvisning til Baumann til kapitalismens ændrede karakter. Kapitalens frigørelse fra arbejdskraften hævdes at medføre et skift til et konsumtionssamfund karakteriseret ved ”seduction, public relations, advertising, growing needs” (Baumann, 1987, p 190 her citeret fra (D. B. Clarke & Bradford, 1998 p 875). Kapitalens frigørelse fra arbejdskraften indebærer endvidere, at kapitalismens reservearme ikke længere er nødvendigt som reservearme (med mindre den kan ses nødvendig for konsumtionen) og hermed bliver en del af befolkningen helt overflødiggjort. Den statslige intervention og det offentlige konsumtion spiller i denne sammenhæng en langt mindre rolle end f.eks. forudsat af Castells (D. B.

[157] Dette aspekt må forstås som statsintervention

[158] Saunders har f.eks. kritiseret Castells antagelse om at kollektiv konsumtion er et permanent karakteristika ved en avanceret kapitalisme (Saunders 1984, her refereret efter (D. B. Clarke & Bradford, 1998 p 869).

Clarke & Bradford, 1998). Denne sidste karakteristik skal ikke uden videre accepteres som en relevant beskrivelse for byer i ethvert velfærdsregime[159].

Afvisningen af at begrebet om kollektiv konsumtion kan ses som det centrale begreb i bysociologien indebærer naturligvis ikke, at det bliver irrelevant at studere det, der også er blevet betegnet den kollektive konsumtions geografi, forstået som den geografiske eller spatiale fordeling af f.eks. offentlige arbejdspladser, socialt boligbyggeri, infrastrukturel og anden offentlig service (daginstitutioner, ældreinstitutioner, sundhedsservice) og sociale ydelser. Forskning i forlængelse af disse begrebet om kollektiv konsumtion, synes imidlertid aktuelt mere empirisk og pragmatisk end stærkt teoretisk og begrebsmæssigt orienteret (se f.eks. (Hamnett, 2009).

Der kan således peges på, at der i byen i velfærdsstaten opstår en række spatiale virkninger og interesser, der er knyttet til det offentlige forbrug og adgang til service.

Begrebet ”velfærdsbyen” er ikke anvendt i den litteratur, der beskæftiger sig med kollektivt konsumtion. Begrebet ”welfare city” er imidlertid blevet brugt af Kiib og Marling (Bech-Danielsen, 2004; Kiib & Marling, 2005), hvor der på den ene side henvises der til, at

> ”The story of the Danish welfare state is important to the Danes, as it has become a part of their national identity. It is a fundamental, core story about equal rights in the broadest sense of the term (…) The welfare paradigm is linked to equal access to the consumption goods, education, housing and social services” (Kiib & Marling, 2005 p 51)

På den anden side fremhæves byplanlægningen som karakteristisk.

> “The development of Denmark’s welfare city in the 20th century was based on a combination of two basic planning models: the ribbon-band city model focused on accessibility and distribution of goods, services and education and the so-called urban-neighbourhood city model, focusing on the hierarchy of centres, community planning and participation of the formulation of the developmental goals”(Kiib & Marling, 2005 p 52)

Begrebet bruges først og fremmest til at fremhæve, at der, set i forhold til den hidtidige byplanlægning, er sket forandringer i det byplanmæssige fokus mod ”urban ecology” (Kiib & Marling, 2005 p 52). Eksperimenter i velfærdsbyen retter sig nu mod udnyttelse af tidligere (forurenede) industriområder i byerne, etablering af nye havnefronter og skabelse af kulturelle mødesteder i byerne.

Velfærdsbyens programmer anses aktuelt for at rumme ” a combination of traditional policies on social security and a packet of new policies on urban ecology, urban physics, cultural planning and cultural change.” (Kiib & Marling, 2005 p 55) og med denne kombination antages det, at danske byer kan være en form for rollemodeller for lande, der søger alternativer til en neoliberal udvikling.

Begrebet om velfærdsbyen udfoldes eller begrundes ikke nærmere[160]. Med det ”fugleperspektiv”, der anlægges og den heraf følgende uspecificerede behandling af andre aspekter ved velfærdsbyen end det byplanmæssige, skabes der ikke begrebsmæssige forudsætninger for en analyse af velfærds-

[159] Som det gælder for f.eks. Graham og Marvin, er det empiriske grundlag der refereres til (f.eks. udvikling i velfærdsstat) også hos Clarke og Bradford knyttet til andre forhold, end de, der ses i f.eks. de Nordiske lande. Der synes at være en tendens mod f.eks. at behandle udviklingen i UK og USA som den generelle udvikling.
[160] Dette gælder såvel teoretisk som empirisk

byen, der kan inkludere behandlingen af fordelingsspørgsmål mere generelt og sociale problemer mere specifikt.

Overfor dette kan det hævdes, at den her gennemførte analyse af begrebsudviklingen for sociale problemer giver afsæt for en videreudvikling af begrebet om velfærdsbyen, som både inkluderer mere generelle karakteristikker, men dog også særligt fokuserer på dennes betydning for analyse af sociale problemer. Med det særligt metodologiske perspektiv, der er anvendt i begrebsanalysen skal det noteres, at det særligt er med afsæt i 1960'erne og -70'ernes velfærdsstat, at velfærdsbyen kan søges bestemt. Dette betyder, at der analytisk må være opmærksomhed på ændringer, herunder sådanne ændringer, der implicerer begrebets "død".

Begrebsudvikling i sociale problemer fra den præ-velfærdsstatslige situation til formuleringen af sociale problemer som et af velfærdsstaten afhængigt begreb, fører logisk til, at det ikke kan begrundes som relevant at operere med begrebet om sociale problemer på den ene side og byen på den anden. Byen må studeres som en allerede etableret by-i-velfærdsstat eller velfærdsby, hvori sociale problemer konstrueres i lyset af velfærdsstatsbegrebet og i det nationale rum til forskel fra det lokale eller bymæssige rum. Staten optræder som den centrale agent, og det lokale niveau bliver underordnet. Velfærdsstatsbegrebet indebærer, at sociale problemer anskues i lyset af og i sammenhæng med en lang række politikker, herunder økonomisk politik, social- og arbejdsmarkedspolitik og boligpolitik, og i lyset af den statslige, regionale og kommunale planlægning, der opdeles i den økonomiske, fysiske og sektororienterede planlægning. Planlægningen implicerer specielt, at sociale problemer også anskues ud fra et forebyggelsesperspektiv. Tanken er, at det er muligt, gennem en sammenhængende planlægning, at forebygge, at mange typer af sociale problemer opstår[161]. Velfærdsbyen bliver således også en i stigende omfang planlagt og planlæggende by set i relation til perspektivet på sociale problemer.

Det afgørende for denne analyse, der tager sit afsæt i en undersøgelse af relationen mellem sociale problemer og byen, er med andre ord, at begrebet om en velfærdsby, særligt afgrænser en ny type dynamik for konstruktionen af sociale problemer og hermed også relationen mellem disse og velfærdsbyen. Analytisk er der peget på, at begrebet problem/løsningsfigurer (jf. næste kapitel) må anses for bedre egnet til at analysere tilstande og forandringer end det traditionelle begreb om sociale problemer, der isolerer den ene side af den dynamik, der karakteriserer konstruktionen af, hvad der ses som sociale problemer.

[161] Et eksempel på forhåbningerne til velfærdsstatens forebyggelse fremtræder i en fortælling, der er knyttet til planlægningen af forsorgshjemmet i Tranbjerg ved Aarhus. Der blev rejst tvivl ved, om det ville kunne svare sig at bygge forsorgshjemmet, fordi velfærdsstatens politikker og planlægning måtte tænkes at føre til, at forsorgshjemmet blev overflødigt, dvs. at der ikke længere fandtes hjemløse. På det praktiske plan kunne diskussionen imidlertid lukkes med, at man kunne omdanne forsorgshjemmet til et alderdomshjem, når den tid kom.

Konklusion

Der er teoretisk og forskningsmæssigt draget to konklusioner på behandlingen af velfærdsbyen og dennes betydning for social og spatial polarisering.

Den første er teoretisk. Ligesom Thomas og Znaniecki søgte at udvikle en teori om sammenhæng mellem byen, dvs. det spatiale niveau, og sociale problemer, så kan man opfatte Castells' ambition som en ambition om at formulere en sammenhæng mellem velfærdsstaten og det spatiale niveau ved brug af begrebet om kollektiv konsumtion. I begge tilfælde ville dette føre til at man som udgangspunkt for en empirisk analyse af byen kunne anvende én sammenhængende teori.

Begge teorier må imidlertid afvises som et tilstrækkeligt grundlag for analysen af udviklingen i velfærdsbyen og i udviklingen af sociale problemer i velfærdsbyen.

Begrebet om velfærdsbyen som det er behandlet og udviklet ovenfor er ikke et begreb, der kan etablere en direkte, men derimod formidlet, sammenhæng mellem velfærdsstaten og det spatiale, og hermed kan der ikke dannes entydige analytiske udgangspunkter for studiet af den spatiale velfærdssituation. Begrebet om velfærdsbyen, som det er udviklet her, implicerer, at der til stadighed må opereres med flere analyseniveauer, herunder mindst det nationale niveau og byens spatiale niveau. På det nationale niveau er der primært tale om det politiske felt, på det spatiale niveau må analyser omfatte flere dimensioner af den sociale og spatiale differentiering. Begrebet om velfærdsbyen, som det her er udviklet, stiller med fremhævelsen af det politiske niveau som et væsentligt agentniveau, stærk tvivl ved, om begreber af den type Castells har søgt at udvikle, er mulige[162] i relation til velfærdsbyen. En sådan ambition skal ikke forfølges.

Der kan drages den konklusion, at når begrebet om velfærdsbyen implicerer analyse af flere niveauer, så vil en analyse af social og spatial polarisering og byens sociale problemer, være meget kompleks. Kompleksiteten stiger i medfør af at der ikke blot er tale om en analyse af en tilstand, men af en udvikling i denne tilstand.

Den anden konklusion har forskningsmæssigt udmøntet sig i den opdeling og de formuleringer, der er foretaget i projektets overordnede problemstillinger.

Med den store kompleksitet, der er i spørgsmålet om udviklingen i velfærdsbyens sociale og spatiale situation, er det på den ene side valgt at følge teorier om social og spatial polariserings "output perspektiv" (projektets første problemstilling), og på den anden at undersøge forandringer i velfærdssystemet indenfor det felt, der mere snævert kan knyttes til sociale problemer (projektets anden problemstilling).

Som det vil fremgå af kapitel 13 om metode og metodologi, er valget endvidere begrundet i den type data, der skal anvendes i den empiriske analyse af velfærdsbyen.

Som velfærdsbyen og sociale problemer er afgrænset i den velfærdsstatslige forventningshorisont, kan en undersøgelse af udviklingen heri inkludere et bredere spektrum af velfærdsstatslige reguleringer og spatiale fordelingsmæssige spørgsmål som f.eks. planlægningsmæssige reguleringer og

[162] Castells blev bl.a. kritiseres for funktionalisme og deterninisme.

herunder særligt byplanmæssige reguleringer på den ene side og fordelingsmæssige spørgsmål som f.eks. fordeling af statslige, regionale og kommunale arbejdspladser, fordeling af offentlig betalt eller udført service, fordeling af midler til offentligt støttede boliger, byfornyelse eller boligsociale programmer osv. I en bred forebyggelsesorienteret forståelse af sociale problemer, der netop anlægges med velfærdsstaten, kan der argumenteres for inddragelse af disse spørgsmål.

Det er indlysende, at en behandling af alle disse niveauer ikke vil kunne rummes i ét projekt[163].

Det er derfor valgt, gennem output-perspektivet, der også findes i empiriske undersøgelser af social og spatial polarisering, at påvise hvilke typer af sociale og spatiale forandringer, der kan ses i byen. Disse forandringer kan ses i lyset af den bredere samfundsmæssige udvikling og herunder globaliseringen, således som det ses hos nogle forskere i social og spatial polarisering. Med velfærdsstaten, herunder særligt en velfærdsstat i det universelle velfærdsregime, bliver det imidlertid relevant særligt at anskue disse resultater i lyset af de velfærdsstatslige ambitioner, eller mere præcist som en velfærdsbyudvikling, hvor forventningerne kan formuleres som bl.a. en øget social og spatial lighed, bedre levekår og en sikring mod særligt dårlige vilkår. Resultaterne kan således sige noget om, hvorvidt de mange forskellige politiske og planlægningsmæssige indsatser, lever op til ambitionerne, men ikke præcisere sammenhængen mellem de enkelte indsatser og resultatet. De overordnede velfærdsstatslige planlægnings- og reguleringsmæssige indsatser vil alene blive analyseret i denne betydning.

Til forskel fra teorier om social og spatial polarisering, er det valgt særligt at søge at afdække de sociale og spatiale processer, der gør sig gældende i denne udvikling. Hensigten hermed er ikke at udpege årsager til en eventuel social og spatiel polarisering, herunder f.eks. mangler i planlægning, fordelingsmæssige beslutninger o.l., men at skabe forudsætninger for at forstå hvad der eventuelt gribes ind i.

I den anden problemstilling, der fokuserer på sociale problemer, er det valgt at medtage en analyse både på det nationale niveau og det spatiale niveau, dvs. en i relation til begrebet om velfærdsbyen, mere fuldstændig analyse.

[163] Det kan noteres, at den store kompleksitet i behandlingen af byen og sociale problemer, som opstår med formuleringen af sociale problemer som afhængige af velfærdsstatsbegrebet, ikke oprindeligt var forudset.

3. Del

Social og spatial differentiering i Aarhus – udviklingstræk og differentieringsformer i velfærdsbyen

Kapitel 12. Indledning til behandling af udvikling i byens sociale og spatiale differentiering

Denne del af projektet belyser, hvilke udviklingstræk og sociale og spatiale differentieringer, der i et velfærdsstatsligt lys karakteriserer udviklingen i Aarhus i perioden 1984 til 2007. Aarhus er blevet karaktiseret som en velfærdsby, og der er med udgangspunkt i denne karakteristik, at udviklingen analyseres.
For behandlingen af den sociale og spatiale differentiering er der imidlertid særlige forudsætninger og karakteristika ved byen, det anses for hensigtsmæssigt kort at beskrive. Derfor beskrives træk i byen med udgangspunkt i et rumligt eller spatialt perspektiv. Dernæst redegøres det for, hvordan den efterfølgende analyse foretages.

Træk af by- og boligudviklingen i Aarhus

Historisk blik på by- og boligmønstre i Aarhus

Aarhus opnåede sin position som industri- og handelsby og Danmarks næststørste by på samme tidspunkt som Chicagos vækst var højest, nemlig i den sidste halvdel af 1800-tallet. Industri og handel fik sin store fremmarch i Århus fra ca. 1850'erne[164] og det gav en stærk befolkningsvækst.

Figur 3-1 Tabel over befolkningsudvikling i større byer i Danmark

	Kbh	Århus	Odense	Helsingør	Aalborg	Randers	Fredericia
1840	120819		9198	7645			
1855		8891	12932		9102	8844	5579
1860		11009	14255		10069	9725	6261
1870		15025	16970		11721	11354	7186
1880		24831	20804		14152	13457	8275
1890		33306	30268		19503	16617	10042
1901		51814	40138		31457	20057	12714
1906		55193	40547		31509	20963	13451
1911		61755	42237		33449	22970	14228
1916		65858	45503		38102	24428	15206
1921		74256	49469		46613	26495	17240
1930		81279	56756		44365	27722	19389
2007	503 699	296 170	186 745	61 012	194984	92 984	49 260

[164] Se f.eks. (Fink, 1991)

Kilde, (Bender, 2008 p 28),(Bitsch Christensen & Koefoed, 2006 p 26-27) , Danmarks Statistik: Statistikbanken
NB: counts for 2007 in municipalities

Positionen som den næststørste by blev markeret med landsudstillingen I 1909, som det overfor København lykkedes at tilkæmpe sig retten til (Bender, 2008). "Den hvide by", som blev etableret som landsudstilling, fremhævede på en række områder de tekniske, håndværksmæssige og arkitektoniske færdigheder, som byen rådede over.
Byen, der her er afgrænset som kommune, og dens inddeling og udvikling kan illustreres med udgangspunkt i figur 3-2.

Figur 3-2 Traditionel inddeling af byen Aarhus

Det koncentriske mønster, som Burgess beskriver for industribyen, hvor der umiddelbart omkring den gamle bykerne[165], er fabriksområder, havn mv. (Gejl, 1995 p 138; Toftgaard Jensen & Norskov, 2005 p 175, 182) og hvor arbejderklassen bor tæt på bykernen, mens middelklasseområder etableres indenfor og i de gamle forstæder (Toftgaard Jensen & Norskov, 2005 p 183), og er også det overordnede billede[166](Toftgaard Jensen & Norskov, 2005) for Aarhus op til 1950'erne. Sjællandsgadekvarte-

[165] Der i øvrigt rummer områder med prostitution mv. således som det beskrives for "zone of transition" i Chicago (Haugaard Jensen, Hansen, & Voss, 1975))
[166] Jensen og Norskov, der også refererer til Chicagoskolen, diskuterer denne i.f.t. situationen i Århus. På trods af skepsis, idet der ikke kan tegnes klare cirkler og der kan konstateres træk, der ikke er konsistente hermed, når de frem til, at man – i en måling i 1920 – kan finde "nogle af strukturerne fra den koncentriske zoneteori i Århus" (Toftgaard Jensen & Norskov, 2005 p 186)

ret er ét af eksemplerne på et gammelt arbejderklassekvarter og dele af Frederiksbjerg et andet. Frederiksbjerg er nyere og planlagt som både middelklasse- og arbejdeklasserkvarter (Toftgaard Jensen & Norskov, 2005)[167].

I perioden derefter foregår der øget forstadsdannelse (suburbanization) først ved udbygning særligt i de områder, der her betegnes som "de gamle forstæder" og senere i de områder, der betegnes som "de nye forstæder". De sidste områder er fortsat under udbygning.

En del af den øgede forstadsdannelse skete, i overensstemmelse med den boligpolitiske del af den velfærdsstatslige indsats, med udbygning af store almene boligbyggerier i de gamle forstæder. En væsentlig del af denne udvikling, herunder f.eks. planlægningen af Gellerupparken (Gejl, 1995 p 50)[168], men også store dele af det øvrige almene boligbyggeri (Gejl, 1995 p 52), skete inden kommunesammenlægningen i 1970'erne[169]. Her blev de gamle tidligere selvstændige sogne, indlemmet i Aarhus kommune under princippet: en by – en kommune.

Et af de mest markante bygningsværker – Gellerupparken – blev således ikke planlagt af Århus kommune, men derimod af den tidligere Brabrand-Årslev kommune, der planlagde Gellerup som en form for "new town": en bydel, der i de fleste funktioner skulle fungere som en selvstændig by med f.eks. skole og børneinstitutioner, fritidsfaciliteter, teater og bredt dækkende forretningsfaciliteter[170]. Lignende almennyttige boligkomplekser blev også opført i andre større byer (f.eks. Vollsmose i Odense), og blev på den ene side set som områder, der afhjalp bolignøden og livet i de små usunde lejligheder, som prægede store dele af arbejderklasseområderne. På den anden side var bygningen af "new towns", der prægede tankegangen om urbaniseringen i efterkrigstiden i hele den vestlige verden, forbundet med ideen om, at store, veludstyrede lejligheder med let adgang til alle dagligdags faciliteter og som kunne have karakter af "garden cities", ville egne sig godt til den moderne børnefamilie.

Forstadsdannelsen skete imidlertid også i stor udstrækning som udbygning af villa- eller parcelhuskvarteret.
Et af de meget store parcelhusbyggerier, Skjoldhøjparken i Tilst, der hævdes at være Danmarks største parcelhuskvarter, blev udstykket i perioden 1968-74[171] Dette var, sammen med det almene boligbyggeri, der blev opført i samme område, den første større udbygning i en af "de nye forstæder".
De nybyggede almene boligkomplekser fik store vanskeligheder ved prismæssigt at konkurrere med parcelhuset, der jo også indirekte blev støttet gennem skattefradragsregler. Gellerupparkens beboersammensætning blev aldrig den, der var kalkuleret med i planlægningen. Det er meget sandsynligt, at de forholdsvis lave prismæssige fordele, der i 1970'erne og -80'erne var ved at bo i alment boligbyg-

[167] I en af de første byplaner, hvori Hack Kampmann var aktiv, blev f.eks. Frederiksberg søgt adskilt i arbejdskvarterer i banens nærhed, middelklassekvarterer omkring torvet og de særligt attraktive villakvarterer ned mod vandet og grænsende op til skoven (Bender, 2008).
[168] Gelleruppark projektet kan anskues som etablering af en ny by i forlængelse "New Town" bevægelsen (Bounds, 2004 p 98).
[169] Enkelte sogne blev indlemmet tidligere (Gejl, 1995 p 17)
[170] " A planned urban community designed for self-sufficiency and providing housing, educational, commercial, and recreational facilities for its residents" http://www.scribd.com/doc/37859341/Development-of-New-Towns.
[171] http://www.tilstarkiv.dk/tilst200aar/global/boligbyg.htm

geri set i relation til parcelhuset, har præget den udvikling i den beboersammensætning, der kom til at karakterisere et byggeri som Gellerupparken allerede kort efter dens opførelse.

Med afindustrialiseringen og udbygning af de servicerettede og de videnstunge erhverv, der også præger udviklingen i Aarhus og som formentlig har haft særligt gode vilkår her pga. stor repræsentation af forskellige former for uddannelses- og forskningsinstitutioner, forandres både bygningsmassen og dens anvendelse i midtbyen. Fabriks-, lager og særlige handelsvirksomheders bygninger overflødiggøres i perioden og midtbyen bliver i stigende omfang præget af ikke blot centrale kulturelle og offentlige administrative institutioner og forretningsstrøg, men også i stigende omfang af en række private mere eller mindre videnstunge service- og kontorvirksomheder, der også markeres arkitektonisk.
Fra omkring slutningen af 1960'erne ses omfattende gentrificeringsprocesser i de gamle arbejderkvarterer i byen. Studerende og veluddannede begynder at "indtage" og renovere de tidligere slidte arbejderboliger. Hele kvarterer, som f.eks. Sjællandsgadekvarteret og dele af Frederiksbjerg, forandrer karakter og bliver attraktive og dyre boområder. Den nu gentrificerede midtby har også haft slumkvarterer eller ilde berygtede kvarteret helt inde i dens center(Haugaard Jensen et al., 1975), hvoraf nogle først sent helt er forsvundet.
Til forskel fra udviklingen i flere andre byer, herunder f.eks. amerikanske byer, synes det klart at kunne identificeres, at der fortsat eksisterer en midtby - en kerne - Aarhus. Den har imidlertid udvidet sig, jf. også Burgess, set i relation til den tidligere bykerne. En udbredt opfattelse er, at den omfatter alt indenfor den indre ringgade.

Suburbaniseringen og den stigende pendling lægger grunden til en udvikling, der betyder, at den rumlige afgrænsning af byen som helhed i stigende omfang er blevet uklar. Nyere tenderser i urbaniseringen udfordrer en traditionel byafgrænsning. I forlængelse af Gottdieners beskrivelse af en regional multikerne bystruktur er der belæg for at anskue bystrukturen i Østjylland som sådan. I landsplanredegørelsen fra 2006[172] drages følgende konklusion:

> "Østjylland er ved at udvikle sig til et sammenhængende område med stor befolkningstilvækst og arbejdsdeling mellem byerne i bybåndet, der strækker sig fra
> Kolding til Randers. Ja, man kan endda på sigt se konturerne af en ny millionby i
> Danmark." (Landsplanredegørelse 2006: Det nye Danmarkskort: Planlægning under nye vilkår, 2006 p 20)

Området har været forbundet med både befolkningsvækst og økonomisk vækst og er i almensprog blevet beskrevet som "fede pølse" (Vind Jensen & Stensgaard, 2008). Denne vækst står i modsætning til "den rådne banan" (Vind Jensen & Stensgaard, 2007), der betegner nord-, vest og sønderjylland (og for landet i sin helhed også de sydfynske øer samt Lolland og Falster (Landsplanredegørelse 2006: Det nye Danmarkskort: Planlægning under nye vilkår,2006)[173].

[172] Wikipedia betegner "Byregion Østjylland" som en millionby.
[173] Se også (T. Nielsen, 2009) for en diskussion af "det urbaniserede territorium" i Østjylland

Figur 3-3 Kort over pendlingsflow i Danmark

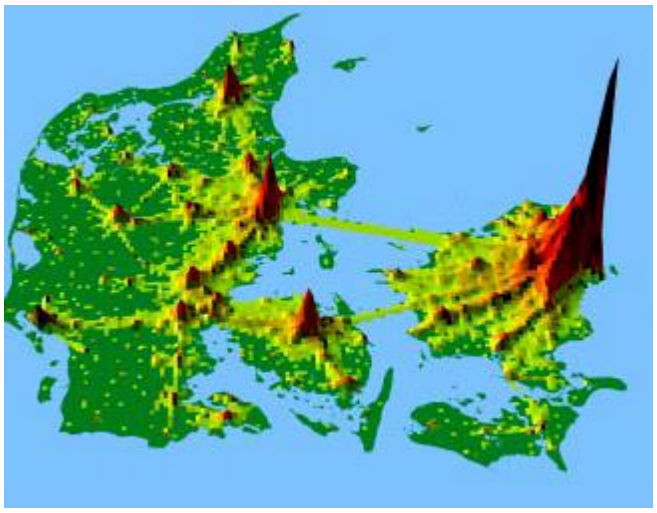

Kort over pendlingsflow. Kilde: Henrik Harder Hovgesenog Thomas Sick Nielsen 2005
Her citeret efter (Landsplanredegørelse 2006: Det nye Danmarkskort: Planlægning under nye vilkår, 2006 p 54)

Dette betyder også, at det i flere henseender kan være betænkeligt at se og afgrænse Aarhus by som en enhed, hvis dynamik og mønstre alene ses i relation til hinanden og ikke i relation til de omgivende områder. I denne sammenhæng har det særligt betydning for om sociale og etniske differentieringer principielt burde ses i et større rumligt perspektiv, end en afgrænsning til Aarhus kommune tillader. Der er f.eks. en mulighed for, at Aarhus som både en attraktiv by og som en velfærdsby med veludbyggede almene boligområder, koncentrerer både den øverste og nederste del befolkningen i indkomst- eller socioøkonomisk forstand.

Anskues byudviklingen i et historisk perspektiv sker der både ændringer i byens størrelse befolkningsmæssigt og geografisk, i byområder og disses sammensætning osv. og ændringer i, hvordan det teoretisk anses for hensigtsmæssigt at begrebsliggøre træk ved byen og i byudviklingen. I kapitel 13 redegøres der nærmere for, hvordan det valgte rumbegreb operationaliseres. Her skal det af hansyn til de træk i boligudvikling mv., der følger i næste kapitel, kort begrundes, at der for den mere overordnede byudvikling opereres med de traditionelle betegnelser: midtbyen, de gamle forstæder og de nye forstæder.

En væsentlig nyere teoretisk begrebsliggørelse er byen anskuet som netværksby. Nogle af de nyere netværksteorier peger, f.eks. med begrebet om den multikomplekse by (Graham & Marvin, 2001), på en langt mere løs struktur for byen, der ses som bestående af forskellige typer af netværk, der kan være indbyrdes mere eller mindre internt koblede.
Andre teoretikere hævder, at de nyere byteorier ikke har ført til nye zone- og funktionsbestemte idealtypiske modeller (Andersen, 2005; Gottdiener & Hutchison, 2006), der kan ”afløse” de, der f.eks. er beskrevet af Burgess og Hoyt. Dette implicerer ikke en antagelse om, at byen er opbygget som den industriby, der blev beskrevet i de oprindelige modeller, men derimod, at der ikke kan findes udbredte nyere teorier, der kan karakterisere byens mønstre.
På den ene side har vi således i forlængelse af den regionale multikerne bystruktur mønstre, der peger på, at Aarhus – ideelt set - også må anskues som del af eller element i den regionale multikerne bystruktur. Dette kan alene – idet data kun dækker Aarhus – inddrages i tolkninger af udviklingen.

På den anden side er der alene etableret elementer til beskrivelse af en mulig "løs" og multikompleks bystruktur.

Idet de tidligere anvendte begreber om byzoner må forlades, og de her valgte perspektiver og data ikke er egnede til at beskrive og afdække en multikompleks bystruktur, vil de teoretiske udgangspunkter her indebære, at bymønsteret helt primært skal behandles på et pragmatisk beskrivende niveau, der bl.a. bygger på traditionelle opdelinger af byen. De teoretiske perspektiver vil i en vis udstrækning blive inddraget i tolkninger af resultaterne.

Urbanisering og re-centralisering

Den vækst, der kan ses i Aarhus og særligt udviklingen af en regional multikerne bystruktur i Østjylland på den ene side og udkantsområder på den anden ("den fede pølse" overfor " den rådne banan"), må også ses som et udtryk for urbanisering.
Urbanisering beskrives som en af de mest markante trends i den globaliserede verden (Eugenie L. Birch and Susan M. Wachter, 2011). I et globalt perspektiv kan det nu konstateres at mere end halvdelen af befolkningen bor i byer [174]. Urbaniseringen karakteriseres ved at være "undergoing the largest wave of urban growth in the history"[175] og urbaniseringsgraden ventes at nå 60% i 2030[176].

De såkaldte "udviklede lande" har normalt de højeste urbaniseringsgrader. I Danmark vurderes urbaniseringsgraden at være mindst 85 %[177]. I grove træk kan de sidste et til to årtiers udvikling I Danmark beskrives ved en re-centralisering til fordel for de største byer (Thor Andersen & Engelstoft, 2004). Ud over beskrivelsen af udviklingen af "den fede pølse" og "den rådne banan" indbefatter denne udvikling især en vækst i stor-København

Overordnede træk i befolkningsudviklingen i undersøgelsesperioden

Befolkningen i kommunen var i 1984 afrundet 250.000 og i 2007 på 296.000[178], dvs. at der i perioden er en vækst på knap 50.000.

---

[174] 57.3% of the population lives in urban areas according to http://www.nationmaster.com/red/graph/peo_per_liv_in_urb_are-people-percentage-living-urban-areas&b_map=1, defined as " Estimates and projections of urban and rural populations are made by the Population Division of the United Nations Secretariat and published every two years. These estimates and projections are based on national census or survey data that have been evaluated and, whenever necessary, adjusted for deficiencies and inconsistencies. Urban-rural classification of population in internationally published statistics follows the national census definition, which differs from one country or area to another. National definitions are usually based on criteria that may include any of the following: size of population in a locality, population density, distance between built-up areas, predominant type of economic activity, legal or administrative boundaries and urban characteristics such as specific services and facilities."**SOURCE:** Population Division of the United Nations Secretariat, World Urbanization Prospects: The 2001 Revision, Data Tables and Highlights (ESA/P/WP.173, 20 March 2002)

[175] http://www.unfpa.org/pds/urbanization.htm

[176] United Nations, DESA, Population Division, *World Urbanization Prospects: The 2005 Revision*

[177] http://www.nationmaster.com/red/graph/peo_per_liv_in_urb_are-people-percentage-living-urban-areas&b_map=1

[178] Danmarks Statistisk tal for befolkningen primo året. I egne opgørelser er det valgt at trække den del af befolkningen, som ikke har befundet sig i byen hele året ud af opgørelserne. I disse opgørelser er befolkningen i 1984 afrundet 237.000og i 2007 277.000.

Væksten er ikke lige fordelt i byen, men er helt primært foregået i de såkaldt nye forstæder (jf. figur 3-2). Væksten i befolkningen fordeler sig som vist i figur 3-4, der viser at væksten i de nye forstæder er på godt 50 %, mens den kun er på omkring 5 % i de øvrige bydele.

Figur 3-4 Den relative vækst i bydele

Midtbyen	4,7 %
Gl. forstæder	5,8 %
Nye forstæder	51,0 %

Fig 3-5 viser, at den aldersmæssige sammensætning i befolkningen har været nogenlunde stabil i perioden. I modsætning til f.eks. flere landkommuner er der sket et mindre fald i andel af over 65 årige. Hele gruppen af 0-34 årige er faldet lidt, mens stigningen findes hos de 45-64 årige.

Figur 3-5 Udvikling i aldersgrupper

Aldersgrupper	1984	2007
0-17 åri	22.6	21.3
18-24 år	12.6	11.8
25-34 år	17.6	16.1
35-44 år	14.6	14.0
45-54 år	10.0	13.1
55-64 år	9.6	11.5
65 og de	13.0	12.2
Total	100.0	100.0

En del af byens befolkningsmæssige vækst udgøres af indvandrere, der her inkluderer såvel flygtninge som øvrige indvandrere.

Figur 3-6 viser væksten i andelen af indvandrere. Vi ser en samlet vækst fra 3,5 % til 12,8 % af befolkningen.

Figur 3-6 Udvikling i andel indvandrere inkl. efterkommere

Årstal	Andel indvandrere+ efterkommere
1984	3,5 %
1996	8,4 %
2007	12,8 %

Disse fordeler sig spatialt skævt på bydelsniveau. Således kan den største koncentration ses i de gamle forstæder.

Figur 3-7. Udvikling i andele af indvandrere (inkl efterkommere) i bydele

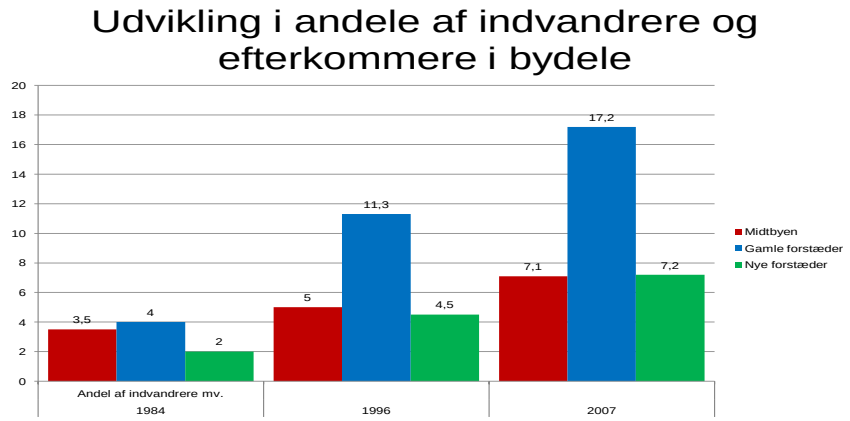

Figur 3-7 viser, at andele af indvandrere i de gamle forstæder i 2007 er på 17,2 %, mens den kun er på godt 7 % i de øvrige bydele.

Overordnede træk i boligudviklingen i undersøgelsesperioden

Boligudviklingen kan beskrives ved forskellige boligtyper: ejerbolig, ejerlejlighed, andelsbolig, almen bolig og "andre". Den primære boligtype under "andre" er private udlejningslejligheder. Sammensætningen af boligtyper er, som det senere skal uddybes, væsentlig ift. befolkningssammensætningen. Særligt skillelinjer mellem ejer- og lejerboliger og under den sidste kategori ikke mindst almene boliger, optræder som væsentlige.
I figur 3-8 er udviklingen i enkelte boligtypers andel af de samlede boliger opgjort.

Figur 3-8 Udvikling i fordeling af boligtyper i Århus 1984-2007[179]

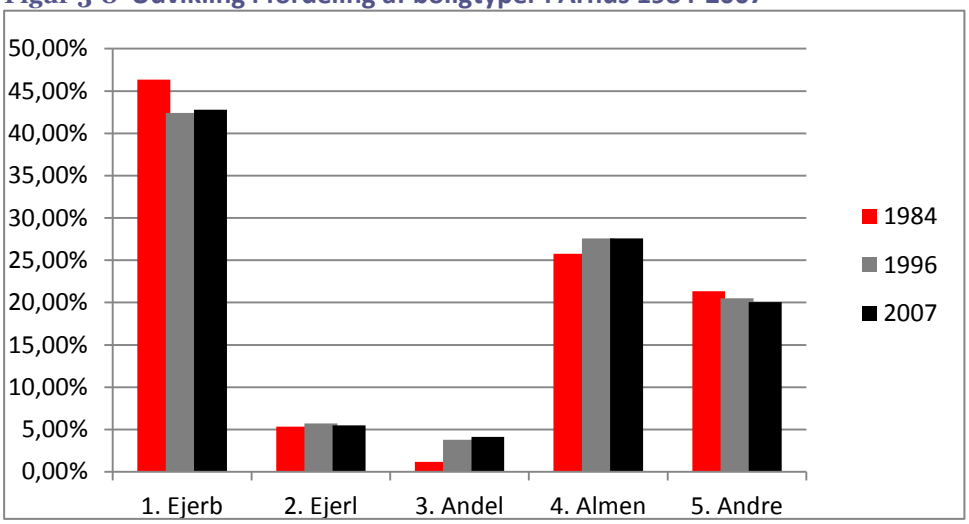

[179] Variablen "boligtyper" er konstrueret af to variable, der angiver ejerforhold til boligtyper og beboeres kategorisering i ejer eller lejer. Data viser hvor mange personer, der bor i de enkelte boligtyper, og altså ikke selve

Som det fremgår, har fordelingen – på trods af vækst - ikke har forandret sig væsentligt i den undersøgte periode. Størstedelen af f.eks. de store almene boligbyggerier var etableret ved periodens start. Det var navnlig i perioden fra slutningen af 1960'erne og frem til 1980'erne, at der blev planlagt og bygget store bebyggelser i den almene boligsektor. Den største relative vækst kan ses i andelsboliger, men også en mindre vækst i almene boliger.
På bydelsniveau ses en radikal forskel i fordelingen af de enkelte boligtyper. Denne er vist i figur 3-9. Fordelingen afspejler den historiske udvikling i byen. Midtbyen har en stærk overvægt af lejerboliger, men heraf udgøres størstedelen af private udlejningsboliger (under "andre").
I de gamle forstæder er der næsten lige stor andel af ejerboliger og almene boliger, jf. også den tidligere beskrevne udvikling.
I de nye forstæder er der, på trods af, at andre boligtyper også optræder, en meget stærk dominans af ejerboliger.

Figur 3-9 Andele af forskellige boligtyper i bydele i Aarhus 2007

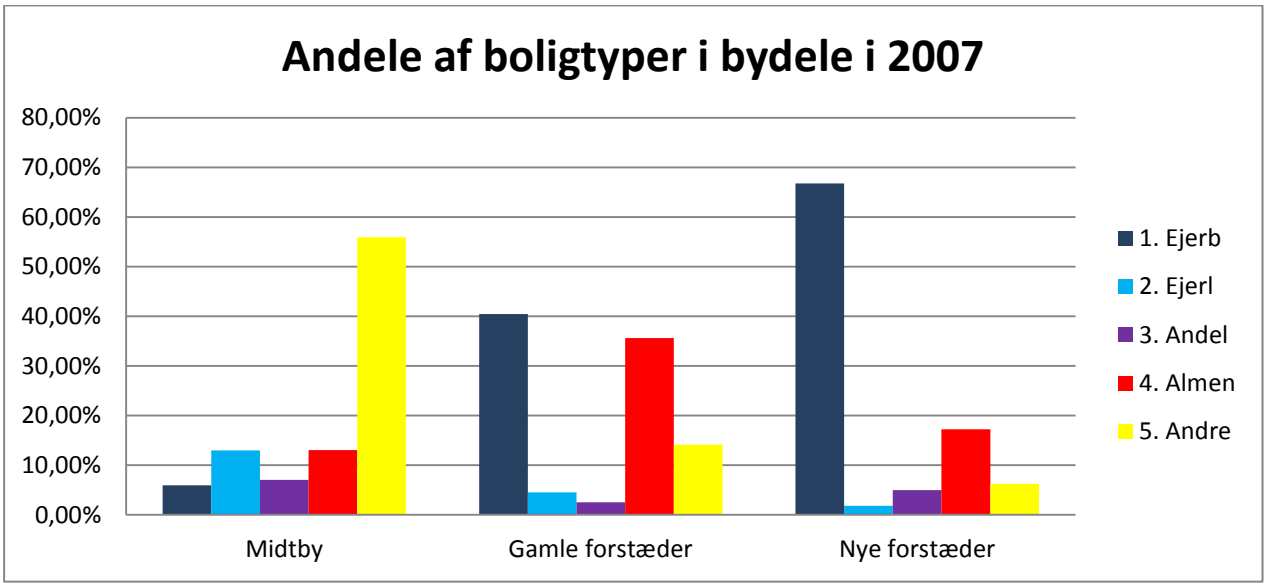

Undersøges udviklingen i de relative andele af boligtyper i hver af bydelene, kan der ikke findes de store ændringer. Det ovenfor beskrevne mønster i hver af bydelene er i store træk det samme som allerede fandtes i 1984. De væsentligste udviklingstræk er en relativ vækst i almene boliger i de nye forstæder (knap 30 %) og at andelsboliger har haft vækst i alle bydele.

---

boligernes antal og andele. Idet det antages, at der er sammenhæng mellem dette antal og antallet af de enkelte boligtyper, er det valgt at benævne udviklingen som udvikling i boligtyper.

Fordelingen af boligtyper i de forskellige traditionelt opdelte bydele bekræfter, fordi fordelingen af boligtyper er så forskellig, at opdelingen som en foreløbig inddeling fortsat er relevant.

Som det begrundet i kapitel 13 bliver der dog i de gennemførte analyser primært arbejdet med sogneniveuet. Andelen af almennyttige boliger vises i figur 3-10 på sogneniveau. Det ses, i overensstemmelse med beskrivelsen af boligudviklingen, at de store andele af almennyttigt boligbyggeri er koncentreret i de gamle forstæder. Der er imidlertid også foretaget en udbygning, som omfatter de nye forstæder.

Figur 3-10 Andel almene boliger i sogne i 2007

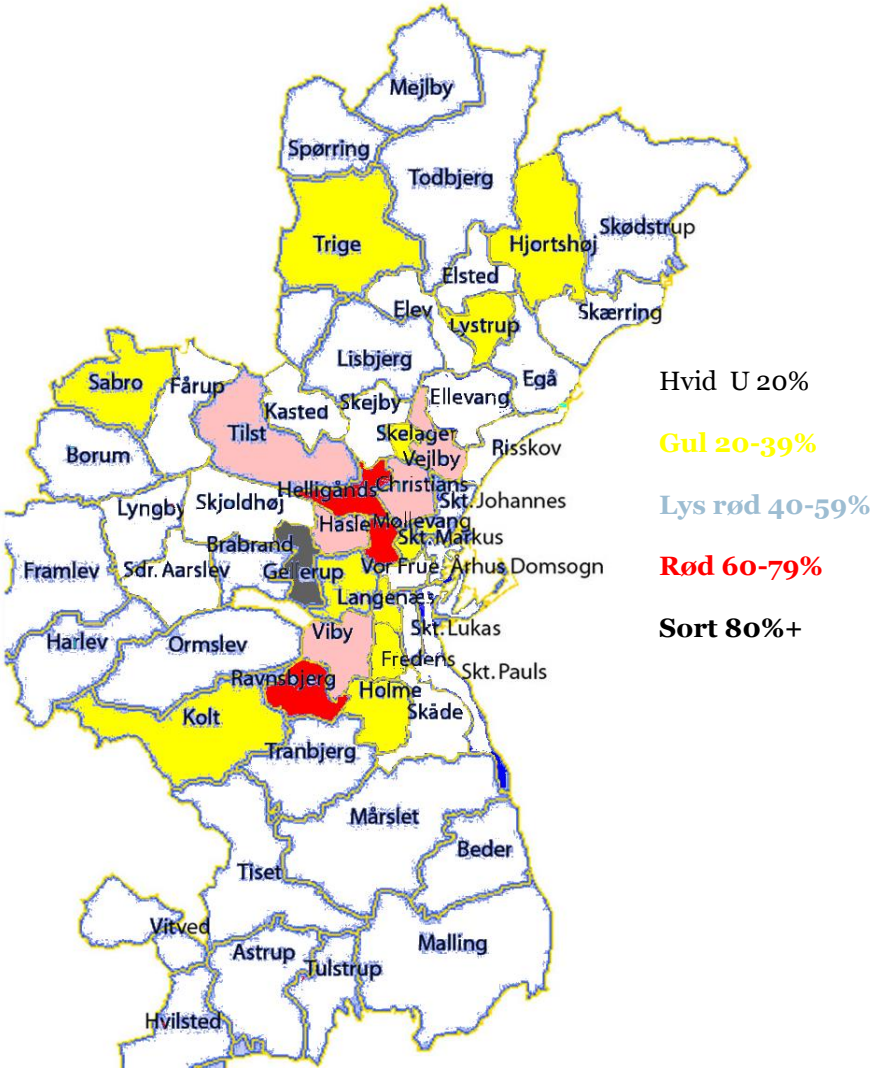

Analyse af den sociale og spatiale udvikling i Aarhus

Afhandlingens første problemstilling lyder: Hvilke sociale og spatiale differentieringsprocesser og udviklingstræk udspiller sig i velfærdsbyen, - set i lyset af 1960'ernes og - 70'ernes velfærdsstatlige forventningshorisont og dennes udpegning af sociale problemer?

I denne empiriske og på registerdatabaserede del af besvarelsen, er det valgt at opdele besvarelsen i tre dele:

I kapitel 14 analyseres de overordnede udviklingstræk set i lyset af de velfærdsstatslige forventninger. Gennem modstillingen i spørgsmålet: Forventningsopfyldelse eller social og spatial polarisering? søges det afdækket om udviklingen i velfærdsbyen Aarhus kan karakteriseres ved opfyldelse af forventninger om større lighed i indkomstfordeling mv. eller, om der kan ses en øget social og spatial polarisering.

Besvarelsen tager på den ene side afsæt i teoriudvikling og anvendte målinger fra litteraturen om social og spatial polarisering. Med det afsæt er det relevant at undersøge om der er sket en social polarisering i byen i sin helhed, og denne polarisering kanbelyses ved udvikling i indkomstfordeling, sociale strata eller klasser og erhvervsfordeling. Det skal endvidere anvendes relevante metoder til at belyse en eventuel spatial polarisering.

Besvarelsen tager på den anden side afsæt i velfærdsstatens forventningshorisont.

1960'erne og -70'ernes velfærdsstatslige forventningshorisont i relation til sociale spørgsmål blev på det overordnede niveau indkredset som mere ligelig indkomstfordeling og gode, trygge levekår. Forventningerne tolkes som inkluderende det spatiale aspekt forstået som bestræbelser på større grad af lighed mellem regioner, kommuner og boligområder (F. Hansen & Jensen-Butler, 1996) og f.eks. lige behandling uanset bopæl i det nationale rum. Man kan indkredse en bestræbelse på skabelsen af en velfærdsby, der i overensstemmelse med f.eks. Graham og Marvins beskrivelse af den planlagte industriby sigter mod at skabe et fælles, moderniserende og kollektivt produkt (Graham & Marvin, 2001).

I den danske udvikling understreges disse bestræbelser især med den omfattende og helhedsorienterede planlægning, der blev iværksat i 1970'erne med hhv. økonomisk planlægning, fysisk planlægning og sektorplanlægning (Bundesen et al., 1992; Gaardmand, 1980)[180], der sigtede både mod en rationelt tilrettelagt udvikling og demokratisk indflydelse. I den fysiske planlægning indgår "fremme af en ligelig udvikling i landet" som et centralt formål (Bundesen et al., 1992 p 85) I sektorplanlægningen, som omfattede f.eks. "Udbygningsplan for det sociale og sundhedsmæssige område", var et centralt mål at sikre udvikling af den sociale og sundhedsmæssige service i alle landets kommuner.

Dette udmøntes i analysen i at der tages afsæt i målinger af social og spatial polarisering, der er udviklet og tilpasset de velfærdsstatslige ambitioner. Den spatiale fordeling af sociale problemer og udvikling i samme tager afsæt i disse, således som de optræder i velfærdsbyen.

[180] Som et led i opbygningen af den sammenhængende planlægning blev også de såkaldte perspektivplaner for samfundsudviklingen udarbejdet (Perspektivplanlægning 1970-19851971; PP 2: Perspektivplan-redegørelse 1972-19871973)

I kapitel 15, 16 og 17 analyseres de sociale og spatiale differentieringsprocesser mhp. at afdække hvilke differentieringsprocesser og – former, der gør sig gældende i udviklingen i Aarhus. Hensigten er at bidrage til en afdækning af "hvad der er på spil" i differentieringsprocesserne, idet dette bl.a. må anses for afgørende for en eventuel regulering ift. den sociale og spatiale udvikling.

Som tidligere vist kunne der ikke på dette felt findes et tilstrækkeligt teoretisk udgangspunkt for analyse heraf. På den ene side bliver f.eks. Sassen og Mollenkoph og Castells kritiseret for ikke at tilstrækkeligt at begrunde de spatiale teser, på den anden udvikles der ikke en mere sammenhængende teori om den spatiale udvikling.

Analysen opdeles i tre trin.

I kapitel 15 præsenteres en analyse af det sociale rum og klasser. Denne analyse præsenterer både en konkret analyse af den sociale og kulturelle situation og udvikling i Aarhus og et analytisk grundlag, der anvendes i de følgende kapitler.

Kapitel 16 beskriver den sociale og spatiale fordeling og udvikling på flere forskellige dimensioner, herunder sociale problemers fordeling og udvikling. Når der startes med det beskrivende niveau, er det begrundet i, at det felt, der arbejdes med, hverken teoretisk eller empirisk er belyst på forhånd. For en systematisk afdækning er det nødvendigt at foretage en beskrivelse af fordeling og udvikling på relevante dimensioner.

I kapitel 16 analyseres det, hvilke differentieringsformer, der kan antages at gøre sig gældende i byen. Denne analyse bygger på den ene side på resultaterne af belysningen af den spatiale fordeling, og på den anden på den identificering af forskellige teorier om differentieringsformer, der blev foretaget i kapitel 6. Analysen baserer sig primært på en relationel sociologisk tilgang, men anvender antagelser om differentieringsformer, der tager andre udgangspunkter som yderligere inspiration. Dette gælder både for påstanden om, at "market segregates by prices" og Chicagoskolens teori om oprindelseskulturel segregering. Gennem analyser, der inddrager begreber baseret på relationel sociologi og mulighederne for at undersøge homologier i det sociale rum, kan de fremstillede påstande perspektiveres i relation til de antagelser om differentiering, som danner grundlaget for det sociale rums differentiering.

Kapitel 13. Metodologi, metoder og teknikker i analyse af social og spatiale differentiering

I forlængelse af andet kapitels redegørelse for det metodologiske grundlag og undersøgelsens design, samt den teoretiske bestemmelse af centrale begreber, skal der i relation til den empiriske udforskning af byens udvikling med basis i registerdata gøres rede for en række mere specifikke valg for gennemførelsen af undersøgelsen.

Det ene type af afklaringer, der skal foretages, angår de teoretiske begrebers konkrete udmøntning, eller om man vil, operationalisering. De to væsentligste teoretiske og analytiske begreber er her rumbegrebet, der knytter sig til forskellige former for social differentiering, og begrebet om sociale problemer, hvor der tages afsæt i det analytiske begreb problem/løsningsfigur.

Den anden type præcisering vedrører en række specifikke begreber og de metoder og teknikker, der skal anvendes i den konkrete databearbejdning.

Som begrundet i kapitel 2 tilstræbes en relationel metodologi, hvor korrespondanceanalysen indgår som en væsentlig teknik. Teknikken i og de konkrete forudsætninger for korrespondanceanalysen, der her skal baseres på registerdata, bliver behandlet særskilt i kapitel 15, og vil derfor ikke blive uddybet her.

Den særlige udfordring, set i relation til andre studier, der anvender korrespondanceanalysen, er her, at begge problemstillinger ikke blot fordrer en belysning af det sociale rums relationelle positioner på et givet tidspunkt[181], men også en belysning af centrale forandringer eller udviklingstræk.

På den ene side er der i overensstemmelse med den relationelle metodologi, gennem redegørelse for begreber og udviklingstræk samt en særskilt en analyse af begrebsudviklingen for sociale problemer, etableret forudsætninger for behandling af forandringsaspektet.

På den anden side vælges det at beskrive centrale træk i forandringen i byen med begreber og metoder anvendt i forskningen af social og spatial polarisering og andre bysociologiske eller –geografiske studier, samt at kombinere disse med korrespondanceanalyser. Når der foretages en sådan kombination er det både for at kunne besvare spørgsmål om udvikling i den sociale og spatiale polarisering, således som disse spørgsmål stilles i litteraturen om social og spatial polarisering og fordi korrespondanceanalyser, også selvom de som her skal foretages på forskellige tidspunkter, på grund af disses kompleksitet er vanskelige at tolke tilstrækkeligt entydigt set i relation til de stillede spørgsmål.

[181] I de empiriske analyser, der hidtil er refereret til, anvendes korrespondanceanalysen alene som en analyse af de relationelle positioner et givet sted (rum) på et givet tidspunkt, f.eks. (Bennett, 2009; Bourdieu, 1984; Harrits; Hjellbrekke, 2007; L. Rosenlund & Prieur, 2007; L. Rosenlund, 2000) – dette evt. i kombination med en historisk redegørelse.

Byens rum og niveauer for afgrænsning i rummet

Sogneniveauet er valgt som den mest centrale spatiale enhed i analysen. Som det er fremgået af kapitel 6 findes ikke én men flere opfattelser af begrebet om rum og disse peger på forskelligartede grænsedragninger. Her skal der argumenteres der for sogneafgrænsningen som den type afgrænsning, der i Aarhus bedst kan knyttes til begreberne om det sociale og fysiske rum og den flydende kobling herimellem, og som samtidig er af en størrelsesorden, der kan ses relevant i relation til social og spatial polarisering.

Valget er naturligvis også begrundet i, at undersøgelsen gennemføres på basis af registerdata. I modsætning til f.eks. kulturbaserede undersøgelser, der ikke behøver at fastlægge nogen endelig fysisk afgrænsning[182], er det her for databearbejdning nødvendigt at operationalisere således, at der kan tegnes en grænse på et kort. Frem for at dette tolkes således at "rum" er identisk med den kortmæssige afgrænsning, må denne kortmæssige afgrænsning opfattes som en tilnærmelse til den valgte rum opfattelse.

Med afsæt i det udvalg af registerdata, der her opereres med[183], er de konkrete valgmuligheder forholdsvis begrænsede og de valg, der her kan overvejes, er postdistrikter, sogne og skoledistrikter samt eventuelle kombinationer heraf og kombinationer med f.eks. ejer og lejerdele i disse distrikter.

Der er to centrale elementer i argumentationen for sogneafgrænsningen. Det ene argument knytter sig til den type afgrænsning, der foretages og den anden til størrelsesorden eller som Thor Andersen udtrykker det, "socialgeografisk skala".

På det konkrete plan er der to til tre forslag til forskellige former for kvalitative afgrænsninger, der her kan være relevant at undersøge. For det første Chicagoskolens forslag om "natural areas" eller "communities" (der er knyttet til den oprindelseskulturelle differentiering, jf. kapitel 6), for det andet en afgrænsning til en bestemt form for bebyggelsestype (der primært kan knyttes til teorier om økonomisk og klassemæssig differentiering, jf. kapitel 6) og for det tredje Marcuses forslag til kvarterer, der forlenes med forskellige karakteristika.
Der er tidligere argumenteret for, at den post- eller senmoderne by ikke generelt kan opfattes som opbygget eller bestående af "communities", der forudsætter primærrelationer som det kit, der afgrænser områderne. "Natural areas"(Zorbaugh, 2005) kan ses som en videreudvikling på basis af denne opfattelse, og kan derfor helle ikke ses hverken mulig eller relevant som et generelt inddelingskriterium. Det skal dog ikke hermed afvises, at der kan findes "community"-dannelser i byen.

Thor Andersen peger som udgangspunkt på at afgrænse byområder, forstået som bygningsmæssigt homogene områder:

[182] Se f.eks. Raahauge, der undersøger to områder i Aarhus (Raahauge, 2007)
[183] Når der henvises til det udvalg af registerdata, der her opereres med og som er nøjere beskrevet i projektets bilag kan det præciseres, at det ikke er valgt at anvende de såkaldte GIS-data, der opererer med data for mindre geografisk afgrænsede områder. GIS-data ville kunne supplere dele af den her gennemførte undersøgelse, men har set ift. formålene her den svaghed, at de ikke kan kobles på individniveau

> ”Disse omfatter som hovedregel kun en enkel bebyggelsestype, for eksempel etagehuse, række- og dobbelthuse eller parcelhuse. Bebyggelsestyper er ofte identiske med en enkelt ejerform således at parcelhuse næsten udelukkende er ejerboliger, mens etagehuse kan bestå af ejer-, andels eller lejerboliger”(Andersen, 2005 p 31)

Det ses, at Thor Andersen henviser til det, der mere bredt er betegnet kvarterer. Argumentationen er her dobbelt: der henvises til såvel den fysiske struktur, som dens forbindelse til ejerformer. Det er, som også tidligere berørt, meget plausibelt, at den fysiske struktur, der er forbundet til ejerformer, har en stærk sammenhæng med sociale skillelinjer.
Der kan ses en vis sammenhæng mellem denne afgrænsning og Marcuses inddeling i forskellige typer af kvarterer: Enklaver for de rige, gentrificerede områder, forstæder for middelklassen, lejeboligområder, der rummer både den arbejdende og arbejdsløse del af arbejderklassen, etniske enklaver og ghettoer (P. Marcuse & Van Kempen, 2000 p 4)
Sammenhængen består i, at der hos Marcuse direkte og indirekte henvises til bebyggelsestype og ejerform. Marcuse tilføjer dog en række andre forhold, og det kan diskuteres, om der er tale om en anden ”socialgeografisk skala” hos Marcuse end den, der ses i Thor Andersens afgrænsning.

For den konkrete operationalisering er hverken Thor Andersens eller Marcuses forslag egnet set i relation til de data, der her opereres med. Men teoretisk kan der også i relation til Thor Andersens afgrænsning, på trods af at der peges på meget plausible sammenhænge (som vil blive søgt inddraget), stilles spørgsmålstegn ved, at den alene tager afsæt i den materielle struktur eller i et tomt materielt rum. På det praktiske plan vil denne type afgrænsning særligt blive udfordret, når der opereres med udvikling over et længere tidsrum.

Når Bourdieu hævder, at der kan findes en homologi mellem det sociale og fysiske rum, er denne homologi på den ene side formidlet af omfang af kapital, der naturligvis er afgørende for f.eks. om det er muligt at købe en ejerbolig eller udtrykt mere generelt, hvor det er muligt at bo, og på den anden af habitus, som knyttet til forskellige positioner i det sociale rum, kommer til udtryk i forskellige dispositioner i relation til smag og livsstil. Derfor kan denne homologi knyttes til spørgsmålet om livsstil og det, der primært af andre end netop Bourdieu, benævnes identitet. Det kan med andre ord ses som begrundet, at det fysiske rum forlenes med en bestemt form for identitet, som kan knyttes til de orienteringer, klassifikationer og livsstilsformer, der er udbredte i forskellige dele af det sociale rum.
For i det konkrete materiale bedst muligt at kunne relatere til dels denne homologi og dels den type differentiering, der knytter sig hertil, kan der peges på en søgning af fysiske rum, der må antages at blive tillagt identitet - eller mere generelt udtrykt, optræder som områder, der som afgrænsninger kan tillægges mening både ud fra de fysiske kvaliteter, den eksisterende sociale sammensætning og eventuelle andre faciliteter.
Denne type afgrænsning har en vis lighed med ”natural areas” i den forstand, at den også relaterer sig til det subjektive niveau. Forskellen er imidlertid, at det ikke er forestillingen om primærrelationer, der opfattes som udslagsgivende for, hvad der for forskellige grupperinger i det sociale rum anses for attraktive områder. Dette må afvises i den senmoderne by. Det er derimod snarere forestillingen om, at området kan anses for interessant og passende i relation til smag og livsstil. Afgrænsningen inkluderer samtidig de fysiske eller materielle kvaliteter, der indlysende sætter grænser for

hvad forskellige grupper i det sociale rum vil overveje som havende relevans. Homologien tænkes altså her som en homologi, der løbende reproduceres og hvis mønster kan ændres både som følge af ændringer f.eks. i bygningsmasser, sammensætningen af det sociale rum og ændrede orienteringer i smag mv.

Som udtrykt indledningsvis, er sogne her valgt som den enhed, der på den ene side kan forlenes med en afgrænselig identitet og på den anden samtidig befinder sig på et hensigtsmæssigt niveau i en "socialgeografisk skala".
Afgrænsningen til sogne er ikke et givet svar med afsæt i en enhed, der identitetsmæssigt kan afgrænses.

Identitetstilskrivninger til rum kan ske på mange niveauer: kvarterer, bygningskomplekser, små eller større byområder mv. Som omtalt består de konkrete muligheder i afgrænsninger i skoledistrikter, sogne og postdistrikter, samt eventuelle kombinationer og opdelinger i relation til ejer og lejerandele af disse.

Der kan argumenteres for skoledistrikter med det udgangspunkt, at skoler kan danne et møde- og evt. netværksskabende rum, der i en vis udstrækning kan ses som "vi-skabende" og ad den vej måske identitetsgivende i en rumlig betydning. Argumentationen skal imidlertid ikke videreføres, idet det praktisk har vist sig ikke at være muligt at foretage denne opdeling på grund af manglende kontinuitet i skoledistriktinddeling.

Der kan argumenteres for postdistrikter som en form for identitetstilskrivning. De tydeligste eksempler på dette kan ses i populære udgaver af TV-serier. Med postnummeret har man her markeret distrikter med en særlig symbolsk status – som f.eks. 90210, Beverly Hills (og gentaget i Danmark med samme logik) – d.v.s. søgt at afgrænse det særlige overfor det andet. Postnumre, som jo som udgangspunkt udgør en ren praktisk inddeling, kan således antage en vis rumdannende betydning. Omfanget af denne betydning vil f.eks. kunne aflæses i sager, hvor husstande søger om ændring i postdistriktstilknytning (til et distrikt med højere status), eller hvor der f.eks. kan konstateres prisforskelle på ens huse i samme kvarter, der blot er delt mellem forskellige postdistrikter med forskellig status.
Der er imidlertid også problemer ved at anvende denne inddeling. Postdistrikter kan ikke generelt anses for at have den væsentligste identitetsgivende betydning, bl.a. fordi nogle postdistrikter er meget socialt og etnisk sammensatte. Identitetstilskrivninger finder, som tidligere omtalt, sted på forskellige niveauer blandt de, der kender de enkelte områder[184] og som eventuelt også ønsker at markere spatiale skel som f.eks. skellet mellem Brabrand (sogn) og Gellerup (sogn) frem for 8220 Brabrand (postdistrikt).

Der kan endelig argumenteres for en sogneinddeling. Sogneinddelingen har den fordel, at den oftest bygger på traditionelle inddelinger i landsbyer og bydele og henter en identitet i denne historie. Svagheden kan være, at sogneinddelingen – særligt i store sammenhængende nyere forstadsdannelser – ikke nødvendigvis er særlig markant. Sogneinddelingen er jo formelt, til forskel fra postdistrik-

[184] Brabrand sogn er domineret af ejerboliger og Gellerup sogn af alment boligbyggeri, jf. også Thor Andersens bebyggelsestyper

ter, knyttet til religion (den kristne) og den lokale kirke. Det er imidlertid ikke dette aspekt af sogneinddelingen, der fremhæves som identitetsgivende (selvom det gælder for nogle), men den verdslige historie i bydannelsen.
Med sogneinddelingen kan der opnås en mere detaljeret inddeling af byen end postdistrikter tillader, og – selvom der fortsat vil være en sammenblanding af bebyggelsestyper, der kan antages at have en identitetsgrænsesættende virkning, så vil det være i færre tilfælde, end hvis der opereres med postdistrikter.

Idet der kan argumenteres for både fordele og ulemper ved postdistrikter og sogne, er det væsentligste valg knyttet til niveauet på den "socialgeografiske skala".
Det er tidligere fremhævet, at forskningen i social og spatial polarisering på ingen måde giver noget entydigt svar på, hvilken "socialgeografisk skala", der må anses for mest hensigtsmæssig. Der skal for Aarhus argumenteres for et niveau, der kan relateres til væsentlige oplevede forskelle. Med eksemplet Brabrand (som postdistrikt og sogn) og Gellerup (sogn) kan der argumenteres for sogneniveauet som det mest hensigtsmæssige.
Med dette valg opereres det med en "socialgeografisk skala", der for Aarhus kan placeres på et niveau mellem f.eks. de overordnede kommune og bydelsniveauer i København, Stockholm og Oslo og de mindre kvarterer, der også opereres med i København og Stockholm.

I undersøgelsen af Aarhus er sogneniveauet således blevet det endeligt valg for "rum-inddeling". I 2007 er der i alt 58 sogne (inkl delsogne) i Århus kommune. Mellem 1984 og 2007 er antallet af sogne vokser med 4 nye sogne[185]. Det er valgt af overskuelighedshensyn at udelukke sogne, der udgør mindre end 0,5 % af befolkningen fra langt de fleste opgørelser. Undtaget herfra er opgørelser, der vises på kort. Hermed opnås det, at der i 1984 er 39 og i 2007 er 43 sogne. Sognene er af forskellig størrelse, varierende fra 1324 til 12.237 i 2007. Inddelingen er vist på et kort nedenfor. De befolkningsmæssigt store sogne findes hhv. i midtbyen og i et bælte herom, som betegnes de gamle forstæder. De befolkningsmæssigt mindre sogne ligger i byens udkant.

[185] Lystrup sogn dannedes i 1990 og blev udskilt fra Elsted sogn, Skelager sogn dannedes i 1990 og blev udskilt fra Vejlby sogn, Skæring sogn dannedes i 1994 og blev udskilt fra Egå sogn og Skjoldhøj dannedes i 1984 og blev udskilt fra Brabrand sogn.

Graden af polarisering og segregation vil variere med den konkrete rumopdeling. Jo mindre områder og jo mere detaljeret opdeling i ejerrelaterede bebyggelsestyper, jo mere markant kan udslag af spatial polarisering formodes at være. Denne undersøgelses resultater kan f.eks. set i relation til de tidligere refererede undersøgelser i Oslo, København og Stokholm, vurderes at give større udslag end de målinger, der foretages på kommuneniveau[186] og derover, men mindre udslag, end de, der opnås, når der udskilles kvarterer, dvs. resultater på et "mellemniveau"[187].

Ud over den valgte sogneinddeling, der i nogle tilfælde yderligere opdeles yderligere i ejere og lejere, skal der naturligvis opereres med byen i sin helhed for at afdække om der kan ses en social polarisering for denne helhed.
Også afgrænsningen af "byen" kan, som det er redegjort for, problematiseres. For det første skal det noteres, at byniveau her er identificeret som kommunen. Dette er gjort mere af datamæssige hensyn end ud fra et teoretisk hensyn. Samtidig er det blevet mere uklart, hvad der er relevant at afgrænse som by. På den ene side findes en mere præcis afgrænsning af byen som en sammenhængende by-

[186] Eller for et distriktsniveau, hvor Oslo er inddelt i ialt 25 distrikter (Wessel, 2000)
[187] Resultaterne er dog heller ikke sammenlignelige pga. forskellig tidsperiode.

mæssig bebyggelse[188], på den anden kan det påvises, at det aktuelt i højere grad er bynetværk end enkeltbyer, der udgør relevante enheder for de strømme, byen kan ses som fæstningspunkter for. I Århus tilfælde kan der, som omtalt i kapitel 4, henvises til det, der er blevet kaldt "den fede pølse" og som omfatter bynetværket fra Randers i nord til Åbenrå i syd. Der kan argumenteres for, at byen og dens sociale og spatiale polarisering også bør studeres i lyset af dette bynetværk. Det vil imidlertid være for omfattende at inddrage her.

Endelig inddrages et bydelsniveau for at skabe et orienterende overblik på over byens udvikling. På bydelsniveau opereres der som omtalt med midtbyen, de gamle forstæder og de nye forstæder[189]. Bydelsniveauet inddrages pragmatisk for lidt mere overbliksmæssigt at kunne sætte ord på de mønstre, der viser sig.

Det kan endelig fremhæves, at det ikke er muligt i denne undersøgelse, der bygger på registerdata at inddrage eventuelle "netværk", der anskues som en kombination mellem humane og ikke-humane agenter eller mere enkelt, infrastrukturelle netværk. Datamaterialet er ikke egnet til noget sådant. Hermed vil materialet heller ikke kunne belyse i hvilket omfang, der eventuelt er tale om en multipleks by.
På den ene side kan muligheden heraf dog inddrages i tolkninger af materialet, og på den anden skal det fremhæves, at antagelser om en multipleks by ikke modsiger, at der finder en social segregering sted i byen.

Anvendte bysociologiske begreber og målinger

Den sociale polarisering kan, som behandlet i kapitel 2, måles på flere dimensioner. Det er her valgt at måle indkomstpolariseringen, erhvervsmæssige udvikling og, som det senere skal behandles, klassemæssig fordeling og udvikling på basis af Bourdieus begreb om det sociale rum.

Begreber og metoder til beskrivelse og analyse af den spatiale fordeling og udvikling i bredere dele af den bysociologiske litteratur. I den bysociologiske litteratur er boligsegregation et langt ældre og mere udbredt begreb end spatial polarisering (D. S. Massey & Denton, 1988). Burgess var den første til at udforme et – om end ikke senere accepterede - mål for segregation. De to begreber er imidlertid ()tæt relaterede, idet begge beskæftiger sig med befolkningsgruppers ulige fordeling i det spatiale rum.
Overordnet betegner bolig segregation:

> " the degree to which two or more groups live separately from one another, in different parts of the urban environment" (D. S. Massey & Denton, 1988 p 282).

Spatial polarisering tager sit afsæt i en situation, der netop kan beskrives ved den grad, hvori befolkningsgrupper lever adskilt, men søger derudover at undersøge, om der sker en ændring af særlig

[188] Danmarks Statistik har f.eks. opgørelser af byers størrelse baseret på en sådan definition
[189] Opdelingen tager udgangspunkt i postnumre: 8000 (+8100) =midtby, fra 8200 op til 8300 = gamle forstæder, 8300+ = nye forstæder

karakter heri. Der er tale om en måling af om der er en stigning i afvigelser i begge retninger fra en – for byen eller området – gennemsnitlig situation. Begrebet om spatial polarisering er i modsætning til segregationsbegrebet i sig dynamisk, det beskriver en udvikling frem for en statisk situation.

I måling af spatial polarisering skal Dorling og Woodwards polariseringsmål anvendes. Det kan både anses for velegnet til at opfange udviklingstendenser og at beskrive disse i termer og statistiske afbildninger, der er forholdsvis let tilgængelige.
Det centrale udgangspunkt for beskrivelsen er andelen af en udvalgt befolkningsgruppe i et bestemt område i byen set i relation til andelen af samme befolkningsgruppe i byen i sin helhed. Dette kan også udtrykkes ved, at det undersøges, om der er hhv. en over- eller underrepræsentation af den udvalgte befolkningsgruppe i området.

For måling af segregation er denne over- eller underrepræsentation også det centrale udgangspunkt. Den første bredere accepterede definition af segregation blev udviklet Duncan og Duncan i 1955. De udvikler et "dissimilarity index", der kan variere mellem 0 og 1, og som er et mål for, hvor mange der skal flytte for at der skabes en ligelig repræsentation. Definitionen er mere omfattende/udbygget end en simpel måling af over- og underrepræsentation i enkelte områder, idet den – gennem beregningen af flyttebehovet – fordrer, at fordeling i alle områder inddrages i beregningen.
Duncan og Duncans definition er senere blevet kritiseret og videreudviklet af særligt Massey og Denton (D. S. Massey & Denton, 1988), der foreslår, at der indgår 5 forskellige delmål i segregation: evenness, exposure, clustering, concentration, and centralization. Med disse delmål søges den fordelingsmæssige form for segregation beskrevet langt mere nuanceret, end det mere enkle segregationsmål formår.
Idet interessen her knytter sig til byens spatiale polarisering, skal jeg imidlertid følge de, der opererer med det mere enkle segregationsmål, som er udtrykt ved over- og underpræsentation (Wessel, p 1962). Nogle af de andre aspekter, f.eks. mønstre, koncentration og centralisation, vil blive berørt på et beskrivende niveau.

Dorling og Woodwards polariseringsmål sigter mod at spore ændring over tid. En fordeling af de relative over- og underrrepræsentationer på et givet tidspunkt sammenlignes med fordelingen af samme forhold på et andet tidspunkt. Herved bliver det muligt at afgøre, hvorvidt der er sket en polarisering, d.v.s. en ændring, hvor enkelte områder tidspunkt 2 har sig fjernet sig mere fra den gennemsnitlige fordeling, end de gjorde på tidspunkt 1.

Ud over forskellige bud på, hvordan segregation bedst afgrænses og måles, er der er etableret en anden type skillelinje i den teoretiske debat. Både Wacquant og Marcuse skelner, som det også mere generelt er tilfældet, mellem enklaver og ghettoer. Marcuse går imidlertid et skridt videre, idet han sammenknytter betegnelsen af proces med resultat, og derfor finder, at der bør skelnes mellem segregation og klyngedannelse.

> *"Clustering* is the concentration of a population group in space. Clustering is the generic term for the formation of any area of spatial concentration.

> *Segregation* is the process by which a population group, treated as inferior (generally because of race) is forced, that is, involuntary, to cluster in a defined spatial area, that is, in a ghetto. Segregation is the process of formation and maintenance of a *ghetto*.
> *Racial segregation* is segregation based on race. Most ghettos in the United States are *racial ghettos*." (Varady, 2005)

Klyngedannelse kan da – i Marcuses begreber – føre til enklavedannelse, mens segregation kan føre til ghettodannelse.
Marcuse peger her på en særdeles væsentlig skillelinje, idet det netop ikke kan antages, at befolkningsgruppers spatiale bevægelser blot er selvvalgte. Ikke mindst har økonomiske og andre ressourcer uhyre stor indflydelse på hvordan og hvad der kan vælges og mangel på samme begrænser relativt set valgmulighederne enormt. Det er imidlertid uhyre kompliceret at foretage en klar skillelinje mellem det selvvalgte og det påtvungne. Man kan med afsæt i Bourdieu hævde, at Marcuses skillelinje mellem frivillighed og tvang ikke vil kunne spores som en skillelinje, der kan undersøges på et subjektivt niveau. Også det, man kan betegne som nødvendighedens valg, opleves ofte som et valg. Det er hermed mere relevant at tale om forskellige rum for valg, d.v.s. tage udgangspunkt i en mere kompleks forståelse af sammenhæng mellem ressourcer og valg og hermed også frivillighed og tvang. Dette skal udfoldes nærmere senere. Når segregation anvendes i det følgende, dækker det således både det Marcuse kalder klyngedannelse og segregation (og måles som over og underrepræsentation), ligesom polariseringen omfatter både hvad man kan betegne som favorable og ikke favorable ekstrempositioner.

Sociale problemer og læsning af registerdata

I relation til spørgsmålet om hvordan sociale problemer, hvis spatiale fordeling ønskes undersøgt, kan operationaliseres, kan der på den ene side henvises til begrebsanalysen og de analytiske konklusioner, der er foretaget i kapitel 10, hvor der argumenteres for "problem/løsningsfigurer" som et hensigtsmæssigt analytisk begreb. For en metodologisk argumentation og begrundelse for den konkrete operationalisering behandles her det særlige udgangspunktt, som anvendelse af registerdata danner for analysen, herunder særligt analysen af sociale problemer. Bourdieu advarer f.eks. mod blot at anvende offentlige kategoriseringer i analyse af sociale fænomener. På baggrund af den begrebshistoriske analyse er det på den ene side begrundet, at der kan anvendes offentlige kategoriseringer i belysningen af sociale problemer. Det, der her opfattes som hensigten med Bourdieus kritik, kan imidlertid fastholdes ved at bryde med en substantiel læsning af registerdata.

Registerdata - hvordan kan de læses i et relationelt forskningsmæssigt perspektiv?

En relationel sociologisk tilgang kan umiddelbart synes at stå i modsætning til anvendelse af registerdata. Når Bourdieu advarer mod at lade videnskabelige kategorier basere sig på officielle kategoriseringer, og det er jo bl.a. sådanne, der netop kommer til udtryk i registerdata og disse kategoriseringer. Dette problem er særligt åbenlyst set i relation til registrering og kategorisering af sociale problemer. I det følgende skal jeg kommentere særligt to forhold, der springer i øjnene i med et relatio-

nelt blik på registerdata: det ene vedrører særligt den oplagte substantielle læsning af registerdata og den anden en karakteristik af de officielle kategoriseringer.

Registerdata er af forskellig type og stammer fra forskellige kilder, men de har grundlæggende det fælles, at de er udtryk for oplysninger, som myndighederne på et givet tidspunkt har udvalgt og afgrænset som væsentlige oplysninger vedrørende borgerne, virksomhederne, boligerne etc. I en del tilfælde, og det gælder særligt for registerdata, der er væsentlige i denne sammenhæng - er der tale om oplysninger, som har været anvendt i forbindelse med udførelsen af myndighedsopgaver som f.eks. skatteopkrævning, social service eller sociale ydelser o.l.
Registerdata er oplysninger, der er henførbare til personer, virksomheder, boliger, områder, kommuner o.s.v. således, at der f.eks. kan aflæses en række af oplysninger for den enkelte person, virksomhed eller kommune.

Juridisk baserede data:

Nogle registerdata – herunder f.eks. data som sociale ydelser, støtte eller anbringelse af børn, tildeling af førtidspension, straf for kriminelle forseelser etc. kan klassificeres som juridisk baserede data.
Disse data er specifikke netop for den jurisdiktion – her helt primært den danske nation – fra hvilken de stammer. De kategoriseringer, der arbejdes med, ændres forholdsvis ofte, fordi lovgivningen ændres.
Det vil ofte kunne antages, at f.eks. sociale ydelser og social service både udtrykker noget om selvoplevede sociale vanskeligheder hos modtagerne, evt. sociale spændinger og den sociale vurdering, som myndighederne med basis lovgivning på et givet tidspunkt har anlagt overfor borgerne.

Der er tale om en tildelt kategorisering, der både kan være ønskværdig (som når f.eks. nogle synes at kæmpe lige så meget for en status som førtidspensionist, som for den mere sikre ydelse, der følger med) og ikke ønskværdig (som det kan være tilfældet med familier, der oplever sig som kommende under observation i tildeling af forebyggende foranstaltninger eller unge, der bliver dømt som kriminelle).
Kategorierne tildeles i en relation mellem myndighed og borger eller stat og borger. Denne relation er indskrevet i et bredere set af samfundsmæssige relationer.

Økonomisk baserede data:

Centrale økonomiske data er i denne sammenhæng f.eks. formueforhold og forskellige typer af indkomster, herunder også udmålingen af forskellige former for sociale ydelser.
Til forskel fra de juridisk baserede data udmåles de økonomisk baserede data – der også kan være sammenflettetmed juridiske kategorier[190] – i markedets "generaliserede medium" penge.
De økonomiske – og her indkomstmæssige – data har således i henseende til databearbejdning den store fordel at have antaget den samme form, nationalt og internationalt. Vidt forskellige arbejdsforhold udøvet med vidt forskellige kvalifikationer under vidt forskellige omstændigheder, bliver bragt til at kunne måles i penge. Det er hermed, at sammenligninger[191] af indkomster og f.eks. ulighedsni-

[190] F.eks. skattepligtig indkomst
[191] De mulige sammenligninger er dog ikke nødvendigvis – ud fra ikke-økonomiske perspektiver – meningsfulde.

veauer ikke blot nationalt, men også internationalt, er muliggjort. Penge har en form, der gør dem sammenlignelige over tid, sted og på tværs af befolkningen i et land/en by etc., - og fordi pengene har samme form (til forskel fra f.eks. sociale normer, psykisk velbefindende, uddannelsesniveauer o.m.a.) på tværs af flere andre væsentlige sociale og kulturelle skillelinjer, er målinger i penge eller kapital langt mere universelle end de fleste andre mål.
Parsons og Luhmann betegner penge som et af de "symbolsk generaliserede medier". Marx har analyseret, hvordan den abstrakte form, bytteværdi, som muliggør penge og som penge er et udtryk for, er socialt skabt i markedsrelationer og samtidig, netop i denne form fremtræder reificeret i den forstand, at de opfattes som en naturlig værdimåler (noget essentielt) til forskel fra at være udtryk for det de er, nemlig sociale relationer.
I modsætning til de juridisk baserede kategoriseringer er det ikke relevant at se spørgsmålet om en kategorisering i øvre eller nedre indkomstgrupper som frembragt af relationen mellem myndighed og borger. Markedet og dets dynamik må her tillægges en helt central betydning.

Baggrundsdata.

En tredje type registerdata kunne betegnes som baggrundsdata. Der tænkes her på data om f.eks. uddannelse, erhverv, bolig etc., men også f.eks. demografiske data som alder, køn, familieforhold etc.
Man kan karakterisere disse data som data, der vedrører karakteristikker og kategoriseringer af befolkningen og aspekter af befolkningens levekår. Baggrundsdata kan betragtes som befindende sig i en form for mellemposition mellem de juridiske og økonomiske typer af data. Data vedrører primært de civilsamfundsmæssige forhold, men har en kobling til markedet og de juridiske former, f.eks. i adskillelsen ejer/lejer, aktiv på arbejdsmarkedet/pensionist, uddannelse knyttet til bestemte titler o.s.v.
Kategoriseringen i socioøkonomisk status falder også under kategorien baggrundsdata. Her er der tale om en fagligt/videnskabeligt baseret konstruktion, der ikke i sig kan knyttes til skillelinjer, der anvendes i markedsmæssige eller offentlige relationer.

Ud fra et relationelt perspektiv vil en central observation være, at disse data vil ofte blive læst og tolket som substantielle data, dvs. data hvor man kan spørge hvilke egenskaber, der karakteriserer f.eks. de arbejdsløse, de fattige, mennesker med anden etnisk baggrund, et bestemt byområde o.s.v [192].

En substantiel læsning af f.eks. juridiske data vil indebære, at den kategorisering individer tildeles, ses som en direkte afspejling af egenskaber ved individerne eller evt. familier. Førtidspensionisten eller den kriminelle indeholder eller besidder egenskaber, der er udtryk for forskellige former for både legal svaghed og/eller moralsk mindreværd. En substantiel læsning af økonomiske data kan indebære, at f.eks. høj eller lav indkomst i sig ses som udtryk for den enkeltes egenskaber som f.eks. intelligens, energi, mod o.s.v. og det modsatte heraf. En substantiel læsning af baggrundsdata kan illustreres ved kategorien køn. Der refereres her ikke til den biologisk baserede kategorisering (sex),

[192] "Det meste av den kvantitative metodikken ikke (er) udviklet med sikte på samspill mellom, men på sammenligning av, individer" (Aubert, 1969:201), her citeret efter (Wadel, 1991)

men den sociale kategorisering (gender), hvor der kan påvises radikale ændringer i den samfundsmæssige betydning køn til forskellige tider tillægges. Kategorisering i alder skifter ligeledes samfundsmæssig betydning. Herunder f.eks. omfang af barndom, uddannelseslængde o.s.v. – aktuelt bringes f.eks. en problematisering af alderskategorisering af den ældre gruppe i spil (Friis og Jensen, 2009)
En svaghed ved denne form for substantiel læsning er som f.eks. Tilly fremhæver, at forståelse af og forklaring på f.eks. uligheden knyttes til det individuelle niveau og "egenskaber" hos disse, - og ikke til forskellige former for distinktioner, der skaber bestemte sociale kategorier ud af mange mulige.

> "Over the past few decades, the large body of research based on individualistic assumptions and adopting persons as units of analysis has done a superb job of specifying what analysts of inequality must explain – for example, by showing how much of male/female income differences springs not from unequal pay within the same job but from job segregation. My complaint with the literature chiefly concerns available explanations. Prevailing accounts of inequality strongly emphasize, first, the one-time decisions of power holders to allocate rewards in a given manner and, second, the attributes and performances of individuals that attract differential rewards. Drawing clues from existing studies of wage determination, occupational careers, hiring, and labor market segmentation, I hope to show the great importance of cumulative, relational, often unnoticed organizational processes in the actual creation of durable inequalities." (Tilly, 1999, p 35) (min understregning)

Med Tillys bemærkning udvides problematikken til spørgsmålet om, hvad et valgt forskningsdesign implicerer af antagelser. Substantiel læsning kan måske afvises som et for længst overstået stadium eller som for banale påpegninger, - men, som Tilly påpeger det, ikke desto mindre ses i deres virkninger i bestemte undersøgelses- eller forskningsdesign.

Er der i anvendelse af registerdata tale om anvendelse af data, der i sig kan betegnes som substantielle data? – data, som derfor ikke er egnede i et relationelt forskningsperspektiv?

Wadel fremhæver, at det ikke er data – eller observationer – i sig, der er substantielle. Derimod kan man sige, at data – eller observationer – kan læses på forskellig måde:

> "Mens observasjon er noe en merker seg, så er data noe en har merket sig og stilt i forhold til noe annet en har merket sig. Å gjøre observasjoner om til data er å velge ut og å kategorisere og gruppere det en har merket sig. Å kategorisere og gruppere observasjoner og gjøre disse til data er å fortolke å "ange ett socialt fenomens betydelse" (Asplund, 1970:11). Som den norske antropologen Anders Johansen har skrevet (1980:6-7) "Data er derfor produkter av en abstraherende og ordnende virksomhed fra forskerens side, og de blir bare til gjennom fortolkningen av det som er tvetydig og gjennom utelatelser av det som blir sett som tilfeldig" (Wadel, 1991 p 79)

Citatet refererer først og fremmest til de såkaldte kvalitative data – f.eks. i form af interviews eller observationer. De processer, som angår udvælgelse – fravælgelse og valg af det perspektiv og den fortolkningsramme, der nærmere bestemmer det bemærkelsesværdige, er umiddelbart mere påtrængende i arbejdet med de såkaldt kvalitative data, end hvis der f.eks. refereres til registerdata (eller i Wadels optik: registerobservationer). I henseende til det at "gøre observationer til data", er

der imidlertid ikke nogen fundamental forskel. Også registerobservationer kan læses og perspektiveres på forskellig måde, herunder dannes som enten substantielle eller relationelle data.

Det er i særskilt grad de juridisk baserede kategoriseringer, men også i nogen grad økonomiske kategoriseringer og baggrundskategoriseringer, der kan ses som relevante, når Bourdieu fremhæver, at man ikke bør lade sine videnskabelige kategorier basere på de officielle kategoriseringer.
Denne indvending kan for det første tolkes i forlængelse af opgøret med den substantielle læsning og det i forlængelse heraf foreslåede relationelle forskningsperspektiv. Det kan også lidt bredere tolkes som netop udtryk for at kategoriseringer, som f.eks. de juridiske, ikke blot må læses på "faktaplanet", men også må anskues som symbolske kategoriseringer, det er skabt i en bestemt relationel kontekst, og som forandrer sig med tid og sted.
En sådan iagttagelse peger imidlertid også modsat på, at f.eks. de juridiske kategoriseringer – læst som symbolske kategoriseringer – kan bidrage til belysning af f.eks. dominerende opfattelser af bestemte problemer på given tid og givet sted. Eller mere generelt udtrykt, at officielle kategoriseringer som udtrykker et symbolsk niveau – hvilket i særlig grad kan fremhæves for de juridisk baserede kategorier – som sådan kan anvendes som væsentlige data.

Måling af sociale problemer

Det er begrebsmæssigt begrundet, at sociale problemer analytisk anskues som problem/løsningsfigurer og hermed også begrundet, at disse kan måles gennem måling af de forskellige typer af sociale ydelser. Med redegørelsen for læsningen af registerdata er det endvidere præciseret, at denne type måling kan anskues som værende i overensstemmelse med en relationel metodologi for så vidt som data læses relationelt til forskel fra substantielt. Begrebet problem/løsningsfigur peger i sin dobbelthed netop på en relationel frem for substantiel læsning.

På det konkrete niveau er det hermed også begrundet, at det er hensigtsmæssigt for måling af omfang, udvikling og udbredelse af eksisterende sociale problemer at benytte registerdata om sociale ydelser. De registrerede sociale ydelser mv. er det konkrete udtryk for afgørelse og forvaltning af, hvad der på de givne tidspunkter anerkendes som sociale problemer.

Der kan foretages en overordnet opdeling af sociale problemer i de, der primært kan knyttes til velfærdsstatens levekårs- og omfordelingsperspektiv (oppe-nede), som blev formuleret med velfærdsstaten og problemer, der primært kan knyttes til norm- og adfærdsmæssige forhold (inde-ude). Den sidste type problemer er placeret helt centralt som sociale problemer i f.eks. Chicagoskolen.

For den første type problemer er det valgt at undersøge sociale ydelser for den befolkningsgruppe, der er i den erhvervsaktive alder (18-64 årige). De væsentligste typer af sociale ydelser er kontanthjælp, arbejdsløshedsdagpenge, barsels- og sygedagpenge, førtidspension og efterløn. Dertil kommer mere specielle ydelser samt underopdelinger i de nævnte typer.

For den anden type problemer er det valgt at måle kriminalitet, der opdeles i forskellige hovedtyper. Målingen af kriminalitet er foretaget for gruppen af 15-64 årige. For denne type problemer har det

endvidere været søgt at inddrage børne- og familieområdet og her søge at afdække dette gennem de forskellige former for tiltag, det offentlige kan anvende overfor det, der opfattes som problematiske familieforhold eller problematisk adfærd hos familien eller barnet/den unge. På dette område har der desværre ikke kunnet opnås relevante data for den relevante periode mv. [193].
Kriminalitet har ikke i 1960'erne og -70'ernes velfærdsstat været inddraget som et fænomen, der indlysende udgjorde et socialt problem, idet det ikke er inddraget som centralt f.eks. hverken i social-reformundersøgelserne eller i levekårsundersøgelserne[194]. Inddragelsen af disse er imidlertid velbegrundet i et udviklingsperspektiv (som skal behandles i del 4), idet behandlingen skal kunne rumme, at dominerende forestillinger om sociale problemer forandrer sig.

Det kunne have været valgt at medtage målinger af store dele af den sociale og sundhedsmæssige service, der også i forlængelse af velfærdsstaten "udpeger" problematiske tilstande som f.eks. ældre med behov for pleje eller børn med behov for både pasning, omsorg og udvikling. Det ville imidlertid blive alt for omfattende.
Endelig kunne det have været valgt at identificere særlige problemtyper gennem de forskellige former for tiltag, der gennemføres i form af projektet i f.eks. boligområder. Der er her tale om projekter, hvor kommunen ofte har stor indflydelse. Idet der imidlertid ikke findes et systematisk datagrundlag for disse typer af problemer, ville det være så omfangsrigt, at det ville udgøre et projekt i sig.

Med det foretagne valg kan der argumenteres for, at meget væsentlige udtryk for og dele af det, der anerkendes som sociale problemer, er medtaget.

[193] Der har været gennemført omfattende bestræbelser på at få adgang til relevante og tilstrækkelige data på dette område gennem kontakt til Aarhus kommune. Der blev da også meget sent i forløbet via cpr.nr. overført data fra Aarhus kommune, der kan kobles med de registerdata, der i øvrigt arbejdes med. Der har imidlertid vist sig for store problemer i både kvalitet af data og den periode de kunne dække, til, at de har kunnet inddrages i denne sammenhæng.
[194] Det kan og skal dog heller ikke hævdes, at det var ekskluderet som et socialt problem. Snarere kan man sige, at det var ude af fokus.

Kapitel 14. Forventningsopfyldelse eller social og spatial polarisering i byen?

I dette kapital skal overordnede udviklingstræk for social og spatial differentiering i velfærdsbyen for perioden 1984-2007 præsenteres. De præsenteres set i lyset af de klassiske velfærdsstatslige ambitioner og forventninger.
Det er blevet identificeret, at centrale velfærdsstatslige ambitioner for sociale spørgsmål var mere ligelig indkomstfordeling og gode, trygge levekår. Disse ambitioner kan også udstrækkes til den spatiale dimension i form af f.eks. ønsker om større lighed forskellige boligområder imellem. I overensstemmelse med forventningen om mere ligelighed i indkomstfordelingen har f.eks. måling af niveau for indkomstlighed ved ginikoefficienten været et hyppigt anvendt mål både nationalt og internationalt.
Tesen om social og spatial polarisering står direkte i modsætning til disse forventninger. Her udtrykkes på byniveau, i modsætning til velfærdsstatens fokus på nationalt niveau, teser om, at udviklingen bevæger sig mod større ulighed både for byen i sin helhed og i den spatiale fordeling. Ifgl. Hamnett kan man antage, at den universelle velfærdsstat, som vi kan placere byen Aarhus i, modificerer tendenser mod udvikling i social og spatial polarisering, dvs. at det kan anses for særligt betydningsfuldt at undersøge, om de tendenser, der kan konstateres mod større social og spatial polarisering også kan findes i en by som Aarhus (Hamnett, 1996c p 1409)

Der gøres i teorier om social og spatial polarisering mindre ud af spørgsmål om udvikling i og spatial fordeling af sociale problemer. I velfærdsstaten er det bestemte problemer, der anerkendes som sociale problemer og disse søges forebygget, afhjulpet eller løst gennem forskellige typer af indsats. Indkomstkompensation i forbindelse med at forskellige begivenheder så som arbejdsløshed, sygdom eller arbejdsudygtighed er et markant kendetegn ved velfærdsstaten og udgør en del af velfærdsstatens mere generelle omfordeling. Kriminalitet udgør en anden form for problem. Dette problem betragtes på den ene side som et adfærdsmæssigt problem, som medfører straf, men på den anden også bliver også som et problem, der har sammenhæng med opvækstvilkår og sociale vilkår og som kan forebygges. Med de træk af den universelle velfærdsstat, der sigter mod at kollektivisere løsningen af både mere specielle og alment forekommende problemer, som f.eks. sygdom eller arbejdsudygtighed som følge af alderdom, vil sociale problemer såvel som disses afhjælpnings- og løsningsformer netop omfatte hele eller meget store dele af befolkningen. I forlængelse heraf vil forventningen være, at den spatiale fordeling af disse vil være forholdsvis jævn samt at vi vil kunne forvente at se yderligere en spatial udjævning såfremt det f.eks. lykkes at forebygge en række af de mere specielle problemer, herunder f.eks. arbejdsløsheds- og kriminalitetsproblemer. Som tidligere omtalt optræder der dog en hierarkisering i det sociale ydelsessystem, således at nogle typer af ydelser er mere eksklusive end andre, herunder kan arbejdsløshedsdagpenge betragtes som en mere eksklusiv ydelse end kontanthjælpen. Dette fører mod en antagelse om, at der vil være forskel mellem spatial fordeling af forskellige typer af sociale ydelser.
For en belysning af, om der for Aarhus kan ses tendenser mod enten forventningsopfyldelse eller social og spatial polarisering, er der udvalgt nogle centrale mål af udviklingstræk[195]. For belysning af

[195] Det skal understreges, at fokus på uligheden i et bredere perspektiv kan ses i sammenhæng med udvikling i levekår eller realløn. En stigende ulighed indebærer ikke med nødvendighed dårligere levekår for de dårligt

spørgsmålet om social og spatial lighed/ulighed og tryghed i overordnet forstand er valgt udvikling i indkomstgrupper for byen i sin helhed og den spatiale udvikling forhenholdsvis lav- og højindkomstgrupper. Paralleliteten til ginikoefficienten, der netop også måler indkomstulighed, kan her begrunde, at det er indkomst- til forskel fra erhvervsgruppe eller klasseudvikling, der anvendes i denne sammenhæng.
Det er tidligere i sammenkædningen mellem problem og løsning (problem-løsnings-figurer) begrundet, at en måling af ydelsesmodtagere kan anvendes som udtryk for sociale problemer. For en belysning af den spatiale fordeling af sociale problemer udvælges både en summarisk opgørelse af andele af ydelsesmodtagere og en opgørelse af én af de ikke-eksklusive løsningsformer, nemlig kontanthjælpen. For at medtage problemer, der også knytter sig til den adfærdsmæssige dimension er det endvidere valgt at belyse andele af kriminalitet på summarisk niveau (alle typer af kriminalitet) og dernæst ejendomskriminalitet, der har tyveri som den mest betydningsfulde kategori.
Marcuse bruger en bevægelse fra en æg-form til en timeglas-form til illustration af bevægelsen mod en social polarisering (P. Marcuse, 1989).

Figur 3-11 Illustration af social polarisering

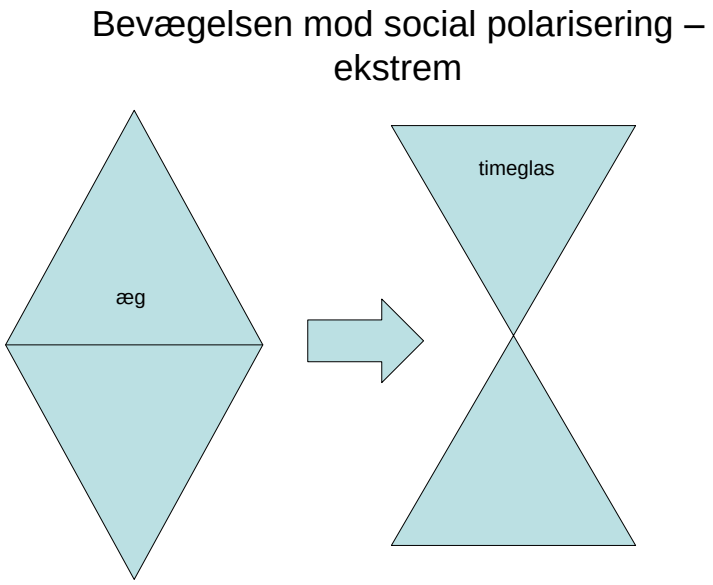

stillede, når disse måles på udvalgte fastlagte faktorer. SFI har som tidligere omtalt defineret og undersøgt levekårsudviklingen. Der er gennemført undersøgelser i 1976, 1986 og 2000, og det overordnede udviklingstræk kan beskrives ved, at levekårene er blevet bedre, endda betydeligt bedre (se Ploug i (Haahr & Karlsson, 2009)). På de fleste faktorer kan ses forbedringer, mens en enkelt faktor arbejdsmiljøproblemer dog kan ses en forværring i den senest undersøgte periode er blevet forværret (Hjorth Andersen, 2003). Det påpeges videre at der fortsat eksisterer fattigdoms- og eksklusionsproblemer (Elm Larsen, 2004). De her benyttede data kan ikke anvendes til at måle levekårene således som de defineres i SFI-undersøgelserne. Reallønnen er naturligvis også steget i den undersøgte periode. For den mere aktuelle reallønsudvikling, kan der henvises til, at finansministeriet har beregnet reallønsudviklingen (disponibel) for 2001-2009 til at stige 1,1% årligt. For Beregningen viser endvidere, at der har været en stigning i reallønnen for de 10%, der har de laveste lønninger på 2,1%. http://www.ft.dk/samling/20111/almdel/fiu/spm/86/svar/856221/1076990/index.htm

I undersøgelsen af udviklingen i indkomstfordelingen i Århus er det valgt at anvende den ækvivalerede disponible indkomst. Med den ækvivalerede disponible indkomst vægtes belysningen af udviklingen i forskelle i forbrugsmuligheder frem for f.eks. forskelle i indtjeningsmuligheder.
Det er endvidere – som noget nyt i forhold til andre undersøgelser på området – valgt at foretage en deling af indkomstgrupper i 4 med afsæt i medianen. Denne type opdeling viser, ligesom f.eks. opgørelse af indkomstudvikling i deciler, tendenser i indkomstudviklingen, men den kan derudover næsten intuitivt knyttes til figuren ovenfor.
Det er yderligere et valg, der bliver muligt fordi datamaterialet her er registerdata i stedet for statistiske data, som ofte danner baggrund for undersøgelser af social polarisering, og som samtidig særligt tydeligt og overskueligt kan illustrere udviklingen i indkomstgrupper.
I opdelingen af indkomstgrupper tages der udgangspunkt i medianen og foretages følgende opdeling: lavindkomst/fattige: under 50 % af medianen, middelindkomst: fra 50-150 % af medianen, højindkomst1: 150-250 % af medianen og endelig højindkomst2: mindst 250 % af medianen. Hermed opnås også, at udviklingen i gruppen af fattige – ifgl. en af de mest udbredte definitioner af fattige[196] – bliver en inkluderet del af belysningen af den indkomstmæssige udvikling. Højindkomstgruppe1 har hermed også mindst 3 gange og højindkomstgruppe2 5 gange så stor en ækvivaleret disponibel indkomst, som gruppen af fattige.
Det ses af figuren, at der sker en vækst i højindkomstgrupperne allerede i perioden fra 1984-1996. Fattigdomsgruppen forbliver imidlertid stabil i denne periode. I perioden fra 1996 til 2007 ses både en (markant) vækst i fattigdomsgruppen og i de 2 højindkomstgrupper.

[196] Der er tale om den fattigdomsdefinition, der benyttes af f.eks. OECD (OECD, 2008), Det Økonomiske råd (*Dansk økonomi efterår 2006. konjunkturvurdering - finanspolitisk holdbarhed - fattigdom i danmark - livsindkomster*2006)og – med benævnelsen "lavindkomstgruppe" - af finansministeriet. Se f.eks. (191010) http://www.fm.dk/Publikationer/2004/Lavindkomstgruppen%20-%20mobilitet%20og%20sammensaetning.aspx?mode=full
EU opererer med 60% af medianen som risikogrænse. Der er med andre ord tale om den snævreste definition blandt de udbredte relative fattigdomsdefinitioner.
Der er anvendt samme ækvivaleringsberegning som DØR.

Figur 3-12 Fordeling i indkomstgrupper i Aarhus 1984,1996 og 2007

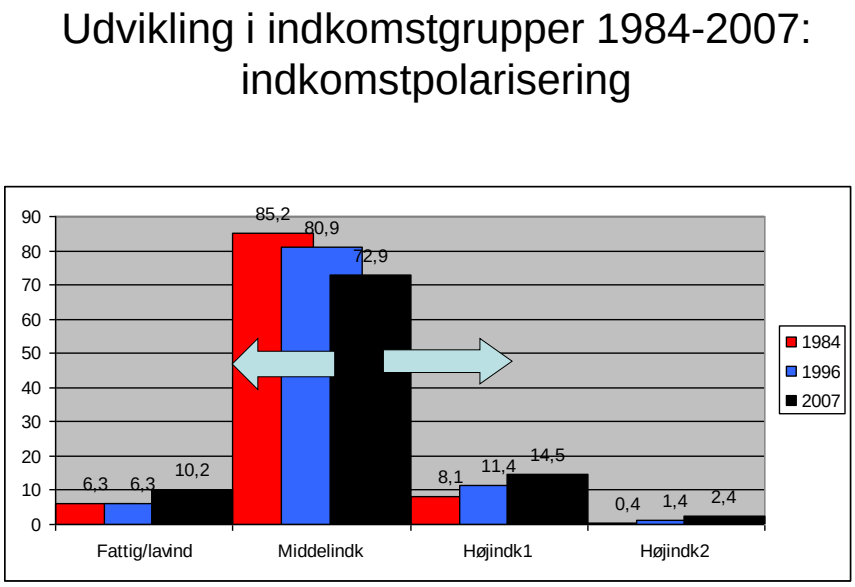

I den sidste periode er der klart tale om indkomstpolariserende bevægelser, uden indkomstfordelingen dog bevæger sig tæt på en timeglas-fordeling. Middelindkomstgruppen er også i 2007 langt den største gruppe, men den er reduceret kraftigt fra at udgøre ca. 85 % af befolkningen i 1984 til at udgøre bare ca. 73 % i 2007. Der er samtidig tale om store relative vækstrater i både fattig- og højindkomstgrupperne. Særligt skal der peges på, at gruppen af fattige i perioden 1996-2007 stiger med ca. 60 %.

Der findes ikke umiddelbart sammenlignelige opgørelser. Der kan dog i et landsperspektiv peges dels på egen tidligere opgørelse af fattigdomsandele i Århus, København, Odense og Aalborg i perioden 1996 – 2005. Her fandtes store stigninger i fattigdomsandelen i alle byer (Bøggild Christensen & Rasmussen, 2008a p 57) og en række opgørelser fra AE-rådet af særligt fattigdom og dennes fordeling på landsdele og i områder i storbyerne, men også forhold, der belyser indkomstpolarisering (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2009; Juul, 18. august 2010; Juul, 2. maj 2010; Juul, 22. marts 2010; Juul, 28. juni 2009; Juul, 29. april 2010; Juul, 30. november 2010) Det bekræftes i disse undersøgelser, at der sker en indkomstpolarisering i storbyerne, og at fattigdommen i de senere år er vokset kraftigt i bestemte områder i storbyerne. D.v.s. at den beskrevne udvikling ikke er speciel for Århus. I et nyere sammenlignende studie, er der endvidere fundet sammenlignelige tendenser i samme retning mellem to mellemstore byer i Norden: Turku og Århus[197]

[197] Paper: "Social development in cities and the impact of the Nordic welfare regime - a comparative analysis", udarbejdet af Tove Rasmussen, CCWS, Centre for comparative welfare studies, University of Aalborg. Jarkko Rasinkangas, Department of Social Sciences University of Turku, Anders Bøggild Christensen, CCWS, Centre for comparative welfare studies, University of Aalborg. Til FISS seminar Sigtuna – 16.-18. juni 2010.

Er den polariserede udvikling blot en konsekvens af boligboblen? Det kan, for en vurdering af udviklingen efter 2007, indvendes, at den beskrevne udvikling blot viser en virkning af det, der kan identificeres som "boligboblen". Boligboblen i form af stigende boligpriser er særlig stærk i perioden 2004 til 2007, mens boligpriserne er faldet efterfølgende. D.v.s. at man med de senere års forholdsvis stærke nedgang i boligpriser måske kan vente, at den indkomstmæssige polarisering vil "trække sig tilbage".
De præsenterede opgørelser bygger på et indkomstbegreb, der inkluderer en beregnet lejeværdi for boligejere, og idet faldende boligpriser vil påvirke denne beregnede lejeværdi, vil indkomsterne og indkomstfordelingen også påvirkes af faldende boligpriser. Det vil føre alt for vidt for formålet med dette projekt at søge at beregne ulighedens sandsynlige udvikling og boligprisernes generelle indvirkning på den fremtidige udvikling[198]. For imidlertid at afklare, hvorvidt der alene er tale om en boligboble-virkning, når der kan påvises en øget indkomstmæssig polarisering, har jeg udarbejdet et bilag[199], hvor jeg har foretaget en beregning af indkomstfordelingerne i henholdsvis 2000 og 2007 (d.v.s. en periode, der inkludere de mest markante virkninger af boligpriserne på indkomsten) hhv. ved den her anvendte indkomstdefinition og ved en indkomst, hvor lejeværdien er trukket ud. Disse beregninger viser, at der sker en øget indkomstpolarisering i begge tilfælde. Som eksempel skal det her blot nævnes, at fattigdoms- eller lavindkomstandelen ved det anvendte indkomst begreb stiger fra 7,5 % til 10,2 % og ved den reducerede indkomst stiger fra 6,5 % til 8,5 %. Udviklingen er mindre radikal, hvis lejeværdien trækkes ud, men den er umiskendelig.

Et andet centralt mål angår den spatiale udvikling. Ved anvendelsen af Dorling og Woodwards spatiale polariseringmål kan det spatiale aspekt af indkomstfordeling mv. beregnes.

Det er her valgt at undersøge den spatiale indkomstpolarisering for gruppen af fattige og højindkomstgruppen. Endelig er det valgt også at undersøge den spatiale udvikling i indvandrerfordelingen. For alle målinger er sogneniveauet valgt.

Nedenfor ses en spatial polariseringen af fattigdommen på sogneniveau.

[198] Når der her tales om fremtidig udvikling er perioden fra 2007-2010 inkluderet, idet beregninger af de nævnte forhold først kan gennemføres nogle år forsinket p.g.a. datatilgængeligheden

[199] Se bilag 5: Om betydningen af de stigende boligpriser

Figur 3-13 Polarisering af fattigdom[200]

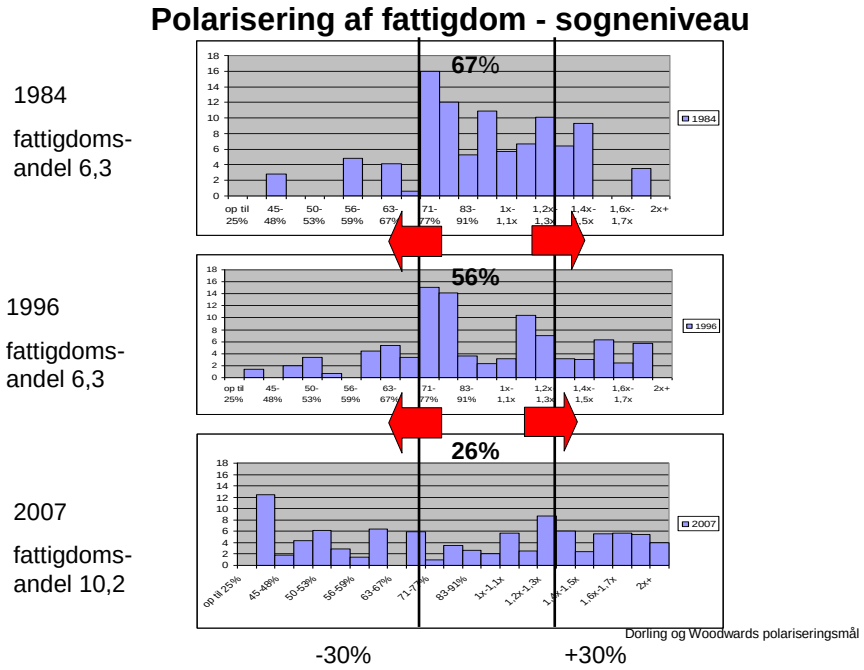

Det ses, at mens 67 % af befolkningen i 1984 boede i sogne, der maximalt varierer 30 % fra den gennemsnitlige fattigdom, så var det kun 26 % af befolkningen, der gjorde det samme i 2007. Den øvrige del af befolkningen bor i sogne, der enten har en lavere fattigdomsprocent (til venstre) eller en højere fattigdomsprocent (til højre). Det ses, at den mest markante bevægelse er sket i samme periode som den stigende fattigdomsandel, nemlig i perioden 1996-2007.

Undersøges spatial polarisering i den anden ende af den indkomstmæssige skala, højindkomsten, kan der ligeledes konstateres en polarisering - om end ikke så markant som for fattigdomsgruppen.

Det er her valgt at vise den spatiale udvikling for hele højindkomstgruppen, d.v.s. den gruppe, der har en ækvivaleret disponibel indkomst på mindst 150 % af medianen. Der er anvendt samme mål som ved beregningen af polarisering af fattigdom.

Undersøgelse af social polarisering af højindkomstgruppen er – ud over den mere beskrivende dimension – interessant derved, at denne gruppe i langt højere grad end gruppen af fattige, må formodes at kunne foretage valg i forhold til bosted.

[200] Fattigdomsprocenten i de enkelte sogne er beregnet og sat i relation til den gennemsnitlige fattigdomsprocent i kommunen. Søjlernes højde angiver den befolkningsmæssige størrelse af det eller de sogne, der falder i hver enkelt kategori

Figur 3-14 Polarisering af højindkomst

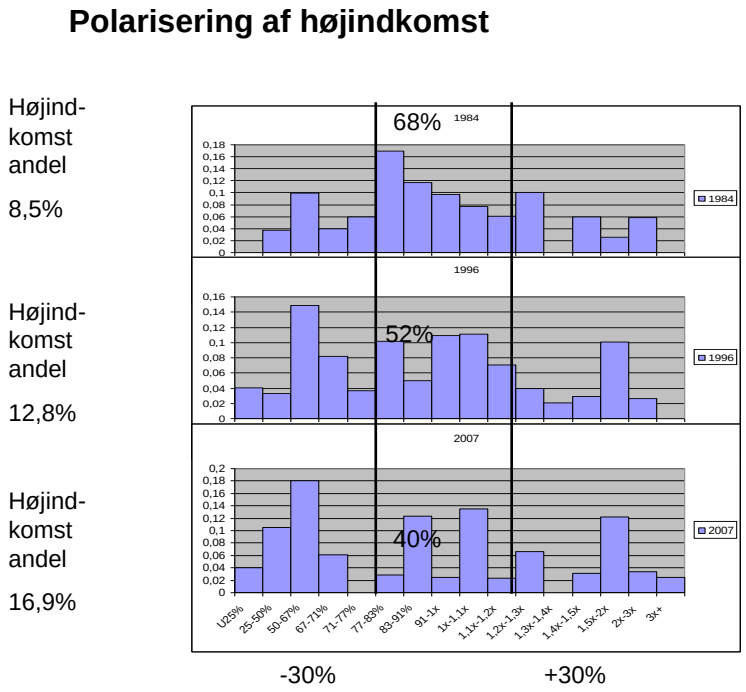

Det ses af figur 3-14, at i 1984 boede 68 % af befolkningen i sogne, deri forhold til højindkomstandel kun varierede op til + eller – 30 % af det gennemsnitlige for kommunen. I 1996 var samme andel faldet til 52 % og i 2007 til 40 %. I figurens højre side ses sogne, hvor andelen af højindkomstgruppen er højere end de 30% og op til mere end 3 gange højere end byens gennemsnit. I figurens højre side ses sogne, der har en lavere andel af højindkomstgrupper – ned til under ¼ del af den gennemsnitlige andel i kommunen. Ser man på ekstrempositionerne , det vil sige sogne yderst til højere og venstre, ses det, at begge er rykket en kategori ud af i 2007 set i relation til 1984. Der er her tale om bevægelser mod mere ekstreme positioner.

Der er med andre ord ikke blot sket en koncentration af store andele af fattige i bestemte sogne, der er også sket en øgning af store andele af velstående i bestemte sogne.

Den meget markante udvikling i den indkomstmæssige sociale og spatiale polarisering, der her er påvist, kan betragtes som relativt ny. Refererende til byerne Stockholm, Oslo, Hannover, Hamburg, Haag, Rotterdam, Amsterdam og København, konkluderer Thor Andersen:

> ”Alle forskelle til trods er lighederne mellem de vesteuropæiske storbyer omfattende. Det afspejles i en parallel byudvikling, hvor storbyerne overordnet set kun har oplevet en svag stigning i de sociale forskelle, men samtidig rummer de fleste storbyer bydele med stigende koncentrationer af marginaliserede beboere. Den økonomiske og erhvervsmæssige udvikling har med andre ord ikke resulteret i polarisering i Vesteuropa” (Andersen, 2005 p 239)

De undersøgelser, der refereres til, bygger hovedsageligt på data fra før årtusindeskiftet. Sammenligningen skal dog tages med forbehold idet der, som tidligere behandlet i de forskellige undersøgelser er tale om meget forskellige ”socialgeografiske skalaer” og Thor Andersen selv har påvist, at niveauer

heri er afgørende for det opnåede resultat[201]. Der er imidlertid, også i de her præsenterede udviklingstræk, belæg for at både den sociale og spatiale polarisering i særlig grad viser sig i udviklingen fra 1996 og frem.
For indkomstdimensionen peger egne nyere resultater på, at der finder en mere betydelig polarisering sted i byer i Danmark, og dette særligt har fundet sted i perioden efter år 2000 (Bøggild Christensen & Rasmussen, 2008b).
Udviklingen er bemærkelsesværdig set i relation til Hamnetts tese, som er i overensstemmelse med de velfærdsstatslige ambitioner om, at "gennemslaget" af en social polarisering vil være påvirket af karakteren af det velfærdsregime, der karakteriserer landet. Hamnett peger særligt på, at det socialdemokratiske eller universelle velfærdsregime, som den danske situation er karakteriseret ved, kan antages at modificere tendensen mod social og spatial polarisering (Hamnett, 1996c). Den foreløbige konklusion er her, at målt på en faktor (indkomst), der ofte anvendes i en velfærdsstatslig sammenhæng, kan det konstateres, at det ikke er lykkedes at realisere 1960'ernes og -70'ernes overordnede velfærdsstatslige ambitioner. Tværtimod ses der stigende indkomstmæssig ulighed, der også får udtryk i større spatiale skel. Det skal særligt markeres, at den stærke vækst i fattigdom og ikke mindst spatialiseringen af fattigdommen, kan betragtes som et tegn på, at det sociale sikringsnet ikke fungerer efter de oprindelige hensigter.

I det følgende forfølges det andet og i litteraturen mindre belyste spørgsmål i udviklingen af sociale forhold i byen: udvikling i og spatial fordeling af sociale problemer. Mens opgørelser af indkomstfordelinger baserer sig på hele befolkningen, er det valgt i belysningen af sociale ydelser at afgrænse til den befolkningsgruppe, der er i den erhvervsaktiv alder (18-64-årige). Valget i afgrænsningen i den befolkningsgruppe, hvis problemer undersøges er på den ene side afgrænset af, at det er yderst få under 18 år, der tildeles de her undersøgte sociale ydelser og det er vurderet som mindre interessant at medtage gruppen af ældre, idet folkepensionen følger alder og hermed vil en spatial opgørelse af dette være sammenfaldende med aldersfordelingen[202]. For kriminalitet er der afgrænset til den befolkningsgruppe, der befinder sig over den kriminelle lavalder (15+)[203] og for parallelitetens skyld, er der også her sat en øvre grænse på de 64-årige.

De indkomsterstattende ydelser belyses i figur 3-15. Opgørelsen viser her den spatiale fordeling af de summerede typer af dominerende ydelser vist i 2007. I dominerende ydelser indgår syge- og barselsdagpenge, arbejdsløshedsdagpenge, kontanthjælp, førtidspension og efterløn. Dertil kommer forskellige små andele af særlige ydelseskategorier.

Det er valgt kun at vise den spatiale fordeling for 2007, idet det desværre er ikke muligt at foretage en retvisende opgørelse af udviklingen fra 1984 til 2007. Dette skyldes i særlig grad, at der er et meget omfattende brud i sygedagpengeopgørelsen, idet de offentlige ansatte ikke registreres i sygedagpengesystemet i periodens start, mens dette er tilfældet i periodens slut. I 1999 skete en ændring i refusionsregler vedrørende offentligt ansatte, der medførte, at disse, der ikke hidtil var omfattet af

[201] Dertil kommer, at der endnu kun er præsenteret sociale skel, der angår indkomst og etnicitet
[202] Der er i projektet ikke adgang til data om forskellige former for supplerende pensionsordninger. Var dette tilfældet ville det være relevant at analysere forskelle for ældregruppen.
[203] Der er tale om den kriminelle lavalder i undersøgelsesperioden

registreringer som sygedagpengemodtagere før 1999, bliver det efter 1999[204] . Idet de offentlige ansatte f.eks. i 2007 udgør 32 % af de 18-64 årige(ekskl. studerende), er der tale om et omfattende databrud. Der kunne foretages en opgørelse som udelader sygedagpenge, men en sådan opgørelse ville omvendt indeholde en skævhed i relationen mellem den del af befolkningen, som er sygedagpengeberettiget og den, der ikke er det. Det vælges derfor i den her valgte type af opgørelse ikke at medtage den spatiale fordeling af samlede ydelser i 1984, mens det for belysning af den konkrete rumlige fordeling, der foretages i kapitel 7, kan anses for forsvarligt, jf. bilag 6.

Opgørelsen af den spatiale fordeling i figur 3-15, er foretaget efter samme principper som anvendes måling af spatial polarisering af fattigdom og højindkomst. Figuren viser, at 84 % af befolkningen bor i sogne, der højst varieret +/-30 % fra det gennemsnitlige for kommunen. Fordelingen viser i øvrigt at det indenfor disse 84 % er en stor del af befolkningen, der bor i sogne, som befinder sig på eller meget tæt på det gennemsnitlige. Dette kan også udtrykkes ved, at den spatiale variation i andele, der modtager sociale ydelser er forholdsvis begrænset.

Dette kan betragtes som værende i god overensstemmelse med universelle principper i velfærdsstaten. Det er samtidig bemærkelsesværdigt, at den spatiale fordeling er forholdsvis jævn, f.eks. set i relation til den spatiale indkomstfordeling.

Figur 3-15 Spatial fordeling af samlede sociale ydelser

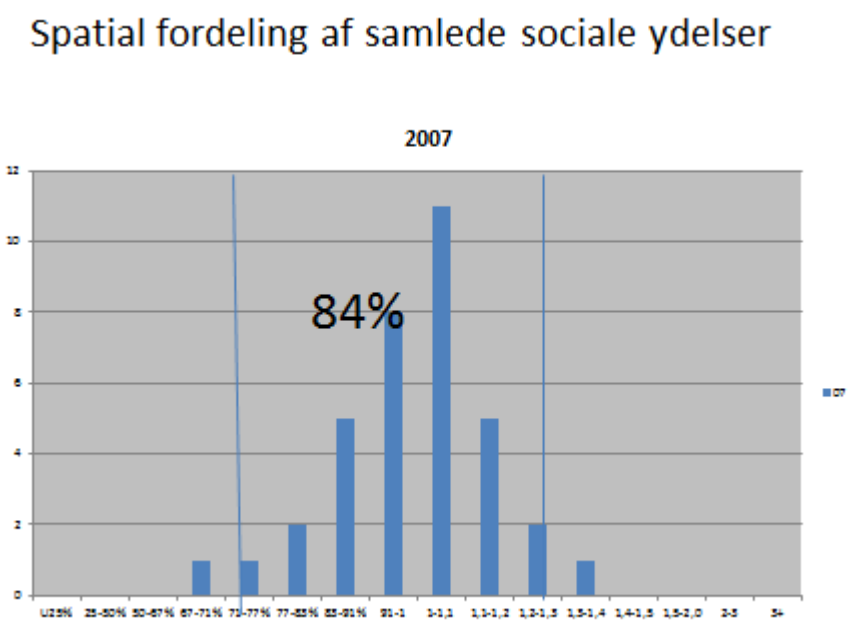

[204] For sygedagpenge registreringen gælder "Kun sager med udbetaling gennem det kommunale dagpengesystem indgår. Dette betyder, at offentligt ansatte typisk ikke optræder i opgørelserne angående sygdom til og med 1999, da offentlige arbejdsgivere til og med 1999 oftest ikke var berettigede til refusion fra det kommunale dagpengesystem ved de ansattes sygdom. Det betyder også, at personer, der ikke er berettiget til at modtage sygedagpenge, fx på grund af arbejdsgiverens pligt til at betale de første 14/15/21 dage, ikke indgår i statistikken".
http://www.dst.dk/Vejviser/dokumentation/Varedeklarationer/emnegruppe/emne.aspx?sysrid=943 d. 120311

Opgørelsen er for sociale ydelser foretaget for de 18-64-årige.

Billedet af den jævne spatiale fordeling af sociale problemer/ydelser brydes, når der udvælges særlige former for ydelser. I figur 3-16 er det valgt at undersøge den spatiale fordeling og udvikling i de andele, der modtaget kontanthjælp. Kontanthjælpen kan betegnes som den mindst eksklusive ydelse, eller som det nederste sikkerhedsnet i det sociale ydelsessystem. Kontanthjælpen er samtidig mindre specifik anskuet som problem-løsnings-figur, idet kontanthjælp som indkomsterstattende ydelse både dækker syge, barslende, arbejdsløse og for perioder også arbejdsudygtige. Disse forskellige anledninger til manglende indkomst er i de øvrige ydelsestyper udskilte, således at arbejdsløshedsdagpenge kun anskues som afhjælpning/løsning for arbejdsløshed, syge- og barselsdagpenge for den syge og barslende og førtidspension for den (evt. delvist) uarbejdsdygtige. Det er denne forskel i hvilke problemer løsningen kan ses som svar på, der ovenfor førte til en afvisning af at foretage en opgørelse af den spatiale udvikling i de summariske ydelser ved at fratrække sygedagpenge. Det ville indebære medtagning af nogle syge og barslende og udelukke andre.

Det ses af figur 3-16, at fordelingen adskiller sig radikalt fra fordelingen af de summerede ydelser, idet det kun er henholdsvis 40 % og 36 % af befolkningen, der bor i sogne, hvis andel af kontanthjælpsmodtagere befinder sig indenfor +/- 30 % af gennemsnittet for kommunen. I de øvrige sogne er andelen større (højre side) og mindre (venstre side).

Figur 3-16 Udvikling i den spatiale fordeling for kontanthjælpsmodtagere

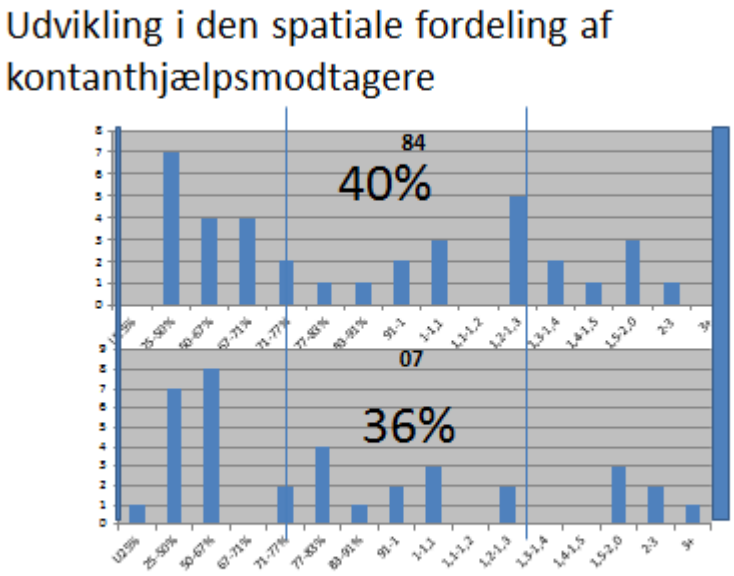

Den del af befolkningen, der modtager de mindre privilegerede ydelser, er i langt højere grad koncentreret i særlige sogne end det gælder for ydelsesmodtagningen generelt. Der tegner sig hermed et del-billede i det universelle system, der har træk fælles med de residuale systemer, hvor ydelsessystemet principielt er begrænset til de, der ikke kan klare sig ad anden vej.

Det kan endvidere ses af figuren, at der er en begrænset udvikling mod en øget spatial polarisering. Denne udvikling ses ikke mindst for "ydersognene", dvs. de sogne, der adskiller sig mere end 30 % fra det gennemsnitlige. Udviklingen kan tolkes som ændringer, der berører udvalgte sogne snarere end alle sogne. Anskues gruppen af kontanthjælpsmodtagere som en mindre privilegeret gruppe er det bemærkelsesværdigt, at den spatiale polarisering (fra 40 % til 36 %) her er langt mindre end den, der kan findes for fattigdom (fra 67 % til 26 %).

I behandlingen af sociale problemer blev det klart vist, at der er meget stor forskel på, hvad der opfattes som sociale problemer, og der kunne etableres en hovedskelnen mellem en opfattelse, der fører til at anskue problemer i et fordelingsmæssigt lys og én, der anskuer sociale problemer i et kulturelt og adfærdsmæssigt lys. For også at behandle det sidste er kriminalitet og dennes spatiale udvikling medtaget.

Figur 3-17 Spatial fordeling af kriminalitet

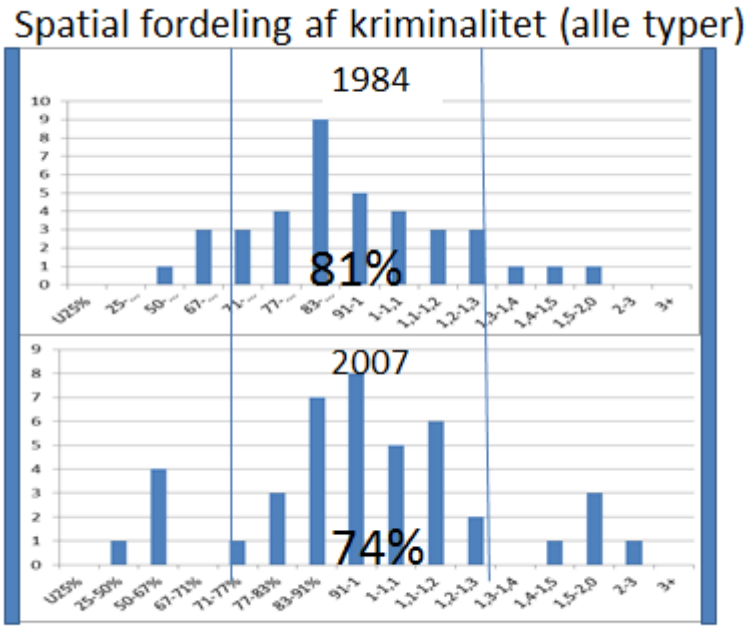

Figur 3-17 viser den spatiale fordeling af andelen af alle typer af kriminalitet. Opgørelsen er foretaget på baggrund af bopæl for de, der er dømt for kriminalitet. Opgørelsen er foretaget således, at den enkelte dømte kun er medtaget én gang uanset antallet af forhold, vedkommende er dømt for. Figuren viser, som for den summariske opgørelse af ydelsesmodtagere, at den spatiale fordeling af kriminalitet er forholdsvis jævn – både i 1984 og i 2007. Henholdsvis 81 og 74 % af befolkningen bor i sogne, der højst adskiller sig +/- 30 % fra det gennemsnitlige.

Den spatiale fordeling af kriminalitet kan kun på et meget overordnet niveau forbindes til velfærdsstaten og dennes forventningshorisont. Dels er kriminalitet et meget sammensat fænomen (f.eks. trafikforbrydelser, mord, sædelighedsforbrydelser, tyveri og narkotikahandel) og dels kan man ikke, som f.eks. ift. sygdom eller arbejdsløshed identificere nogen enkel problem-løsnings-figur. Det er

gennem en overordnet forventning til forebyggelse og mere ligelige fordelingsmæssige forhold, samt evt. en forventning om forskellige specialiserede indsatser, at det evt. kan antages, at også kriminaliteten måtte forventes mere ligeligt fordelt. I lyset heraf kan det alene betragtes som interessant, at der kan ses en så forholdsvis jævn spatial fordeling. Denne forholdsvis jævne fordeling understøtte ikke, som det er blevet fremhævet af Chicagoskolen, at kriminalitet, som ses som ét af udtrykkene for social desorganisation, særligt kan knyttes til bestemte bydele.

Der er i perioden foregået en mindre, men dog tydelig øget spatial polarisering af kriminalitet. Denne øgning er, ligesom den øgede spatiale polarisering af kontanthjælpen af langt mindre omfang end de øgninger vi finder på indkomster.

Netop fordi kriminalitet er et meget sammensat fænomen er det interessant at udskille kriminalitetstyper for at afdække den spatiale fordeling af disse. Det er her valgt at udskille ejendomskriminalitet, hvis væsentligste kategori er tyveri, fra kriminalitet i øvrigt.

Ligesom der er stor forskel i spatial fordeling mellem de summerede sociale ydelser og udvalgte ydelser, som f.eks. kontanthjælp, findes samme type forskel mellem den summerede kriminalitet og den her udvalgte type, ejendomskriminalitet. I figur 3-18 ses det, at den spatiale spredning er langt større for denne kriminalitetstype end for kriminalitet generelt.

Figur 3-18 Udvikling i spatial fordeling af ejendomskriminalitet

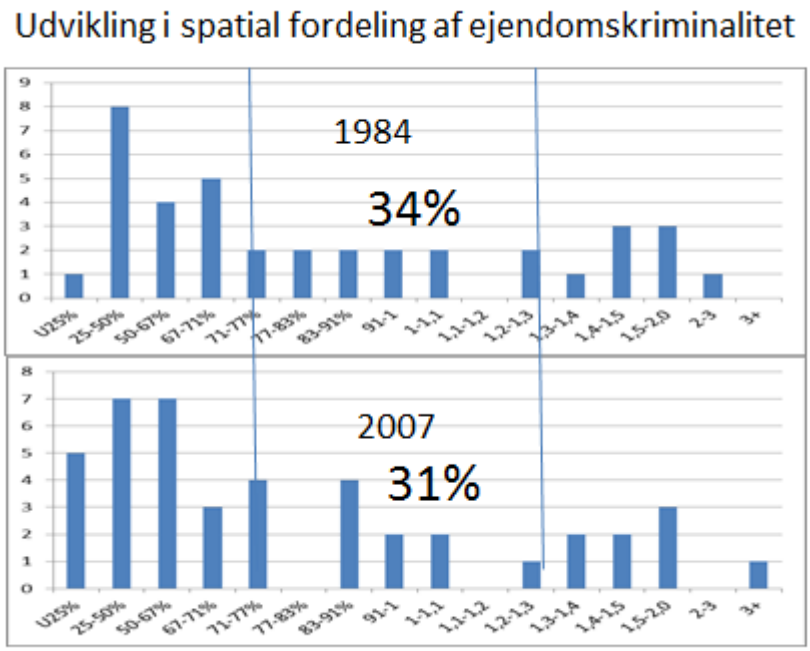

Figuren viser en spatial fordeling, hvor en forholdsvis lille andel af befolkningen, bor i sogne, der ikke varierer mere end +/- 30 % fra den gennemsnitlige kriminalitetsandel, dvs. at der er store forskelle mellem sognene i andele af ejendomskriminalitet. Ejendomskriminaliteten er langt mere koncentreret i nogle sogne, end det gælder for alle kriminalitetstyper. Der kan imidlertid ikke mellem 1984 og 2007 findes nogen markant udvikling i retning af en øget spatial polarisering. Der kan dog ses bevægelser både i venstre og højre yderposition. I venstre side ses en øgning af sogne med meget lav

ejendomskriminalitet, og i højre side har ét sogn bevæget sig fra en ejendomskriminalitet på 2-3 gange den gennemsnitlige ejendomskriminalitet i byen til mere end 3 gange denne. For denne type kriminalitet kan Chicagoskolens tese om spatial koncentration ikke afvises.

Det må dog fastholdes, at der f.eks. set i relation til ændringerne i den spatiale indkomstfordeling, er tale om meget små bevægelser.

Konklusion

Det kan konkluderes, at der i perioden optræder en meget klar social polarisering målt på indkomstfordeling for byen i sin helhed. Der er sket betydelig vækst i både gruppen af fattige og højindkomstgrupperne, mens den andel, der falder i middelindkomstgruppen er faldet. Med Marcuses billede: ægget har fået et mærkbart klem på midten.

Det kan også konkluderes, at der ikke blot er tale om en social polarisering på byniveau. Der er også tale om en klar spatial polarisering. Byens rum er blevet betydeligt mere forskellige fra hinanden i periodens slutning end i dens start. Særligt ses en markant spatial polarisering af fattigdom. Der er her tale om en udvikling, der bringer mindelser om tidligere tiders koncentration af fattigdom i bestemte bykvarterer.

Den samlede beskrivelse af udviklingen i byen, hvor indkomstpolarisering og dennes spatiale fordeling udgør den første del, og hvor den spatiale fordeling af udvalgte sociale problemer udgør den anden, viser en bemærkelsesværdig forskel.

Den indkomstmæssige spatiale polariseringen er langt større end den, der tegner sig, når den spatiale udvikling i sociale problemer undersøges. Der er for både sociale ydelser(kontanthjælp) og kriminalitet tale om mindre bevægelser mod en mere polariseret situation, men slet ikke bevægelser af en størrelse, der kan måle sig med de, der ses ift. indkomstpolariseringen.

Det står klart, at de forventninger, der kan knyttes til 1960'erne og -70'ernes velfærdsstat om øget indkomstmæssig lighed – også i spatial betydning – ikke er indløst. Det er endvidere bemærkelsesværdigt, at ambitionerne om en øget sikring af befolkningen i forhold til indkomstsikring, ikke synes at blive indløst. Der kan ikke blot generelt konstateres en stigning i fattigdommen, men denne er også blevet spatialt polariseret og koncentreret i bestemte fattige områder.

I modsætning til den sociale og spatiale polarisering i indkomstfordelingen ser vi dels en fordeling, kan anses som forventelig af sociale problemer/ydelser i lyset af velfærdsstatens universalistiske træk og dels en langt mindre markant udvikling mod polarisering for alle de problemer, der er belyst.

Det er måske forventeligt, set i lyset af at det sociale system i 1960'erne og -70'erne blev etableret som et hierarkisk system, at der optræder en stor forskel i den spatiale fordeling af de samlede ydelser når den mindst privilegerede ydelse, kontanthjælpen, belyses.

Den bemærkelsesværdige forskel mellem størrelsesordnerne i de polariserende bevægelser på indkomstfordeling og fordeling af sociale problemer, peger endvidere på et behov for at klarlægge centrale ændringer i velfærdsstaten.

Kapitel 15. Analyse af positioner og klasser i det sociale rum i Aarhus

Byens sociale og kulturelle differentiering

I litteraturen om social og spatial polarisering differentieres der som behandlet i kapitel 2 i varierende omfang i forhold til indkomst, erhvervsgrupper, sociale strata (sociale grupper) eller sociale klasser. Dertil kommer at etniske minoriteter eller racer ofte indgår som særlige grupperinger, hvis fordeling også belyses.

Det er her valgt at supplere belysningen af den sociale differentiering med den relationelle analyse af social og kulturel differentiering, som Bourdieus begreb om det sociale rum giver mulighed for.

De teoretiske begrundelser for valget er tidligere behandlet. I denne sammenhæng kan det særligt fremhæves:

1) At den særlige udvikling af begrebet om socialt rum, der forfølger en relationel tankegang, netop implicerer, at man i et samfund - og her en by - med store bevægelser og forandringer i forhold, der angår såvel indkomst som status, kan operere med en dybtgående og flerfacetteret analyse af, hvad der former de relative positioner i et socialt rum. I relation hertil må f.eks. socialgruppeinddelingen anses for en statisk inddeling af befolkningen, der endvidere er bestemt af et forskningsmæssigt a priori valg af kriterier[205][206].

2) At de relationelt formulerede begreber og den analytiske teknik, som er udviklet til analyse af det sociale rum – korrespondanceanalysen – tillader at analysere homologien mellem dette og f.eks. rummet for livsstile og – af særlig relevans her – det fysiske rum. I analyse af disse homologier åbnes muligheden for i denne analyse, der er baseret på registerdata, at relatere det subjektive eller symbolske niveau.

Én form, hvori dette kan gøres, er at inddrage andre undersøgelser af homologien mellem det sociale rum og livsstilenes rum for at kunne uddybe sandsynlige subjektive opfattelser mv. knyttet til de differentieringer, der kan vises i det sociale rum[207]. Dette har, som det vil fremgå senere, i store træk måttet opgives. En anden form, hvori der kan foretages analyser, der inddrager det symbolske niveau, er gennem – ganske vist mere overordnede – analyser af relationen mellem "valg" (f.eks. af boligplacering) og udtryk for beslutninger eller afgørelser og grupperinger placeret i meget forskellige sociale positioner i det sociale rum.

[205] For fremstillingen af den spatiale udvikling for sociale forhold er det valgt at foretage en lidt mere enkelt fremstilling, hvor søjler i figurerne alene viser antallet af sogne i hver kategori til forskel fra den andel af befolkningen, der bor i sogne i disse kategorier. Fordi der er forskel på sognestørrelsen kan der f.eks. ses overvægt i én side af figuren.

[206] I arbejde med registerdata opstår der endvidere et problem i.f.t. kontinuitet. Socialgruppeindelingen forandres i den tidsperiode, der her arbejdes med.

[207] Enhver undersøgelse af det sociale rum og livsstilenes rum er principielt tids- og stedsafhængig. Der viser sig imidlertid væsentlige fælles træk i homologien mellem sociale positioner og livsstile. Hermed kunne det begrundes, at man med undersøgelser, der tids- og stedsmæssigt har store ligheder med Aarhus (Harrits, 2007; A. Prieur & Rosenlund, 2009), kunne anvende resultater herfra for at berige analysen af det sociale rum med påpegning af sandsynlige livsstilsforskelle.

En ulempe ved at anvende denne tilgang kan være en mindre mulighed for at sammenligne resultater med andre undersøgelser[208]. Som det imidlertid er beskrevet, så er der allerede p.g.a. de meget store forskelle i rum eller områdeinddelinger, stærkt begrænsede muligheder herfor.

Perspektivet her er således særligt at gennemføre en analyse af den sociale og kulturelle differentiering i byen, som både er åben og kompleks og som kan relateres til såvel det fysiske rum (og som det skal behandles i de følgende kapitler også til sociale problemer) som de forskellige analytiske betragtninger, der i øvrigt er knyttet til denne type analyse.

Valg af indikatorer og andre forudsætninger for analysen af det sociale rum i Aarhus

Den sociale differentiering, som viser sig i en analyse, vil være skabt af differentieringer i enkelte variable og disse samspil med differentieringer i andre variable, som udvælges til konstruktionen af det såkaldte sociale rum. Det er hermed også helt centralt, at disse variable udvælges meningsfyldt. Såvel Bourdieus forskning, som nyere forskning, der er foretaget med afsæt i hans begrebsapparat ((Bennett, 2009; Bourdieu, 1984; Bourdieu, 1995; Bourdieu, 1998; Bourdieu, 2000a; Harrits; L. Rosenlund, 2000) anvendes som udgangpunkt for de foretagne valg. Særligt Rosenlund har en omfattende diskussion af både de variable, der indgår i Bourdieus "Distinction" og egne valg af variable (L. Rosenlund, 2000). Ikke kun hos Bourdieu vises det, men også i de efterfølgende undersøgelser, bekræftes det, at de helt centrale valg centrerer sig om indikatorer for økonomisk og kulturel kapital. Dertil kommer forhold som erhverv og social og kulturel baggrund. De nærmere begrundelser for valg vil derfor her primært blive diskuteret på et pragmatisk niveau, der forholder sig til det særlige og det nye i denne analyse i forhold til de ovenfor refererede. Det nye er her, at denne analyse baserer sig på registerdata. Dette giver både andre muligheder og begrænsninger.

Der er valgt følgende 7 variabler som konstruerende variabler, dvs. de, der er bestemmende for, hvilke differentieringer, der vises i det sociale rum. De anskues som indikatorer for økonomisk og kulturel kapital samt supplerende oplysninger, der kan relateres til erhverv/beskæftigelse:

Økonomisk kapital:

1) Indkomst (ækvivaleret) 10 kategorier[209]
2) Ejendomsformue 5 kategorier[210]
3) Bolig ejer/lejer 2kategorier[211]

Kulturel kapital

4) Uddannelsesfelt 5 kategorier[212]

[208] Der er med stor sandsynlighed tale om, at det er første gang denne type analyse gennemføres på basis af registerdata (det anvendte program (SPAD) har ikke før det på mit initiativ blev indført, været en del af Danmarks Statistiks programpakke)

[209] Kategorierne er decil 1-10, der hver udgør 10%

[210] Kategorierne er 1. Ikke formue med 50,9%, 2. Under 1 mill. med 8,7%, fra 1-2 mill. med 25,3%, fra 2-3 mill. med 8,7% og over 3 mill. med 6,4%

[211] Kategorierne er ejer med 51% og lejer med 45,8%. Der indgår en restkategori på 3,2%, der, som det ses af opgørelse af modaliteternes bidrag til variation har minimal indflydelse.

5) Uddannelsesniveau 6 kategorier[213]

Erhverv/beskæftigelse

6) Privat/offentlig virksomhed 3 kategorier[214]
7) Position ift. arbejdsmarkedet 4 kategorier[215]

Den inddragne befolkning omfatter alle indbyggere i byen i alderen 25-64 år, dog ikke studerende. Det er hermed i alt godt 140.000 individer, der danner de cases, hvorpå analysen bygger[216]. Den nævnte aldersgruppe er valgt fordi interessen er at se på social og kulturel differentiering i relation til befolkningen i den erhvervsaktive alder frem for de differentieringer, der kan opstå som følge af f.eks. et livsforløb (barnelivet, pensionistlivet). Studerende kan betragtes som værende i en overgangssituation og vil således i materialet "forstyrre" billedet af de differentieringer, der her har interesse.

I valget af indikatorer er der tale om en kombination af det, der kunne betegnes som det ideelle og det mulige på basis af de registerdata, der indgår i det udvalgte datasæt.
I relation til økonomisk kapital kan indkomstvariablen formentlig karakteriseres som mere præcis og retvisende[217] end f.eks. surveyundersøgelser, hvor respondenterne selv oplyser deres indkomstniveau. Det skal bemærkes, at det ud fra et, også i andre korrespondanceanalyser anvendt, familie- og "forbrugsperspektiv", er valgt at operere med den ækvivalerede disponible indkomst frem for den individuelle indkomst. Dette har som konsekvens, at den indkomstmæssige differentiering er mindre end hvis den individuelle indkomst var valgt.

En indikator for formue, forstået som forskellige former for besiddelse af økonomiske kapitalressourcer[218] , ville ideelt bestå i det bedst mulige samlede mål for kapitalressourcer. Her er valgt at anse ejendomsformue som det bedst opnåelige mål herfor. Ejendomsformue er alene valgt fordi det ikke har været muligt at skabe en variabel, der med tilstrækkelig sikkerhed omfatter alle typer af formue (f. eks. problemer med udenlandske aktiebesiddelser, men også f. eks. værdi af bil, kunst etc.). En variabel, der var mere dækkende for forskellige typer af formue, ville have styrket differentieringen set i relation til økonomisk kapital, og formentlig særlig differentieringen og balanceringen i "toppen" af den afbildning, der er præsenteret nedenfor.

---

[212] Kategorierne er 1) generelle programmer mv. med 24,4%, 2. Naturvidenskabelige område (inkl. produktionsrettede udd) med 23,5%, 3. Samfundsvidenskabelige og juridiske område med 23,3%, 4. Sundhed og velvære med 16,2% og 5. Humaniora og uddannelse mv. med 12,6%
[213] Kategorierne er 1) Grundskole med 18,2%, 2. Gymnasial udd. med 8,9%, 3. Erhvervsrettede uddannelser med 31,1%, 4. Korte videregående uddannelser med 6,0%, 5. Mellemlange videregående uddannelser med 22,2%, 6. Lange videregående udd (inkl forskningsudd) med 13,5%
[214] Kategorierne er offentlig virksomhed med 33,5%, privat virksomhed med 44,5% og personer hvis virksomhed ikke kan registreres med 22%.
[215] Kategorierne er 1. Arbejdsgiver, selvstændig og leder med 7,7% 2. Lønmodtager med 70,3%, 3-4. Arbejdsløs/midlertidig udenfor arbejdsmarked med 9,8% og 5. Pensionist mv med 12,2%
[216] Selve kortet illustrerer pga. SPAD-programmets kapacitet kun et automatisk 10% udvalg af disse 140.000
[217] Der kan naturligvis argumenteres for at indkomst, der ikke opgives, vil optræde som en fejlkilde
[218] Der kan ikke gives nogen eksakt grænse for hvad der kan anses for formue, idet denne ikke længere er defineret via skattesystemet, der som bekendt tidligere har opereret med en formueskat.

En skelnen mellem ejer og lejer er medtaget som endnu en indikator for økonomisk kapital.

I relation til den kulturelle kapital er særligt uddannelsesniveau centralt, og oplysningerne kan igen karakteriseres som meget præcise. Det sidste gælder dog ikke for indvandrergruppens eventuelle uddannelse i andre lande. Disse vil kun være registrerede, hvis de er godkendt her i landet.

Uddannelsesfelt er medtaget som endnu en indikator for den kulturelle kapital, og variablen er samtidig medtaget, fordi det ikke har været muligt at etablere en gennemgående [219] kategorisering i erhverv. Uddannelsesfelt differentierer mellem det naturvidenskabelige område, sundhedsområdet, det samfundsvidenskabelige område og det humanistiske område mv., samt "generelle programmer".
Mens nogle dimensioner i denne kategorisering er meningsfuld, kan andre dele af denne ikke betragtes som ideel, idet f.eks. det samfundsvidenskabelige område både omfatter økonomer, jurister mv. og f.eks. butiksuddannede.
Det var intentionen, at en variabel for den sociale baggrund og herunder f.eks. arvede kulturelle kapital (som står centralt i Bourdieus konstruktion af det sociale rum) skulle indgå. Dette ville i registerdata antage form af variable for forældres socialøkonomiske position. Dette måtte imidlertid opgives, idet oplysningerne for de over 45-årige ikke eksisterer.

Opdelingen i offentligt og privat virksomhed er medtaget for yderligere at opnå en differentiering i erhvervsmæssige forhold. Opdelingen relaterer sig i nogen udstrækning til den kulturelle kapital. Det skal understreges, at der er tale om en statistisk opdeling i, hvad der anskues som opgaver for henholdsvis den offentlige og private sektor i modsætning til en opgørelse af, hvem der er offentligt og privat ansat. Således falder f.eks. privat drevne sundhedsydelser under offentlig virksomhed. Kategoriseringen omfatter også en større gruppe for hvem virksomhedstilhørsforhold ikke kan afgøres. Disse er i den kortmæssige fremstilling betegnet som ikke-registrerede, men er altså officielt registreret som de, for hvem tilhørsforhold ikke kan opgøres. Der vil typisk være tale om positioner, der rummer arbejdsløse og mennesker, der midlertidigt eller varigt er udenfor arbejdsmarkedet.

Endelig er position i relation til arbejdsmarkedet medtaget som mulig central differentierende indikator for forhold, der ikke entydigt kan placeres under hverken økonomisk eller kulturel kapital. Det drejer sig her både om adskillelse mellem arbejdsgiver og selvstændig på den ene side og lønmodtager på den anden og indenfor lønmodtagergruppen differentiering mellem de, der indtager ledelsespositioner og de, der ikke gør det. Ledelsespositioner kan her forbindes med det, der af Wright er blevet benævnt som organisatorisk kontrol (Wright, 1985 p 79). Netop med det aktuelle stærkt øgede fokus på ledelse og styring, synes det væsentligt at medtage denne skelnen. Endelig skelnes der også i position i relation til arbejdsmarkedet mellem de, der aktuelt er tilknyttet arbejdsmarkedet og de, der ikke er det. Det er dog, pga. de forskellige gruppers størrelse, valgt at kategorisere ledere sammen med arbejdsgivere og selvstændige.

Der er foretaget mange forsøg på kombinationer mellem forskellige variable og disses kategoriseringen inden valget af ovenstående variable og disse kategoriseringer endeligt er foretaget. Der er end-

[219] For både 1984 og 2007 jf. senere i dette kapitel

videre foretages en ”rensning”, der har omfattet omkring 6.000 individer for at opnå et datamateriale, hvor oplysninger på de relevante konstruerende variable var til stede.
En af de vanskelige opgaver har været at identificere og udvælge variable, der kan anses for at indikere økonomisk og kulturel kapital mv. jf. f.eks. diskussionen om formue og uddannelsesfelt. Andre undersøgelser har naturligvis udgjort inspirationskilder, men når datamaterialet er registerdata, er valgmulighederne begrænset til de variable og de typer af kategoriseringer, der karakteriserer dette materiale[220].
En anden udfordring har været at nå frem til et aggregationsniveau i kategoriseringen af de enkelte variable, der både kan anses for meningsfuld og samtidig eliminerer kategorier, der falder under de 5%, der anses for den minimale frekvens en kategori må repræsentere, hvis en skævvridning af materialet skal undgås. Det ville, f.eks. i relation til position på arbejdsmarkedet, være mere meningsfuldt og sigende at udskille ledere som en selvstændig gruppe frem for at kategorisere disse sammen med arbejdsgivere og selvstændige. Begge grupper ville imidlertid blive for små, hvis ikke denne samkategorisering blev foretaget. Nogle typer af variable har måttet opgives, fordi der ikke kunne findes en acceptabel balance mellem det krævede aggregationsniveau og den meningsfulde adskillelse i kategorier.
Det har endelig været en udfordring, at de samme konstruerende variable skulle kunne findes for både 2007 og 1984, fordi der i perioden er sket flere omlægninger i kategoriseringer. Dette gælder f.eks. for kategoriseringer i brancher og i socialgrupper/socioøkonomiske grupper. Som eksempel kan nævnes, at der for 2007 i et forsøg på at udvikle muligt mere hensigtsmæssige variable, er konstrueret en variabel, der baserer sig på en branchemæssig kategorisering og som opdeles i 1) Ejendoms- og bankvirksomhed, 2) Handel og restauration, 3) Industri og fremstilling, 4) Offentlig administration mv., 5) Sundhed og velvære, 6) Transport mv, 7) Undervisning mv og 8) Hjem/privat. Denne variabel kan i korrespondanceanalysen hensigtsmæssigt anvendes som alternativ til ”uddannelsesfelt”, men idet der ikke herved opnås en differentiering i det sociale rum, der adskiller sig betydeligt fra det, der opnås ved anvendelsen af de udvalgte variable, og idet en konstruktion af samme variabel for 1984, pga. ændret branchekategorisering, ville kræve et betydeligt arbejde, er videre arbejde hermed indstillet som formålsløst i forhold til forbedring af variabeludvalget.

De forsøg, der har skullet foretages, angår også spørgsmålet om stabiliteten og graden af differentiering i korrespondanceanalysen. Mangler i stabilitet og grad af differentiering kan f.eks. vise sig i hestesko-formede ”skyer” eller i, at det er for lille en grad af variationen, der kan ”forklares” ved de udvalgte variable og disses kategorisering. Et eksempel er, at der opstår problemer med stabilitet, hvis f.eks. variablen offentlig/privat virksomhed trækkes ud som konstruerende variabel.

Nedenfor ses en afbildning af den sociale differentiering i det sociale rum i Århus 2007. Det sociale rum illustreres som en todimensionel afbildning på et kort. Kortet udgør en forenklet afbildning af differentieringer, der optræder på mange flere dimensioner. Der er imidlertid tale om en forenkling, der repræsenterer de statistisk mest betydende dimensioner af ligheder og forskelle.

[220] Det skal dog tilføjes, at der ofte findes en meget stor variation af muligheder, idet nye variable kan konstrueres vha. flere af de eksisterende variable. I nogle tilfælde er der imidlertid tale om overordentlige omfattende og komplicerede procedurer, der samtidig forudsætter et godt kendskab til de eksisterende variable og disses kategoriseringer. Det skal ikke påstås, at sådanne muligheder er udtømte i dette arbejde.

Kortet er skabt på basis af programmet SPADs teknik til korrespondanceanalyse[221].

Figur 3-19 Korrespondanceanalysekort: Kombineret afbildning af kategoriale placeringer og "individernes sky" i 2007

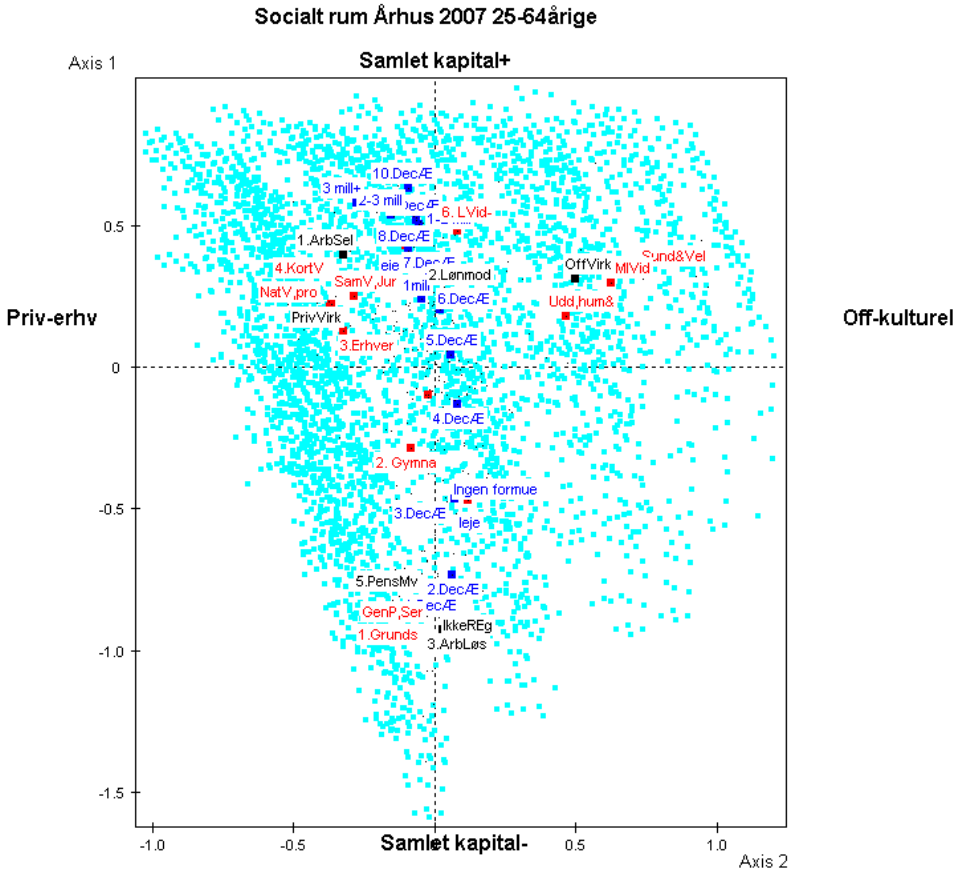

Den afbildning af den sociale differentiering, der herved skabes (i de 2 første skalaer som repræsenterer 87,2 %[222] af materialets variationer)[223] er den afbildning, der bedst muligt repræsenterer de (mulige)[224] sociale differentieringer. Første skala repræsenterer 76,28 og anden 10,91% af variationen. Der er her tale om et meget tilfredsstillende niveau.

[221] Det er valgt, idet korrespondanceanalysen efterhånden er relativt udbredt, at fremstille dens principper nærmere i et bilag frem for at gøre det til en del af rapporten. Se bilag: Korrespondanceanalyse

[222] Der er tale om den efter Benzécri modificerede forklarede varians. Denne er automatisk beregnet i SPAD-programmet og anses for det bedste mål herfor.

[223] Der henvises til bilag: Korrespondanceanalyse, Dokumentation07. Der er her valgt at vise en afbildning af det sociale rum, der integrerer den kategoriale fordeling og "individernes sky", som viser den sociale position for de individer, analysen baserer sig på. Afbildningen i andre fremstillinger er ofte opdelt i henholdsvis det kategoriale plan og individernes sky. Opdelingen skyldes dels det tilgængelige programmel, men kan med det her anvendte opretholdes, hvis det kategoriale plan ikke kan aflæses tilstrækkeligt tydeligt, når det fremstilles i sammenhæng.

[224] Med mulige henvises til, at de konstruerende variable naturligvis er afgørende for, hvilke mulige differentieringer der kan indgå. Man kunne f.eks. vælge at lade køn indgå som konstruerende variabel og hermed ville andre differentieringer principielt være mulige. Foreløbige afdækninger viser ikke den store differentiering ved

Differentieringerne afbildes på 2 skalaer, der vel at mærke ikke er forudbestemte. Den vertikale skala kan primært beskrives ved "meget eller lidt" af det, der af Bourdieu betegnes som kapital. Skalaen er i overensstemmelse hermed benævnt "samlet kapital + og –". Vi finder de lave indkomster, manglen på ejendomsformue eller egen bolig, manglen på arbejde og kort uddannelse i billedets nederste del. Vi finder de højeste indkomster, den største ejendomsformue, besiddelse af ejerbolig og højest uddannelse i billedets øverste del.
Et sådant resultat er ikke – set i lyset af andre undersøgelse – forbavsende, men man kan fremhæve, at en undersøgelse af denne type bekræfter, at der er en samvarians mellem f.eks. uddannelse og indkomst o.s.v. Der skabes et billede af "oppe" og "nede" – også set i relation til udbredte forestillinger om "det gode".

Den horisontale skala differentierer betydeligt mellem henholdsvis offentlig (højre) og privat (venstre) virksomhed, mellem forskellige uddannelsesfelter – hvor især sundhed og velfærd er markant – og i nogen udstrækning i uddannelsesniveau[225]. Klarest ses placeringer af erhvervsmæssige uddannelser i figurens venstre side og mellemlange videregående uddannelser i højre side. Som følge heraf er skalaen betegnet som hhv.: "priv-erhv+" og "off-kulturel+"

For at give en bedre fornemmelse for placeringer i det sociale rum i 2007, er det valgt i figur 3-20 at illustrere placeringen af forskellige faggrupper[226], uddannelsesniveauer, arbejdsstilling og køn.
Disse kategorier er indført som passive variable[227], d.v.s. at de ikke medvirker til konstruktionen af det sociale rum.

Det ses her, at erhvervsgrupper som sygeplejersker, folkeskolelærere, pædagoger og socialrådgivere, der tilhører kategorien af mellemlangt uddannede, er placeret helt til højre – og på den vertikale skala – med relativt høje positioner. På den horisontale skala står disse overfor erhvervsgrupper som automekanikere, bankuddannede, maskinarbejdere, tømrere og kontorassistenter. Eksempler på erhvervsgrupper med høje positioner er jurister, økonomer og læger.
På den kønsmæssige dimension ses det, at mænd har en højere position end kvinder, samt at mænd på det horisontale plan har positioner til venstre, mens kvinder er placeret til højre. Dette modsvarer den erhvervsfordeling, der blev beskrevet ovenfor.
Det ses endvidere, at den nederste del af det sociale rum ikke er beskrevet ved erhvervsgrupper, men alene "negativt" ved mangel på tilknytning til erhvervsgrupper eller offentlig og privat sektor.

---

at gøre dette, og køn er derfor ikke medtaget. Blev der imidlertid arbejdet med individuel indkomst i stedet for ækvivaleret indkomst, ville der formentlig vise sig en mere markant differentiering.
[225] Jf. "contributions" til 2. skala i "Dokumentation07"
[226] Der er for overskuelighedens skyld blot udvalgt nogle faggrupper. Der kan også henvises til bilag "07brancheill" for en illustration af branchers placering i det sociale rum.
[227] "Passive variable" har ingen indflydelse på det sociale rums konstruktion.

Figur 3-20 Korrespondanceanalysekort: Illustration af den kategoriale placering af udvalgte erhverv

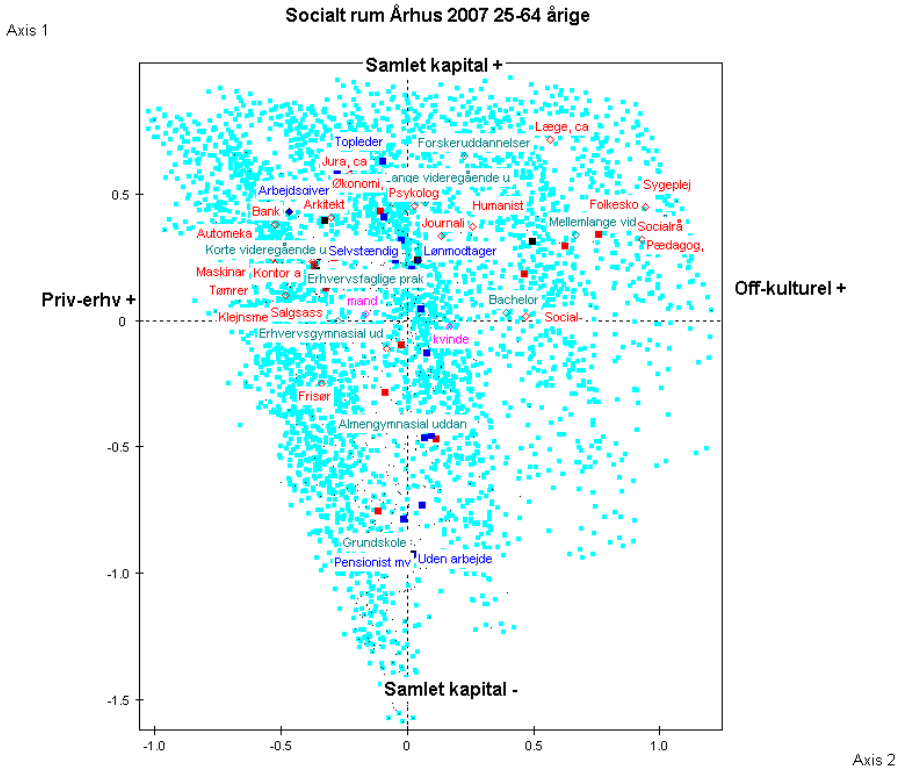

Den mere eksakte dokumentation for skalabeskrivelsen fås i følgende tabel:

Figur 3-21 Opgørelser over kategoriers koordinater og bidrag variation i 2007

CATEGORIES			COORDINATES					CONTRIBUTIONS					SQUARED COSINES				
IDEN - LABEL	REL. WT.	DISTO	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
63 . LejeEje																	
m1 -	0.46	30.09	-0.14	-0.04	0.29	-0.40	-0.41	0.0	0.0	0.2	0.3	0.4	0.00	0.00	0.00	0.01	0.01
m2 - eje	7.29	0.96	0.63	-0.20	-0.41	0.22	0.00	**6.3**	1.1	5.4	1.6	0.0	0.42	0.04	0.18	0.05	0.00
m3 - leje	6.54	1.18	-0.69	0.23	0.44	-0.21	0.03	**6.8**	1.3	5.5	1.4	0.0	0.41	0.04	0.16	0.04	0.00
CUMULATED CONTRIBUTION =								**13.2**	2.4	11.0	3.4	0.4					
67 . UddanFelt																	
m1 - GenP,Ser	3.49	3.10	-1.11	-0.22	-0.51	0.65	-0.91	**9.3**	0.6	3.9	7.0	15.0	0.40	0.02	0.08	0.14	0.27
m2 - NatV,pro	3.36	3.26	0.31	-0.72	0.41	-0.29	0.28	0.7	**6.6**	2.4	1.3	1.4	0.03	0.16	0.05	0.03	0.02
m3 - SamV,Jur	3.33	3.29	0.36	-0.56	0.30	-0.18	0.49	1.0	**4.0**	1.3	0.5	4.3	0.04	0.10	0.03	0.01	0.07
m4 - Sund&Vel	2.31	5.18	0.49	1.48	-0.22	0.27	0.53	1.2	**19.2**	0.5	0.8	3.4	0.05	0.42	0.01	0.01	0.05
m5 - Udd,hum&	1.80	6.94	0.27	0.91	-0.05	-0.73	-0.36	0.3	**5.6**	0.0	4.6	1.2	0.01	0.12	0.00	0.08	0.02
CUMULATED CONTRIBUTION =								**12.5**	**36.0**	8.1	14.2	25.3					
79 . OffogPriv																	
m1 - IkkeReg	3.14	3.55	-1.28	-0.07	-0.66	-0.02	0.85	**11.2**	0.1	5.8	0.0	11.8	0.46	0.00	0.12	0.00	0.20
m2 - OffVirk	4.78	1.99	0.46	0.97	0.01	0.05	-0.13	2.2	**17.2**	0.0	0.0	0.4	0.11	0.48	0.00	0.00	0.01
m3 - PrivVirk	6.36	1.25	0.29	-0.70	0.32	-0.03	-0.32	1.1	**11.7**	2.8	0.0	3.4	0.07	0.39	0.08	0.00	0.08
CUMULATED CONTRIBUTION =								**14.5**	**29.0**	8.6	0.1	15.6					
88 . UddannIv2																	
m1 - 1.Grunds	2.61	4.48	-1.27	-0.22	-0.71	0.93	-0.98	**9.1**	0.5	5.6	10.5	13.2	0.36	0.01	0.11	0.19	0.21
m2 - 2. Gymna	1.27	10.26	-0.42	-0.17	0.52	-1.10	-0.80	0.5	0.1	1.5	7.2	4.2	0.02	0.00	0.03	0.12	0.06
m3 - 3.Erhver	4.45	2.21	0.18	-0.63	0.46	0.09	0.77	0.3	6.7	4.1	0.2	13.9	0.02	0.18	0.10	0.00	0.27
m4 - 4.KortV	0.86	15.65	0.32	-0.71	0.41	-0.27	-0.10	0.2	1.7	0.6	0.3	0.0	0.01	0.03	0.01	0.00	0.00
m5 - 5.MlVid	3.17	3.50	0.43	1.22	-0.07	-0.01	0.18	1.3	**18.0**	0.1	0.0	0.5	0.05	0.43	0.00	0.00	0.01
m6 - 6. LVid-	1.93	6.39	0.71	0.16	-0.52	-0.60	-0.18	2.1	0.2	2.3	3.3	0.3	0.08	0.00	0.04	0.06	0.01
CUMULATED CONTRIBUTION =								**13.5**	**27.1**	14.1	21.4	32.2					
91 . ArbPos13																	
m1 - 1.ArbSel	1.09	12.05	0.58	-0.63	-1.14	-0.83	-0.16	0.8	1.7	6.1	3.5	0.1	0.03	0.03	0.11	0.06	0.00
m2 - 2.Lønmod	10.04	0.42	0.35	0.08	0.31	0.12	-0.23	2.7	0.3	4.3	0.6	2.7	0.29	0.02	0.23	0.03	0.12
m3 - 3.ArbLøs	1.40	9.21	-1.36	0.06	-0.45	-1.40	0.05	**5.7**	0.0	1.2	12.8	0.0	0.20	0.00	0.02	0.21	0.00
m4 - 5.PensMv	1.75	7.17	-1.29	-0.13	-0.74	0.96	1.35	**6.3**	0.1	4.1	7.6	16.8	0.23	0.00	0.08	0.13	0.26
CUMULATED CONTRIBUTION =								**15.5**	2.1	15.7	24.6	19.6					
93 . Dec£kdisp2																	
m1 - 1.Dec£	1.43	9.00	-1.16	-0.03	-0.12	-1.59	-0.55	**4.2**	0.0	0.1	16.9	2.3	0.15	0.00	0.00	0.28	0.03
m2 - 10.Dec£	1.43	9.00	0.93	-0.18	-1.51	-0.71	0.12	2.7	0.2	14.1	3.3	0.1	0.10	0.00	0.25	0.06	0.00
m3 - 2.Dec£	1.43	9.00	-1.08	0.12	0.06	-0.14	0.51	**3.6**	0.1	0.0	0.1	1.9	0.13	0.00	0.00	0.00	0.03
m4 - 3.Dec£	1.43	9.00	-0.68	0.13	0.28	0.48	0.35	1.4	0.1	0.5	1.5	0.9	0.05	0.00	0.01	0.03	0.01
m5 - 4.Dec£	1.43	9.00	-0.19	0.15	0.53	0.35	0.04	0.1	0.1	1.7	0.8	0.0	0.00	0.00	0.03	0.01	0.00
m6 - 5.Dec£	1.43	9.00	0.06	0.11	0.53	0.42	-0.03	0.0	0.1	1.7	1.2	0.0	0.00	0.00	0.03	0.02	0.00
m7 - 6.Dec£	1.43	9.00	0.30	0.04	0.47	0.36	-0.09	0.3	0.0	1.3	0.9	0.1	0.01	0.00	0.02	0.01	0.00
m8 - 7.Dec£	1.43	9.00	0.46	-0.04	0.31	0.30	-0.17	0.7	0.0	0.6	0.6	0.2	0.02	0.00	0.01	0.01	0.00
m9 - 8.Dec£	1.43	9.00	0.60	-0.18	-0.06	0.39	-0.12	1.1	0.2	0.0	1.0	0.1	0.04	0.00	0.00	0.02	0.00
m10 - 9.Dec£	1.43	9.00	0.76	-0.12	-0.47	0.15	-0.05	1.8	0.1	1.4	0.2	0.0	0.06	0.00	0.02	0.00	0.00
CUMULATED CONTRIBUTION =								**15.9**	0.8	21.5	26.5	5.6					
96 . Ejdform12																	
m1 - 1.IkkeFo	7.27	0.96	-0.67	0.19	0.35	-0.20	0.03	**7.1**	1.0	3.9	1.3	0.0	0.47	0.04	0.13	0.04	0.00
m2 - 2.U1mill	1.24	10.51	0.35	-0.09	0.31	0.59	-0.05	0.3	0.0	0.5	2.1	0.0	0.01	0.00	0.01	0.03	0.00
m3 - 3.1-2mil	3.62	2.95	0.74	-0.11	-0.07	0.42	-0.18	**4.3**	0.2	0.1	3.0	0.6	0.19	0.00	0.00	0.06	0.01
m4 - 4. 2-3mi	1.25	10.46	0.79	-0.30	-0.91	-0.01	0.20	1.7	0.4	4.4	0.0	0.2	0.06	0.01	0.08	0.00	0.00
m5 - 5. 3mill	0.91	14.73	0.85	-0.54	-1.76	-0.90	0.24	1.4	1.0	12.1	3.5	0.3	0.05	0.02	0.21	0.05	0.00
CUMULATED CONTRIBUTION =								**14.9**	2.6	21.1	9.9	1.2					

Der er et forholdsvis ens bidrag, mellem 12,5 og 15,9 %, fra alle variable til den første akse (her den vertikale), hvis bidrag vises i under "1" i "contributions"[228]. Dette understøtter tolkningen af skalaen som udtrykkende dimensionen stor eller lille samlet kapital.

Der er i alt 36 kategorier (modaliteter), og de, der bidrager mere end gennemsnittet 100/36= 2,78 skal særligt inddrages i tolkningen af aksens variationer.
Der er her tale om ejere, lejere, generelle programmer under uddannelsesfelt, ikke registreret som havende offentlig eller privat tilknytning, grunduddannelse, arbejdsløs eller pensionist, 1. og 2. decil, uden formue og med formue mellem 1 og 2 millioner. Forskelle, der knytter sig til dette, er større end andre forskelle.
På den ene side udtrykker de kategoriale positioner på denne skala, at der er en flydende overgang mellem de, der har megen kapital og de, der har lidt. På den anden side udtrykker den store repræsentation af forhold, der kan tolkes som knyttet til forskellen mellem at være indenfor eller udenfor arbejdsmarkedet , at der også er skillelinjer. Flertallet af de meget bidragende kategorier er placeret på negative koordinater (under den horisontale linje og hermed også under barycentret, der angivet skæringspunktet mellem akserne). Det kan også udtrykkes ved, at det er den samtidige tilstedeværelse af lav uddannelse, en placering udenfor arbejdsmarkedet og en lav indkomst og formue, der så at sige strækker positioner på den vertikale skala nedad.

[228] Det er alene "1" og "2" under "contributions", der nærmere behandles, idet det disse viser hhv. den vertikale og horisontale akse i korrespondanceanalysekortet. Det er muligt at gå videre i analysen, herunder at vise kort for fordelinger på de øvrige akser, men det må anses for overflødigt pga. den med 1. og 2. skalas høje forklarede varians. I det indsatte skema, der udarbejdes automatisk i SPAD og hermed dokumenterer analysen, er det her de to kolonner, der udtrykker skala 1 og 2s bidrag, der diskuteres.

”Individernes sky”, der samtidig er repræsenteret ved de blå punkter, kan læses som en omtrentlig angivelse af befolkningens fordeling i forhold til kapitalfordelingen. Det er en mindre, men dog betydelig del af befolkningen, der befinder sig i særligt lave positioner.

For den anden akse, hvor bidrag kan aflæses under ”2” i ”contributions” er det færre variable, der yder betydelige bidrag. Det er helt primært uddannelsesfelt, adskillelse mellem offentlig og privat samt uddannelsesniveau, der her yder bidrag.
På det kategoriale niveau er de største bidrag fra sundhed og velfærd, offentlig ansættelse og mellemlang videregående uddannelse. Det kan på den ene side konstateres, at de variable, som et udvalgt som udtryk for kulturel kapital er de centrale her. Det kan på den anden side konstateres, at udtryk for økonomisk kapital – af nogen art – ikke yder betydende bidrag. Hermed fås heller ikke en opposition, hvor økonomisk kapital er dominerende i venstre side, mens kulturel kapital er dominerende i højre side. Hermed er også begrundelsen for aksens benævnelse specificeret.
Den venstre side bliver mindre betegnet end den højre, der koncentrerer mellemlang videregående uddannelse, sundhed og velfærd og offentlig ansættelse[229].

Set i relation til de fleste øvrige undersøgelser af sociale rum, hvor den horisontale skala skelner mellem det at have kapitalsammensætninger, der primært består i økonomisk eller kulturel kapital, ((Bourdieu, 1984; Harrits; B. Le Roux et al., 2008; L. Rosenlund & Prieur, 2007; L. Rosenlund, 2000) udviser skalaen her en kombination mellem offentlig/privat, lavere/højere uddannelse og uddannelsesfelt. Ud over, at økonomisk kapital ikke bidrager til venstresiden i skalaen i den her foretagne analyse, så er f.eks. lange videregående uddannelser placeret langt mere midterstillet end mellemlange videregående uddannelser[230]. Hvis der var tale om en opposition af dominans af økonomisk kapital i venstre side og kulturel kapital i højere side, så ville man vente, at lange videregående uddannelser var mere højreplacerede end mellemlange videregående uddannelser, idet de første kan knyttes til en højere kulturel kapital.

Denne forskel til andre undersøgelser udgør ikke en dokumentation for, at det ene er ”korrekt” og det andet er ”ukorrekt”, men viser, at de vægtede skillelinjer, der kommer til udtryk i de valgte variable og de kategorier, disse er inddelt i, også fører til særlige forskelle i ”rummet”.
Både variabler og kategoriinddelinger er mindre ”styrbare” i registerdata end i selvplanlagte surveys, som normalt har været anvendt til denne type analyse. Som tidligere nævnt kan der i denne undersøgelse stilles spørgsmål ved de summerende kategoriinddelinger, der anvendes for uddannelsesfelt, idet de ikke i enhver henseende synes meningsfyldte[231], ved særligt den økonomiske kapitals diffe-

[229] Her skal det dog bemærkes – særligt med reference til ”sundhed og velfærd” -, at virksomhed ved privathospitaler mv. vil være registreret som offentlig virksomhed, idet der i registret ikke skelnes ud fra en opgørelse af ansættelsesforhold, men ud fra en opgørelse af områder, der primært hører under hhv. offentlig og privat virksomhed.

[230] Det skal dog bemærkes, at også i Prieur og Rosenlunds analyse af det sociale rum i Aalborg, er hhv. folkeskolelærere og mellemlang videregående uddannelse set i relation til lang videregående uddannelse placeret i positioner nogenlunde svarende til placeringen i det sociale rum i Aarhus i 2007, d.v.s. også her er lang videregående uddannelse mere ”midterstillet” end den mellemlange videregående uddannelse (A. Prieur & Rosenlund, 2009 p 128)

[231] Det samme gælder for de summerede inddelinger i brancher, som udgør et alternativ

rentiering i ”toppen” og endelig mangler en variabel for arvet kapital. Denne undersøgelses fortrin er imidlertid, at den er dækkende og baseret på et langt større materiale, end det er tilfældet med surveys. Frafald er i denne undersøgelse er meget lille, og frafaldet er begrundet i andre forhold, end det er tilfældet i surveys.
Det kan også ses som både en fordel og en ulempe, at kategoriinddelinger må basere sig på officielle inddelinger. Der vil være tale om en ulempe i de tilfælde, hvor man må vurdere, at der er tale om historisk baserede konstruktioner – f.eks. af brancher eller uddannelsesfelter - som ikke synes at modsvare sociologisk relevante inddelinger. Der kan være tale om en fordel der, hvor kategorierne præcist henviser til, hvordan ”det offentlige” faktisk kategoriserer mennesker f.eks. i ydelsestyper.

Det er imidlertid givet, at den ”traditionelle” fremstilling af det sociale rum har udvalgt og pointeret skillelinjer, der har vist sig at have en homologi til livsstile mv. Dette udgør i sig et argument for de traditionelt valgte variable og kategorier. En mulig forklaring på ”afvigelsen” er allerede fremført ved påpegning af, at nogle af de anvendte variable (eks. Uddannelsesfelt) kan medføre irrelevant eller utilstrækkelig kategorisering for nogle grupper[232]. En anden mulig forklaring kunne søges i forskelle i de metoder, der anvendes og hermed også pege på mulige svagheder ved de survey baserede analyser, herunder f.eks. frafald, alderssammensætning og mulig samstemning af kategorisering mv[233].
Det er ikke i denne sammenhæng et formål, at undersøge denne homologi, men derimod i nogen udstrækning at kunne henvise til de skillelinjer i smag og livsstil, der her kan påpeges, f.eks. i forbindelse med hvad der kan ses som attraktive boligområder. Det kan – med baggrund i den horisontale skala her – kun gøres med forbehold.
Forskellen i fremstillingen af det sociale rum er imidlertid ikke afgørende set i relation til et andet væsentligt spørgsmål i dette projekts: sociale differentieringer i relation til byens sociale problemer. Derfor kan differentieringen ses som egnet til formålet.

For en sammenligning i øvrigt med surveybaserede analyser af det sociale rum og den her foretagne kan man hæfte sig ved den form, ”individernes sky” tager. Normalt fremstilles ”individernes sky” som nærmende sig en rund eller oval form omkring barycentret[234].

Først skal det forhold, at ”individernes sky” her rummer en spids nederst i figuren diskuteres.
Set i relation til surveyundersøgelser kan det diskuteres i relation til spørgsmålet om frafald.
Der kan fremhæves to forskellige aspekter af frafald.
Det ene omfatter spørgsmålet om frafaldet i surveys er skævt i forhold til samlet kapital. Det er en oplagt hypotese, at meget lavt uddannede individer, der ikke har berøring med arbejdsmarkedet, ikke taler eller skriver godt dansk, er syge og eller f.eks. fører en isoleret tilværelse, oftere vil afvise eller undlade at reagere på henvendelser om at deltage i surveys end den øvrige befolkning. I de registerbaserede undersøgelser, vil denne type frafald ikke finde sted. Man kan derfor forvente, at

[232] Det skal dog erindres, at erstatning af ”uddannelsesfelt” med en variabel, der tager afsæt i brancher ikke forandrer den her viste differentiering betydeligt.
[233] F.eks. diskuterer Baltanski og Thèvenot (Boltanski & Thévenot, 2006) det subjektive element i en kategorisering
[234] Det kan dog hævdes, at ”individernes sky” sådan som den fremstilles for Aalborg af Prieur og Rosenlund (Hammerslev, Arnholtz Hansen, Willig, & Larsen, 2009 p 127) har betydelig lighed med det sociale rum i Aarhus, som det her fremstilles. I Prieur og Rosenlunds afbildning, der set ift. den her viste, fremstiller aksen for samlet kapital horisontalt, vises der en sky med trekantet form, - men med en mindre markant spids.

denne undersøgelse vil repræsentere gruppen med lav kapital eller i specielle situationer bedre end surveyundersøgelser gør det.
Det andet spørgsmål om frafald omfatter det, der set ift. registerundersøgelser kan være svagheden, nemlig manglende (præcise) oplysninger på særlige forhold. I almindelighed er fravær af oplysninger ikke et omfattende problem i registrene, men problemet kan bestå i at oplysninger for mindre velbelyste forhold kan optræde i generaliserede former, der ikke kvalitativt giver god information. Som eksempel kan nævnes variablen i "uddannelsesfelt", der hedder " generelle programmer" eller kategorisering i brancher, der enten indeholder "uoplyst" eller husholdningsorienterede kategorier. Mens man i en survey formentlig ofte vil kategorisere en arbejdsløs efter hidtidigt erhverv (herunder den også meget rummelige kategori "ufaglært"), så fører anvendelse af registerbaserede kategoriseringer ofte til, at de, der er udenfor arbejdsmarkedet, registreres med "uoplyst" på flere variabler. Ved den registrerede kategori "uoplyst" findes oplysningen på den ene side som registreret, dvs. der er ikke tale om, at en oplysning mangler, som når et spørgsmål ikke er blevet besvaret, - på den anden side udgør den ikke kvalitativt nogen god skillelinje. Når f.eks. variablen offentlig og privat virksomhed indeholder en kategori for de, der ikke er ansat hverken i offentlig eller privat virksomhed, er det her valgt at medtage denne kategori, fordi man hermed får en dækkende kategorisering og fordi der netop ikke er tale om, at en oplysning, der kunne være indsamlet, mangler. Det er dog samtidig væsentligt at klargøre, at dette valg betyder, at andre differentieringer i det sociale rum relativt optræder mindre markant.

At analysen af det sociale rum er baseret på registerdata, hvor frafaldet er stærkt begrænset, og at der er truffet det valg at medtage kategorier, der karakteriserer situationen udenfor arbejdsmarkedet, fører formentlig til, at den form "individernes sky" antager i det sociale rum – set i forhold til surveybaserede konstruktioner – former en spids i rummets nedre del, der rummer de særligt kapitalsvage.

Argumentationen mod den foretagne beslutning om f.eks. at medtage kategorien af de, der i variablen offentlig og privat virksomhed ikke kan placeres, vil kunne bestå i, at de dimensioner, som de forskellige variable skal indikere, sammenblandes, f.eks. at variablen offentlig og privat virksomhed gennem kategorien "ikke registreret", registrerer det samme, som f.eks. variablen "position i forhold til arbejdsmarkedet", der har kategorier, der omfatter arbejdsløse og andre udenfor arbejdsmarkedet. Her overfor kan det fremføres, at det er væsentligt at indkredse positioner, der på flere dimensioner (jf. også intersektionalitet) mangler kapital, positioner, som netop i offentlig sammenhæng anses for væsentligt at registrere. Dertil kommer naturligvis, at de nederste positioner er væsentlige at få belyst i dette projekt.

Det kan også overvejes, hvorfor "individernes sky" er forholdsvis fladt afgrænset i sin top. Her skal der primært henvises til, at særligt indikatoren for formue vil føre i retning af en mindre differentiering i det sociale rums øverste del. Dertil kommer, at anvendelsen af den ækvivalerede, disponible indkomst frem for individuel indkomst, naturligvis mindsker differentieringen i indkomsten.

Den her foretagne analyse af det sociale rum giver også anledning til at spørge, om der kunne være grundlag for at antage, at sammenhænge og relationer i rummet kan have forandret sig set i relation til analyser, der er foretaget på tidligere tidspunkter.

Det er f.eks. en del af rummets logik, at et generelt stigende uddannelsesniveau i sig ”devaluerer” en uddannelse af en given længde. Er der også grund til at antage, at kapitalformernes fordeling udtrykker andre koblinger og dermed ændrede mønstre i rummet i 2007 til forskel fra 1984? Er der med det stigende generelle uddannelsesniveau og fremvækst af det såkaldte informationssamfund og globaliseringen en tendens mod, at der – særligt i toppen – sker en ”opløsning” eller typeforandring af den horisontale skillelinje mellem økonomisk og kulturel kapital, således som flere undersøgelser har fremstillet den? Eller sagt på en anden måde: kan der være god grund til, at ”høj uddannelse” er langt mere ”midterstillet” end i de traditionelle undersøgelser? Der kunne her henvises til Sassens fremhævelse af gruppen af højtuddannede professionelle med kompetencer i relation til det globale marked.

Dertil kommer, at der synes at være et øget behov for at operere med det, E. O. Wright betegner organisatorisk kontrol (Wright, 1985 p 79 ff), idet der i fortsat øget omfang indtræder en ikke-ejende ledelseskategori. Bourdieu diskuterer også den stigende anvendelse af uddannede ”bourgeois employees” (Bourdieu, 1998 p 336) med de bureaukratiserede organisationer og forskellige nye organisatorisk bundne funktioner i det kulturelle felt (f.eks. TV produktion, forlag mv.), der forudsætter høj kulturel kapital.

.

For at belyse mulige ændrede relationelle positioner i det sociale rum er det valgt også at analysere dette for 1984. Figur 3-22 viser et korrespondanceanalysekort for 1984.

Figur 3-22 Korrespondanceanalysekort: Kombineret afbildning af kategoriale placeringer og "individernes sky" i 1984

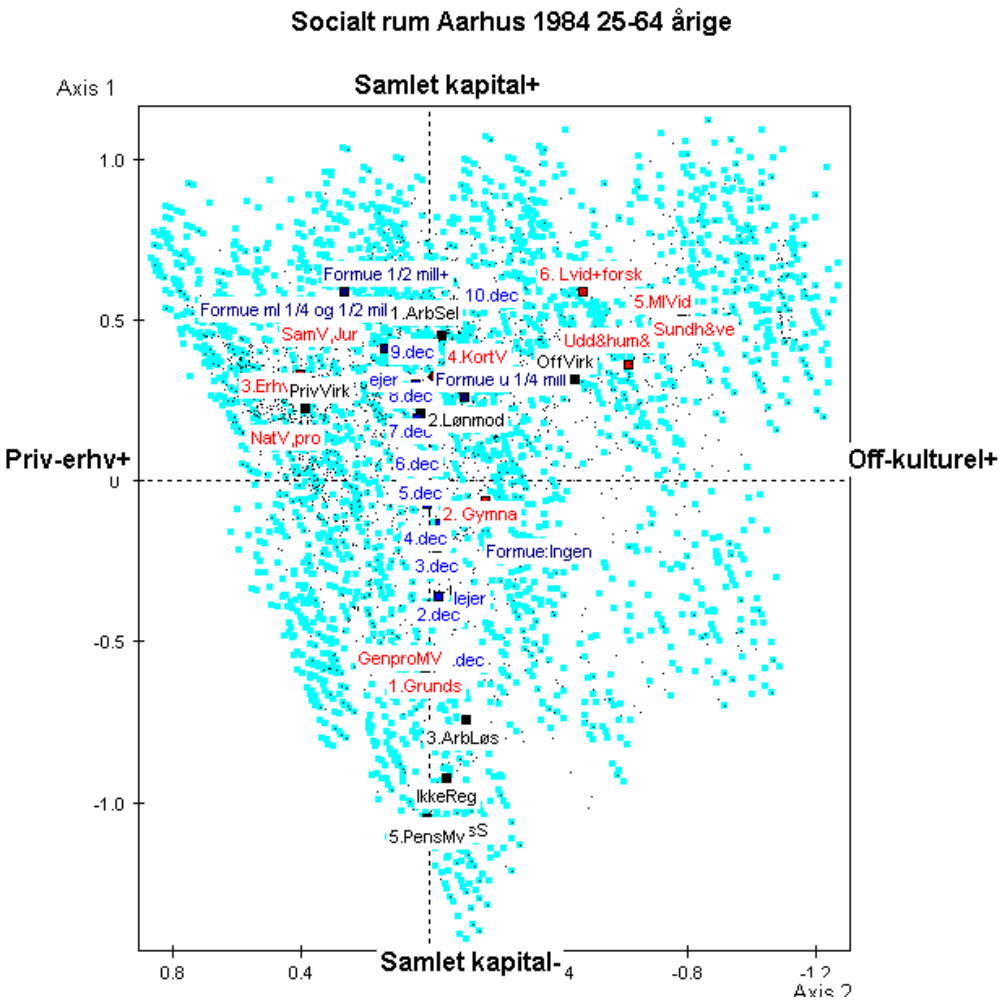

I denne analyse er 83,2 % af variationen repræsenteret[235]. Første skala repræsenterer 68,01 og anden skala 15,7. Det er samlet lidt mindre end i 2007, men fortsat meget tilfredsstillende. Anden akse er repræsenteret med en større andel end i 2007. Akserne kan analyseres vha. følgende tabel.

[235] De anvendte variable for 1984 er (næsten) identiske med de, der er anvendt i 2007. Der er dog en variation i antal kategorier i ejendomsformue, som pga. en meget ringere variation kun har 4 kategorier (5 i 2007). Den ækvivalerede disponible indkomst har 10 kategorier med hvor 10%, ejendomsformue har 4 kategorier med ingen formue 70%, op til ¼ mill 8,6%, ml ¼ of ½ mill. 12,2 og over ½ mill 8,2%, for ejer/lejer variablen optræder ejer med 56,3 % og lejer med 42,2 %. Der er her en lille restgruppe på 1,4%, der ikke kan registreres. For uddannelsesniveau optræder folkeskole med 35,6%, gymnasial udd med 6,3%, erhvervsudd med 34,4%, kort vid.gående med 3,4%, ml. vid.gående med 13,9%, langvid+forsk med 6,4%, for uddannelsesfelt optræder generelle programmer mv med 39,8, naturvid.mv med 21,5, samfundsvid.mv med 18,3%, sundhed mv med 11% og humaniora mv. med 9,5%, for offentlig og privat virksomhed optræder off.virk. med 34,3% og privat virk. med 43,6%. De der ikke kan registreres i disse udgør 22,1%, for position ift. arbejdsmarkedet udgør arbg mv. 17,1% (inkluderer ledende funktionærer og er pga. anden kategorisering i registre større end i 2007), lønmodtagere 61,2%, arbejdsløse og udenfor arbejdsstyrken 14 % og pensionister mv 7,9%. En enkelt katgori, korte videregående uddannelser falder, under 5% grænsen, men som det ses af tabellen yder denne kategori næsten ingen indflydelse på variationen.

Figur 3-23 Opgørelser over kategoriers koordinater og bidrag variation i 1984

AXES 1 TO 5

CATEGORIES			COORDINATES					CONTRIBUTIONS					SQUARED COSINES				
IDEN - LABEL	REL. WT.	DISTO	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
49 . Uddanfelt2																	
m1 - GenproMV	5.68	1.51	-0.84	0.02	-0.61	0.54	-0.17	10.0	0.0	9.0	8.0	0.8	0.47	0.00	0.24	0.19	0.02
m2 - NatV,pro	3.08	3.64	0.49	0.72	0.52	-0.42	-0.28	1.8	5.9	3.6	2.5	1.2	0.06	0.14	0.07	0.05	0.02
m3 - SamV,Jur	2.61	4.47	0.52	0.77	0.48	-0.35	0.63	1.7	5.8	2.6	1.5	5.4	0.06	0.13	0.05	0.03	0.09
m4 - Sundh&ve	1.57	8.12	0.75	-1.73	-0.17	-0.39	1.14	2.2	17.5	0.2	1.1	10.6	0.07	0.37	0.00	0.02	0.16
m5 - Udd&hum&	1.35	9.56	0.56	-1.19	0.63	-0.20	-1.20	1.1	7.2	2.3	0.3	10.2	0.03	0.15	0.04	0.00	0.15
CUMULATED CONTRIBUTION =								16.8	36.4	17.7	13.4	28.2					
69 . OffogPriv																	
m1 - IkkeReg	3.15	3.53	-1.46	-0.10	0.81	-0.15	0.59	16.6	0.1	8.8	0.4	5.7	0.60	0.00	0.18	0.01	0.10
m2 - OffVirk	4.90	1.91	0.50	-0.88	-0.26	-0.14	-0.05	3.0	14.0	1.4	0.4	0.1	0.13	0.40	0.04	0.01	0.00
m3 - PrivVirk	6.23	1.29	0.35	0.74	-0.20	0.18	-0.25	1.9	12.8	1.1	1.0	2.1	0.09	0.42	0.03	0.03	0.05
CUMULATED CONTRIBUTION =								21.5	26.9	11.3	1.8	7.8					
74 . Ejvform2																	
m1 - 1.Ikke f	10.00	0.43	-0.28	-0.09	0.08	-0.07	-0.08	2.0	0.3	0.3	0.2	0.3	0.19	0.02	0.01	0.01	0.01
m2 - 2. Op t	1.24	10.56	0.40	-0.21	-0.32	-0.68	-0.17	0.5	0.2	0.5	2.7	0.2	0.02	0.00	0.01	0.04	0.00
m3 - 3.Fra1/4	1.74	7.19	0.65	0.27	-0.39	0.22	0.37	1.8	0.5	1.1	0.4	1.2	0.06	0.01	0.02	0.01	0.02
m4 - 4. 1/2mi	1.31	9.92	0.93	0.51	0.21	0.87	0.26	2.8	1.3	0.2	4.7	0.5	0.09	0.03	0.00	0.08	0.01
CUMULATED CONTRIBUTION =								7.1	2.3	2.2	8.1	2.2					
76 . UddanNiv2																	
m1 - 1.Grunds	5.09	1.81	-0.92	0.03	-0.67	0.62	-0.09	10.6	0.0	9.8	9.3	0.2	0.46	0.00	0.25	0.21	0.00
m2 - 2. Gymna	0.90	14.82	-0.10	-0.34	0.70	-0.99	-2.35	0.0	0.4	1.9	4.2	25.9	0.00	0.01	0.03	0.07	0.37
m3 - 3.Erhver	4.91	1.91	0.43	0.82	0.30	-0.60	0.43	2.2	12.4	1.9	8.3	4.8	0.10	0.36	0.05	0.19	0.10
m4 - 4.KortV	0.49	28.34	0.51	-0.04	0.13	-0.42	-1.26	0.3	0.0	0.0	0.4	4.0	0.01	0.00	0.00	0.01	0.06
m5 - 5.MlVid	1.98	6.21	0.79	-1.52	-0.19	-0.37	0.63	3.1	17.0	0.3	1.3	4.0	0.10	0.37	0.01	0.02	0.06
m6 - 6. LVid-	0.92	14.61	0.92	-0.92	1.77	1.76	-0.16	1.9	2.9	12.4	13.5	0.1	0.06	0.06	0.22	0.21	0.00
CUMULATED CONTRIBUTION =								18.1	32.8	26.3	37.0	39.1					
78 . ArbPos13																	
m1 - 1.ArbSel	2.43	4.88	0.71	-0.07	0.95	1.20	-0.23	3.0	0.0	9.4	16.7	0.7	0.10	0.00	0.18	0.30	0.01
m2 - 2.Lønmod	8.74	0.63	0.33	0.06	-0.55	-0.28	-0.15	2.3	0.1	11.3	3.2	1.0	0.17	0.01	0.47	0.12	0.03
m3 - 3.ArbLøs	0.91	14.69	-1.17	-0.22	1.43	-0.75	0.29	3.1	0.2	8.0	2.4	0.4	0.09	0.00	0.14	0.04	0.01
m4 - 4.UArbs5	1.08	12.22	-1.53	-0.13	0.97	-0.04	0.42	6.3	0.1	4.4	0.0	1.0	0.19	0.00	0.08	0.00	0.01
m5 - 5.PensMv	1.12	11.72	-1.66	0.02	0.13	0.19	1.02	7.6	0.0	0.1	0.2	6.0	0.23	0.00	0.00	0.00	0.09
CUMULATED CONTRIBUTION =								22.4	0.4	33.1	22.5	9.1					
83 . Lejeej																	
m2 - ejer	8.15	0.75	0.40	0.11	-0.02	0.27	0.18	3.3	0.4	0.0	2.9	1.4	0.22	0.02	0.00	0.10	0.04
m3 - lejer	6.14	1.33	-0.54	-0.15	0.03	-0.36	-0.24	4.4	0.5	0.0	3.9	1.8	0.22	0.02	0.00	0.10	0.04
CUMULATED CONTRIBUTION =								7.7	0.9	0.0	6.8	3.2					
85 . ækvdecil																	
m1 - 1.dec	1.43	9.00	-0.65	-0.13	0.80	-0.18	-1.09	1.5	0.1	3.9	0.2	8.8	0.05	0.00	0.07	0.00	0.13
m2 - 2.dec	1.43	9.00	-0.57	-0.05	0.26	-0.17	0.03	1.1	0.0	0.4	0.2	0.0	0.04	0.00	0.01	0.00	0.00
m3 - 3.dec	1.43	9.00	-0.33	-0.05	-0.03	-0.19	0.20	0.4	0.0	0.0	0.2	0.3	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00
m4 - 4.dec	1.43	9.00	-0.12	0.02	-0.10	-0.23	0.23	0.0	0.0	0.1	0.4	0.4	0.00	0.00	0.00	0.01	0.01
m5 - 5.dec	1.43	9.00	-0.05	0.05	-0.18	-0.19	0.23	0.0	0.0	0.2	0.2	0.4	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01
m6 - 6.dec	1.43	9.00	0.05	0.08	-0.27	-0.16	0.17	0.0	0.0	0.5	0.2	0.2	0.00	0.00	0.01	0.00	0.00
m7 - 7.dec	1.43	9.00	0.12	0.10	-0.39	-0.09	-0.05	0.0	0.1	0.9	0.1	0.0	0.00	0.00	0.02	0.00	0.00
m8 - 8.dec	1.43	9.00	0.31	0.07	-0.41	-0.12	0.03	0.3	0.0	1.0	0.1	0.0	0.01	0.00	0.02	0.00	0.00
m9 - 9.dec	1.43	9.00	0.47	0.08	-0.24	0.21	0.09	0.8	0.0	0.4	0.3	0.1	0.02	0.00	0.01	0.00	0.00
m10 - 10.dec	1.43	9.00	0.78	-0.17	0.57	1.12	0.17	2.2	0.2	2.0	8.5	0.2	0.07	0.00	0.04	0.14	0.00
CUMULATED CONTRIBUTION =								6.4	0.4	9.4	10.4	10.4					

På den første og vertikale akse bidrager uddannelsesfelt med 16,6, offentlig og privat virksomhed med 21,5, ejendomsformuer med 7,1, uddannelsesniveau med 18,1, position ift. arbejdsmarked med 22,4, ejer/lejer med 7,7 og ækvivaleret indkomst med 6,4. Der er tale om mere ujævne bidrag fra de enkelte variable end i 2007 og de ikke-økonomiske variable bidrager mere end i 2007.

På kategoriniveau, hvor der i 1984 i alt 35 kategorier (modaliteter) med et gennemsnitligt bidrag er 100/35= 2,86, kan vi se noget af det samme mønster som i 2007: grundskole, generelle programmer, pensionist eller udenfor arbejdsmarked, samt manglende registrering af offentlig eller privat tilknytning yder de største bidrag. D.v.s., at der også her er tale om en væsentlig skillelinje mellem det at være tilknyttet arbejdsmarkedet eller ej.
På 2.akse er det – som i 2007 - uddannelsesniveau, uddannelsesfelt og tilknytning til hhv. offentligt eller privat arbejdsmarked, der på variabelniveau yder de betydningsfulde bidrag. Som for 2007 kan det konstateres, at udtryk for økonomisk kapital kun yder meget små bidrag og derfor kan man helle ikke her tolke aksen udtryk for hhv. dominans af økonomisk eller kulturel kapital.

Vi ser – som for 2007 – at kategorier, der er knyttet til at være uden for arbejdsmarkedet og lav uddannelse, trækker positioner på den vertikale skala nedad. I 2007 er der imidlertid større afstand mellem kategorier, der repræsenterer det at være uden for arbejdsmarkedet og lav uddannelse, end i 1984. De, der indtager positioner med lavest kapital, er positioneret i en (betydelig) kortere afstand til barycentret i 1984 end i 2007.

Sammenligninger af sociale rum må foretages med stor forsigtighed, idet der er tale om relative konstruktioner, hvor en lang række forhold, som ikke umiddelbart kan identificeres, kan påvirke den relative placering af kategorier. Der er imidlertid to træk, der kunne konstateres i den forudgående

undersøgelse af indkomstrelationer, der kunne styrke en tolkning af de forskelle, der umiddelbar kan ses mellem de to forskellige sociale rum.
Det ene træk vedrører differentieringer i økonomisk kapital. Som det allerede er vist, er der i 2007 en betydelig større indkomstdifferentiering og differentieringer i øvrige indikatorer for økonomisk kapital end i 1984. Det kunne forklare, hvorfor variabler for økonomisk kapital øver et betydeligt højere bidrag til variationen på 1. skala i 2007 (samlet 40 % af variationen) end i 1984 (samlet 21,2 % af variationen).
For det andet kan udviklingen i de sociale rum ses i forlængelse af den påviste langt større fattigdom i 2007 end i 1984. Dette kunne – om end indirekte – ses som en forskel, der er knyttet til den i 2007 konstaterede større afstand mellem de dårligst stillede og den vægtede middelposition/barycentret.

Det andet træk vedrører differentieringen i den kulturelle kapital og dennes samspil med økonomisk kapital.
Der kan, i lighed vækst i den økonomiske differentiering, også findes meget store forandringer i de variable, der anvendes som indikatorer for kulturel kapital:

Figur 3-24 Tabel over forandring i uddannelsesniveau og -felt

Uddannelses-niveau	1984	2007		Uddannel-sesfelt	1984	2007
1.Grundskole	35.6	18.2		GenP,Ser	39.8	24.4
2. Gymnasial	6.3	8.9		NatV,pro	21.5	23.5
3.Erhvervsudd	34.4	31.1		SamV,Jur	18.3	23.3
4.KortVidg.	3.4	6.0		Sund&Vel	11.0	16.2
5.Ml-Vidg.	13.9	22.2		Udd,hum&	9.5	12.6
6. L-Vidg.	6.4	13.5		Total	100.0	100.0
Total	100.0	100.0				

For uddannelsesniveauet ses der en meget markant udvikling særligt for mellemlange og lange videregående uddannelser. Andelen af lange videregående uddannelser er steget mest til en andel, der er mere end det dobbelte. Der er samtidig er kraftigt fald i den del af befolkningen, der alene har grundskole som uddannelse.
For uddannelsesfelt ses en betydelig bevægelse væk fra ”generelle programmer mv”, men samtidig en nogenlunde jævn stigning i de øvrige kategorier. Den største stigning kan ses i sundhed og velvære.
I 1984 øver indikatorer for kulturel kapital (uddannelsesfelt og uddannelsesniveau) langt mere indflydelse på variationen på første skala, end i 2007 (1984 34,9 % og i 2007 26 %).
Samspillet mellem økonomisk og kulturel kapital forrykkes samlet i perioden til fordel for økonomisk kapital og dette kan understøtte antagelsen om, at kulturel kapital i form af uddannelse relativt devalueres.

Ses der på variables bidrag til variationen på den 2. skala, er der ikke den store forskel mellem 1984 og 2007. De største bidrag fra variable kommer fra uddannelsesfelt (1984:36,4 og 2007:36,0), ud-

dannelsesniveau (1984: 32,8 og i 2007: 27,1) samt fra offentlig og privat virksomhed (1984: 26,9 og i 2007:29). De største forskelle kan findes på kategoriniveau, hvor erhvervsuddannelse øver langt større indflydelse i 1984 end i 2007 (1984: 12,4 og i 2007: 6,7). Afstanden mellem f.eks. erhvervsuddannelser og lange videregående uddannelser er på denne skala langt mindre i 2007 end i 1984. Resultaterne problematiserer aktualiteten af den placering af lang videregående uddannelse i øverste gruppe/klasse, som f.eks. E.J. Hansen foretager både i den oprindelige socialgruppeinddeling (jf. kap 8) og fastholder i sin senere klasseinddeling (E. J. Hansen, 1990; E. J. Hansen, 1995).

Det er meget markant, at kategorien for lang videregående uddannelse er langt mere "højreplaceret" i 1984 end i 2007, og at netop afstanden mellem mellemlang videregående uddannelse og lang videregående uddannelse øges i perioden.
Med henblik på en yderligere afsøgning af den stedfundne udvikling i det sociale rum, har jeg foretaget analyser af det sociale rum med et udvalg af de 42-årige i henholdsvis 1984 og 2007[236]. De 42 årige kan anses for på den ene side at være veletablerede i relation til økonomisk og kulturel kapital, men de kan samtidig ses som en form for repræsentanter for nye tendenser i den sociale struktur. Det mest bemærkelsesværdige i denne konstruktion er, at i det rum, der kan konstrueres for 1984, er kategorien for langvarig videregående uddannelse er stærkt "højreplaceret" i rummet. Den er, som i traditionelle analyser, placeret længere til højre i rummet end kategorien for mellemlang videregående uddannelse. I 1984 kan dette ses i tæt sammenhæng bl.a. med, at en meget stor del af de med langvarig videregående uddannelse har været offentligt ansatte. I 2007 derimod, er kategorien for langvarig videregående uddannelse, således som det kan ses i det her viste sociale rum for hele gruppen af 25-64 årige omtrent "midterstillede" på en skala, der skelner mellem det private og erhvervsrettede på den ene side og det offentlige, sundhedsorienterede og uddannelsesmæssige på den anden, mens kategorien for mellemlang videregående uddannelse bevarer en "højreplacering". Det kan med forsigtighed konkluderes, at der har fundet en udvikling sted, der medfører, at det sociale rum i 2007 på den horisontale skala nok differentieres på de samme variable, men ikke efter de samme skillelinjer indenfor disse variable.

En plausibel tese, der dog ikke kan dokumenteres specifikt i dette materiale, er at høj uddannelse nu i højere grad kobles med organisatorisk eller økonomisk kapital. Tesen er begrundet i den tidligere behandlede forandring i organisatorisk ressourcer, men kan også i den dansk kontekst, forbindes med de træk, som særligt Mollenkopf og Castells behandler for New York (jf. kapitel 2).

På basis af denne tese og de her foretagne analyse kan der tentativt foretages nogle analytiske inddelinger.

Den første angår en tolkning, som må betragtes som foreløbig, af de netop behandlede udviklingstræk i det sociale rum. Kan sådanne udviklingstræk nærmere indkredses?

[236] Se bilag 4 for en afbildning af disse sociale rum.

Figur 3-25 Korrespondanceanalysekort: Illustration af en tolkningsmulighed af udviklingstendenser

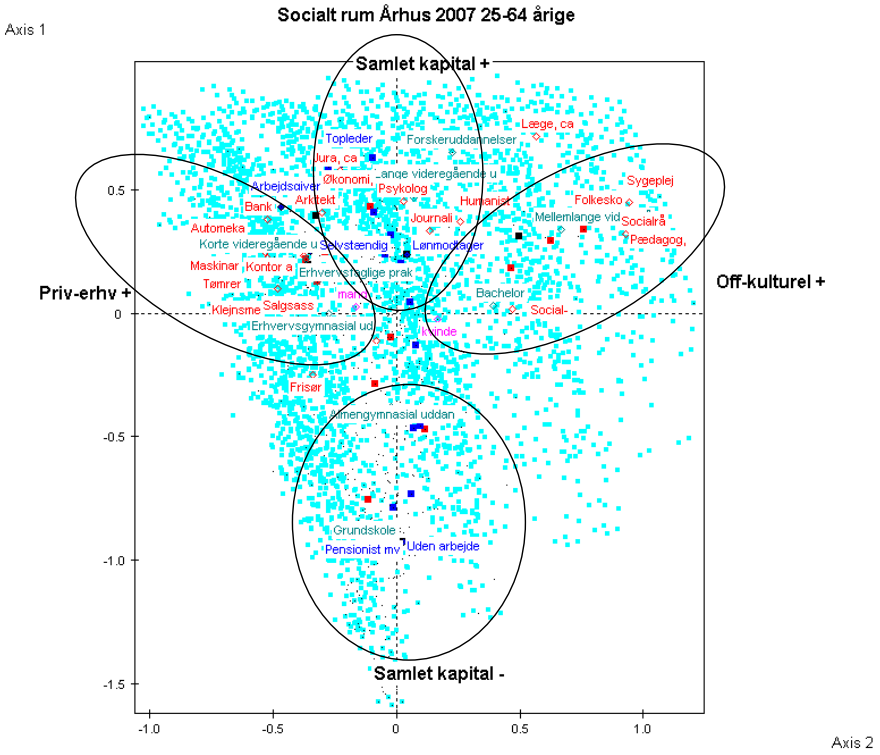

I figuren er 4 grupper søgt indkredset: Den nederste gruppe, som er de, der af forskellige grunde er udenfor arbejdsmarkedet – og for visse af disse – optræder som "de tabte". Rummet kan endvidere ses som differentierende mellem "offentlige servicegivere" i figurens højre oval og "privat service og produktion" i figurens venstre oval, eller til venstre primært en gruppe med erhvervsuddannelser, håndværkere, kontor- og forretningsuddannede mv. og den til højre de mellemlangt videreuddannede grupper, lærere, sygeplejersker, socialrådgivere og pædagoger. De sidste bliver i stigende omfang omtalt som professionelle i velfærdsstaten. Disse to grupper, der m.h.t. samlet kapital befinder sig på næsten samme niveau, kunne måske beskrives ved at de udøver kernefunktioner i samfundet – på hvert deres område.

Ovalen øverst i midten kunne da illustrere den nye kombination mellem høj kulturel kapital og økonomisk og organisatorisk kapital, herunder f.eks. ledelsesfunktioner, men også specialistfunktioner i organisationer, som ikke er organiseret som traditionelle (relativt autonome) professioner. Dette kunne være et bud på, hvordan en tese om øget indkomstmæssig polarisering kunne forfølges yderligere.

"Topgruppen" er noget mere sammensat, men præget af de langvarigt uddannede, og det er også her vi finder topledere.

Ses dette mønster i relation til mønsteret i 1984 kan "topgruppen" tolkes som en ny konstellation, der erstatter et mere fragmenteret mønster i toppen i 1984, bestående af bl.a. et ledende erhvervsliv (arbejdsgivere og ledere i erhvervslivet) og et ledende lag i den offentlige sektor. Topgruppens midterplacering i 2007 kan tolkes som en understregning af en relation mellem lang uddannelse og organisatorisk kontrol (privat eller offentlig) som det, der udgør det nye "drive". I 1984 kunne "drivet" i toppen primært knyttes til lang og mellemlang videregående uddannelse og den offentlige sektor. Dette fremtræder særligt tydeligt i analyser af det sociale rum for 42-årige[237].
En anden mulig måde at udtrykke forandringen på kunne være at tale om en stærk vækst og drive i professionalisering i traditionel forstand – netop omfattende de lange videregående uddannelser – i 1984, mens vækst og drive i 2007 knyttes til "personen i organisationen", samt funktioner i forhold til styring i organisationen[238]. I det lys kan fremvækst af betegnelsen "professionelle i velfærdsstaten" i 2007 måske ses som en form for karakteristik, der fastholder disse på et "sidespor", der ikke er koblet til de mere dominerende positioner, således som denne gruppe i højere grad var det i 1984. Figurens venstre side udviser i denne henseende færre ændringer. For så vidt som den type af sammenkobling af ressourcer i "topgruppen" holder (d.v.s. kobling af høj uddannelse og organisatoriske ressourcer og økonomisk kapital), peger det på en tendens mod, at afstanden øges i relation til de øvrige grupper.
En øget udforskning af denne tolkning vil forudsætte et nærmere studie af de forskelligartede felter, der tilsammen danner det sociale rum. Centrale områder kunne her være udviklingen i de kulturelle, videnskabelige og politiske felter set i relation til udvalgte dele af det økonomiske felt. Et væsentligt spørgsmål er f.eks. om der er tale om opløsninger af felters relative autonomi eller måske endda dannelse af nye felter[239]. Det vil i denne sammenhæng føre for vidt at foretage sådanne nærmere studier.

Den anden tolkning angår betydningen og betegnelser af de relationelle positioner i det sociale rum.

Positionerne i det sociale rum baserer sig på begrebet om kapital, som angiver forskellige former for rådighed over ressourcer, der kan bringes i anvendelse i de forskellige felter, hvori den enkelte indgår. Der kan derfor knyttes begreber om dominans og det at være domineret til kapitalfordelingen.

---

[237] Se bilag: Korrespondanceanalyse: Analyse af det sociale rum for 42 årige i 1984

[238] En sådan bevægelse kan – i en anskuelse af den offentlige sektor - ses konsistent med hhv. trends i forbindelse med velfærdsstatens opbygning og de brud, der ses med de forandringer, som er blevet karakteriseret ved New Public Management, se f.eks. (J. Clarke & Newmann, 1997). Den er, som tidligere omtalt, også forenelig med Sassens tese, der primært vedrører den private sektor.

[239] Som også Prieur og Rosenlund fremhæver, er det f.eks. vanskeligt at finde markante udtryk for og markante distinktioner i den kulturelle kapital – set i relation til de, der kan påpeges af Bourdieu i 1960'ernes Frankrig(Bourdieu, 1984) - i studier af Ålborg(A. Prieur & Rosenlund, 2009; L. Rosenlund & Prieur, 2007). Samme type problem rejses af Lamont i en sammenligning mellem Frankrig og USA(Lamont, 1992). Der kan formentlig peges på store forskelle i det kulturelle felts karakter og omfang i de forskellige lande og byer (eks. en kulturens højborg set i forhold til – i kulturel henseende – udkantsområder). Det spørgsmål der her rejses, er imidlertid, om der derudover vil kunne peges på bevægelser, der tenderer mod at opløse autonomien i visse af de felter, f.eks. Bourdieu opererer med og etablere ændrede "kampfelter" og dominansrelationer, således at det sociale rum må beskrives anderledes.

Det sociale rum opdeles således også i klasser i teoretisk betydning, d.v.s. klasser, der ikke nødvendigvis ser sig eller føler sig som samhørige eller havende interessefællesskab, men som tenderer mod at have fælleselementer i livsstile.
Opdelingen sker på basis af placering i det sociale rum i begge dimensioner. Rosenlund og Harris i forlængelse af Bourdieu inddeler i 9 klasser. Dette foregår enten "mekanisk" ved inddeling af det sociale rum (ligeligt) i 9 felter, og/eller med henvisning til Bourdieus opdeling i 3 klasser: 1. Dominerende klasse, 2. Middelklasser og 3. Folkelige klasser (Börjeson, 2009 p 105).
Der skal ikke her "tegnes" en sådan klasseinddeling. Dels kan det diskuteres om en sådan mekanisk inddeling vil yde bidrag til tolkninger i denne sammenhæng, dels indebærer de forskelle, der her er på den horisontale skala i relation til andre undersøgelser, at klasserne måtte benævnes anderledes.

Der er imidlertid ingen tvivl om, at relationerne i det sociale rum – på basis af kapitalfordelingen – kan tolkes som relationer, hvor vi øverst i rummet har dominerende positioner og nederst har dominerede positioner.
Dominans skal ikke her forstås som f.eks. simpel magtudøvelse o.l., men som en styrkeposition, der har meget forskellig udformning alt efter det felt, der opereres på. Dominans kan f.eks. med stor økonomisk kapital udøves f.eks. ved styring af virksomhed og indflydelse på forhold af betydning herfor. Dominans med afsæt i stor kulturel kapital kan f.eks. bestå i indflydelse på samfundsmæssige og kulturelle diskurser (afhængig af det felt, hvori den enkelte er placeret). Andres materielle liv og tolkninger af f.eks. disses styrker af svagheder, kvalifikationer etc. ses som domineret af de, der kan placeres i de øverste positioner.
Bourdieu fremhæver endvidere gang på gang, at det blik på og den tolkning af fænomener i omverdenen, som karakteriserer den enkelte, ikke kan anses for "neutralt", men derimod stærkt influeret[240] af vedkommendes relationelle position i det sociale rum – og nærmere bestemt af de særlige felter, vedkommende indgår i o.s.v[241]. Det er bl.a. med afsæt i denne betragtning, at han anser det for nødvendigt – også i sin videnskabelige udforskning – at objektivere egen position[242].
Set i relation til den tentativt optegnede gruppering ovenfor, indebærer dette, at "topgruppens" opfattelse og klassificerende tolkning af samtlige de øvrige grupper er forskellig fra hhv. disses egentolkning og klassificering og de tolkninger og klassificeringer de øvrige grupper anvender overfor enhver af de grupper, der ses forskellig fra dem selv. Der er her tale om en almindelig og udbredt tendens i den hverdagslige iagttagelse af andre, som samtidig – også i den videnskabelige udforskning – er vanskelig at overvinde. Det indebærer også, at jo større adskillelse eller afstand, der kan ses, jo mere "fremmed" vil opfattelsen af den anden være[243].

[240] Der er ikke her tale om det objektives determinering af det subjektive, - men om dels påviselige generelle sammenhænge og dels teoretisk formidlede forståelser af sådanne tendenser.
[241] Se f.eks. (Bourdieu, 2007).
[242] Se f.eks. (Bourdieu, 2000a)
[243] Et eksempel i forfølgelse af den tolkning af det sociale rums forandring ovenfor kunne være, at med den større adskillelse af "topgruppen" og dennes præmisser fra "velfærdsstatens professionelle" i jo højere grad vil de, - set fra "topgruppen" blive anskuet ud fra en service og styrbarheds synsvinkel end en traditionel professions synsvinkel (der f.eks. markerer autonomi)

Konklusion

Det er valgt ikke at indføre de mekanisk baserede skillelinjer mellem klasser, idet disse skillelinjer ikke vurderes at kunne tilføje de følgende analyser en bedre eller mere præcis informationsværdi. Der anvendes, også i de følgende analyser, i høj grad korrespondanceanalysekort, der visualisere de relationelle positioner for f.eks. sogne eller bestemte kategorier af sociale ydelsesmodtagere. Klassebegrebet anvendes således med henvisning til relationelle positioner uden en konkret stregafgrænsning. Derudover anvendes betegnelser som dominerende og dominerede og kapitalstærke eller kapitalsvage. Det sidste henviser til den vertikale dimension som et "oppe-nede".

Anskuet i et udviklingsperspektiv viser de her foretagne korrespondanceanalyser, at afstande mellem sociale positioner er øget. Der kan i særlig grad peges på at mønsteret i den nedre del af det sociale rum udviser en tendens mod at strække sig yderligere nedad. I sammenligningen af de sociale rum for hhv. 2007 og 1984 ser vi i 2007 en øget afstand mellem de nederste positioner og barycentret. Denne udvikling både understøtter og udvider de konklusioner, der kunne drages i forrige kapitel. Konklusionen understøtter derved, at der er tale om en udvikling i samme retning. Vi så her en øget polarisering i indkomstfordelingen og særligt en udskilning af en større gruppe af fattige. Konklusionen udvider derved, at det her vises, at der ikke blot er tale om øgede afstande på en indkomstmæssig dimension. Der er tale om det samme på mange dimensioner (jf. de konstruerende variable) på én gang. Dette peger på, at der ikke er tale om en midlertidig udvikling, der relativt let "kan vendes".

Set i relation til andre undersøgelser kan der her peges på, at de nederste sociale positioner bliver karakteriseret ved få og primært negativt betegnende kategorier. Der er tale om positioner, der er karakteriserede ved at individerne helt primært er udenfor arbejdsmarkedet. I nogle andre undersøgelser er de lave sociale positioner karakteriserede ved betegnelser som "ufaglærte", "landarbejdere" o.l. (Bourdieu, 1984 p 128-29; L. Rosenlund, 2000). De her opnåede resultater må betegnes som forskellige herfra af undersøgelsesmæssige grunde (den kategorisering, der er etableret i registerbaserede data falder ikke sammen med den type kategorisering, som foretages i en survey), men måske også p.g.a. en forskel/forandring i sammensætningen af disse positioner, - herunder evt. mere markant udskillelse af de, der er udenfor arbejdsmarkedet. Det skal her bemærkes, at denne kategorisering af de lave positioner også kan ses i 1984. Selvom den nederste gruppe "strækker sig" længere nedad i 2007, kan analysen her ikke udpege en ny type gruppe, der er opstået i den undersøgte periode. Der er også tale om forskelle i kategoriseringer. Som bekendt kan en "ufaglært" eller en "landarbejder" også være arbejdsløs.

Det vises endvidere, at der sker betydelige bevægelser i de relative positioner for forskellige kategorier. Det er sådanne bevægelser, der kan stille spørgsmålstegn ved, om eksisterende kategoriseringer og og hierarkiseringer i forskellige udgaver af en social stratifikation, holder over tid.

For så vidt som f.eks. kategorien for langvarige videregående uddannelser ændrer position i det sociale rum (som den faktisk gør), kan der peges på, at denne gruppe ikke kan anskues i traditionens lys. Kategorien for langvarigt videregående uddannede er både blevet relativt langt større og helt anderledes sammensat. Den "spiller sammen med" andre ressourcer i 2007 set i forhold til 1984. Helt op-

lagt er det, at det at være en del af den offentlige sektor, er blevet langt mindre markant i 2007 end i 1984.

Der foretages kun en tentativ tolkning af udviklingstræk på basis af de forandrede relationelle positioner for de forskellige kategorier, idet en mere dybtgående analyse vil være for ressourcekrævende set i relation til formålet her. Den tentative tolkning peger mod at en kobling af uddannelsesmæssige ressourcer og organisatoriske og økonomiske ressourcer, kan være en tendens i udvikling af de øverste sociale positioner. Hermed vil den traditionelle skillelinje mellem økonomisk og kulturel kapital blive mindre markant.

Denne analyse danner grundlag for den følgende behandling af den spatiale differentiering. Der skal fremhæves to fordele ved denne type analyse. For det første tilføjer denne analyse som beskrevet en udvidelse med flere dimensioner, set i forhold til en udvikling beskrevet ved en indkomstpolarisering. Der vises således et billede af det, der kan betegnes som klassefordelinger og –positioner og disses udvikling og dette kan inddrages i den spatiale fordeling.

Den anden fordel ved denne type analyse er, at den tillader at undersøge ikke blot homologien med det fysiske rum, men også at inddrage andre typer af dimensioner og disses kategoriseringer i analysen. Herved opnås samme type formål, som forfølges i dele af litteraturen om intersektionalitet, nemlig at undersøge, om der er skillelinjer og kategoriseringer, der kan vise ellers upåagtede sammenfald mellem forskelligartede forhold. Dette giver netop analytiske muligheder, herunder muligheder for at inddrage ”kulturelle kategoriser”, der overskrider de, der ses i litteraturen om social og spatial polarisering.

Kapitel 16. Centrale dimensioner i byens spatiale differentiering

Der optræder flere forskellige centrale dimensioner i byens sociale og spatiale differentiering. De dimensioner, der her skal belyses falder i tre kategorier: erhvervsmæssig, indkomstmæssig og klassemæssig differentiering, kulturel differentiering inklusiv demografisk differentiering og endelig differentiering i relation til sociale problemer.

Den spatiale differentiering skal, til forskel fra kapitel 14, hvor det var udviklingstræk i den sociale og spatiale differentiering, der blev behandlet, belyse, hvordan den spatiale differentiering udfolder sig i byens rum.

I litteraturen om social og spatial polarisering blev det konkluderet, at der ikke kunne beskrives nye fælles spatiale ordner som følge af den sociale polarisering. Selvom der er fælles træk i den spatiale udvikling i byerne, som f.eks. udnyttelse af tidligere industri- og havneområder, så kan byerne ikke beskrive systematisk ved fælles overordnede træk.

Burgess' idealtypiske model for byen er en model, hvor forskellige funktioner som f.eks. midtbyen som kulturelt og forretningsmæssigt centrum og omliggende fabrikskvarterer beskrives, og hvor der sås klare grænser mellem boområder i kvarterer for arbejdere og kvarterer for middelklassen (om end kaldet "residential zone") og disse er i modellen klart fysisk placeret i relation til hinanden i koncentriske cirkler. Det er tidligere vurderet, at Aarhus måske op til omkring 1950'erne kunne tolkes i lyset af denne model. De-industrialiseringen og den fremvoksende informationelle økonomi har forandret byen voldsomt siden da. Fabriksarealerne er enten forsvundet eller omdannet til andre typer af virksomhed. Der er sket en omfattende gentrificering i midtbyen og der er rejst store almene boligbyggerier i de gamle forstæder. De nye forstæder er udbygget primært med ejerboliger, men også mindre almene boligbebyggelser. Dertil kommer en udbygning af andelsboliger.

Det er på den ene side klart, at en bymodel, der baserer sig på industribyen, ikke kan ses opretholdt. Ud over f.eks. opløsning af fabrikskvarteret mv., vil den fysiske bundethed og den relative fysiske placering af såvel bolig som arbejdsplads og forhold mellem disse være influeret af det informationelle samfunds øgede informationsteknologiske kommunikations- og mobilitetsmuligheder. Det Gottdiener benævner multicenter metropol region er ét udtryk herfor. Set i relation til det rumbegreb, der her primært bygges på, og som opererer med en homologi mellem det sociale rum og det fysiske rum, er det især i relation til den mulige afgrænsning af det fysiske rum, der sker en forandring. Som forskellige teorier om netværksbyen påpeger, kan man dels se nye former for mulige koblinger og afkoblinger skabt af infrastrukturelle forhold i byen (Graham & Marvin, 2001) og dels forandrede former for sociale netværk, hvor det kan påvises at social kapital ikke kan tænkes hverken endimensionale eller forbundet med den fysiske nærhed, - således som det forudsættes i lokalsamfundsbegrebet (Blokland-Potters & Savage, 2008). Disse teorier peger i retning af, at byen må tænkes multiplekst (Graham & Marvin, 2001) . Den fysiske dimension bliver ikke entydig, fordi den må ses i lyset af de mulige koblinger.

På den anden side er det fortsat relevant at anskue byen med afsæt i forskellige former for sociale og spatiale differentieringer. Selvom byen kan hævdes at måtte tænkes som en multipleks enhed, så

optræder der markante sociale differentieringer, der kan knyttes til det fysiske niveau. Det er disse, der her skal belyses og det er et muligt mønster for disse, der ikke kan findes noget forlæg for[244].

Marcuse fremhæver f.eks. at der er et vist belæg at hævde, at bestemte typer af kvarterer vokser frem i byen og afgrænser sig mere overfor hinanden (jf. kapitel 2). Beskrivelsen af disse typer af kvarterer er inspirerende, men her kun mulig mere indirekte at anvende med afsæt i datamaterialet. Dertil kommer, at Marcuse netop ikke søger at behandle en overordnet mønsterdannelse for disse kvarterer[245].

Det manglende teoretiske grundlag for beskrivelsen af et bymønster har her ført til, at der prioriteres en fremstilling af de forskellige former for differentieringer på et kort. Fremstilling af differentieringer vist på kort udgør et beskrivende alternativ til teoretisk orienterede fremstillinger. I en situation hvor der, som her, ikke findes holdbare teoretiske indsigter, der kan lede analysen af den spatiale differentiering, kan kortmateriale understøtte dannelsen af billeder af mønstre og mønsterforandringer. Jeg skal fortsat anvende de traditionelle inddelinger, der her benævnes midtbyen, de gamle forstæder og de nye forstæder. Det skal understreges at disse inddelinger og udtryk anvendes pragmatisk for at have et sprog, der kan forkorte de kommentarer, der kan gives til de forskellige fremstillinger af differentieringer.

Der er, som tidligere behandlet, heller ingen enighed om og systematisering af, hvilke dimensioner, der bør inddrages i en undersøgelse af den spatiale differentiering i teorier om social og spatial polarisering. Der variation i, hvilke dimensioner, der inddrages og særligt kan det fremhæves, at disse dimensioner kategoriseres forskelligt. Det er her valgt tre at foretage en overordnet systematisering i 3 kategorier 1) erhvervsmæssig, indkomstmæssig og klassemæssig differentiering, 2) kulturel differentiering inkl. demografisk differentiering og 3) differentiering i relation til sociale problemer.

De mange mangler både mht. teoretiske og empiriske udgangspunkter indebærer, at det prioriteres at foretage en mere åben og beskrivende analyse frem for, uden tilstrækkeligt belæg, at udvælge og fokusere snævert på udvalgte forhold. Der skal dog ikke, som det f.eks. gennemføres i Thor Andersen (Andersen, 2005) fremstilles en statistisk analyse af alle enkeltfaktorer i demografiske og socioøkonomiske forhold, men ift. dette udvalgte forhold, som ift. den overordnede kategorisering, belyser væsentlige sider af den spatiale differentiering.

Den fremstilling, der præsenteres i dette kapitel, har først og fremmest til formål at belyse, hvad der i Aarhus kan ses som væsentlige spatiale fordelinger og udviklingstræk i disse fordelinger, for hermed at danne grundlag for den efterfølgende analyse af spatiale differentieringsformer og disses udvikling. Den kortmæssige fremstilling af differentieringen vil bliver videreudviklet i forbindelse med denne analyse.

En forudsætning for denne analyse er på den ene side, at den spatiale differentierings konkrete udtryk og de spatiale udviklingstræk, der særligt præger byen, kan identificeres og på den anden, i

[244] Både Gottdiener og Thor Andersen fremhæver, at der ikke er udviklet egentlige nye bymodeller efter Burgess og Hoyt (Andersen, 2005; Gottdiener & Hutchison, 2006)

[245] Det er muligt at man ville kunne foretage en systematisering på basis af "geotyper", der er baseret på grad af urbanitet (Albertsen, 2011 p 35; T. Nielsen, 2011). De data der her anvendes kan imidlertid ikke understøtte en sådan systematisering.

overensstemmelse med mere traditionelle bysociologiske undersøgelser, at der identificeres forhold, der har indvirkning på hinanden. Mest typisk vil det ofte være nødvendigt for afdækning af forandring i sociale forhold også at inddrage forandringer i demografiske forhold.

Det skal understreges, at der for fremstilling af beskrivelser træffes en lang række valg, der har stor betydning for resultatet. Det er naturligvis indlysende, at resultatet påvirkes af de dimensioner, der udvælges i beskrivelsen, men der ud over er såvel valg af socialgeografisk skala – der her er søgt indkredset ved at anvende begreberne om socialt og geografisk rum – og den kategoriinddeling[246], der foretages i behandlingen af de forskellige dimensioner. Forskellige valg kan, jf. også f.eks. Thor Andersens egen beskrivelse af det socialgeografiske niveau, fremstille meget forskellige og endda modstridende resultater. Dele af de forskelle, der kan produceres, vil blive fremhævet.

Det er hensigten at danne grundlag for en bedre forståelse af det spatiale aspekt af den sociale og kulturelle differentiering, som kan anvendes i efterfølgende analyser af de her udvalgte aspekter af social og spatiel differentiering. Det er derimod ikke hensigten med beskrivelsen at producere et samlet og begrundet bymønster for Aarhus, der, som f.eks. bymodeller tilsigter, kan anvendes til forskelligartede formål.

Der anvendes en flerhed af mål særligt for den sociale differentiering i fremstillingen. Dette er både begrundet i, at der henvises til teorier, der fordrer en forskellig kategorisering og i, at der kan skabes større sikkerhed for beskrivelsen af udviklingstræk ved at kombinere forskellige kategoriseringer og mål. Mens en analyse af det sociale rum på et givet tidspunkt kan betegnes som mere nuanceret end de øvrige analyser, så er udviklingstræk analyseret vha. forskelle på det sociale rum på forskellige tidspunkter vanskeligere at identificere, idet der ikke kan foretages en én til én sammenligning mellem forskellige positioner i det sociale rum på forskellige tidspunkter. Her er kombinationen med andre typer af beskrivelse af udviklingstræk væsentlige for tolkningen.

Erhvervs-, indkomst og klassemæssig spatial differentiering

De forskellige kategoriseringer og målinger, der foretages mht. erhvervs-, indkomst og klassemæssig spatial differentiering, er mere specifikt udvalgt med afsæt i litteraturen om social og spatial polarisering, hvor der opereres med både erhvervsmæssig og indkomstmæssig polarisering og disse er af analysemæssige grunde suppleret med den klassemæssige differentiering, der kan analyseres med afsæt i det sociale rum.

I forlængelse at det informationelle samfund og i lyset af prioriteringen af opdeling i erhvervskategorier i teorier om social og spatial polarisering, skal den spatiale fordeling af erhvervskategorier fremstilles.

De her valgte erhvervskategorier, hvis andele belyses i figur 3-26, er fremstillet i lyset af udvikling fra industrisamfund til videnssamfund eller det informationelle samfund. Der er foretaget en opdeling i kategorien ”professionelle” (alternativt ”vidensarbejdere”), omfattende alle med mindst mellemlang

[246] Kategoriinddelingen omfatter både type af inddeling og den grad af differentiering i forskellige kategorier, der foretages og så – på det mere praktiske plan, hvilke niveauinddelinger, der foretages i fremstillingen. Ét eksempel på det første er fremstilling af samlede sociale ydelser overfor udskillelse af f.eks. kontanthjælp. Et eksempel på det andet er f.eks. valg af skalamæssige grænser.

videregående uddannelse, kategorien "servicearbejde" (eller basisservice) omfattende de, der arbejder i servicefag og samtidig har en uddannelse, der er kortere end en mellemlang videregående uddannelse og endelig "industriarbejde", der her omfatter alle i fremstillingserhverv, der igen har mindre end en mellemlang videregående uddannelse. I denne opdeling er servicearbejde, der ydes med mindst en mellemlang videregående uddannelse, kategoriseret som "professionelle". I den spatiale analyse er service og industriarbejde slået sammen, idet industriarbejde udgør en så lille andel, at den ikke dominerer noget sted.

Figur 3-26 Erhvervstype i 2007 [247]

	Alle	Heraf mænd	Heraf kvinder
BasisService	47 %	23 %	24 %
Industri/fremstilling	12 %	10 %	3 %
Professionelle	41 %	19 %	22 %

Professionelle vil omfatte den kategori, der f.eks. hos Mollenkopf og Castells bliver karakteriseret som "white male professionals" og i lyset heraf, er det denne kategori, der både har høje indkomster og indflydelse. Kategorien professionelle er dog samtidig bredere end den, Castells og Mollenkopf peger på. Den danske situation bliver formentlig bedre indkredset som en professionaliseringudvikling (Hamnett, 1996c; Vaattovaara, Mari and Matti Kortteinen, 2003). Et afsæt i en professionaliseringsudvikling medfører et bredere perspektiv end "white male professionals", og kan dertil forbindes med den særlige karakteristik af Aarhus som velfærdsby. Den kønsfordeling, der ses bekræfter kun billedet. I den aarhusianske situation er kvinder lettere overrepræsenterede blandt professionelle og der er en næsten ligelig kønsmæssig repræsentation i (basis)service. Blandt industriarbejdere er mænd betydeligt overrepræsenterede.

Den spatiale erhvervsfordelingen er illustreret i figur 3-27. Den indre og ydre by og det kystnære overfor det ikke kystnære område, bliver forholdsvis klart adskilt i billedet af, hvad der er dominerende erhvervskategorier. Den høje andel af professionelle eller videnarbejdere er fortrinsvis placeret i et bånd langs kysten og i enkelte sogne i den vestlige del af byen. Den næsthøjeste er fortrinsvis placeret som endnu et bånd vest for det første og de høje andele af service og industri findes i den vestlige del af byen.

Denne fordeling kan måske undre ud fra en mere traditionel betragtning, hvor f.eks. Risskov og Skåde kan være fremstillet som velstillede områder i økonomisk forstand snarere end i kulturel og uddannelsesmæssig forstand. Den spatiale fordeling kunne understrege den tentative tolkning, der foretages af udviklingen i det sociale rum (kapitel 15) nemlig, at det synes at være en kombination mellem uddannelse og organisatoriske ressourcer, der tegner de nye toppositioner og ikke f.eks. økonomiske kapital i sig og ikke uddannelseskapital i sig.

[247] Opgørelsen er her, i lighed med analyser af det sociale rum, foretaget på basis af gruppen i den etablerede erhvervsaktive alder (afgrænset som de 24-64 årige uden studerende). Dette giver mindre variationer i.f.t. opgørelser for hele befolkningen. De ikke beskæftigede er trukket ud af opgørelsen.

Figur 3-27 Kort over erhvervsfordeling 2007

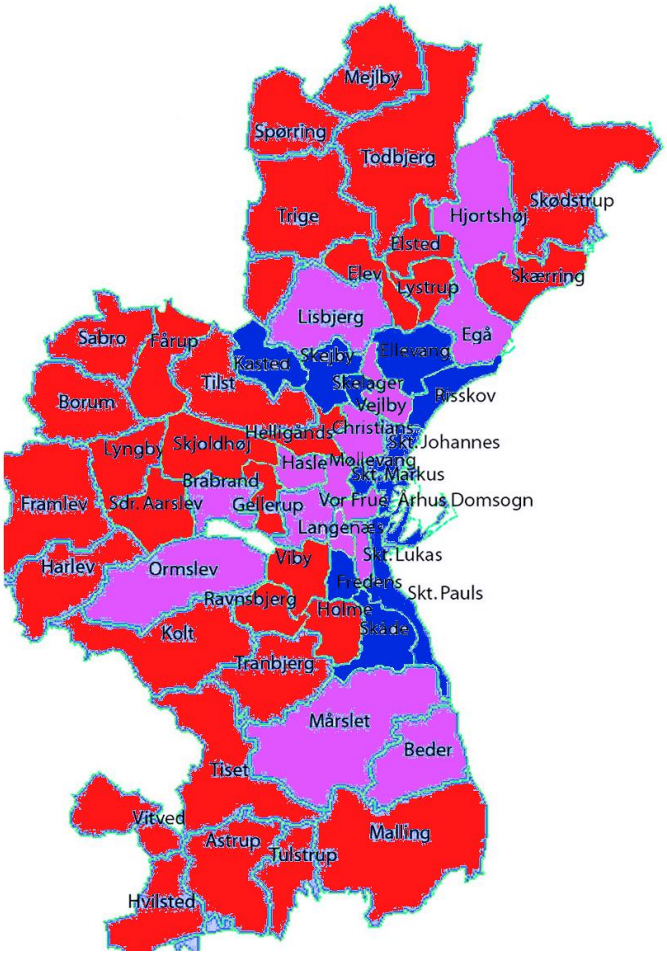

Sogne fordelt på beskæftigelsestype
Professionelle 50 %+
Professionelle 40-49 %
Service+industri 60 %+

Der er ikke medtaget en opgørelse for 1984, idet erhvervskategoriseringen er ændret betydeligt i perioden mellem 1984 og 2007

Udviklingen i den indkomstmæssige spatiale differentiering er tidligere vist oversigtligt ved i analyser af spatial polarisering af fattige og højindkomstgruppen. Her vises den spatiale fordeling på kort.

Figur 3-28 viser den spatiale differentiering og udvikling i fattigdomsgruppen.

Mens fattigdommen, i overensstemmelse med den opgørelse af udviklingen i den spatiale polarisering, der blev vist i kapitel 14, i 1984 er forholdsvis jævnt fordelt (når der ses bort fra meget små sogne[248]), dvs. kun varierer meget lidt fra den gennemsnitlige fattigdom, så ændres både omfang og fordeling radikalt i 2007.

[248] Disse meget små sogne er sorteret fra i beregningen af den spatiale polarisering af fattigdom, men medtages her aht. kortfunktionen

Figur 3-28 Relativ andel af fattige i 1984 og 2007

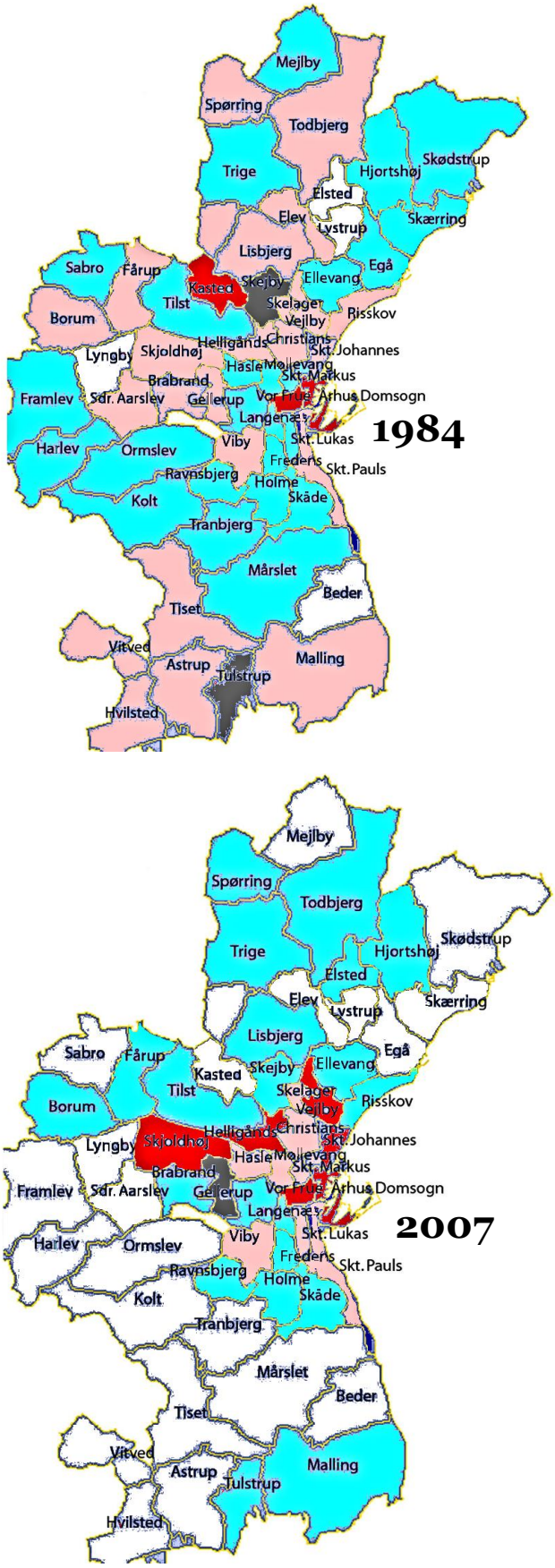

Hvid u 50

Lys blå 50-99

Lys rød 100-149

Rød 150-199

Sort 200+

Som den mest markante tendens kan man sige, at ” fattigdommen flytter til byen” og det betyder mere konkret, at den især øges i nogle af de gamle forstæder og i noget omfang i midtbyen. Det kan særligt bemærkes, at Gellerup i 1984 er placeret lidt over gennemsnittet (8 % ift. gns. 6,3 %), mens fattigdommen i 2007 i denne måling er på 23,3 % og hermed mere end dobbelt så høj som gennemsnittet for kommunen. Den store koncentration af fattigdom i Gellerup kan tolkes som en ny form for den spatiale fattigdom, der tidligere har været set i brokvarteret i de store byer. Omvendt er der et øget antal sogne, særligt i de nye forstæder, hvor fattigdommen ligger langt under det gennemsnitlige.

I figur 3-29 er den spatiale fordeling og udvikling i højindkomstgruppen belyst.

Andele af befolkningen på højindkomster er steget med omtrent 50 %. Set i relation til fordelingen og udvikling i differentiering af fattigdom er udvikling i den spatiale differentiering af højindkomstgruppen mindre radikal.

I 1984 skiller Risskov og Skåde sig ud som sogne med særligt høje andele af højindkomstgruppen, og dertil kommer, at der er nogle sogne i særligt den nordlige del af byen, men også enkelte i den vestlige, der har en overgennemsnitlig repræsentation af højindkomstgruppen. En meget stor del af de øvrige sogne befinder sig lidt under det gennemsnitlige for byen. I 2007 er det fortsat Risskov (55,2 %) og Skåde(36,4 %), der har de højeste andele af højindkomster i 2007, og den øvrige vækst er sket langs kysten og i den sydlige del af byen. De relativt nedadgående bevægelser er sket i den del af vestlige gamle forstæder, samt et enkelt midtbysogn (Langenæs), hvor den relative andel af højindkomstgruppen er faldet. Det er karakteristisk, at sogne med høje andele af højindkomst i 2007 er mere koncentreret langs kystlinjen end øvrige steder i byen. Modsat er sogne med lave andele at finde i den nordvestlige del af byen, samt i de omtalte gamle forstæder. Det kan tolkes således, at der dels sker en forstærkelse af det mønster, der tegnes i 1984, men dels er der derudover sket markante forandringer i nogle af de gamle forstæder.

Figur 3-29 Spatial fordeling af højindkomstgruppen

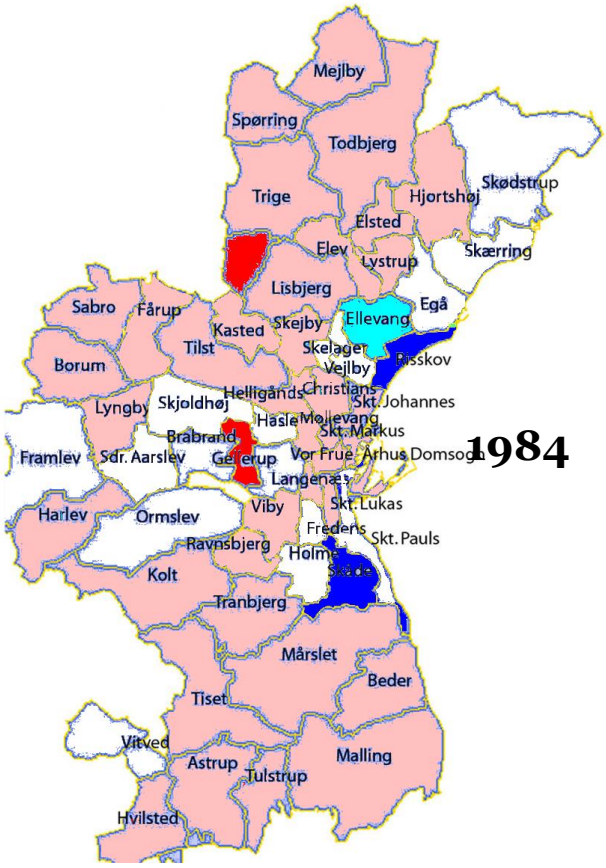

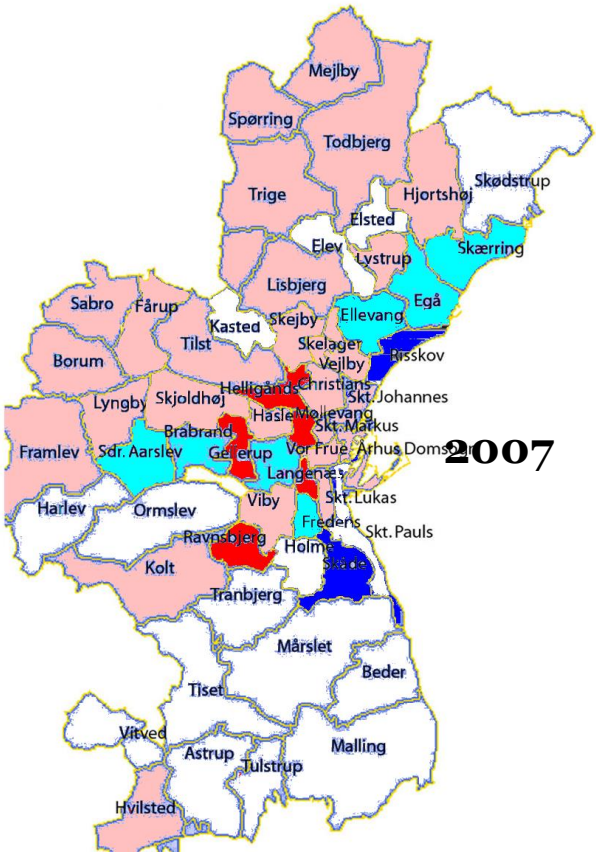

Rød u 50

Lys rød 50-99

Lys blå 150-199

Blå 200+

Sammenlignes figur 3-27 og figur 3-29 ses det, at der ikke blot kan findes en sammenhæng mellem erhvervsgruppeplacering og indkomstmæssig placering af sognene. Det er, som det også kommenteres i litteraturen som social og spatial polarisering, delvis forskellige dimensioner (se f.eks. Hamnetts kritik af Sassen (Hamnett, 1996a).

Med afsæt i den klasseanalyse, der præsenteres i analysen af det sociale rum, opnås en andet og langt mere sammensat mål for den klasse- og positionsmæssige differentiering. Figur 3-30 viser de positionsmæssige afstande mellem sogne i de gamle forstæder. I visningen af de gamle forstæder er der udvalgt de sogne, hvor den sociale differentiering sognene imellem er øget mest. Mens sognene i 1984 alle indtager positioner forholdsvis tæt på bary-centret, så gælder det samme ikke for 2007. Den vertikale spredning øges voldsomt, mens det samme ikke gælder for den horisontale spredning, der er omtrent den samme som i 1984. Øgningen af den vertikale spredning, der måler samlet kapital, er i overensstemmelse med, at der har kunnet konstateres en øget indkomstmæssig polarisering. Det kan ikke forventes, at sogneplacering i relation til indkomstdifferentieringen nøje følger sogneplaceringen i det sociale rum, fordi placeringen af eller positionen for et sogn i det sociale rum er konstrueret med afsæt i flere indikatorer, herunder både indikatorer for økonomisk og kulturel kapital.

Figur 3-30 Udvikling i positioner og relationer mellem lokale sociale rum

Udvikling i positioner og relationer mellem lokale sociale rum i 1984 og 2007. Eksempel: Sogne i de gamle forstæder

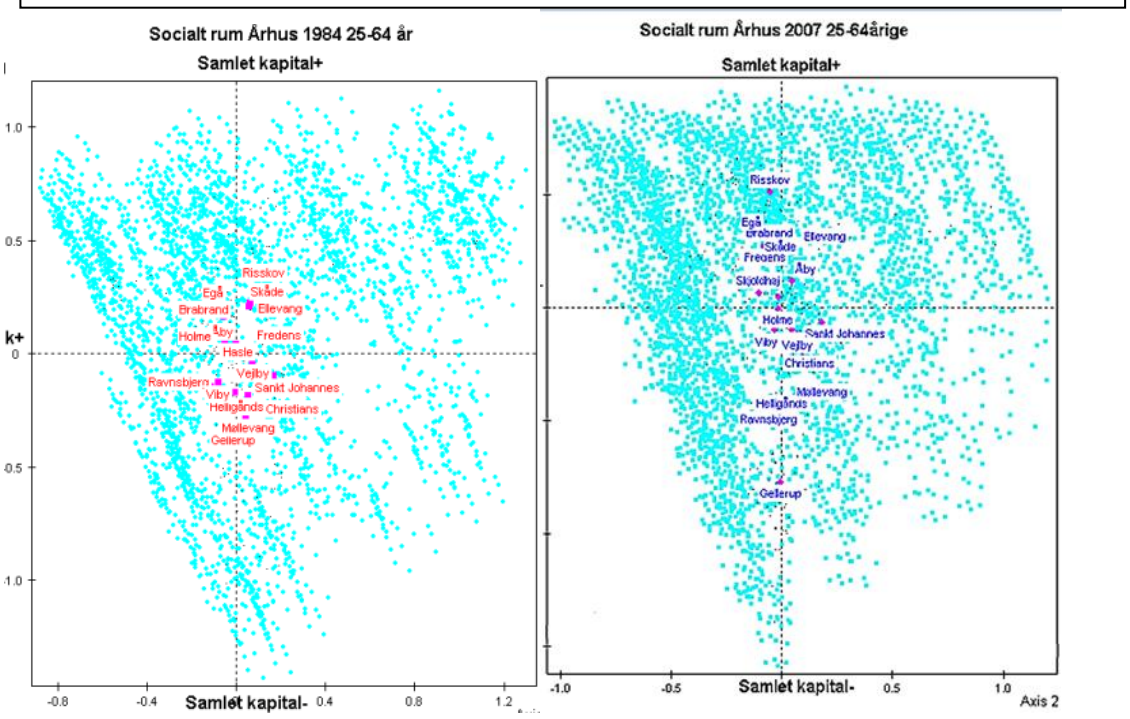

Den sammenligning, der her foretages af sognenes positioner i det sociale rum, kan ikke strække sig til en påstand om, at der kan foretages nøjagtig måling af øgning i den positionsmæssige afstand. I konstruktionen af de sociale rum kan det i 1984 og 2007 være forskellige faktorer, der er særligt udslagsgivende for den differentiering, der vises[249]. Det er belyst i kapitel 14, at det faktisk også forholder sig således. Sammenligningen må basere sig på tolkninger af den samlede differentiering i 1984 og i 2007. Når der alligevel i det følgende opereres med forskelle i afstande mellem sogne på den vertikale dimension, så baserer det sig på de relative positioner i henholdsvis 1984 og 2007 og ikke på hævdelsen af, at de absolutte afstande har samme eksakte betydning, som f.eks. måling i udvikling af indkomstforskelle.

For at kunne fremstille et spatialt overblik over klasse- eller positionsmæssig placering, der kan fremanalyseres i det sociale rum, er det valgt at udskille den vertikale (og stabile) dimension i analysen af det sociale rum. Ved at anvende koordinater for de enkelte sognemæssige placeringer kan positionen overføres til det kortmæssige overblik. Ulempen ved denne fremstilling er, at den horisontale (og mindre stabile) dimension ikke medtages.

Figur 3-31 viser et forholdsvis "mudret" billede, hvor det – bortset fra Risskov – fortrinsvis er de nye forstæder, der optræder med den højeste kapital. Mange af de gamle forstæder er karakteriseret af ved forholdsvis lav kapital og Gellerup skiller sig, ikke uventet, ud ved ekstraordinær lav kapital og en forholdsvis lav kapital er endvidere karakteristisk for mange af sognene i de gamle forstæder.

[249] Det er netop én af pointerne ved denne form for analyse, at det ikke a priori er givet, hvilket samspil mellem de anvendte konstruerende variable, der øver større eller mindre bidrag til de målte afstande.

Figur 3-31 Sogne fordelt efter samlet kapital 2007

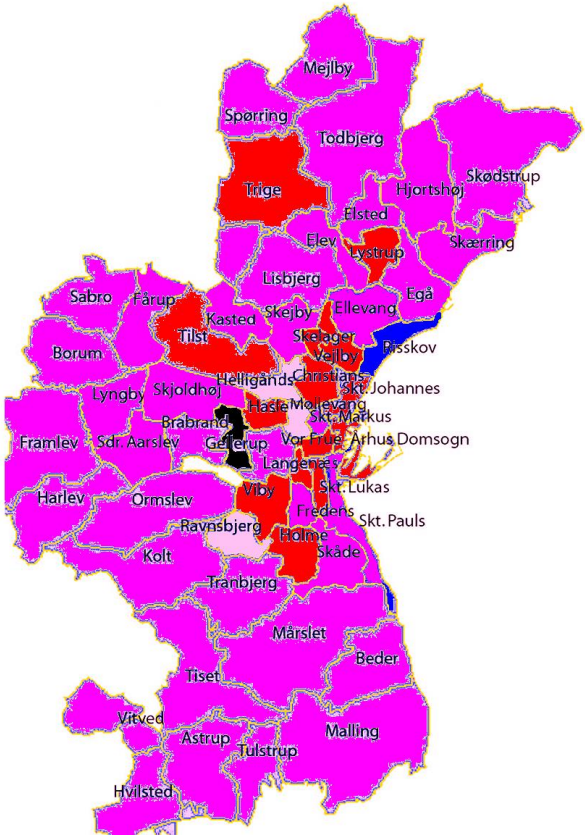

Koordinater
Sort - 100 -
Lys rød-99 - -50
Rød -49- 0
Lilla 1-50
Blå 50+

Der er ikke umiddelbart tale om et forventeligt billede i relationen mellem de gamle og nye forstæder, idet hidtidige opgørelser ikke har peget på de nye forstæder, særligt ikke i byens vestlige del, som særligt "kapitalstærke".

Figur 3-32 viser derimod et mere forventeligt billede. Her er det alene ejerandelen af befolkningen, der er vist og her optræder et mønster, hvor et bånd, der omfatter midtbyen og i øvrigt fortrinsvis strækker sig langs kysten, fremtræder som det mest kapitalstærke og yderområderne, herunder særligt yderområderne mod vest, optræder som de mindst kapitalstærke.

Figur 3-32 Ejerandel i sogne fordelt efter samlet kapital 2007

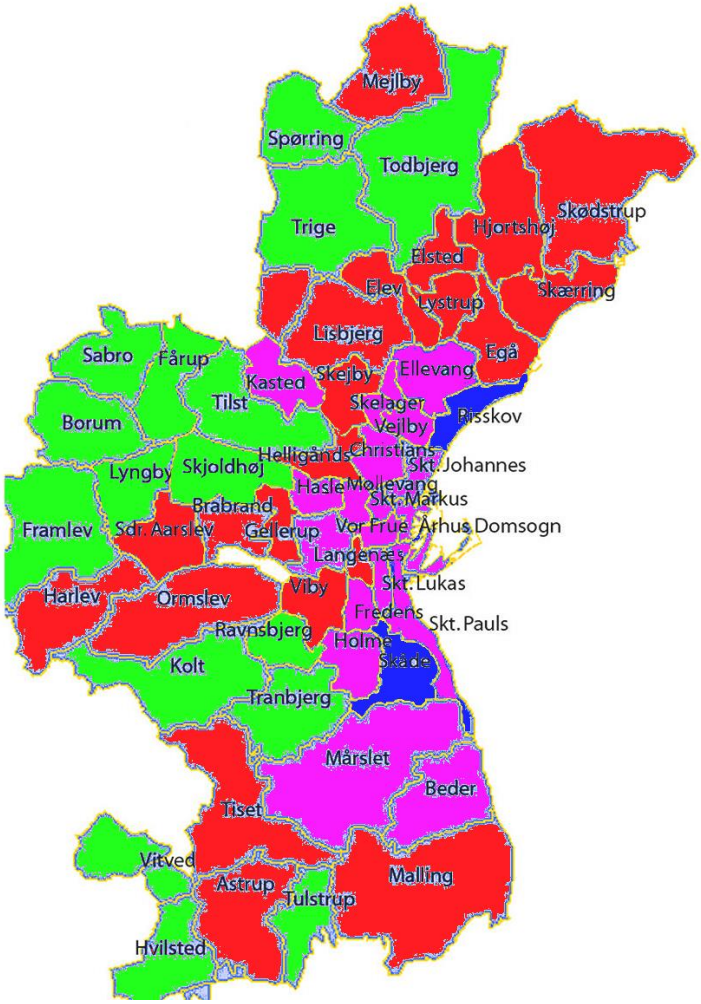

Koordinater
Grøn 21-40
Rød 41-60
Lilla 61-80
Blå 80+

Denne meget betydelige forskel på de to fremstillinger peger på, at nogle sogne er langt mere socialt eller kapitalmæssigt sammensatte end andre.

Den fremstilling fører til en konkret problematisering af den tilnærmede operationelle udmøntning af det fysiske rum, der også i argumentationen blev forbundet med identitetsmæssige karakteristika. Problematiseringen består her i, at det kan konstateres, at nogle sogne, der yderligere også er befolkningsmæssigt store sogne, er meget socialt sammensatte. Der kan være tale om befolkningsgrupper, som befinder sig henholdsvis i øverste og nederste positioner i det sociale rum og befolkningsgrupper, der begge har betydelig antalsmæssig vægt i de fleste af disse sogne.

I Figur 3-33 er det udvalgt at vise sogne med særlig stor intern kontrast vist.

Figur 3-33 Sogne med stor intern kontrast 2007

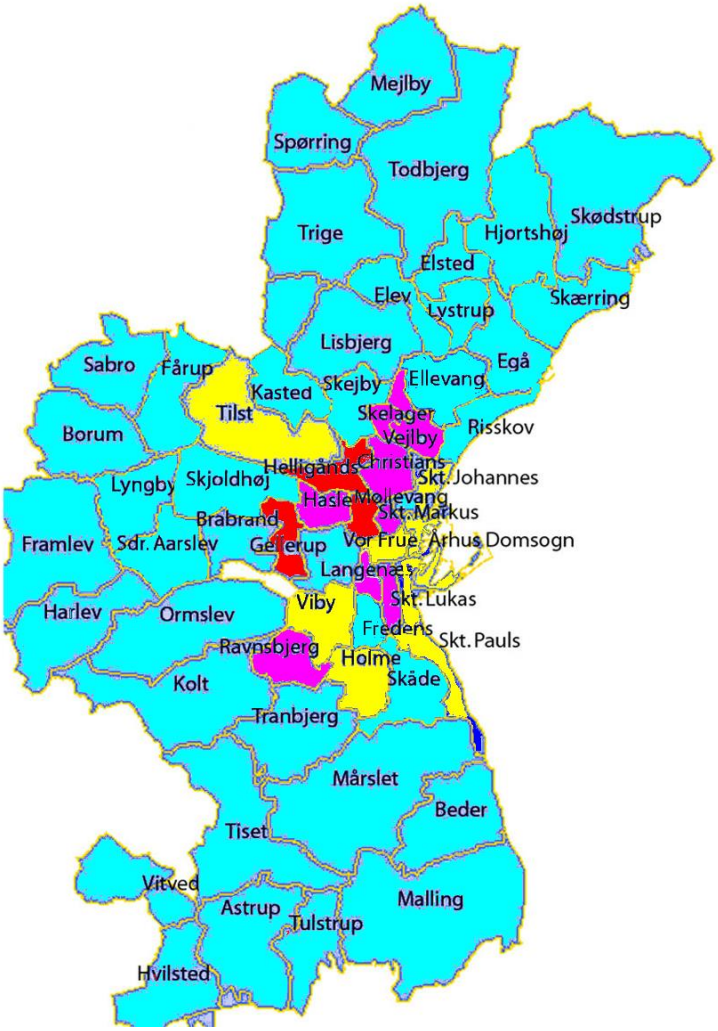

Koordinatdifferencer
100+
80-99
60-79

Den sociale – her fremstillet som kapitalmæssige – forskel i spatiale udtryk for polariseringen kan således ikke blot findes sogne imellem, men indenfor de her fremhævede sogne. Figuren viser, at det helt fortrinsvis er sogne i midtbyen og de gamle forstæder, der rummer denne store indre kontrast. Af de nye forstæder er det alene Tilst, der også udviser stor kontrast. Set i relation til valget af sogne som det bedste udtryk for sociale rum, der kan forbindes med en identitet, fremkalder denne fremstilling en klar indikation på, at identiteten formentlig i disse sogne er knyttet til mindre enheder, som f.eks. forskellige udtryk for ejer- og lejerboliger.

Figur 3-34 Udvikling i sogne med stor kontrast fra 1984 til 2007

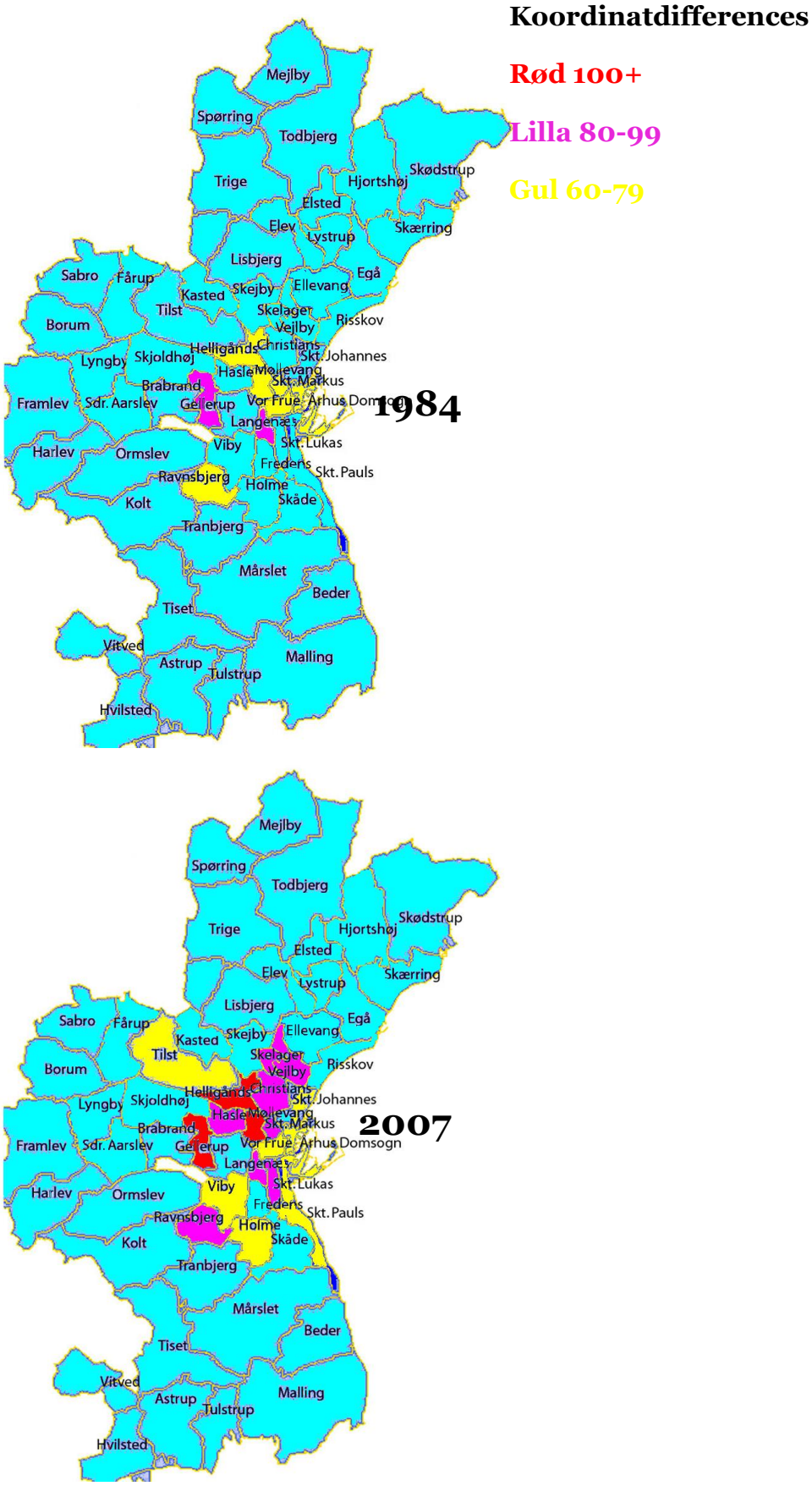

Udbredelsen af de store kontraster kan også vises at være et nyere fænomen. Det ses af figur 3-34 at kontrasterne både er blevet forstærkede og udbredt til flere sogne i perioden fra 1984 til 2007.

Kontrasterne findes særligt i sogne med store almene boligbyggerier, og det er, set i relation til den stærkt øgede kontrast, væsentligt at erindre, at disse allerede fandtes i 1984.

Med afsæt i det teoretiske udgangspunkt kan det formodes, at de konstaterede kontraster kan give anledning til modsætninger og eventuelt gensidige afgrænsninger af befolkningsgrupper overfor hinanden. Der optræder, når de fysiske afstande er relativt små, nogle fælles offentlige rum, som f.eks. parker, veje, kælkebakker osv. og fælles offentlig og privat service som f.eks. forretninger, skoler og biblioteker. Dette kan ikke analyseres nærmere her, men der kan peges på f.eks. Lefebvres begreb om ”spatial practice” ses som relevant i forhold til en nærmere analyse af sådanne rum.

Kulturel og aldersmæssig differentiering

I denne kategori behandles aldersdifferentiering og etnisk differentiering. Det er valgt, i forlængelse af både Chicagoskolen og det ”cultural turn”, der er foregået i bysociologien, at tale om kulturel differentiering. Denne type differentiering markeres ved et ”inde-ude” snarere end et ”oppe-nede”, således som det optræder i det indkomst- og klassemæssige perspektiv.

Aldersmæssig differentiering

Demografiske forhold, og herunder alder, medtages normalt i undersøgelser af forandringer for at kunne korrigere for aldersforandringer når andre bevægelser, som i f.eks. indkomst eller sociale problemer studeres. Visse af de aldersmæssige kategorier, som f.eks. unge, tenderer imidlertid samtidig mod at blive kulturelle identitetskategorier, og vil i en sådan sammenhæng optræde som selvstændige markører i forhold til den spatiale udvikling.

Figur 3-35 viser en markant koncentration af unge i midtbyen, samt en meget lav andel af unge i både nogle af de gamle forstæder og de fleste af de nye forstæder. Visse sogne i midtbyen har en koncentration af unge på mere end 40 % og de øvrige en koncentration på mellem 30 og 40 %, mens gruppen udgør 18 % af befolkningen i byen i 2007. I en meget stor andel af byens sogne er denne gruppe omvendt meget underrepræsenteret.

Figur 3-35 Sogne fordelt på andel af unge 20-29 årige i 2007 (gns. 18 %)

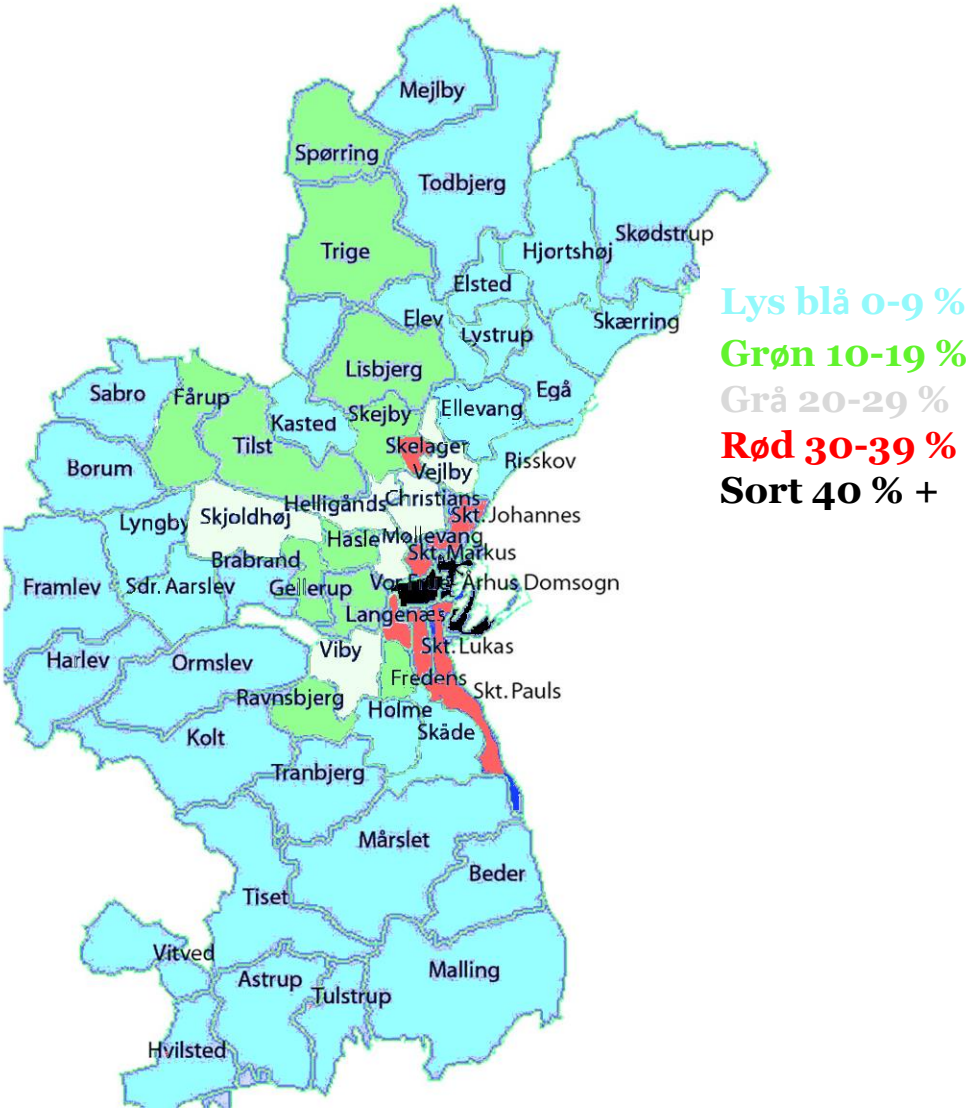

Figur 3-36 viser, at koncentrationen af unge er vokset betydeligt i perioden fra 1984 til 2007. Der fandtes i 1984 en vis koncentration af unge i midtbyen, men denne er meget forstærket, ligesom de omgivende sogne i meget stor udstrækning rummer en mindre andel unge i 2007 end i 1984.

Figur 3-36 Udvikling i fordeling af 20-29 årige: 1984 og 2007

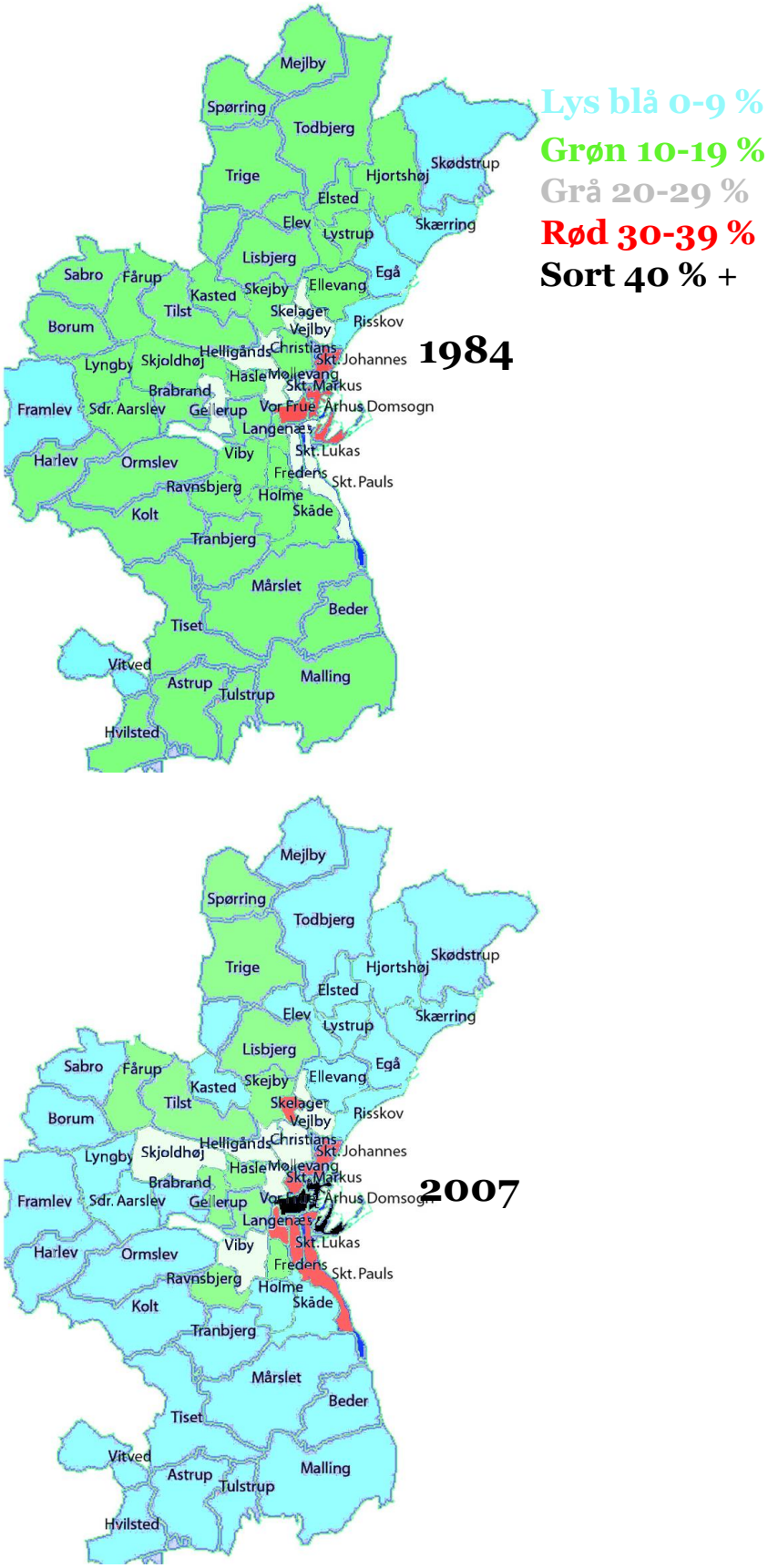

Udviklingen understreger en tolkning af gruppen af unge som en kulturel kategori, en gruppe som identificerer sig som unge og fører en bestemt livsstil, der for mange implicerer en bolig i midtbyen.

Figur 3-37 viser, at gruppen af ældre (65+) har bevæget sig den modsatte retning af den, der er vist for unge. I 1984 var der koncentration af ældre i midtbyen. I 2007 er ældre underrepræsenteret i midtbyen og mere jævnt fordelt i de øvrige sogne.

Den spatiale udjævning af gruppen kan måske, modsat hvad gælder for gruppen af unge, fremhæves som en indikation for, at ældre ikke – eller i mindre omfang - identificerer sig som kulturel kategori.

Figur 3-37 Udvikling i andel 65 år og derover: 1984 og 2007

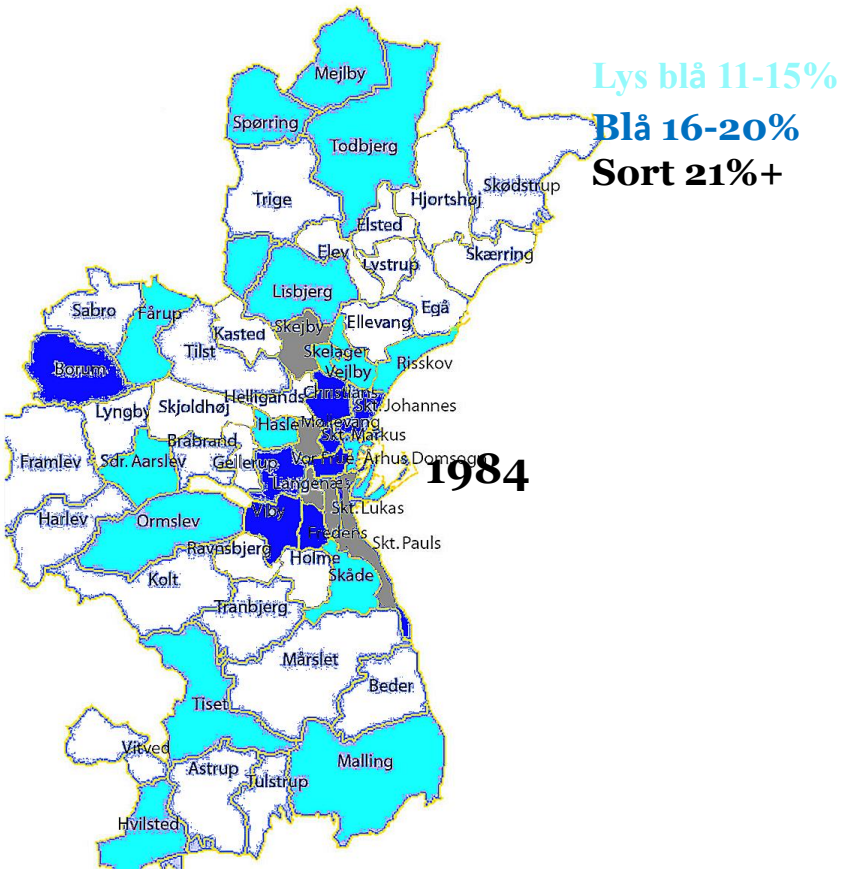
Lys blå 11-15%
Blå 16-20%
Sort 21%+
1984
Mejlby
Spørring
Todbjerg
Skødstrup
Trige
Hjortshøj
Elsted
Elev
Lystrup
Skærring
Lisbjerg
Egå
Sabro
Fårup
Kasted
Skejby
Ellevang
Tilst
Skelager
Risskov
Borum
Vejlby
Helligånds
Christians
Lyngby
Skjoldhøj
Skt. Johannes
Hasle
Møllevang
Skt. Markus
Brabrand
Framlev
Sdr. Aarslev
Gellerup
Vor Frue
Århus Domsogn
Langenæs
Viby
Skt. Lukas
Harlev
Ormslev
Frederis
Skt. Pauls
Ravnsbjerg
Holme
Skåde
Kolt
Tranbjerg
Mårslet
Beder
Tiset
Vitved
Malling
Astrup
Tulstrup
Hvilsted

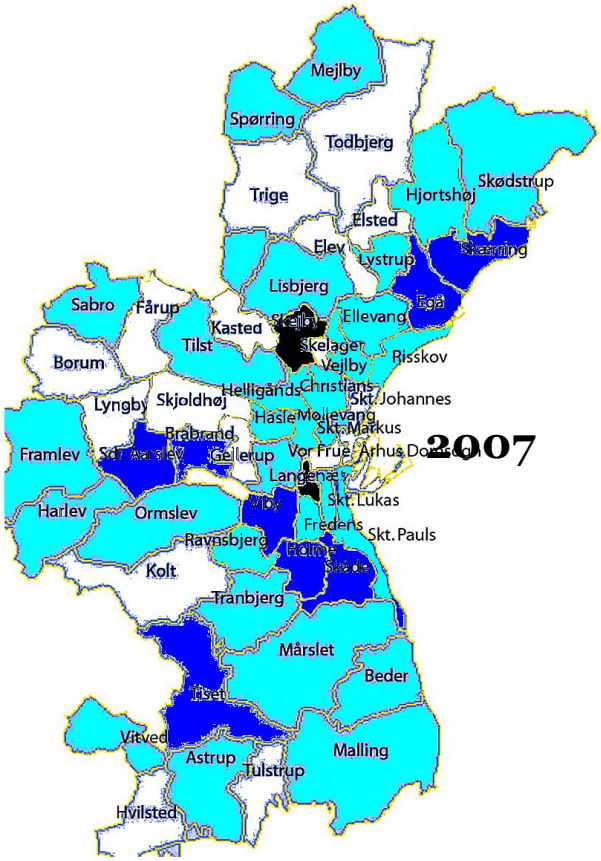
2007
Mejlby
Spørring
Todbjerg
Skødstrup
Trige
Hjortshøj
Elsted
Elev
Lystrup
Skærring
Lisbjerg
Egå
Sabro
Fårup
Kasted
Skejby
Ellevang
Tilst
Skelager
Risskov
Borum
Vejlby
Helligånds
Christians
Lyngby
Skjoldhøj
Skt. Johannes
Hasle
Møllevang
Skt. Markus
Brabrand
Framlev
Sdr. Aarslev
Gellerup
Vor Frue
Århus Domsogn
Langenæs
Viby
Skt. Lukas
Harlev
Ormslev
Frederis
Skt. Pauls
Ravnsbjerg
Holme
Skåde
Kolt
Tranbjerg
Mårslet
Beder
Tiset
Vitved
Malling
Astrup
Tulstrup
Hvilsted

Når det f.eks. tidligere er vist, at fattigdomsandelen i midtbyen i 1984 var og fortsat er over gennemsnittet, er en del af forklaringen herpå, at der i 1984 fandtes både en vis koncentration af unge og af ældre, der dengang var i en mindre favorabel indkomstmæssig situation end aktuelt, og at der i 2007 er en meget stor koncentration af unge.

Gruppen af børn og unge, der her omfatter de 0-20 årige, er faldet i perioden. Figur 3.38 viser, at denne gruppe var overrepræsenteret i de fleste af de nye forstæder i 1984, og at den særligt var underrepræsenteret i midtbyen. I 2007 ses en fordeling, hvor der er færre sogne med store andele af børn og unge, mens underrepræsentationen i midtbyen fortsat er markant. Set i sammenhæng med udviklingen i den spatiale fordeling af ældregruppen, kan det ses, at nogle af sognene i de nye forstæder "forgubbes" dvs,. at dominansen af børnefamilier er erstattet med en dominans af ældre.

Figur 3-38 Udvikling i fordeling i andel af børn og unge 0-20 år

1984 gns 27 % - 2007 gns. 24 %

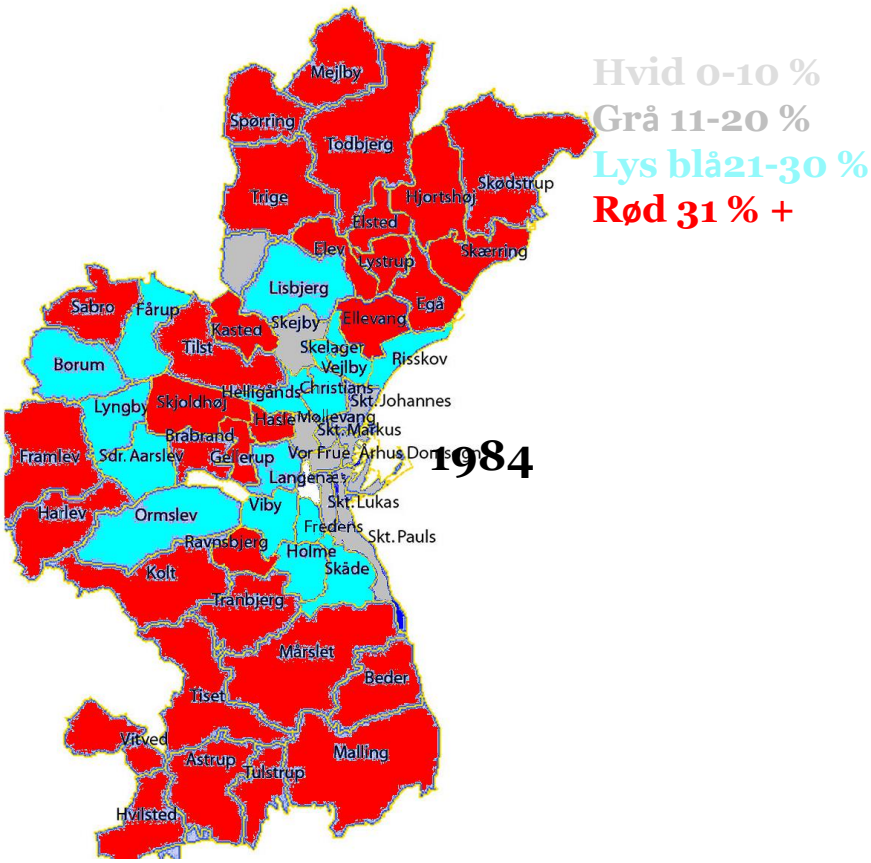
Hvid 0-10 %
Grå 11-20 %
Lys blå21-30 %
Rød 31 % +
1984
Mejlby
Spørring
Todbjerg
Trige
Hjortshøj
Skødstrup
Elsted
Elev
Lystrup
Skærring
Lisbjerg
Egå
Sabro
Fårup
Kasted
Skejby
Ellevang
Tilst
Skelager
Risskov
Borum
Vejlby
Helligånds
Christians
Lyngby
Skjoldhøj
Skt. Johannes
Hasle
Møllevang
Skt. Markus
Brabrand
Framlev
Sdr. Aarslev
Gellerup
Vor Frue
Langenæs
Viby
Skt. Lukas
Harlev
Ormslev
Fredens
Skt. Pauls
Ravnsbjerg
Holme
Skåde
Kolt
Tranbjerg
Mårslet
Beder
Tiset
Vitved
Malling
Astrup
Tulstrup
Hvilsted

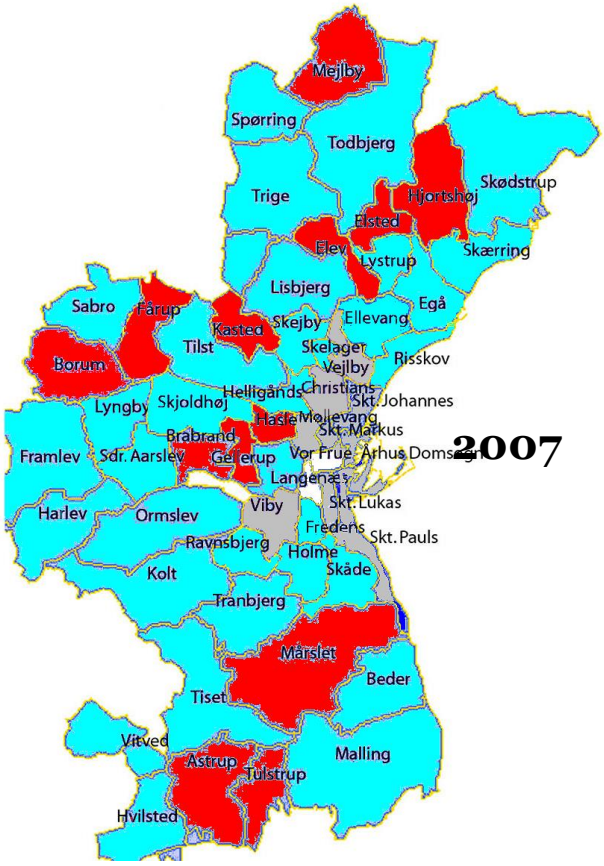
2007
Mejlby
Spørring
Todbjerg
Trige
Hjortshøj
Skødstrup
Elsted
Elev
Lystrup
Skærring
Lisbjerg
Egå
Sabro
Fårup
Kasted
Skejby
Ellevang
Tilst
Skelager
Risskov
Borum
Vejlby
Helligånds
Christians
Lyngby
Skjoldhøj
Skt. Johannes
Hasle
Møllevang
Skt. Markus
Brabrand
Framlev
Sdr. Aarslev
Gellerup
Vor Frue
Langenæs
Viby
Skt. Lukas
Harlev
Ormslev
Fredens
Skt. Pauls
Ravnsbjerg
Holme
Skåde
Kolt
Tranbjerg
Mårslet
Beder
Tiset
Vitved
Malling
Astrup
Tulstrup
Hvilsted

Samlet for aldersfordelingen træder gruppen af unge 20-29 årige frem som en gruppe, der har forandret spatialt mønster i perioden og som nu er stærkt koncentreret. Fordi samme gruppe er karakteriseret ved relativ lav indkomst, skal koncentrationen af denne ses i sammenhæng med den tidligere beskrevne store kontrast i nogle sogne.

Figur 3-39 Sogne med stor kontrast i kapital og koncentration af unge i 2007

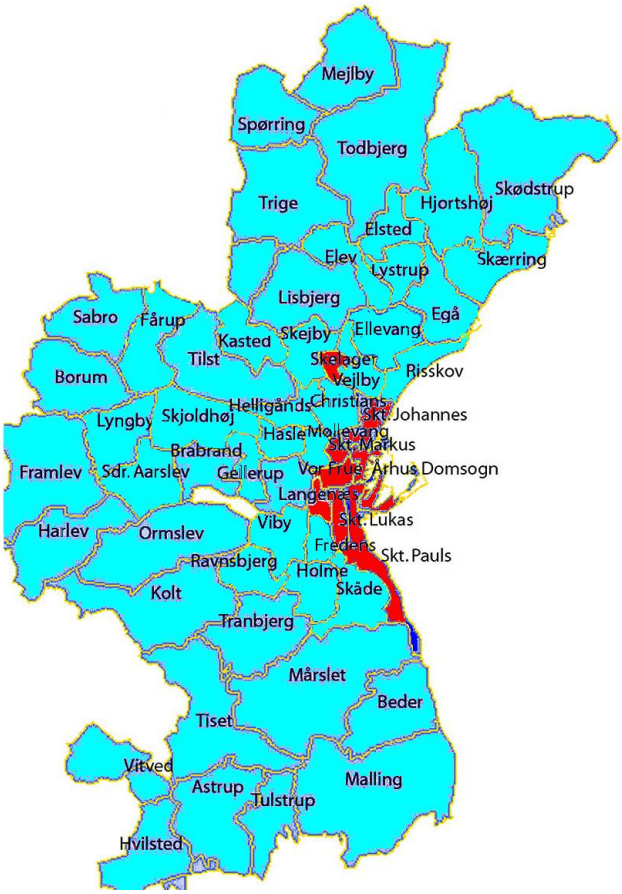

Rød :
Kontrast kapital 60+
og
unge 40 %+

Det ses – ikke forbavsende – at der er sammenfald i høj koncentration af unge og stor kapitalmæssig kontrast i midtbyen.

Etnisk differentiering

Den spatiale fordeling af indvandrere udgør, med afsæt i velfærdsstatens fordelingsperspektiv, en anden type dimension, en dimension, der er betegnet som kulturel. Den er medtaget her, fordi denne dimension, bl.a. med væksten i andelen af indvandrere, har haft en stigende opmærksomhed i den undersøgte periode.

Gruppen af indvandrere og efterkommere er i perioden vokset fra at udgøre 3,5 % af befolkningen i 1984 til at udgøre 12,8 % i 2007. Der er således tale om en forholdsvis markant forandring i befolkningssammensætningen i den undersøgte periode. Den ændrede befolkningssammensætning fremtræder måske samtidig mere markant, fordi der samtidig i perioden er foregået en spatial polarisering af gruppen.

Figur 3-40 Polarisering af indvandrere

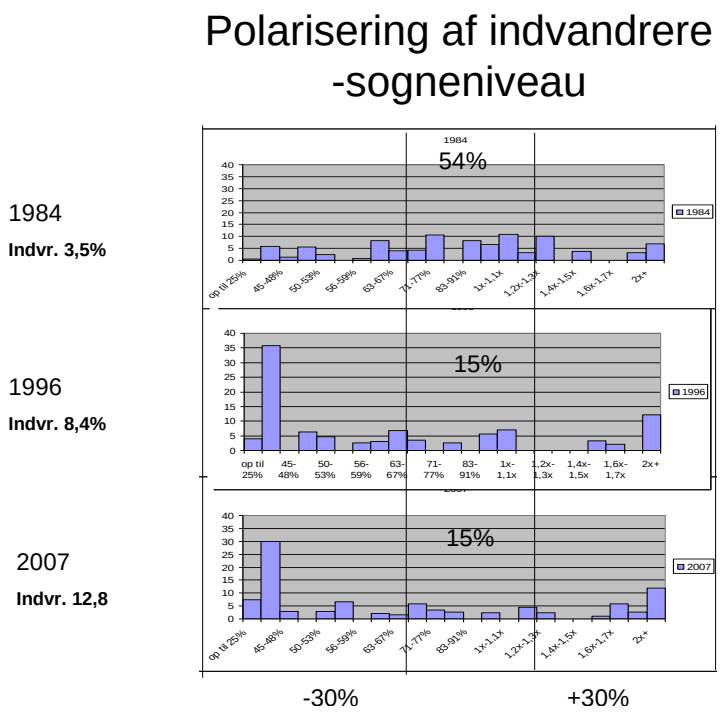

Opgørelsen i figur 3-40 er foretaget på basis af Dorling og Woodwards polariseringsmål, jf. også kapitel 14. Det ses her, at den polariseringen særligt finder sted mellem 1984 og 1996, hvor også den relative øgning af indvandrerbefolkningen er størst. Der sker fortsat en udvikling fra 1996 til 2007 – hvor indvandrergruppen fortsat øges – blot fastholdes det, at ca. 15 % af befolkningen bor i områder, der ikke varierer mere end + eller – 30 % fra den gennemsnitlige andel af indvandrere.

De områder, der ligger til venstre i figuren, har en lavere eller markant lavere andel af indvandrere, mens de, der befinder sig til højre har en højere eller markant højere andel af indvandrere. De etniske afstande og skillelinjer markerer sig således også mere radikalt som fysiske afstande og skillelinjer i byen[250].

[250] Massey og Denton peger på væsentligheden af at have en fysisk kontaktflade ved et af de mere specifikke mål for segregering de foreslår, nemlig "exposure", der netop skal måle muligheden for en sådan fysisk kontaktflade [250]. Antages det, at erfaringer med "de andre" – de, som er forskellig fra en selv i socialøkonomisk eller etnisk henseende - også formes af hverdagserfaringer i boligområder og institutioner, så bliver erfaringerne med "de andre" udtyndet og formentlig mere beroende på f.eks. mediernes billeder af disse (P. Marcuse & Van Kempen, 2000 p 251). Udviklingen forbindes med mulige vidtrækkende konsekvenser: Goldsmith citerer Castells for følgende:"the exclusion of the other is not separable from the suppression of civil liberties and a mobilization against alien cultures" (P. Marcuse & Van Kempen, 2000 p 41)

Det ses af figur 3-41, at koncentrationen af indvandrere særligt har fundet sted i de gamle forstæder. Derudover findes der overrepræsentation i enkelte af de nye forstæder. Det er bemærkelsesværdigt, at det meste af midtbyen er underrepræsenterede hvad angår indvandrere. I litteraturen er der mange eksempler på, at det er i midtbyområder indvandrergrupper er koncentrerede.

Figur 3-41 Sogne fordelt i.f.t. andel af indvandrere+efterkommere i 2007

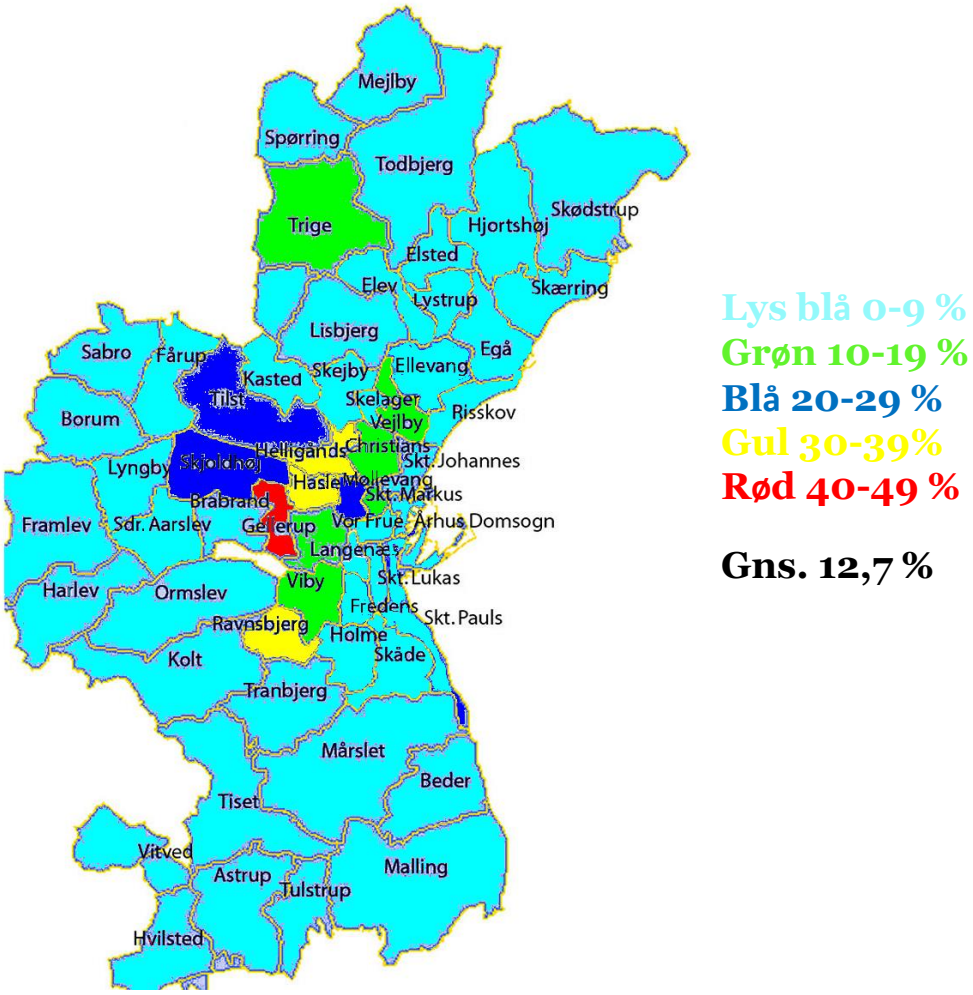

Der er ikke her medtaget en opgørelse for 1984, idet indvandrerandelen her kun var på 3,5 %.

Indvandrergruppen, som den afgrænses her, består både af flygtninge og indvandrere i øvrigt samt disses efterkommere. Indvandrerne kommer fra mange forskellige områder. I den her foretagne opgørelse er der kun medtaget indvandrergrupper, der i antal er mindst 500. Disse rummer indvandrere fra Norden, det øvrige Europa og derudover er det særligt vietnamesere, somalier, tyrkere, palæstinensere, irakere, iranere og afghanere, der er repræsenterede i Aarhus.

I forlængelse af beskrivelsen af sogne med stor intern kontrast i besiddelse af samlet kapital, kan en opgørelse af denne kontrast suppleres med den kulturelle dimension.

Figur 3-42 Sogne med stor kontrast i kapital og koncentration af indvandrere

Figur 3-42 viser, at de sogne, der både har store andele af indvandrere og stor intern kontrast, primært befinder sig i de gamle forstæder. Sammenlignes med figur 3-39, består forskellen særligt i, at sognene i midtbyen, som også et karakteriseret ved stor kontrast ikke rummer store andele af indvandrere. Som tidligere vist, er midtbyen karakteriseret ved sammenhæng mellem stor kontrast og stor koncentration af unge.

Fordeling af eller "mapping" af sociale problemer

Som den sidste dimension skal sociale problemers fordeling i sognene undersøges. Der tages her udgangspunkt i samme typer af problemer, som i kapitel 14. Den ene type problemer kan identificeres som kendte problem-løsnings-figurer og andele af disse kan måles ved at måle de andele, der modtager forskellige typer af sociale ydelser. Den anden type problemer, der i særlig grad kan ses som relevante i relation til Chicagoskolens desorganisationstese og forslag om "mapping" af sociale problemer, kan kategoriseres som kulturelle eller adfærdsmæssige problemer. Her vil der alene være tale om måling af forskellige kriminalitetstyper. Det har været en bestræbelse i projektet også at kunne belyse forskellige typer af børne- og familieproblemer og der er indhentet særlige data fra Aarhus kommune på dette felt. Det har imidlertid måttet opgives at anvende disse data, fordi de ikke er dækkende for den her afgrænsede periode.

Problemer som fattigdom eller f.eks. dårlige levekår, der med afsæt i velfærdsstaten udpeges som problemer i bred forstand, skal ikke her forfølges ud over de målinger af fattigdom, der tidligere er behandlet.

Der skal som i kapitel 14 indledes med de summerede sociale ydelser, der omfatter sociale ydelser, der gives til befolkningsgruppen i den erhvervsaktive alder (18-64 årige). Disse ydelser omfatter først og fremmest sygedagpenge (inkl. barselsdagpenge), arbejdsløshedsdagpenge, kontanthjælp, førtidspension og efterløn. Dertil kommer visse særlige ydelser. Nogle vil måske indvende, at syge- og barselsdagpenge ikke kan ses som udtryk for sociale problemer. Hertil kan der svares, at det ikke er sygdommen eller barslen i sig selv, der anskues som et socialt problem, men den sociale situation hvis den optræder uden den eksisterende kompensation.

Figur 3-42 viser den spatiale fordeling af den andel af befolkningen, der er modtagere af en af de beskrevne typer af sociale ydelser.

Figur 3-43 Andel af befolkning 18-64 år med dominerende ydelser

i 2007 (gns. 31 %) Summeret

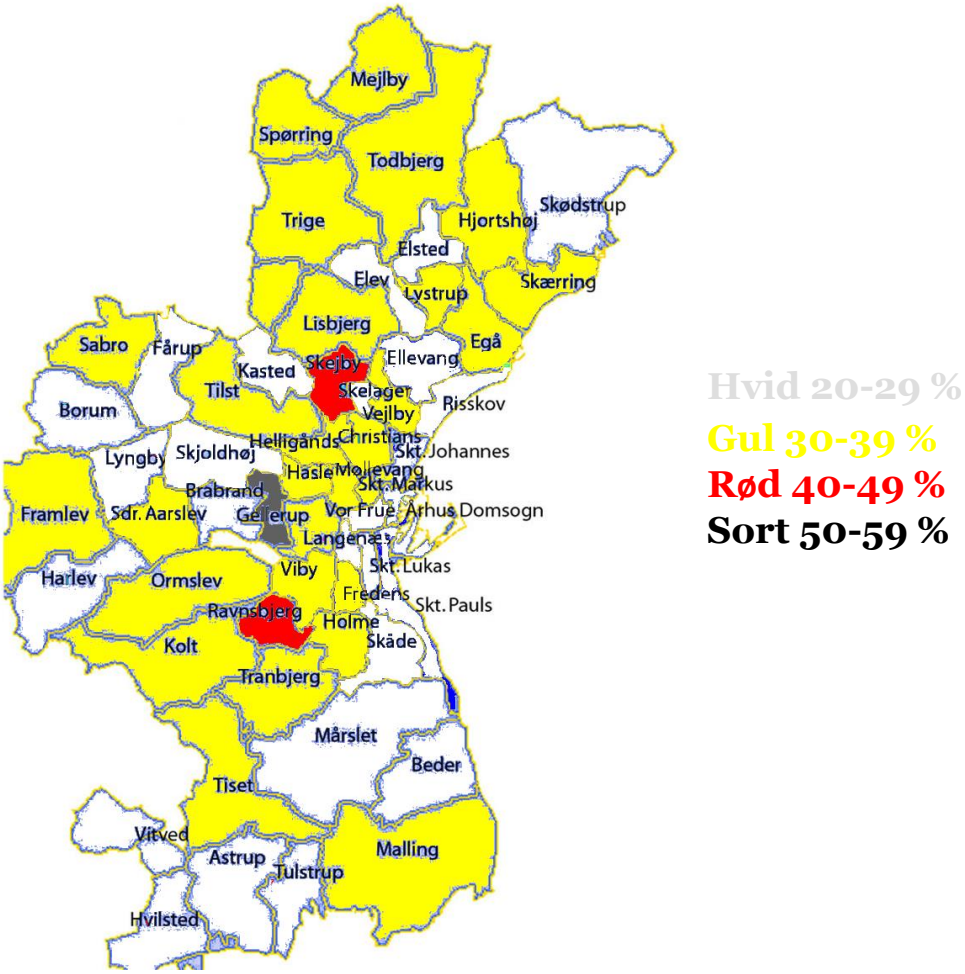

Der ses en variation fra, at en andel på godt 20 % i et sogn er modtager af en social ydelse, til knap 60 %, og som det fremgik i kapitel 14, er der her tale om mindre variationer, end for f.eks. fattigdomsfordelingen. De højeste andele af ydelsesmodtagere findes forventeligt i nogle af sognene i de gamle forstæder. De relativt lave andele af ydelsesmodtagere findes i et bånd langs kysten og spredte sogne i den vestlige del af byen, mens de lidt højere andele dækker de øvrige sogne i den vestlige del af byen. Det skal noteres, at SU (statens uddannelsesstøtte) ikke er medregnet som social ydelse, og at dette formentlig har stor indflydelse på, at midtbyen tilhører kategorien med de laveste andele.

Som tidligere nævnt betyder databrud i sygedagpengeregistreringen, at der ikke kan sammenlignes direkte mellem niveauerne i 1984 og 2007. Idet det imidlertid kan vises, at størrelsesorden på andele er påvirket af bruddet, så gælder det, at de spatiale bevægelsesretninger kun i enkelte sogne er påvirket (se bilag 6). I figur 3-44 er de indekserede andele af sociale ydelser i 1984 og 2007 vist. Bruddet har i denne opgørelse den betydning, at der ses større ændring mod udjævning mellem sognene, end der er belæg for, mens ændringsretningerne i næsten alle tilfælde vil være korrekte. Det skal erindres, at det er 2007-opgørelsen, der kan hævdes at give et mere retvisende billede end 1984-opgørelsen, der "overdriver" forskellene sognene imellem.

Figur 3-44 Andele af befolkning med sociale ydelser (indeks) i 1984 og 2007

Hvid u 80
Gul 80-99
Rød 100-119
Sort 120+

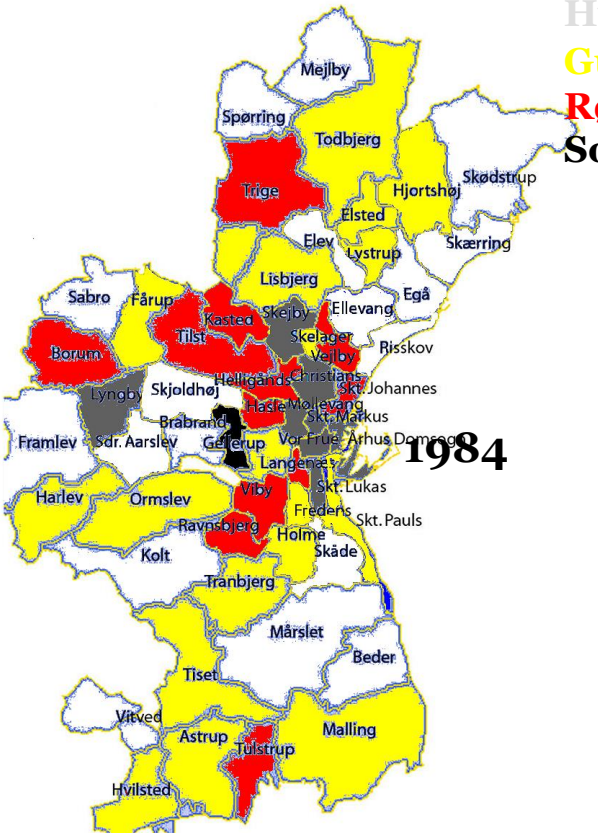

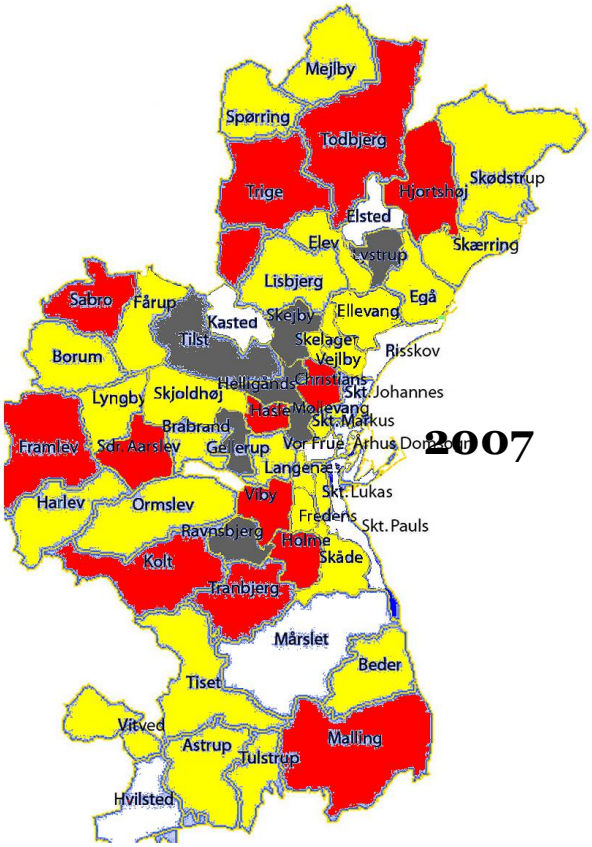

Det mest markante træk i figuren kan beskrives ved, at de sociale problemer flytter ud af midtbyen. Der er tale om et markant skift i midtbysognene fra den næsthøjeste andel til den laveste andel. Det illustreres også ved følgende figur:

Figur 3-45 Andele af ydelsesmodtagere i 1984 og 2007 (summarisk, indeks)

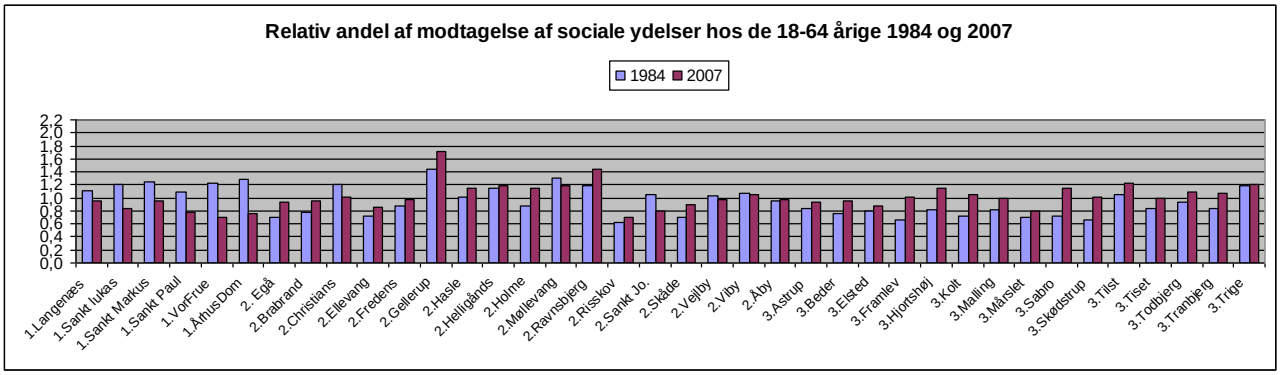

Opgørelsen er foretaget som (antal Y i x-sogn/samlet antal Y)/(Bef. i x-sogn/samlet bef.).

Som allerede vist i kapitel 14 brydes den forholdsvis jævne fordeling af problemer/ydelser, hvis specielle ydelser udvælges. Har skal den konkrete spatiale fordeling af kontanthjælp og dennes udvikling belyses.

Andelen af befolkning på kontanthjælpsydelse er faldet markant i perioden, dels pga. den forskellige konjunkturelle situation i 1984 og 2007 og dels pga. lovgivningsmæssige ændringer, der har begrænset adgangen til kontanthjælpen.

For derfor at prioritere det spatiale aspekt er det valgt at vise fordelingen af de indekserede ydelser.

Figur 3-46 Relative andele på kontanthjælp (indeks) 1984 og 2007

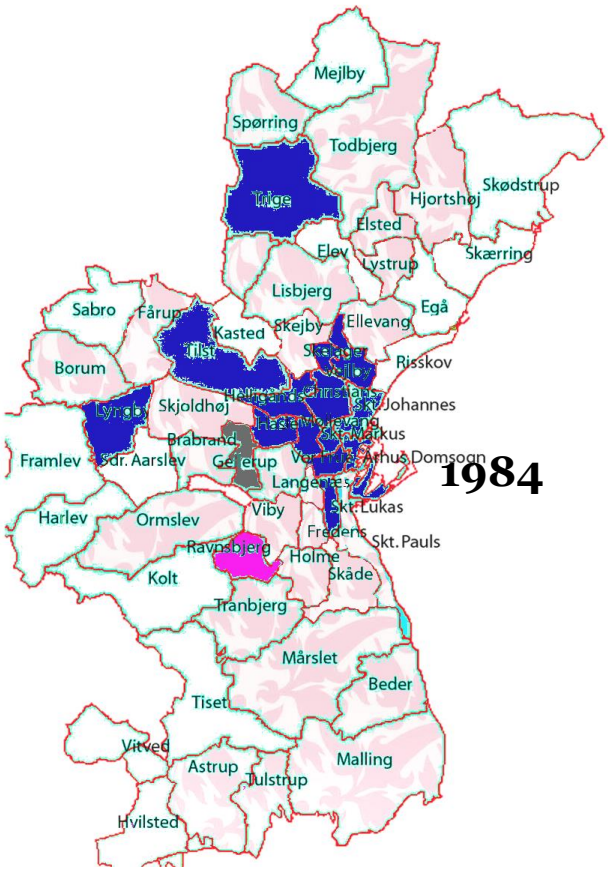

1984

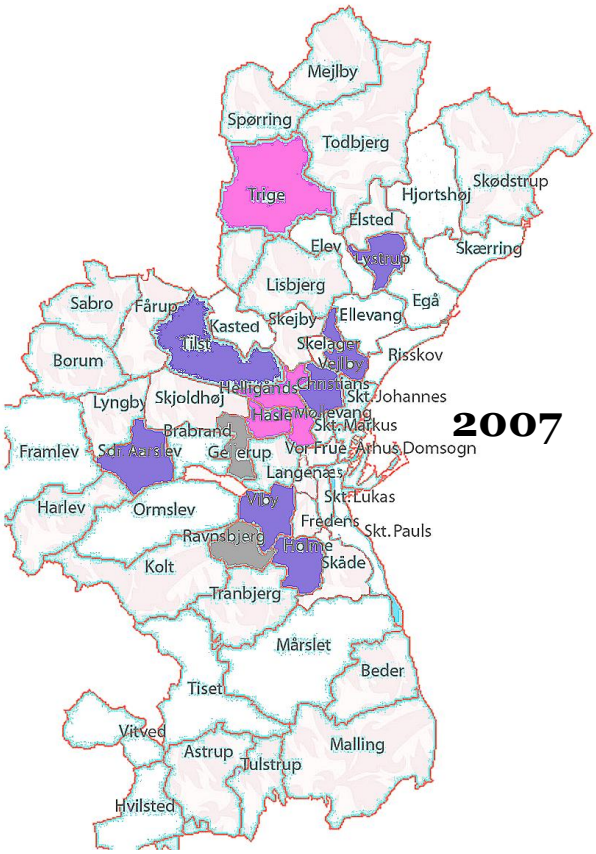

2007

Hvid u. 50
Mønstret 50-99
Blå 100-149
Lilla 150-199
Sort 200+

Det ene væsentlige aspekt af den spatiale fordeling af kontanthjælpsandele er allerede fremhævet i kapitel 14 nemlig, at der er langt større variation i fordelingen heraf end af de summerede sociale ydelser. Det andet væsentlige aspekt er knyttet til udviklingen. Som det også blev fremhævet i forbindelse med udviklingen af de samlede sociale ydelser, ser vi en markant udvikling i midtbyen, hvor udviklingen i sognene går fra en repræsentation over gennemsnittet til en repræsentation under gennemsnittet. Derudover kan der konstateres både en opretholdelse og forstærkelse af repræsentationen i nogle af sognene i de gamle forstæder samt Tilst og Trige, som regnes til de nye forstæder. Mønsteret for kontanthjælpsfordelingen er, som det også generelt er fremhævet i debatten, knyttet til de sogne, hvor der findes store almene boligbyggerier.

For den absolutte udvikling kan det fremhæves, at andelen af kontanthjælpsmodtagere i Gellerup, der klart er "topscorer", er lidt lavere i 2007, end den var i 1984, men fordi kontanthjælpsandelen i samme periode er faldet, er overrepræsentationen i Gellerup højere i 2007 (4,3) end i 1984 (2,3).

En anden social ydelse, der om end noget modificeret følger kontanthjælpens meget store spatiale variation, er førtidspensionsydelsen.

Figur 3-47 Relative andele af førtidspensionsmodtagere i 1984 og 2007

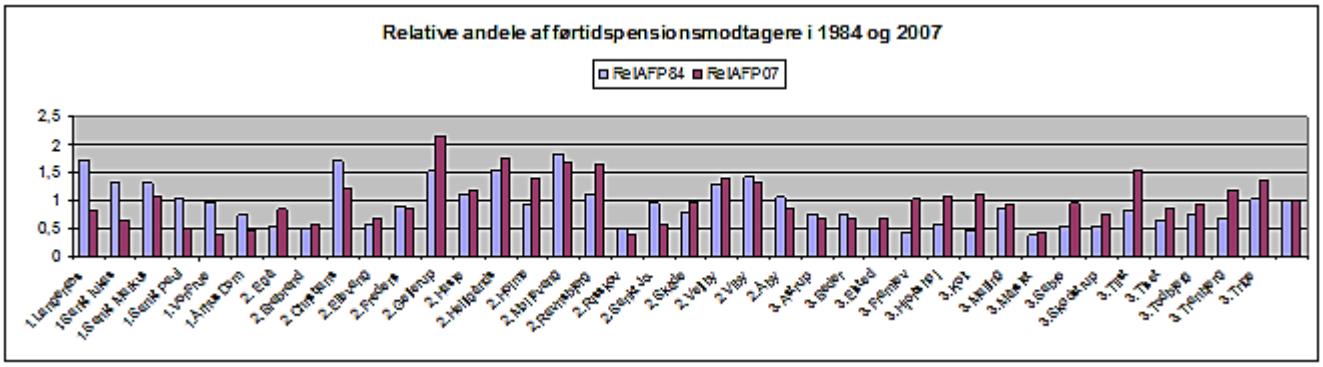

For såvel arbejdsløshedsdagpenge som efterløn kan der ses et andet spatialt mønster, end det, der vises for kontakthjælpen og i mindre udstrækning også førtidspensionen. Der er tale om en mere jævn spatial fordeling for begge.

Figur 3-48 Relative andele af arbejdsløshedsdp, i 1984 og 2007

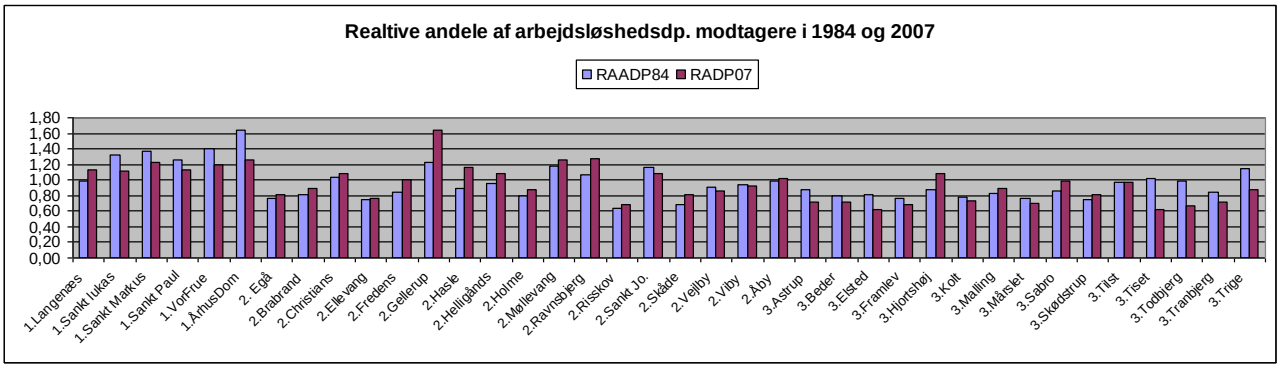

Figur 3-49 Relative andele af efterlønsmodtagere i 1984 og 2007

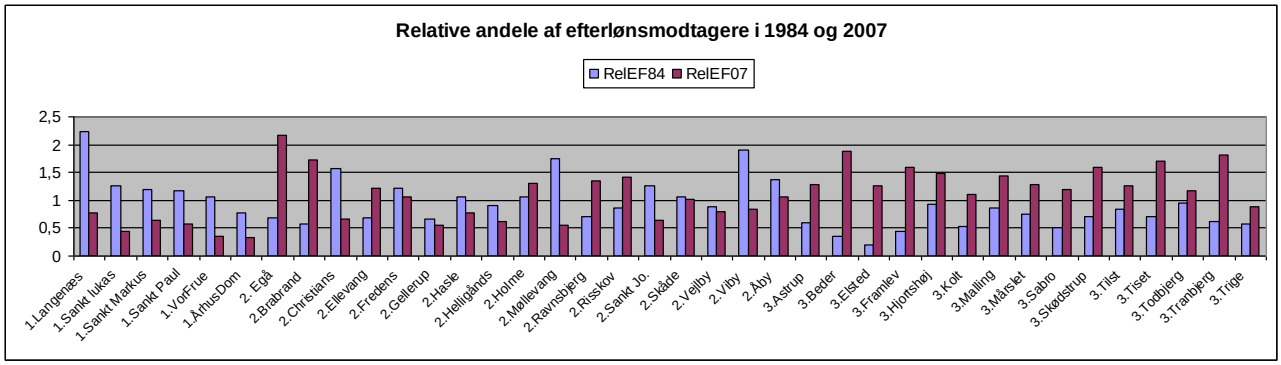

For efterlønsmodtagere, ses der dog en koncentration i de nye forstæder og enkelte af de gamle. Der er her tale om spatiale koncentrationer, der finder sted i andre sogne end de af kontanthjælpen udpegede sogne primært i de gamle forstæder. Når de samlede sociale ydelser viser en relativt lav variation samtidig med, at kontanthjælpen viser en meget høj grad af spatial variation, må det altså ses i sammenhæng med, at andre og mere priviligerede ydelser, udviser højere andele i andre sogne end der, hvor kontanthjælpsandelen er stor.

Kriminalitet udgør den anden type af sociale problemer, hvis konkrete spatiale udmøntning også skal vises.

Figur 3-50 Relative andele af samlet kriminalitet i 1984 og 2007

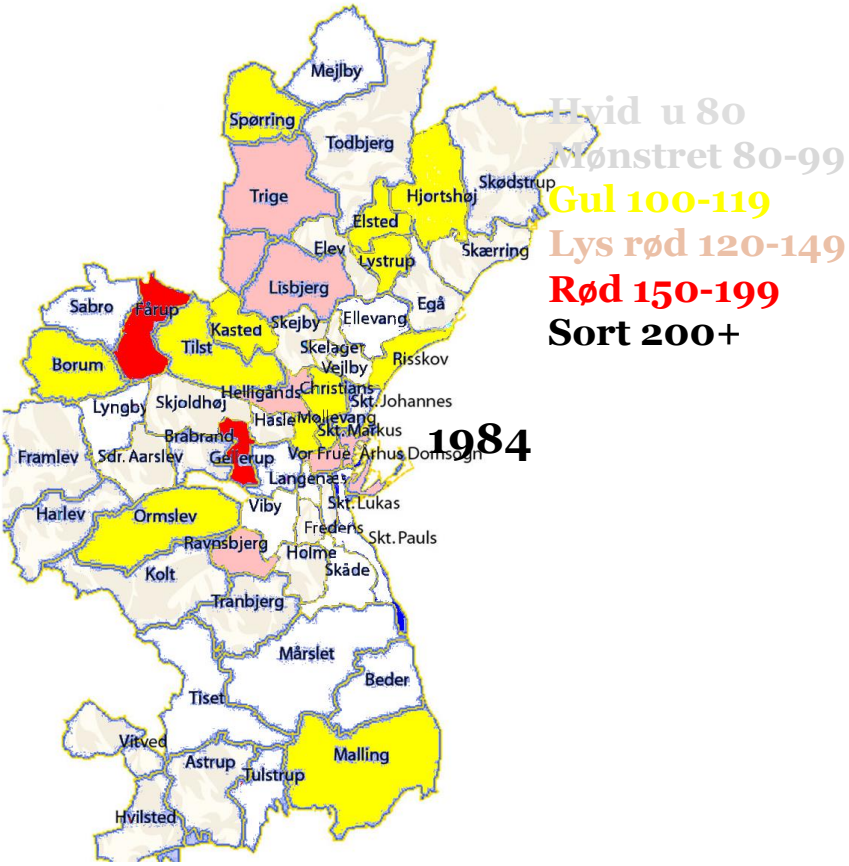
Hvid u 80
Mønstret 80-99
Gul 100-119
Lys rød 120-149
Rød 150-199
Sort 200+
1984
Mejlby
Spørring
Todbjerg
Skødstrup
Trige
Hjortshøj
Elsted
Elev
Lystrup
Skærring
Lisbjerg
Egå
Sabro
Fårup
Kasted
Skejby
Ellevang
Tilst
Skelager
Borum
Vejlby
Risskov
Helligånds
Christians
Lyngby
Skjoldhøj
Skt. Johannes
Hasle
Møllevang
Brabrand
Skt. Markus
Framlev
Sdr. Aarslev
Gellerup
Vor Frue
Århus Domsogn
Langenæs
Viby
Skt. Lukas
Harlev
Ormslev
Frederis
Skt. Pauls
Ravnsbjerg
Holme
Kolt
Skåde
Tranbjerg
Mårslet
Beder
Tiset
Vitved
Malling
Astrup
Tulstrup
Hvilsted

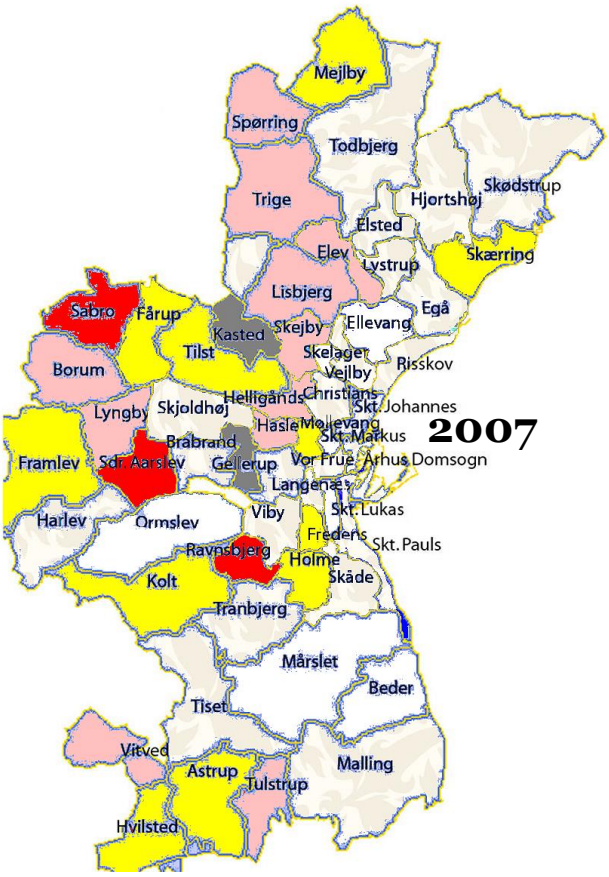
2007
Mejlby
Spørring
Todbjerg
Skødstrup
Trige
Hjortshøj
Elsted
Elev
Lystrup
Skærring
Lisbjerg
Egå
Sabro
Fårup
Kasted
Skejby
Ellevang
Tilst
Skelager
Borum
Vejlby
Risskov
Helligånds
Christians
Lyngby
Skjoldhøj
Skt. Johannes
Hasle
Møllevang
Brabrand
Skt. Markus
Framlev
Sdr. Aarslev
Gellerup
Vor Frue
Århus Domsogn
Langenæs
Viby
Skt. Lukas
Harlev
Ormslev
Frederis
Skt. Pauls
Ravnsbjerg
Holme
Kolt
Skåde
Tranbjerg
Mårslet
Beder
Tiset
Vitved
Malling
Astrup
Tulstrup
Hvilsted

Som også tidligere vist (kapitel 5) er den spatiale variation i den samlede kriminalitet ikke stor sammenlignet med f.eks. den indkomstmæssige variation.

Den mest markante udviklingstendens i fordelingen er, at kriminaliteten flytter udad set i et midtby-perspektiv. Som for de øvrige sociale problemer falder andelen af kriminalitet i sognene i midtbyen kraftigt fra at have en repræsentation noget over middel til at have en repræsentation under middel.

Som det gælder for de sociale problemer, der identificeres gennem sociale ydelser, kan der også for kriminalitet peges på forbrydelser med forskellig status. Sutherland introducerede termen ”white collar crime” (Sutherland, 1983), der sås som forskellig fra ”blue collar crime”. Begreberne er ikke uproblematiske, men rejser spørgsmålet om forskellen på f.eks. trafikforbrydelser og forskellige former for bedrageri mv. på den ene side og berigelseskriminalitet og vold på den anden. Sidstnævnte knyttes til arbejderklassen eller ”underklassen”. Ikke mindst fremhæves de sidste typer af forbrydelser som forbrydelser, der hærger ghettoer (Gottdiener & Hutchison, 2006). Der er derfor grund til at undersøge den spatiale fordeling af en af disse ”blue collar crimes”. Det vælges her at undersøge ejendomskriminalitet.

Figur 3-51 viser én af kriminalitetstyperne, ejendomskriminalitet, der som tidligere vist, er langt mere spatialt skævt fordelt

Figur 3-51 Relativ andel af befolkningen dømt for ejendomskriminalitet

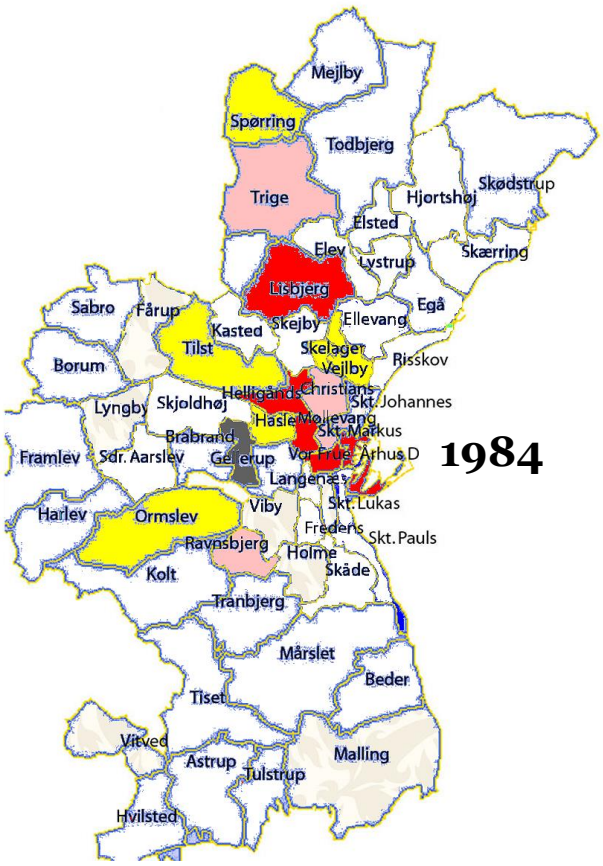

1984

Hvid u 80
Mønstret 80-99
Gul 100-119
Lys rød 120-149
Rød 150-199
Sort 200+

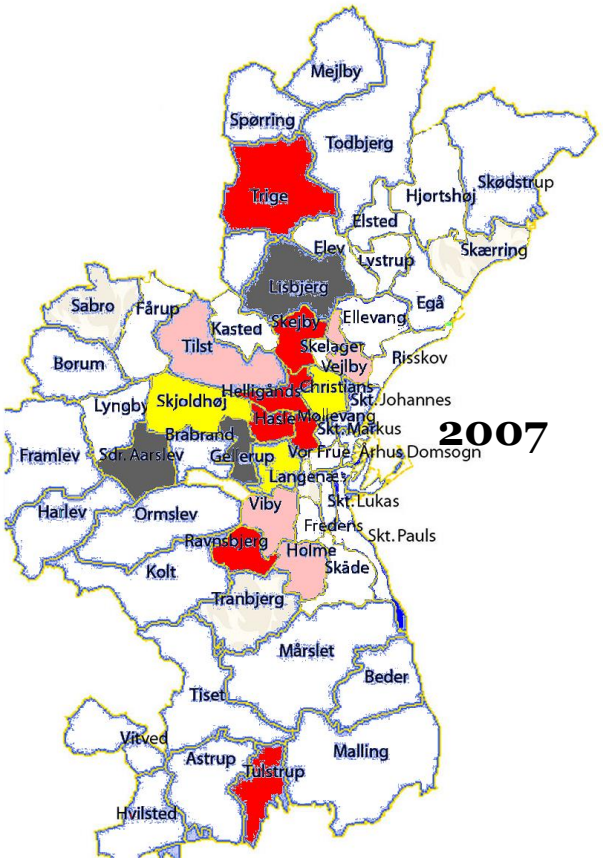

2007

spredt, end det gælder for den samlede kriminalitet. Der er tale om en type af kriminalitet, der har stor sammenhæng med den socioøkonomiske status. En af bevægelserne fra den samlede kriminalitetsudvikling genkendes nemlig, at kriminaliteten flytter ud af midtbyen. Idet der skal ses bort fra nogle meget små sogne, som Sønder Årslev og Lisbjerg (der kun er medtaget af kortmæssigt hensyn), kan der i øvrigt ses, at ejendomskriminaliteten overvejende koncentrerer sig i bestemte sogne i de gamle forstæder, samt Trige og Tilst. Vi ser omtrent det samme mønster som for kontanthjælpsandelen og for sogne med stor intern kontrast, der ikke er knyttet til stor andel af unge. Den bevægelse, der kan ses mellem 1984 og 2007, har store ligheder med bevægelsen i sogne med stor kontrast.

I den her givne opdeling i kriminalitetstyper, må trafikforbrydelser anses som det bedste eksempel på en "white collar crime". Det ses af figur 3-52, at der optræder et helt andet spatialt mønster end for ejendomskriminaliteten:

Figur 3-52 Andele dømt for trafikforbrydelser

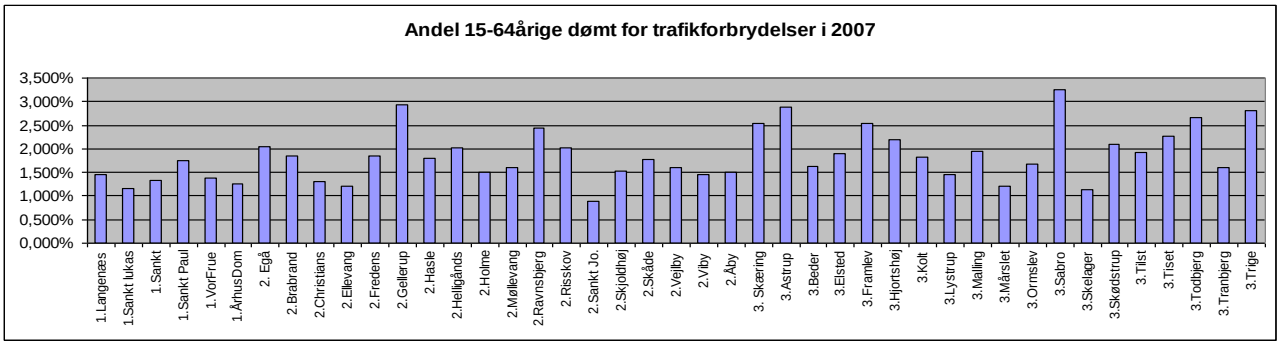

Her er repræsentationen af de højeste andele at finde i de nye forstæder. Sabro optræder som det sogn, der har den højeste andel af denne type forbrydelser.

Konklusion

Erhverv-, indkomst- og klassemæssig differentiering tegner for 2007 et mønster for byen, hvor kapitalstærke, højtuddannede og højindkomstgrupper er mest koncentrerede i et bånd langs kysten, mens de mindre kapitalstærke, mindre uddannede og mellemindkomst-dominerede grupper er at finde i den vestlige og især nordvestlige del af byen samt i meget kontrastfyldte sogne i de gamle forstæder, der især findes i den vestlige del, samt i midtbyen.

Den aldersmæssige og etniske fordeling viser, at de store kontraster i sogne i de gamle forstæder samvarierer med store andele af indvandrere, mens der i midtbyen er tale om en samvarians med aldersfordelingen.

Det blev allerede i kapitel 14 vist, at der i perioden er tale om en omfattende spatial polarisering i byen. Det er her undersøgt hvilke markante spatiale ændringer, der kan ses og der er udvalgt både dimensioner, der har en direkte relation til den indkomst- og kapitalmæssige polarisering og aldersmæssige og kulturelle forhold, der ikke nødvendigvis har en snæver sammenhæng med den sociale

polarisering. De markante konkrete spatiale ændringer, der ud over den stærke øgning af indkomst- og kapitalmæssige forskel sognene imellem, der kan konstateres, er:

- Unge flytter til midtbyen. Den stærkt øgede koncentration af unge i midtbyen følger dennes gentrificering og kan tolkes som et udtryk for en stigende grad af kulturel identitet som ung og en stedlig identitet, der trækker både på denne og tilstedeværelsen af den professionelle gruppe. Man kunne betegne det som en forstærkelse som gentrificeret område.
- Markant stigning i andel af indvandrere og skabelse af nye dimensioner i det spatiale mønster i forbindelse med disses bosætning, idet vi ser en koncentration i de gamle forstæder.
- Markant stigende kontraster i nogle sogne, især i de gamle forstæder. En stor del af den spatiale polarisering udspiller sig således i de gamle forstæder, både indenfor og mellem sognene i disse. De store kontraster indenfor sogne problematiserer den operationelle afgrænsning til sogne særligt i disse område, og peger på, at det identitetsskabende i den flydende kobling mellem socialt og fysisk rum fører til en snævrere afgrænsning af det fysiske rum end et sogn i sin helhed. I disse områder findes der f.eks. lejeboligområder, der har forandret sig fra områder, der rummer både arbejdende og arbejdsløse i almindelighed til "etniske enklaver"[251] eller indvandrerområder, der i øvrigt rummer samme gruppe. Der er en tendens mod, at højindkomstgrupper fravælger nogle af sognene i de gamle forstæder, mens andre i ejerandelen af disse områder fortsat rummer større dele af højindkomstgruppen, end de fleste af de nye forstæder.
- Øget koncentration af kapitalstærke, højtuddannede og højindkomstgrupper i et bånd langs kysten, der udvides både mod nord og syd, samt i enkelte øvrige sogne. Denne koncentration sker i sogne, der også i boligstruktur kun rummer få leje- og almennyttige boliger. Nogle af disse områder kunne, med Marcuses udtryk, betegnes som enklaver for rige. Det er indlysende, at disse områder, som det i øvrigt også gælder for nogle ejerkvarterer i midtbyen og de øvrige gamle forstæder, udelukker mange pga. ejendomspriser. Derimod synes der ikke at findes andre foranstaltninger, som kan ses i globale storbyer, og f.eks. kan bestå i indhegninger eller uformel kontrol med rekruttering af beboere. Det er i en by som Aarhus vanskeligt at skelne mellem enklaver for rige og middelklassekvarterer. Formentlig kan man sige, at der er en flydende grænse mellem disse. Der synes ikke at kunne ses klare tegn på f.eks. indhegning blandt de rigeste.
- Øget koncentration af indkomst- og kapitalsvage i "lommer" i de gamle forstæder og markant stigende koncentration af fattigdom i få sogne. Fattigdommen er flyttet til byen. Ses der bort fra den fattigdom, der ofte karakteriserer de unge og som viser sig i midtbyen, peger udviklingen mod tendenser til skabelse af en spatial fattigdom i nogle af de gamle forstæder. Dette er særligt markant i Gellerup.

Udviklingen indenfor byen[252] kan tolkes således, at mobiliteten spiller en anden rolle i 2007 end i 1984, idet der synes at være en tendens mod, at yderområder, set forhold til midtbyen, er blevet mere attraktive på bekostning af mere tætliggende områder. Man kan i perspektivet af den multi-

[251] Spørgsmålet om etniske enklaver skal behandles mere dybtgående i kapitel 8. Når det her er sat i gåseøjne skyldes det, at det alene her er vist, at indvandrere koncentreres i bestemte områder. Det er ikke vist om koncentrationen er forbundet med oprindelseskulturel eller anden form for frivillig koncentration. For at tale om etniske enklaver, må det sidste være tilfældet.

[252] Det er tidligere behandlet, at der tegner sig et billede af en regional bystruktur. Denne er naturligvis udtryk for en høj grad af fysisk mobilitet.

plekse by fremhæve, at der samtidig med den fysiske adskillelse og koncentration kan findes en række netværk og koblingsmuligheder, der kan krydse denne. Sådanne netværk kan ikke undersøges på basis af de her anvendte data.

For fordelingen eller "mapping" (jf. Chicagoskolen) af sociale problemer tegner der sig et stærkt tvedelt mønster. På den ene side ses både sociale problemer, der knyttes til økonomisk-fordelingsmæssige og adfærdsmæssige problemer, at være forholdsvis jævnt spatialt fordelt, og på den anden findes en meget skæv spatial fordeling, hvis der fokuseres på specifikke typer af problemer indenfor hver af grupperne.

Vurderingen af niveauet for spatial koncentration eller polarisering af sociale problemer er med andre ord i høj grad afhængig af, hvordan disse afgrænses og hvad der mere specifikt fokuseres på.

Kapitel 17. Analyse af differentieringsformer

Med udgangspunkt i de stedlige udmøntninger af den spatiale differentiering, der er fremstillet i forrige kapitel, skal vi her vende tilbage til teorier om forskellige former for social og spatial differentiering og søge at afdække, hvilke differentieringsprocesser og mekanismer, der med sandsynlighed gør sig gældende i byudviklingen. Der tages her afsæt i de forskellige differentieringsformer, der blev udskilt i kapitel 6. Her kunne det vises, at der er sammenhæng mellem den dominerende opfattelse af "rum" og de differentierings processer eller mekanismer, der ses såvel relevante som mulige. Med det udviklede metodologiske grundlag er det her muligt at undersøge forskellige dimensioner i differentieringen i en sammenhæng. På dette grundlag kan der foretages tolkninger af, hvad der kan anses for sandsynligt virkende processer og mekinismer i den spatiale differentiering.

Analysen deles således, at kulturelle og klassemæssige problemstillinger behandles først. Dernæst behandles differentiering af sociale problemer. Det er valgt at begrænse behandlingen af differentiering af sociale problemer til de problemer, der afhjælpes/løses ved indkomstkompensation, idet disse især er knyttet til de velfærdsstatslige ambitioner. Øvrige problemstillinger vedrørende sociale problemer behandles i del 4.

Analysen af differentieringsformer tilsigter at skabe en forståelse for, hvilke sociale og kulturelle dynamikker af betydning for byens spatiale udvikling, der udfolder sig i velfærdsbyen.

Udgangspunkter for analyse af differentieringsformer

I de behandlede teorier om social og spatial differentiering er der enighed om, at forandring i erhvervs- og klassesammensætninger, samt disses afspejling i øgning af forskelle i indkomstniveauer har betydning for den spatiale differentiering. I et Bourdieusk perspektiv er der heller ingen tvivl om, at forskelle i samlet kapital ses som helt centrale for omfanget af den sociale og spatiale differentiering i byen. I Chicagoskolen er synspunktet mere afdæmpet, at konkurrence om områder påvirker differentieringen. Det er en logisk konsekvens heraf, at øgning i f.eks. indkomstforskelle også påvirker denne proces. Det er ingen tvivl om, at udviklingen i Aarhus viser en stigende spatial differentiering i den studerede periode og gør dette på trods af, at der er tale om en velfærdsby.

Den spatiale differentiering kan imidlertid optræde i mange forskellige mønstre, og spørgsmålet er her, hvilke processer, der gør sig gældende i den mønsterforandring, der finder sted. Idet sammenhængen mellem indkomst og boligmarked, der bl.a. udtrykkes ved Marcuses udsagn, om at boligmarkedet "segregates by prices" ofte fremhæves som en meget væsentlig mekanisme, skal denne analyseres i relation til alternative eller supplerende differentierende mekanismer.

Såvel Chicagoskolens som Bourdieus teorier peger på, at der ud over de vilkår, der skaber en bestemt indkomststruktur, også kan peges på andre forhold, der systematisk har betydning for den spatiale differentiering (her henholdsvis oprindelseskultur og fordeling af økonomisk og kulturel kapital).

Der er ingen tvivl om, at Marcuse, der præsenterer begreber som enklaver, etniske enklaver og ghettoer etc., også opererer med forskellige former for kulturel differentiering. Der ses blot ikke en systematisk sammenkædning med de processer, der i øvrigt beskrives som socialt og spatialt polariserende. De forskellige teorier søger at forstå eller forklare, at den sociale og spatiale differentiering former sig på en bestemt måde. Med formuleringen af, at det ønskes analyseret, hvilke differentieringsformer, der gør sig gældende, knyttes der først og fremmest an til en bestræbelse på at forstå de processer eller mekanismer, der udspiller sig i differentieringen.

Begrebet om rum er knyttet sammen med antagelser differentieringsformer, og forskellige rumbegreber relaterer sig til forskellige analytiske perspektiver.

For analysen her er det særligt forskellen mellem den i litteraturen om social polarisering udbredte forståelse af rum som materielle strukturer overfor Bourdieus flydende kobling mellem den sociale og fysiske differentiering, der er væsentlig. Der ses i traditionelt baserede teorier om økonomisk – og evt. klassemæssigt – betinget differentiering, en opdeling i fysisk struktur og i social struktur (herunder bl.a. indkomstmæssig struktur). Den fysiske struktur tolkes som type af bygningsmasse, der ofte også er forbundet med ejerforhold[253]. Der er tidligere argumenteret for, at Bourdieus formulering af homologien mellem det sociale og fysiske rum, giver andre og bedre analytiske muligheder. Således som Bourdieus fysiske eller geografiske rum og dettes homologi med det sociale rum tolkes her, er en central forskel -ud over den særlige klasseanalyse, der inddrager den kulturelle kapital - at det fysiske rum i den kontinuerlige reproduktion ikke optræder som et forestillet tomt materielt rum, men derimod et allerede befolket og f.eks. serviceret rum, hvori der også er bundet forskellige mængder af kapital. Dertil optræder det, som tidligere behandlet som et rum, der kan tillægges en form for identitet. Det synes ikke muligt f.eks. at opfatte en skelnen mellem Paris og provinsen, der udgør et af Bourdieus eksempler, uden at tænke disse geografiske rum som befolkede rum.

Hermed vil antagelser om hvad der gør sig gældende i den sociale og kulturelle differentiering rumme et langt bredere spektrum, end hvis denne differentiering forestilles dannet ud fra forholdet mellem individ, indkomst og et tomt materielt rum, et rum, der er defineret ved type af bygningsmasse eller boligtype. I det sidste tilfælde er ”market segregates by prices”, den mest oplagte, men måske også den eneste differentieringsform, der kan behandles systematisk.

I Bourdieus tænkning vil forhold, der påvirker den spatiale differentiering, også omfatte, at et geografisk rum kan skifte attraktivitet pga. en ændret befolkningssammensætning, ændrede æstetiske værdier, ændrede opfattelser af naturmæssige kvaliteter, ændret offentlig eller privat service osv. - og naturligvis mere pragmatisk, den adgang, der er til området i infrastrukturel henseende (herunder f.eks.de It-teknologiske infrastrukturelle muligheder). De helt oplagte eksempler på, at andet end den materielle og økonomiske struktur kan have stor betydning for skabelse af spatiale mønstre, er forekomsten af den type gentrificering, der foregår løbende (i modsætning til omfattende planlagte

[253] Bygningsmæssigt homogene områder beskrives af Thor Andersen som følger ”Disse omfatter som hovedregel kun en enkel bebyggelsestype, for eksempel etagehuse, række- og dobbelthuse eller parcelhuse. Bebyggelsestyper er ofte identiske med en enkelt ejerform således at parcelhuse næsten udelukkende er ejerboliger, mens etagehuse kan bestå af ejer-, andels eller lejerboliger”(Andersen, 2005 31)

nedrivninger og opførelse af en anden type boliger mv.) og som har karakteriseret store dele af forandringen i det indre Aarhus i perioden fra slutningen af 1960'erne.

I forrige kapitel blev det konkluderet, at meget markante udviklingstræk er koncentration af unge i midtbyen, tilsyneladende skabelse af store enklaver af indvandrere især i de gamle forstæder, koncentration af de kapitalstærke i et bånd langs kysten og skabelse af store kontraster både mellem sogne og indenfor sogne.

I det følgende skal væsentlige aspekter af de differentierende processer, der har skabt disse mønstre, søges identificeret ved at undersøge forskellige differentieringsformer i relation til træk i udviklingen i mønsterdannelsen. Der tilsigtes ikke en test af teorier, men en kvalitativt orienteret af undersøgelse af teoriers potentialer i tolkninger af mønstre og forandringer i mønsterdannelse.

Økonomisk/materiel differentiering versus differentiering i fysiske rum

Med afsæt i, at der klart kan peges på, at en væsentlig differentierende mekanisme indfanges ved sammenhængen mellem indkomst og pris, er der grund til at se på det mønster, sammenhængen mellem disse variable skaber.

Sammenhæng mellem boligtype og indkomst er her illustreret på byniveau i Århus i 2007:

Figur 3-53 Fordeling af indkomstgrupper på forskellige boligtyper i 2007

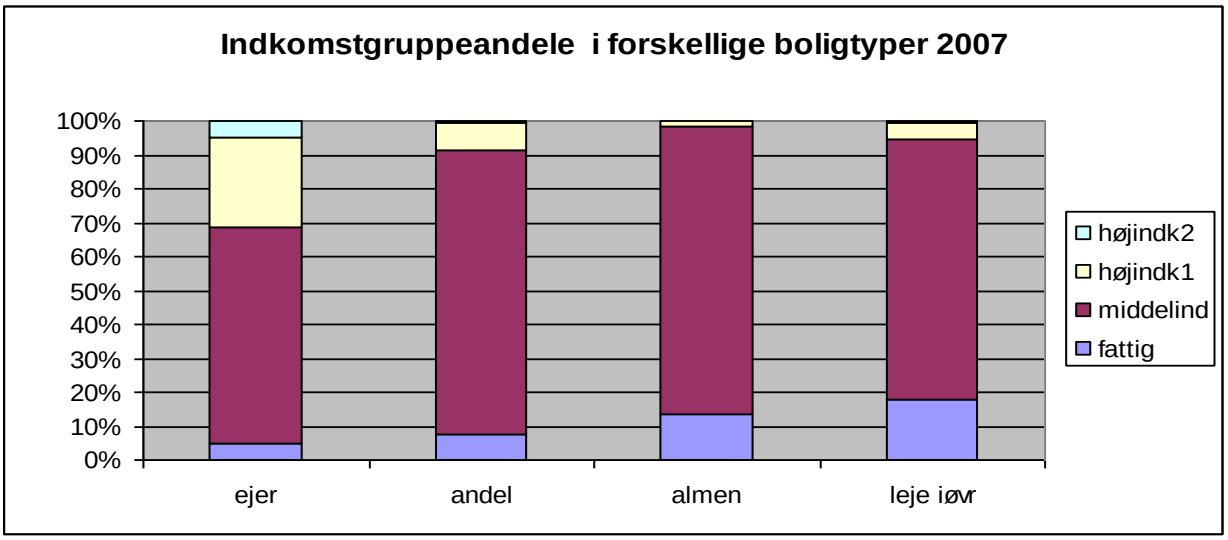

Det ses af figur 3-53, at omtrent hele højindkomstgruppe 2 og en meget betydelig andel af højindkomstgruppe 1 bor i ejerbolig. Der er imidlertid også dele af højindkomstgruppe 1, der bor i de øvrige boligtyper, heraf den største andel i andelsboliger. Én mulig tese er, at både leje- og andelsboliger optræder som overgangsboliger, men der kan også være tale om alternative eller kulturelle valg af f.eks. en livsstil i et socialt fællesskab eller f.eks., jf. "leje i øvrigt", en midtbyslivsstil. Det mest be-

mærkelsesværdige er måske, at en, ganske vist lille, andel af højindkomstgruppe 1 bor i alment boligbyggeri. Omvendt er lejeboliger, og i lidt mindre grad andelsboliger, primært befolket af mellem- og lavindkomster.
Fordelingen danner et mønster, der hovedsageligt, men ikke udelukkende, er forventeligt med afsæt i sammenhængen mellem indkomst og boligstruktur.

Indvandrergruppen er karakteriseret ved relativt lave indkomster, og forskningen peger i forlængelse heraf på en sammenhæng mellem indvandrergrupper og særligt almene boliger (Skifter Andersen, 2005).
Denne sammenhæng, samt udviklingen heri, er illustreret for Aarhus i følgende figur:

Figur 3-54 Danskeres og indvandreres[254] fordeling på boligtyper i 1984 og 2007

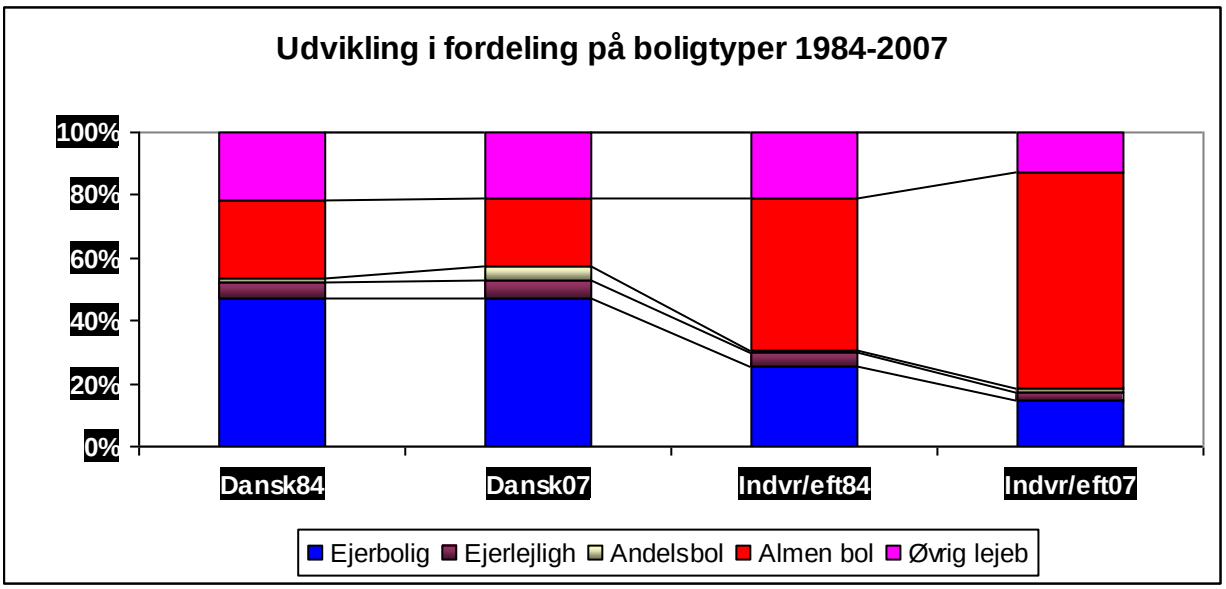

Skifter Andersen viser, at etniske minoriteter tre gange oftere bor i almene boliger, end det gælder for befolkningen i sin helhed (Skifter Andersen, 2005). Det svarer nogenlunde til situationen i Aarhus i 2007.
Der er meget stor sandsynlighed for, at indvandreres "valg" af almentnyttigt boligbyggeri er begrundet i lave indkomster og eventuelt også lave ressourcer i forhold til andre adgange til boliger.

I behandlingen af indkomstens betydning for boligvalg, bliver det, der i bysociologien er blevet benævnt "choice constraint" (S. J. Smith, 2002), og hos Bourdieu bedst kan forbindes med "nødvendighedens valg" en væsentlig del af de mekanismer, der afgør den spatiale fordeling.

Det markedsbaserede valg omdannes for de, der har særligt lave indkomster eller ressourcer i øvrigt, til en form for "ikke-valg" dvs. at valgmulighederne er så begrænsede, at det kan synes misvisende at tale om valg.

[254] Inkl. efterkommere.

Set i dette perspektiv vil især alment boligbyggeri optræde som en form for container, hvor de, der ikke har ressourcer, vil koncentreres. I den (post)moderne velfærdsby, hvor adgangsmuligheder til boliger for de, der ikke har særlige ressourcer er skabt med alment boligbyggeri, mens øvrige boliger er vanskelige at få adgang til, synes en relevant tolkning at være, at disse får den funktion, der f.eks. i Chicago fandtes i "zone of transition", som både rummede nytilkomne og ekskluderede (se f.eks. (Skifter Andersen & Børresen, 2006; Skifter Andersen & Statens Byggeforskningsinstitut, 2006b). Denne mekanisme peger på en spatial fordeling, der ikke kan tilskrives enkelte boligområder i sig selv, men langt mere omfattende samfundsmæssige strukturer[255].

Sammenhæng mellem indkomst og boligtype er markant og derfor også en meget væsentlig differentierende mekanisme. Vender vi os mod begrebet om det fysiske rum, er der imidlertid mulighed for at undersøge, om der også er tale om andre differentierende processer eller mekanismer, som kan ses som relevante for at forstå de skabte mønstre i byen. Her skal bevægelser, der særligt er knyttet til det fysiske rums attraktivitet for højindkomstgruppen, nærmere undersøges, mens mulige differentieringer indenfor også det almene boligbyggeri og den kapitalsvage gruppe, vil blive undersøgt i næste afsnit.

For at skabe et billede af, at de fysiske rum også forandres i attraktivitet uden at dette blot kan tilskrives en ændret materiel struktur, er der foretaget en analyse af udvikling i sognes attraktivitet. Med afsæt i det forhold, at "valg" repræsenterer noget forskelligt alt efter indkomsts niveau (jf. ovenfor) er det valgt her at definere attraktivitet[256] ved andel af højindkomstgruppen (både gruppe 1 og 2) i sognene. Det er yderligere valgt alene at undersøge dette kun for ejerandelen i sognene. Det sidste er først og fremmest begrundet i, at en forskellig ejer/lejer andel i sognene vil forstyrre det formål, der her tilsigtes.

Figur 3-55 Spatial fordeling af relative højindkomstandele i 1984 og 2007 - Kun ejerpopulation

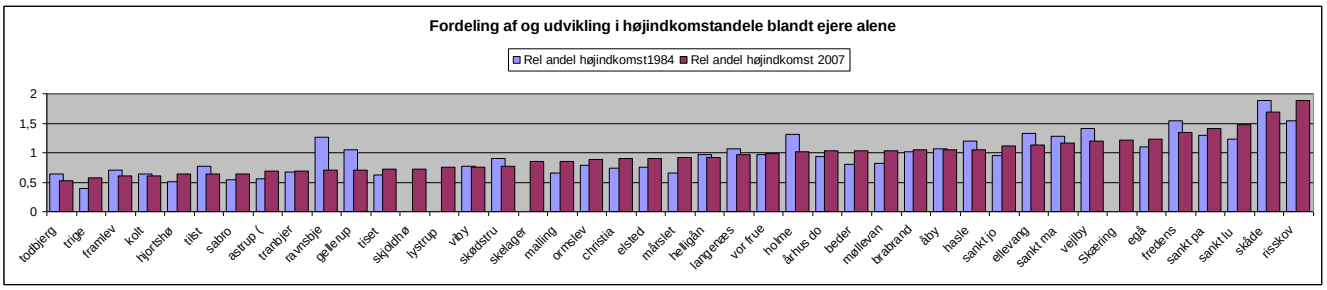

I figur 3-55 ses der, målt på denne måde, betydelige forskydninger i de enkelte sognes relative attraktivitet, der ikke umiddelbart kan forstås eller forklares. Den umiddelbare forventning vil ud fra en rumopfattelse, der tager afsæt i den materielle struktur være, at der ikke sker en sådan forskydning. Der er imidlertid også i nogle sogne, og det gælder særligt sognene i de nye forstæder, men også nogle af de gamle forstæder, foretaget en forholdsvis omfattende udbygning, og derfor kunne for-

[255] Aktuelle forsøg på at forbedre almene boligområder f.eks. ved at give boligforeninger adgang til at prioritere borgere, der har beskæftigelse, en bestemt etnisk baggrund osv., efterlader hermed også store uløste problemer ift. den meget ressourcesvage gruppe.

[256] Med afsæt i Bourdieu skal det præciseres, at der ikke med den definition er tale om en type attraktivitet, der subjektivt kan tilskrives hele befolkningen.

skydningerne skyldes dette. Nedenfor er derfor udskilt de sogne i de gamle forstæder og midtbyen, hvor der ikke kan registreres nogen betydelig udbygning (sogne, der er delt i perioden er også frasorteret). Forandringer heri kan hermed tolkes i lyset af forandringer i attraktiviteten af det fysiske rum, frem for forandringer i den materielle struktur.

Figur 3-56 Udvikling i relative andele af højindkomstgrupper 1984-2007

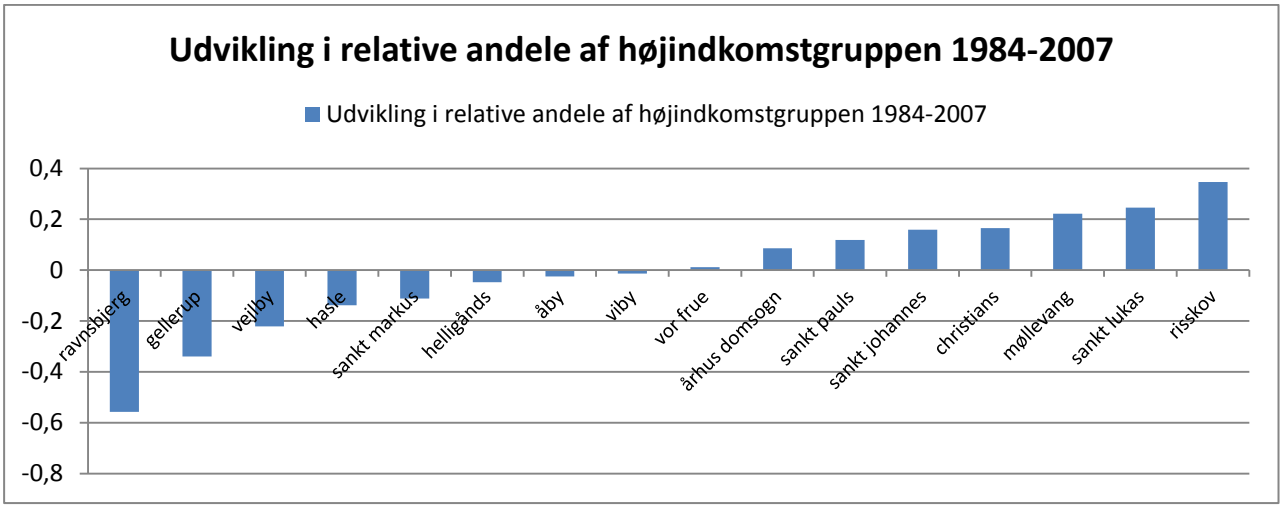

Den største generelle bevægelse, der vises i figur 3-56 er, at midtbysogne er blevet mere attraktive overfor forstadssognene. De største op- og nedadgående bevægelser findes i Risskov og Ravnsbjerg.

Denne undersøgelse kan ikke dokumentere hvilke ændringer i attraktiviteten i det fysiske rum, der i disse tilfælde har været afgørende, men der kan formuleres begrundede eller plausible teser herom.

En plausibel tese kunne for Risskov være, at de naturmæssige forhold tillægges en højere værdi i periodens slutning end i dens begyndelse (eks. tillader disse udfoldelse af den sunde livsstil), og en plausibel tese for både Ravnsbjerg og Risskov kunne være, at den løbende udvikling i befolkningsmæssig sammensætning trækker henholdsvis op og ned i relation til attraktivitet. I Ravnsbjerg er der sket en udvikling i et større socialt boligbyggeri, hvor beboersammensætningen er ændret betydeligt i den forløbne periode. Som det også kan ses i forrige kapitel er der i Ravnsbjerg i lighed med særligt Gellerup og Hasle sogne, i perioden opstået en stor koncentration af indvandrere. De her nævnte sogne falder også indenfor gruppen af sogne, der er karakteriseret ved en stor kapitalmæssig og etnisk kontrast, og for alle er der tale om en nedadgående bevægelse. Tesen kan hermed præciseres til, at ejerområders tæthed til bebyggelser karakteriseret ved lave sociale positioner og en anden etnisk sammensætning, påvirker disse ejerområdernes attraktivitet.

Risskov rummer, i lighed med flere af sognene i den nordlige og sydlige kyststrækning, omvendt næsten ingen lejerboliger[257] og indeholder forholdsvis lille social differentiering i befolkningen.

[257] Andre opgørelser har vist, at det dog ikke generelt synes at trække ned i et områdes attraktivitet, at der findes lejerboliger. Formentlig kan tesen kun undersøges nærmere ved både at se udskille størrelsesforhold og dominerende sammensætning af beboere i disse.

Endelig er endnu en plausibel tese, at den identitetforandring og de udfoldelsesmuligheder, der knyttes til den i allerede gentrificerede midtby appellerer til en – også i perioden voksende – gruppe af kapitalstærke og veluddannede voksne. Det gælder for midtbyen i lighed med mange forstadssogne, at den etniske kontrast ikke er stor og den måske tilsyneladende mangfoldighed [258] mest består i blandingen af unge og velstående ejere. Det skal dog nævnes, at Møllevang, hvis attraktivitet stiger, også er et sogn med store kontraster både kapitalmæssigt og etnisk.

Mens det på den ene side klart må fastholdes, at indkomststørrelser og struktur og disses samspil med det fysiske rum er af meget stor betydning, så viser det sig, at andre forhold også kan ses som væsentlige for forståelsen af mønsterudviklingen i byen.

Især når udviklingen i den etablerede by skal undersøges, vil det være sådanne andre differentierende processer, det er væsentligt at fokusere på.

Kulturel og klassemæssig differentiering

Der blev identificeret betydelige forandringer, der kan henføres til to forskellige typer af kulturel koncentration og segregering henholdsvis koncentrationen af unge i midtbyen og koncentrationen af indvandrere i bestemte sogne og boligtyper. Med Bourdieus begreber vil man derudover kunne fremhæve, at den gruppe, der i stigende grad koncentreres i et bånd langs kysten, udgør en økonomisk-kulturel gruppe[259], der ligeledes koncentreres mere i perioden. Denne sidste skal ikke behandles yderligere her.

Den store koncentration af unge (20-29 årige) i midtbysognene kan tolkes i lyset af en i perioden mere udtalt kulturel identifikation som unge med en bestemt form for livsstil, der knyttes til den identitet midtbyområdets fysiske rum indtager. Denne gruppe skal ikke nærmere belyses i relation til den klassemæssige position, idet netop unge kan betragtes som værende i en overgangsfase, hvor egen klasseplacering ikke kan foretages relevant.
I forlængelse af Chicagoskolens oprindelseskulturelle[260] tese, skal det her belyses, om det mønster, der skabes i forbindelse med indvandreres bosætning, med sandsynlighed kan tolkes som en oprindelseskulturel differentiering, og dernæst skal samme mønster belyses i sammenhæng med den kulturelle og klassemæssige differentiering, der analyseres i det sociale rum.

Chicagoskolens oprindelseskulturelle tese kan kort udtrykkes ved, at grupper med oprindelse i samme land, tenderer mod at søge sammen og danne enklaver i de nye omgivelser.

---

[258] De her præsenterede resultater kan ikke understøtte hævdelsen af, at "Thus, Denmark's city centres have become a social mixture of different cultures, including some newly arrived from elsewhere in the world" (Kiib & Marling, 2005 p 53) De store kontraster findes entydigt i de gamle forstæder og enkelte af de nye forstæder.
[259] Der skal kort erindres om, at den analyse af det sociale rum, som her er gennemført på basis af registerdata ikke viser særligt markante (og sikre) differentieringer på den horisontale skala. Der gennemføres derfor ikke analyser, der inkluderer dybere analyser på den horisontale skala.
[260] I relation til det, der i Chicagoskolen fremstår som oprindelseskulturel differentiering, kan det nævnes, at Ong kan vise at der for immigranter produceres et "cultural citizenship" til forskel fra et "de jure citizenship" (McDowell, 2008 p 497).

Som tidligere nævnt ser Thomas og Znaniecki denne ”sammensøgning” som den enkeltes forsøg på at opretholde det, vi nu vil betegne som identitet.

> ”He has been accustomed to such social response and recognition as only a primary group with old social bonds and uniform attitudes can give”(W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920) p 1512)

Burgess supplerer med, at der også er tale om et ønske om at søge den gruppe fra hvem indvandreren regner med at kunne få praktisk hjælp og støtte.

Om der er tegn på en sådan type differentiering kan med de her anvendte data undersøges ved at eftersøge, om der kan findes koncentration af indvandrergrupper med oprindelse i samme land. Denne oprindelse vil formentlig ofte, men ikke i alle tilfælde, udtrykke en fælles kulturel baggrund, idet lande eller nationer kan være stærkt kulturelt sammensatte og omvendt kan kulturelle grupper være spredt i forskellige nationer. Figur 3-57 viser den spatiale fordeling af de største indvandrergrupper i Aarhus. Der er set bort fra alle grupper, hvis repræsentation er på mindre end 500.

Figur 3-57 Den spatiale fordeling af de største indvandrergrupper i 2007 [261]

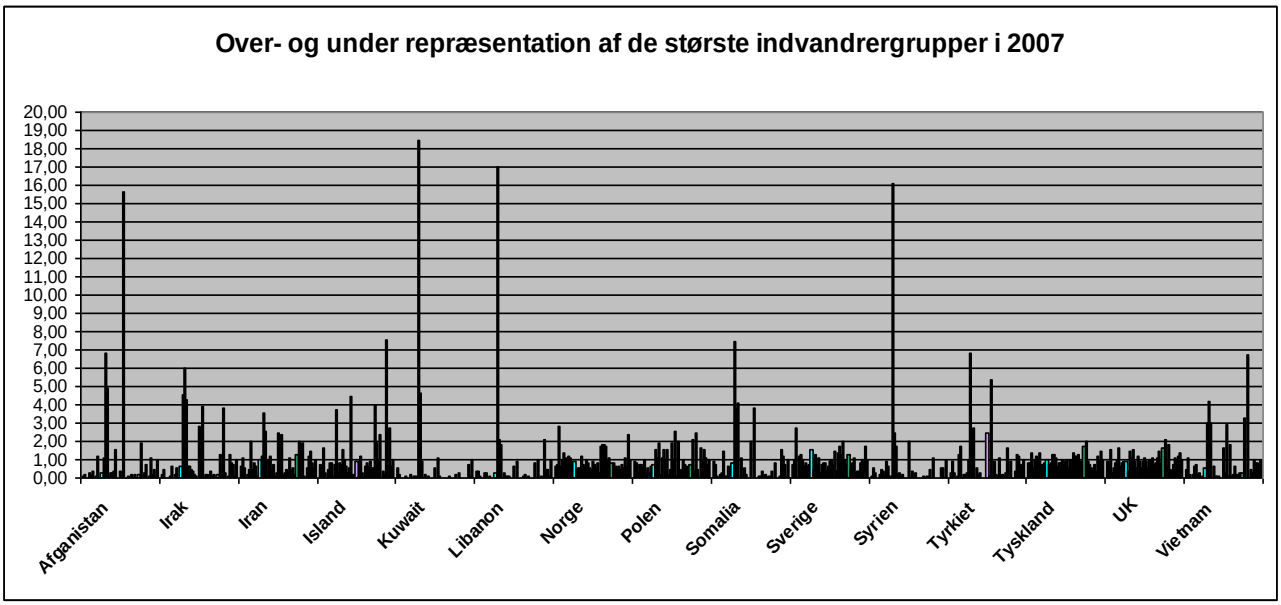

Figur 3-57 illustrerer, at der optræder meget markante forskelle i forskellige gruppers hhv. koncentration og spredning. Det ses entydigt, at de grupper, der kommer fra Afghanistan, Kuwait, Libanon

[261] Andel af de enkelte indvandrergrupper i de enkelte sogne er divideret med andel af befolkning i de enkelte sogne. Sogneandelene er repræsenterede ved søjler og alle sogne optræder for hver af indvandrergrupperne. 1 på y-skalaen udgør den gennemsnitlige repræsentation. Hermed er de udvalgte grupper underrepræsenterede, når søjlerne er lavere end 1 og overrepræsenterede ved søjler højere end 1.

og Syrien er langt mere koncentrerede end f.eks. de, der kommer fra UK, Tyskland, Norge eller Sverige.
Der skal her skelnes mellem tre grupperinger med udgangspunkt i omfanget af den største overrepræsentation i et sogn.
Gruppe 1 – de mest segregerede: Det ses, at det særligt er indvandrergrupper fra Afghanistan, Kuwait, Libanon og Syrien, der er stærkt koncentrerede i bestemte sogne (minimum otte gange overrepræsenterede i mindst et sogn). Det ses også, at disse indvandrergrupper er stærkt underrepræsenterede – eller ofte ikke repræsenterede – i mange sogne.

Gruppe 2 – noget segregerede: Indvandrergrupper fra Irak, Iran, Island, Somalia, Tyrkiet og Vietnam udgør en mellemgruppe (minimum 4 gange overrepræsenterede i mindst 1 sogn). Der kan skelnes indenfor denne gruppe ved også at se på den generelle spredning i sognene. Her skiller den iranske og islandske gruppe sig ud ved at have en langt mere jævn spredning på sogne end de øvrige grupper.

Gruppe 3 – svagt eller ikke segregerede: Der er tale om indvandrere fra Norge, Polen, Sverige, Tyskland og UK og de er maksimalt tre gange overrepræsenterede i sognene.

Den mest segregerede gruppes fordeling er i det følgende undersøgt ved at udvælge alle de sogne, hvor mindst én af grupperne er repræsenteret to gange det gennemsnitlige. Fordelingen vises i figur 3-58. Der er kun fire sogne, der opfylder dette kriterium: Gellerup, Hasle, Helligånds og Ravnsbjerg. Det skal understreges, at der i alle fire sogne findes en meget stor andel af alment boligbyggeri. Der er således ikke tale om meget forskellige boligtypemæssige betingelser i disse sogne.

Figur 3-58 Den relative spatiale fordeling af udvalgte indvandrergrupper i sogne. Den mest segregerede gruppe.

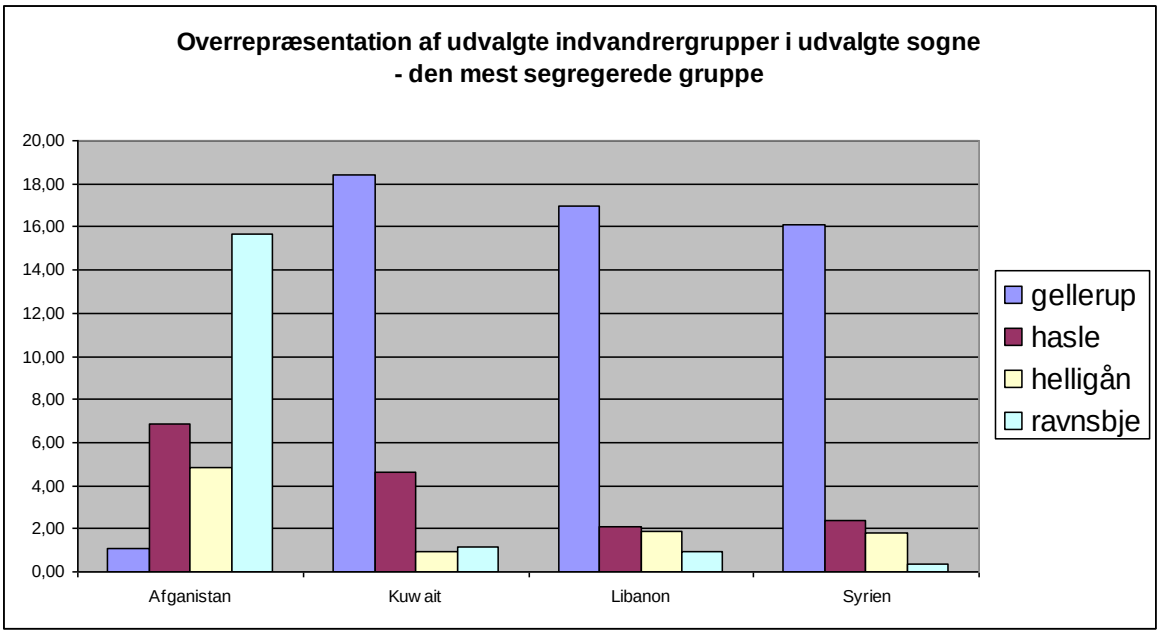

I de udvalgte sogne indgår følgende andele af de enkelte indvandrergrupper:

Afghanistan	Kuwait	Libanon	Syrien
76%	90%	81%	76%

Først og fremmest kan det konstateres, at der er tale om en meget høj spatial segregation for disse gruppers vedkommende. Mest markant er segregationen af indvandrere fra Kuwait[262], hvor kun 10 % af gruppen bor udenfor de udvalgte sogne og hvor koncentrationen i Gellerup er særlig høj. Det kan antages, at indvandrere fra Libanon og Syrien helt primært tilhører den gruppe, der også identificeres som palæstinensere. For alle grupper er ét sogn det dominerende "valg".

Analyseres den anden gruppe efter samme principper fremkommer i figur 3-59 følgende:

Figur 3-59 Den realtive spatiale fordeling af indvandrergrupper i sogne. Den moderat segregerede gruppe.

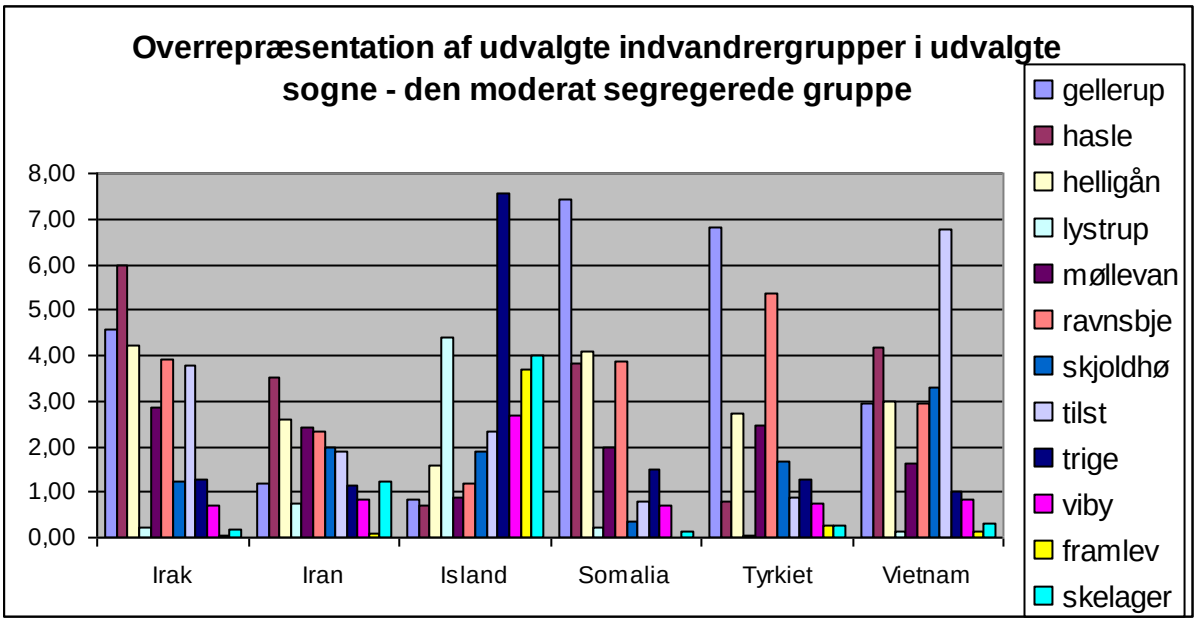

Følgende andel af de enkelte indvandrergrupper bor i de udvalgte sogne:

Irak	Iran	Island	Somalien	Tyrkiet	Vietnam
81%	51%	60%	74%	70%	74%

Den islandske gruppes mønster skiller sig ud fra de øvrige ved, at de sogne, hvori der særligt findes overrepræsentation af islændinge, er andre sogne end de, hvori der findes høje overrepræsentationer i de øvrige indvandrergrupper: Lystrup, Trige, Viby, Framlev og Skelager, d.v.s. primært sogne i de nye forstæder. Den iranske gruppe skiller sig ud både ved en relativ lav maksimal overrepræsentation

[262] Denne gruppe består bl.a. i en større kurdisk gruppe

og ved, at det kun er ca. halvdelen af gruppen, der er repræsenteret i de udvalgte sogne. Den iranske gruppe er den mindst koncentrerede eller segregerede gruppe i denne sammenhæng.
I de øvrige grupper er der tale om et sprednings/koncentrationsmønster, der har store ligheder. Hovedparten af grupperne er fordelt i 5-6 sogne, men det er forskellige sogne, der er "foretrukket" i de forskellige grupper. De er desuden overrepræsenterede i de sogne, hvori den første gruppe er særligt koncentrerede: Gellerup, Hasle, Helligånds og Ravnbjerg, men der føjes andre sogne til: Møllevang, Skjoldhøj og Tilst.
Analyseres den gruppe, der er mindst spatialt segregerede efter samme principper, fås i figur 3-60 følgende resultat:

Figur 3-60 Den relative spatiale fordeling af udvalgte indvandrergrupper i sogne. Den mindst segregerede gruppe.

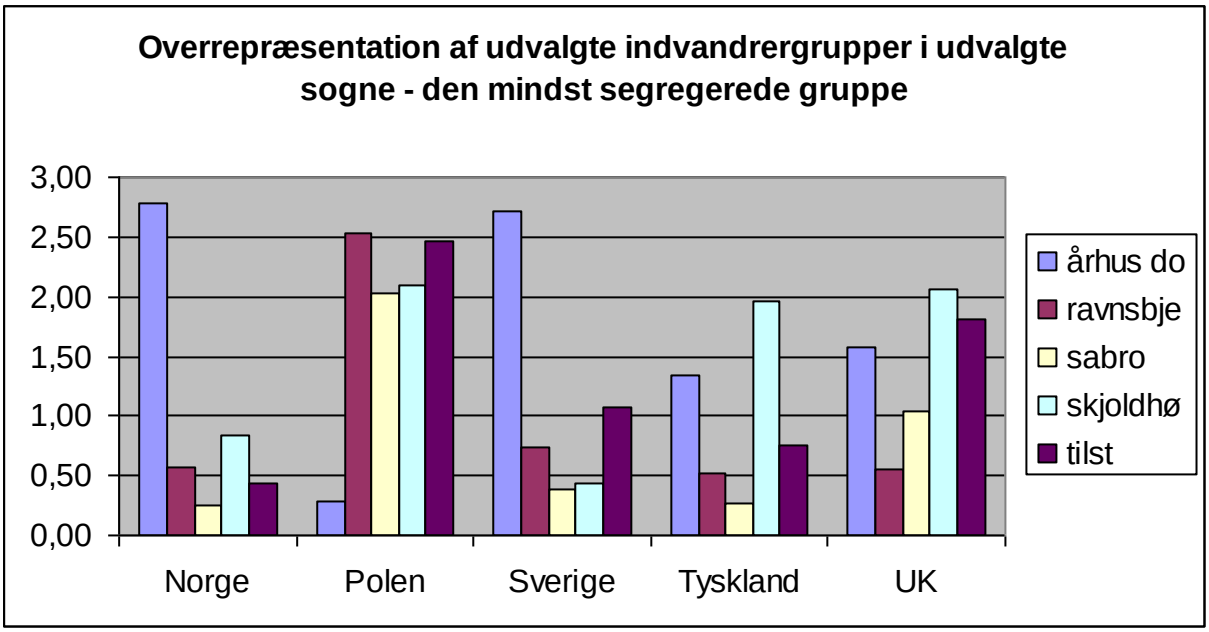

Der er kun fem sogne, hvori mindst én af indvandrergrupperne er overrepræsenteret med mindst det dobbelte.

I disse sogne bor følgende andele af de forskellige indvandrergrupper:

Norge	Polen	Sverige	Tyskland	UK
13%	22%	14%	13%	17%

Segregeringen af disse indvandrergrupper er meget lille set i relation til de øvrige to grupper. For grupper fra Norge, Sverige, Tyskland og UK gælder, at de er moderat[263] overrepræsenterede i midtbyen, men i øvrigt fordelt nogenlunde som flertallet af befolkningen.

[263] Bortset fra nordmænd og svenskere i Århus domsogn, er overrepræsentation under 2

Det kan således konstateres, at der er meget store variationer i omfanget af koncentration og segregation blandt indvandrergrupperne. Koncentrationen kan ses som tegn på, at grupperne identificerer sig som kulturelle grupper. Det sker dog ikke nødvendigvis som en afstandstagen fra den øvrige befolkning. Der ses på den ene side et mønster, hvor de fleste af de, der har oprindelse i Europa, er langt mindre segregerede end de, der har oprindelse udenfor Europa. Dette mønster brydes dog af islændinge, der kan betegnes som mere segregerede end f.eks. iranere. På den anden side skal det fremhæves, at der i den gruppe, der har oprindelse udenfor Europa, kan findes endog meget store variationer. Ser man på denne gruppe er der ikke noget klart kulturelt mønster, der kan tolkes som afstand-nærhed, mellem den mest og næstmest segregerede gruppe.

Det er tidligere vist, at den kulturelle differentiering, som Chicagoskolen identificerer, udgør en anden form for differentiering, end den Bourdieu udskiller, når han anvender såvel økonomisk som kulturel kapital til at analysere differentieringen i det sociale rum. Chicagoskolens kulturelle differentiering baserer sig på oprindelseskulturelle skillelinjer, mens kulturel kapital i Bourdieus forstand udgøres af forskellige former for tilegnede og ofte institutionelt legitimerede kompetencer mv., som kan tillægges værdi i det aktuelle eller moderne samfund. Den oprindelsesbaserede kultur tillægges ikke nødvendigvis nogen form for betydning eller værdi og udgør hermed ikke kulturel kapital i Bourdieus forstand, eventuelt tværtimod.

Det er også tidligere vist, at der kan findes en segregering, der med stor sandsynlighed er baseret på oprindelseskultur og at der samtidig er stor variation i omfanget af denne segregering hos forskellige grupper. Her skal sammenhængen mellem oprindelseskulturel og klassemæssig position undersøges. Dette kan også betegnes som en undersøgelse af en form for intersektionalisering (jf. kapitel 5), hvor et samspil af flere differentieringsformer analyseres.

I figur 3-61 undersøges indvandrergruppers placering i det sociale rum. Herved bliver flere dimensioner i den sociale og kulturelle differentiering belyst. Det gælder såvel vilkårsaspekter som positioner, der relaterer sig til andre positioner i det sociale rum og hvis tæthed og afstand vil være forbundet med de symbolske skillelinjer.

Som figuren viser, er der stor variation i sociale positioner for forskellige indvandrergrupper.
Vi finder på den ene side et måske forventeligt mønster, hvor de grupper, der er af europæisk oprindelse generelt indtager højere sociale positioner end de øvrige grupper. På den anden side ses der for den ikke-europæiske gruppe – som i segregationsmønsteret –også en stor variation i placeringen i det sociale rum.

Figur 3-61 Korrespondanceanalysekort. Indvandrergruppers positioner i det sociale rum (2007)

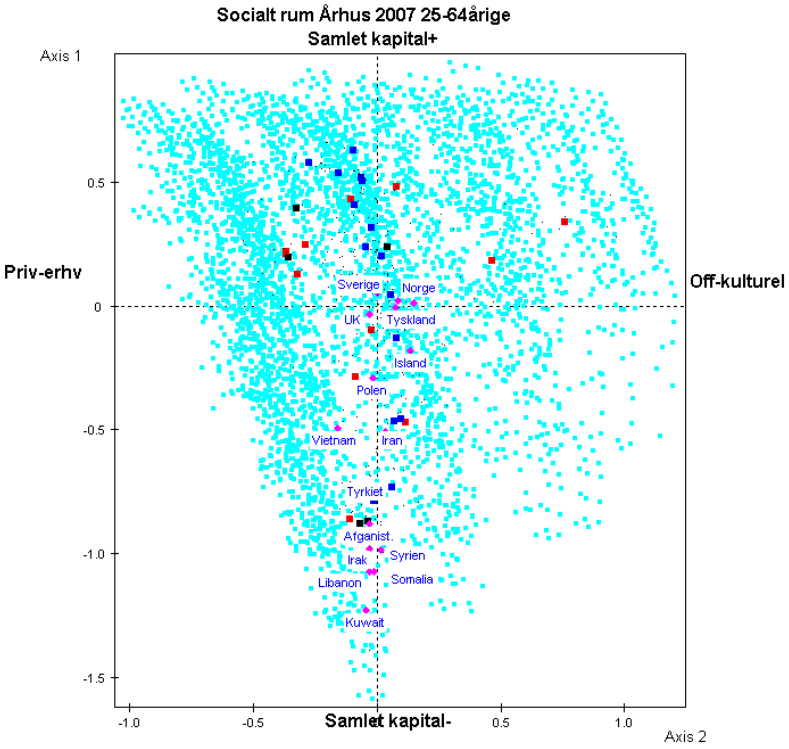

Flere af indvandrergrupperne er karakteriserede ved meget lave positioner i det sociale rum. De lave sociale positioner for nogle landekategorier betyder at der er få herfra, der besidder kapital, som bliver registreret som sådan i det danske system. Disse landekategorier peger – som også andre typer af undersøgelser har vist – helt primært på fravær af uddannelse, arbejdsmarkedstilknytning og lav indkomst. Der er udpræget tale om dominerede positioner, hvor individer i sådanne positioner må se egne talenter og eventuelle mangel på samme som italesat af andre, af dominerende grupper.

Set i relation til de forudgående analyser er det mest bemærkelsesværdige, at der er stor sammenhæng mellem landekategoriernes positioner i det sociale rum og graden af oprindelseskulturel segregering. Mønsteret kan overordnet beskrives ved: <u>jo lavere en position for landekategorien, jo mere segregeret er oprindelsesgruppen</u>. Kuwait udgør det mest markante eksempel ved laveste sociale position og højeste grad af segregation.

Der er afvigelser fra denne entydige sammenhæng. Landekategorien Somalia har en meget lav position, mens oprindelsesgruppen ikke blev placeret i den mest segregerede gruppe. Som tidligere nævnt, kan dette have at gøre med de forbehold, der må tages i forhold til om oprindelsesnationalitet også indebærer en fælles oprindelseskultur[264]. Det kan imidlertid ikke nærmere undersøges her.

[264] Skifter Andersen fremhæver særligt somalier som en gruppe, der i høj grad ønsker at bo i nærheden af familie og venner (Skifter Andersen & Statens Byggeforskningsinstitut, 2006 p 5). Dette kunne indikere at "oprindelsesland" her ikke kan identificeres med oprindelseskultur.

En anden undtagelse er landekategorien Island, hvis relativt høje placering kunne antyde en lavere segregationsgrad, end den, der kunne findes i de tidligere analyser.

Denne analyse antyder et markant andet perspektiv, end det, den oprindelseskulturelle tese umiddelbart implicerer. Analysen peger på en kombineret differentieringsproces: jo fjernere en oprindelsesgruppe er fra besiddelse af kapitaler, der kan anerkendes i tilflytterlandet, jo større grad af segregation.
Herved bliver også adskillelsen mellem traditionskultur eller oprindelseskultur og det, der som modsætning hertil er blevet benævnt "moderne kultur", tydeligere. For så vidt som de kapitaler og de perceptionskategorier mv., som det traditionskulturelle udgangspunkt via habitus "bærer med sig", ikke anerkendes i den dominerende kultur, så er det givet, at disse grupper ud over en ofte forekommende svag økonomisk situation, heller ikke vil blive registreret som havende nogen kulturel kapital[265].
Derimod vil kapitaler fra et oprindelseskulturelt udgangspunkt, som ligger tæt på det her dominerende, kunne registreres som kapital.

Forskelle og kontrast- og ekstrempositioner i de udviklede relationelle positioner

Som det blev vist i forrige kapitel udgør øgede forskelle og kontraster en væsentlig del af det bymønster, der er blevet skabt i 2007.

Der kan udpeges to typer af kontraster og dertil knyttede ekstrempositioner. Den første type er kontraster sognene imellem, og disse findes primært som en kontrast mellem sogne i de gamle forstæder og det bånd af sogne, der kan ses langs kysten. Ekstrempositionerne på sogneniveau udgøres af henholdsvis Gellerup og Risskov. Den anden type udgøres af de store kontraster indenfor sognene. Her er det sogne som Gellerup, Helligånds og Møllevang, der rummer de største interne kontraster og hermed også ekstrempositioner indenfor sognets rammer. Kontraster indenfor sognene er steget væsentligt i den undersøgte periode. Figur 3-62 viser kontraster i sogne i 2007 og den stigning mellem 1984 og 2007, der har været heri. Som tidligere nævnt, er det det relative mønster sognene imellem, der er belæg for, mens den præcise størrelsesorden på stigningen fra 1984 til 2007 må tages med forbehold[266].

[265] Netop denne analyses basering på registerdata understreger dette. Registrering forudsætter at uddannelser kan anerkendes, dokumenteres og indplaceres i registreringen. Det er derfor ikke muligt at registrere dyder eller kompetencer, som måtte være anerkendte i andre kulturelle samfund.
[266] Dette skal dog ikke forstås som et forbehold for, om der er en stigning. Dette understreges også af den indkomstmæssige polarisering. Det interessante ved at inddrage stigningen i målingen af kontrasten består i, at den beskriver forskelligheden i sognene.

Figur 3-62 Kontraster og stigning i disse i sogne

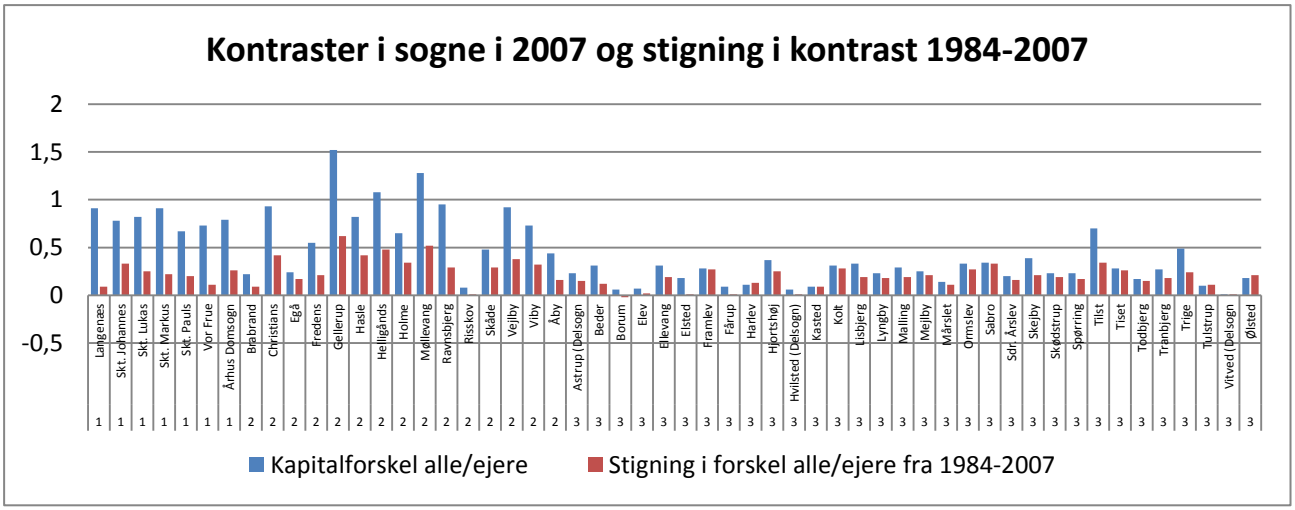

Med afsæt i homologien mellem det sociale og fysiske rum, rejser såvel kontraster indenfor sogne som kontraster i byen (mellem sogne) forskellige former for problemstillinger.
I den idealtypiske[267] by, som Burgess beskriver, følger skift i social position med en rejse ad en radius gennem de koncentriske cirkler. De, der har den største sociale afstand, har også den største fysiske afstand og vice versa. I velfærdsbyen Aarhus er der skabt et mønster, hvor sådanne afstande på den ene side kan genkendes ved f.eks. afstande mellem Gellerup, Møllevang, Helligånds osv. og Skåde, Risskov og mange af sognene i de nye forstæder, og på den anden et mønster, hvor der i flere af de gamle forstæder er meget små fysiske afstande mellem grupper med helt forskellige sociale positioner.
Homologien mellem det sociale og det fysiske rum tilsiger, at der vil være en tendens mod, at de, der ligger nær hinanden i position i det sociale rum også vil tendere mod at bo nær hinanden i det fysiske rum. Store kapitalmæssige kontraster vil normalt være forbundet med meget forskelligartet smag, perceptionskategorier, forestillingsverdener etc., samt naturligvis helt forskellige materielle muligheder.

Kontraster sognene imellem og de ekstrempositioner, der skabes her, vil – set i deres homologi med de sociale positioner – normalt forlenes med en særlig symbolsk meningstillæggelse, som er såvel positiv som negativ (Bourdieu, 1999b p 125, 129)(). Risskov tillægges i dette perspektiv en særlig symbolsk kapital, der både kan omsættes i økonomisk kapital i form af huspriser, men som også tillægger de sociale positioner en ekstra (positiv) betydning.
Modsat tillægges Gellerup en negativ symbolsk kapital - eller som det også kan udtrykkes - det bliver forbundet med en negativ stempling at være beboer i et sådant område. Den symbolske meningstillæggelse dannes i dette perspektiv ikke "over night". Derimod peger alt på, at den allerede fandtes i 1984, - blot mindre udtalt.
De relationelle positioner forbundet med disse kontraster og ekstrempositioner udspiller sig, som i Burgess idealtypiske by, ikke i personlige møder, der f.eks. kan optræde, hvis der er (mange) fælles offentlige rum eller fælles servicefaciliteter.

[267] Der er tale om idealtypisk i Webersk forstand. Dette må klart adskilles fra spørgsmålet om den ideelle by.

For kontrasterne indenfor sognene kan der være grund til at antage, at de også kan komme til udtryk i modsætninger eller gruppemæssige afgrænsninger overfor hinanden. Der føjes endnu en dimension til kontrasterne, når de både omfatter forskelle i positioner i almindelighed og oprindelseskulturelle forskelle. De oprindelseskulturelle forskelle kan betragtes som etablering af et os-dem, der ikke nødvendigvis er forbundet med modsætninger, blot en vis adskillelse i f.eks. livsstil. Muligheden for modsætninger bliver imidlertid forstærket af de store kapitalmæssige forskelle, et oppe-nede, som kan tilføje de oplevede forskelle andre dimensioner.
At der i disse områder opleves at være helt forskellige former for identiteter, understreges, af at der synes både at være tale om en oprindelseskulturel segregering og et manglende tilvalg af bestemte områder hos højindkomstgruppen.
At der faktisk findes modsætninger har kunnet aflæses af f.eks. voldsomme reaktioner på nedlæggelser af skoler og omlægninger i skoledistrikter o.l.[268]

Det er tidligere fremført, at de store kontraster kunne tilsige, at der symbolsk netop ikke er tale om ét, men flere fysiske rum i disse sogne. Er der mellem disse ikke blot tale om forskellige identiteter, men også forskellige former for oplevede modsætninger, kan det medføre, at forskellige polariserende processer igangsættes.
For den kapitalstærke gruppe kan der henvises til Marcuses fremhævelse af, at forskellige typer af kvarterer synes at afgrænse sig mere overfor hinanden i den polariserede by. Som ekstreme udtryk herfor kan der i metropoler ses en fremvækst af de såkaldte citadeller eller ”gated communities” .
Der synes ikke at være tale om denne type kvartersafgrænsninger i Aarhus. Afgrænsninger, der kan forbindes med kontraster kan imidlertid også antage andre former, der kan ses i forlængelse af de muligheder den ændrede infrastrukturelle situation giver (Graham & Marvin, 2001), herunder f.eks. fravalg af fælles offentlige rum og servicefaciliteter som f.eks. folkeskolen og tilvalg af andre faciliteter.
Mens det er den kapitalstærke gruppe, der kan forbindes med citadeller og ”gated communities”, så er det ofte den kapitalsvage gruppe, der kan forbindes med ghettoer i den betydning Wacquant anvender begrebet.
Ses der på den ekstreme position, der indtages af Gellerup, peger sammenhængen mellem boligtyper, indkomst og etnicitet og analysen af de relationelle positioner på, at Gellerupområdet ikke bør anskues som et isoleret fænomen i byen, men må ses som en del af bredere udviklingstræk, hvor den spatiale differentiering øges på flere dimensioner. Gellerup udgør det mest ekstreme af flere områder, der kan karakteriseres som ”kritiske områder”.
Gellerup er endvidere ét af de områder, hvor denne undersøgelse kan pege på en koncentration af oprindelseskulturel segregering. Denne differentieringstype henviser til forhold som personlige bånd, primærrelationer og mulige bestræbelser på at ”gendanne” lokalsamfundsrelationer. Disse sidste, der i øvrigt ikke præger de fysiske rum i netværksbyen, er igen forbundet med både intern solidaritet og forpligtethed og social kontrol.

[268] F.eks. er der set eksempler på dannelse af nye friskoler, som er meget vanskelig at forstå, hvis de ikke ses i lyset af utilfredshed med skoledannelser, der medfører at etnisk danske børn flyttes til skoler med stor indvandrerandel.

Følges den traditions- eller oprindelseskulturelle differentierings "logik"(jf. Chicagoskolen), er forestillingen, at der vil ske en gradvis opløsning af den oprindelseskulturelle lokalområdedannelse. Det er – mere eller mindre i en overgangsperiode – der opleves et behov for en særlig kontakt til personer med samme kulturelle baggrund. Med inddragelsen af de moderne økonomiske og kulturelle differentieringsformer, kunne det imidlertid vises, at en markant oprindelseskulturel segregering, som bl.a. udmønter sig i Gellerup, samtidig er forbundet med meget lave sociale positioner. Analyserne af det sociale rum viser, at der for en stor gruppe i Gellerup er tale om personer, hvis kapital (økonomisk såvel som kulturel) er umådelig lille set i en dansk kontekst. Dette kan være et udtryk for, at den kapital, der måtte være, ikke anerkendes eller registreres i det danske system. På det symbolske plan kan man i dette perspektiv fremhæve, at det er den dominerende gruppe eller klasse, der skaber den dominerende kultur. Den her identificerede gruppe, kan på ingen måde "leve op til" denne kultur. Der vil være særlige brudflader mellem den dominerende kultur og den gruppe, der dannes i koblingen mellem traditions og oprindelseskulturel differentiering og den økonomisk og kulturelle differentiering.

Dette kan danne et udgangpunkt for at overveje, men ikke afgøre, hvorvidt der er tegn på ghettodannelse i Gellerup. Med henvisning til Wacquants (L. Wacquant, 2004 p 9) opstilling af et kontinuum mellem en enklave og en ghetto (jf. afsnit 5), kan der opstilles nogle analytiske udgangspunkter for de typer af processer, der peger i retning af en ghettodannelse.
På den ene side må det erindres, at Wacquant afviser, at der kan tales om egentlige ghettoer – forstået som områder, der er afgrænset fra omverdenen – i det meste af Vesteuropa. På den anden side er begrundelsen for at overveje, hvorvidt der kan ses tegn på ghettoer i Gellerup, at området som udgangspunkt kan karakteriseres ved en kombination af, at nogle af de oprindelsesgrupper, der er mest segregerede, samtidig kan placeres på de laveste sociale positioner, og at der er en koncentration af disse særligt i Gellerup[269].
Som Wacquant peger på, kan man ikke se koncentration af fattigdom eller øvrige dårlige sociale vilkår i sig som tegn på ghettodannelse[270], idet der bør skelnes mellem en traditionel klasse eller stratifikationsmæssig begrundelse for et boligområdes situation og den udelukkelse og indre organisering, der karakteriserer en ghetto.
Ghettodannelsen ses som primært dannet af et ydre pres, men dette ydre pres har samtidig et "modsvar" i en indre organisering. Udgangspunkter for analyse af disse processer kan antydes ved følgende:
Det ydre pres findes i stigmatisering, begrænsninger i rettigheder og formel eller uformel spatial indespærring.
Der er formentlig ingen tvivl om, at Gellerup stigmatiseres. Der kan skelnes mellem de stigmatiserende processer, der vedrører boligområdet som sådan (f.eks. den offentlige betegnelser som ghetto) og de, der vedrører henholdsvis enkelte oprindelsesgrupper eller den – også globalt – udskilte religiøse skelnen, hvor betegnelsen "islamister" ofte ligger snublende tæt på "muslimer". Der kan derudover peges på den – mere usynlige – form for stigmatisering, der er knyttet til lav social position og som symbolsk tilføjer en nedvurdering.

[269] Andre boligområder, f.eks. i Ravnsbjerg, ligger tæt på samme karakteristik.
[270] Hermed adskiller Wacquants definition sig også radikalt fra aktuelt udbredte måder at forstå ghettoer på, herunder regeringens ghettodefinition, se note 3

Det er vanskeligere at pege på at der skulle findes begrænsninger af adgang og spatial indespærring. På den ene side sigter de udtalte politiske målsætninger mod at opløse segregationstendenser. På den anden side kan der argumenteres for en række informelle spatiale begrænsninger og indespærringer, hvis bosætningen anskues som et "nødvendighedens valg". "Nødvendighedens valg" implicerer flere niveauer fra de mere simple økonomiske begrænsninger til oplevelser af lav symbolsk placering, mangel på forståelse, anerkendelse og accept i det omgivende samfund. Uanset om begrænsninger eller indespærringstendenser kan siges at være (informelt) til stede, så kan oplevelser af noget sådant påvirke handletendenser.
Forhold, der imidlertid peger væk fra en karakteristik som ghetto, er, at en stor del af befolkningen i området er på arbejdsmarkedet eller under uddannelse, og i disse funktioner har et samspil med det omgivende samfund, samt det forhold, at der netop ikke er tale om koncentration af én men flere forskellige oprindelseskulturer og etniske minoriteter.

En analyse af de indre processer – institutionel duplikering og intern sammensmeltning – forudsætter en selvstændig undersøgelse, herunder en undersøgelse af typer af indre organiseringer og oplevelser af eller erfaringer med officielle institutioner.
Den interne sammensmeltning må i dette perspektiv adskilles fra den lokalsamfundsdannelse, der er forbundet med den traditionskulturelle differentiering, men vil dog evt. kunne ses som en udvidelse eller radikalisering af denne. Det kan her erindres, at også i den traditionskulturelle differentiering fremhæves den religiøse institution som væsentlig i en lokal organisering, især når der er blevet tale om et sådant omfang af oprindelsesgrupper, at en mere informel organisering ikke længere er mulig (W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920))[271].
Nogle af de centrale spørgsmål i det dynamiske relationelle perspektiv, der peger på sammenhængen mellem de ydre og de indre processer, er, om det ydre pres har fået et omfang og en karakter, der påvirker de interne processer. De interne processer vil klart være forbundet med forskellige former for identitetsdannelse og identitetsdannende organiseringer, der også må ses som en reaktion på det pres, der opleves. Et centralt spørgsmål kunne være, om det ydre pres hos nogle grupper kan føre til fuldstændig afkobling fra og hermed afvisning af den regulering, som gælder for det omgivende samfund. Dette vil være forbundet med en alternativ regulering af "lov og ordens" spørgsmål[272]. Et andet centralt spørgsmål kan være, den ydre formidlede religiøse diskurs og symbolske karakteristisk af gruppen kan medvirke til en indre sammensmeltning af muslimer overfor "andre" og hermed evt. dannelse af en alternativ organisering, der omfatter meget andet end det religiøse. Dette sidste er vanskeligt at adskille fra en interesse for dyrkelse af religion.

Aarhus kommunes lukning af en af en lokal skole i området og spredning af eleverne til byens øvrige skoler, kan anskues i lyset af hhv. anvendelse af og/eller afkobling fra samfundsmæssige institutioner.
På det formelle plan er der ingen tvivl om, at det er udtryk for markering af adgang til disse skoler. Informelt markeres der imidlertid en særposition for en bestemt del af befolkningen set i relation til

[271] I beskrivelsen af udvikling af de amerikansk-polske "communities" udvikling, indtræder kirken og sognet på et tidspunkt som de væsentlige, sammenbindende institutioner.
[272] Tegn herpå har både været registreret i Vollsmose i Odense og i Gellerup ved episoder, hvor politi f.eks. ikke har haft adgang. Det må imidlertid understreges, at der er stor forskel på episoder, der helt primært er båret af unge, og egentlige alternative organiseringer.

disse institutioner, og derfor vil det være befolkningens oplevelse af, om det øger eller udstiller en symbolsk nedvurdering eller ej, der er afgørende for, om dette mindsker en tendens mod ghettodannelse.

I perspektivet af "the networked society" peger Graham og Marvin på mulige afkoblinger af de dårligt stillede områder i form af f.eks. afkobling i relation til transport, telefon og internet og vand- og energiforsyning (Graham & Marvin, 2001). Der peges på områder, der karakteriseres som "often relationally severed from secessionary network spaces by urban design and security practices" (Graham & Marvin, 2001 p 287), og disse områder tenderer mod at være ekskluderede og usynlige i det overordnede design af byudviklingen[273]. Som tidligere omtalt, omfatter denne undersøgelse ikke forandringer i de infrastrukturelle netværk. Det synes dog at kunne afvises, at der i de dårligt stillede områder i Aarhus, der falder sammen med de store almene boligbebyggelser, findes nogen klare tegn på den type infrastrukturelle rumlige afkobling Graham og Marvin eksemplificerer i en behandling af "marginalised spaces" mv. Selvom der uden tvivl findes problemer knyttet til transport, telefon og internet samt vand- og energiforsyning[274], så kan der ikke åbenlyst peges på forhold, der knytter dette til karakteren af de dårligt stillede områder, dvs. peger mod en afkobling eller nedprioritering af et område i forhold til transport eller energiforsyning[275]. Som eksempel kan peges på, at alle i Gellerup har internetadgang[276]. Det er langt vanskeligere at undersøge og vurdere f.eks. de sikkerhedsmæssige problemer, der også på det generelle niveau nævnes af Graham og Marvin, samt eventuelle problemer med lånoptagelse, jobsøgning osv., hvor adresse i et symbolsk lavt placeret område kan have betydning.

Differentieringsprocesser i relation til indkomstmæssige sociale problemer

Det er tidligere vist, at den spatiale differentiering af de samlede sociale ydelser ikke varierer i samme omfang som f.eks. indkomster, og som fremhævet kan dette opfattes som et udtryk for et universelt træk i velfærdsstaten. Frem for at problemer og ydelser er koncentreret hos "de svage", ser vi en forholdsvis jævn fordeling. Andelen af sociale ydelser er mindre i de kapitalstærke sogne og højere i de kapitalsvage sogne, men fordelingsmekanismen indebærer, at der er modtages ydelser i alle sogne.
Figur 3-63 viser fordelingen og forandringen heri i et format, der kan lette sammenligningen mellem 1984 og 2007.

[273] Gellerupplanen er et eksempel på, at området ikke optræder "usynligt".
[274] F.eks. hos mennesker, der ikke har råd til bil eller ikke kan betale for telefon eller energiforsyning.
[275] Den infrastrukturelle udvikling i velfærdsbyen Aarhus kan måske fortsat karakteriseres som "moderne" til forskel fra "postfordist" eller "postmodern"(Graham & Marvin, 2001 p 90)
[276] Det fremgår f.eks. at der i Gellerup har været etableret "gratis" (betalt over antennebidrag) internet forbindelse til alle siden april 2010. http://www.gellerup.nu/aktuelt/nyheder/arkiv/dato/2011/april/28/gratis-modem-og-fri-internet-til-alle-beboere/. Det er klart, at internetadgang ikke er ensbetydende med, at beboere generelt har computere og de nødvendige kvalifikationer til brug heraf, - men det er ikke den infrastrukturelle adgang, der mangler.

Figur 3-63 Andele af ydelsesmodtagere i 1984 og 2007 (summarisk, indeks)

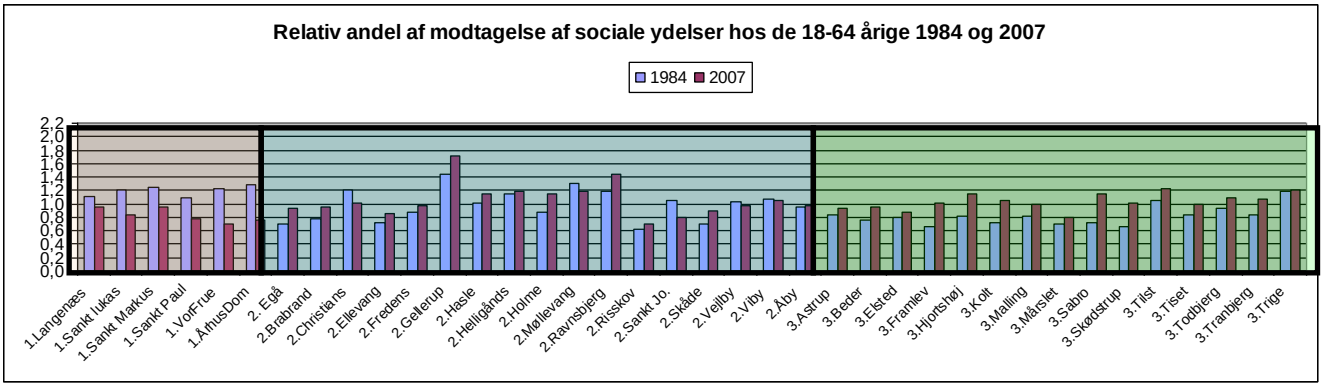

De væsentligste træk i den ændring, der foregår mellem 1984 og 2007 er, at der bliver relativt færre ydelsesmodtagere i midtbysognene og relativ flere i de nye forstæder. Derudover er der mindre forskydninger i sogne i de gamle forstæder.
Figur 3-64 viser sammenhængen mellem ændringer i andele af ydelsesmodtagning og ændringer i gennemsnitlig alder i sognene. For de fleste sogne i midtbyen og i de gamle forstæder er der en positiv sammenhæng. I midtbysognene er såvel alder som andel af ydelsesmodtagning faldet og i sogne i de nye forstæder er såvel alder som andel af ydelsesmodtagning steget, dvs. at der findes overordnede forskydninger i byen, som i hvert fald delvis er aldersbetingede.

Figur 3-64 Ændringer i andele af ydelsesmodtagere og gns. alder

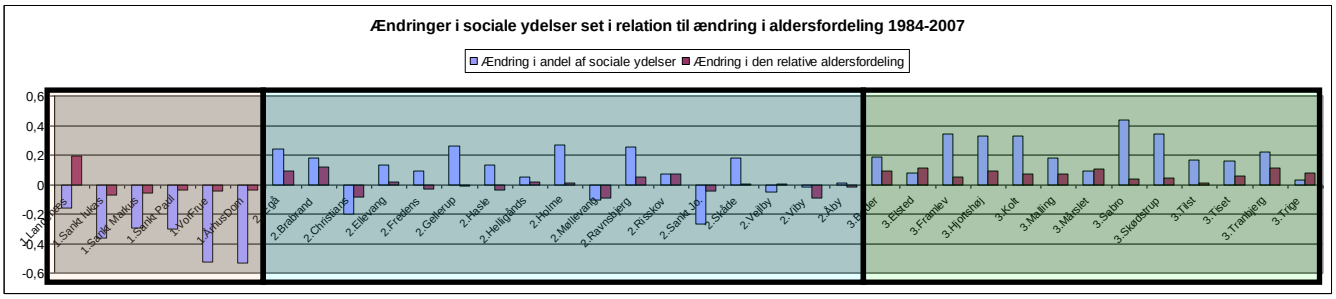

Den samme type sammenhæng gælder for nogle af sognene i de gamle forstæder, men her og i et enkelt sogn i midtbyen, findes også modsatrettede tendenser, og hvor der er tale om ændringer, der ikke er aldersbetingede. Fredens, Gellerup og Hasle er de sogne, hvor den modsatrettede udvikling er størst. For Gellerup og Hasle er den sandsynlige forklaring, at der med indvandrerkoncentrationen er kommet en større problemtyngde, dvs. en tyngde, der overstiger de forandringer, alder normalt vil medføre.

De aldersbetingede forandringer har utvivlsomt for midtbyen sammenhæng med den kulturelle differentiering, der indebærer en koncentration af unge her. De aldersbetingede forandringer i de nye forstæder skal formentlig ikke søges i aktuelle ændringer i spatial differentiering, men derimod i den fordeling, der var skabt i 1984, og som med tiden indebærer en vis "forgubning" af områderne netop hvis der ikke sker flytninger.

Fordelingen og udviklingen i de summerede sociale ydelser giver med andre ord ikke anledning til nogen nærmere identificering af differentieringsprocesser end de, der kan anses for allerede kendte.

Som også tidligere fremhævet ser vi et meget anderledes mønster, hvis der fokuseres på den spatiale differentiering af særlige problemer/ydelseskategorier. I figur 3-65.er den spatiale fordeling og udvikling i samme vist for en række forskellige sociale ydelseskategorier: kontanthjælp, arbejdsløshedsdagpenge, førtidspension, efterløn og sygedagpenge.

Figur 3-65 Relative andele af forskellige ydelsestyper i 1984 og 2007

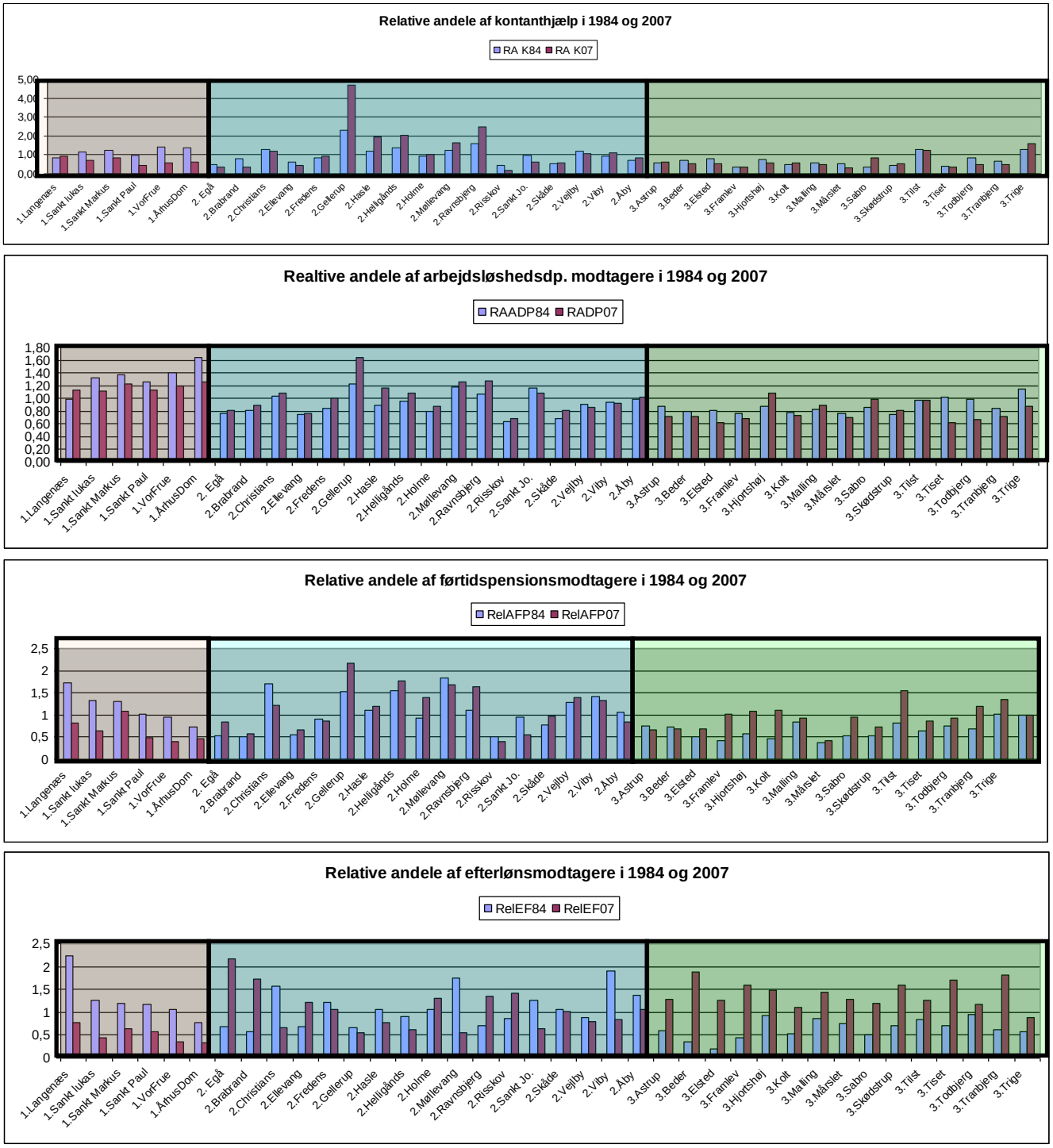

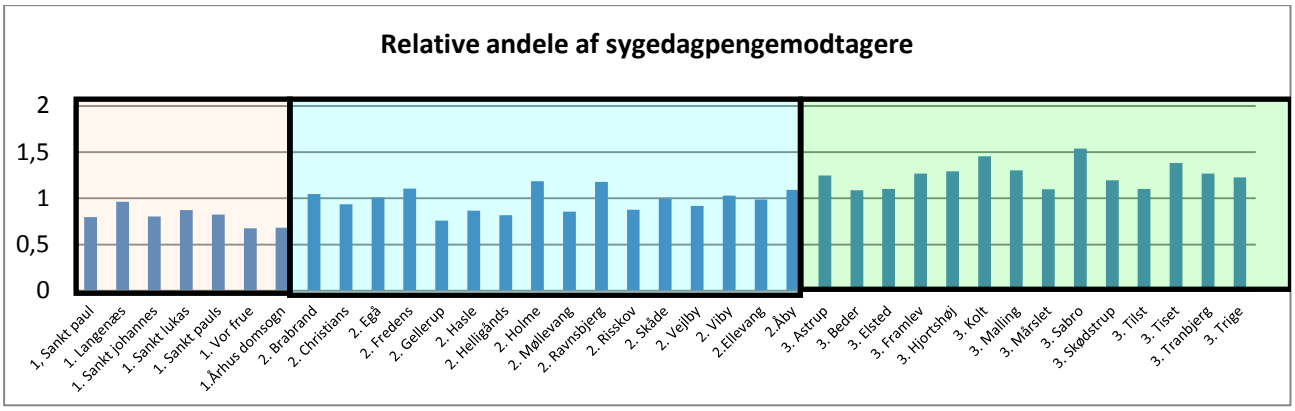

Der er langt den største spatiale differentiering i kontanthjælpsandelen. Det, der i særlig grad bidrager til den relativt høje andel af samlede ydelser i 2007, der findes i de kapitalfattige sogne i de gamle forstæder, er særligt kontanthjælp, dernæst førtidspension og relativt mindre arbejdsløshedsdagpenge, mens der i samme sogne findes en relativ underrepræsentation af sygedagpengemodtagelse. For de kapitalrige sogne er der underrepræsentation i omtrent alle typer af ydelser, mens efterløn og sygedagpenge er repræsenteret med de højeste relative værdier.
I størsteparten af sognene i de nye forstæder er der i 2007 underrepræsentation af kontanthjælp og førtidspension, mens der er overrepræsentation af efterløn og sygedagpenge.
I midtbyen er der i 2007 underrepræsentation af alle ydelser undtaget arbejdsløshedsdagpenge. De udviklingstræk vi ser i sogne i midtbyen og de nye forstæder, kan forbindes med aldersudviklingen, jf. ovenfor.

Den spatiale differentiering forandrer ikke blot niveau, men viser klare forskelle i fordeling på ydelsestype.
De kapitalfattige sogne i de gamle forstæder skiller sig mest ud ved at have høje andele af ydelsestyper med lav status, mens de relativt høje andele i sogne i de nye forstæder primært skiller sig ud ved høje andele af ydelsestyper med højere status.

Ud over de formentlig aldersbetingede stigninger i efterløn i de nye forstæder, er den mest markante udvikling, at andel af kontanthjælpsmodtagere i de kapitalfattige sogne i de gamle forstæder er steget langt mere end alle andre ydelsestyper.
Den sammenhæng, som andre undersøgelser har vist og som har ført til f.eks. anvendelse af betegnelserne ressourcesvage eller belastede områder, markerer sig klart her som en sammenhæng mellem kontanthjælp og delvis også førtidspension og positioner i det sociale rum.

Figur 3-66 illustrerer, at der er en næsten entydig sammenhæng mellem de høje relative andele af befolkningen på kontanthjælp og de positioner de samme sogne indtager i det sociale rum. I de foretagne opgørelser findes de særligt høje andele af kontanthjælpsmodtagere i Gellerup, Ravnsbjerg, Helligånds, Hasle og Møllevang. Ses der bort fra Hasle, kan de positionerne for disse sogne direkte aflæses som de sogne, der indtager de nederste positioner i figur 3-66. Man kan også sige, at "socialt belastede områder" udpeges herigennem.

Figur 3-66 Positioner for sogne i de gamle forstæder

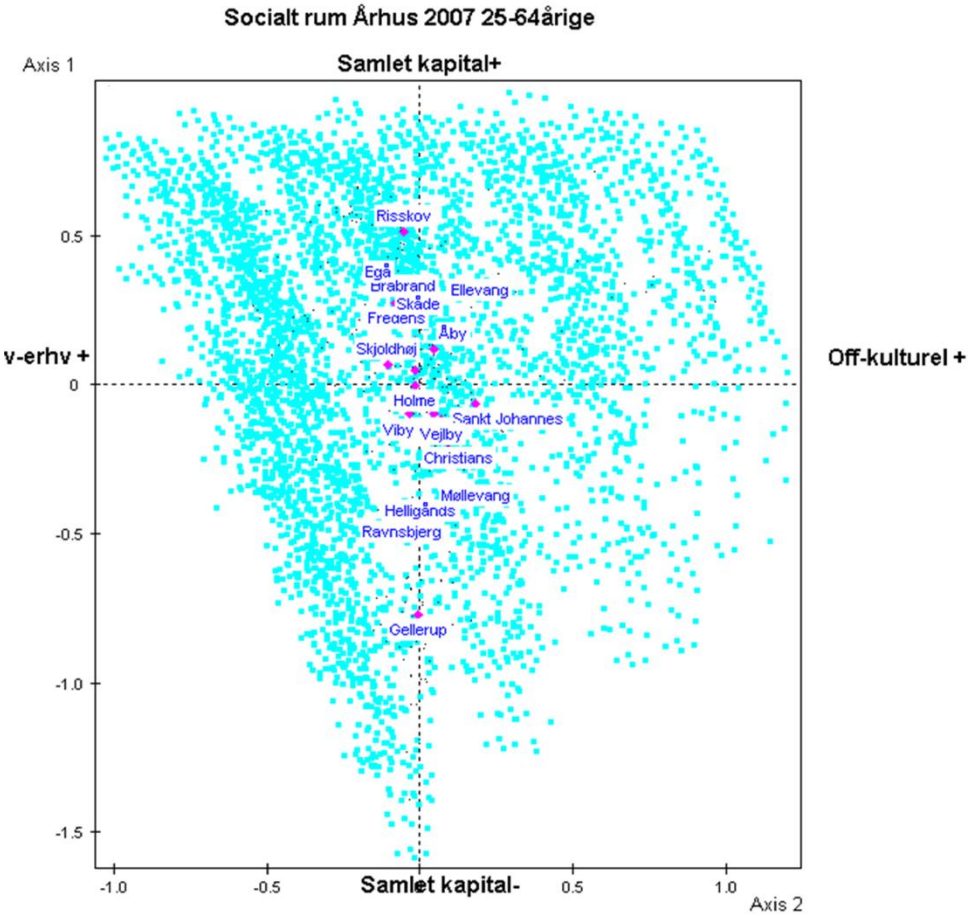

Det, der umiddelbart kan optræde problematisk og undrende, er, at det er så forskellige spatiale fordelinger, der ses dels ydelsestyperne imellem og dels mellem særligt fordelingen på kontanthjælp og de summarisk opgjorte ydelser. Der fås helt forskellige problembilleder afhængigt af hvilken form for opgørelse, der foretages. Dette er søgt opsummeret i figur 3-67:

Figur 3-67 Opgørelsestyper og problembilleder

Summariske opgørelser	Sociale problemer er forholdsvis jævnt spatialt fordelte: der ses et mønster med en moderat skæv fordeling med højeste koncentrationer i de gamle forstæder Max. variation fra gns. soc.yd +70 %
Differentiering i problem/løsningsmodeller	Bestemte typer af problemer er markant skævt spatialt fordelte: det ses et mønster med radikal skæv fordeling med højeste koncentrationer i de gamle forstæder Max variation fra gns. i kontanthjælp: +368 %

Til forskel fra de tidligere behandlede typer af differentieringer, kan fordelingen af disse typer af sociale problemer og især forandringer i forskellige typer af problem-løsnings-figurer ikke forstås uafhængigt af det statslige eller nationale politiske niveau. Som også tidligere behandlet er der tale om problem-løsnings-figurer med forskellig status, og det er også denne status, der varierer spatialt.
Den differentiering, der sker indenfor det sociale system, er formentlig nok begrundet i de skillelinjer befolkningen – eller den dominerende del heraf – opererer med som væsentlige skillelinjer. Vi så tidligere, at der i det sociale system f.eks. med skillelinjen mellem kontanthjælpen og arbejdsløshedsdagpengene, etableres problem-løsningsfigurer med forskellig status. I dette tilfælde en skillelinje, der opererer med arbejdsmarkedserfaring versus ikke-arbejdsmarkedserfaring[277].
De skabte kategorier får imidlertid en selvstændig betydning både fordi de er knyttet til forskellige niveauer for og reguleringer af den økonomiske kompensation, der har betydning for det mulige valg af bolig, og fordi de symbolsk cementerer bestemte skillelinjer i befolkningen.

En nærmere analyse af differentieringen i denne type af sociale problemer og det sociale systems betydning herfor skal derfor foretages i næste kapitel, hvor ændringer i det sociale system også inddrages som en forudsætning for at kunne foretage analysen.

Konklusion

Det har i dette kapitel kunnet vises, at der ud over den alment-accepterede differentierende mekanisme, der kan identificeres ved sammenhæng mellem indkomststruktur, der igen kan kædes sammen med erhvervs- eller klasseudvikling og priser på boligmarkedet, med stor sandsynlighed har gjort sig andre spatialt differentierende processer eller mekanismer gældende i byens udvikling.

Bourdieus begreber om socialt og fysisk rum og den flydende kobling herimellem åbner for andre perspektiver på de differentierende processer end de, der optræder i koblingen mellem det (tomme) materielle rum og sociale forhold. Særligt åbnes der med Bourdieus begreb om fysisk rum, der netop ikke optræder som et tomt fysisk rum, for en undersøgelse af skift i attraktiviteter af fysiske rum.

Det er særligt for højindkomstgruppen og ejerboligdelen vist, at de fysiske rum indbyrdes er forandret i attraktivitet. Det kan ikke med de her anvendte data dokumenteres, hvad der præcist har begrundet ændrede mønstre heri, men det er på basis af de viste udviklingstræk en plausibel tese, at

[277] For en perspektivering er det interessant, at Lamont kan vise, at der findes og opretholdes en række moralsk baserede symbolske skillelinjer i befolkningerne. Hun viser f.eks. at når arbejderklassen i hhv. Frankrig og USA skelner mellem "os" og "dem" – hvor de sidste her er de, der befinder sig "under" arbejderklassen -, så skelnes der mellem de, der yder deres, er stabile o.s.v. og de, der ikke er det (Lamont, 2000). Altså en skillelinje mellem de, der er fast etablerede og stabile på arbejdsmarkedet og de, der ikke er det. Det kan måske endda siges så markant, at sådanne symbolske skillelinjer udgør en del af arbejderklassens opretholdelse af værdighed (dignity). Samtidig peger Lamont på, at skillelinjen markeres betydeligt mindre i Frankrig end i USA. Lamont konkluderer ikke på om denne forskel f.eks. kan tilskrives forskelle i velfærdsstatssystemer.

ændringer i befolkningsmæssig sammensætning i sogne eller dele heraf har betydning for områdets attraktivitet for højindkomstgruppen. Der er flere eksempler på, at sogne med en stor andel af socialt boligbyggeri og en hermed ændret befolkningssammensætning, er blevet mindre attraktivt også hvad angår ejerboligdelen af sognet. Der er omvendt eksempler på, at sogne, der primært indeholder ejerboliger og som kun rummer en lille social differentiering, er blevet langt mere attraktive for højindkomstgruppen. Midtbyen, der er blevet mere attraktiv for højindkomstgruppen i relation til forstæderne, kan betragtes som en særlig type af eksempel på dette, idet der nok her er kontraster i befolkningssammensætningen, men i modsætning til socialt betingede kontraster er der her primært tale om aldersbetingede kontraster.

En sådan tolkning understreges af, at homologien mellem det sociale og det fysiske rum indebærer, at grupper, der er tæt på hinanden i social position også vil tendere mod at være tæt på hinanden i det fysiske rum. Derfor kan det mønster, der er opstået i velfærdsbyen, hvor der på den ene side for nogle sogne er stor afstand mellem social og fysisk afstand, men på den anden også er skabt sogne, hvor den store sociale afstand rummes indenfor en meget lille fysisk afstand -der er her tale om sogne i de gamle forstæder, hvor der er etableret store almene boligbyggerier og som rummer stor intern kontrast - give anledning til forskellige former for modsætninger, der evt. kan resultere i større fysiske eller ændrede typer af afgrænsninger overfor hinanden. På den ene side viser forskningen ekstreme fysiske former for den kapitalstærke gruppe som f.eks. citadeller og ”gated communities” og på den anden for den kapitalsvage gruppe, ghettoer.

Der synes ikke i Aarhus at være tegn på det første, men nok andre former for afgrænsninger, f.eks. i valg af benyttelse af den almindelige – og i disse områder fælles – offentlige service som f.eks. folkeskoler.
Der kan heller ikke hævdes at være skabt ghettoer i den betydning som Wacquant anvender begrebet. Der er imidlertid, f.eks. i Gellerup, træk, der kan tolkes som mulige tegn på ghettodannelse.

For indvandrergruppen viser fordelingsmønstrene, at der med stor sandsynlighed er tale om en oprindelseskulturel koncentration og segregering. Det er imidlertid meget markant, at denne koncentration er langt stærkere for indvandrergrupper med lav social position end de, der har en højere social position. Det vil sige at det i stedet for blot at fokusere på oprindelseskulturel differentiering, kan ses som mere relevant at pege på en kombineret differentieringsproces: jo lavere social position, jo mere segregerede ift. oprindelse. De mest segregerede grupper bor i Gellerup, Hasle, Helligånds og Ravnsbjerg sogne, der alle rummer store almene boligbyggerier.

Den oprindelseskulturelle segregering kan umiddelbart forbindes med skabelsen af enklaver, og det er i forbindelse med disse forventningen, at de opløses med tiden. I en situation, hvor oprindelseskulturel segregering er forbundet med særligt lave sociale positioner, er der mulighed for, at de processer, der er knyttet til en ghettodannelse, har en grobund både internt og eksternt. Der kan peges på forskellige betegnelser og hændelser, der styrker dette.

I relation til differentiering i eller ”mapping” af sociale problemer er Chicagoskolens tese om social desorganisation først undersøgt i relation til kriminalitet, dernæst er differentieringen i de problemløsnings-figurer, der vedrører indkomstkompenserende ydelser, undersøgt.

For den spatiale fordeling af de indkomstmæssige sociale problemer er de mest markante resultater, at der på den ene side ses en relativt jævn fordeling af summerede sociale ydelser, hvilket kan ses som værende i overensstemmelse med de universelle træk i velfærdsstaten og –byen, mens der på den anden side ses markant stigende spatial differentiering hvis der ses på udvalgte ydelsestyper. Kontanthjælpen er et eksempel på både stor, men også stærkt stigende spatial differentiering. De spatiale differentieringsprocesser, der kan knyttes hertil kan imidlertid ikke alene forstås ved at studere velfærdsbyen. Det er nødvendigt også at inddrage udviklingen på nationalpolitisk niveau.

Kapitel 18. Konklusioner på 3. del

Projektets tredje del besvarer den lokale og empirisk baserede del af den første problemstilling, som lyder: Hvilke sociale og spatiale differentieringsprocesser og udviklingstræk udspiller sig i velfærdsbyen - set i lyset af 1960'ernes og - 70'ernes velfærdsstatlige forventningshorisont og dennes udpegning af sociale problemer?

Det kan klart vises, at den forventning, der var en del af velfærdsstaten i 1960'erne og -70'erne om større indkomstmæssig lighed, ikke er opfyldt. Der kan, målt på byens indkomstfordeling og på spatiale udtryk for indkomstfordeling, vises klare tendenser mod social og spatial polarisering. Mens den indkomstmæssige spatiale polarisering er markant, så kan der kun i begrænset omfang ses en udvikling i samme retning, når der måles på forskellige udtryk for anerkendte sociale problemer. Dette gælder både for problemer, der søges afhjulpet gennem indkomstkompensation og for kriminalitet. Dette rejser spørgsmål om, hvordan forskellige aspekter af velfærdsstatens udvikling kan forstås.

Den sociale polarisering kan gennem analyser af byens sociale rum vises ikke blot at omfatte en indkomstmæssig polarisering, men en række forskellige differentierende dimensioner, der kan tolkes som en klassemæssig differentiering. Der er med andre ord ikke blot tale om en mulig overfladisk eller kortvarig spatial differentiering.

De konkrete nedslag af den spatiale differentiering i byen viser, at der etableres et mere udstrakt og tydeligere bånd langs kysten med kapitalrige beboere, mens sogne i byens periferi og særlig i den nordvestlige del af byen udviser mindre forandring og fortsat har stor repræsentation af grupper i mellempositioner. I de ikke kystnære sogne i de gamle forstæder var der i 1984 etableret en blanding af ejer og lejerboliger, idet der her var etableret store almene boligbyggerier. Der finder en markant udvikling sted i disse. Forskelle i social position mellem ejer og lejerdelen i disse sogne øges og kommer til at omfatte flere af sognene. Det kan også udtrykkes ved, at kontrasterne i disse sogne vokser. Indvandrere i byen, der i perioden er blevet øget spatialt polariserede, er helt primært koncentreret i disse sogne, og hermed kommer kontrasten til at omfatte både kontrast i social position og etnicitet. Midtbyens sogne er omfattet af stor kontrast i social position mellem ejer og lejer, men til forskel fra de gamle forstæder, er der her lav repræsentation af indvandrere og hermed også en lav grad af kulturel mangfoldighed. Kontrasten kan derimod forstås med afsæt i, at der i den gentrificerede midtby i perioden sker en stærkt øget koncentration af gruppen af unge, som i stigende grad kan tolkes som en kulturel gruppe.

Differentieringen i sociale problemer er - både når kriminalitet og problemer, der afhjælpes med indkomstkompenserende ydelser - er langt mindre på et summeret niveau, dvs. for alle kriminalitetsformer og alle former for sociale indkomsterstattende ydelser, end når der udvælges bestemte former for kriminalitet og sociale ydelser. Udvælges f.eks. ejendomskriminalitet og kontanthjælp ses som venter en spatial koncentration i de kontrastrige sogne i de gamle forstæder samt i enkelte af de

nye forstæder. Udvælges f.eks. efterløn og trafikforbrydelser, viser det spatiale mønster koncentrationer i de nye forstæder.

I analysen af differentieringsformer bekræftes det på den ene side, at der er en forholdsvis stærk sammenhæng mellem indkomst (og denne eventuelle forankring i erhvervsgrupper eller klasser) og boligtyper, således som litteraturen om social og spatial polarisering også antager. Der kan imidlertid med udgangspunkt i teori om den sociale differentiering og det valgte rumbegreb suppleres med differentieringsprocesser, der knytter sig til det fysiske rums attraktivitet og identitet for forskellige grupper. Det vises, at den spatiale differentiering i den kapitalstærke gruppe med sandsynlighed rummer reaktioner på og eventuelt fravalg af nærhed eller kontakt til den særligt kapitalsvage gruppe. Det kan også med stor sandsynlighed vises, at der er sket en oprindelseskulturel segregering i de store almene boligbyggerier, men at omfanget af denne segregering har en stærk sammenhæng med position i det sociale rum. Sammenhængen kan udtrykkes ved: jo lavere position i det sociale rum, jo mere segregerede, og må således opfattes som en differentieringsproces, der kombinerer klasse og etnicitet. Mens der kan ses tegn på modsætninger knyttet til de kontrastrige sogne i de gamle forstæder, synes den stigende koncentrationen af unge i midtbyen, snarere at styrke et midtbyimage, som også dele af den kapitalstærke gruppe kan bifalde. De differentieringsprocesser, der kan knyttes til hhv. den kapitalstærke og -svage gruppe kan føre til øget spatial lukning ift. hinanden. Der synes ikke i Aarhus at findes f.eks. ”gated communities” eller ghettoer, således som de forstås af f.eks. Wacquant eller Marcuse, men nogle af de forhold og processer, der er forbundet med dannelse af sådanne, synes at være til stede og at kunne aflæses i de bevægelser, der kan ses i gruppernes koncentrationstendenser.

Det kan opfattes som et udtryk for en anden tendens, der ikke bidrager til et billede af kontraster eller mulige modsætninger, at vi i differentieringen af sociale problemer på det summerede niveau (både indkomstkompenserende ydelser og kriminalitet) ser en langt lavere grad af differentiering end f.eks. for indkomsten, og at vi i udviklingen ikke, med afsæt i Chicagoskolens begreb, kan konstatere en stærkt øget desorganisation knyttet til indvandringen. Dele af dette billede ændrer sig dog, når der fokuseres på specifikke typer af sociale problemer.

Set i lyset af den velfærdsstatslige forventningshorisont er det for byen og dennes spatiale udvikling et meget betydningsfuldt, at netop intentionen om den mere ligelige udvikling i fordelingsmæssig henseende må siges ikke at være lykkedes og måske heller ikke søgt forfulgt i den senere del af den her studerede periode. Byens udvikling er, i lyset af denne forventningshorisont ikke forventelig og ikke ønskelig.

På trods af, at der fra 1970’ernes kommunalreform hele tiden har været et delt offentligt ansvar for realiseringen af forventningen, må den formulerede forventningshorisont i.f.t mere ligelig fordeling primært knyttes til det nationale niveau, fordi der her henvises til en lang række politikområder som f.eks. konjunkturregulerende politik, skattepolitik, boligpolitik, arbejdsmarkedspolitik og socialpolitik. Det er omvendt klart, at kommunen selv har opgaver ift. f.eks. byplanlægningen, erhvervsudvikling og f.eks. udformning af lokale socialpolitikker. Selvom f.eks. byplanlægning må anses for et væsentligt konkret redskab i spørgsmålet om den spatiale differentiering, er der ikke noget, der peger på, at den her beskrevne udvikling i byen, der helt primært har fundet sted indenfor en allerede bebygget

del af byen, skulle være fremkaldt af byplanlægnings beslutninger i den afgrænsede periode. At udviklingen i Aarhus må ses som et eksempel blandt flere, understreger også dette[278].

I forlængelse af den oprindelige intention kan man derfor sige, at der sker en forskydning af opgaver fra det statslige niveau til det kommunale niveau. Opgaver, der ikke løses på et nationalt niveau, viser sig f.eks. i form af nye udfordringer på det kommunale niveau.

I den begrebsanalyse af sociale problemer, som tidligere er foretaget, var en meget markant forskel mellem sociale problemer i Chicago/Chicagoskolen og den, der blev etableret med velfærdsstaten, at sociale problemer i den første kunne forbindes med skillelinjen ude- inde, mens de sidste kunne forbindes med skillelinjen oppe-nede. Det kan også udtrykkes ved en skelnen mellem kulturelle og adfærdsmæssige problemer overfor fordelingsmæssige problemer.

Med den politiske praksis, der implicerer, at den overordnede fordelingsmæssige situation bevæger sig mod en social og spatial polarisering frem for en større grad af ligelighed i indkomst mv. er det netop en bestræbelse på reduktion af skillelinjen oppe-nede, der svækkes, dvs. det berører den helt centrale forskel mellem de figurer, der konstruerer sociale problemer i de to forskellige perioder. Samtidig sås det, at den spatiale fordeling og udvikling i relation til de indkomstkompenserende ydelser – målt ved den spatiale fordeling af relative andele af befolkninger, der modtager sådanne ydelser – dels er forholdsvis jævnt fordelt og dels ikke udviste markante træk mod en mere ujævn eller spatialt polariseret situation. Dette peger mod en opretholdelse af universelle træk i velfærdsstaten og –byen.

Disse træk rejser spørgsmålet om hvilke typer af forandringer i velfærdsstaten og – byen, der i øvrigt er foregået i den studerede periode, og om ændringer her i øvrigt kan vises at have betydning for byens sociale og spatiale udvikling.

[278] Jf f.eks. tidligere reference til egen og andres undersøgelser, der peger på samme type udvikling i andre store danske byer.

4. Del

Forandringer i velfærdsbyen i et forandret velfærdsperspektiv

Kapitel 19. Indledning

I denne del skal den anden problemstilling besvares: Kan der konstateres væsentlige forandringer i velfærdssystemets problemløsning, der er af betydning for den sociale og spatiale polarisering i byen?

Som beskrevet i kapitel 11 skal analysen af udviklingen i sociale problemer i velfærdsbyen både analyseres på nationalt og spatialt niveau.

Det ene afsæt for udmøntningen og besvarelsen af dette spørgsmål er den hidtidige analyse af den spatiale fordeling af sociale problemer og det andet den begrebsanalyse af sociale problemer, der blev gennemført i del 2 og de analytiske konsekvenser, der blev draget heraf (jf. kap 10).

Den hidtidige analyse udpeger et behov for at supplere den afdækning af byens sociale og spatiale polarisering, som er gennemført med fokus på de forventninger velfærdsstaten i 1960'erne og -70'erne skabte for udviklingen, med et fokus på forandringen i velfærdsstaten eller som det også betegnes, velfærdssamfundet, idet ændringer her kan være væsentlige for forståelsen af byens sociale og spatiale udvikling. Analysen har vist, at nogle centrale træk af den oprindelige forventning ikke er indløst, men den viser ikke, om de oprindelige ambitioner politisk er søgt indfriet. Dette var netop en væsentlig begrundelse for at studere udviklingen med afsæt i 1960'erne og -70'ernes ambitioner, der sikkert kunne identificeres.

Nogle teorier om social og spatial polarisering peger helt primært på globalisering og en politisk besluttet deregulering (Castells, 2003 p 122)(Castells & Carnoy, 2004), der tenderer mod at undermine-re velfærdsstaten, som årsag til udviklingen (Castells, 2010 p 244ff). Andre har i højere grad peget på, at forskellige velfærdsregimer fortsat har indvirkning på hvordan de tendenser, der følger af den øgede indflydelse af det globale marked (Hamnett, 1996c), vil slå igennem i det enkelte land.

Når den type velfærdsregime som udgøres af det nordiske, socialdemokratiske og universelle velfærdsregime, som mest forventeligt ville modificere udviklingen, faktisk har "tilladt" en udvikling mod en forholdsvis markant social og spatial polarisering, rejser det spørgsmålet om der fortsat er tale om et sådant universelt velfærdsregime.

Den ene type spørgsmål, der kan rejses i forlængelse heraf, er ideelt set om der er skabt nye forventninger og nye former for opfattelser af sociale problemer i den forløbne periode: Kan der i den politiske forandring ses nye forestillinger om den ønskelige samfundsudvikling, der f.eks. begrunder, at en

lighedsorienteret politik[279] skal vige til fordel for andre mål? Eller formuleret med afsæt i et af Koselecks begreber: Er der opstået en ny forventningshorisont, der indebærer nye anskuelser af det sociale?

Velfærdsforskningen har vist, at der i perioden er gennemført betydelige ændringer i velfærdsstaterne i den vestlige verden, men deres omfang og retning beskrives meget forskelligt[280]. Der er ikke opstået afgørende nye klassificeringer i forhold til Esping Andersens traditionelle regimeopdeling (Esping-Andersen, 1991).
Indenfor bysociologien, såvel som andre sociologiske deldiscipliner, har begreberne om det moderne og det postmoderne indiceret en vurdering af, at der er sket et brud i samfundsudviklingen mere generelt, hvor der er stillet spørgsmålstegn ved grundlæggende præmisser for forståelse, viden og handling, og at bruddet omfatter alle niveauer i samfundslivet[281]. I andre tolkninger af de samfundsmæssige ændringer fremhæves ikke et sådant radikalt brud med det moderne[282], men derimod peges der på en række nye træk, f.eks. i vilkår for og betydning af arbejde, identitet, og traditionelle institutioner o.l., der rummeret radikale forandringer i forhold til den første etablering af det moderne samfund. I begge tilfælde anses præmisserne for den moderne velfærdsstat, som 1960'erne og -70,ernes danske velfærdsstat kan karakteriseres som, at være stærkt forandrede.
Forskning viser også, at der er grund til at antage, at væsentlige ændringer med betydning for velfærdens udformning i perioden, har fundet sted på andre felter end det politiske[283] eller netop foregår som ikke dagsordensatte politiske emner[284].

Selvom der er gennemført betydelige forandringer på det socialpolitiske område, kan der ikke, parallelt med 1970'ernes reformer, findes noget klart svar på det spørgsmål, men kunne stille med afsæt i begrebsanalysen: Er der opstået en ny forventningshorisont, der indebærer nye anskuelser af det sociale? Noget sådant kan ikke besvares gennem den type socialpolitiske reformtekster, der er tale om i perioden. Der tegner sig måske en for velfærdsområdet helt anden begrebsstruktur, end den, der kunne ses i 1960'erne og -70'ernes velfærdsstat. Der er indlysende tale om at økonomiske begreber og problemstillinger har fået en langt mere central rolle, men en nærmere afdækning måtte

[279] En lighedsorienteret politik er ikke entydig. Et mindre studie af socialdemokratiets politik på området viser, at der er sket store forandringer mellem partiprogrammerne fra 1977 og 1992. Mens f.eks. økonomisk ulighed og ulighed som problemskabende står centralt i 1977-programmet, så optræder "lige muligheder", der må opfattes som mindre ambitiøst især på den voksne befolknings vegne, som det mest centrale begreb i de efterfølgende programmer (T. Rasmussen, 2008)
[280] F.eks. i form af velfærdsstatens tilbagetrækning (Korpi, 2003; Pierson, 1996), som en nyliberal udvikling (Hornemann Møller, Elm Larsen, & Abrahamson, 2011), som udvikling af en investeringsstat (Giddens, 2007),som skjult velfærdstilbagetrækning (Hacker, 2004), som "activation of social protection" (J. Goul Andersen, 2010), som analyser af systemudvikling, f.eks. "integration vs. dualization"(J. Clasen & Clegg, 2011), som konkurrencestat ((Campbell & Pedersen, 2005; Kettunen; Kettunen; Pedersen, 2011)
[281] Jf. også kapitel 10
[282] Jf. f.eks. (Beck, Sørensen, & Christiansen, 2006; Rasborg, 2003; Sennett, 2007)
[283] En udvikling som af flere anses for at påvirke udformningen af velfærdsydelser er f.eks. indførelsen af NPM-strategier (jf. Hood (Hood, 1995 p 94)), (Busch, Johnsen, Klausen, & Vanebo, 2005; Busch, 2007; J. Clarke & Newmann, 1997; J. Clarke & Newman, 1997; Eymeri-Douzans & Pierre, 2011; Jørgensen & Dalsgaard, 2010; Storm Pedersen, 2010)

[284] Se f.eks. Hacker (Hacker, 2004)

også f.eks. undersøge sammenhænge til sundheds- og uddannelsesområderne mv. Det må derfor fravælges at videreføre den form for begrebsanalyse, der blev gennemført i del 2.

Der skal i stedet stilles en anden type spørgsmål, der mere konkret og afgrænset forfølger udviklingen af det, der er anerkendt som sociale problemer, og det skal ske under anvendelse af det analytiske begreb problem-løsnings-figurer.

Til forskel fra som Chicagoskolen at kunne studere sociale problemer som desorganisation i lokalsamfundets civilsamfundsmæssige relationer, er studiet af sociale problemer i velfærdsbyen kompliceret af den "fordobling" af studiet af sociale problemer, som den velfærdsstatslige konstruktion af disse nødvendiggør (jf. kapitel 10). De sociale problemer opfattes som følge af denne fordobling ikke, til forskel fra hvad der tendentielt antages i teorier om social og spatial polarisering, som blot og bart identiske med "dårlige vilkår" og eventuel problematisk adfærd som følge heraf. De kan netop antage ny betydning, som adskiller sig fra den, der blev etableret med den universelle velfærdsstat. Derfor er det væsentligt at undersøge, om der kan ses forandringer i, hvad der opfattes som sociale problemer. Her er interessen endvidere særligt knyttet til forandringer, der kan antages at påvirke den spatiale udvikling i byen.

Det ene aspekt af indflydelsen på den sociale og spatiale differentiering vedrører omfordelingen, som her afgrænses til omfordeling og indkomstkompensation i det sociale system, der allerede har været berørt. Ændringer i tildelingskriterier, satser osv. vil logisk set have en virkning på ikke blot den sociale, men også den spatiale fordeling. Et aktuelt og omdiskuteret eksempel er den mulige effekt af udløbet af den forkortede dagpengeperioden. Bortfald af sociale ydelser eller overgang til kontanthjælp kan for både boligejere og lejere have den virkning, at de må flytte.

Det andet aspekt af denne indflydelse kan med Bourdieu betegnes som symbolsk. Med dette henvises til betydningen af den statslige identificering, betegnelse og kategorisering af befolkningsgrupper (Bourdieu, 1996b). I perspektivet af den spatiale differentiering vil sådanne kategoriseringer mv. antages at kunne både skabe, overvinde og forstærke forskellige typer af skillelinjer i befolkningen, herunder både skillelinjer i dimensionerne oppe-nede og inde-ude, som udgør dele af også den spatiale differentieringsproces.

For at besvare problemstillingen skal jeg først, med udgangspunkt i den begrebsanalyse, der blev foretaget i del 1, undersøge væsentlige forandringer i velfærdssystemets problemløsning og dernæst analysere mulige sammenhænge mellem denne problemløsning og det spatiale spørgsmål.

Den foretagne afgrænsning har den konsekvens, at det, der tidligere er benævnt sociale problemer i bred forstand, dvs. det, der i lyset af den velfærdsstatslige forventningshorisont har kunnet ses som problematiske forhold, men som ikke samtidig figurerer som konkrete problemkategorier i lovgivningen, vil blive underbelyst. Herunder kan der være tale om problemstillinger, der f.eks. er af betydning for forskellige former for projekter og indsatser i boligområder, der kan tilsigte en påvirkning af den spatiale differentiering.

Kapitel 20. Analyse af forandringer i velfærdssystemet med særlig vægt på forandringer i problem-løsnings-figurer

Valg af materiale til analyse af problemudvikling i perioden 1984-2007

Den hidtidige analyse kan særligt pege på, at velfærdsbyens spatiale differentiering af sociale problemer kan influeres af forandringer i det materielle aspekt, omfordeling, og det symbolske, herunder f.eks. udvikling i forskellige kategoriers status. De to aspekter må betragtes som indbyrdes sammenhængende, idet f.eks. differentiering i ydelsesniveauer også rummer et symbolsk element. Udviklingen i disse to aspekter i velfærdssamfundets konstruktion af sociale problemer studeres med udgangspunkt i det analytiske begreb problem-løsningsfigurer som er udviklet her..

Der skal anvendes en kombination af forskellige forskningsområder til at indfange forandringer i konstruktionen af sociale problemer med afsæt i begrebet om problem/løsningsfigurer og de analytiske udgangspunkter, der blev behandlet i kapitel 10. Analysen skal omfatte tre sammenhængende dimensioner:

1) Løsningsformer. Forandringer problem/løsningsfigurernes konkrete løsningsformer eller foranstaltninger i relation til borgeren
2) Forandringsforestillinger. Ændringer i de dominerende forestillinger i problem/løsningsfigurerne om, hvordan borgerens problemer afhjælpes
3) Kategoriseringer og disses indbyrdes status i det sociale system. Ændringer i de symbolske kategoriseringer og nye problem/løsningsfigurers betydning for problemgruppers relation til hinanden og befolkningen i sin helhed.

Disse dimensioner udgør forskellige dimensioner af velfærdssystemets problem/løsningsfigurer, som tilsammen anses for egnede til at beskrive ændringer i konstruktionen af sociale problemer. De forskellige dimensioner kan ikke fuldt adskilles fra hinanden og vil være delvis overlappende beskrevet i den forskning og anden litteratur, der her skal anvendes til analysen.

Den første dimension: Ændringer i de konkrete løsningsformer udgør en central del af problem/løsningsfigurerne og omfatter såvel materiel som anden indsats overfor den enkelte eller familier. Løsningsformerne – eller de konkrete foranstaltninger - er beskrevet i diverse lovgivningskomplekser og de væsentligste træk heri er søgt udskilt i socialpolitiske fremstillinger af ændringerne. Den anvendte litteratur vil her være traditionelle socialpolitiske fremstillinger af ændringer i perioden.

Den anden dimension: Der foreligger en række relevante såkaldt governmentality-analyser, der kan anses for egnede til at belyse ændringer i forandringsforestillinger i den sociale indsats. Disse studier

anvender ikke begrebet om sociale problemer[285], men gennem studier af skiftende diskurser, styringsformer og – teknologier, behandler de en central dimension i problem/løsningsfigurerne, nemlig gældende forestillinger om, hvordan forandring opnås. Studierne er samtidig konkrete og empirifølsomme.

Den tredje dimension: I den tredje dimension søges første og anden dimension integreret gennem fremstilling af det sociale systems kategoriseringer og disses forandringer og ved at anlægge et overordnet perspektiv, hvor disse kategoriseringer anskues i relation til hinanden. Det kan anses for et væsentligt aspekt af konstruktionen af sociale problemer, at der herigennem ikke blot skabes praktiske og pragmatiske løsningsmodeller, men også dannes bestemte skillelinjer indenfor den hjælpsøgende befolkning og mellem denne og den øvrige befolkning. Det særligt interessante er her, hvilke ændringer, der kan ses i dette mønster. Her er særlig søgt inspiration i forskning i velfærdssystemer.

Det skal endelig (igen) understreges, at valget begrebet om problem-løsningsfigur og fokus på de konkrete ydelseskategorier også er begrundet i den type data (registerdata), der arbejdes med. Det er via de konkrete ydelseskategorier, at forandringer i velfærdsbyen efterfølgende kan analyseres.

Forandringer i løsningsformer

Der er i den aktuelle periode samlet sket en meget omfattende ændringer på de relevante lovområder. For denne undersøgelse er følgende love mest centralt: serviceloven og lov om aktiv socialpolitik, beskæftigelsesindsatsloven, lov om arbejdsløshedsforsikring, integrationsloven, sygedagpengeloven og førtidspensionsloven. Der er i mange tilfælde tale om flere på hinanden følgende revisioner eller reformer.
Aktivlinjen eller den aktive arbejdsmarkedspolitik fremhæves som den mest markante socialpolitiske ændring (Bundesen, 2011; Hornemann Møller et al., 2011).
Den aktive arbejdsmarkedspolitik er gennemført i en række reformer fra 1994 og frem, herunder i 1998-reformen, der adskiller den hidtidige bistandslov i en aktiverings- og servicelov. Der kan argumenteres for, at udskillelsen i en selvstændig lov, er med til at understrege ”aktivlinjens” centralitet i den sociale indsats. Mens krav om aktivering starter med aktivering af unge, så kommer det med 1998-loven principielt til at omfatte alle. Det nye i denne aktive arbejdsmarkedspolitik blev formuleret som et opgør med de såkaldte ”passive ydelser”, der skulle erstattes med en aktiv indsats for at fastholde eller forbedre kvalifikationer i forhold til arbejdsmarkedet. Det er særligt denne udvikling, der er blevet karakteriseret som et stille sporskifte i velfærdsstaten (Torfing, 2004).

Forandringen fra den hidtidige løsning, hvor økonomisk kompensation blev anset for ”løsningen” er begrundet i et fokus på ”aktiv” i modstillingen aktiv/passiv, d.v.s. i et skift i fokus på, hvad der udgør både en rigtig og tilstrækkelig løsning. Samtidig bliver sanktionsbestemmelser knyttet til den pligt,

[285] Dean bemærker om en analyse af styringsmentalitet eller –rationalitet i neo-liberale eller neo-konservative kritikker. ”Den demonstrerer det frugtbare i at rette opmærksomheden mod diskursen om sociale problemer og undersøge, hvordan dette vokabulariums begreber angribes, og hvordan begreberne skifter over tid”. (Dean, 2006 p 117).

der formuleres med aktiveringen. Kravet om aktivering såvel som sanktionsbestemmelser er blevet forbundet med udsagnet ”noget for noget”.
En anden betydelig ændring på området er forkortelse af arbejdsløshedsdagpengeperioder, - senest til 2 år (2010), d.v.s. en klar reduktion i omfanget af borgerens indkomstmæssige tryghed og sikkerhed.

Goul Andersen beskriver udviklingen fra forsørgelsessystemet, der på dagpengeområdet følger Ghent-modellen[286], til den aktuelle aktiveringsindsats i faser, hvor aktiveringen i periodens start både sikrede den økonomiske kompensation og byggede på ”human ressource enhancement” (J. Goul Andersen, 2010 p 23), mens udviklingen i den senere del af perioden både forringer den økonomiske kompensation og sikring (begrænsninger i dagpengeperioden) og snarere retter sig mod en direkte vej til arbejdsmarkedet i en ”work fare” strategi, end den forfølger det udviklingsmæssige formål, der kunne ses i ”human ressource enhancement” (J. Goul Andersen, 2010; J. Goul Andersen, 2010).

I ændringer af sygedagpengeloven i 2006 og 2010 skærpes regler, indsats og procedurer med henblik på at få den syge hurtigt i arbejde. En væsentlig ændring og beskæring i tidligere rettigheder er den tidsmæssige begrænsning af sygedagpengeperioden til et år.

På førtidspensionsområdet har man i en reform i 2003 bl.a. søgt at begrænse antallet af førtidspensionstildelinger. Samtidig er der i en tidligere reform indført fleks- og skånejobs.
I ændringer på dette område kan ses træk fra såvel aktivlinjen, idet den fortsatte deltagelse i arbejdslivet optræder som central, som klare hensyn til spørgsmålet om velfærdsstatens finansiering.

Velfærdsstatens fremtidige finansiering har stået højt på den politiske dagsordenen (se f.eks. (Velfærdskommissionen, 2004; Velfærdskommissionen, 2005)) og en væsentligt problemstilling har været at skabe muligheder for – ved forskellige midler – at øge den arbejdsmarkedsaktive andel af befolkningen ved at ændre på tilgangs og afgangsaldre i.f.t. arbejdsmarkedet og formindske den ikke arbejdende del af personer i den erhvervsaktive alder.

På kontanthjælpsområdet skete en af de større ændringer i 1986, da der kom faste kontanthjælpsydelser og i 1994 blev disse fastlagt til henholdsvis 60 og 80 % af den maximale dagpengesats, alt efter om der er tale om ikke-forsørgere eller forsørgere[287]. Kontanthjælpsområdet bliver som bekendt også omfattet af den tidligere behandlede aktivering.
Der er i en senere periode sket en række differentieringer i kategorier af brugere og ydelsesstørrelser. Det sigtes på at udforme et system, der gennem regulering af ydelsessatser, skal sikre økonomiske incitament til at arbejde[288]. Der er siden 2002 gennemført en række ændringer i ydelsesstørrelse

[286] En frivillig statssubsidieret og fagforeningskontrolleret forsikring
[287] Jf. Goul Andersen, der beskriver arbejdsløshedsunderstøttelse ved følgende: ”Althogether, this implied that income replacement for unemployed in Denmark was de facto almost universal, with two levels of flat-rate benefits for insured and uninsured, respectively, and with easy access to unemployment insurance”(J. Goul Andersen, 2010 p 12)
[288] Det kan bemærkes, at en række undersøgelser viser, at det på den ene side er andet end økonomiske incitamenter, der fører til søgning af arbejde (P. Jensen, Pedersen, Pedersen, & Smith, 1998) og på den anden at

og tildelingskriterier for forskellige grupper (F. K. Hansen et al., 2009). ”Tilskyndelse til at arbejde”, optræder som hovedargument for de foretagne ændringer (Anonymos, 2009)
Ændringerne i kontanthjælpssystemets indkomstydelser drejer sig om indførelsen af introduktionsydelsen (1999,2000), den særligt starthjælp (2002) til borgere, der indenfor de sidste 8 år har opholdt sig mere end 1 år udenfor DK (Ejrnæs & Skytte, 2011 p 291), et nyt loft over kontanthjælpydelsen efter 6 måneder (2003), indførelse af en rådighedsskærpende begrænsning i ydelse for ægtefæller, der skal have ydet 450 timers erhvervsarbejde (tidligere 300 timer)(2005/2008) indenfor 2 år for fortsat begge at kunne modtage kontanthjælp, samt en række specificeringer og justeringer i.f.t. enkelte grupper.
De beskæringer, der her etableres for nogle grupper af kontanthjælpsmodtagere, rammer proportionalt flygtninge og indvandrergruppen mere end øvrige (Ejrnæs & Skytte, 2011 p 293).
En række af de særlige ydelser til bestemte grupper som starthjælp, 450 timers reglen og loft over kontanthjælpsydelserne blev afskaffet i 2011 af SSR-regeringen.
Forandringerne på børne- og familieområdet har været kendetegnet ved serviceudbygning og udbygning af universelle ydelser, samt skærpelse af sagsbehandling på området, men som det mest markante på området også indførelse af forældre- og børnepålæg.
I de lovgivningsmæssige ændringer i 1993, 2001, 2006 og senest 2011 (Egelund, 2011) har der været stor opmærksomhed på indsatsen overfor børne- og familieproblemer og skærpelser af de faglige og proceduremæssige krav til håndtering af disse, herunder anvendelse af handleplaner. Som noget nyt er der i 2006 (skærpet i 2009) indført særlige forældre- og børnepålæg (Bundesen, 2011; Egelund, 2011), som f.eks. at sørge for, at børn kommer i skole, ikke begår kriminalitet, eller at forældre møder op til forældremøder. Der kan sanktioneres ved at tilbageholde familieydelsen, hvis forældre ikke retter sig efter påbud om at leve op til disse krav.
Der er indenfor et andet område, strafferetten, sket ændringer, der kan ses i en vis parallelitet til skærpelse af sanktioner og indførelse af pålæg i sociallovgivningen. Her har vi set skærpelse af straffe og f.eks. sænkning af den kriminelle lavalder til 14 år. Unge kan samtidig blive pålagt at gå med elektronisk fodlænke.

Governmentality-forskningen og udvikling i forandringsforestillinger

Governmentality-studier kan anvendes som en kilde, der kan bidrage til afdækning af særlige forandringsforestillinger eller – teknologier i den etablerede sociale indsats.
Udgangspunktet for governmentality- studier er styring i dens mest omfattende betydning som ”conduct of conduct”, der omfatter fænomener som selvstyring, styring gennem selvstyring og styring gennem forskellige former for anden disciplinering ((Foucault, 1991)(Dean, 2006 p 43ff). Governmentality-studier interesserer sig for hvordan befolkninger, økonomi, sjæle o.s.v. søges reguleret, ”men kun i det omfang, at styringen af disse ting indebærer forsøg på rationelt at forme menneskelig adfærd” (Dean, 2006 p 44). Styring i denne omfattende betydning omfatter såvel det ”totaliserende”

starthjælp synes at have en beskæftigelseseffekt. Rosholm påviser, at den lave starthjælp ikke fører til arbejde indenfor de første 2 år af opholdet, men derefter (Rosholm, 2007, 3. april)

i f.eks. skabelse af bestemte kategoriseringer i befolkninger, som det individualiserende, der kommer til udtryk i det, der kan kaldes subjektiveringsprocesser eller skabelse af identiteter.
Foucault, der som tidligere omtalt, er ophavsmand til begrebet om governmentality, undersøger særligt den liberale styringspraksis, der ses skabt i "den tidlige moderne periode", hvor på den ene side opdagelsen af økonomien og på den anden af befolkningen som ressource medfører en styring, der retter sig mod den enkelte og alle og mod befolkningens sundhed, lykke og velfærd (Dean, 2006 p 55).

Det er gennem konkrete studier af "iagttagelsen af iagttagelsen som iagttagelse"[289] af velfærdsstatens forskellige styringsformer (afgrænset tidsligt og stedligt) og fastlagte analysestrategier (Åkerstrøm Andersen, 1999a), at der kan afdækkes forandringer i "forandringsforestillinger". Set i et governmentalitetsperspektiv optræder disse "forandringsforestillinger" som styringsmentaliteter forbundet med forskellige styringsteknologier.

Governmentalitetsstudierne kan gennem de konkrete studier af governmentality udøvelsen – i modsætning til mere traditionelle politologiske og forvaltningsmæssige studier – undersøge forandringer, uanset om disse kan ses som en konsekvens af den type styring, der introduceres med New Public Management[290] og/eller mere traditionelle politiske styrings- og forandringsprocesser.

> "Mens ideologikritik betragter sproget som kondensator for mening, som er genereret af sociale strukturer, søger governmentality-analytikken at begribe, hvad sproget muliggør, og hvad det gør, dvs. hvordan det fungerer inden for, hvad Miller og Rose (1990) betegner som et intellektuelt maskineri" (Dean, 2006 p 118)

Dette særlige analytiske perspektiv fokuserer på sproglige og mentale figurer og dokumenterer hermed også forandringer eller skift på andre måder end f.eks. den kritisk teoretiske tilgang, som Dean forbinder med ideologikritikken.

Der findes en række governmentality-analyser i en international sammenhæng[291], men til dette formål er det væsentligt netop at opsøge analyser af danske forhold i den relevante periode. To danske studier, Åkerstrøm Andersens "Borgerens kontraktliggørelse" (Åkerstrøm Andersen, 2006) og Villadsens "Det sociale arbejdes genealogi" (Villadsen, 2004), der begge klassificeres som governmentality-studier (Dean, 2006 p 13), er særlig relevante her.
Der findes en række andre studier, der afdækker fundne forandringsfigurer eller styringsteknologier i det sociale felt (Brehm Johansen & Mik-Meyer, 2009; Järvinen & Mik-Meyer, 2008; Karlsen & Villadsen, 2008; Mik-Meyer, 2005). De beskæftiger sig ikke, som de førstnævnte, med forandringer i et tidsforløb.

[289] Som det også gælder for begrebsanalysen
[290] Dette adskiller sig fra f.eks. den type analyse Clarke m.fl.(J. Clarke & Newman, 1997)gennemfører. Her søges afdækket hvordan det ændrede organisatoriske regime, som skabes med indførelsen af NPM, også medfører ændringer i relationerne mellem borger og system.
[291] F.eks. kan nævnes Fraser og Gordons analyse af afhængighedens genealogi, hvor opfattelse af fattige som systemafhængige bliver belyst (Fraser & Gordon, 1994) og Cruikshanks analyse af empowerment teknologien i.f.t. fattige (CRUIKSHANK, 1993)

Governmentalitetsstudierne peger meget markant på, at der sker meget store forandringer i den måde, hvorpå klienten italesættes i perioden fra midten af 1980'erne og frem til først i 2000-tallet. Der er i væsentlige træk tale om en bevægelse, der kan ses som en bevægelse væk fra grundfigurer og begrebsnetværk i 1960'ernes og -70'ernes velfærdsstat.

I relation til den periodemæssige afgrænsning, som er foretaget i dette projekt (1984-2007), kan der findes visse resultater hos Villadsen og Åkerstrøm Andersen, der markerer hvornår bestemte skift kan anses at være sket.
Villadsen beskæftiger sig på den ene side genealogisk med "den lange historie" og viser i en dansk sammenhæng, at filantropiens grundfigurer, der registreres som centrale i 1800-tallets diskurs om sociale spørgsmål, er blevet genopdaget i den sidste del af den periode, der her fokuseres på. Han opridser dette ved følgende udsagn, der hentes netop fra denne periode: *'Man skal møde mennesket, som det er'*, *'Fattigdommen er åndelig, ikke materiel'*, *'Hjælp til selvhjælp'*, *'Man skal rejse dem, der kan rejses'* Med disse udsagn fremhæves klientens selvforhold som det centrale frem for den materielle hjælp og klientens vilje og selvansvar sættes på dagsordenen. Hjælpen formuleres som hjælp til den, der vil hjælpes, d.v.s. undergå en selvudvikling. Derimod kan forpligtigelsen overfor den, der ikke vil, ses som vigende eller forsvundet.

På den anden side indgår også karakteristikker af forskellen mellem den såkaldte velfærdsplanlægning (1960'erne og -70'erne) og den aktuelle situation. I forbindelse med det første fremhæves skabelsen af ekspert (subjekt) og klient (objekt), at klienten sættes ved at have mangel på overblik over egen situation, at problemerne er objektivt konstaterbare (jf. ydre vilkår), og at problemerne anses for at være et produkt af den kollektive orden. Endelig fremhæves det, at borgerne som udgangspunkt er ens, at forestillinger om forskelle udgrænses[292]
I en reference til den nyere politiske, men særligt administrative og organisatoriske retorik, der nødvendiggør en ændring mod det selvfølgeligt bedre, anvendes "traditionel (velfærdsstats-) politik" som kontrast.

Figur 4-1 Passiv-aktiv retorik – eksempel

Den passive socialpolitik (fortid)	**Den aktive socialpolitik (fremtid)**
Umyndiggørende, frarøver ansvar	Myndiggørende, tildeler ansvar
Kategorisering af klienten	At møde mennesket som det er
Bedrevidende teoretiseren	Respekt for klientens viden og erfaring
Socialarbejderen som behandler	Socialarbejderen som konsulent
Passiv hjælp	Aktiv hjælp
Fokusering på problemer	Fokusering på ressourcer
Magtesløs	Empowerment
Uudnyttede potentialer	Hjælp til selvhjælp
Afhængighed	Uafhængighed

[292] Der kunne også her refereres til den store politiske/debatmæssige popularitet, som livsformsteorier (Højrup, 1983) i løbet af 1980'erne fik på bekostning af levekårsteorierne (T. Rasmussen, 2002)

Stigmatisering og selvforagt	Selvværd og selvtillid
Fastlåsthed	Selvoverskridelse
Ydre, materiel fattigdom	Indre, åndelig fattigdom
Usynlig magt	Synlig magt

(Villadsen, 2004:210)

Formmæssigt kan man i denne type opstilling genkende Kosellecks bevægelsesbegreber, der skal åbne for en ny fremtid, men nu strategisk formuleret helt ind i billeder for den enkeltes udvikling og forandring - til forskel fra den samlede nationale og statslige forandring, som var fokus i velfærdsstaten.

Opstillingen i figuren udtrykker en ny strategiske sætning af det, der tidligere som fremtid kunne formuleres positivt og forbundet med håb i velfærdsstaten, ved nu at benævne det som negativt og fastlåsende. Såvel de samfundsmæssige relationer, antagelser om det problemskabende som statens rolle som forandringsagent læses med andre overordnede skillelinjer, end det var tilfældet i velfærdsstatens velmagtsdage. Den måske mest markante forskelslæsning er skillelinjen mellem umyndiggørende og myndiggørende. Vi så, at det var meget udtalt i socialreformkommissionens arbejde, at der var tillid til, at individer og familier kunne tackle deres situation selv, hvis de ydre vilkår blev genoprettet. Det kan opfattes næsten som en negation af det umyndiggørende og et opgør med tidligere tiders ydmygende trangsvurderinger. Idet det myndiggørende aktuelt sættes som det påpegede og kravsstillende ansvar[293] for den enkelte, fremstår tilliden til den enkeltes vilje og evne til at tackle sin situation ikke myndiggørende.
Modstillingen viser, som også Koselleck påpeger, at i begrebssætninger for forventningen, opstår kampe om begreber og deres betydning.
Analyseret i den tidligere anvendte optik ville den nye aktive politik – i samme type modstilling - omvendt kunne karakteriseres ved umyndiggørelse, mistro, kontrol, indblanding i private og normalt selvregulerede forhold, evt. berøvelse af et værdigt livsgrundlag o.s.v.

Åkerstrøm Andersen beskriver skift i det, han betegner som "klientforestillingens historie" og opridser her tre perioder:

Figur 4-2 Forandring i klientforestillinger i socialt arbejde

1980-1983	1983- 1989	1989-2002
Individuel behovsvurdering, skøn og helhedssyn	Privatisering af ansvaret vs. det lokales kollektivisering	Det individuelle selvs mægtiggørelse

(Åkerstrøm Andersen, 2006 p 55)

I analysen af disse klientforestillinger, der skal afdække, hvordan klienten italesættes i bestemte perioder, har udgangspunktet været, at såvel karakteristika ved perioder som den tidsmæssige periodi-

[293] Modstillingen viser, som også Koselleck påpeger, at i begrebssætninger for forventningen, opstår kampe om begreber og deres betydning. Man kunne måske også sige, at manipulation med begreber her er slående tæt på.

sering først fremkommer som resultat af de skillelinjer, der kan findes i dokumentationsmaterialet[294], - i modsætning til at være definerede på forhånd.

Den individuelle behovsvurdering indebærer ifølge Åkerstrøm en sætning af en hjælper og den, der skal hjælpes, men implicerer ikke samtidig, at den, der skal hjælpes, er passiv. For at hjælpen skal lykkes, skal klienten ville forandring. Behov og helhedssyn er de centrale begreber i indkredsningen af den hjælp, der skal ydes.
Det skal her markeres, at henvisningen til behov og helhedsvurdering, der tidligere er vist at være en del af 1970'ernes skabelse af velfærdsstaten, her fortsat ses at være centrale karakteristika i den første del af 1980'erne. Det indikeres her, ligesom noget mindre tydeligt hos Villadsen, at de store forandringer i det sociale arbejde og i velfærdsstaten, først tager fart fra omtrent midten af 1980'erne.

Med privatisering af ansvar overfor det lokales kollektivisering refereres der til en debat om henholdsvis et regeringsinitieret privatiseringsønske i form af selvansvarliggørelse og professionelles alternative bud, som består i, at klienten skal styrkes gennem en ændret rolle i lokale sammenhænge. Der gives ikke her belæg for en egentlig ny praksis for italesættelse af klienten.

Det individuelle selvs mægtiggørelse optræder derimod klart som en ny figur for italesættelse af klienten, der opstår fra slutningen af 1980'erne. Denne nye figur hænges argumentationsmæssigt op på dels en motivationsstrategi (dialog med brugeren, fra helhedssyn til medsyn, frigørelse fra afhængighed, selvrespekt, egenansvarlighed, aktiv medvirken og handlen, processuel medinddragelse, personlig vækst, hjælp til selvhjælp mv)[295] og dels en økonomiske ansvarliggørelsesstrategi (ingen kroner uden modydelse, ingen hjælp uden krav, aktivering, tilbageføring af ansvar, fastholdelse af arbejde fremmer personlig og samfundsmæssigt ansvar)(Åkerstrøm Andersen, 2006 p 69)
Det, der særligt fremhæves, er, at den nye figur angår selvets problematik eller selvets forhold til sig selv. En problematik, som var helt <u>fraværende</u> i den første periode.

I Åkerstrøm Andersens analyser i øvrigt er udgangspunktet i styringsformer og -teknologier særlig markant. Herunder hvordan indførelsen af en teknologi som kontrakten mellem socialforvaltningen og klienten både giver grundlag for og skaber en ændring i såvel forholdet mellem disse, som et helt ændret fokus på "hvad, der er problemet" og "hvad der skal bearbejdes".

Åkerstrøm Andersen udfolder i et Luhmannsk begrebsapparat, hvordan socialforvaltningernes kontrakt med klienten, som i perioden bliver langt mere udbredt, kan være en form for bearbejdelse af dette selvforhold. Det er i sig interessant, at udgangspunktet for analysen i "Borgerens kontraktliggørelse" ikke var at studere kontrakter med borgere i socialforvaltningen, men derimod de interne kontrakter i offentlige organisationer. Denne interne kontraktliggørelse udgør en del af New Public Management strategierne til at skabe øget intern konkurrence mv. Det var imidlertid ifølge Åkerstrøm, den forbavsende store udbredelse af styringsteknologien – kontrakter med borgeren - der førte til at han valgte at foretage en analyse heraf. Dokumentationsmæssigt kan det være vanskeligt at præcise-

[294] Dokumentationen for forandringsfigurerne hidrører fra den relevante årrække af "Socialrådgiveren".
[295] Der er her stor overensstemmelse mellem Villadsen og Åkerstrøm

re udbredelsen, men der synes ingen tvivl om, at kontraktteknologien aktuelt i større eller mindre udstrækning danner grundlag for handleplaner, jobplaner, integrationskontrakter og forskellige former for kontrakter i familiebehandling, misbrugsbehandling etc[296]. Dertil kommer, som Åkerstrøm Andersen nævner, samme type kontraktliggørelse f.eks. i undervisningssektoren.

Åkerstrøm Andersen udlægger, hvordan klienten tillægges og pålægges en frihed i kontrakten (der i sin form må være noget andet end den frihed, der etableres mellem ligeværdige i et kontraktforhold), der forbindes med et selvansvar. Mere radikalt kan det udtrykkes således, at kontrakten pålægger en "pligt til frihed", der er forbundet med et selvansvar. Herved flyttes "forandringspotentialet" fra at angå ydre vilkår til at angå et selvforhold.

Kontraktforholdet har derudover den pointe, at det legitimerer forvaltningens indsigt i og mulighed for indblanding i forhold, der ellers ses som private anliggender, f.eks. anvendelse af prævention, spisetider og – vaner i børnefamilier o.s.v. Kontrakten giver hermed adgang til andre arenaer for indsats, og til, at helt forskellige forhold, kan bringes sammen i én akt.
Udvikling af klientens selvforhold eller evne til at klare sig selv forbindes også med det i professionelle kredse positive begreb om empowerment[297], et begreb, som er opstået i en helt anden tradition[298] og som her i kontrakten individualiseres og forbindes med den figur, at den enkelte selv er ansvarlig for den situation, vedkommende er bragt i (Åkerstrøm Andersen, 2006).

Opkomst og udbredelse af andre former for teknologier, der er centrale objekter i governmentality-analyserne, kan også understrege væsentlige skift i forandringsforestillinger og løsninger.

Analyser peger på udbredt anvendelse af forskellige former for samtaleteknologier og selvteknologier. Samtaleteknologien kendes fra f.eks. MUS-samtalen (Åkerstrøm Andersen & Born, 2001), men mange øvrige samtaleteknologier vinder udbredelse og samtale- og selvteknologier forbindes.

Et eksempel er forebyggelsessamtaler i sundhedsmæssigt regi, der sigter mod at løse risikoproblemer for befolkningen[299]. Denne type samtaler tager på det praktiske plan udgangspunkt i at problematisere og ændre på usunde livsstile, f.eks. i forbindelse med fedme eller rygning (Mik-Meyer & Villadsen, 2007; Mik-Meyer, 2008). Virkningen af sådanne samtaler forudsætter, at samtaleteknologien udformes, så den forbindes med en selvteknologi. Borgeren må bringes til at anskue sig selv som et objekt for sig selv, bevæge sig fra at være den, der "hænger fast" i vanen, traditionen eller en fastlåst identitet, til den, der selv (frit) tager beslutningen om at ændre på sig selv. Denne type samtaler kan ifølge Mik-Meyer implicere påpegning af borgerens svage (candyfloss-agtige) viljestyrke (Mik-Meyer, 2008 p 169)

[296] Der refereres til kontraktliggørelsen som et væsentligt fænomen i nyere socialpolitiske framstillinger, f.eks. (Bundesen, 2011; Hornemann Møller et al., 2011)
[297] Se hertil også Cruikshanks analyse (CRUIKSHANK, 1993)
[298] Paulo Freire, der formulerede begrebet i en kritisk og kollektiv tradition.
[299] Anden forskning fremhæver forandring i det Foucault benævner biopolitikken (Foucault, 2009; Thorup Larsen, 2007a; Thorup Larsen, 2007b)

Et andet eksempel er den "motiverende samtale", der anvendes i relation til de borgere, der ikke som udgangspunkt er motiverede for forandring, og som derfor må forbindes med særlige teknikker f.eks. forandringens hjul, den refleksive lytten og balanceskemaet til at "forme såvel patientens som den lyttende professionelles selvledelse" (Karlsen & Villadsen, 2008 p 134).

Det er meget omfattende og principielle forandringer i problem/løsningsfigurerne, der dokumenteres med governmentalityanalyserne. Analyserne behandler ikke det materielle aspekt af den sociale indsats, men det dokumenteres klart, at den enkelte "problemhaver" i stigende grad bliver objekt for forandringen og bringes til at anskue sig selv som problemet og forskellige former for selvudvikling som løsningen[300].
Det er tidligere påvist, at der historisk kan drages en skillelinje mellem en indsats, der baserer sig på omfordelingsperspektivet og en, der baserer sig på et kulturelt og adfærdsmæssigt perspektiv.
Selvom governmentalityanalyserne ikke inddrager det økonomisk/materielle aspekt af indsatsen i analyserne, er der tilstrækkeligt belæg for at tolke udviklingen som en fokusering på "det indre", og eventuelt interpersonelle relationer, der da bliver det centrale forandringsobjekt, til forskel fra den tidlige velfærdsstats fokus på vilkårene "det ydre". Hermed kan der også peges på, at det kulturelle og adfærdsmæssige perspektiv – i nye former – vinder frem.
Det, at se sig selv som problem og forandringsobjekt i governmentalityanalyserne, må læses som en instrumentel figur. Der kan, som f.eks. også Villadsen gør det, drages en parallel til en tolkning af forandringen som en genindførelsen af en moralsk tilgang, der vil "interpellere" (Dahler-Larsen, 2008) borgerens pligt og ansvar. Borgerens pligt og ansvar er i den politiske debat i stigende omfang blevet understreget.
Anskuet i et samtidsdiagnostiserende perspektiv, peger analyserne på, at (selv)udvikling eller den permanente udvikling erstatter forestillingen om at have en bestemt "plads" og identitet i social og arbejdsmæssig sammenhæng. Der henvises til en nyere figur, der både rummer en målsætning, nemlig at det er tilstræbelsesværdigt at være under konstant selvudvikling, og en af målet legaliseret pædagogisk indsats, nemlig at støtte denne selvudvikling.

Udvikling i det sociale systems kategoriseringer og differentieringer

I et relationelt sociologisk perspektiv er en anden væsentlig vej til at undersøge forandringer i problem/løsningsfigurer at undersøge forandring i det sociale systems kategoriseringer og mønstre af differentieringer disse imellem. En iagttagelse af det sociale systems kategoriseringer og differentie-

[300] Samme grundfigur anvendes også, til tider i groteske former, i aktiveringen.Eksemplet er hentet fra et 10 ugers aktiveringskursus udført af private aktører, men bestilt og betalt af det offentlige. Kurset deltagerkreds omfatter bl.a. nyuddannede universitetskandidater. Et af kursets mottoer er at "Vi bygger hele mennesker op fra bunden"(Aaen, 2012). Her fastlægges problemets objekt (den arbejdsløse som et menneske, der er gået i stykker), dets konstruktion som havende et ekstremt omfang (et menneske med behov for at blive bygget op fra bunden) og systemets evne til at løse sin del af ansvaret for opgaven (vi bygger op, vi udfører opgaven; hvis det ikke lykkes så….).

ringer relevansgøres i denne analytik af begreberne om det sociale rums relationelle positioner og dominerende symbolske tilskrivninger.
Det sociale systems kategoriseringer angiver, set i relation til begrebet om sociale problemer, såvel de på et givet tidspunkt valgte problem/løsningsfigurer som differentieringen mellem disse. Ved at følge udviklingen i kategoriseringer og den differentiering, der optræder disse imellem, kan man følge udviklingen i de anerkendte problemfigurer og disses indbyrdes symbolske status.
I det relationelle sociologiske perspektiv er de forskellige kategoriers indbyrdes placering og relation til ikke ydelsesmodtagende grupper af afgørende betydning for den mening, grupperne tilkendes.

Som det tidligere er vist, var dimensionen oppe/nede – til forskel fra ude/inde - i 1960'erne og -70'ernes reformperiode meget markeret i det, der blev benævnt sociale problemer i bred betydning. Den var markeret som en fælles forpligtigelse til at sikre en højere grad af lighedsorientering og beskyttelse af "den svage". Det samtidig skabte sociale system indeholdt dog en kategorisering og hierarkisering af ydelser og ydelsesmodtagergrupper, dvs. en opretholdelse af forskelle i status (oppe/nede). I det konkret etablerede system kan dimensionen ude/inde ses som løst, og dermed ikke markeret, ved sikring af behovsopfyldelse, herunder sikring af et indkomstgrundlag.

Forandringer i kategorier i det sociale system

Både den socialpolitisk beskrevne forandring i løsningsformer og ændringer i forestillinger om, hvordan forandring opnås, danner grundlag for en bestemmelse af forandringer i de enkelte problemløsningskategorier i det sociale system.
Kategoriseringen i det sociale system kom i velfærdssystemets opbygning til udtryk i mere end en skelnen mellem problemtyper som f.eks. arbejdsløshed, sygdom, handicap eller børne- og familieproblemer. Det sociale system opererede og opererer fortsat med mere specifikke problem/løsningsfigurer som "den arbejdsløse dagpengeberettigede" og "den (arbejdsløse) kontanthjælpsberettigede" eller "den syge sygedagpengeberettigede" og "den (syge) kontanthjælpsmodtager". Parenteserne indicerer, at en skelnen mellem om kontanthjælpsmodtageren er blot arbejdsløs eller dertil også syg, ikke markeres i denne kategori. Kontanthjælpsgruppen er en "rodekasse" til forskel fra f.eks. arbejdsløshedsdagpengemodtagere.

Som mere overordnet beskrevet i ændringer i løsningsformer viser en gennemgang af de forskellige problem/løsningskategorier, at nogle (oftest underkategorier) er forsvundet, andre har fået ændrede betegnelser og/eller et ændret indhold og endelig er nye kommet til.

De mere omfattende forandringer i kategorier kan særligt findes indenfor kontanthjælpen og førtidspensionen. Indenfor kontanthjælpskategorien blev der f.eks. oprindeligt skelnet mellem almindelig bistandshjælp og langvarig bistandshjælp, og for den almindelige bistandsklient var ydelsen behovsbestemt uden loft. I lighed med "varig hjælp", blev ydelsen sat ned efter 6 måneder. I den her afgrænsede periode er der bl.a. indført faste kontanthjælpsydelser, der naturligvis har begrænset ydelsesniveauet. Der er, som tidligere omtalt, blevet indført meget væsentlige ændringer, der udskiller grupper med særligt lave ydelser og skærper rådighedsbestemmelser for ægtefæller.

Invalidepensionslovgivningen, der opererede med flere kategorier af invalidepensionister, de, der var berettiget til henholdsvis den lave, den mellemste og den høje pension, er erstattet med en førtidspensionslovgivning.

For så vidt som det er ændringer i forandringsforestillinger, der "omdanner" en kategori, er en ændring ikke nødvendigvis forbundet med omfattende ændringer i lovgivningen for den enkelte kategori i form af tildelings, udmålings- og varighedsbestemmelser. Der er f.eks. tale om præcisering af forpligtigelser knyttet til de rettigheder, der er forbundet med ydelsen.

For kategorien arbejdsløshedsdagpenge er ændringen i forestillingen om, hvordan en forandring opnås skabt gennem en kobling til aktiveringsforpligtigelsen. Med denne kobling fremkommer der en helt anden problem/løsningsfigur, end den, der kunne knyttes til arbejdsløshedsdagpenge ved periodens start. Idet forestillingen om, hvordan problemet løses indirekte også definerer problemet, er en måde at udtrykke kategoriforandringen på, at man bevæger sig fra "den uheldige arbejdsløse" til den "utilstrækkeligt eller skævt kompetente arbejdsløse".
Samme type ændring gælder naturligvis også for kontanthjælpskategorien.
Sygedagpengekategorien har også gennemgået en ændring, der er knyttet til forestillingen om forandring. Når f.eks. rettigheder og pligter og den samtale og selvteknologi, der anvendes overfor den langvarigt syge sygedagpengeberettigede er skærpet betydeligt, så tenderer den overordnede udvikling mod at kunne beskrives ved "den syge sygedagpengeberettigede" til en kategorisering som "den midlertidigt uarbejdsdygtige sygedagpengemodtager". Sygdom som det rettighedsgivende viger i betydning overfor styring af sociale og evt. viljesmæssige forhindringer for deltagelse på arbejdsmarkedet.
Endelig er førtidspensionskategorien (der i øvrigt står overfor endnu en revision) særligt via udviklingen af arbejdsevnemetoden blevet knyttet til aktiv/passiv perspektivet. Med arbejdsevnemetoden " har den aktivrettede indsats i enhver henseende fortrinsret fremfor den passive forsørgelse"[301].
Endelig er efterlønskategorien også ændret, men ændringer her er ikke forbundet med forandringsforestillinger.
Ændringen i kompensationsniveauer udgør også en forandring i kategorier, idet en sådan forandring både udgør en forandring i den enkeltes relative økonomiske råderum (frihedsgrad som forbruger), muligheden for deltagelse i det almindelige samfundsliv (jf. diskussioner af fattigdom) og en forandret relativ position eller statustildeling i forhold til den ikke ydelsesmodtagende del af befolkningen.

Der er i perioden sket ændringer i kompensationsniveauerne i nedadgående retning. Kompensationsniveauet for arbejdsløshedsdagpenge for en LO-arbejder er faldet fra 77% i 1982 til 52% i 2007, og med disse følger samme type reduktion for andre dagpengeydelser (Bundesen, 2011 p 165). Kontanthjælpsydelsers generelle niveau er ligeledes faldet pga. ændring i regulering og særligt er der etableret nye særligt lave satser for de udskilte grupper (starthjælp, kontanthjælpsloft, beskæring af den ene kontanthjælp for ægtefæller, der ikke opfylder 300/450 timers reglen mv.)

[301]http://bm.dk/Beskaeftigelsesomraadet/Ydelser/~/media/BEM/Files/Dokumenter/Beskaeftigelsesomraadet/Ydelser/arbejdsevnemetode_fleksydelse.ashx

For de bevarede såvel som ændrede kategorier er der tale om omfattende ændringer i de i 1960'erne og - 70erne etablerede problem/løsningsfigurer.

I disse figurer sker der en forskydning fra et fokus på oppe/nede til inde/ude. På den ene side indtræder beskæftigelse eller arbejdsmarkedsdeltagelse i stigende grad som det centrale kriterium for systemets succes og hermed sættes også fokus på, hvorvidt den enkelte er inde eller ude. På den anden side udtrykker reduktioner i de relative ydelsesniveauer en svækkelse af fokus på behovsopfyldelse, og en nedtoning af bestræbelsen på reduktion af oppe/nede forskelle.

Ydelsesniveauet og herunder kompensationsniveauet, der i den oprindelige velfærdsstatskonstruktion, blev tillagt en selvstændig værdi for løsning og forebyggelse af yderligere problemer -hvis de ydre vilkår nogenlunde kunne opretholdes ved en social begivenhed, var der højere sandsynlighed for at problemer ikke ville udvikle sig - synes aktuelt at have fjernet sig fra denne vurdering. Dertil kommer, at incitamentstankegangen står i direkte modsætning hertil. Den ene tankegang peger på høje kompensationsniveauer, den anden på lave[302]. Det er vidt forskellige principper og forestillinger om motivationsstrukturer, der danner baggrund for de forskellige synspunkter.

En anden væsentlig ændring i problem/løsningsfigurerne er knyttet til både den øgede anvendelse af incitamentstankegangen og "noget for noget", der konkret kommer til udtryk i den tidligere behandlede stærkt øgede anvendelse af kontrakten i den sociale indsats. Set i relation til 1960'erne og -70'ernes velfærdsstatslige tankegang, kan dette udtrykkes ved, at den forudsatte tillid til borgerens egen indsats, interesse og evne til at ændre på sin situation, erstattes af den pålagte og kontrollerede selvansvarliggørelse[303].

Børne- og familieområdet falder udenfor kategorisering i forsørgelsesmæssige problem/løsningsfigurer og skal kun kort behandles her[304]. Det kunne konstateres, at børne- og familieområdet, ud over det brede og vilkårsmæssige aspekt, der f.eks. implicerer en – også profylaktisk tænkt - udbygning af hele daginstitutionsområdet og en række universelle og vilkårsbestemte ydelser, ikke bliver genstand for en i øvrigt reformerende (eller retningsgivende) indsats. Egelund fremhæver f.eks., at psykologiske og moralske perspektiver på "udsatte børn" og disses familier har været stærkt dominerende (Egelund, 2011 p 259). Der kan dog også tales om en mere vilkårsorienteret indsats på området i den danske udvikling.
En af de grupper, der særligt fremhæves som sårbar i socialreformundersøgelserne, er enlige mødre. I forlængelse heraf blev den oprindelige revalideringsbestemmelse også brugt overfor disse. I en undersøgelse, der beskæftiger sig med perioden omkring 1990, blev revalideringsmuligheden nævnt som en mulig og anvendt indsats i forbindelse med familieproblemer. Samme undersøgelse viser, at der er et skift undervejs i type af familieindsats netop på dette tidspunkt. I forvaltninger under omstilling erstatter både systemisk familiearbejde og lokalsamfundsorienteret indsats det, der optræder

[302] Se også Jensen(P. H. Jensen, 2007)
[303] Der er dog i begge tilfælde indbygget kontrolmekanismer.
[304] Som tidligere nævnt var det, bl.a. i forlængelse af Chicagoskolens problemforståelse, oprindeligt ideen at give udviklingen på dette område høj prioritet. Dette har imidlertid af datamæssige grunde måttet opgives. Derfor er området også m.h.t. udviklingstræk nedprioriteret.

som ”traditionen”, d.v.s. både den vilkårsorienterede anvendelse af f.eks. revalideringsbestemmelsen og anbringelse af barnet (T. Rasmussen, 1990).
Det systemiske familiearbejde – og i nogen udstrækning også den lokalsamfundsorienterede indsats - er i denne sammenhæng et eksempel på, at familie- og børneproblemer ses i lyset af civilsamfundsmæssige relationer, jf. Chicagoskolen.
Som Egelund fremhæver, er den dominerende ”skole” aktuelt udtrykt ved Bronfenbrenners økologiske perspektiv (Egelund, 2011 p 262). Dette må tolkes som en fortsættelse af det skift, som tog sin start i slutningen af 1980’erne og hermed også mindre fokus på det vilkårsorienterede. En indsats med dette perspektiv kan dog også rumme en mulig særlig eller ekstra indsats som følge af dårlige materielle eller immaterielle vilkår.
Som det tidligere er fremgået, indbefatter den nyere indsats på børne- og familieområdet også anvendelse af kontrakter, f.eks. familiekontrakter og som noget for den velfærdsstatslige periode meget nyt: en række muligheder for at pålægge forældre og børn pligter og sanktionere i forhold til disse.

Det kan konkluderes, at ændringer i de forskellige ydelseskategorier er så omfattende, at de ikke kan betegnes som ”lig sig selv” ved periodens start og slutning. Dette har naturligvis betydning f.eks. for en statistisk bearbejdning af data for disse ydelseskategorier, jf. f.eks. de opgørelser, der blev foretaget i kapitel 16 og 17, og det understreger nødvendigheden af også at tolke de udviklingstræk, der umiddelbart viser sig i lyset af, at kategorierne har ændret sig.

Kategoriernes indbyrdes status og udvikling

Anskuer man særligt differentieringen mellem forskellige kategorier, kan ydelsessystemet i et Bourdieusk perspektiv, aflæses som en symbolsk kategorisering, der forbinder typer af problemsituationer med problemhaverens (tildelte/optjente) status. Dette kan analyseres i det sociale rum.
For at skabe bedre forudsætninger for aflæsning og tolkning af mønstre heri, skal forskellige bud på, hvad der kan begrunde og karakterisere udviklingen i det sociale system behandles.
I et historisk lys har både betegnelsen af problemsituationer - som f.eks. sygdom, arbejdsløshed eller handicap – og den hermed sammenhængende etablering af forskellig status, lange rødder i kampen om det sociale[305].
Både betegnelser og status er aspekter i kampen om f.eks. en skelnen mellem værdigt og uværdigt trængende (Egelund, 1997; Jonasen, 2009), og den type kampe kan genfindes i andre former for velfærdsregimer end det danske/nordiske. Som skillelinjen mellem værdig og uværdig trængende indikerer, er der tale om en moralsk baseret symbolsk skillelinje. Betegnelsen som ”arbejdsløs” til forskel fra tigger, hjemløs, etc., kan i en historisk betragtning ses som en ”flytning” af visse sociale kategorier fra kategorien af uværdigt til værdigt trængende. F.eks. blev alder og handicap tidligt kategoriseret som værdigt trængende.

I litteraturen er der forskellige bud på hvilke skillelinjer der etableres og efter hvilket mønster de ændres.

[305] Se f.eks. Sunesson i (Meeuwisse & Swärd, 2006a)

Lamont peger på, at der findes og opretholdes en række moralsk baserede symbolske skillelinjer i befolkningerne. Hun viser f.eks., at når arbejderklassen i henholdsvis Frankrig og USA skelner mellem "os" og "dem" – hvor de sidste her er de, der befinder sig "under" arbejderklassen - så skelnes der mellem de, der yder deres, er stabile o.s.v. og de, der ikke er det (Lamont, 2000b). Altså en skillelinje mellem de, der er fast etablerede og stabile på arbejdsmarkedet og de, der ikke er det. Det kan måske endda siges så markant, at sådanne symbolske skillelinjer udgør en del af arbejderklassens opretholdelse af værdighed (dignity). Samtidig peger Lamont på, at skillelinjen markeres betydeligt mindre i Frankrig end i USA. Lamont konkluderer dog ikke på, om denne forskel f.eks. kan tilskrives forskelle i velfærdsstatssystemer.

I nyere socialpolitisk litteratur søges skillelinjer, således som de optræder i forskellige velfærdsregimer, belyst ved begrebet om "deservingness". I undersøgelser med udgangspunkt i dette begreb søges det belyst, hvilke forskelle der er i befolkningens holdning i de forskellige velfærdsregimer til, om ydelser mv. til forskellige grupper er mere eller mindre fortjente eller ej (Albrekt Larsen, 2006; Oorschot, 2006). Denne litteratur viser, at der kan konstateres store forskelle i opfattelser – ikke blot af graden af "deservingness" – men også af i hvilket omfang arbejdsløse og fattige opfattes som en særlig og udskilbar gruppe (Larsen, 2005 p 18). I en undersøgelse baseret på data primært fra 1990'erne (som hos Lamont) kan det vises, at forskellen er størst mellem regimer[306], der henholdsvis karakteriseres som socialdemokratiske og liberale, mens de konservative indtager en midterposition. I overensstemmelse med Lamonts fund erbudskillelsen af fattige og arbejdsløse langt højere i liberale regimer end i socialdemokratiske. En bevægelse væk fra det idealtypiske socialdemokratiske velfærdsregime, kan således også formodes at føre til en større symbolsk udskillelse af arbejdsløse og fattige[307].

Clegg diskuterer også det sociale systems opdeling i forsikrede ledige og kontanthjælpsmodtagere. Med udgangspunkt i indsatsen overfor arbejdsløshed i Frankrig konkluderer han, at der op til slutningen af 1990'erne bestod en hovedtendens mod "dualization of policies for the non-employed" (J. Clasen & Clegg, 2011 p 47). Denne dualisering indebærer en øgning af skillelinjen mellem de forsikrede ledige og de, der er på almen social ydelse. Dualiseringen er udtryk for den samme type skel, som Lamont henviser til som en moralsk baseret symbolsk skillelinje.

Clegg m.fl. finder imidlertid, at der efter slutningen af 1990'erne kan ses tendenser mod skabelse af nye strukturer, der betegnes som "triple integration". Jochen og Clegg beskriver "triple integration" ved tre træk:
1) Homogenisering af arbejdsløshedsydelse, der angår relationen mellem de arbejdsmarkedserfarne og de ikke arbejdsmarkedserfarne arbejdsløse. Ydelsesniveau og varighed bliver mindre afhængigt af den tidligere erfaring og position på arbejdsmarkedet og dermed forsvinder en del af forskellen mellem de, der har lang arbejdsmarkedserfaring og de, der ikke har det.

[306] Der henvises her til Esping Andersens kategorisering af velfærdsregimer
[307] Det kan bemærkes, at den her definerede gruppe er bredere end den, Lamont udskiller. Som jeg tolker Lamonts skillelinje vedrører den i højere grad de, der slet ikke eller kun sporadisk har arbejdsmarkedstilknytning overfor de, for hvem arbejdsmarkedstilknytningen er hovedkarakteristika. Disse sidste vil også kunne indgå i gruppen af arbejdsløse.

2) Risiko re-kategorisering, der angår relation mellem de traditionelt arbejdsløse og øvrige grupper af ikke-beskæftigede.

> ”Unemployment is of course a social construction, and the very notion is closely linked to the emergence, and bound up with the functioning, of industrial-era labour markets.(..) Particular visible in this second of our analytical dimensions, our framework is built on the assumption that the notion of unemployment, at least in the traditional understanding, is gradually becoming less important as an operational concept in social and labour market policy.” (J. Clasen & Clegg, 2011 p 8)

Det stadig større fokus på, at alle grupper, også unge, handicappede og mennesker med sundhedsproblemer skal tilknyttes arbejdsmarkedet, gør

> ”identification of unemployed as a specific group within the non-employed population of working age becomes ever less meaningfull for the purpose of benefits and other types of social support” (op.cit)

3) Aktivering. Aktivering forstås her dels som udtryk for en anerkendelse af, at lavtuddannede har problemer med overgangen til arbejdsmarkedet og dels, at der kan være incitamentsproblemer. Institutionelt er der en tendens mod, at der skabes ”one gateway” for alle i denne aktivering.
”In line with the argument above, these units could in principle be expected to responsible for benefit and services not only for the unemployed but also for other working age groups too.” (J. Clasen & Clegg, 2011 p 9)
I den oprindeligt skabte differentiering i det danske sociale system f.eks. mellem arbejdsløshedsdagpenge og kontanthjælp, relaterer sig til det duale. I overensstemmelse med en svagere tendens mod udskilning af arbejdsløse og fattige, var der oprindeligt ikke nødvendigvis forskel på den størrelse af de ydelser, der kunne opnås i de forskellige kategorier. Om der optrådte store forskelle i ydelser, var afhængigt af hidtidig situation, formueforhold mv. ud fra de forskellige kriterier, der var gældende for de forskellige ordninger. Selvom der således optræder en differentiering, så medførte den ikke nødvendigvis et stort skel i behovsdækningen.

I den danske udvikling kan den lovmæssige og organisatoriske udskillelse af aktivering og beskæftigelse pointeres. Beskæftigelsesaspektet adskilles fra de øvrige aspekter af det, der dannede grundlag for bistandsloven og blev knæsat som helhedssynet, eller som Rold Andersen har udtrykt det, ”det profylaktiske princip eller helhedsprincippet” (Rold Andersen, 1971 p 61). Det ansås dengang for afgørende, at forskellige aspekter af en persons problemsituation, her inklusiv den familiemæssige situation, kunne behandles som en helhed og i samme forvaltning. Adskillelsen markeres organisatorisk ved det forhold, at ”det enstrengede system”, der oprindeligt var enstreget set i relation til et helhedssyn på borgeren, med beskæftigelsesaspektets udskillelse bliver anvendt som en betegnelse for en ren administrativ samling af den udskilte beskæftigelsesrettede indsats (With, 2009)[308]. Beskæftigelses- og aktiveringsindsatsen medfører endvidere produktion af nye kategoriseringer, der er dannet ud fra vurderinger af borgerens afstand fra arbejdsmarkedet (Suner, 2008).

[308] Det aktuelle enstrengede system har således næsten den direkte modsatte betydning af den oprindelige

Udskillelsen af beskæftigelsesaspektet kunne anskues som en tilnærmelse til en homogenisering (jf. Clegg).

Med fokus på udviklingen i perioden fra 1960'erne og -70'erne og op til i dag, argumenterer Bundesen for, at det sociale sikringssystem har ændret karakter:

> "Det, som karakteriserer det nye sociale sikringssystem, som er under etablering er, at der, hvad angår kontantydelserne, er tale om en gradvis etablering af et slags "tre-nets-sikringssystem"." (Bundesen, 2009 p 28)

Det øverste net, der henviser til en sikring på nogenlunde hidtidigt niveau, indebærer, at man ikke blot baserer sig på det offentlige system, men selv forsikrer sig yderligere, evt. gennem ansættelseskontrakter og evt. gennem yderligere forsikringer.

Det måske mest betydningsfulde ansættelsesmæssige forhold, der frigør fra en basering på offentlige ydelser er formentlig funktionæransættelsen, der implicerer fuld løn under sygdom og barsel. I perioden er der yderligere skabt mulighed for ekstra sygeforsikring og arbejdsløshedsforsikring, d.v.s. for det, Hacker kalder "layering" (Hacker, 2004).

Det midterste net udgøres de skattefinansierede grundydelse, der kan sikre, at "man kan klare sig igennem" [309], når man bliver syg, arbejdsløs, har brug for revalidering, mister arbejdsevnen eller bliver gammel. Det midterste system refererer til ydelser som f.eks. sygedagpenge og arbejdsløshedsdagpenge, der som vist har fået relativt lavere kompensationsniveauer.

> "Det tredje ydelsesniveau ligger betydeligt under grundydelsen og gives til personer, som antages at være opgivet i forhold til arbejdsmarkedet eller ses som så arbejdsuvillige, at de skal have ekstra pres/motivation for at blive reelt arbejdssøgende. For denne gruppe er der tale om en overlevelse- eller fattigdomsydelse, som udelukker modtagerne fra det almindelige sociale liv."(Bundesen, 2009 p 29)

Det tredje net refererer hovedsageligt til de særlige kontanthjælpsydelser, der afgrænses af starthjælp/integrationsydelse, kontanthjælpsloft, nedsatte ydelser til langtidskontanthjælpsmodtagere og 450-timers reglen.
Bundesens tre-nets sikringssystem udgør en tolkning af systemudviklingen, der dels baserer sig på de konkrete forandringer i ydelsessystemet (f.eks. fremvækst af supplerende forsikringsmuligheder, udviklingen i kompensationsniveauer for forskellige ydelsestyper og den lange række af begrænsninger i rettigheder, som især gælder for en del af kontanthjælpsmodtagerne) og dels på de udviklingstræk, som f.eks. beskrives af Giddens. Udviklingen i ydelsessystemer kan – som Bundesen gør det – ses som et udtryk for fremvæksten af "investeringsstaten", hvor særligt udskillelsen af det tredje ydelsesniveau, ud fra denne logik markerer udskillelsen af de, det ikke umiddelbart betaler sig at investere i.

[309] Blot at klare sig igennem – til forskel fra høj kompensation – er begrundet i et drastisk fald i kompensationsniveau for arbejdsløshedsdagpenge etc.

Adskillelsen mellem de to nederste net hos Bundesen knytter sig til dualiseringstesen, der dog modsat beskrivelsen hos Clegg m.fl., fremhæves som en udvikling også efter år 2000. Udskillelsen af det øverste net berøres ikke i de øvrige tolkninger af tendenser. De primære diskrepans består da i om tendensen i den senere udvikling går mod dualisering eller "triple integration".

Ændringer i konstruktionen af sociale problemer

De konstaterede ændringer i forandringsteknologierne og faktiske indsatsforhold, der ikke kan beskrives helt modsigelsesfrit, er søgt opsummeret i nedenstående tabel, og nederst er opridset henholdsvis 1960'erne og - 70'ernes målestok og centrale antagelser og teser om det samme i 2010'erne.

Figur 4-3 Forandringer i problem/løsningsfigurer

1960'erne og -,70'erne	2010'erne
Opretholdelse gennem sikring af ydre vilkår	Forandring gennem udvikling af indre og interpersonelle forhold og kompetencer
Materiel støtte til opretholdelse af selvhjulpenhed og materiel og evt. rådgivningsmæssig støtte til udvikling væk fra dårlige kår	Konditioneret materiel og immateriel støtte til selvforandring og selvhjulpenhed (pligtbundet selvansvar)
Sociale ydelser med høj kompensationsgrad	Sociale ydelser med moderate til lave kompensationsgrader[310]
Relativt få differentieringer i de kategorier, der angiver problem/løsningsfigur. Relativt lav ydelsesmæssig forskel (dog afhængig af hidtidige vilkår)	Stigende grad af differentieringer i kategorier, der angiver problem/løsningsfigurer: særligt lave ydelser til visse grupper der længe har været udenfor arbejdsmarkedet eller ikke har boet i landet
Forholdsvis lange rettighedsperioder Et forholdsvis finmasket sikkerhedsnet	Forholdsvis korte rettighedsperioder. Stærkt øget risiko for helt at miste ydelser for nogle grupper: særligt forskellige grupper af personer, der langvarigt har været udenfor arbejdsmarked
Målestok: gode levekår i forskellige dimensioner, f.eks. having, loving, being	Målestok: det udviklende (arbejds-) liv, de selvdefinerede værdier og interesser (?)
Det vilkårsopretholdende og –forbedrende menneske	Det foranderlige/udviklende individ (?)
Forudsigelige, regulerbare og stabile tilstande	Uforudsigelige, kun delvis regulerbare tilstande (?)

[310] Kompensationsgraderne er lave set i relation til den tidligere situation, menmoderate set i en international kontekst

Der kan argumenteres for, at en af de væsentligste ændringer i hvad der kan optræde som problem-figur er knyttet til bevægelsen i løsningstænkningen fra fokus på ydre vilkår til indre forhold.
Skiftet fra forsørgelse til aktivering er et af de centrale eksempler herpå[311]. Skift i problemfiguren her har flere dimensioner. Dette er skitseret ved et eksempel i figur 4-4.

Figur 4-4 Eksempel: Det forandrede arbejdsløshedsproblem

Eksempel: det forandrede arbejdsløsheds problem

Type af sociale ydelse	Gamle problem-løsnings-figurer 1970'erne		Nye problem-løsnings-figurer	
	Fordelingsmæssigt aspekt	Kulturelle forudsætninger	Fordelingsmæs-sigt aspekt	Kulturelle og adfærdsmæssige aspekter
Arbejdsløshds dagpenge - Karakteristik af "løsningen"	Indkomst kompensation Relativt højt niveau Lang periode	Arbejdsløshds-dagpenge må begrænses til den gruppe, som har været på arbejdsmarkedet i en minimums-periode og som har forsikret sig themselves En priviligeret gruppe	Indkomst kompensation Lavere niveau Kortere periode (i 2010 reduceret til 2 år)	Øget kontrol idet adgang til arbejdsløshedsdagpenge knyttes til kravet om aktivering Hjælp: tilbyder hjælp til at udvikle kompetence og kontakter Øget adskillelse i aldersgrupper Øget argumentation for behovet for økonomiske initiativer
-Karakteristik af problemets forklaringsmæssige elementer	"Den uheldige arbejdsløse" Arbejdsløshed anskues primært som et strukturelt problem. Staten er ansvarlig i.f.t. arbejdsmarkedets efterspørgsel		"Den utilstrækkeligt eller skævt kompetente arbejdsløse med ansvar for at udvikle egne kompetencer" Måske uvillig til at arbejde Arbejdsløshed som afhængig af, hvilke kompetencer, der udbydes Staten ansvar som primært knyttet til udvikling af kompetencer Udbuds-orienterede økonomiske teori	

Én dimension kunne formuleres som en bevægelse væk fra "de markedsbetingede arbejden-de/arbejdsløse" hen mod "de kompetente/ikke kompetente (arbejds-)markedsagenter". Den første figur peger entydigt på indkomstkompensation som løsning, mens den anden særligt gør indsatser som aktivering mv. relevante.Figurerne sætter imidlertid samtidig en anden type skel mellem den, der er på arbejdsmarkedet og den, der ikke er, nemlig skellet mellem kompetence/ikke kompetence og hermed også et personbundet (til forskel fra et betingelsesbundet) skel mellem inde og ude.
En anden dimension af problemfiguren udgøres af forskellen mellem opretholdelse af en etableret rolle og position på arbejdsmarkedet og forandring i mulig rolle og position, d.v.s. om problemet ses i

[311] Der er sket væsentlige skift i aktiveringspolitikken, det vil dog føre for vidt også at behandle dette her

relation til et stabilt og relativt uforandret arbejdsmarked eller et arbejdsmarked, der er under konstant forandring. Forandringsperspektivet peger på at aktualisere ny- eller opkvalificering som anerkendbare behov, mens opretholdelsesperspektivet ikke gør det.

Bevægelsen fra det ydre til det indre kan – via det pligtbundne selvansvar og de samtidig beskårne ydelsesniveauer og - perioder – anskues som en ensidig udvikling mod velfærdsstatens tilbagetrækning og individualisering af problemer, der hidtil har været anerkendt som sociale problemer. En ensidig udvikling, der samtidig skaber større symbolske skel i befolkningen.

Et andet aspekt af samme dimension peger imidlertid den anden vej. Det, der anerkendes som et socialt problem, er ikke længere blot den manglende (midlertidige) mulighed for forsørgelse, men også den aktuelle og fremtidige mulighed for at klare sig som (arbejds-) markedsagent. Ved at pege på en statslig involvering i indre og interpersonelle forhold og kompetencer, udpeges disse også som væsentlige problemstillinger, der i en vis udstrækning tages ansvar for fra statslig side. Dette ”problemområde” kan betragtes som næsten uendeligt og meget vanskeligt afgrænseligt. Det kan principielt involvere et offentligt ansvar for, at den enkelte kan udvikle en holdbar karriereplanlægning. Anvendelse af selvteknologier implicerer ikke med nogen nødvendighed, at den offentlige indsats kan blive mindre, idet der samtidig åbnes for nye problemfelter. Der kunne f.eks. peges på sundhedsområdet og den øgede vægt på forebyggelse gennem indsats overfor bestemte livsstile som et lignende nyere ansvarsområde for det offentlige.

Et andet felt, hvor ikke blot det indre, men også de interpersonelle forhold og kompetencer, bringes i spil, er f.eks. i indsatsen overfor familier med problemer. En af de i perioden indførte løsningstiltag er som omtalt f.eks. systemisk familieindsats og forskellige videreudviklinger heraf. Set i relation til afgrænsning af sociale problemer er dette et eksempel på en forandring, der både kan anskues som en udvidelse og indskrænkning set i relation til hvad tidligere problem/løsningsfigurer implicerer. På den ene side implicerer ændringerne at – i hvert fald dele af – familieproblemerne ikke anskues som vilkårsbestemte problemer, men problemer, der er knyttet til de familiemæssige og hermed civilsamfundsmæssige relationer. På den anden side anerkendes disse problemer via løsningstiltag som nogle, der bør ydes offentlig hjælp til. Frem for, at der, som der har været argumenteret for, skulle være tale om indskrænkning af offentlig indsats og hermed følgende udgifter, hvis indsatsen blot var tidlig og rigtig rettet, så kan der være tale om udvidelse af indsatsområdet og hermed også af, hvad der anerkendes som sociale problemer.

Forandringen fra antagelsen om, at den enkelte helt primært er selvhjulpen, hvis de ydre betingelser er i orden, til det pligtbundne selvansvar, der f.eks. kommer til udtryk i det disciplinerende aspekt ved at optræde som en part i ”kontrakter” med det offentlige system eller i langt mere radikal form i incitamentsstyringens tildeling af lave, særligt lave eller ingen sociale ydelser, aktualiserer skillelinjerne mellem vilje/ikke vilje i stedet for evne/ikke evne. Man kan her tale om, at problemfiguren indskrænker sig til at anerkende ”de, der vil” som havende sociale problemer (jf. også (Villadsen, 2004). Det skal fremhæves, at denne skillelinje ikke er ny, idet det f.eks. også med velfærdsstatsudbygningen har været en forudsætning for at modtage hjælp, at man som arbejdsduelig var arbejdssøgende og modtog tilbud om passende arbejde. Det nye er formulering af nye pligter og sanktioner forbundet hermed, samt tilskrevne viljesproblemer hos særlige grupper (herunder særligt flygtninge og indvandrere). Fokus på skillelinjen vilje/ikke vilje og de ”viljesløses” udskrivning som problemhavere, implicerer også at indsatsen for disse fjernes og/eller der skabes større differentiering i det sociale system. Her synes det mere entydigt, at der er tale om en velfærdsstatens tilbagetrækning. Det stigende fokus på denne skillelinje kan anskues som både en, der både forudsætter og forstærker symbolske skel i befolkningen.

Endelig (gen-) optræder det direkte og sanktionerbare adfærdsforeskrivende i f.eks. pålæg til børn- og familier og skærpes i stramninger i andre reguleringer, f.eks. øgning af straffe og nedsættelse af den kriminelle lavalder. Henvisning til autoritet vokser frem og straf bliver et væsentligt middel.

Konklusion

Samlet kan der peges på betydelige ændringer i, hvad der konstrueres som sociale problemer i slutningen af perioden, set i relation til periodens start. Særligt det aspekt af ændringen, der angår den samtidige bevægelse fra det ydre til det indre og aktualiseringen af inde-ude skillelinjen som en skillelinje, der også er personbunden, peger mod brud med nogle af de centrale antagelser i 1960'erne og -70'ernes forventningshorisont, herunder ikke mindst den antagelse at skabelse af sikre, trygge og mere ligelige vilkår både udgør en værdi i sig og en primær vej til løsning af sociale problemer.

Det kan ikke konkluderes, at udvikling primært består i er en privatisering af sociale problemer. Udviklingen kan bedst beskrives ved privatisering af nogle typer af problemer, samtidig med, at andre og nye tolkninger af problem/løsningsfigurer fører til, af andreforhold anerkendes som sociale problemer, d.v.s. der sker en kvalitativ ændring i type af problemer.
Set i lyset af den traditionelle velfærdsstat fører den gennemførte privatisering af problemer, der traditionelt var anerkendt som sociale problemer til et markant brud med centrale trygheds- og lighedsforestillinger.

Den her gennemførte analyse kan endvidere perspektiveres i lyset af begrebsudviklingen fra Chicagoskolen til den nordiske velfærdsstats højdepunkt i 1960'erne og -70'erne.

Der er fælles træk ved den form, hvori sociale problemer aktuelt er konstrueret og den, der karakteriserede Chicagoskolen. De forestillinger om forandringer, der i særlig grad har lighed med hinanden, er forestillingerne om, at forandring opnås ved indre eller interpersonelle forandringer.
I Chicagoskolen indtager systemerne og især det økonomiske system en rolle som forudsatte (og uforanderlige) vilkår. Det efterlader da også blot det indre og interpersonelle (eks. familie, lokalsamfund) som det, der kan påvirkes.
Det er bemærkelsesværdigt, at der yderligere er en vis lighed i forhold til det aktuelle fokus på udvikling af selvforholdet, og påpegningen af behovet for udvikling af en refleksiv kapacitet hos (ikke uddannede) borgere, i Chicagoskolen (W. I. Thomas & Znaniecki, 1996 (1918-1920)). Den refleksive kapacitet blev her set som en forudsætning for at klare sig godt i det moderne, differentierede samfund til forskel fra det integrerede landsbysamfund. Herved fremhæves, at forandrings- og udviklingsmuligheden knyttes til kompetencen til at gebærde sig i og mellem de givne systemer.
Aktiveringslinjen og forsøget på at skabe "den kompetente (arbejds-) markedsagent" synes klart at bevæge sig i indenfor samme forestillinger.
I denne forstand kan der, som også Villadsen viser det for den danske udvikling, tales om en form for genkomst af tankeformer og figurer, der også fandtes tidligere i historien (Villadsen, 2004), her ganske vist også et andet sted. Mens der mellem Chicagoskolen og velfærdsstaten i 1960'erne og -70erne næsten kun kunne findes forskelle i begreber og begrebsnetværk om sociale problemer, så er der visse fællestræk med aktuelle forandringsforestillinger.

Der er imidlertid også fortsat meget store forskelle, som er af særlig relevans for det byperspektiv, der her er centralt. Der er fortsat forskelle i, hvem der optræder som forandringsagenter og hvordan rummet for forandring kan afgrænses. Som tidligere behandlet måtte forandringsagenter i den kontekst, der beskrives af Chicagoskolen, ses primært som agenter fra private velgørenhedsinstitutioner og f.eks. personer i lokalsamfundet, d.v.s. forskellige agenter i civilsamfundet. Dette er netop ikke

tilfældet i en aktuel dansk sammenhæng. På trods af den udvikling, som indeholder forandringsfigurer, der tilsigter at ændre i civilsamfundsmæssige forhold og relationer (til forskel fra de ydre vilkår), så sker det med offentlige eller offentligt udpegede forandringsagenter (aktiveringsprojekter, private firmaer, coaches etc.). Der kan ikke argumenteres for, at byen og lokalsamfundet, således som udgangspunkter var Chicagoskolen, p.g.a. øget fokus på ændringer i civilsamfundsmæssige forhold i perioden fra 1984 til 2007, i højere grad skulle være etableret som rum for social forandring. Bortset fra projekter, der retter sig mod "udsatte boligområder", "ghettoer" o.l. – og som ikke kan betragtes som en nyere type indsats - så peger den offentlige organiserede indsats med fokus på indre- og interpersonelle forhold og relationer ikke på noget sådant.
Anskues udviklingen i et relationelt og strukturelt perspektiv, kan skift i fokus fra ydre vilkår til indre og interpersonelle relationer, tolkes som helt eller delvis brud med antagelsen om, at markedet er problemskabende og struktursættende. Bruddets omfang kan i det perspektiv f.eks. aflæses i den konkrete udfoldelse af det pligtbundne selvansvar og omfanget af udgrænsning eller symbolsk og ydelsesmæssig "degradering" af de viljesløse. For så vidt som grupper af udgrænsede eller degraderede personer er lokaliseret bestemte steder i rummet, vil dette antageligt have store levekårsmæssige konsekvenser og rummer muligheden for både mere individuelle og fælles reaktioner på denne situation.

Kapitel 21. Analyse af den spatiale differentiering i lyset af velfærdssystemets forandringer

Indledning og afgrænsning af analyse

Forandringer i velfærdssystemets problemløsning besluttes primært på nationalt niveau, men udspiller sig i byen[312]. De tidligere beskrevne forandringer i velfærdssystemets problemløsning kan vise sig på mange forskellige niveauer og påvirke forskellige forhold i byen, herunder f.eks. rammer for lokalpolitiske beslutninger, den administrative og professionelle omsætning af beslutninger og forskellige aspekter af borgerens velfærd og udviklingsmuligheder. Blandt de gennemførte ændringer er interessen er her fokuseret på de ændringer, der kan antages at have betydning for byens spatiale fordeling.

Ét aspekt af de gennemførte ændringer omfatter en række forandringer i de konkrete indkomstkompenserende og fordelingsmæssige problemløsninger. Set i lyset af den spatiale fordeling i byen vil indkomstændringer i medfær af ændringer i velfærdssysemet, optræde på linje med indkomstændringer, der er genereret af udviklingen i arbejdsmarkedet mv. Op og nedjusteringer af f.eks. ydelsesniveauer påvirker indkomstniveauet og hermed også konsumtionsniveauet i byen.
Ændringer i problemløsningerne har også et symbolsk aspekt. Ydelsessystemet inddeler i problemløsnings-figurer, der ud over disses konkrete funktioner, også tildeler modtagere forskellig status.
Både forandringer i den konkrete indkomstmæssige fordeling og ændringer på det symbolske niveau, kan have betydning for byens spatiale differentiering.

Endelig skal det fremhæves, at den udvikling, der også kan karakteriseres som en tendens mod mindre vægt på fordelingsaspekter og mere vægt på det kulturelle aspekt på et spatialt niveau kan reaktualisere forestillingen om desorganisation, som står centralt i Chicagoskolen.

Det er valgt at fokusere på analyse af tre mulige sammenhæng mellem ændringer i velfærdssystemet og den spatiale fordeling og udvikling i velfærdsbyen. Udvælgelsen er begrundet i de forandringer, der har kunnet ses i velfærdssystemet, de antagelser, der kan formuleres i forhold til implikationer for den spatiale fordeling og udvikling, samt endelig, hvad der er muligt at belyse med udgangspunkt i det valgte datamateriale.

1.Med udgangspunkt i, at der kan identificeres en tendens mod øget fokus på "det indre" og det kulturelle og adfærdsmæssige aspekt og mindre på "det ydre" og fordelingsorienterede aspekt og herunder f.eks. sikring af levekårene i materiel forstand, skabes der mulighed for <u>et split mellem sociale problemer og sociale vilkår,</u> som ved periodens start næsten kunne ses som to sider af samme sag. Spørgsmålet skal her indsnævres til at undersøge et split mellem sociale problemer og sociale vilkår i byens rum, dvs. til fænomener, der kan identificeres på et spatialt niveau.

2.Med udgangspunkt i samme formulering af forandringen i velfærdssystemet som ovenfor, skal det undersøges, om der ud fra et kulturelt og adfærdsmæssigt perspektiv, der også åbner for en tolkning af "ressourcesvage" eller "belastede" områder som præget af desorganisation, kan findes belæg for at forstå udviklingen i "de belastede" byområder som udtryk for en stigende desorganisation. Der vil

[312] Og naturligvis også i landkommuner

her være fokus på en desorganisation knyttet til den indvandring, der præger de "belastede områder".

3. Med udgangspunkt i de forandringer i den symbolske status, der kunne peges på i forrige kapitel skal mulige forandringer i positioner for forskellige problem/løsningsfigurer i byens sociale rum og spatiale udslag af samme analyseres.

Med valget af disse mulige samspil i og konsekvenser af forandringer i velfærdssystemer og den spatiale fordeling af sociale problemer, som de kan afgrænses i velfærdsbyen er det vurderingen, at væsentlige, men ikke nødvendigvis dækkende, aspekter af dette samspil belyses. Det skal understreges, at der er tale om særdeles komplekse problemstillinger, fordi der skal opereres på flere niveauer på én gang indenfor et felt, som ikke på forhånd er belyst.

Sociale problemer og sociale vilkår i byens rum

Det er tidligere vist, at sociale vilkår i den undersøgte periode har fået en mindre vægt i den dominerende problem/løsningstænkning. Det er også tidligere vist, at fattigdommen i byen er vokset og blevet spatialt segregeret.
Forekomsten af fattigdom skal her benyttes som et mål for udviklingen i sociale vilkår[313], mens sociale problemer som hidtil, skal måles gennem andele af ydelsesmodtagere. Ved sammenligning i udviklingstendenser i spatiale fordelinger i disse to målinger, kan det besvaret om der kan tales om et stigende spatialt gab mellem det, der i 2007 legitimeres som sociale problemer, og sociale vilkår.

På den begrebsmæssige side er det væsentligt at påpege, at fattigdom som den her er målt, dvs. som henholdsvis 50 og 60 % af medianen af den ækvivalerede disponible indkomst, kan betragtes som et fattigdomsmål, der ligger i forlængelse af det perspektiv på sociale problemer, der karakteriserede starten af perioden. En sammenligning af fattigdomsudvikling og udvikling i sociale problemer belyser således også mere generelt, hvorvidt der i perioden er tegn på et stigende gab mellem sociale problemer, som de nu afgrænses, og sociale vilkår, der udgjorde en helt central del af den tidligere problem/løsnings-tænkning.

I figur 4-5 er en detaljeret beskrivelse af den spatiale fordeling af fattigdom og dens udvikling illustreret på et kort.

Kortet illustrerer fattigdom i 2007 ved 50 % grænsen i den samlede befolkning (uden studerende), samt stigning og fald i fattigdomsandele set i relation til 1984. Gennemsnit for fattigdomsandel er i 2007 6,8 %, og kortet viser, at høje fattigdomsandele er koncentreret i alt 11 sogne, der i 2007 har fattigdomsandele på mindst 8 %. Den særligt høje fattigdom koncentrerer sig i Gellerup, Hasle og Helligånds[314]

[313] Der kunne principielt anvendes en række andre mål for sociale vilkår, herunder f.eks. de mål, der er anvendt i levekårsforskningen, men disse er ikke tilgængelige i det her anvendte datamateriale.
[314] Samt Skjoldhøj, der er et lille sogn. Dette sogn er ikke medtaget i øvrige figurer.

Figur 4-5 Kort over spatial fordeling af fattige i 2007

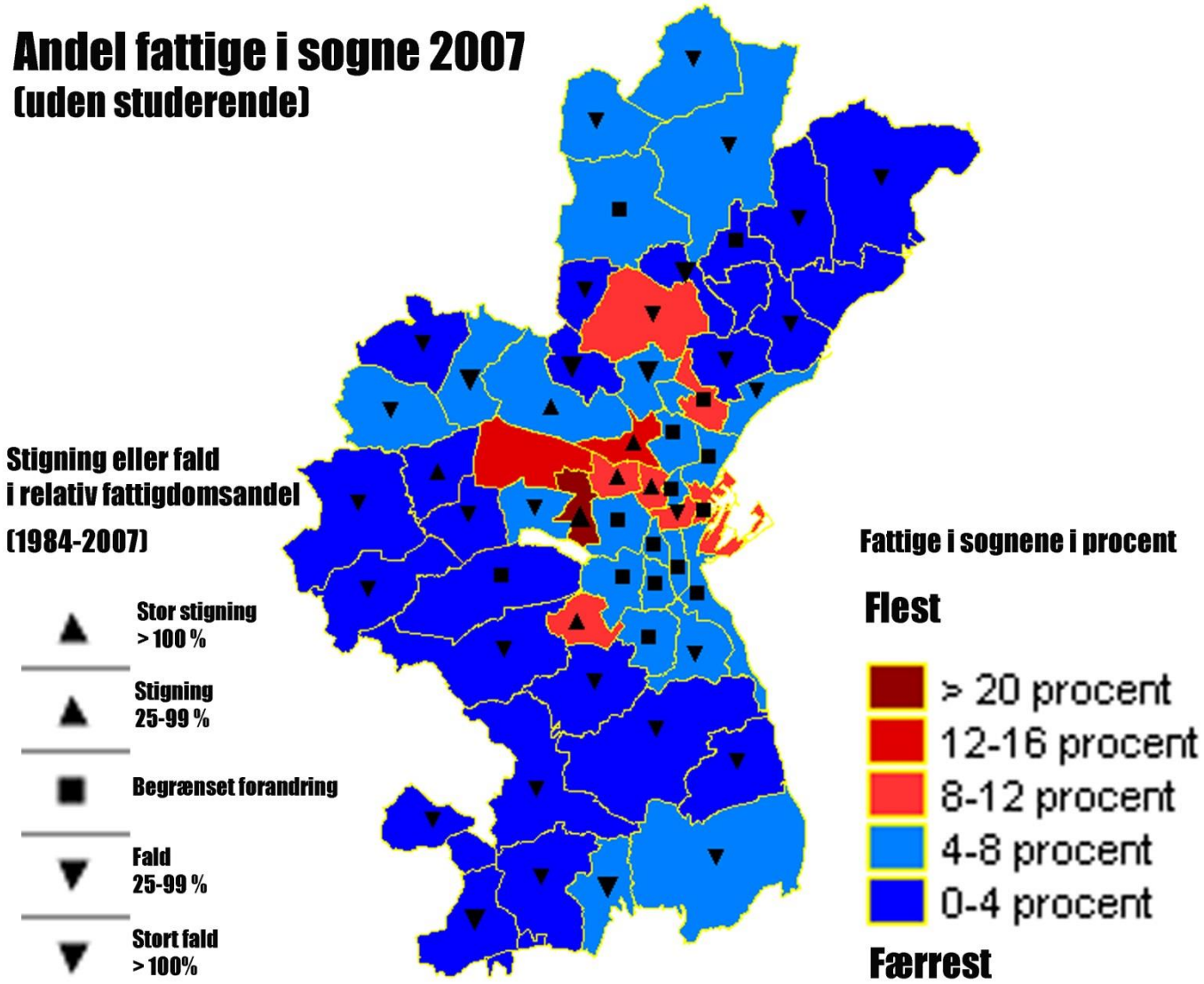

Udviklingen i den spatiale fordeling af fattigdommen illustreres tydeligere i figur 4-5. Det ses, at den relative fattigdom er faldet i midtbyen og næsten alle sogne i de nye forstæder, mens den koncentrerer sig i indvandrersognene i de gamle forstæder.Gellerup, der har den største koncentration af fattigdom, stiger overrepræsentationen fra 1,05 til 3,15.

Det ses her helt entydigt og i forlængelse af tidligere opgørelser af polarisering af fattigdom, at den store spatiale polarisering er sket mellem 1984 og 2007. Af den generelle udvikling i fattigdom fremgår det, at væksten sker i perioden efter 1996. Det er særligt bemærkelsesværdigt, at fattigdommen i de sogne, der i 2007 har meget høje andele af fattige, er steget fra en situation, hvor de i 1984 lå meget tæt på den gennemsnitlige andel for kommunen. Der skal i den forbindelse erindres om, at de store almene boligbyggerier i disse sogne også fandtes i 1984. Dette illustreres klart i fogur 4-6.

Figur 4-6 Andele af fattige i 1984 og 2007 ved 50 % grænsen (indeks, uden studerende) [315]

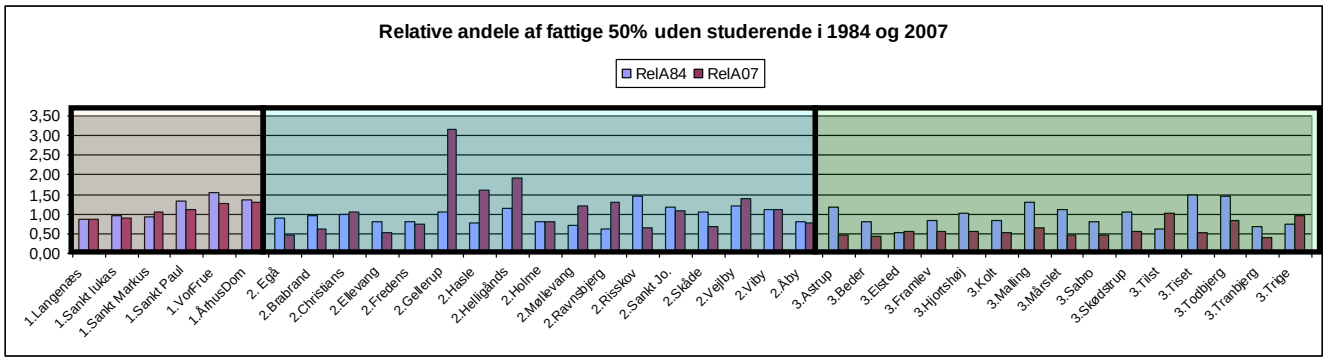

Den spatiale fordeling og udvikling er også undersøgt ved en fattigdomsgrænse på 60%, idet man f.eks. kunne antage, at forskellen mellem områder ville optræde mindre radikalt ved denne grænse. Opgørelsent i figur 4-7 viser imidlertid, at billedet forbliver nogenlunde det samme ved opgørelse ud fra 60 % grænsen. Også her kan der ses en klar spatial koncentration af fattigdommen især i de sogne i de gamle forstæder, hvor der er store almene boligbyggerier.

Figur 4-7 Andele af fattige i 1984 og 2007 ved 60 % grænsen (indeks, uden studerende)

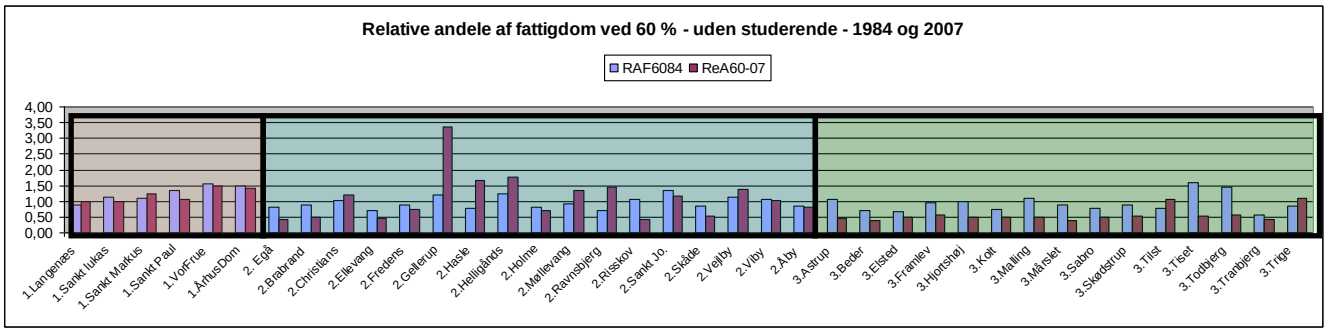

Her stiger fattigdom i Gellerup her fra en overrepræsentation i 1984 på 1,20 til 3,35 i 2007.

Én måde, hvorpå en sammenhæng mellem udviklingen i sociale vilkår og sociale problemer kan belyses i et rumligt perspektiv, er ved at sammenligne den foretage beskrivelse af udviklingen i fattigdommen med udvikling i andele af modtagere af forskellige typer af sociale ydelser.

Det er allerede belyst (kapitel 16 og 17) at der kan ses forskellige udviklingstræk for den indkomstmæssige spatiale udvikling på den ene side og for udviklingen i den spatiale fordeling for de samlede sociale ydelser og udvalgt af specifikke former for sociale ydelser.

For at belyse udviklingen i den rumlige sammenhæng mellem sociale problemer og fattigdom er der udvalgt fire eksempler, der repræsenterer forskellige typer af udviklingstræk.

[315] Bl.a. Lisbjerg og Skjoldhøj, som fremgår af kortet med relativt høje fattigdomsandele, er ikke medtaget i tabelopstillingen. Det er hhv. p.g.a. størrelse og mulighed for sammenligning mellem de udvalgte år

I de gamle forstæder er de sogne, der i flere opgørelser har repræsenteret ekstremerne, Gellerup og Risskov, udvalgt og i midtbyen og de nye forstæder er der udvalgt eksempler, der kan ses som mere midterplacerede i.f.t. hhv. midtbyen og de nye forstæder: Sankt Paul og Hjortshøj.
Figur 4-8 viser udviklingen i den relative over- og underrepræsentation af andele af sociale ydelser på den ene side og sociale vilkår (målt ved fattigdomsandele) på den anden.

Figur 4-8 Udvikling i ydelsesmodtagning og sociale vilkår i udvalgte sogne

Udviklingen for Gellerup sogn:

	1984	2007	Vækst
Sociale ydelser	1,4	1,7	21 %; 35 %[316]
Fattigdom 50 % uS	1,03	3,15	206 %
Fattigdom 60 % uS	1,2	3,35	179 %

Udviklingen i Risskov sogn

	1984	2007	Vækst
Sociale ydelser	0,6	0,7	16 %; 0 %
Fattigdom 50 % uS	1,5	0,6	- 60 %
Fattigdom 60 % uS	1,1	0,4	- 64 %

Udviklingen i Sankt Pauls sogn

	1984	2007	Vækst
Sociale ydelser	1,1	0,8	-27 %; -36 %
Fattigdom 50 % uS	1,3	1,1	- 15 %
Fattigdom 60 % uS	1,4	1.1	- 21 %

Udviklingen i Hjortshøj sogn

	1984	2007	Vækst
Sociale ydelser	0,8	1,1	38 %; 25 %
Fattigdom 50 % uS	1,0	0.6	- 40 %
Fattigdom 60 % uS	1,0	0,5	- 50 %

For Gellerup kan der konstateres et voldsomt stigende gab mellem sociale problemer og sociale vilkår, idet væksten i de relative andele, der har dårlige sociale vilkår – fattigdom – er langt højere end væksten i de relative andele, der modtager sociale ydelser. Der kan ikke konstateres en sådan udvikling i nogen af de øvrige sogne. Der er her tale om store (Risskov og Hjortshøj) eller mindre (Skt. Paul) fald i den relative fattigdom og for ét af sognene også fald i andel med sociale ydelser.

[316] Der angives både den udvikling, som opnås ved ikke modificeret og modificeret opgørelse, hvor sygedagpenge er trukket ud i 2007. Se Bilag: Betydning af databrud i sygedagpengeopgørelsen. Havde der ikke været databrud, ville udvikling i andele af samlede ydelser befinde sig et sted mellem disse opgørelser.

Den mest interessante modstilling er udviklingen i Gellerup og Hjortshøj. Vi ser begge steder en stigning i andel af sociale ydelsesmodtagere, men mens udviklingen i Gellerup er forbundet med ekstrem stigning i fattigdom, er udviklingen i Hjortshøj er forbundet med et kraftigt fald i fattigdom.
På den ene side ses der således et voldsomt split mellem sociale problemer og sociale vilkår, på den anden ses en sådan udvikling kun i nogle sogne, mens den modsatte kan konstateres i andre.

Dette fører til yderligere spørgsmål om sammenhænge mellem det sociale ydelsessystem og sociale vilkår på det spatiale niveau.
Det er tidligere belyst at netop de sogne, hvor der kan findes et stærkt stigende split mellem sociale problemer og sociale vilkår er de sogne, hvor der har været en stærk stigning i andelen af kontanthjælpsmodtagere.
Det giver anledning til at undersøge sammenhænge mellem det sociale ydelsessystem og sociale vilkår baseret på de, der er modtagere af sociale ydelser. I Figur4-9 er det vist, hvor stor en andel af de, der i løbet af året har modtaget sociale ydelser, der også er fattige i 1984 og 2007 i Aarhus kommune. Her opnås følgende resultat:

Figur 4-9 Andele af fattige i forskellige grupper

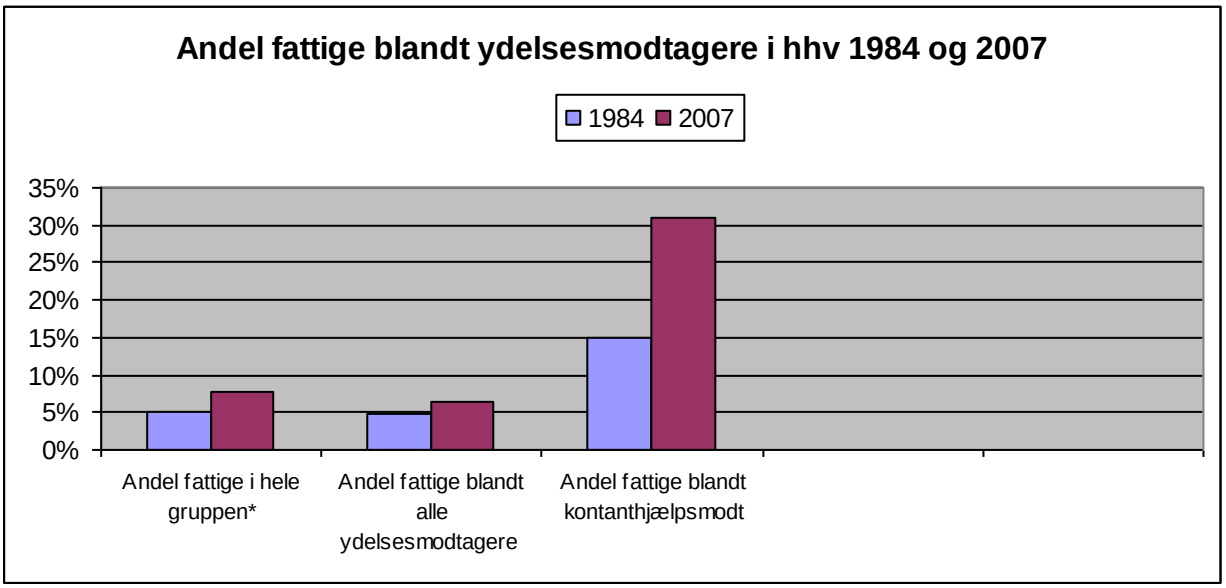

* Gruppen af 18-64-årige uden studerende

Det er meget bemærkelsesværdigt, at der i 2007 set i relation til 1984, er opstået et stærkt øget skel mellem ydelsesmodtagere generelt og kontanthjælpsmodtagere i relation til fattigdomsandel. I 1984 var der også en forskel mellem kontanthjælpsmodtagere og øvrige ydelsesmodtagere mht. fattigdom, men denne forskel er øget kraftigt i 2007. Som det ses, øges andelen af fattige blandt modtagere af sociale ydelser generelt lidt mindre end øgningen i fattigdomsandelen i hele befolkningen. Sociale ydelsesmodtagere generelt kan således ikke anses for at være blevet dårligere stillede i forhold til fattigdom i 2007. Der er hermed et meget skarpt skel mellem disse og kontanthjælpsmodtagere, der er blevet markant mere fattige.
Der kan altså påvises et gab mellem sociale problemer og sociale vilkår, men altså alene for den problem/løsningsfigur, som udgøres af kontanthjælpsydelsen.

En yderligere belysning af sammenhængen kan ske ved at undersøge, i hvilket omfang gruppen af fattige – i en sognefordeling – er ydelsesmodtagere.

Ved denne type opgørelse er det væsentligt at påpege, at fattigdomsmålingen anvender den ækvivalerede disponible indkomst. Det indebærer, at den enkelte i et samboende-forhold, vil kunne få egen (ækvivalerede) indkomst trukket såvel op som ned[317] af den samboendes indkomst. Denne type opgørelse kan ikke måle, hvorvidt det i sig er størrelsen på sociale ydelser, der "udløser" en fattigdomssituation[318]. Hvis f.eks. en dagpengemodtager har mange børn eller er samboende med en person uden indkomst, vil vedkommende med stor sandsynlighed blive registreret som fattig. Opgørelsen kan imidlertid sig noget om, hvorvidt det sociale system – hvor det er til stede – faktisk afværger fattigdom på familieniveau.
Det skal endelig kort pointeres, at adskillelsen mellem henholdsvis ingen ydelser og sociale ydelser af forskellig type må tolkes med forsigtighed. At være registreret som én, der ikke modtager ydelser, indebærer ikke, at der faktisk er indkomst fra anden kilde. Det kan også være udtryk for, at man blot ikke er berettiget til en social ydelse. F.eks. indebærer 450 timers reglen, at den ene part ved manglende opfyldelse af denne ikke længere registreres som ydelsesmodtager.

De relative andele af fattige blandt henholdsvis modtagere af sociale ydelser og øvrige er undersøgt ved 50 % grænsen. Resultatet ses i figur 4-10.

Figur 4-10 Andele af fattige blandt hhv. ydelsesmodtagere og ikke-modtagere

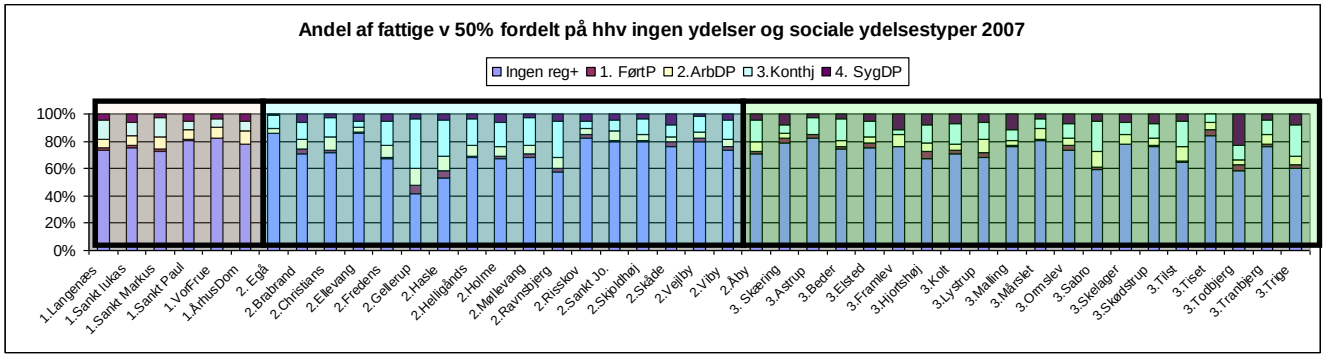

18+, uden studerende

Det ses, at størstedelen af de, der efter denne måling betegnes som fattige, ikke er modtagere af sociale ydelser. Gennemsnittet for de, der er modtagere af sociale ydelser, er 30 %. Netop i Gellerup og nogle af de øvrige sogne i de gamle forstæder er der imidlertid tale om, at en relativt stor del af de fattige modtager sociale ydelser, her primært kontanthjælp. I Gellerup er andelen 58 %.
En opgørelse ved 60 % fattigdomsgrænsen forandrer ikke billedet nævneværdigt.
Det kan konstateres, at særligt i "problemområderne", som har en ekstremt høj fattigdomsandel og hvor det sociale system ofte er inde i billedet med sociale ydelser (herunder oftest med kontanthjælp), sker der ikke en effektiv afværgning af fattigdom. I alle målinger fremtræder særligt Gellerup, men også andre sogne, som fattige på niveauer, der formentlig ikke er set tidligere i velfærdsstatens levetid.

Der er således heller ingen tvivl om, at <u>hvis</u> det var velfærdssamfundets ambition at forhindre udvikling i dårlige levekår, så er denne ambition mislykkedes for dele af befolkningen. Hvis de antagelser, der var knyttet til velfærdsstaten i begyndelsen af perioden nemlig, at indkomstkompensation på et niveau, der knytter sig til det øvrige samfunds udvikling, er en vigtig forudsætning for at kunne klare

[317] Dertil kommer naturligvis børn, som normalt altid vil trække nedad
[318] For undersøgelser af (lave) sociale ydelser disses konsekvenser, se f.eks. (F. K. Hansen, Hansen, & Hussain, 2009) og (F. K. Hansen & Hussain, 2009). Heri bl.a. opgørelse af, hvor stor en andel af personer på forskellige typer af sociale ydelser, der falder i det nederste indkomstdecil.

sig selv, så kan den aktuelle udvikling anses for at være endog meget kritisk. Det er hermed sandsynliggjort, at udviklingen i kontanthjælpen, der kan beskrives ved, at den i højere grad er blevet en adfærdsregulerende ydelse og i mindre grad en ydelse, der sikrer veldefinerede relative materielle vilkår, ogsåmedvirker til en øget spatialt koncentreret fattigdom. Ændringer på nationalt niveau producerer hermed andre vilkår – selvfølgelig for de, der rammes af fattigdom - men også for den lokale indsats som f.eks. boligsocial indsats.

Sociale problemer og desorganisationstesen

En ændring af diskurser om sociale problemer, der bevæger sig fra hvad der kan kaldes en fordelingsdiskurs, der vægter de ydre vilkår for den enkeltes muligheder for at klare sig, til en kultur- og adfærdsdiskurs, der har fokus på indre og interpersonelle kulturelle relationer, vil også – på et spatialt niveau – reaktualisere den type problemstillinger og forståelsesmodeller, der blev præsenteret i Chicagoskolen.

Chicagoskolens desorganisationstese indebærer, at der er brud eller problemer i samspillet mellem sociale værdier, der knyttes til de enkelte ”communities” og de attituder og handlinger, medlemmer af dette samfund udtrykker og udøver. Disse brud kommer til udtryk i desorganisation dvs. en situation, hvor der ikke kan opretholdes fælles opfattelser af, hvad der f.eks. er det rigtige at gøre og hvor den enkelte kan opleve sig som værende uden retningslinjer. Teorien er formuleret på baggrund af en situation med stor indvandring og har derfor særlig reference til den situation, der skabes i de ”communities”, der søges genetableret i den nye sociale situation. Desorganisationstesen er helt central for Chicagoskolens ide om ”mapping” af sociale problemer. ”Mapping” af disse kan bidrage til at identificere ”communities” og andre steder i byen, hvor desorganisation er særlig udtalt.

Som der tidligere er argumenteret for, må desorganisationstesen anses for utilstrækkelig set i relation til de former, hvori sociale problemer er konstrueret i velfærdsbyen, herunder særligt de problemer, der kan knyttes til indkomsterstatning og omfordeling, men den kan måske ses som relevant i relation til visse problemer, der kan knyttes til det adfærdsmæssige aspekt.
Desorganisationstesen skal derfor her undersøges i relation til kriminalitetsfordelingen og udviklingen af samme i byen. En yderligere begrundelse for at tage denne teori og dette perspektiv op er, at aspekter af denne opfattelse også er genkendelig f.eks. i offentlig politik. Således indgår f.eks. bestemte typer af kriminalitet i den officielle ghettodefinition[319].

Med afsæt i desorganisationstesen vil man vente at finde en stor spatial variation i kriminalitet. En variation, der udpeger bestemte områder som præget af desorganisation.
Set i et udviklingsperspektiv synes det oplagt at fokusere på, om den stigende indvandring, der også udviser en oprindelseskulturel spatial segregering, har medført stigende desorganisation.

[319] I ændringer af almenboligloven, nr. 1610, 1611 og 1612 af 22. december 2010, blev der indført en hidtil også anvendt ghettodefinition i loven Med lovens § 61 a indføres en definition af begrebet "ghetto" som et sammenhængende boligområde, hvor der bor mindst 1.000 beboere, og som opfylder mindst to af følgende kriterier:1.Andelen af indvandrere og efterkommere fra ikke vestlige lande overstiger 50 pct.2. Andelen af 18-64 årige uden tilknytning til arbejdsmarked eller uddannelse overstiger 40 pct i gennemsnit over de seneste 4 år. 3. Antal dømte for overtrædelse af straffeloven, våbenloven eller lov om euforiserende stoffer pr. 10.000 beboere på 18 år og derover overstiger 270 personer, opgjort som gennemsnit over de seneste 4 år.

Som tidligere vist er det karakteristisk for den samlede kriminalitet, at variationen i de spatiale kriminalitetsandele ikke kan anses som meget stor, hvis denne f.eks. sammenlignes med den indkomstmæssige variation.

Figur 4-11 viser de relative andele af kriminelle i 1984 og 2007. Der kan udpeges områder med høj kriminalitetsandel. I 2007 er de højeste andele at finde i Gellerup, Ravnsbjerg, Sabro, Helligånds og Trige sogne. Kun for Gellerup gælder det, at kriminalitetsandelen er mere end den dobbelte af gennemsnittet.

Figur 4-11 Andele af kriminelle i 1984 og 2007 (summarisk, indeks)

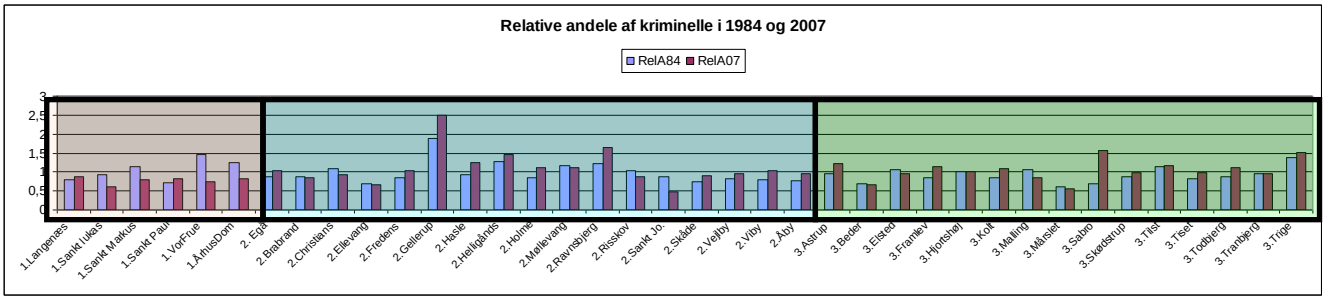

Når ejendomskriminalitet udskilles, optræder der et langt mere spatialt differentieret billede, jf. figur 4-12. Her er det Gellerup, Hasle, Helligånds, Møllevang, Ravnsbjerg og Tilst og Trige, der optræder som sogne med særligt høje andele.

Figur 4-12 Andele af ejendomskriminalitet i 1984 og 2007 (indeks)

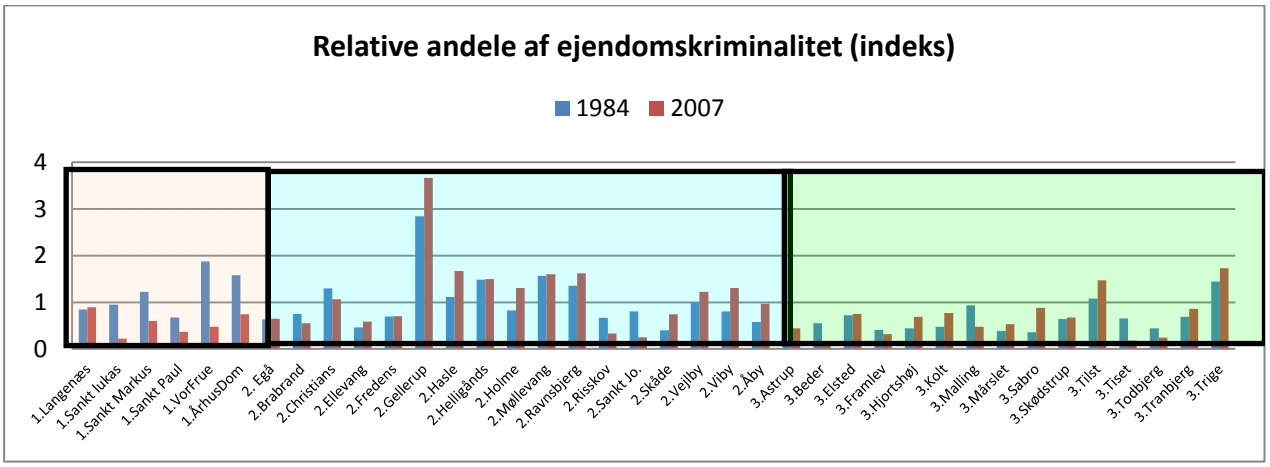

Det ses af figur 4-13, at Gellerup, Ravnsbjerg og Helligånds alle har høje andele af indvandrere. Trige har en indvandrerandel over gennemsnittet (gns=12, 8 %), mens det samme ikke gælder for Sabro. Der er et stort sammenfald med sogne med høje andele af ejendomskriminalitet og de, hvor der i 2007 er en høj andel indvandrere, jf. figur4-13. Væksten af indvandrere er sket i samme periode.

Figur 4-13 Andele af indvandrere i sogne i 1984 og 2007

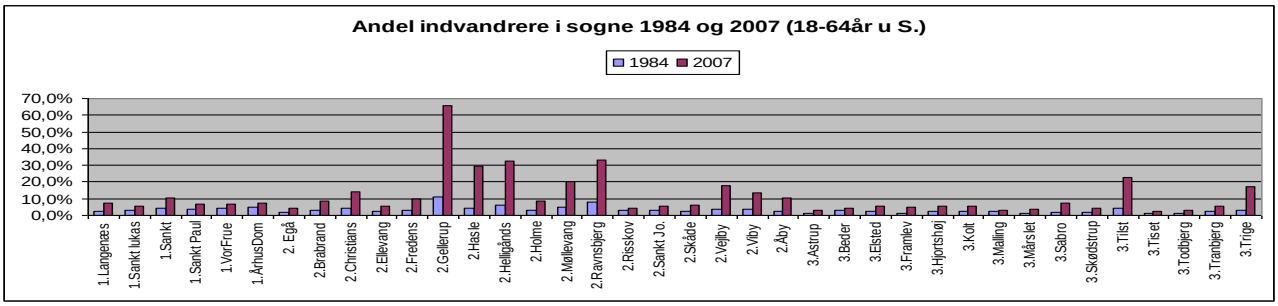

Baserer en måling af desorganisationsfænomener i 2007 sig på fordeling af ejendomskriminalitet og dennes sammenhæng med indvandringen, synes der at være et overordentlig godt statistisk grundlag for at fremhæve, at det er relevant at anskue udviklingen i disse sogne som udtryk for en stigende desorganisation baseret på indvandringen. Der kan imidlertid rejses indvendinger mod at basere en konklusion om udvikling i desorganisation på denne enkle sammenhæng.
Den ene indvending, der kan rejses overfor en sådan konklusion er, at der ikke automatisk kan findes en god begrundelse for, at man blandt kriminalitetstyper netop skulle vælge ejendomskriminalitet. Selvom kriminalitetsandele i den summerede kriminalitetsopgørelse også for de her udpegede sogne er relativt høje, så er det ikke helt de samme sogne, der kan udpeges, hvis man ser på den samlede kriminalitet og på ejendomskriminaliteten og den spatiale differentiering er ikke stor. Dvs. at for at fremkalde det klare billede af sammenhænge, som det blev gjort ovenfor, skal kriminalitetstyper nærmere udskilles, vurderes og prioriteres.
Dette peger på mulige konkurrerende tolkninger af samme data. Et alternativ til at forstå en relativt høj kriminalitetsandel indenfor bestemte former for kriminalitet udgøres af et klassemæssigt perspektiv. Skillelinjen mellem forskellige former for kriminalitet har teoretisk været formuleret i relation til klasser eller sociale grupper. Sutherland introducerede termen ”white collar crime” (Sutherland, 1983), der sås som forskellig fra ”blue collar crime”. Begreberne er ikke uproblematiske, men rejser spørgsmålet om forskellen på f.eks. trafikforbrydelser og forskellige former for bedrageri mv. og berigelseskriminalitet og vold, hvor de sidste særligt knyttes til arbejderklassen eller ”underklassen”. Ikke mindst fremhæves de sidste typer af forbrydelser som forbrydelser, der hærger ghettoer (Gottdiener & Hutchison, 2006).

Figur 4-14 viser, at forskellige kriminalitetstypers[320] sammenhæng med positioner i det sociale rum. Figuren kan tolkes således, at trafikforbrydelser begås af en i social henseende meget bred del af befolkningen (herunder de, der har de højeste sociale positioner), mens netop ejendomsforbrydelser er placeret lavt i det sociale rum og således primært begås af den lavest placerede klasse eller gruppe[321]. Den kategoriale placering af de forskellige kriminalitetstyper i det sociale rum må dog også vurderes med udgangspunkt i den aldersgruppe (25-64 årige), som analysen omfatter. For den lidt yngre gruppe, der begår en meget stor del af kriminaliteten, vil der formentlig være lidt større spredning i sociale positioner.

[320] Det kan bemærkes, at der ikke er markeret en position for sædelighedsforbrydelser. Det skyldes formentlig, at der er tale om en meget lille gruppe (i dette 10% udvalg er der kun tale om 4 personer)
[321] Det må i øvrigt opfattes som veldokumenteret, at der er en statistisk sammenhæng mellem socioøkonomisk status og ejendomskriminalitet. For en analyse specifikt for 2007 se http://www.ae.dk/files/Kriminalitetsanalyse-ng.pdf.

I Sutherlands termer er trafikforbrydelser en white-collar crime, mens især ejendoms- og voldskriminalitet er blue collar crimes. Som markeret af centreringscirklerne er der dog også få i langt højere sociale positioner, der også begår denne type kriminalitet.

Figur 4-14 Positioner i det sociale rum for typer af kriminalitet [322]

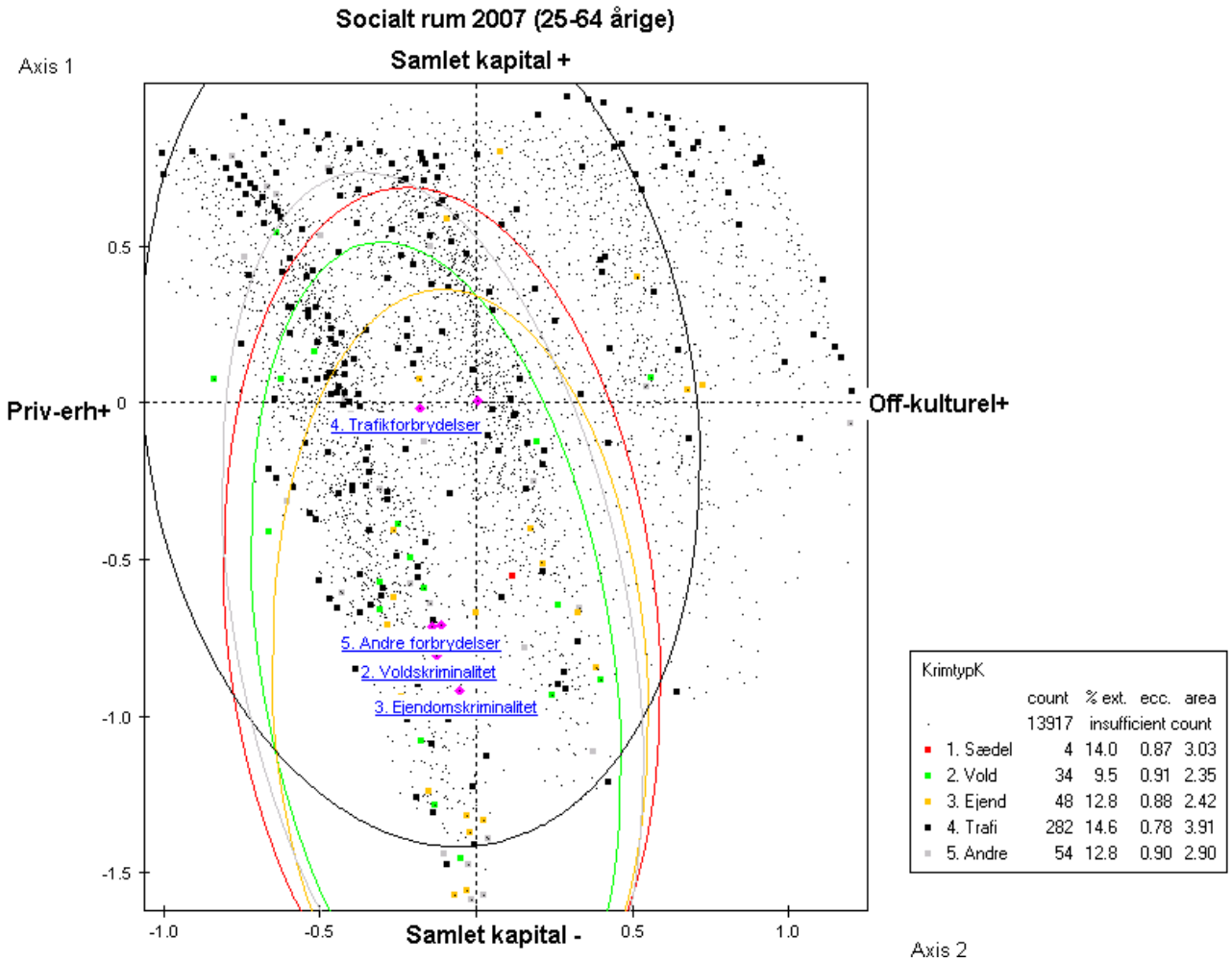

Når ejendomskriminalitet vælges som udgangspunkt for studiet af desorganisation, er der på forhånd valgt en type kriminalitet, der er særligt udbredt hos den kapitalsvage gruppe.

Den anden indvending er knyttet til de spatiale udviklingstræk. Hvis der er opstået desorganisationsfænomener som følge af indvandringen, må dette kunne vises ikke blot ved en opgørelse i 2007, men i en forandring mellem 1984 og 2007. Analyserer man væksten i andele af kriminalitet i de forskellige sogne, er det ikke således, at væksten generelt kan beskrives som højest i de mest ejendomskriminalitetsrige sogne. En sådan analyse viser, at nok er der tale om store andele i 2007, men der er ikke i disse sogne tale om den højeste vækst.

[322] I de skematiske oplysninger er der markeret "insufficient count" ud for 13.917. De 13.917 udgør de i 10% udvalget, der ikke er registreret i nogen kriminalitetstype, og betegnelsen "insufficient count" indsættes automatisk, når de sættes som ikke markerede (sættes til "ghost"). Det angiver altså ikke problemer i analysen.

Mens andele i sogne med høje kriminalitetsandele er steget i Gellerup 32%, Hasle 54%, Møllevang 4%, Helligånds 3%, Ravnsbjerg 22%, Tilst med 39% og Trige med 23%, så er ejendomskriminalitetsandelene steget med mere end det her maximale (54%) i Astrup, Åby, Borum, Hjortshøj, Holme, Kolt, Sabro, Skåde og Viby. Der er med andre ord intet klart mønster i stigningen i perioden.
Det, der også ses af figur 4-12 er, at den spatiale differentiering af ejendomskriminaliteten allerede var til stede i 1984. Udviklingen kan bedst beskrives ved en mindre forøgelse af denne i visse af de kriminalitetsrige sogne.

Der er med andre ord ikke belæg for at hævde, at desorganiseringen (målt i kriminalitetsandele) er steget markant med indvandringen. Mere plausible tolkninger af de viste mønstre er derimod, at kriminalitet og herunder især ejendomskriminalitet er afhængig af den relative position i det sociale rum og/eller, at desorganisationen må opfattes som bundet til en selektion af befolkningen, der viser sig i den fysiske struktur. Det sidste må forstås således, at f.eks. almennyttige boligbyggerier bl.a. koncentrerer de, der ikke har ressourcer til "valg" af andre boligtyper. Disse kan, ud over et lavt levekårsniveau, naturligvis også have andre typer af problemer, problemer, som kan forbindes med desorganisation.
Tolker man altså de relativt høje kriminalitetsandele som udtryk for social desorganisation, må desorganisationen anskues som forbundet med områdernes karakter og status i den spatiale fordeling i byen i sin helhed af grupper med forskellig social og problemmæssige status. Når vi kan se en desorganisation f.eks. i Gellerup, hvor størstedelen af befolkningen er blevet udskiftet i den forløbne periode, som i store træk er den samme, som før befolkningen blev udskiftet, så peger det på, at det er sorteringsmekanismen, der er central. En konsekvens heraf er, at man ved f.eks. at satse på en større spredning, som vi f.eks. ser det med reguleringen af almene boliger[323], ikke umiddelbart kan forvente, at f.eks. kriminaliteten falder, men snarere at den evt. kan blive flyttet.

Mere principielt kan det fremhæves, at der ikke i enhver henseende er en modsætning mellem at forstå eller forklare kriminalitet med klasse eller social baggrund og desorganisationstesen. Der kan være tale om to aspekter af samme problematik. Det, der imidlertid klart fremtræder som en begrænsning i desorganisationstesen som den blev formuleret i Chicagoskolen, er, at den ikke inkluderer teser om social baggrund. En ensidig anvendelse af denne vil således tenderer mod at forstå kriminalitet på utilstrækkeligt grundlag.

[323] Jf. ændringer i almenboligloven i 2010, der tilsigter en større grad af sortering i adgang til disse boliger.

Det sociale ydelsessystem og dets samspil med den sociale og spatiale differentiering

Med udgangspunkt i de forandringer i den symbolske status, der kunne peges på i forrige kapitel, skal mulige forandringer i positioner for forskellige problem/løsningsfigurer i byens sociale rum og spatiale udslag af samme analyseres.
Det, der er registreret som ydelsestyper og er præciseret som repræsenterende forskellige problem/løsningsfigurer og de, der er brugere heraf, indtager forskellig status i relation til hinanden og til den del af befolkningen, der ikkemodtager sociale ydelser.

Forskellige aspekter af en sådan status er(Lamont, 2000a) behandlet i litteraturen. På den ene side er spørgsmålet behandlet i form af moralsk baserede symbolske skillelinjer {{662 Lamont,Michèle 2000}} og "deservingness" (Larsen, 2005; Oorschot, 2006) som de udtrykkes i befolkningen, og på den anden i form af tendenser mod dualisering, "triple integration" (J. Clasen & Clegg, 2011) eller et "tre-nets-sikringssystem"(Bundesen, 2009) i det sociale systems opbygning. Det er især det sidste, der er særlig interessant her og som præciseres med Bourdieus begreber.
Bourdieu fremhæver, at netop staten besidder en særlig symbolsk magt gennem monopol på forskellige typer af kategoriseringer (Bourdieu, 1996b). Ud fra en sociologisk synsvinkel må kategoriseringer, således som man finder dem i det sociale system, derfor betragtes som mere end praktiske kategoriseringer, der er forbundet med differentieringer i rettigheder og pligter. De er også kategoriseringer, der gennem bl.a. problem/løsningsfigurerne, tildeler modtagerne en bestemt status og et betydningsindhold i forhold til problemsituationen. Indoptaget status kan fungere som symbolsk vold, dvs. som fremmedbestemmelse af identitetsmæssige forhold. Som følge heraf kan forandringer i problem/løsningsfigurer ikke blot betragtes som et spørgsmål om f.eks. bedre eller dårligere levekår eller sikringsniveauer, men også som forandringer, der kan påvirke de indbyrdes relationelle konstellationer og de identiteter, de forskellige grupper tildeles og tilegner sig. Skellet mellem den værdigt og uværdigt trængende er et meget markant eksempel på en symbolsk kategorisering, der historisk på den ene side har hævet status (og leveniveau) for én gruppe trængende, men som samtidig har foretaget en relativ sænkning af status for den, der herved også markeres som uværdigt trængende.
Det er gennem forandringer i de indbyrdes relationelle konstellationer og tilegnede identiteter, at den symbolske kategorisering kan have betydning for den spatiale differentiering. Forandringer i den symbolske kategorisering vil kunne forstærke eller svække de eksisterende forestillinger om tilhørsforhold, identitet og skillelinjer i befolkningen, der viser sig i den spatiale differentiering.

For at belyse samspil eller samvariation mellem problem/løsningsfigurerne i deres indbyrdes relation og disses spatiale fordeling i byen, skal der gennemføres analyser i to trin. Først undersøges udviklingen i det sociale ydelsessystems samspil med den sociale differentiering. Dernæst inddrages den spatiale dimension.

Det skal understreges, at der ikke vil være tale om en analyse, der kan karakteriseres ved en lineær årsags-virknings tænkning, hvor det undersøges om ændringer i velfærdssstemet er årsag til f.eks. en øget spatial segregering. Der skal igen anvendes korrespondanceanalyser og det, der kan belyses, er hvilke ændringer i de relationelle positioner i det sociale rum, der er opstået i periodens slutning set i relation til dens start. Ændringerne og de differentierende processer eller mekanismer, der har gjort sig gældende, må tolkes i lyset af flere faktorer og niveauer.

Forandring i det sociale ydelsessystems og den sociale differentiering

Det sociale ydelsessystem, forstået som relationerne mellem de forskellige typer af problem/løsningsfigurer, kan analyseres i lyset af den sociale og klassemæssige differentiering, som analysen af det byens sociale rum er et udtryk for (jf. kapitel 15). Ved at foretage en sådan analyse på forskellige tidspunkter (her 2007 og 1984), dannes der et udgangspunkt for at beskrive og forstå forandringen. En central tese vil i denne sammenhæng være, at forandringer i de relationelle sociale positioner og herunder de forandringer, der tidligere er beskrevet som social og spatial polarisering, også vil understøtte skabelsen af en ændret opfattelse af de grupper, der er fjernere fra ens egen position.

Idet det sociale ydelsessystem umiddelbart refererer til det nationale sociale rum, vil der i denne sammenhæng være tale om et eksempel – det sociale rum i Aarhus kommune – til forskel fra det nationale niveau. Der er to væsentlige grunde til at pointere dette. Den ene er, at det ikke i denne analyse samtidig er muligt at indkredse det politiske eller socialpolitiske felt, hvori kampen om udvikling i problem/løsningsfigurer og disse samspil, koncentrerer sig. Dette felt må anskues som et nationalt (og i stigende grad også et overnationalt) felt. Den anden er, at det lokale politiske eller socialpolitiske felt må anskues som underordnet og afhængigt i forhold til indflydelse på de forandringer, der sker i det sociale ydelsessystem. Der er her tale om forandringer, der på byniveau er uundgåelige også selvom de kan få betydelige sociale og spatiale konsekvenser.

Ved i korrespondanceanalysen at anvende den teknik at indføre de forskellige kategorier for sociale ydelser i analysen af det sociale rum som passive variable, etableres der et mønster for hvilke sociale positioner, der er tættest relateret til forskellige ydelseskategorier. Dette kan mere overordnet udtrykkes ved at det belyses hvilke grupperinger i det sociale rum eller hvilke klasser, der særligt kan knyttes sammen med forskellige ydelseskategorier. Det er med andre ord muligt empirisk at belyse ikke blot om bestemte ydelseskategorier primært anvendes af bestemte klasser, men også – fordi de sociale positioner relation til hinanden er afbilledet ved fysiske afstande i det sociale rum - at belyse spørgsmålet om afstande mellem de grupperinger, der er modtagere af de forskellige ydelseskategorier.
Det sidste er måske særligt interessant i forhold til spørgsmålet om forandring. De tidligere beskrevne antagelser om udvikling i det sociale system angår alle de mulige forandringer i skel mellem grupperinger af ydelsesmodtagere.

Det er her valgt at anvende samme variable til konstruktion af det sociale rum, som tidligere i denne afhandling (se kapitel 15).
I følgende analyse er positioner for de forskellige sociale ydelser afbilledet i det sociale rum for Århus i 2007. Hermed kan en homologi mellem mest anvendte ydelsestyper og positioner i det sociale rum belyses.
Analysen i figur 4-15 viser, at den kategoriale placering af modtagere af f.eks. orlov, barselsdagpenge og sygedagpenge befinder sig i den øvre del af det sociale rum.
Centreringscirklerne viser, at disse ydelser samtidig omfatter en forholdsvis stor del af befolkningen, men altså med hoved vægten i den øvre halvdel af det sociale rum. Den kategoriale placering af kontanthjælpsmodtagere, deltagere i kommunal aktivering og revalidering og anden uddannelsesaktivi-

tet er derimod placeret i det sociale rums nedre del. Centreringscirklerne viser, at det (næsten) udelukkende er personer i det sociale rums nedre del, der modtager disse typer af ydelser. Den kategoriale placering af de øvrige ydelser ligger i en mellemposition, det gælder arbejdsløshedsdagpenge, Afaktivering, efterløn og ledighedsydelse.

Figur 4-15 Positioner i det sociale rum for typer af ydelsesmodtagere i 2007

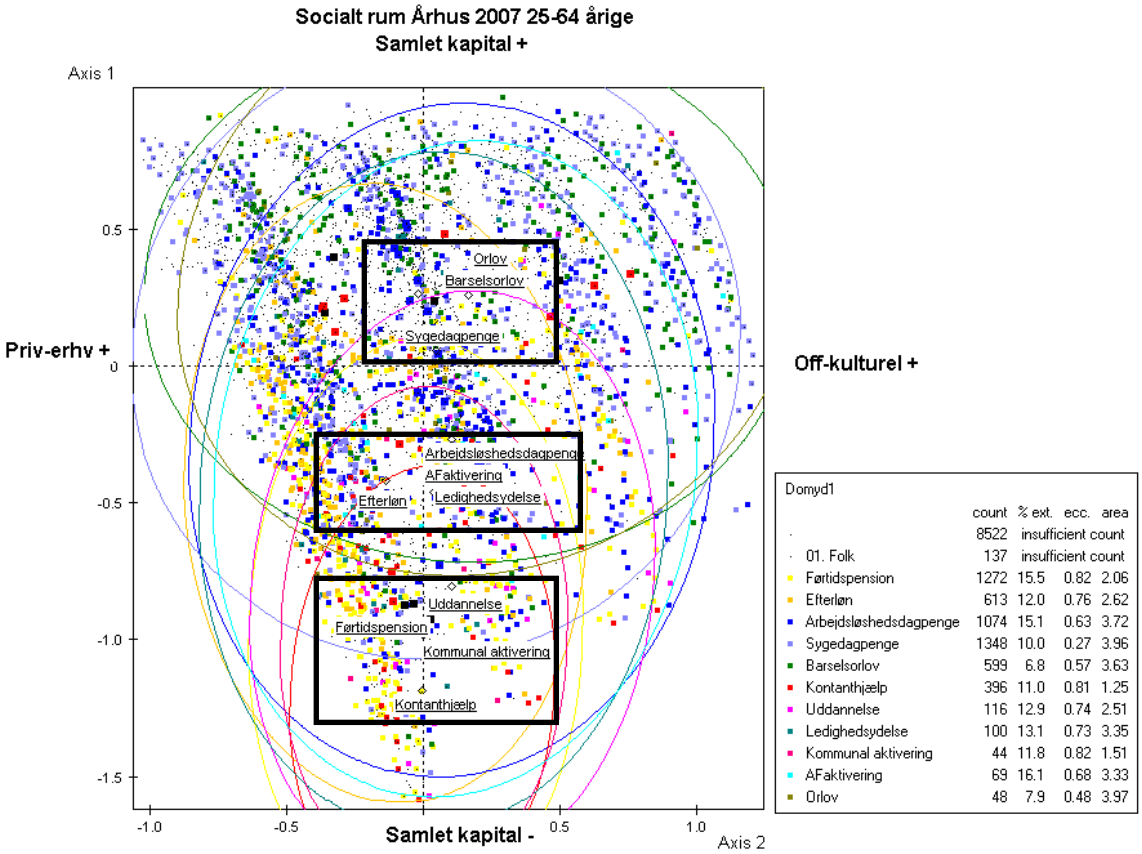

Den kategoriale placering af typer af sociale ydelser – eller problem/løsningsfigurer - kan overordnet snarere betegnes som forventelige end overraskende. Der er tale om et differentieret ydelsessystem, som også fra dets etablering var differentieret og f.eks. hele tiden har skelnet mellem de, der er etableret på arbejdsmarkedet og de, der ikke er det. Denne differentiering kan i figuren genfindes som kategorial placering af ydelsestyper særligt i en oppe-nede dimension, der aflæser hvorvidt der hos modtagerne er tale om stor eller lille kapital.

Der kan aflæses en tre-deling i ydelsestypernes kategoriale placering. Sygedagpenge, barselsorlov og orlov kategorialt er placeret øverst af de medtagne ydelser og over "midterplaceringen" (barycentret= de to aksers skæringspunkt) i det sociale rum. Dernæst følger arbejdsløshedsdagpenge, AFaktivering, efterløn og ledighedsydelse under "midterplaceringen" i det sociale rum, men betydeligt højere end uddannelsesstøtte, førtidspension, kommunal aktivering og kontanthjælp, der befinder sig nederst i det sociale rum. Tre-delingen kan tentativt betegnes som middelklasseydelser, arbejderklasseydelser og ydelser for de, der befinder sig under arbejderklassen.

For at forfølge spørgsmålet om ydelsestyper som udtryk for sociale problemers mulige forandring, er der foretaget en analyse af forskellige ydelsers kategoriale placering i det sociale rum i 1984, som er vist i figur 4-16.I 1984 var der differentieringen mellem de forskellige ydelsestyper mindre. Som bekendt var der ikke på det tidspunkt nogen kategori for aktiverede.

Der er overordnet set en del ligheder mellem de enkelte kategoriers placering i det sociale rum i 1984 og 2007. En markant ændring udgøres imidlertid af placeringen af kontanthjælpen, der i 2007 kan ses i den laveste position, mens dette ikke er tilfældet i 1984. Afstanden fra barycenteret er stærkt øget i 2007 set i relation til 1984. Ser vi videre på centreringscirklen i 1984 viser den, at kontanthjælpsmodtagere spreder sig ud over en stor del af det sociale rum.

Figur 4-16 Positioner i det sociale rum for typer af ydelsesmodtagere i 1984

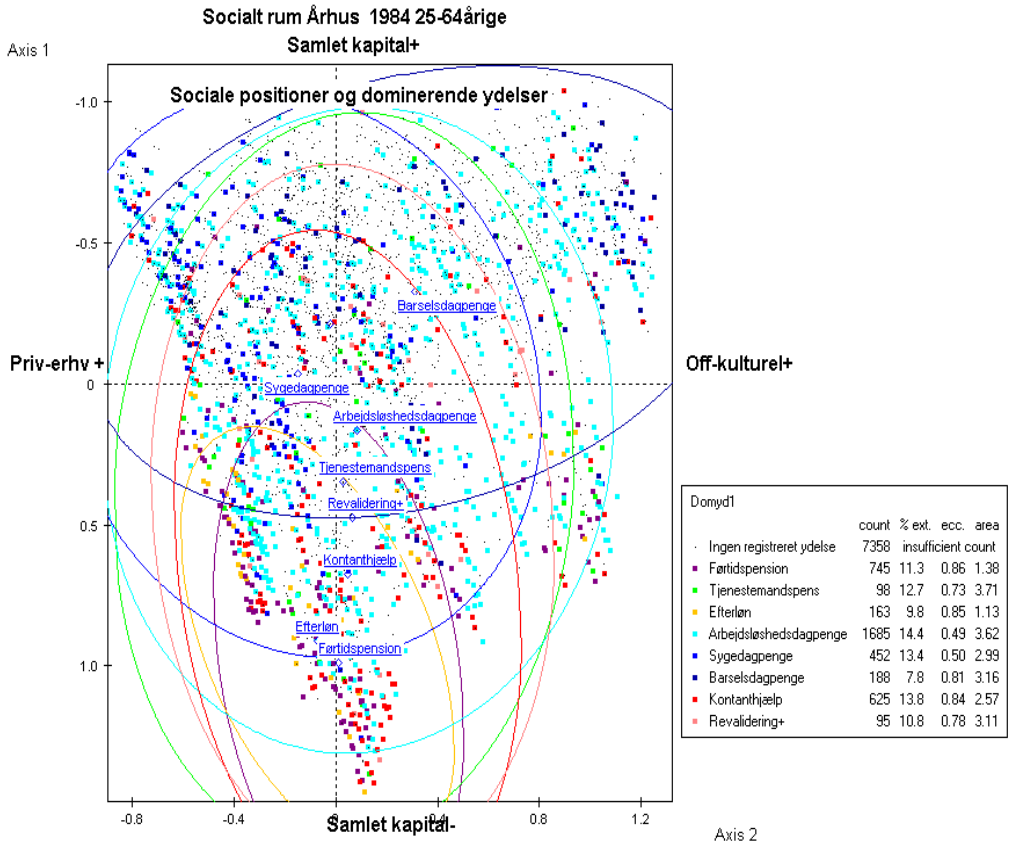

I 1970'ernes danske socialreform, hvor tanken om indkomstkompensation var central, stod skillelinjen mellem den stabile med adgang til de mere privilegerede ydelser og de muligt mindre stabile uden denne adgang, ikke særskilt markant. Det var centralt i kontanthjælpssystemet, at der kunne ydes en indkomstkompensation, der var relateret til det hidtidige indkomstniveau, og der blev ikke oprindeligt formuleret et loft herfor. Derfor kunne der være tale om såvel høje som lave kontanthjælpsydelser, og altså høje ydelser også til grupper, der ikke havde fået optjent en position, der gav adgang til de mere privilegerede ydelser.

Forskellen mellem 1984 og 2007 må tolkes med forsigtighed. På den ene side viser de kategoriale positioner for væsentlige problem/løsningsfigurer i 2007, at der optræder en klar tre-deling, som ikke findes i 1984. I 1984 ser vi også et socialt ydelsessystem med kategoriale positioner, der adskiller sig fra hinanden på det vertikale plan, men dels er forskellene i positionerne mindre og dels finder vi andre relative positioner. Der er således klart belæg for at fremhæve, at det sociale ydelsessystem fungerer mere adskilt og hierarkisk i 2007 end i 1984. Ligeledes er der belæg for at fremhæve, at bestemte problem/løsningsfigurer, med f.eks. arbejdsløshedsdagpenge og kontanthjælp som eksempler, i det sociale ydelsessystem i højere grad anvendes af mere kapitalsvage grupper i 2007 end i 1984.

Denne relationelle forandring mellem arbejdsløshedsdagpenge og kontanthjælp, samt det forhold, at centreringscirklen for kontanthjælp i 2007 omfatter en langt mindre del af de sociale positioner i 2007 end i 1984, peger i retning af en forstærket skillelinje mellem etablerede og ikke-etablerede på arbejdsmarkedet, eller det, Clegg benævner en dualisering.

Den tidligere behandlede tre-deling af det sociale system, som Bundesen beskriver (jf. kap 20) er ikke helt identisk med den tre-deling, der her kan konstateres. I Bundesens beskrivelse af en tre-nets opdeling af det sociale system indgår:
1) Det øverste net, der henviser til en sikring på nogenlunde hidtidigt niveau, og som indebærer, at man ikke blot baserer sig på det offentlige system, men selv forsikrer sig yderligere, herunder gennem ansættelseskontrakter og private forsikringer.
2) Det midterste net udgøres de skattefinansierede grundydelser, der kan sikre, at ”man kan klare sig igennem”, når man bliver syg, arbejdsløs, har brug for revalidering, mister arbejdsevnen eller bliver gammel. Det midterste system refererer til ydelser som f.eks. sygedagpenge og arbejdsløshedsdagpenge.
3) Det tredje ydelsesniveau ligger betydeligt under grundydelsen og gives til personer, som antages at være opgivet i forhold til arbejdsmarkedet eller ses som så arbejdsuvillige, at de skal have særlige incitamenter for at blive reelt arbejdssøgende. For denne gruppe er der tale om en overlevelse- eller fattigdomsydelse, som udelukker modtagerne fra det almindelige sociale liv.
De her anvendte data kan ikke anvendes til at foretage den skelnen, der ridses op mellem 1. (middelklassen) og 2. gruppe (arbejderklassen). Skillelinjen mellem 2. og 3. gruppe (de, der befinder sig ”under” arbejderklassen) kan imidlertid betragtes som nogenlunde identisk, jf. også dualiseringen.

På den anden side må det inkluderes i en tolkning, at såvel de sociale rum som de positioner forskellige problem/løsningsfigurer indtager, er konstrueret af en række forskellige variable. Det er f.eks. ikke blot positioner for problem/løsningsfigurer, der ændrer sig i perioden, men også den klassemæssige eller kapitalmæssige sammensætning de indgår i. Her kunne det f.eks. fremhæves, at der i 2007 optræder en gruppe af indvandrere, som besidder en meget lav kapital.
Dertil kommer, at nogle af de forskydninger der kan ses, kan være midlertidige forskydninger, idet der er forskel i den konjunkturelle situation i 1984 og 2007, og hermed også de grupper, der på de forskellige tidspunkter modtager sociale ydelser. Det kan ventes, at de grupper af ydelsesmodtagere der modtager sociale ydelser med relation til arbejdsmarkedet, er mere ”sorterede” i situationen

med lav arbejdsløshed end i situationer med høj arbejdsløshed. Forskelle, der kan forklares i relation hertil, må betragtes som midlertidige forskelle i modsætning til udtryk for forandringer i systemet. Samtidig kan konstateres meget store forskydninger i ydelsesfordelingerne 1984 og 2007. Andelen af ydelsesmodtagere var i 1984 38 % og i 2007 34 % (modificeret 30 %) [324]. Det kan konstateres, at ydelsestyperne er meget forskelligt repræsenterede i hhv. 1984 og 2007.

Figur 4-17 Andele af modtagere af typer af sociale ydelser i 1984 og 2007 i pct.

	Førtidspension mv.	Arbejdsløshedsdp	Kontanthj.	Sygedp.	Alderspension
1984	8,0	15,6	8,2	5,3	0,9 [325]
2007	11,5	7,7	5,1	8,8 (5,3)[326]	0,9

De 18-64 årige ekskl. studerende

I 1984 var andelene, der modtog kontanthjælp og arbejdsløshedsdagpenge de største og i 2007 er der sket en forskydning mod førtidspension og et fald i arbejdsløshed og kontanthjælp.
Én af de væsentlige forskelle, der er på 1984 og 2007 er at arbejdsløsheden i 1984 var noget højere end i 2007. Situationen i 2007 betegnes som en højkonjunktur og det afspejler sig da også i de forholdsvis lave andele, der modtager arbejdsløshedsdagpenge og kontanthjælp.
Det er imidlertid i relation til forskelle i den konjunkturelle situation, særligt væsentligt at hæfte sig ved henholdsvis arbejdsløshedsdagpengeydelsens og kontanthjælpsydelsens relative positioner, idet en god eller dårlig beskæftigelsessituation må antages at påvirke sammensætningen af ydelsesmodtagere i begge kategorier.
Det ses, at disse kategoriers relative positioner er stærkt forandrede i 2007 set i forhold til 1984. Der er en meget større afstand mellem arbejdsløshedsdagpengekategorien og kontanthjælpskategorien i 2007 end i 1984. Dette vil også gøre sig gældende, uanset om de udskilte aktiveringskategorier inkluderes eller ej.
For at tydeliggøre sammenhængen mellem udvalgte ydelsestyper og den sociale differentiering i 1984 og 2007 er det valgt også at fremstille en mere forenklet analyse. I figur 4-18 og 4-19 er aktivering og henholdsvis arbejdsløshedsdagpenge og kontanthjælp slået sammen, og der alene angivet centreringscirkler for henholdsvis sygedagpenge mv., arbejdsløshedsdagpenge og kontanthjælp. Her tydeliggøres den stigende afstand mellem de, der modtager arbejdsløshedsdagpenge og de, der modtager kontanthjælp fra 1984 til 2007. Mens man i 1984 i nogen grad ville kunne tale om, at de, der modtager kontanthjælp for en bred del af befolkningen ville kunne betegnes som nogle af "vore egne", så er det samme ikke tilfældet i 2007. I 2007 er kontanthjælpsmodtagere for en stor del af befolkningen en gruppe til hvem, der er en stor social afstand. Den sociale afstand vil her kunne forstærkes af, at indvandrere udgør en stor del af kontanthjælpsgruppen. Den samme udvikling gælder

[324] Som tidligere behandlet er der et brud i sygedagpengeopgørelse, idet gruppen af offentlige ansatte ikke var registreret som sygedagpengemodtagere i 1984, mens de er det i 2007. Se også bilag: Betydning af databrud i sygedagpengeopgørelsen. Den for 1984 sammenlignelige andel af ydelsesmodtagere er angivet i parentes.
[325] Alderspension optræder, idet nogle af de, der er 64 år på opgørelsestidspunktet når at blive 65 i årets løb.
[326] Modificeret opgørelse jf. databrud

derimod ikke for arbejdsløshedsdagpenge, som på begge tidspunktet anvendes af en bred del af befolkningen.

Figur 4-18 Positioner i det sociale rum for udvalgte typer af ydelsesmodtagere – 2007

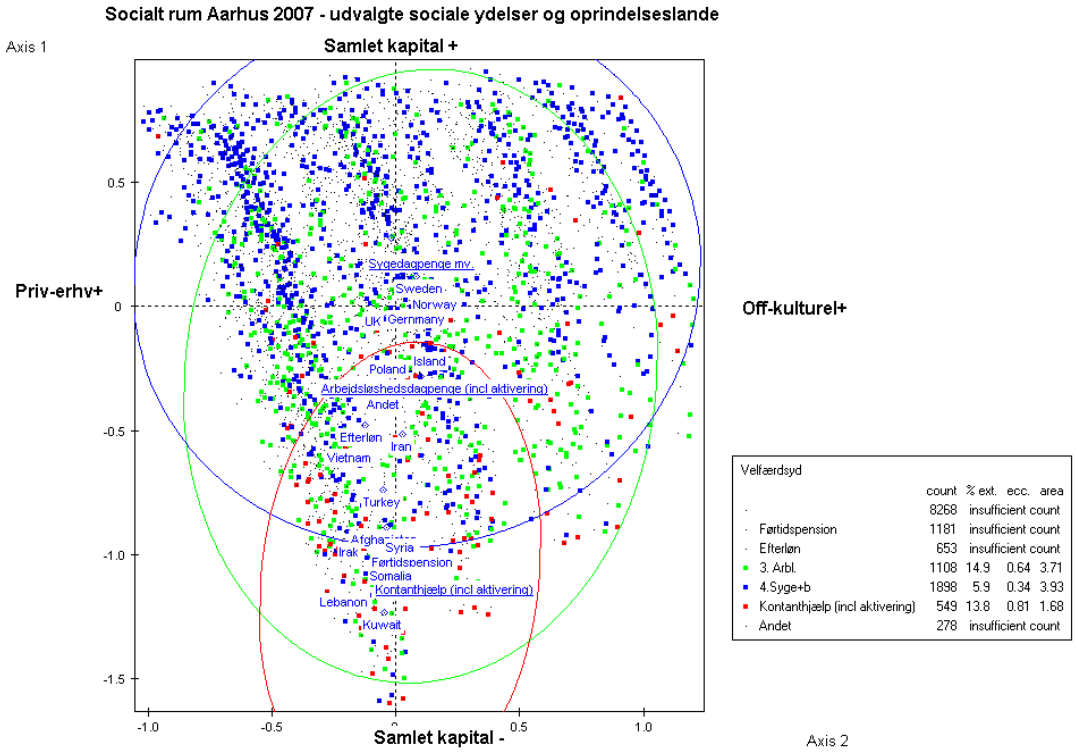

Figur 4-19Ppositioner i det sociale rum for udvalgte typer af ydelsesmodtagere - 1984

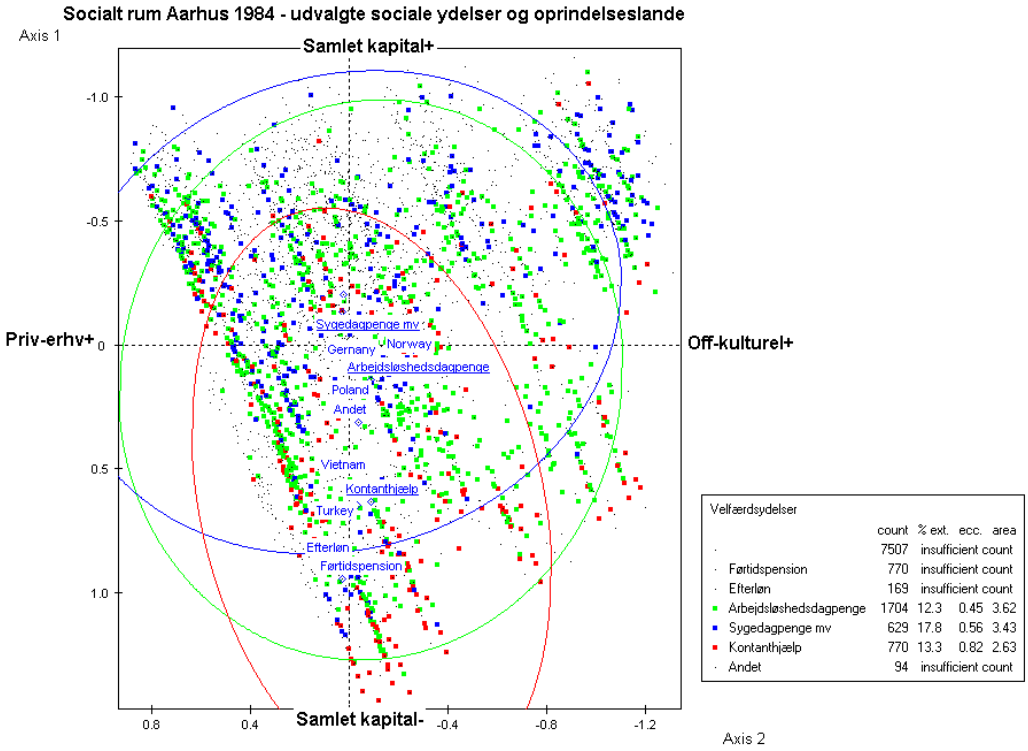

Det kan som baggrund for tolkningen bemærkes, at analyserne af det sociale rum alene omfatter de 25-64 årige. Hermed er den aldersgruppe, der udviser størst variation i andel af kontanthjælpsydelser mellem 1984 (39 %) og 2007 (23 %) ikke medtaget i opgørelsen. Det er med andre ord ikke muligt at henvise forskellen til, at der blot er tale om en ændret praksis i forhold til den unge gruppe.

Den anden skillelinje, der er øget i 2007 set i forhold til i 1984, kan særligt findes mellem de relationelle positioner for sygedagpenge og arbejdsløshedsdagpenge. Mens disses kategoriale placeringer i 1984 ikke adskiller sig meget fra hinanden, så kan der ses en relativt stor afstand mellem de relationelle positioner i 2007. Denne forskel er imidlertid påvirket af de tidligere nævnte ændringer i hvilke grupper, der er omfattet af registreringen af sygedagpenge. Det har den betydning at den kategoriale placering i 1984 og 2007 desværre ikke er sammenlignelig[327]. Undersøgelsen kan hermed ikke vise, om der kan findes et stigende skel mellem "midtergruppen" og den "øverste gruppe" i forhold til anvendelse af typer af sociale ydelser.
Hermed kan det heller ikke aflæses, om den tendens mod "triple integration", som Jochen og Clegg formulerer og som her tolkes som etablering af et øget skel mellem de, der er i (stabilt) arbejde, og de, der anvender sociale ydelser, rent faktisk findes.

Det kan fremhæves, at de relationelle positioner for sygedagpengekategorien og arbejdsløshedsdagpengekategorien i 2007 kan betragtes som et mere retvisende billede, end det, der kan ses for 1984, fordi en stor del af funktionærgruppen – den offentligt ansatte funktionærgruppe – ikke er inkluderet i 1984.
Sygedagpengemodtagerne – og de ydelseskategorier, der i øvrigt placeres tæt på denne - omfatter en meget stor del af de sociale positioner, om end ikke de laveste.

Der kan endelig ses både positioner for og ændringer i de relationelle positioner for efterløn og førtidspension. Der er her tale om ydelser til de, der ikke (længere) er tilknyttet arbejdsmarkedet. Den kategoriale placering af disse er nederst i det sociale rum i 1984, mens den i 2007 er relativt højere for efterlønnens vedkommende. Herved er forskellen mellem den kategoriale placering af førtidspension og efterløn øget i 2007 set i relation til 1984. De relativt lave placeringer kan formentlig ses som et udtryk både for lav kulturel kapital og beskedne indkomster og formuebesiddelse. Med megen forsigtighed kan udviklingen i forskellen mellem de relationelle placeringer tolkes som et andet eksempel på den øgede skillelinje mellem de etablerede og stabile (efterlønsmodtagerne) og ikke-etablerede og ikke stabile (en stor del af førtidspensionisten) i forhold til arbejdsmarkedet.

Opsummering

Det kan med sikkerhed konkluderes, at vi i 2007 har et socialt ydelsessystem, der i relation til positioner i det sociale rum fungerer meget anderledes end i 1984. Der er sket store forskydninger i hvilke sociale positioner de forskellige problem/løsningsfigurer hyppigt anvendes af og der optræder i 2007

[327] Se bilag: Betydning af databrud i sygedagpengeopgørelsen. Det kan i øvrigt aflæses af den kategoriale placering og centreringscirklen for sygedagpengeydelsen i 1984, at offentlige ansatte ikke er inkluderet. Det ses at centreringscirklen er "venstreplaceret".

et klart tre-delt system, der viser at sygedagpenge mv. primært anvendes af individer i høje sociale positioner, arbejdsløshedsdagpenge af lave mellempositioner og kontanthjælp af de, der indtager meget lave sociale positioner. Der er især en stor forandring i kontanthjælpens relative position set i forhold til situationen i 1984.

Begrundelser for, at det sociale system fungerer anderledes i 2007 end i 1984, bør ikke udelukkende søges i ændringer i det sociale system. Korrespondanceanalysens styrke er netop at kunne vise samtidige relationelle positioner og resultaterne kan ikke umiddelbart tolkes i årsags-virknings termer, dvs. de kan ikke anvendes til at påvise, at ændringer i det sociale ydelsessystem er årsag til, at vi i 2007 f.eks. kan konstatere en gruppe med meget lav social position.

Dele af de konstaterede forskydninger kan være midlertidige, idet den konjunkturelle situation i 1984 er præget af høj arbejdsløshed, mens det samme ikke er tilfældet i 2007. Den større adskillelse mellem arbejdsløshedsdagpenge og kontanthjælpen kan dog formodes ikke at være præget af forskellen i den konjunkturelle situation.

I den relationelle kontekst som korrespondanceanalysen udtrykker, kan det, der bliver den dominerende meningstillæggelse til en bestemt gruppe eller kategori, tolkes i lyset af henholdsvis dominerende og dominerede positioner og sociale afstande dem imellem. Her kan det sociale rum for Aarhus kun ses som et eksempel, idet den dominerende meningstillæggelse må knyttes til det nationale niveau. Med afsæt i dette sociale rum som eksempel kan der peges på kombinationen af visse indvandrergruppers meget lave kapital og anden etnicitet som ”løftestænger” for en gradvis udvikling, der fører til en ændring i kontanthjælpskategorien. De tidligere påviste ændringer i den socialpolitiske diskurs, understøtter en relationel tolkning af det skabte statusmæssige og symbolske mønster, som forbinder de stigende afstande mellem de objektive positioner med den anskuelse den dominerende gruppe eller klasse anlægger overfor den dominerede gruppe, - og måske især bestemte dele af denne.

Forandringerne peger i særlig grad på en forandring i kontanthjælpskategorier. I en symbolsk læsning af kontanthjælpskategorien som problem/løsningsfigur, peger analysen på, at der med de ændrede relationelle positioner både er skabt og i stigende grad skabes grundlag for at forstå og forme kontanthjælpen som en anderledes problem/løsningsfigur, end det var tilfældet i 1984. Én bevægelse er, at kontanthjælpen i stigende grad omfatter en gruppe med meget lav social position, dvs. en position, der ligger meget langt fra de øverste og dominerende positioner. En anden bevægelse er, at langt færre i højere sociale positioner er kontanthjælpsmodtagere. Uanset om disse bevægelser er udtryk for høj- eller lavkonjunkturer og/eller ændringer i lovgivningen, skabes der en situation, hvor der i stigende grad i befolkningen og hos politikere er belæg for at forstå kontanthjælpskategorien udelukkende som en problem/løsningsfigur, der som rettet sig mod ”de nederste” og tillægge kategorien mening som sådan.

Der kan peges på en parallel til den mere generelle diskussion af grundlaget for den universelle velfærdsstat, hvori denne kategori også indgår. Med Titmuss’ udsagn om at ”welfare for the poor” ofte bliver ”poor welfare”(J. Goul Andersen, 2003 p 69), henvises der til hvordan forskellige anvendelsen af forskellige principper kan skabe deres egen begrundelse eller legitimitet. Inddrages det her, at der i kontanthjælpskategorien blev indført en række særlige begrænsninger, som f.eks. starthjælpen og 450-timers reglen, kan udviklingen tolkes som en bevægelse mod ”poor welfare”, hvor kontanthjælpskategorien gradvis ændrer status og tillægges en anden form for mening, end det var tilfældet i 1984.

Den tendens, dersom vist i kapitel 20 bevæger sig mod et større fokus på det kulturelle og adfærdsmæssige aspekt, peger her på muligheden for, at kontanthjælpsgruppen bliver tolket som "underklasse"[328], d.v.s. at den i stigende omfang konstrueres som en klasse, der ikke ved sin adfærd udtrykker en ansvarlighed og vilje til at klare sig selv, som karakteriserer de øvrige klasser. Kontanthjælpskategorien kommer således også til at indeholde "undeserving poor" (Gottdiener & Hutchison, 2006). Den stærkt øgede anvendelse af incitamenter, som også gælder for andre problem/løsningskategorier, men som her er særlig markant, peger mod en sådan symbolsk tolkning.

Velfærdsbyens forandringer - udvikling i samvariancer mellem spatialitet, etnicitet og brug af forskellige ydelsestyper

Forandringer i velfærdssystemer skal endelig analyseres i relation til det spatiale aspekt og væsentlige differentieringer heri ved hjælp af korrespondanceanalyse. Det er muligt i denne analyse at vise udviklingen i samvariansen og intersektionaliseringer mellem på den ene side den tidligere fremstillede sociale og kulturelle differentiering, og på den anden de forskellige ydelsestyper. Der skabes hermed et grundlag for tolkning af velfærdsforandringer i et spatialt perspektiv.

Det er her valgt i figur 4-20 at analysere den kategoriale placering for tre udvalgte sogne: Risskov, Hjortshøj og Gellerup, der er indført som passive variable. Risskov og Gellerup har i alle de forskellige målinger, der er foretaget, udskilt sig som værende i ekstrempositionerne (jf. kap. 17). Hjortshøj er valgt som eksempel - blandt andre mulige - på en midterposition. Figuren viser også de modsvarendecentreringscirkler. Centreringscirklerne viser hvorvidt – og med visse forbehold[329] – i hvilket omfang, der i de forskellige sogne er sammenfald mellem de sociale positioner, som indbyggerne indtager.
Idet figur 4-20 omfatter både 1984 og 2007, kan den spatiale udvikling i den sociale differenting i de tre sogne ses. Sammenlignes den øverste og nederste del af figuren, ses det, at der i 1984 var en social differentiering med Gellerup i den laveste position, Hjortshøj med midterposition og Risskov med den højeste position, men det kan samtidig via centreringscirklerne konstateres, at der var et meget stort overlap i de sociale positioner, der indtages af indbyggerne i de forskellige sogne. Særligt afviger centreringscirklerne for Hjortshøj og Risskov ikke meget fra hinanden i 1984, og selvom Gellerup omfatter indbyggere med de laveste sociale positioner, så omfatter sognet også indbyggere med relativt høje positioner.

[328] "Underklasse" blev først af Wilson identificeret som fattige, der var karakteriseret af 4 forhold: 1. At være koncentrerede i fattige områder i byen, 2. At være permanent udskilt fra fast fuldtidsarbejde 3) Omfatte stor andel af teen age og udenomsægteskabelige fødsler 4) At have en relativt lang historie med afhængighed af velfærdssystemet (Wilson, 1987). "Underklasse" blev her forstået som skabt af strukturelle forhold. Betegnelsen har imidlertid efterfølgende antaget en betydning, hvor en moralsk vurdering af denne "underklasse" dominerer (Gottdiener & Hutchison, 2006 p 208). Meads "forklaring" på fattigdom er konsistent med denne betydning (L. M. Mead, 1997)

[329] Centreringscirklerne omfatter ikke hele befolkningen i sognet, men en procentdel af denne. Det er – afhængig af spredning i samme befolkning – forskelligt hvilken andel af befolkningen, der indkredses af centreringscirklerne.

Figur 4-20 Positioner i det sociale rum i udvalgte sogne for typer af ydelsesmodtagere og indvandrergrupper i hhv. 1984 og 2007

Risskov: BLÅ

Hjortshøj: GRØN

Gellerup: RØD

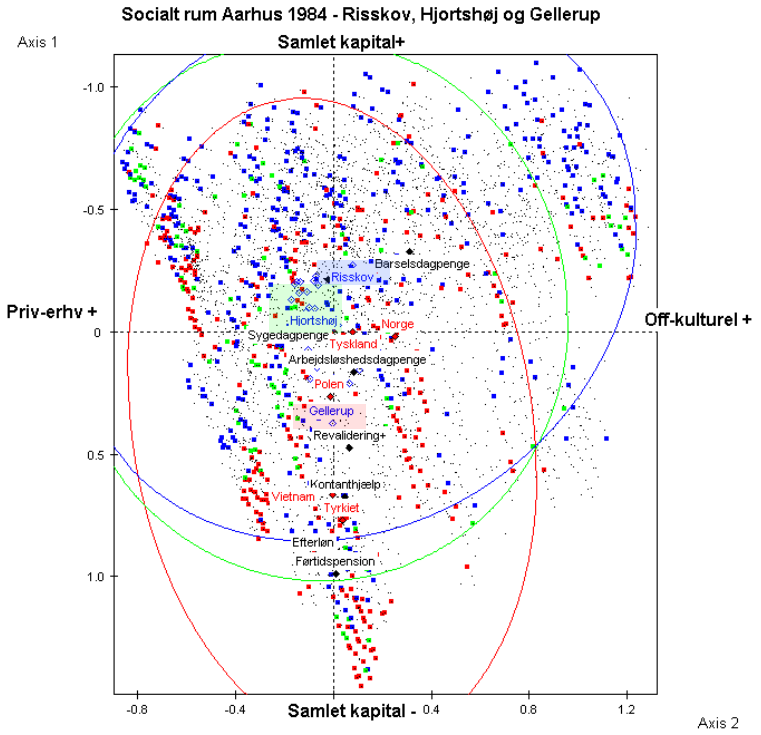

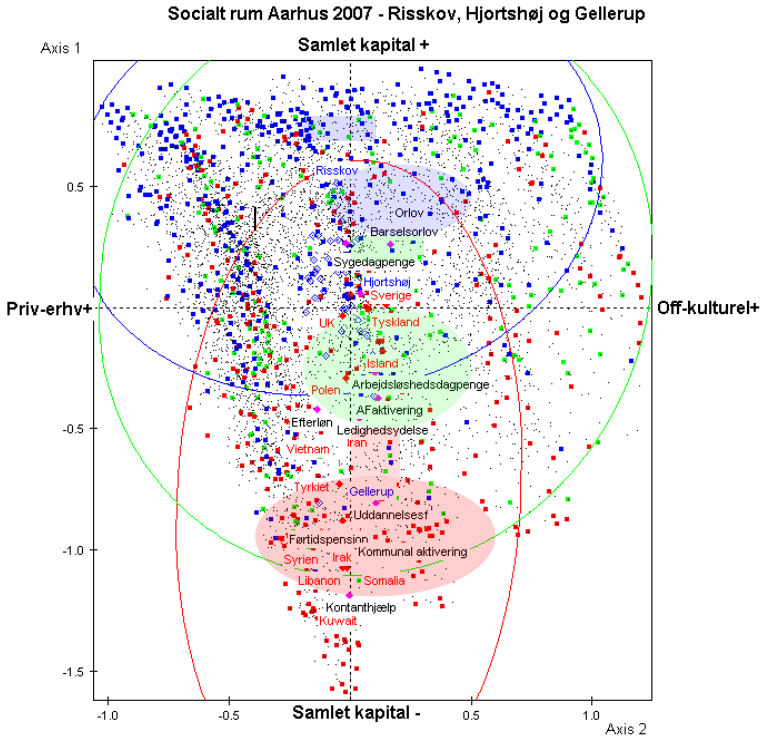

Mens det altså kan ses, at afstandene mellem de kategoriale placeringer i 1984 ikke er meget store og centreringscirklerne er stærkt overlappende, så forandres dette mønster forholdsvis radikalt i 2007. Der er i 2007 er langt mindre overlap mellem sociale positioner i de tre sogne. Ikke mindst ses

en stærkt øget forandring, når Risskov og Hjortshøj sammenlignes. Risskov bliver i perioden langt mindre socialt sammensat, - og i modsætning til, hvad der normalt fremhæves, så synes der at være belæg for at hævde, at Risskov som mindre socialt sammensat end Gellerup i 2007.

Der er endvidere vist, hvilke positioner i det sociale rum indvandrere fra forskellige lande indtager. Som også tidligere vist, er der meget stor variation i disse sociale positioner. I 1984 er andelen af indvandrere lille set i relation til 2007 (3,5 % mod 12,7 %). I 1984 ses en relativt lav placering af landekategorierne Vietnam og Tyrkiet. Der dog ikke tale om så lave positioner, som vi ser for visse grupper i 2007.

Parallelt med forrige afsnit er den kategoriale placering for forskellige typer af sociale ydelser (passive variable) vist. Her er det med henblik på at anskueliggøre disse placeringer i relation til de forskellige sognes kategoriale placering. Det kan ikke af disses indbyrdes placering konkluderes, at f.eks. kontanthjælpsmodtagere, førtidspensionister og efterlønnere, der er placeret relativt lavt i det sociale rum hermed også primært er boende i netop Gellerup, men at disses sociale positioner ligger tættest på de, der karakteriserer Gellerup sogn. Positionen for den kategoriale placering af arbejdsløsheds- og sygedagpenge ligger tættest på de positioner, der dominerer Hjortshøj og – bortset fra barselsdagpenge - kan der ikke i 1984 konstateres kategorier, der er tæt på de sociale positioner, der dominerer Risskov.
Som påpeget, kan man hæfte sig ved, at det i 1984 er efterløn og førtidspension, der har de laveste kategoriale placeringer, mens kontanthjælpen er noget højere placeret.

Det denne analyse kan supplere med set i relation til analysen i forrige afsnit er, at den forandring, der ses i det sociale system, når det er byen i sin helhed, der studeres, også har en markant spatial dimension. Ikke blot ser vi i velfærdsbyen en stigende differentiering i hvilke sociale grupper eller klasser, samt oprindelseskulturelle grupper, der anvender forskellige typer af sociale ydelser. Vi ser også en stigende differentiering i, hvilke sociale ydelser befolkningen i forskellige områder i byen primært anvender.
Set i relation til ændringer i den symbolske status og meningstillæggelse, der knyttes til de forskellige problem/løsningsfigurer, kan det antages at den spatiale differentiering netop understreger og forstærker den distancerende anskuelse af grupper i en anden social position. Det forhold, at det samtidig optræder en oprindelseskulturel segregering, hvor indvandrere med særligt lave sociale positioner er koncentreret i relativt få områder, skærper muligheden for den distancerende anskuelse yderligere.
Der er således flere forhold, der især peger mod at især kontanthjælpskategorien får en helt anden symbolsk status og meningstillæggelse i 2007 set i forhold til 1984.

Konklusion

For belysning af sammenhængen mellem forandrede problem/løsningsfigurer og byens spatiale fordeling blev tre udtryk for den forandrede regulering i velfærdsstaten udvalgt til nærmere analyse. Disse er udvalgt således, at en relation mellem velfærdsstatslige reguleringer og byens spatiale udvik-

ling kan belyses, men de intenderer ikke at belyse alle aspekter af relationen, idet dette ville være for omfattende.

For det første analyseres udvikling af et muligt ”split” mellem sociale problemer og sociale vilkår i dets spatiale udtryk. Det vises, at et sådant ”split” kan ses for nogle grupper, mens det ikke gælder for andre, og at det er særligt knyttet til kontanthjælpskategorien. Dette ”split” optræder i den spatiale fordeling i form af spatial fattigdom.
Der drages ikke den konklusion, at den spatiale fattigdom er forårsaget af ændringer i velfærdsreguleringen, men det kan konkluderes, at den ændrede velfærdsregulering enten har forladt ambitionen om skabelse af sociale vilkår, der inkluderer at den relative fattigdom anses for uacceptabel, eller ikke med reguleringen formår at modgå en spatial fattigdom.

For det andet undersøges det, om en kultur og adfærdsorienteret tolkning af problemudviklingen – desorganisationstesen - kan finde belæg i analyse af udviklingen i ”belastede” byområder set i relatione til andre områder. Udvikling i kriminalitet og særligt ejendomsforbrydelse anvendes som udtryk for en desorganisation og der fokuseres, i forlængelse af Chicagoskolen, særligt på, om indvandringen har givet anledning til øget desorganisation.
Resultaterne viser på den ene side en klar sammenhæng mellem de sogne, hvor der er stor indvandrerkoncentration og en høj andel af ejendomskriminalitet. Det kan på den anden side konstateres, at det skæve spatiale mønster for fordelingen af ejendomskriminaliteten allerede var etableret i 1984, hvor andelen af indvandrede i disse områder var næsten ubetydelig. For nogle sogne, herunder Gellerup, er den relative andel af kriminalitet steget i perioden. Samtidig kan det konstateres, at stigningen i den relative andel af kriminalitet er steget mere i andre sogne. Derfor kan det ikke konkluderes, at der er tale om en betydeligt øget desorganisation som følge af indvandringen.

For det tredje undersøges en mulig sammenhæng mellem forandringer i den symbolske status, der kan knyttes til forskellige problem/løsningsfigurer og den spatiale fordeling af samme. Der tegner sig i 2007 til forskel fra 1984 et klart billede af en tre-deling i det sociale system. Der er særligt belæg for at afstanden mellem social position for brugere af kontanthjælp og arbejdsløshedsdagpenge er øget. Kontanthjælpensbrugerne er som noget nyt karakteriseret ved både meget lave sociale positioner og ved at være langt mere afgrænsede i forhold til andre positioner, end det tidligere var tilfældet. Den øgede afstand indgår i et ændret relationelt mønster af sociale og kulturelle differentieringer, hvor tildeling af symbolsk mening skabes i lyset af relationelle afstande. Dertil kommer den ændrede diskurs om kontanthjælpen, der bevæger sig mod en vægtning af kulturelle og adfærdsmæssige reguleringer.
Tre-delingen i det sociale system viser sig spatialt, således at bestemte typer af ydelser kan knyttes til bestemte typer af områder. Kontanthjælpskategorien, der i perioden får en lavere status, har netop et stort spatialt sammenfald med de sogne, hvor der er store almene boligbyggerier og koncentration af indvandrede. Der kan argumenteres for, at de samlede forandringer i velfærdssystemets regulering er med til at udpege og understrege en lav symbolsk status for disse områder.

Konklusion på del 4

Der kan konstateres betydelige forandringer i velfærdssystemet i perioden fra 1984 til 2007. Undersøgelser af forandringer i velfærdsperspektivet, der fokuserer på forandrede perspektiver på sociale problemer, analyseres med afsæt i begrebet om problem/løsnings-figurer, og viser mest overordnet, at der sker et skift i fokus i retning fra løsningsperspektiver, der tillægger de ydre vilkår stor vægt, mod løsningsperspektiver, der fokuserer på indre- og interpersonelle forandringer. Udviklingstendensen kan også formuleres som en bevægelse fra fokus på et fordelingsperspektiv til fokus på kulturelle og adfærdsmæssige forhold.

Den gennemførte analyse af forandringer i velfærdsbyen i lyset af forandringer i velfærdssystemet uddyber og bekræfter konklusionen på del 3, hvor det kunne konstateres, at velfærdsstaten ikke lever op til centrale ambitioner fra 1960'erne og -70'ernes velfærdsstat. Derudover kan det konkluderes, at ændringerne i velfærdsreguleringer i samspil med den øvrige udvikling indeholder elementer, der kan bidrage med øgning af sociale og spatiale skel. Ændringer i velfærdsreguleringerne sker på et nationalt niveau, men viser sig som nye udfordringer i byerne. Her er det særligt de udfordringer, der knytter sig til den spatiale dimension, der er behandlet.

Mens det i konklusionen på del 3 særligt kan fremhæves, at der ikke opnås en større lighed i byen, men at der derimod sker både en social og spatial polarisering, så kan der med afsæt i del 4 konkluderes, at der for nogle grupper, kan konstateres et "split" mellem sociale problemer og levekår. Dette må tolkes som brud på ambitioner om tryghed og gode levekår, således som disse begreber oprindeligt blev tolket. Det konstaterede "split" viser sig i en (gen-)opstået spatial fattigdom[330]. Når det fremhæves, at dette "split" kan konstateres for nogle grupper, så kan det i øvrigt vises, at de fleste sociale ydelser i perioden sikrer mod fattigdom, og at det er en bred del af befolkningen – socialt såvel som spatialt – der er modtagere af sociale ydelser.

Desorganisation, der i et (diskutabelt) kulturelt og adfærdsmæssigt perspektiv er ét bud på forståelse af eller forklaring på væsentlige problemer i de dårligst stillede områder, er ikke et nyt fænomen i byen, men derimod et fænomen, der allerede kunne ses i 1984. Det kan således antages at det er forbundet med den spatiale fordeling i byen. Derudover optræder desorganisation særligt i kombination med meget lave sociale positioner. Dette peger i retning af, at problemerne ikke blot løses med afsæt i et kultur- og adfærdsorienteret perspektiv.

I det sociale system er der, til forskel fra situationen i undersøgelsesperiodens start, opstået en klar tre-deling mellem forskellige typer af sociale ydelser. Denne tre-deling kan genfindes spatialt således at bestemte typer af disse ydelsestyper er dominerende i de forskellige sogne alt efter disses placering i forhold til sociale positioner. Særligt kontanthjælpsydelsen indtaget relativt set en langt lavere position i 2007 end i 1984 og denne lavere position har en symbolsk dimension. Man kan udtrykke det ved, at det er blevet mere negativt stemplende at være kontanthjælpsmodtager. Når bestemte

[330] Det skal også bemærkes her, at data er fra 2007. I 2011 blev de såkaldte fattigdomsydelser afskaffet. Dette kan have ændret det her viste billede. Samtidig er der dog ingen tvivl om, at hovedtendensen er, at niveauer for sociale ydelser nedsættes set i relation til gennemsnitlige lønniveauer.

sogne samtidig kan forbindes med høj andel af kontanthjælpsmodtagere – til forskel fra andre typer af sociale ydelser – så understøttes en tilskrivning af et sådant områdes negative symbolske status.

Det er formentlig en lang række af ændrede samfundsmæssige forhold, jf. også diskussion af teorier om social og spatial polarisering, der medfører nye sociale og spatiale udfordringer i byen. Der kan imidlertid ikke peges på, at ændringerne i de velfærdsstatslige reguleringer har bidraget til afhjælpning. Dele af disse ændringer peger tværtimod på, at nogle af problemerne forstærkes. Ønskes det at vende udviklingen eller begrænse yderligere social og spatial polarisering, kan det i høj grad diskuteres, om de muligheder der findes på kommunalt niveau er virksomme og tilstrækkelige.

5. Del

Afslutning

Kapitel 22. Konklusion

Den rumlige udvikling

Den mest overordnede konklusion, der kan drages af den gennemførte undersøgelse i Aarhus er, at der i et rumligt eller spatialt perspektiv kan påvises så omfattende forandringer, at dette perspektiv må anses for særdeles betydningsfuldt for forståelsen af udviklingen i sociale vilkår og relationer. Herigennem går en tråd til de sociale erfaringer, der skabes i en stadig mere socialt og spatialt differentieret by.

Både egne og andres undersøgelser peger på, at der ikke er tale om en særlig udvikling i Aarhus, men dels en global udvikling og dels en udvikling, der karakteriserer storbyerne i Danmark og som her kan beskrives ved, at den sociale polarisering er mere udtalt jo større by, der er tale om.

De rumlige forandringer begrænser sig ikke til at være en by-problematik. Den stigende urbanisering, der samtidig skaber "udkantsområder" såvel på dansk grund som internationalt, understøtter at der er tale om et forskningsmæssigt meget aktuelt område.

Den stigende sociale og spatiale polarisering i (de globale) byer, er i den teoretiske litteratur oprindeligt blevet forklaret som en konsekvens af en række træk i samfundsudviklingen, der er knyttet til globaliseringen. Andre har peget på de-industrialiseringen og skabelsen af videnssamfundet eller det informationelle samfund. Social og spatial polarisering kan i forlængelse heraf opfattes som uundgåelig. Det er omvendt fremført, at velfærdsstater, og herunder særligt velfærdsstater som de nordiske, kan modificere og vælge at modvirke tendenser mod stigende social og spatial polarisering.

Nok så meget som at diskutere, hvad der ligger bag social polarisering, er der behov for at afklare, hvilke forhold og processer, der gør sig gældende i spatial differentiering. Det er det sidste, dette projekt særligt søger at bidrage til. Blandt de forhold og processer, der gør sig gældende i den spatiale differentiering, har afhandlingen her lagt særlig vægt på sociale problemer i en velfærdsstatslig kontekst.

Velfærdsstaten og social og spatial polarisering

Grundlaget for at anse social og spatial polarisering som problematisk, kan særligt findes i de ambitioner og den forventningshorisont, der blev skabt i 1960'erne og -70'ernes velfærdsstat. Velfærdsstatens ambitioner omfatter både en udvikling mod en mere ligelig fordeling, bedre levekår og større

tryghed i relation til det, der forstås som sociale problemer (jf. kapitel 9, 10 og 11). Det er derfor relevant at undersøge den sociale og spatiale udvikling i velfærdsbyen i lyset af disse. Der kan henvises til analyse heraf i kapitel 14.

For den undersøgte periode fra 1984 til 2007 viser analyserne en markant udvikling i velfærdsbyen, der bevæger sig væk fra særligt den del af velfærdsstatens ambitioner, der sigter mod at skabe et samfund med mere lige vilkår. I stedet for en større lighed finder vi både social polarisering i byen som helhed og en social og spatial polarisering mellem byens rum, der her er afgrænset i sogne. Forskelle i de indkomstmæssige, klassemæssige og etniske sammensætninger af befolkningen i de forskellige sogne er blevet langt større i 2007 end i 1984. Væksten i forskellene er mest markant mellem de socialt bedst og dårligst stillede områder. Som et at de mest bemærkelsesværdige resultater kan det fremhæves, at spatial fattigdom er (gen-)opstået. Vi ser en fordeling af fattigdommen, som kan vække mindelser om tidligere tiders fattigdom, som den f.eks. manifesterede sig i dele af byernes brokvarterer.

Det i undersøgelsen socialt bedst stillede sogn, Risskov, er blevet mere ensidigt socialt sammensat. Det i undersøgelsen dårligst stillede sogn, Gellerup, er - formentlig i modsætning til et udbredt billede af forholdene - socialt bredere sammensat end Risskov, men har i perioden udviklet sig til at have en befolkningssammensætning med meget stor dominans af indvandrere. Det er imidlertid ikke kun mellem sogne, men også indenfor sogne, og i Aarhus tilfælde særligt sogne i de gamle forstæder, at der kan konstateres stærkt øgede sociale og etniske kontraster mellem forskellige dele af befolkningen.

Når det gælder fordelingen af sociale problemer i velfærdsbyen Aarhus, er de spatiale ændringer ikke så omfattende, som man kunne vente set i lyset af den sociale og spatiale polarisering i befolkningssammensætningen. De spatiale mønstre for fordelingen af sociale problemer har ændret sig i retning af større polarisering, men udviklingen er ikke nær så markant som for f.eks. den indkomstmæssige og etniske polarisering. F.eks. var det spatiale mønster for kriminalitetsfordeling, der særligt er differentieret, når ejendomskriminalitet udskilles, allerede etableret i 1984. Der er tale om, at ejendomskriminaliteten f.eks. i Gellerup er betydeligt højere end gennemsnittet for sogne i 2007. Det bemærkelsesværdige er imidlertid, at dette også var tilfældet i 1984. Det er overraskende set i lyset af, at størstedelen af befolkningen i området er udskiftet i perioden fra at være domineret af etnisk danskere til at være domineret af indvandrere.

For fordelingen af problemer, der udløser indkomstkompensation viser undersøgelsen, at der er tale om en forholdsvis jævn spatial fordeling. 84% af befolkningen bor i sogne, der ikke varierer mere end +-30% ift. gennemsnittet i kommunen. Udskilles særlige ydelser, som f.eks. kontanthjælpsydelsen, er der langt større spatiale forskelle, men også her er det bemærkelsesværdigt, at der nok er en bevægelse mod større spatial polarisering, men heller ikke den er meget markant. Sociale problemer, som de er fastlagt i velfærdsstaten, optræder hos en meget bred del af befolkningen i velfærdsbyen og dette forandres ikke betydeligt i perioden.

Den spatiale differentiering og differentieringsprocesser

Undersøgelsen har søgt at indkredse, hvilke sociale og kulturelle processer, der gør sig gældende i den spatiale polarisering, idet en forståelse af disse har betydning for en eventuel regulering af denne type processer.

Undersøgelsen kan bekræfte, at økonomiske eller indkomstmæssige forhold og udviklingen i disse har betydning for byens spatiale differentiering. Den indkomstmæssige differentiering indgår i samspil med byens fordeling af ikke blot ejer- og lejerboliger, men også særlige typer her indenfor, som f.eks. dyre overfor billige boliger og almene overfor private udlejningsboliger. Det kræver naturligvis en høj indkomst eller andre ressourcer at anskaffe en dyr bolig og den lave indkomst, herunder f.eks. overførselsindkomst, tillader langt færre valg og valgene vil ofte centrere sig om alment boligbyggeri. Når det gælder udviklingen i den spatiale fordeling er svagheden i denne betragtning imidlertid, at den kun vanskeligt kan indfange andre processer og forandringer end de, der er forbundet med indkomstmæssige eller andre økonomiske forhold. Det har i analysen været bestræbelsen at identificere andre væsentlige forhold af betydning for spatiale differentieringsprocesser.

Et andet teoretisk og metodisk udgangspunkt for at identificere og analysere den spatiale differentiering, både i lyset af økonomiske og kulturelle ressourcer, findes i Bourdieus grundlag for en klasseanalyse. Det var håbet, at en mere dybtgående undersøgelse af særligt fordelingen af økonomisk og kulturel kapital, gennem en kobling til hovedresultater i eksisterende aktuelle undersøgelser af rummet for livsstile, ville kunne anvendes til at vise ikke blot en økonomisk baseret, men også en kulturelt baseret spatial differentiering. Dette har ikke kunnet gennemføres fuldt ud, fordi det sociale rum, som det her er analyseret på basis af registerdata ikke klart, som i aktuelle survey-baserede undersøgelser, der ville kunne anvendes, differentierer mellem kapitalsammensætninger, der kan betegnes som hhv. primært økonomisk kapital og primært kulturel kapital. Som følge heraf er differentiering i kapitalsammensætning stærkt nedprioriteret, mens andre væsentlige analytiske resultater og muligheden for at belyse homologien til det fysiske rum, oprindelseskultur og sociale problemer bidrager til belysning af komplekse samspil.

Analyserne af det sociale rum i både 1984 og 2007 i Aarhus peger på tendenser, der kan være af bredere interesse for diskussion af grundlaget for analyser af social stratifikation eller klasser. Udviklingen kan måske tolkes som en bevægelse væk fra en klar spaltning i dominans af enten økonomisk eller kulturel kapital hos forskellige befolkningsgrupper og mod en kobling af disse (kapitel 15).

Spatial differentiering

Med henblik på at danne grundlag for analyse af sociale og spatiale differentieringsprocesser er byens spatiale differentiering og udviklingen i samme systematisk undersøgt på en række dimensioner, der omfatter både demografiske forhold, udtryk for erhvervs-, indkomst- og klassemæssig differentiering, differentiering mellem danskere og indvandrere samt disses efterkommere, samt differentiering i forhold til sociale problemer (kapitel 16).

Der er ikke er fundet egnede teoretisk funderede begreber for byens overordnede sociale og funktionelle differentiering. Forskningen har ikke kunnet vise, at der optræder nye spatiale ordner som en følge af social og spatial polarisering. Snarere end der kan findes begreber, der kan erstatte Burgess og Hoyts klassiske beskrivelser af bymønstre for industribyen på et zoneniveau, peger udviklingen mod den multiplekse by på differentierede og kontingente mønstre. For formålet her er det er derfor valgt på den ene side at tage afsæt i den spatiale differentiering, baseret på et teoretisk begrundet rumbegreb, der empirisk er operationaliseret til sogne, og på den anden at fremstille differentieringen mellem disse rum på kort.

Fremstillingen på kort er egnet til at visualisere således, at overordnede mønstre ”træder frem”. Idet undersøgelsen søger at afdække udviklingstræk, sidestilles en sådan visuel fremstilling for 1984 og 2007. På et pragmatisk niveau er betegnelserne ”midtbyen”, ”de gamle forstæder” og ”de nye forstæder” valgt for at forenkle den sproglige beskrivelse heraf. Valget af den visuelle fremstilling kan også udtrykkes ved, at det i overensstemmelse med den anvendte metodologi søges at lade empirien tale i et felt, hvor både teoretiske og undersøgelsesmæssige udgangspunkter er utilstrækkelige eller fraværende.

Blandt de vigtigste resultater fra analyserne af den spatiale differentiering, kan følgende fremhæves:
På den demografiske dimension ses en stærk koncentration af unge i midtbyen, mens den omvendte bevægelse kan ses for ældre. Det peger på en etablering eller forstærkelse af unge som en kulturel kategori.
Det stigende antal indvandrere bosættes i perioden primært i ”lommer” i de gamle forstæder.

For den sociale og økonomiske differentiering optræder der meget forskellige spatiale mønstre, alt efter om det er differentiering i ejergruppen eller hele befolkningen, der undersøges. Fremstilles differentieringen alene for ejergruppen, fremstår primært de gamle forstæder samt især de nye kystnære forstæder, som de mest kapitalrige, mens de nye forstæder iøvrigt er mindre kapitalrige.

Fremstilles differentieringen for hele befolkningen, optræder mange af de gamle forstæder som mindre kapitalrige end de nye forstæder. Dette skyldes, at der er opstået meget store sociale og økonomiske kontraster især i sogne i den vestlige del af de gamle forstæder. Store kontraster fandtes i 1984 især i midtbyen og enkelte sogne i de gamle forstæder med store almene boligbyggerier. I 2007 karakteriserer betydelige kontraster langt flere sogne, og altså især sogne i de gamle forstæder og enkelte i de nye forstæder. For kontraster i midtbyen gælder, at de i stor udstrækning er begrundet i, at en velstående ejerbefolkning er kombineret med stor koncentration af unge. Til forskel herfra består kontraster i de øvrige bydele i, at en velstående ejerbefolkning er kombineret med bl.a. koncentrationer af indvandrere. Differentieringen af sociale problemer udviser som nævnt ikke samme grad af spatial polarisering, som for f.eks. den indkomstmæssige polarisering. Det kan særligt bemærkes, at mønstre for sociale problemers fordeling er markant forskellig alt efter, hvilken ydelsestype eller problem/løsningsfigur, der søges belyst.

Det kan i øvrigt fremhæves som bemærkelsesværdigt, at en erhvervsmæssig fordeling, der opdeler befolkningen i professionelle og service- og industrierhverv, viser høj koncentration af professionelle primært langs kystlinjen. Dette er forventeligt for sogne i midtbyen, men ikke så umiddelbart forventeligt for f.eks. Skåde og Risskov, der som velhaversogne også kunne forbindes med mere traditionel-

le erhverv, der ikke kræver et højt uddannelsesniveau. Observationen kunne styrke en tese om, at udviklingen mod det informationelle samfund, skaber en tendens mod kobling mellem kulturel og økonomisk kapital.

Spatiale differentieringsprocesser

Analyse af spatiale differentieringsprocesser i Aarhus sker på baggrund af belysningen af den spatiale differentiering og ved anvendelse af en kombination mellem traditionelt anvendt og nyere teorier og metodiske tilgange. Her inddrages analyser af det sociale rum baseret på Bourdieus relationelle sociologi med de muligheder for at undersøge homologi med det fysiske rum og at koble til typer af differentieringer, dette giver. Analyserne findes i kapitel 17.

Spatiale bevægelser blandt de priviligerede: En af de forandringer, der kan vises i en nærmere analyse af den spatiale udvikling er, at ejerboligdelen af nogle sogne er blevet relativt mere attraktive, mens andre er blevet relativt mindre attraktive. Det er særligt de gentrificerede midtbysogne og Risskov[331], der er blevet mere attraktive og sogne som f.eks. Ravnsbjerg, Gellerup, Vejlby og Hasle, der er blevet mindre attraktive. De sidste sogne er karakteriserede ved, at der er store kontraster både etnisk og socialt, mens Risskov i modsætning hertil har en homogen befolkningssammensætning. Midtbysognene rummer sociale kontraster, men disse kontraster kan primært tilskrives, at der både er en kapitalstærk ejergruppe og en koncentration af unge i midtbyen. Der er, i modsætning til det billede, der nogle gange tegnes, ikke tale om en rigt varieret multietnisk sammensætning i midtbyen, idet de store andele af indvandrere, og herunder indvandrere karakteriseret ved lav kapital, bor i de gamle forstæder.

Analysen peger mod forskellige plausible tolkninger. En er, at nogle områder pga. af særlige forhold som f.eks. strand (Risskov) eller det urbane liv med mange kulturelle og sociale faciliteter (midtbyen) er blevet mere attraktive som følge af ændringer i livsstil. En anden - og mindre positivt appellerende - er, at der ikke blot, i overensstemmelse med Bourdieus homologi mellem det sociale og fysiske rum, er en tendens mod geografisk at "søge sammen" med de, man kan identificere sig med, men også søge væk fra områder, der er præget af store kontraster, hvis disse manifesterer sig både socialt og etnisk. Dvs. en proces, der peger mod yderligere spatial polarisering.

Spatiale processer knyttet til oprindelseskultur og social position: Med afsæt i Chicagoskolen, er antagelsen om, at indvandrere søger sammen efter oprindelseskultur (her operationaliseret som oprindelsesland) undersøgt. Analysen bekræfter, at oprindelseskulturelle skel og identiteter med sandsynlighed gør sig gældende. Der kan i forskellige sammenlignelige områder ses et mønster, hvor udvalgte grupper er koncentrerede efter oprindelseskultur. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at der er stor forskel på, hvor koncentrerede grupper fra forskellige oprindelseslande er. De mest koncentrerede grupper kommer fra Libanon, Syrien, Afghanistan og Kuwait. Derimod ses der ikke en stærk spatial koncentration af f.eks. iranere. En analyse af landekategorier i det sociale rum viser, at der er en meget stærk sammenhæng mellem graden af koncentration af befolkningen fra forskellige lande og disses position i det sociale rum. Jo lavere placering i det sociale rum, jo mere koncentrerede og segregerede er gruppen. Der er her et tilfælde af, hvad der også kan betegnes intersektionalitet mel-

[331] Sogne med større boligudbygning er udeladt fra analysen

lem lav kapital og oprindelseskultur. Koncentrationen er ikke forståelig hverken ud fra oprindelseskulturen eller den lave kapital alene, men netop ved samspillet mellem disse.

Der er her tale om processer, der f.eks. vil være væsentlige at inddrage i betragtningen, hvis den sociale og etniske sammensætning i et område søges påvirket. Tilknytningen til et område er formentlig stærkere for de oprindelseskulturelle grupper, der i forvejen er koncentrerede i de forskellige områder end for de, der lever mere spredt. Dette er særligt væsentligt, fordi koncentrationen er knyttet sammen med en lav kapital[332].

Den lave placering i det sociale rum peger i et traditionelt velfærdsperspektiv på løsninger gennem f.eks. en intensiv social og uddannelsesmæssig indsats.

Spatialitet og kontraster: Kontraster i social og etnisk sammensætning og de ekstrempositioner, der i den spatiale polarisering kan knyttes hertil, antages i et relationelt perspektiv at producere mening til hinanden. På sogneniveau vil Risskov, der kan placeres øverst i det sociale rum, således tendentielt være forlenet med en særlig symbolsk kapital, der både kan "omsættes" i højere ejendomspriser og tillægge en positiv betydning til den sociale position for beboeren, mens det omvendte vil gøre sig gældende for Gellerup, der kan placeres nederst i det sociale rum.

Undersøgelsen viser, at der er stigende kontraster både mellem sogne og indenfor sogne. Da undersøgelsen bygger på registerdata og f.eks. ikke omfatter systematiske registreringer af fysiske udtryk i de enkelte boligområder (f.eks. infrastrukturelle netværk, fysiske indhegninger, karakteristika ved boliger og boligområder etc.) og sociale udtryksformer (f.eks. formelle og uformelle organiseringer og handleformer, interesseartikulation og eventuelle konflikter), kan det ikke herigennem besvares, om de stigende kontraster i Aarhus har resulteret i væsentlig fysiske og sociale udtryk for eller reaktioner på disse kontraster.

I mange metropoler, f.eks. i USA og Sydamerika, kan der f.eks. ses "citadeller", "exclusionary enclaves" eller "gated communities" som én form for udtryk for og reaktion på kontraster, mens forskellige former for ghettotilstande kan ses som et andet. Nogle forskere fremhæver, med eksempler, der primært stammer fra områder udenfor Europa (undtaget dennes angelsaksiske del), en tendens mod succession, dvs. udskilning af særlige, isolerede arbejds- og leveområder, der kan kobles eller afkobles fra andre på nye måder.

På trods af, at sådanne fænomener ikke her er systematisk undersøgt, synes det rimeligt at afvise, at Aarhus rummer væsentlige tegn på, at de privilegerede ikke blot koncentreres i bestemte områder, men også indhegner sig og/eller i markant omfang har skabt særlige, ekskluderende infrastrukturelle faciliteter. I relation til ghettodannelse[333] kan det, bl.a. som følge af, at der ikke findes områder, hvor kontakten f.eks. i form af deltagelse på arbejdsmarkedet er afskåret eller fraværende, afvises, at der er tale om egentlige ghettoer eller "exclusionary ghettoes", som Wacquant betegner dem.

[332] I forbindelse med Gellerupplanens gennemførelse skal en del af befolkningen flytte. Det er sikret, at det ikke kan ske mod disses vilje. Den her beskrevne sammenhæng peger på, at resultatet kan blive en mere ensidig befolkningssammensætning både oprindelseskulturelt og socialt.

[333] Der anvendes her en teoretisk afgrænsning af ghettoer, som adskiller sig fra den, der er introduceret af den tidligere regerings (VK-regering frem til 2010) som definition på ghettoer.

Ligesom der ikke kan ses oplagte tegn på indhegning mv. i de velstående bydele, så synes der heller ikke at kunne peges på oplagte "afkoblinger" fra infrastrukturelle netværk (f.eks. internet, transport, el- og vandforsyning) i de dårligt stillede områder.

Det kan imidlertid ikke afvises, at nogle af den type sociale og kulturelle processer, der karakteriserer ghettodannelse, finder sted. Disse processer er karakteriserede ved både ydre pres f.eks. i form af stigmatisering og indre organiseringer, der søger at erstatte almene institutioner. Der er vist, at der kan knyttes en negativ symbolsk kapital til nogle områder. Den konstaterede koncentration af nogle oprindelsesgrupper kan måske befordre dannelse af indre organiseringer, men eksistensen heraf er som omtalt ikke undersøgt her.

Sociale problemer og byen

Etablering af udgangspunktet for studiet af relationen mellem sociale problemer og byen

Sociale problemer i velfærdsbyen er afgrænset og undersøgt på velfærdsstatens præmisser. Der var behov for en præcision af det analytiske udgangspunkt for studiet af sociale problemer og disses samspil med spatiale processer, fordi der hverken kunne findes tilstrækkelige udgangspunkter i teorier om social og spatial polarisering eller den nyere bysociologi mere generelt. Søgningen af et teoretisk udgangspunkt for behandlingen af relationen mellem byen og de sociale problemer har ført tilbage til Chicagoskolen, som historisk har dannet teoretisk udgangspunkt for empirisk forskning af såvel byen som sociale problemer. I Chicagoskolen blev kernen i denne kobling skabt med begrebet desorganisering, og centrale studier bestod i "mapping" af sociale problemer, der sås som udtryk for en høj grad af desorganisering i bydele, hvor der kunne ses koncentrationer af udtryk for sociale problemer (kapitel 4).

Den teoretiske og empiriske kobling af studiet af byen og de sociale problemer blev imidlertid ikke opretholdt, men delte sig efterfølgende i forskellige discipliner, der har udviklet sig uafhængigt af hinanden.

Selvom der i Chicagoskolen er udviklet nogle teoretiske og erkendelsesmæssige udgangspunkter, som fortsat kan anses for centrale og aktuelle, så har en væsentlig teoretisk indvending været, at strukturelle forhold er fraværende. For sociale problemer viste især den empiriske udmøntning af den begrebsmæssige bestemmelse af sociale problemer, som f.eks. promiskuitet og skilsmisse og fraværet at problemer som arbejdsløshed og fattigdom, at en aktualisering af begrebet om sociale problemer var nødvendig.

Denne aktualisering er gennemført i en begrebshistorisk analyse inspireret af Koselleck. Den begrebshistoriske analyses slutpunkt er 1960'ernes og -70'ernes danske velfærdsstat. Med denne analyse begrundes det, at Chicagoskolens teori om sammenhængen mellem byen og sociale problemer ikke kan opretholdes. Studiet af begrebsdannelsen viser, at fremvæksten af centrale institutioner, der her sammenfattes i velfærdsstaten, får helt afgørende betydning for begrebsdannelse og konstruktion af sociale problemer. Udviklingen implicerer, at der dannes handlingsagenter og rumaf-

grænsninger, der adskiller sig radikalt fra de, der kunne tages afsæt i i Chicagoskolen. Staten træder i stedet for forskellige offentlige og ikke mindst private agenter i byen som helt central handlingsagent og rummet afgrænses oftest til nationen i stedet for byen. Hvad der etableres som sociale problemer må forstås i lyset af den forventningshorisont, der etableres med velfærdsstaten (kapitel 9).

Velfærdsbyen er i den henseende en by i velfærdsstaten og en underordnet del af velfærdsstatens institutionelle realisering. Når sociale problemer konstrueres i lyset af velfærdsstatens forventningshorisont indebærer det, at problem og løsning ikke meningsfuldt kan adskilles fra hinanden. Problem og løsning kan mest relevant anskues som to poler i én figur, og der bliver derfor opereret med "problem/løsningsfigur" som analytisk begreb. Denne figur begrunder, at bl.a. sociale ydelser kan anvendes som et mål for sociale problemer, og det er med henvisning hertil, at det bliver muligt at anvende registerdata til belysning af sociale problemers spatiale fordeling (kapitel 10 og 11).

Velfærdsbyen adskiller sig således især fra den tidlige industriby, der blev studeret i Chicagoskolen ved, at der er etableret andre handlingsagenter, en anden rumafgrænsning og ved, at sociale problemer konstrueres i lyset af velfærdsstatens forventningshorisont frem for, at de ses skabt i det primært civilsamfundsmæssige relationelle samspil ("communities"). Chicagoskolens desorganisationstese er således udviklet med afsæt i helt andre forudsætninger end de, der præger velfærdsbyen, og kan højst ventes at indfange en del af de processer, der gør sig gældende i den spatiale differentiering af sociale problemer.

Studiet af sociale problemers spatiale differentiering og udvikling heri i velfærdsbyen

For en analyse af sociale problemers spatiale fordeling, udgør bestemmelsen af sociale problemer i velfærdsbyen som afhængig af det nationale niveau en stor udfordring. Det er især en udfordring, fordi det ikke blot er sociale problemers spatiale fordelinger, med også forandringer og bevægelser i disse, der ønskes belyst. Det nationale niveau bliver uomgængeligt, når forandringer i sociale problemer skal studeres. Dernæst er udfordringen, at den spatiale fordeling af sociale problemer i byen, med det her lagte perspektiv, må anses for sparsomt udforsket. Institutionerne og de processer, der kan antages at have betydning for sociale problemers spatiale differentiering bliver langt mere komplicerede i velfærdsbyen, end de var i den tidlige industriby. Som det er refereret ovenfor, kan der, med afsæt i det, der er anerkendt som sociale problemer, foretages en "mapping" af disse, men det kan ikke uden videre antages, at koncentrationer af sociale problemer er udtryk for desorganisation og særligt ikke, at der er tale om en desorganisation, der er skabt af områdebundne sociale og kulturelle processer[334]. Både det, der anerkendes som sociale problemer og f.eks. den boligpolitiske regulering indebærer, at feltet er styret eller påvirket af velfærdsstatslige forhold, der i øvrigt ofte sigter på at regulere markedsmæssige forhold, til forskel fra primært at være formet af civilsamfundsmæssige processer, jf. desorganisationstesen. Set i relation til Chicagoskolens tese fører dette forhold til et skift i fokus over mod betydningen af velfærdsstatslige forhold for den spatiale segregering, jf også afhandlingens anden problemstilling.

Som allerede nævnt indebærer det universalistiske aspekt af velfærdsstaten, at det, der kan afgrænses til sociale problemer ikke blot omfatter de "svageste" borgere, men en stor andel af borgerne og

[334] Desorganisationstesen kan også kritiseres med afsæt i teoretiske begrænsninger. Betydningen af strukturelle forhold inddrages ikke i det teoretiske grundlag.

hermed kan man, som det også er blevet bekræftet, vente, at den spatiale fordeling er nogenlunde jævn for de summerede sociale problemer. Det, der i lyset heraf bliver særlig interessant at undersøge, er om ændringer i velfærdssystemet har en sammenhæng med forandringer i sociale problemers spatiale fordeling.

Med afsæt i en undersøgelse af forandringer i velfærdssystemer og sociale problemer (kapitel 20), er det valgt at fokusere på analyse af tre mulige sammenhænge mellem ændringer i velfærdssystemet og den spatiale fordeling og udvikling i velfærdsbyen. Denne analyse rummer ikke alle de forhold, det kunne være relevant at få belyst, men dog centrale aspekter af samspillet. Der er tale om komplekse relationer og processer, fordi der skal opereres både med ændringer i sociale problemer i velfærdssystemet, som kun delvis er belyst tidligere i forskningen, og udviklingen i den spatiale fordeling af velfærdsbyens sociale problemer, som ikke tidligere er belyst i forskningen. Disse analyser findes i kapitel 21.

Sociale problemer og sociale vilkår: Det er for det første undersøgt, om der kan ses tegn på et "split" mellem sociale problemer og sociale vilkår. Fattigdom anvendes som ét muligt udtryk for sociale vilkår. Analyserne har vist, at der i den undersøgte periode kan konstateres en meget markant stigning ikke blot i fattigdomsandele, men i dennes fordeling. Vi ser i 2007 markante tegn på spatial fattigdom. Samtidig ses ændringer i både diskurs om og lovgivning om sociale problemer generelt og forhold, der har relation til fattigdom.

Begrebsanalysen har bidraget med den indsigt, at sociale problemer i starten af den undersøgte periode i vid udstrækning blev knyttet til sociale vilkår eller "det ydre", mens Chicagoskolens bestemmelse af sociale problemer var centreret mod "det indre" og "det interpersonelle" i en civilsamfundsmæssig og kulturel betydning. I den danske udvikling i perioden kan der ses tegn på en bevægelse væk fra "det ydre" og mod "det indre" og dette kan igen komme til udtryk i det nævnte "split".

Vi finder helt forskellige mønstre for udviklingen i udviklingen i andele af sociale ydelsesmodtagere og fattigdom i forskellige områder i kommunen. Gellerup og Hjortshøj danner eksempler for en modsatrettet udvikling. I Gellerup ser vi en (moderat) stigning i andele af sociale ydelsesmodtagere og en meget kraftig stigning i fattigdom. I Hjortshøj ser vi en (moderat) stigning i sociale ydelser, men et fald i fattigdom. Forskellen mellem de to sogne set i relation til sociale ydelser er, at der er tale om forskellige typer af sociale ydelser. I Gellerup er kontanthjælpsydelsen dominerende, mens der er tale om andre typer af ydelser i Hjortshøj.

En undersøgelse af sammenhængen mellem fattige og modtagere af forskellige former for sociale ydelser i byen i sin helhed viser, at der for kontanthjælpsmodtagere er sket en stærk stigning i andelen af fattige, mens det samme ikke gør sig gældende for de summerede ydelsesmodtagere. Gellerup udgør et markant eksempel på et sogn, hvor et "split" mellem udvikling i sociale problemer og fattigdom – set som udtryk for sociale vilkår – viser sig.

Det kan ikke entydigt konkluderes, at ændringer i velfærdssystemet er årsag til den stærkt stigende spatiale fattigdom, men det kan konkluderes dels, at der er en sandsynlig påvirkning heraf og dels, at de oprindelige velfærdsstatsambitioner ikke er opfyldt. Tværtimod viser de i perioden ændrede

”problem/løsnings-figurer” tegn på nedprioritering af de ydre vilkår og opprioritering af indre og kulturelle forhold (jf. kapitel 20).

En del af velfærdssystemets negative virkninger i forhold til fattigdomsudvikling, de såkaldte ”fattigdomsydelser” er nu afskaffet. Der er dog ikke tegn på, at dette mere generelt forandrer en tendens mod nedprioritering af ydre vilkår som en central løsning af sociale problemer.

Desorganisation i velfærdsbyen? I lyset af samme udvikling som beskrevet ovenfor, dvs. en tendens mod at sociale problemer i stigende omfang knyttes til adfærd og kulturelle fænomener, er det undersøgt, om det spatiale aspekt af kriminalitetsudviklingen kan forstås i lyset af Chicagoskolens desorganisationstese. Denne tese kan antages at være blever reaktualiseret af ændringer i velfærdsstaten. Tesen er oprindeligt knyttet til ”communities”, der er præget af forskellige indvandrergrupper. Det er derfor relevant at undersøge, om den udvikling, der har kunnet konstateres i Aarhus med koncentration af indvandrere i bestemte områder, også viser en stærkt stigende desorganisation i samme områder. Det er valgt at undersøge dette for kriminalitet, der er ét tegn på desorganisation.

Udvælges én type kriminalitet, ejendomskriminalitet, kan det vises, at der er en statistisk god sammenhæng mellem høj kriminalitetsandel og høj andel af indvandrere. Tesen synes med andre ord umiddelbart at kunne bekræftes. Der er imidlertid to forhold, der i høj grad problematiserer denne tolkning.

For det første er den statistiske sammenhæng særligt god, når ejendomskriminaliteten udskilles. Det er ikke muligt uden videre at begrunde, at ejendomskriminalitet i højere grad skulle være udtryk for desorganisation end andre kriminalitetsformer. Derimod er der forskningsmæssigt belæg for, at forskellige typer af kriminalitet har en stærk sammenhæng med social position eller klasse[335]. Dette kan eftervises i Aarhus, hvor en analyse af kriminalitetsformer i det sociale rum for 2007 viser, at ejendomskriminalitet er forbundet med meget lave sociale positioner, mens f.eks. trafikforbrydelser er forbundet med langt højere sociale positioner. Dette betyder, at når ejendomskriminalitet udskilles, sker der samtidig en udskillelse af den gruppe, der har lave sociale positioner. Det er endvidere tidligere vist, at der optræder en intersektionalitet mellem de særligt koncentrerede indvandrere og lav social position. Uanset statistisk sammenhæng er der med andre ord ikke belæg for at tilskrive kriminaliteten til kategorien ”indvandrere”. I en sådan type argumentation er det nødvendigt at tilføje andre karakteristika, herunder særligt social position eller klasse.

For det andet måtte man i forlængelse af desorganisationstesen antage, at det spatiale mønster for kriminalitetsfordeling skulle undergå en stærk forandring i takt med indvandringen. Som tidligere nævnt er dette imidlertid ikke tilfældet. Nok ser vi en stigning i andelen af kriminalitet i nogle af de sogne, hvor indvandrere er koncentrerede, men der er samtidig større relative stigninger i kriminalitetsandele i en række sogne, der ikke er præget af indvandrerkoncentration. Der kan omvendt særligt konstateres et fald i kriminalitet i den gentrificerede midtby.

Det kan afvises, at det spatiale kriminalitetsmønster er skabt primært som en konsekvens af en stigning i desorganisation som følge af indvandringen. Det kan ikke afvises, at der kan være tale om forhold, der kan betegnes ved desorganisation, men en sådan desorganisation må i givet fald have væ-

[335] Dette aspekt indgår ikke i Chicagoskolens analyse eller forståelse af desorganisation

ret til stede allerede i 1984 i udvalgte sogne karakteriseret ved høj kriminalitet (f.eks. Gellerup). Hermed ses det ikke som relevant at anskue desorganisation som blot eller primært et kulturelt/etnisk baseret problem. Der er derimod en stærk sammenhæng med sociale positioner eller klasseplacering.

Den mest plausible forklaring på det konstante element i den skæve spatiale fordeling af ejendomskriminaliteten er, at den via sin forbundethed med lave sociale positioner koncentrerer sig i områder, hvor disse koncentreres. Derudover kan det, som også tidligere fremhævet, antages, at det kulturelle aspekt spiller sammen med den lave sociale position, og det kan have betydning for både omfang og de udtryk, kriminaliteten antager.

Relationelle positioner og symbolske kategoriseringer af problem/løsningsfigurer: Det er endelig undersøgt, om ændrede relationelle positioner og dermed forbundne symbolske kategoriseringer af forskellige problem/løsningsfigurer i det sociale system, kan antages at have en indvirkning på byens spatiale differentiering. Det er her især en øgning af en positiv, men især en negativ symbolsk meningstillæggelse til et rums/områdes identitet, der kan anses for mulig.

Spørgsmålet stilles, fordi forskningen kan pege på tegn på ændringer i velfærdssystemet, der adskiller ydelsestyper mere og på andre måder end hidtil, herunder f.eks. skaber en ny tredeling eller øger en dualisering mellem dem, der har arbejdsmarkedserfaring og dem, der ikke har det. Dette er her undersøgt ved at analysere de forskellige problem/løsningskategorier i det sociale rum i 1984 og 2007. Undersøgelsen viser en klar forandring i problem/løsningskategoriernes placering i det sociale rum. I 2007 kan der ses en klar tre-deling i typer af sociale ydelser, som primært anvendes af henholdsvis de, der er placeret lavt i det sociale rum (f.eks. kontanthjælp og førtidspension), de midterplacerede (f.eks. arbejdsløshedsdagpenge og efterløn) og de, der er placeret øverst i det sociale rum (sygedagpenge og barselsorlov). Selvom det sociale ydelsessystem også i 1960'ernes og -70'ernes velfærdsstat blev etableret som et hierarkisk ydelsessystem med mere eller mindre privilegerede ydelser, så er den klare tre-deling først opstået i den undersøgte periode. Dele af udviklingen kan ikke belyses, fordi der er brud i data for sygedagpenge og fordi dele af de ændringer, der kan konstateres, kan være midlertidige. Der er imidlertid belæg for, at der optræder en dualisering i form af en større adskillelse af de, der er brugere af arbejdsløshedsdagpenge og kontanthjælp. Mens modtagere af kontanthjælp i 1984 havde en stor social spredning, er de i 2007 meget koncentreret blandt de, der har de laveste sociale positioner. Uanset om udgangspunktet for forandringer i kontanthjælpen relateres til det politiske system og tilsigtede ændringer heri, eller de relateres til, at kontanthjælpsmodtagere er blevet "de (ressource-)svage", så kan der argumenteres for, at kontanthjælpens symbolske betydning ændres. Det kan f.eks. udtrykkes ved, at det i 2007 i væsentlig højere grad end i 1984 kan anses for stemplende at være kontanthjælpsmodtager.

Den tydelige tredeling i det sociale system kan i 2007, langt mere entydigt end i 1984, også genfindes i den spatiale differentiering. Med udvalgte eksempler på sogne kan det fremhæves, at de øverst placerede problem/løsningskategorier er tættest knyttet til de sociale positioner, vi finder i Risskov, de mellemste problem/løsningskategorier er tættest knyttet til de sociale positioner, vi finder i

Hjortshøj og de laveste problem/løsningskategorier er tættest knyttet til de sociale positioner vi finder i Gellerup.

Tages betydningen af de lavest placerede problem/løsningskategorier med i en analyse af den spatiale differentiering ses det, at det i et område som Gellerup, hvor der optræder en samvariation eller en intersektionalitet, der omfatter de laveste sociale positioner, de lavest placerede og mest koncentrerede oprindelseskulturelle grupper også kan tilknyttes de typer af problem/løsnings-kategorier, der i perioden kan anses at have fået en mere negativ symbolsk betydning.

I et relationelt perspektiv må det anses for betydningsfuldt, at der i perioden kan ses en forstærkelse og ophobning af række sociale og kulturelle differentieringer, der samtidig understreges af øgede differentieringer i det sociale system, i den spatiale differentiering.

Det kan antages, at det forstærker såvel barrierer for indsigt i "den andens" vilkår og forskelle i de perspektiver, grupper i forskellige positioner anlægger, at den spatiale differentiering øges på flere dimensioner. Dette kan hermed blive en selvforstærkende proces, således som det f.eks. også udtrykkes af Titmuss, når han hævder, at "welfare for the poor" ofte bliver "poor welfare".

Afhandlingens teoretiske og metodiske bidrag

I et studie af spatial differentiering og ikke mindst forandring i samme er begrebet om "rum" eller "space" afgørende. Det er et begreb, der har optaget mange og som allerede optræder hos Simmel, der understreger dets sociale frem for rene fysiske eller geografiske karakter. Det står f.eks. med Lefebvres udredning af begrebet klart, at det ikke er hensigtsmæssigt at søge ét entydigt begreb om rummet, heller ikke til en given tid på et givet sted. Rum kan antage forskellig betydning og bør indkredses forskelligt, afhængigt af, hvad der studeres. For formålet her, som er at studere de sociale og kulturelle dimensioner af den spatiale differentiering og forandringen i samme i byen i sin helhed, har det været afgørende at fastholde rumbegrebet som en kombination af det fysiske og socialt indskrevne, i modsætning til f.eks. at tage afsæt i afgrænsninger og differentieringer i byens bygningsmæssige eller materielle karakteristika. Det er fundet hensigtsmæssigt at anvende Bourdieus formuleringer af homologier mellem det sociale og det fysiske eller geografiske rum. Således som det fysiske rum her tolkes, kan det ses som et "by-rum", der tillægges bestemte identiteter, der antages at være knyttet til en lang række forhold som f.eks. som dets bygningsmæssige karakteristika, privat og offentlig service mv. Dette "by-rum" bliver, som det bedst mulige valg, operationaliseret til sogne. Analyse af homologien mellem det sociale og det fysiske rum indebærer, at de fysiske rums relationelle positioner kan identificeres i en korrespondanceanalyse. En analytisk fordel ved den foretagne tolkning af det fysiske rum er, at det er egnet til at følge og identificere forandringer i de fysiske rums relationelle positioner, også uanset om f.eks. bygningsmæssige karakteristika forbliver de samme.

Der er udviklet et teoretisk og analytisk bidrag til studiet af sociale problemer og disses relation til byen. Dette kan ses i lyset af, at studier af byen oftest er adskilt fra studiet af sociale problemer. Med afsæt i en ældre (relationel) teori – formuleret i Chicagoskolen - om sammenhængen mellem byen og sociale problemer, er der foretaget en reformulering af, hvordan denne relation kan anskues i vel-

færdsbyen. Der er også, men ikke primært, tale om, at den oprindelige teori er utilstrækkelig i teoretisk henseende. Der er først og fremmest tale om, at begrebet om sociale problemer ikke blot forandrer sine konkrete udtryk, men også, at sociale problemer med velfærdsstatens fremvækst bliver et af velfærdsstatens forventningshorisont afhængigt begreb og et begreb, der har staten som central handlingsagent og som omfatter hele nationen frem for byen. Frem for en ren teoretisk diskussion om konstruktivisme eller objektivisme, foreslås det her, at den velfærdsstatslige afgørende indflydelse på, hvad der anerkendes som sociale problemer - eller den velfærdsstatslige konstruktion af sociale problemer - historisk afløser andre institutionelle processers konstruktion af samme. Herved skabes en form for fordobling i analyse af sociale problemer, idet den velfærdsstatslige konstruktion er forbundet med løsningsmuligheder. Der er ingen given sammenhæng mellem hverken de civilsamfundsmæssige eller markedsbetingede processer, der f.eks. kan skabe udstødning eller dårlige sociale vilkår. I forlængelse heraf bliver der formuleret nogle analytiske udgangspunkter og udviklet et centralt analytisk begreb "problem/løsningsfigurer" for en analyse af forandringer af sociale problemer i den velfærdsstatslige udvikling. F.eks. Bacchi peger på andre analytiske tilgange, der kan ses som relevante ift. denne problemforståelse. Disse analytiske udgangspunkter kan have bredere interesse både for studier af sociale problemer i byer eller lokalområder og andre typer af studier af sociale problemer.

Endelig har afhandlingen udviklet et bidrag til at anvende registerdata i en relationelt baseret metodologi. Det åbner for en anden type af analyser på basis af registerdata end de, der normalt ses, og som måske kan være af bredere interesse. Ud over, at registerdata har den (næsten) fulde registrering af hele befolkningen, er en af de meget store fordele ved disse data, at der kan opnås sammenlignelige data over en langt tidsperiode, og hermed er muligheden for at undersøge f.eks. tidsmæssige forskelle i relationelle positioner gode.

Perspektiverne i anvendelsen af en sådan relationel metodologi på registerdata er på den ene side forbundet med en relationel læsning af registeroplysninger, og på den anden muligheden for at anvende relationelle teknikker, som f.eks. korrespondanceanalyse eller andre relationelle teknikker, på disse data.

Den relationelle læsning af registeroplysninger er særskilt relevant for forskellige former for juridiske data, fordi disse netop er et meget nøjagtigt og specifikt udtryk for, hvilke former for betegnelser og kategoriseringer, der anvendes i det offentlige apparat. Den relationelle læsning indebærer, at betegnelser og kategoriseringer kan anskues som resultater af f.eks. forskellige former for kampe og som symbolske kategoriseringer, frem for, at de udelukkende blive læst som fakta om egenskaber eller karaktertræk hos de, der tilhører en bestemt kategori (f.eks. modtagere af kontanthjælp).

Som en forudsætning for at anvende relevante relationelle teknikker, kan det fremhæves, at det som udgangspunkt ikke var muligt at gennemføre korrespondanceanalyser med programmer, der af eksperter kan anses for tilstrækkelige til formålet, for den almindelige bruger af registerdata. Derfor blev programmet SPAD indkøbt og finansieret af dette projekts midler, og der blev forhandlet installation i Danmarks Statistisk programpakke. En sådan installation var forudsætningen for at kunne gennemføre korrespondanceanalyser på registerdata. Det har, set ift. projektforløbet, været en langvarig og især usikkerhedsgivende opgave at få etableret denne programfacilitet.

Der kan i projektet peges på mange perspektiver i at anvende korrespondanceanalyse på registerdata. Det er samtidig givet, at der både er behov for yderligere udviklinger heri, og at der er rigtig mange endnu uudforskede muligheder i anvendelse heraf.

Afsluttende bemærkninger

I lyset af de klassiske velfærdsstatsambitioner er det en problematisk byudvikling, der er påvist for velfærdsbyen Aarhus. Den er problematisk fordi både ulighed, kulturelle skel og kombinationen mellem disse skel er vokset, ikke bare i byen i sin helhed, men også mellem områder i byen. Byen i 2007 er i denne henseende meget forskellig fra byen i 1984. For den spatiale differentiering peger de beskrevne differentieringsprocesser snarere på en fortsættelse af udviklingen, end at der er tegn på, at den vender.

I studier af byer og byers rum har vi at gøre med vanskeligt håndterbare sociale fænomener, og der er formentlig ofte stærke holdninger i befolkningen til både de rum og områder, den enkelte har tilknytning til og til dem, man kun kender af omtale og som områder, man blot kører igennem eller forbi.

Det har ikke her været en del af formålet at undersøge forslag til og erfaringer med styrede forandringer i byen. De relationelle analyser, der her er gennemført, bidrager til at påpege, at det ene rum ikke kan anskues uafhængigt af det andet. Rum tillægger mening til hinanden. Bl.a. derfor er det kompliceret at forandre etablerede mønstre i byen. Der er under ingen omstændigheder tale om hverken neutrale spørgsmål eller enkelt styrbare processer.

Velfærdsstatslige tiltag som forskellige former for omfordeling, modificerer fortsat de sociale og spatiale skel i befolkningen, men undersøgelsen viser meget klart, at det sker i mindre omfang end tidligere, og hermed er der langt større udfordringer i byerne. Der er som omtalt grund til at antage, at udfordringerne vil være voksende. Det kan give anledning til at tage stilling til, hvad der er en acceptabel udvikling for byen, og at forstærke en allerede eksisterende indsats for at finde nye måder at løse eller afhjælpe problemerne på. I lyset af denne undersøgelse kan der måske især peges på, at det kan være væsentligt at kombinere traditionelle og nye indsatser.

Litteraturliste

References

Aaen, L. (2012). *Dagpengeland: En sand historie om aktivering*. Kbh.: Gyldendal.

Adams, J., Clemens, E. S., & Orloff, A. S. (2005). *Remaking modernity: Politics, history, and sociology*. North Carolina: Duke University Press.

Agustín, L. R., Siim, B., & Faber, S. T. (2012). Køn og intersektionalitet - lokalt, nationalt og globalt: Beretning fra et kønsforskningsmiljø i udvikling. *Kvinder, Køn & Forskning, 21*(3), pp 43-49.

Åkerstrøm Andersen, N. (2003). *Discursive analytical strategies: Understanding Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann.* Bristol*:* The Policy Press.

Åkerstrøm Andersen, N. (1999). *Diskursive analysestrategier. Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. Kbh.: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Åkerstrøm Andersen, N. (2006). *Borgerens kontraktliggørelse*. Kbh.: Hans Reitzel.

Åkerstrøm Andersen, N. (2008). Velfærdsledelse. diagnoser og udfordringer. In Sløk, C. og Villadsen, K. (Eds.), *Velfærdsledelse. ledelse og styring i den selvstyrende velfærdsstat* (pp 33-68) Kbh: Hans Reitzel

Åkerstrøm Andersen, N., & Born, A. W. (2001). *Kærlighed og omstilling: Italesættelsen af den offentligt ansatte*. Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Alber, J. (2010). What the European and American Welfare States have in common and where they differ: Facts and fiction in Comparisons of the European Social Model and the United States. *Journal of European Social Policy, 20*, pp 102-125.

Albert, M. (2003). Universities and the market economy: The differential impact on knowledge production in sociology and economics. *Higher Education, 45*(2), pp 147-182.

Albertsen, N. (2011). Landsby, storby, grænseløs by. In T. J. Clemmensen (Ed.), *Grænseløse byer* (pp 26-37). Århus: Arkitektskolens Forlag.

Albrekt Larsen, C. (2006). *The institutional logic of welfare attitudes. how welfare regimes influence public support*. Aldershot: Ashgate.

Allardt E. (1975). *Att ha, att älska, att vara.: Om välfärd i norden.* Stockholm: Argos.

Amin, S. (1976). *Unequal development: An essay on the social formations of peripheral capitalism*. New York, N.Y.: Monthly Review Press.

Andersen, H. T. (2005). *Storbyens ændrede socialgeografi: Storkøbenhavn i et nordvesteuropæisk perspektiv*. Kbh.: C.A. Reitzel.

Anderson, N., & Davies, A. E. (1923). *The hobo: The sociology of the homeless man*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Anttonen, A., Häikiö, L., & Stefánsson, K. (2012). *Welfare state, universalism and diversity*. Cheltenham: Edward Elgar.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd. (2009). *Fordeling og levevilkår: Øget polarisering i danmark*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.

Aspen, J., & Pløger, J. (1997). *På sporet av byen: Lesninger av senmoderne byliv*. Oslo: Spartacus.

Bacchi, C. (2009). *Analysing policy: What's the problem represented to be?*. Frenchs Forest, NSW: Pearson Australia.

Bagilhole, B. (2009). *Understanding equal opportunities and diversity: The social differentiations and intersections of inequality*. Bristol: Policy Press.

Bech-Danielsen, C. (2004). *Urban lifescape*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Beck, U., Giddens, A., & Lash, S. (2002). *Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Cambridge: Polity Press.

Beck, U., Sørensen, M. P., & Christiansen, A. (2006). *Risikosamfundet og det andet moderne*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Becker, H. S. (2005). *Outsidere: Studier i afvigelsessociologi*. Kbh.: Hans Reitzel.

Bender, J. (2008). *Hurra for Århus: Landsudstillingen 1909 - vejene til og sporene fra*. Risskov: Klematis.

Bennett, T. (2009). *Culture, class, distinction*. Abingdon: Routledge.

Best, J. (2008). *Stat-spotting: A field guide to identifying dubious data*. Berkeley: University of California Press.

Best, J. (c2001). *How claims spread: Cross-national diffusion of social problems*. New York: Aldine de Gruyter.

Bitsch Christensen, S., & Koefoed, N. J. (2006). *Århus i verden*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Bjerg, O., & Villadsen, K. (2006). *Sociologiske metoder: Fra teori til analyse i kvantitative og kvalitative studier*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Blokland-Potters, T., & Savage, M. (2008). *Networked urbanism: Social capital in the city*. Aldershot: Ashgate.

Blumer, H. (1997). Introduction to the transaction edition of the critique of the polish peasant. In Plummer, K. (Ed.), *The Chicago School: Critical Assessments* (pp 78 - 97). London: Routledge.

Bøggild Christensen, A., & Rasmussen, T. (2008a). Fattigdommen stiger i Danmarks storbyer. *Information 18. juni, p* 18.

Bøggild Christensen, A., & Rasmussen, T. (2008b). *Social polarisering i Århus kommune*. Århus: VIA university College, Socialrådgiveruddannelsen.

Boltanski, L., & Thévenot, L. (2006). *On justification. Economies of worth*. Princeton: Princeton University Press.

Bonesmo Fredriksen, K. (2012). *Income inequality in the european union* (OECD Economics Department Working Papers No. 952). France: OECD Publishing.

Borgegård, L. - E.., Andersson, E., & Hjort, S. (1998). The divided city? Stockholm. In Musterd S., & Ostendorf, W. (Eds.), *Urban segregation and the welfare state* (pp 206-222). London: Routledge.

Börjeson, M. (2009). Om kunsten at konstruere sociale grupper. In Hammerslev O., J. Arnholtz Hansen, J. Willig, R. & Larsen, K. (Eds.), *Refleksiv sociologi i praksis: Empiriske undersøgelser inspireret af Pierre Bourdieu* (pp 101-119). Kbh.: Hans Reitzel.

Bounds, M. (2004). *Urban social theory: City, self, and society*. Oxford: Oxford University Press.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Bourdieu, P. (1990). *In other words*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (1995). *Distinksjonen: En sociologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax.

Bourdieu, P. (1996a). *The rules of art: Genesis and structure of the literary field*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (1996b). *Symbolsk makt: Artikler i utvalg*. Oslo: Pax.

Bourdieu, P. (1998). *The state nobility: Elite schools in the field of power*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (1999). *The weight of the world: Social suffering in Contemporary Society*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (2000a). *Homo academicus* (Reprint. ed.). Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Bourdieu, P. (2000b). *Pascalian meditations*. Oxford: Polity Press.

Bourdieu, P. (2003). *Af praktiske grunde: Omkring teorien om menneskelig handlen*. Kbh.: Hans Reitzel.

Bourdieu, P. (2005). *Viden om viden og refleksivitet: Forelæsninger på collège de france 2000-2001*. Kbh.: Hans Reitzel.

Bourdieu, P. (2007). *Den praktiske sans*. Kbh.: Hans Reitzel.

Bourdieu, P., Darbel, A., & Schnapper, D. (1997). *The love of art: European art museums and their public*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P., & Johnson, R. (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (2004). *Refleksiv sociologi: Mål og midler*. Kbh.: Hans Reitzel.

Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.

Brehm Johansen, M., & Mik-Meyer, N. (2009a). *Magtfulde diagnoser og diffuse lidelser*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Bulmer, M. (c1984). *The Chicago school of sociology: Institutionalization, diversity, and the rise of sociological research*. Chicago: University of Chicago Press.

Bundesen, P. (2006). *Sociale problemer og socialpolitik* (3. udgave ed.). Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Bundesen, P. (2009). Den upåagtede transformation af det sociale sikringssystem i danmark. *Social Politik, 2009*(4), 10-15.

Bundesen, P. (2011). *Sociale problemer og socialpolitik*. Nyeste udgave: Syddansk Universitetsforlag.

Bundesen, P., Kruse, F., & Rasmussen, T. (1992). *Kommunal planlægning. økonomi, udvikling, styring*. Odense: Odense Universitetsforlag.

Burgess, E. W. (1925). The growth of the city: An introduction to a research project. In Park, R.E., Burgess, E.W. & McKenzie, R. D. (Eds.), *The city* (pp 47-62). Chicago and London: The University of Chicago Press.

Burgess, E. W. (1996). The growth of the city: An introduction to a research project. (Hamnett, Chris ed., pp. 26-33, excerpt from the original). London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.

Busch, T. (2007). *Modernisering av offentlig sektor: Utfordringer, metoder og dilemmaer* (2. utgave). Oslo: Universitetsforlaget.

Busch, T., Johnsen, E., Klausen, K. K., & Vanebo, J. O. (2005). *Modernisering av offentlig sektor: Utfordringer, metoder og dilemmaer* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Campbell, J. L., Hall, J. A., & Pedersen, O. K. (2006). *National identity and the varieties of capitalism: The danish experience*. Copenhagen: DJØF Publishing.

Campbell, J. L., & Pedersen, O. K. (2005). Institutional competitiveness in the global economy: Denmark and the United States, and the varieties of capitalism. *Regulation & Governance*, 1 (3), pp 230-246.

Castells, M. (1977). *The urban question: A marxist approach*. Cambridge,Mass.: M IT Press.

Castells, M. (1991). *The informational city. information technology, economic. restructuring, and the urban-regional process*. Oxford: Blackwell.

Castells, M. (2000a). *End of millennium* (2. edition). Oxford: Blackwell.

Castells, M. (2003). *Netværkssamfundet og dets opståen*. København: Hans Reitzel.

Castells, M. (2010). *The power of identity* (2. ed.). Chichester: Wiley-Blackwell.

Castells, M., & Carnoy, M. (2004). Globalisering, vidensamfundet og netværksstaten. Poulantzas ved årtusindskiftet. In Thorup, M. (Ed.), *At tænke globalt* (pp 211-241)

Castree, N., & Gregory, D. (2006). *David Harvey: A critical reader*. Malden, MA: Blackwell Pub.

Cavan, R. S. (1997). The chicago school of sociology, 1918-1933. In Plummer, K. (Ed.), *The chicago school: Critical assessments* (pp. 4 bd. (1600 s.)). London: Routledge.

Chatwin, B. (1987). *The songlines* (Reprinted ed.). London: Cape.

Christiansen, N. F. (2006). *The nordic model of welfare: A historical reappraisal*. Copenhagen: Museum Tusculanum.

Clarke, J., & Newmann, J. (1997). *The managerial state*. London: Sage publications.

Clarke, D. B., & Bradford, M. G. (1998). Public and private consumption and the city. *Urban Studies, 35*(5-6), pp 865-888

Clarke, J., & Newman, J. (1997). *The managerial state: Power, politics and ideology in the remaking of social welfare*. London: Sage.

Clasen, J., & Clegg, D. (2011). *Regulating the risk of unemployment.* Unpublished manuscript.

Clasen, J. (2011). *Converging worlds of welfare?: British and German social policy in the 21st century*. Oxford: Oxford University Press.

Crenshaw, K. (1995). *Critical race theory: The key writings that formed the movement*. New York: New Press.

Cruikshank, B. (1993). The will to Empower - Technologies of Citizenship and the War on Poverty. *Socialist Review, 23*(4), pp 29-55.

Dahler-Larsen, P. (2008). *Kvalitetens beskaffenhed*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Dam Rasmussen, F. (1978). *Arbejderens situation, de sociale problemer og revolutionen*. Kbh.: Kurasje.

Damm, A. P., & Schultz-Nielsen, M. L (2008). *The construction of neighbourhoods and its relevance for the measurement of social and ethnic segregation: evidence from Denmark*, Working Paper 08-17, Aarhus School of Business, from http://pure.au.dk/portal/files/3870/wp_08-17

Dansk økonomi efterår 2006. konjunkturvurdering - finanspolitisk holdbarhed - fattigdom i Danmark - livsindkomster (2006). København: Det Økonomiske Råd.

Dean, M. (2006). *Governmentality: Magt og styring i det moderne samfund*. Frederiksberg: Sociologi.

Deegan, M. J. (1990). *Jane Addams and the men of the Chicago School, 1892-1918* (paperback ed). New Brunswick: Transaction Books.

Det sociale tryghedssystem: Socialreformkommissionens betænkning 1-2(1969a). Kbh.: Statens Trykningskontor.

Det sociale tryghedssystem: Socialreformkommissionens betænkning 1-2(1969b). Kbh.: Statens Trykningskontor.

Dewey, J., & Bentley, A. F. (1949). *Knowing and the known*. Boston: Beacon Press.

Dickens, P. (1988). Cities and services. the geography of collective consumption. *Habitat International, 12*(1), pp 133-135

Dorling, D., & Woodward, R. (1996). Social polarisation 1971-1991: A micro-geographical analysis of Britain *Progress in Planning, 45* (2), pp 63-122.

Edwards, T. (2007). *Cultural theory*. Los Angeles: Sage.

Egelund, T. (1997). *Beskyttelse af barndommen: Socialforvaltningers risikovurdering og indgreb*. Kbh.: Hans Reitzel.

Egelund, T. (2011). Beskyttelse af børn. In Hornemann Møller, I., Elm Larsen, J. & Abrahamson, P. (Eds.), *Social-politik* (3. udgave, pp 251-268). Kbh.: Hans Reitzel.

Ejrnæs, M., & Skytte, M. (2011). Etniske minoriteter og socialpolitik. In I. Hornemann Møller, J. Elm Larsen & P. Abrahamson (Eds.), *Socialpolitik* (3. udgave, pp 287-300). Kbh.: Hans Reitzel.

Elias, N. (1978). *What is sociology?*. New York: Columbia University Press.

Elias, N. (2009). *Essays I: On the sociology of knowledge and the sciences*. Dublin: University College Dublin Press.

Elias, N., & Dunning, E. (2000). *The civilizing process: Sociogenetic and psychogenetic investigations* (Revised ed.). Oxford: Blackwell.

Elias, N., & Scotson, J. L. (1994). *The established and the outsiders: A sociological enquiry into community problems* (2. ed.). London: Sage Publications.

Elm Larsen, J. (2004). *Fattigdom og social eksklusion. Tendenser i Danmark over et kvart århundrede*. Kbh.: Socialforskningsinstituttet.

Emirbayer, M. (1997). Manifesto for a relational sociology. *The American Journal of Sociology, 103*(2), pp 281-317.

Emirbayer, M., & Goldberg, C. A. (2005). Pragmatism, Bourdieu, and collective emotions in contentious politics. *Theory and Society, 34*, pp 469-518.

Esmark, A., Bagge Laustsen, C., & Åkerstrøm Andersen, N. (2005a). *Poststrukturalistiske analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Esmark, A., Bagge Laustsen, C., & Åkerstrøm Andersen, N. (2005b). *Socialkonstruktivistiske analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Esping-Andersen, G. (1991). *The three worlds of welfare capitalism* (Reprinted ed.). Cambridge: Polity Press.

Birch, E .L. & Wachter, S. M. (Eds.) (2011). *Global urbanization. Philadelphia:* University of Pennsylvania Press.

Eymeri-Douzans, J., & Pierre, J. (2011). *Administrative reforms and democratic governance*. New York: Routledge.

Finansministeriet (2009). Bilag 4. gennemførte arbejdsmarkedsreformer. *Danmarks konvergensprogram*. København: Finansministeriet.

Fink, J. (1991). *De skabte Aarhus: 12 foretagere og deres værk*. Århus: Århus Byhistoriske Udvalg.

Florida, R. (2005). Cities and the creative class. In J. Lin (Ed.), *The urban sociology reader* (pp 290-301). London: Routledge.

Flyvbjerg, B. (2010). Fem misforståelser om casestudiet. In Tanggaard, L. & Brinkmann, S. (Eds.), *Kvalitative metoder: En grundbog* (pp 463-488). Kbh.: Hans Reitzel.

Fook, J. (2002). *Social work: Critical Theory and Practice*. London: SAGE.

Foucault, M. (1991). Governmentality. In Burchell, G., Miller, P. & Gordon, C. (Eds.), *The Foucault effect: Studies in governmentality: With two lectures by and an interview with Michel Foucault* (pp 87-104). Chicago, Ill.: The University of Chicago Press.

Foucault, M. (2009). *Biopolitikkens fødsel: Forelæsninger på Collège de France, 1978-1979*. Kbh.: Hans Reitzel.

Fraser, N. (1997). *Justice interruptus: Critical reflections on the "postsocialist" condition*. New York: Routledge.

Fraser, N., & Gordon, L. (1994). A genealogy of dependency: Tracing a keyword of the U.S. welfare state. *Signs, 19*(2), pp 309-336.

Fraser, N., & Honneth, A. (2003). *Redistribution or recognition?: A political-philosophical exchange*. London: Verso.

From, A. (1972). *Socialreformundersøgelserne. Bind 4 : Social sårbarhed og modstandsdygtighed.* Kbh.: Teknisk Forlag i komm.

From, A. (1975). *Sociale problemer i grønland: Levevilkår og sociale problemeri Vestgrønland*. København: Socialforskningsinstituttet.

Fuglsang, L., & Bitsch Olsen, P. (2004). *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne: På tværs af fagkulturer og paradigmer* (2. udgave). Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Gaardmand, A. (1980). *Plan og politik: Om fysisk planlægning og dens muligheder for at være med til afklaringen af nye samfundsmål*. Kbh.: Hans Reitzel.

Gariepy, M. R. (1926). The Legal Aid Bureau of the United Charities of Chicago. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 124(1) pp 33 - 41

Geckler, S., & Hansen, E. J. (1978). *Fordelingen af levekårene. bind 2 : De enkelte levekårskomponenter*. Kbh.: Socialforskningsinstituttet.

Geckler, S., & Hansen, E. J. (1980). *Fordelingen af levekårene. bind 4 : De dårligt stillede*. Kbh.: Socialforskningsinstituttet.

Geckler, S., Hansen, E. J., & Hansen, E. J. (1978). *Fordelingen af levekårene. bind 1 : Teori, metode og sammenfatning*. Kbh.: Socialforskningsinstituttet.

Gejl, I. (red.) (1995). *Århus: byens historie. Bind 4 : 1945-1995* (2. udgave). Århus: Århus Byhistoriske Udvalg.

Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P., & Trow, M. (1994). *New production of knowledge. the dynamics of science and research in contemporary societies*. London: Sage.

Giddens, A. (1996). *Modernitetens konsekvenser*. Kbh.: Hans Reitzel.

Giddens, A. (2007). *Europa i globaliseringens tidsalder*. Kbh.: Hans Reitzel.

Gomm, R., Hammersley, M., & Foster, P. (Eds.). (2000). *Case study method*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Goodwin, J. L. (2010). *Charity organization societies*, from http://www.encyclopedia.chicagohistory.org/pages/229.html

Goonewardena, K., Kipfer, S., Milgrom, R., & Schmid, C. (Eds.). (2008). *Space, Difference, Everyday Life*. New York; London: Routledge.

Gorski, P. S. (2004). The poverty of deductivism: A constructive realist model of sociological explanation. *Sociological Methodology, Vol 34(1)*,pp 1-33.

Gottdiener, M., & Hutchison, R. (2006). *The new Urban Sociology* (3. ed.). Boulder, Colo.: Westview.

Goul Andersen, J. (2010). *"Activation" of social and labour market policiesin the nordic countries, 1990-2010* . Unpublished manuscript.

Goul Andersen, J. (2003). *Over-Danmark og under-Danmark?: Ulighed, velfærdsstat og politisk medborgerskab*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Graham, S., & Marvin, S. (2001). *Splintering urbanism: Networked infrastructures, technological mobilities and the urban condition*. London: Routledge.

Greenacre, M. J. (2007). *Correspondence analysis in practice* (2. ed.). Boca Raton: Chapman & Hall/CRC.

Haahr, U., & Karlsson, O. (2009). *Danmarksbilleder - SFI's forskning gennem 50 år*. Kbh.: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Hacker, J. S. (2004). Privatizing risk without privatizing the welfare state: The hidden politics of social policy retrenchment in the United States. *The American Political Science Review, 98*(2), pp 243-260.

Halkier, H. (2006). *Institutions, discourse, and regional development: The scottish development agency and the politics of regional policy*. New York: P.I.E.-Peter Lang.

Hammerslev, O., Arnholtz Hansen, J., Willig, I., & Larsen, K. (2009). *Refleksiv sociologi i praksis: Empiriske undersøgelser inspireret af Pierre Bourdieu*. Kbh.: Hans Reitzel.

Hamnett, C. (1996a) Why sassen is wrong: A response to Burgers. *Urban Studies, 33*(1), pp 107-110.

Hamnett, C. (1996b). *Social geography: A reader*. London: Arnold.

Hamnett, C. (1996c). Social polarisation, economic restructuring and welfare state regimes. *Urban Studies, 33*(8), pp 1407-1430.

Hamnett, C. (1998). Social polarisation, economic restructuring and welfare state regimes. In S. Musterd, & W. Ostendorf (Eds.), *Urban segregation and the welfare state* (pp 15-27). London: Routledge.

Hamnett, C. (2003). *Unequal city.London in the global arena*. London: Routledge.

Hamnett, C. (2009). Spatial divisions of welfare: The geography of welfare benefit expenditure and of housing benefit in Britain. *Regional Studies, 43*(8), pp 1015-1033.

Hancock, A. (2007). When multiplication doesn't equal quick addition: Examining intersectionality as a research paradigm. *Perspectives on Politics, 5*(01), pp 63-79.

Hansen, F., & Jensen-Butler, C. (1996). Economic crisis and the regional and local economic effects of the welfare state: The case of Denmark. *Regional Studies, 30(2)*, pp 167-187.

Hansen, E. J., Geckler, S., & Rasmussen, K. M. (1978-80). *Fordelingen af levekårene: Hovedresultater fra velfærdsundersøgelsen*. Kbh.: Teknisk forlag i komm.

Hansen, E. J. (1986). *Danskernes levekår: 1986 sammenholdt med 1976: En interviewundersøgelse af 4.500 voksne danskere*. Kbh.: Hans Reitzel.

Hansen, E. J. (1990). *Den maskerede klassekamp: En beretning om klassesamfundets forandring*. Kbh.: Hans Reitzel.

Hansen, E. J. (1995). *En generation blev voksen: Den første velfærdsgeneration*. Kbh.: Socialforskningsinstituttet.

Hansen, F. K., Hansen, H., & Hussain, M. A. (2009). *Personer og familier med de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag: En registerundersøgelse*. Roskilde: Sociologisk Institut, Roskilde Universitet.

Hansen, F. K., & Hussain, M. A. (2009). *Konsekvenser af de laveste sociale ydelser: Forsørgelsesgrundlag og afsavn*. Roskilde: Sociologisk Institut, Roskilde Universitet.

Harrits, G. S. (2005) *Hvad betyder klasse?. bind 1*. Århus: Politica.

Harrits, G. S. (2007). Kan fattigdom være kulturel? *Social Politik, 2007*(4), pp 5-10.

Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change* (Reprinted ed.). Oxford: Basil Blackwell.

Harvey, D. (1992). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change* (Reprinted ed.). Oxford: Blackwell.

Harvey, D. (1996). *Justice, nature and the geography of difference*. Oxford: Blackwell.

Haugaard Jensen, J., Hansen, E., & Voss, L. (1975). *Sociale studier: Kriminalitet, prostitution og fattigdom i Århus ca: 1870-1906.* Serie: Sociale Studier i Århus, Ib Gejl (red.)

Heinel, K. (1971). *Handicappet i dag - i morgen* København: Fremad.

Hjellbrekke, J. , Le Roux, B. Korsnes, O., Lebaron, F., Rosenlund, L., Rouanet, H. (2007). The Norwegian field of power anno 2004. *European Societies, 9*(2), pp 245-273.

Hjorth Andersen, B. (2003). *Udviklingen i befolkningens levekår over et kvart århundrede*. Kbh.: Socialforskningsinstituttet.

Højrup, T. (1983). *Det glemte folk: Livsformer og centraldirigering*. Kbh.: Institut for Europæisk Folkelivsforskning.

Holme, I. M., & Solvang, B. K. (1991). *Forskningsmetodik: Om kvalitative och kvantitativa metoder*. Studentlitteratur: Lund

Hood, C. (1995) THE "New Public Management" in the 1980s: Variations on a Theme. *Accounting, Organizations and Society, 20*(2), pp 93-109.

Hornemann Møller, I., Elm Larsen, J., & Abrahamson, P. (2011). *Socialpolitik* (3. udgave). Kbh.: Hans Reitzel.

Howe, D. (1994). Modernity, postmodernity and social work. *British Journal of Social Work, 24*(5) pp 513-532.

Hvorledes opstar sociale problemer i det kapitalistiske samfund ? (1976). . [Odense]: Den sociale Højskole.

Jacobsen, L. (1979). Vesterbrobilleder. *Børn i Tiden, 74*(4), pp 82-85.

Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or, the cultural logic of late capitalism*. London: Verso.

Järvinen, M., & Mik-Meyer, N. (2008). *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. Kbh.: Hans Reitzel.

Jensen, O. B. (2012) *Fremtidens "forstad" – mellem netværksby og enklave,* Aalborg: Aalborg kommune, Teknisk Forvaltning.

Jensen, P. H. (2007). *Velfærd: Dimensioner og betydninger*. Kbh.: Frydenlund.

Jensen, P., Pedersen, P. J., Pedersen, S., & Smith, N. (1998). *Arbejde, incitamenter, ledighed*. Aarhus: Rockwool Fondens Forskningsenhed, Aarhus Universitetsforlag.

Joas, H. (1997). Pragmatism in american sociology. In K. Plummer (Ed.), *The Chicago School: Critical assesments* (pp. 117). London: Routledge.

Johansson, S. (1970a). *Om levnadsnivåundersökningen*. Stockholm: Almänna Förlaget.

Johansson, S. (1970b). *Den vuxna befolkningens hälsotillstånd: Utkast til kapitel 3 i betänkande om svenska folkets levnadsförhållanden*. Stockholm, Allmänna Förlaget:

Johansson, S. (1971a). *Politiska resurser: Om den vuxna befolkningens deltagande i de politiska beslutsprocesserna: Utkast till kapitel 10 i betankande om svenska folkets levnadsförhållanden*. Stockholm. Allmänna Förlaget:

Johansson, S. (1971b). *Den vuxna befolkningens hälsotillstånd: Utkast till kapitel 3 i betänkande om svenska folkets levnadsförhållanden att avgivas av låginkomstutredningen*. Stockholm: Allmänna förlaget.

Johansson, S. (1971c). *Den vuxna befolkningens kostvanor: Utkast till kapitel 4 i betänkande om svenska folkets levnadsförhållanden att avgivas av låginkomstutredningen*. Stockholm: Allmänna förlaget.

Jonasen, V. (2009). *Dansk socialpolitik 1708-2008* (10. udgave.) www.viggojonasen.dk.

Jørgensen, H., & Dalsgaard, L. (2010). *Kvaliteten der blev væk: Kvalitetsreform og modernisering af den offentlige sektor*. Kbh.: Frydenlund.

Juel Clemmensen, T., & Albertsen, N. (2011). *Grænseløse byer: Nye perspektiver for by- og landskabsarkitekturen*. Århus: Arkitektskolens Forlag.

Juul, J. S. (18. august 2010). *Hvem er de rigeste danskere?.* Retrieved 2010, september, 01http://www.ae.dk/analyse/hvem-er-de-rigeste-danskere

Juul, J. S. (2. maj 2010). *Øget økonomisk ghettoisering i Danmarks storbyer.* Retrieved august,10, 2010, from http://www.ae.dk/analyse/oget-okonomisk-ghettoisering-danmarks-storbyer

Juul, J. S. (22. marts 2010). *Uligheden i danmark stiger mere og mere.* Retrieved maj 01, 2010, from http://www.ae.dk/analyse/uligheden-danmark-stiger-mere-mere

Juul, J. S. (28. juni 2009). *Middelklassen skrumper ind.* Retrieved august,01, 2009, from http://www.ae.dk/analyse/middelklassen-skrumper-ind

Juul, J. S. (29. april 2010). *Voksende fattigdom deler Danmark – udkantsområder og hovedstaden hårdest ramt.* Retrieved juni,01, 2010, from http://www.ae.dk/analyse/voksende-fattigdom-deler-danmark-udkantsomrader-hovedstaden-hardest-ramt

Juul, J. S. (30. november 2010). *Voldsom stigning i gruppen af meget fattige danskere.* Retrieved 2010, december, 01http://www.ae.dk/analyse/voldsom-stigning-gruppen-meget-fattige-danskere

Karlsen, M. P., & Villadsen, K. (2008). Hvor skal talen komme fra? Dialogen som omsiggribende ledelsesteknologielfærdsledelse: Diagnoser og udfordringer. In C. Sløk, & K. Villadsen (Eds.), *Velfærdsledelse. ledelse og styring i den selvstyrende velfærdsstat.* (pp 127-155) Kbh.: Hans Reitzel.

Kesteloot, C. (2000). Brussels - Post-Fordist polarization in a Fordist Spatial Canvas. In Marcuse, P. & Van Kempen, R. (Eds.), *Globalizing cities. A new spatial order? (*pp. 186-210) Malden, Mass.: Blackwell.

Kettunen, P. (a). The Nordic model – alternative perspectives. Conference Paper, 18-20 May 2009, Oslo

Kettunen, P. (b). The conceptualisation of the social in Europe's northern periphery. Conference Paper, 2nd-5th March, 2009, Bangkok

Kiib, H., & Marling, G. (2005). The 21-st century welfare city: Aalborg+Copenhagen, Denmark. *Architectural Design, 75*(6), pp 50-55

Korpi, W. (2003). Welfare-State regress in Western Europe:Politics, institutions, globalization,and europeanization. *Annual Review of Sociology, 29(1)*, pp 589-609.

Koselleck, R. (2004). *Erfarenhet, tid och historia: Om historiska tiders semantik*. Göteborg: Daidalos.

Koselleck, R. (2007). *Begreber, tid og erfaring: En tekstsamling*. Kbh.: Hans Reitzel.

Kring Rasmussen, M. (1980). *Fordelingen af levekårene. bd. 3 : Den samlede fordeling*. Kbh.: Teknisk forlag i komm.

Lamont, M. (1992). *Money, morals, and manners: The culture of the French and American upper-middle class*. Chicago, Ill.: University of Chicago Press.

Lamont, M. (2000). *The dignity of working men: Morality and the boundaries of race, class, and immigration*. New York: Russell Sage Foundation.

Landsplanredegørelse 2006: Det nye danmarkskort: Planlægning under nye vilkår(2006). Kbh.: Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen.

Larsen, C. A. (2005) How welfare regimes influence judgement of deservingness and public support for welfare policy. Paper 2005-39, CCWS, Aalborg Universitet

Le Roux, B., Rouanet, H., Savage, M., & Warde, A. (2008). *Class and cultural division in the UK.* Unpublished manuscript.

Le Roux, B., & Rouanet, H. (2004). *Geometric data analysis: From correspondence analysis to structured data analysis*. Dordrecht: Kluwer.

Le Roux, B., & Rouanet, H. (2010). *Multiple correspondence analysis*. London: SAGE.

Lebaron, F. (2009). How Bourdieu "quantified" Bourdieu: The geometric modelling of data. In K. Robson, & C. Sanders (Eds.), *Quantifying theory: Pierre Bourdieu* (pp 11-30). New York: Springer.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Malden, Mass.: Blackwell.

Leonard, P. (1994). Knowledge/ power and postmodernism. *Canadian Social Work Review, 11*(1), pp 11-26.

Lien, S. (2010). *United charities* http://encyclopedia.chicagohistory.org/pages/1286.html

Lin, J. (2005). *The urban sociology reader* (Repr ed.). London: Routledge.

Logan, J. R. (2000). Still a global city: the racial and ethnic segmentation of New York. In Marcuse, P. & Van Kempen, R. (Eds.), *Globalizing cities. A new spatial order?* (pp 158-185). Malden, Mass.: Blackwell.

Low, S. M., & Lawrence-Zúñiga, D. (2003). *The anthropology of space and place: Locating culture*. Malden, Mass.: Blackwell.

Lyotard, J. (1982). *Viden og det postmoderne samfund*. Århus: Sjakalen.

Manniche, E. (1971). *Sociale problemer.* Fremad.

Marcuse, P. (1989). Dual city: A muddy metaphor for a quatered city. *Journal of Urban and Regional Research, 13*(4), pp 697-708.

Marcuse, P., & Van Kempen, R. (2000). *Globalizing cities. a new spatial order?*. Malden, Mass.: Blackwell.

Marling, G. (2003). *Urban songlines ; hverdagslivets drømmespor*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Marx, K., & Kautsky, B. (1969). *Das kapital: Kritik der politischen ökonomie*. Stuttgart: Kröner.

Maslow, A. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review, 50(4)*, pp 370-396.

Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. New York: Harper.

Massey, D. (Ed.). (1994). *Space, place and gender*. Cambridge: Polity Press.

Massey, D. S., & Denton, N. A. (1988). The dimensions of residential segregation. *Social Forces, 67*(2), pp 281-315.

Massey, D. B. (2005). *For space* (Repr. ed.). London: SAGE.

Massey, D. B. (2007). *World city*. Cambridge: Polity.

Massey, D., Allen, J., & Pile, S. (1999). *City worlds*. London: Routledge.

Massey, D., Allen, J., & Sarre, P. (1999). *Human geography today*. Cambridge: Polity Press.

Mazanti, B. (2004). *Boligsocialt arbejde - beboerrådgivning i boligområder*. Kbh.: CASA.

McCall, L. (2005). The complexity of intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society, 30*(3), pp 1771-1800.

McDowell, L. (2008). Thinking through work: Complex inequalities, constructions of difference and trans-national migrants. *Progress in Human Geography, 32*(4), pp 491-507.

McKenzie, R. D. (1925). The Ecological Approach to the Study of Human Community. In R. E. Park, & E. W. Burgess (Eds.), *The City* (pp 63-79). Chicago, Ill.: University of Chicago Press.

Mead, L. M. (Ed.). (1997). *The new paternalism*. Washington, D.C: Brookings Institution Press.

Mead, G. H. (1974). *Mind, self, and society: From the standpoint of a social behaviorist* (19th impression ed.). Chicago: The University of Chicago Press.

Meeuwisse, A., & Swärd, H. (2006). *Perspektiver på sociale problemer*. Kbh.: Hans Reitzel.

Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. New York, NY: The Free Press.

Merton, R. K., & Nisbet, R. (1976). *Contemporary social problems* (4. ed.). New York:

Mikkelsen, M., Åkerstrøm Andersen, N., & Rosenberg, N. (2006), Selvudviklingens tabere. *Kristeligt Dagblad,* p. 2.

Mik-Meyer, N. (2005). Dømt til personlig udvikling. fokus på patienters psykosociale situation i danske revalideringscentre. Månedsskrift for praktisk lægegerning 83(10), pp 1167-1176

Mik-Meyer, N. (2008). Ledelse i intimsfæren! sundhedsledelse og konstruktion af overvægtige som risiko. In C. Sløk, & K. Villadsen (Eds.), *Velfærdsledelse. ledelse og styring i den selvstyrende velfærdsstat* (pp 156-178). Kbh.: Hans Reitzel.

Mik-Meyer, N., & Villadsen, K. (2007). *Magtens former. Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren*. Kbh.: Hans Reitzel.

Mische, A. (2010) *Relational sociology, culture, and agency.* Unpublished manuscript.

Mollenkopf, J. H., & Castells, M. (1991). *Dual city. Restructuring New York*. New York: Russell Sage Foundation.

Mouzelis, N. P. (2008). *Modern and postmodern social theorising: Bridging the divide*. Cambridge: Cambridge University Press.

Musterd, S., & Ostendorf, W. (1996). Amsterdam: Urban change and welfare state. In O'Loughlin, J. and Freidrichs, J. (Ed.), *Social polarization in post-industrial metropolis* (pp 191-205). Berlin: Walter de Gruyter & Co.

Musterd, S., & Ostendorf, W. (1998). *Urban segregation and the welfare state: Inequality and exclusion in western cities*. London: Routledge.

Nepper Larsen, S., Kryger Pedersen, I., & Abrahamson, P. (2011). *Sociologisk leksikon*. Kbh.: Hans Reitzel.

Nielsen, T. (2011). Nye urbane typologier. In Clemmensen, T. J. (Ed.), *Grænseløse byer* (pp 40- 53). Århus: Arkitektskolens Forlag.

Nielsen, K. (1978). *Spritbilisters sociale problemer: En undersøgelse blandt afsonere af spritdomme, efteråret 1976*. Kbh.: Kontaktudvalget vedrørende alkohol- og narkotikaspørgsmål.

Nielsen, T. (2009). *Det urbaniserede territorium: Østjylland under forandring*. Århus: Arkitektskolens Forlag.

Nordisk Økonomisk Byggeforskningsseminar, Skifter Andersen, H., & Vestergaard, H. (1977a). *Samfundsøkonomiske og sociale problemer på boligmarkedet*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.

O'Connor, J. S., Orloff, A. S., & Shaver, S. (1999). *States, markets, families: Gender, liberalism and social policy in australia, canada, great britain and the united states*. Cambridge: Cambridge University Press.

O'Connor, J., Wynne, D., & Phillips, D. (1998). Consumption and the postmodern city. *Urban Studies, 35*(5-6), pp 841-864

OECD. (2008). *Growing unequal?: Income dsitribution and poverty in OECD countries*. Paris: OECD.

OECD. (2012). *Divided we stand: Why inequality keeps rising*. Paris: OECD.

O'Loughlin , J., & Friedrichs, J. (1996). *Social polarization in post-industrial metropolises*. Berlin: Walter de Gruyter.

O'Loughlin, J. and Freidrichs, J. (1996). *Social polarization in post-industrial metropolises*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.

Oorschot, W. v. (2006). Making the difference in social Europe: Deservingness perceptions among citizens of European welfare states. *Journal of European Social Policy, 16(1),* pp 23-42

Øster, J. (1968). *Det åndssvage barn: Lægelige, pædagogiske, sociale og psykologiske problemer* (2. udgave) Munksgaard.

Park, R. E. (1984). *The city*. Chicago, il: University of Chicago Press.

Parton, N. (1995). The nature of social work under conditions of (post) modernity. *Social Work and Social Sciences Review, 5*(2), pp 93-112.

Paulle, B., Heerikhuizen, B. v., & Emirbayer, M. (2012). Elias and Bourdieu. *Journal of Classical Sociology, 12*(1), pp 69-93.

Pease, B., & Fook, J. (1999). *Transforming social work practice: Postmodern critical perspectives*. London: Routledge.

Pedersen, O. K. (2011). *Konkurrencestaten*. Kbh.: Hans Reitzel.

Perspektivplan II i perspektiv: Samfundsplanlægningen 1972-87.(1987). *Finanstidende, 72*(23), 400-401.

Perspektivplanlægning 1970-1985 (1971). S. n. I komm. hos Schultz

Petersen, P. (1978). *Bo på Vesterbro*. Kbh.: Gad.

Pierson, P. (1996). The new politics of the welfare state. *World Politics, 48*(2), pp 143-179.

Pihl, M. (1962). *Materielle og sociale problemer i danmark - nu og snart*. København: Fremad.

Pinch, S. (1985). *Cities and services: The geography of collective consumption*. London: Routledge & Kegan Paul.

Plummer, K. (1997). *The Chicago School: Critical Assessments*. Bind I-IV. London: Routledge.

PP 2: Perspektivplan-redegørelse 1972-1987 (1973).. København: Statens Trykningskontor.

Prieur, A., & Rosenlund, L. (2009). At konstruere et socialt rum. In Hammerslev, Arnholtz Hansen, O. J., Willig, I. & Larsen, K.(Eds.), *Refleksiv sociologi i praksis: Empiriske undersøgelser inspireret af pierre bourdieu* (pp 120-147). Kbh.: Hans Reitzel.

Prieur, A., Sestoft, C., Esmark, K., & Rosenlund, L. (2006). *Pierre Bourdieu: En introduktion*. Kbh.: Hans Reitzel.

Raahauge, K. M. (2007). *En århusantropologi: Ph.d.-afhandling*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.

Ragin, C. C. (1994). *Constructing social research: The unity and diversity of method*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.

Ragin, C. C., & Becker, H. S. (1992). *What is a case?: Exploring the foundations of social inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rasborg, K. (2003). Sociologien som samtidsdiagnose. In Hviid Jacobsen, M. (Ed.), *Sociologiske visioner: Sytten bidrag fra en sociologisk brydningstid* (pp 120-132). Århus: Systime.

Rasmussen, T. (2006). Levekår, livsformer og livsstil. In Niklasson, G. (Ed.), *Samfund og kultur i sundhedsarbejdet* (2. udgave, pp). Kbh.: Frydenlund.

Rasmussen, T. (1990). *Omstilling på børn og ungeområdet. erfaringer, strategier og metoder*. Århus: Den Sociale Højskole, Århus.

Rasmussen, T. (2002). Levekår, livsformer og livsstil. In G. Niklasson (Ed.), *Socialfag for pædagoger*. København: Frydenlund.

Rasmussen, T. (2008). Social problems and the development of the concept of inequality in a danish context. *CCWS-Paper,* June 2008

Ritzer, G., & Gindoff, P. (1992). Methodological relationism: Lessons for and from social psychology. *Social Psychology Quarterly, 55*(2), pp 128-140.

Rold Andersen, B. (1970). *Socialreformundersøgelserne. Bind 2 : Borgeren og tryghedssystemet*. Kbh.: I komm. hos Teknisk Forlag.

Rold Andersen, B. (1971). *Grundprincipper i socialpolitikken.* Kbh.: Det Danske Forlag.

Rosenlund, L., & Prieur, A. (2007). Danish social spaces. In Hjellbrekke & al (Ed.), *Arbeid, kunnskap og sosial ulikhet* (pp. 257-287). Oslo: Unipub

Rosenlund, L. (2000). *Social structures and change: Applying Pierre Bourdieu's approach and analytic framework*. Stavanger: Høgskolen i Stavanger.

Rosholm, M. (2007, 3. april). Får starthjælpen flere i arbejde? *Jyllandsposten.*

Rubington, E., & Weinberg, M. S. (1971). *The study of social problems: Five perspectives*. New York, London, Toronto: Oxford Univ. Press.

Rubington, E., & Weinberg, M. S. (1995). *The study of social problems. seven perspectives*. New York: Oxford University Press.

Rubington, E., & Weinberg, M. S. (2003). *The study of social problems. seven perspectives*. New York: Oxford University Press.

Sarre, P. (1989). Recomposition of the class structure. In C. Hamnett, L. McDowell & P. Sarre (Eds.), *The changing social structure* (pp 78-123). London: Sage Publications.

Sassen, S. (2000). The global city:Strategic Site/New frontier. *American Studies, 41*(2/3), pp 79-95.

Sassen, S. (2001). *The global city. New York, London, Tokyo*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Saunders, P. (1986). *Social theory and the urban question* (2. ed.). London:

Sheppard, E. (2006). David Harvey and dialectical space-time. In Castree, N. & Gregory , D.(Eds.), *David Harvey: A critical reader* (pp 121-141). Malden, MA: Blackwell Pub.

Schmid, C. (2008) Henri Lefebvre's Theory of the production of Space: towards a three-dimensional dialectic. In K. Goonewardena, S. Kipfer, R. Milgrom & C. Schmid (Eds.), *Space, Difference, Everyday Life*, New York (pp 27-45). London: Routledge.

Schwarz, L., & Hübbe, P. (1979). Intet arbejde, ingen pension - ny undersøgelse : Sociale problemer forvandles til lægelige. *Weekendavisen, 29-6*

Sennett, R. (2007). A flexible city of strangers (reprinted from le 'monde diplomatique'). *Arq,* (66), pp 19-23.

Simmel, G. (1997). The Metropolis and Mental Life. In D. Frisby, & M. Featherstone (Eds.), *Simmel on culture: Selected writings*. (pp 174-186), London: Sage.

Simmel, G. (1903). Soziologi des raumes. *Jahrbuch Für Gesetzgebung, Verwaltung Und Volkswirtschaft Im Deutschen Reich, 27.Jg-,* I. Band, pp 27-71.

Skifter Andersen, H. (2005). *Den sociale og etniske udvikling i almene boligafdelinger*. Hørsholm: Statens Bygge-forskningsinstitut.

Skifter Andersen, H., & Børresen, S. K. (2006). Ghetto eller integrationssluse?: Om multietniske boligområders funktioner. *Samfundsøkonomen, 2006*(4), pp 9-12.

Skifter Andersen, H., & Statens Byggeforskningsinstitut. (2006a). *Bo sammen eller spredt?: Etniske minoriteters boligønsker og motiver for bosætning*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.

Skifter Andersen, H., & Statens Byggeforskningsinstitut. (2006b). *Etniske minoriteters flytninger og boligvalg: En registeranalyse*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.

Skov, K. (1978). *Vi - om sociale problemer og socialpolitik*. Kbh.: Gyldendal.

Sløk, C., & Villadsen, K. (2008). *Velfærdsledelse. ledelse og styring i den selvstyrende velfærdsstat*. Kbh.: Hans Reitzel.

Smith, R. G. (2003). World city actor-networks. *Progressive Human Geography, 27*(1), pp 25-44.

Smith, S. J. (2002). Residential segregation: Geographic aspects. In Smelser, N. J.; Baltes, P. B. (eds) ,*International encyclopedia of the social & behavioral sciences*). (pp 13258-13263) Oxford: Pergamon.

Smith, N. (1984). *Uneven development: Nature, capital and the production of space*. Oxford. Blackwell:

Soja, E. W. (1993). *Postmodern geographies: The reassertion of space in critical social theory* (3. impr. ed.). London: Verso.

Soja, E. W. (1999). Thirdspace. In D. Massey, J. Allen & P. Sarre (Eds.), *Human geography today* (pp 260-278). Cambridge: Polity Press.

Spector, M., & Kitsuse, J. I. (1987). *Constructing social problems*. New York: Aldine de Gruyter.

Storm Pedersen, J. (2010). *Reformerne i den offentlige sektor: Skab seks plusser*. Kbh.: Jurist- og Økonomforbundet.

Suner, U. (2008). *Hvilken betydning har indførelsen af standarder i form af lovpligtige metoder og kategoriseringer for borgeren på kontanthjælp.* Aalborg: Den Sociale Kandidatuddannelse.

Susser, I. (2002). *The Castells reader on cities and social theory*. Malden, Mass.: Blackwell.

Sutherland, E. H. (1983). *White collar crime*. New Haven: Yale University Press.

Svalastoga, K., & Rudfeld, K. (1958). Nogle sociale problemer i sociologisk belysning. *Sociologiske Meddelelser, 3*(3/4), pp 1-14.

van Meter, K.M., Schiltz, M.-A., Cibois, P. and Mounier, L. (1994). Correspondence analysis: A history and french sociological perspective. In J. Blasius, & M. Greenacre (Eds.), *Correspondance analysis in the social sciences* (pp 128-137). London: Academic Press.

Thing, M. (1996). Af velfærdsstatens tilblivelseshistorie. *Soc.Kritik; Social Kritik, 8*(44), pp 10-19.

Thomas, G. (2011) A typology for the case study in social science following a review of definition, discourse, and structure. *Qualitative Inquiry, 17*(6), pp 511-521

Thomas, W. I., & Znaniecki, F. (1958). *The polish peasant in Europe and America: (unabridged and unaltered republication of the 2. ed.). 2 vol.* (Unabridged and unaltered republication of the 2. ed. ed.). New York, London

Thor Andersen, H., & Engelstoft, S. (2004). The end of urbanisation? Transformation of the urban concept, *Dela, 21*, pp 53-67.

Thorup Larsen, L. (2007a). *Knowledge demands action: When facts are so compelling they even ban tobacco*. Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.

Thorup Larsen, L. (2007b). Speaking the truth to biopower: On the genealogy og bioeconomy. *Distinktion,* (14), pp 9-24.

Thrift, N. (2009). The rise of soft capitalism. *Cultural Values, 1*(1),pp 29-57.

Tilly, C. (1999). *Durable inequality*. Berkeley: University of California Press.

Tilly, C. (2008). *Explaining social processes*. Boulder, Colo.: Paradigm Publishers.

Titmuss, R. M. (1958). *Essays on "The welfare state"*. London: George Allen & Unwin.

Toftgaard Jensen, J., & Norskov, J. (2005). *Købstadens metamorfose: Byudvikling og byplanlægning i århus 1800-1920*. Århus: Dansk Center for Byhistorie.

Tonboe, J. C. (1993). *Rummets sociologi: Kritik af teoretiseringen af den materielle omverdens betydning i den sociologiske og den kulturgeografiske tradition*. Kbh.: Akademisk Forlag.

Tonboe, J. C., Skov Henriksen, L., Hviid Jacobsen, M., Prieur, A., & Albertsen, N. (2008). *Sociologiens rum: Fest-skrift for Jens Tonboe*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Tonkiss, F. (2005). *Space, the city and social theory : Social relations and urban forms*. Cambridge: Polity.

Tönnies, F. (1991). *Gemeinschaft und gesellschaft: Grundbegriffe der reinen Soziologie* (3. Aufl. ed.). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Torfing, J. (2004). *Det stille sporskifte i velfærdsstaten. en diskursteoretisk beslutningsprocesanalyse*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Ussing, J. (1970). *Socialreformundersøgelserne. Bind 1: Metoder og materiale.* Kbh.: i komm. hos Teknisk Forlag

Vaattovaara, Mari and Matti Kortteinen. (2003). Beyond polarisation versus professionalisation? A case study of the development of the Helsinki region, Finland. *Urban Studies, 40*(11) pp 2127-2145

Valentine, G. (2007). Theorizing and researching intersectionality: A challenge for feminist geography. *The Pro-fessional Geographer, 59*(1), pp 10-21.

Varady, D. P. (2005). *Desegregating the city: Ghettos, enclaves, and inequality*. Albany, N.Y.: State University of New York Press.

Velfærdskommissionen. (2004) *Analyserapport – fremtidens velfærd kommer ikke af sig selv,* . København: Velfærdskommissionen

Velfærdskommissionen. (2005). *Analyserapport - fremtidens velfærd - sådan gør andre lande*. Kbh.: Velfærds-kommissionen.

Villadsen, K. (2004). *Det sociale arbejdes genealogi. Om kampen for at gøre fattige og udstødte til frie menne-sker*. Kbh.: Hans Reitzel.

Vind Jensen, J., & Stensgaard, P. (2007, 23. marts). De lagde 42.000 kroner til enken. *Weekendavisen,* p 14.

Vind Jensen, J., & Stensgaard, P. (2008, 18. juli). Hundredeminutterbyen. *Weekendavisen,* p 7.

Wacquant, L. (2004). Ghetto. In Smelser, N.J.; Baltes, P. B. (eds.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (pp 1-7). Oxford: Pergamon.

Wacquant, L. (2008). *Urban outcasts. a comparative sociology of advanced marginality*. Cambridge: Polity Press.

Wacquant, L. J. D. (2006). Urban outcasts. Stigma and division in the black American ghetto and the French urban periphery. In D. I. a. J. Bone (Ed.), *Social stratification. vol. 3*, pp. 219-244.

Wadel, C. (1991). *Feltarbeid i egen kultur: En innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: SEEK.

Walby, S. (2012). Intersectionality: Multiple inequalities in social theory. *Sociology (Oxford), 46*(2), pp 224-240.

Weber, M., & Fivelsdal, E. (1994). *Magt og bureaukrati: Essays om politik og klasse, samfundsforskning og vær-dier*. Frederiksberg: Det lille Forlag.

Wessel, T. (2000) Social polarization and socioeconomic segregation in a welfare state: The case of Oslo. *Urban Studies, 37*(11), pp 1947-1967.

Westergård, K. (1971). *Socialreformundersøgelserne. Bind 3 : De sociale ydelser.* Kbh.: I komm. hos Teknisk Forlag.

Wilson, W. J. (1987). *The truly disadvantaged: The inner city, the underclass, and public policy*. Chicago, Ill.: University of Chicago Press.

Winker, G., & Degele, N. (2011). Intersectionality as multi-level analysis: Dealing with social inequality. *European Journal of Woman's Studies, 18*(1), pp 51-66.

With, T. K. (2009). *Høring for folketingets arbejdsmarkedsudvalg om et enstrenget kommunalt beskæftigelsessystem: Resumé, program og skriftlige oplæg fra høring i landstingssalen, Christiansborg den 25. februar 2009*. Kbh.: Teknologirådet.

Wright, E. O. (1985). *Classes*. London: Verso.

Yin, R. K. (2003a). *Applications of case study research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sages Publications.

Yin, R. K. (2003b). *Case study research. design and methods*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.

Zorbaugh, H. (2005). The natural areas of the city. In J. Lin (Ed.), *The urban sociology reader* (1. reprint ed., pp. 82-88). London: Routledge.